Papa ve Mussolini

XI. Pius'un Gizli Tarihi ve Avrupa'da Faşizmin Yükselişi

David I. Kertzer

İngilizceden Çeviren: Ahmet Arslan

AYRINTI

İDEA

DAVID I. KERTZER

1948 doğumlu David I. Kertzer önemli bir tarih ve antropoloji profesörüdür. Uzmanlık alanı özellikle İtalya siyaseti ve dini tarihidir. Amerika Birleşik Devletleri Rhode Island eyaletindeki Brown Üniversitesi'nde çalışmaktadır. *Papa ve Mussolini* adıyla 2014 yılında basılan ve şimdiye kadar 11 dile çevrilmiş olan bu eserden önce çeşitli ödüller alan yaklaşık on kitabı yayımlanmıştır.

İdeaAyrıntı Dizisi

Ayrıntı Yayınları

Ayrıntı: *1177*
İdeaAyrıntı Dizisi: *36*

Papa ve Mussolini
XI. Pius'un Gizli Tarihi ve Avrupa'da Faşizmin Yükselişi
David I. Kertzer

Kitabın Orijinal Adı
The Pope and Mussolini
The Secret History of Pius XI and the Rise of Fascism in Europe

İngilizceden Çeviren
Ahmet Arslan

Son Okuma
Ayten Koçal

© 2014 by David I. Kertzer

Türkçe yayım hakları AnatoliaLit Agency aracılığıyla alınmıştır.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Kâni Kumanovalı

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85 – 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *Nisan 2018*
Baskı Adedi: *1000*

ISBN 978-605-314-275-1
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San ve Tic. A. Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www. ayrintiyayinlari. com. tr & info@ayrintiyayinlari. com. tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Papa ve Mussolini

XI. Pius'un Gizli Tarihi ve Avrupa'da Faşizmin Yükselişi

David I. Kertzer

İDEAAYRINTI DİZİSİ

~~TANRISIZ~~ AHLAK?
Walter Sinnott-Armstrong

DÜŞMANIN TARİHİ
Gil Anidjar

İSLAM'DA 50 ÖNEMLİ İSİM
RoyJackson

ESRÂRNÂME
Feridüddîn Attâr

İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİ
1. Cilt

SÜRYANİLER
Mutay Öztemiz

KIZILBAŞLAR/ALEVİLER
Krisztina Kehl-Bodrogi

İBNİ HALDUN
Tarih Biliminin Doğuşu
Yves Lacoste

İBNİ ARABÎ VE DERRİDA
Tasavvuf ve Yapısöküm
Ian Almond

CENNETİN ELEŞTİRİSİ
Roland Boer

MÜSLÜMAN KÜLTÜRÜ
V. V. Barthold

İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİ
2. Cilt

HIRİSTİYANLIKTAKİ ATEİZM
Exodus'un ve Krallığın Dini
Ernst Bloch

KOMÜNİSTLERDEN İSLAMCILARA
Bir 20. Yüzyıl Tarihi: Endonezya
Adrian Vickers

OXFORD İSLÂM SÖZLÜĞÜ
Baş Editör: John L. Esposito

İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİ
3. Cilt

İLÂHÎNÂME
Feridüddîn Attâr

MÜSLÜMAN SİTE
Louis Gardet

İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİ
4. Cilt

ROMANTİK ORTADOĞU
Metinlerarası Bir Deneme
Hayri K. Yetik

ÂDEM İLE HAVVA HER YERDE
Yahudilik,Hıristiyanlık ve İslamiyet'te İlk İnsan
Mineke Schipper

İSLAM TEOLOJİSİNE GİRİŞ
Louis Gardet & Georges Anawati

İYİNİN EGEMENLİĞİ
Iris Murdoch

ARKAİK ORTADOĞU
Güncellenen Metinlerin Kurgusökümü
Hayri K. Yetik

İHVÂN-I SAFÂ RİSÂLELERİ
5. Cilt

FİDEL VE DİN
Frei Betto

MESİH GARABETİ
Slavoj Žižek – JohnMilbank

DİN FELSEFESİ
Klasik ve Güncel Meseleler
Der.: PaulCopan & Chad Meister

TEOLOJİDEKİSOSYOLOJİ
Düşünümsellik ve İnanç
KieranFlanagan

İSLAM VE SOSYALİZM
S. Müşir Hüseyin Kidvai

MUHAMMED, ŞARLMAN VE AVRUPA'NIN KÖKENLERİ
Arkeoloji ve Pirenne Tezi
Richard Hodges & David Whitehouse

Papa ve Mussolini

İçindekiler

Roma'nın Merkezini ve Vatikan Şehir Devletini Gösteren Haritalar 9
Yazarın Notu 15
Teşekkürler 18
Notlar 21
Aktörler 24
Yayınların ve Örgütlerin Listesi 32
Giriş: Roma, 1919 37

Birinci Kısım
Papa ve Diktatör

Birinci Bölüm / Yeni Bir Papa 45
İkinci Bölüm / Roma'ya Yürüyüş 63
Üçüncü Bölüm / Ölümcül Kucaklaşma 85
Dördüncü Bölüm / Buyurmak İçin Doğmuş 106
Beşinci Bölüm / Mezarından Kalkmak 120
Altıncı Bölüm / Diktatörlük 131
Yedinci Bölüm / Suikastçılar, Oğlancılar ve Casuslar 144
Sekizinci Bölüm / İttifak 157

İkinci Kısım
Ortak Düşmanlar

Dokuzuncu Bölüm / Kurtarıcı 179
Onuncu Bölüm / Bir Enginar Yemek 200

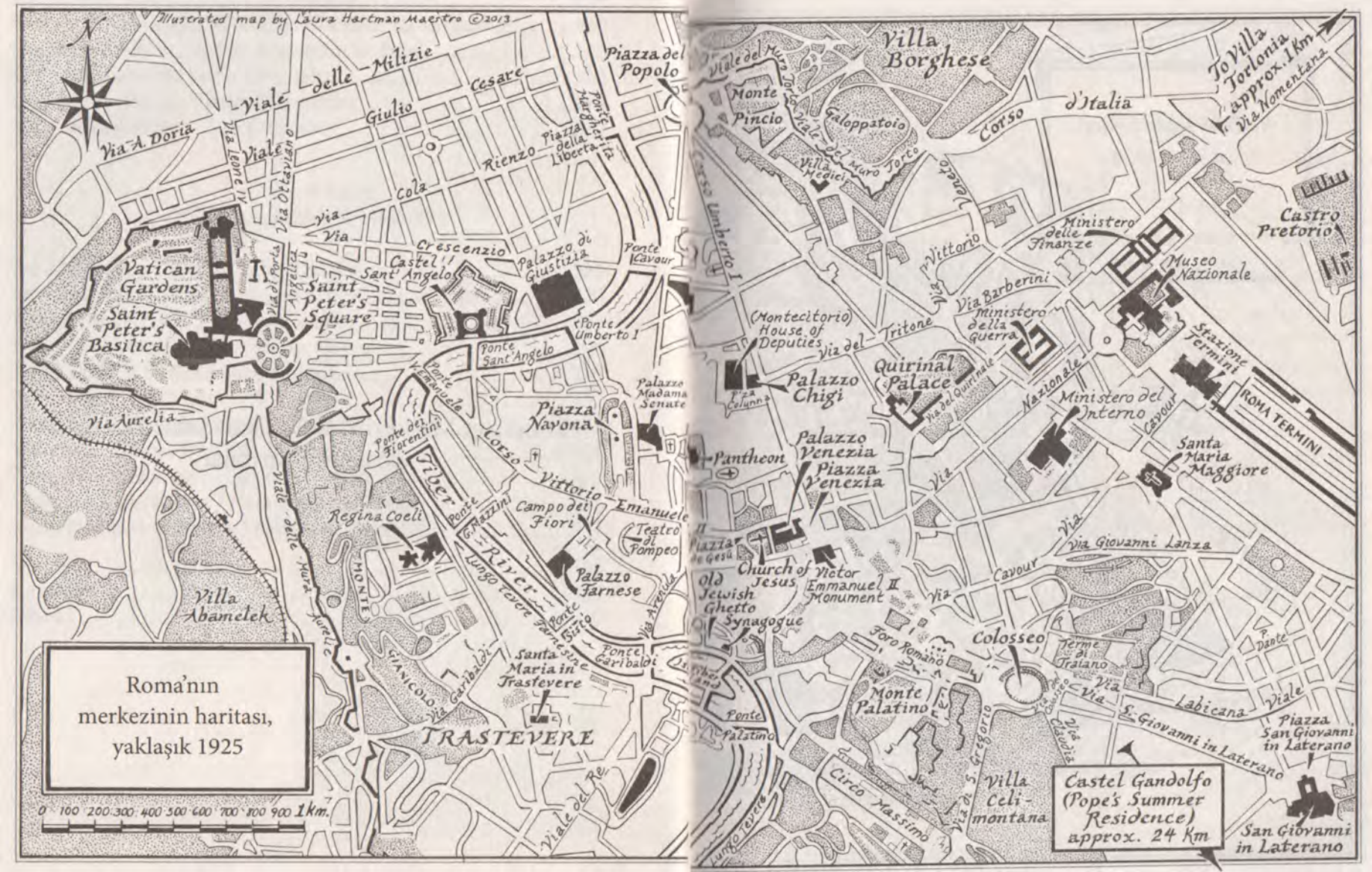
On Birinci Bölüm / Memleket Evladının Dönüşü 214
On İkinci Bölüm / Kardinal Pacelli Dayanıyor 228
On Üçüncü Bölüm / Mussolini Daima Haklıdır 239
On Dördüncü Bölüm / Protestan Düşmanlar ve Yahudiler 259
On Beşinci Bölüm / Hitler, Mussolini ve Papa 282
On Altıncı Bölüm / Sınırı Geçmek 300
On Yedinci Bölüm / Ortak Düşmanlar 318
On Sekizinci Bölüm / Şeref Rüyaları 337

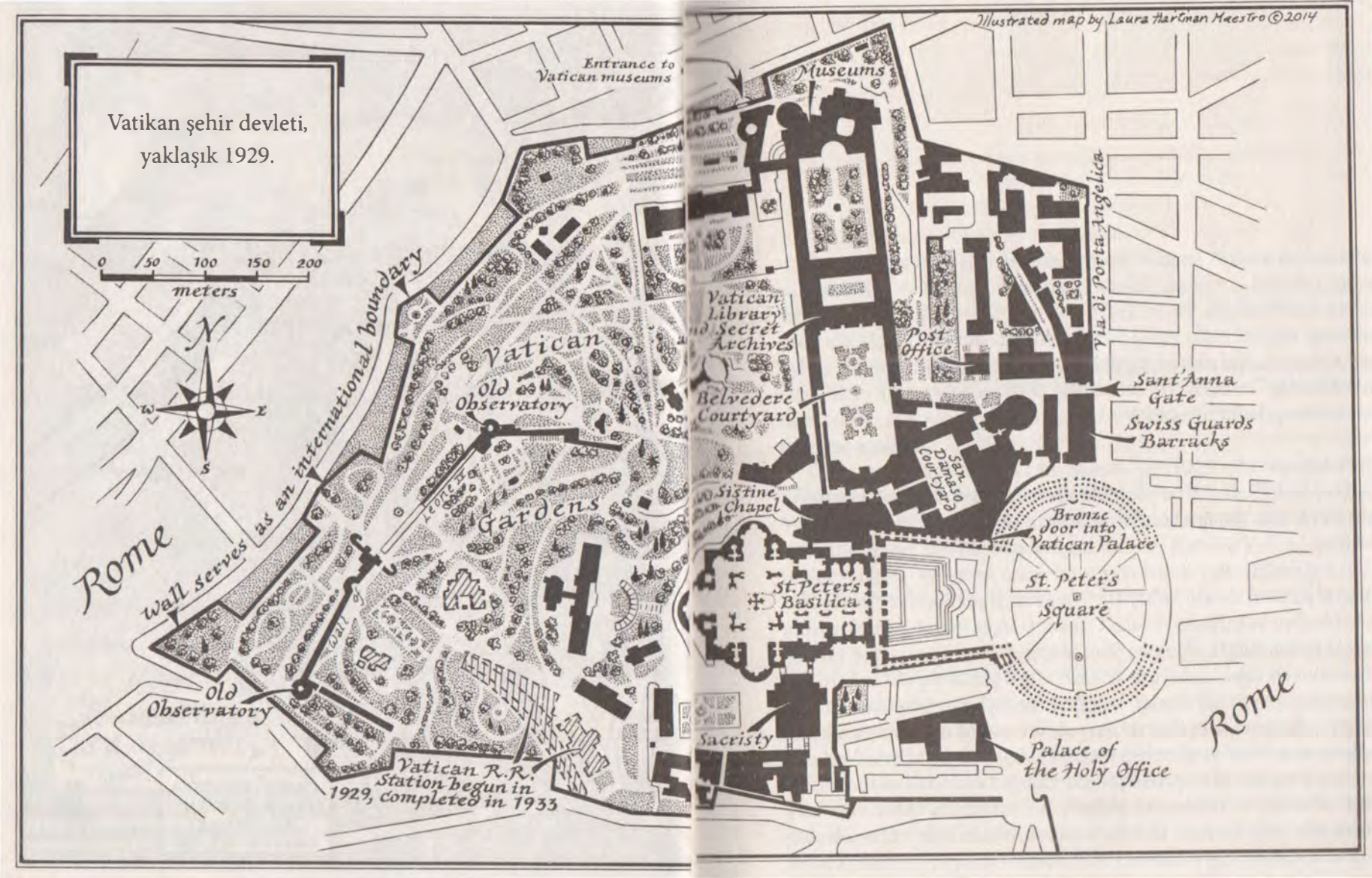
Üçüncü Kısım
Mussolini, Hitler ve Yahudiler

On Dokuzuncu Bölüm / Hitler'e Saldırma 355
Yirminci Bölüm / *Viva il Duce!* (Yaşasın Duçe!) 370
Yirmi Birinci Bölüm / Hitler Roma'da 383
Yirmi İkinci Bölüm / Şaşırtıcı Bir Görev 398
Yirmi Üçüncü Bölüm / Gizli Anlaşma 416
Yirmi Dördüncü Bölüm / Irk Yasaları 432
Yirmi Beşinci Bölüm / Nihai Muharebe 451
Yirmi Altıncı Bölüm / Krala İnanma 461
Yirmi Yedinci Bölüm / Uygun Bir Ölüm 477
Yirmi Sekizinci Bölüm / Kara Bir Bulut Dağılıyor 496
Yirmi Dokuzuncu Bölüm / Felakete Doğru Gidiş 514

Sonsöz 526
Kaynakça 536
Dizin 550

Roma'nın Merkezini ve Vatikan Şehir Devletini Gösteren Haritalar

Illustrated map by Laura Hartman Maestro ©2013
N
Roma'nın merkezinin haritası, yaklaşık 1925
0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1km.
Vatican Gardens
Saint Peter's Basilica
Saint Peter's Square
Castel Sant' Angelo
Ponte Sant'Angelo
Ponte Umberto I
Ponte Cavour
Palazzo di Giustizia
Piazza del Popolo
Viale delle Milizie
Via A. Doria
Via Leone IV
Via Ottaviano
Via Cola di Rienzo
Via Crescenzio
Via Angelica
Via del Porta
Via Aurelia
Ponte Margherita
Piazza della Liberta
Ponte Vittorio Emanuele
Ponte dei Fiorentini
Piazza Navona
Palazzo Madama Senate
Corso Vittorio Emanuele
Tiber
Ponte Garibaldi
Ponte Sisto
Ponte Mazzini
Lungo Tevere Farnesina
Via Arenula
Campo dei Fiori
Teatro di Pompeo
Palazzo Farnese
Regina Coeli
Villa Abamelek
Viale delle Mura Aurelie
Monte Gianicolo
Via Garibaldi
Santa Maria in Trastevere
TRASTEVERE
Viale del Re
Villa Borghese
Viale del Muro Torto
Monte Pincio
Galoppatoio
Villa Medici
Corso d'Italia
To Villa Torlonia approx. 1km via Nomentana
Castro Pretorio
Ministero delle Finanze
Via Vittorio Veneto
Museo Nazionale
Via Barberini
Ministero della Guerra
Stazione Termini
ROMA TERMINI
(Montecitorio) House of Deputies
Via del Tritone
Piazza Colonna
Palazzo Chigi
Quirinal Palace
Via del Quirinale
Nazionale
Ministero del Interno
Cavour
Santa Maria Maggiore
Pantheon
Palazzo Venezia
Piazza Venezia
Via
Piazza del Gesu
Church of Jesus
Victor Emmanuel II Monument
Via Giovanni Lanza
Old Jewish Ghetto
Synagogue
Foro Romano
Colosseo
Terme di Traiano
P. Dante
Monte Palatino
Via Labicana
Viale
Via S. Giovanni in Laterano
Piazza San Giovanni in Laterano
Ponte Palatino
Circo Massimo
Via di S. Gregorio
Via Claudia
Villa celi-montana
Castel Gandolfo (Pope's Summer Residence) approx. 24 Km
San Giovanni in Laterano

Vatikan şehir devleti,
yaklaşık 1929.
0 50 100 150 200
meters
N
W
E
S
Entrance to Vatican museums
Vatican
old Observatory
Gardens
Rome
wall serves as an international boundary
old Observatory
Vatican R.R. Station begun in 1929, completed in 1933
Illustrated map by Laura Hartman Maestro ©2014
Museums
Vatican Library and Secret Archives
Post Office
Via di Porta Angelica
Belvedere Courtyard
Sant'Anna Gate
Swiss Guards Barracks
San Damaso Courtyard
Sistine Chapel
Bronze door into Vatican Palace
St. Peter's Basilica
St. Peter's Square
Rome
Sacristy
Palace of the Holy Office

Yazarın Notu

Yaygın hikâyeye göre Roma Katolik Kilisesi İtalyan faşizmiyle kahramanca mücadele etmiştir. Papalar insanları medeni haklarından mahrum etmesine çok öfkelenerek diktatörlüğe karşı çıkmışlardır. Kilise'nin din dışı sivil örgütü olan İtalyan Katolik Eylem, rejime muhalefet eden en etkili güçlerden biri olmuştur. Bu rahatlatıcı hikâyeye göre 1938'deki faşist "ırk yasaları" Yahudilerin uğradıkları sert muameleleri kınayan Vatikan'ın öfkeli protestolarına yol açmıştır.

Okurun buraya kadarki sayfalarda gördüğü gibi maalesef bu hikâyenin gerçekte cereyan etmiş olan olaylarla fazla ilişkisi yoktur. Vatikan gerek faşist rejimi mümkün kılmada gerek onu iktidarda tutmada temel bir rol oynamıştır. İtalyan Katolik Eylem, polisin baskıcı gücünü artırmak üzere faşist yetkililerle yakın işbirliği içinde çalışmıştır. Yahudilere ikinci sınıf yurttaşlar olarak muamele edilmesine karşı çıkmak şöyle dursun, Kilise Mussolini'ye onlara karşı bu sert önlemlerin benimsenmesinde en güçlü argümanları sağlamıştır. Burada görüldüğü gibi Katolik örgütlere daha iyi muamele edilmesi karşılığında İtalya'nın iğrenç Yahudi karşıtı ırk yasalarını engellememek için Mussolini'yle gizli bir anlaşma yapmıştır. Ancak bu olay İtalya'da büyük ölçüde bilinmemektedir ve bu kitapta takdim edilen bütün kanıtlara rağmen hiç şüphem yok ki çok sayıda insan yine onu inkâr edecektir. XI. Pius'un Mussolini ve Hitler'le ilgili giderek artan şüphelerini kontrol altında tutmak için Mussolini ve adamlarının papanın etrafındaki insanlara güvenmeleri birçok nedenle rahatsız edici bir hikâyedir. Bu nedenler arasında önemli biri bu çabalarda merkezi rol oynayan kişinin Kardinal Eugenio Pacelli, yani XI. Pius'un yerine geçecek olan kişi olmasıdır. Kilise'nin

gelenekçi kanadı için bugün Pacelli'nin –papa XII. Pius'un– bir aziz ilan edilmesinden daha önemli bir dava yoktur.

2006'da bu dramatik dönemi kapsayan Vatikan Arşivleri'nin açılmasıyla bu yılların tüm hikâyesi bütün zenginliği, duygusal iniş çıkışları ve sürprizleriyle nihayet anlatılabilir olmuştur. Bu hikâyeye ışık tutan diğer on binlerce belge yanında Kardinal Pacelli'nin papayla görüşmelerinin günlük notları bugün artık Vatikan Gizli Arşivi'nden elde edilebilir bir durumdadır. Roma'nın Cizvit merkezindekiler dahil olmak üzere döneme ait yeni açılmış diğer Kilise arşivlerinde de değerli belgeler bulunmaktadır. Bunlarda papanın Mussolini'yle temaslarındaki gizli özel temsilcisi Peder Pietro Tacchi Venturi'nin bol sayıda evrakıyla karşılaşmaktayız.

Kilise belgeleri değerli bir yeni bakış sağlamakla birlikte tüm hikâyeyi anlatmamaktadır. Faşist rejimin kendisinin kayıtlarından da öğrenebileceğimiz çok şey vardır. Onun dosyaları sayesinde tarihin başka hiçbir dönemiyle ilgili olarak Vatikan'daki entrikaların bu tür canlı tasvirleri veya ondaki skandalların bu tür canlı hikâyeleri üzerine olduğu kadar bilgi ve belgeye sahip değiliz. Marifetleri acımasız bir şekilde böyle kalın bir polis dosyasında anlatılan insanlar arasında papanın himayesi altında bulunan biri vardır ki arkasındaki uzun oğlancılık suçlamalarına rağmen bu yıllarda kardinal yapılmıştır. Yine bu tür polis dosyalarından Peder Tacchi Venturi'ye karşı girişilen tuhaf bir suikast teşebbüsünü ve onun o kadar ümitsizce saklamaya çalıştığı sırrı öğrenmekteyiz. Bütün bunlara rejimin, raporları devlet arşivlerinde sandıklar dolusu dosyaları dolduran Vatikan'daki geniş casus şebekesi sayesinde sahibiz. Bu raporlar rahiplerin hiçbir Vatikan belgesinin kaydetmediği iktidar kavgalarının hikâyelerini anlatmaktadır. Onlar, rahatsız edici keşifleri bugün Vatikan'da gözden ırak tutulan "kişisel" dosyalarda güvenli bir şekilde korunan papalık soruşturmalarını göstermektedir.

Sonuçları bu kitaba giren yedi yıllık arşiv araştırması boyunca bu farklı arşivlerden yirmi beş bin sayfa belgenin elektronik kopyalarını bir araya topladım. Ayrıca yayımlanmış İtalyan, Fransız İngiliz, Amerikan ve Alman diplomatik mektuplaşma, günlük ve hatıralara ait binlerce sayfayı dikkatle inceledim. Çalışma sürekli olarak ortaya çıkan şaşırtıcı şeylerden ötürü nadiren sıkıcıydı. Çok eski bilmeceleri çözmek üzere farklı arşivlerden gelen belgeleri bir araya getirme insanı mest ediciydi.

Bu kitabın merkezinde yer alan iki olağanüstü insanın ilişkisi beklediğimden daha şaşırtıcı çıktı. Bunun nedeni Mussolini ve Papa'nın çok farklı olmaları değildi – şüphesiz onlar birçok bakımdan daha farklı olamazlardı; daha ziyade onların sahip oldukları ortak şeylerdi. Her ikisi de çabuk parlayan bir mizaca sahiptiler. Her ikisi de diğeri tarafından kandırılmış biri olduğu ithamına dayanamazdı. Her ikisi de öfkelerine neden olmak korkusuyla dizleri gerçek anlamda titreyen astlarından mutlak itaat isteyen insanlardı. Her ikisi de sonunda diğerinin kim olduğunu anlamıştı ama ittifaklarının sona ermesinden de korkmuştu.

O hâlde bu kitap Roma'da aynı yıl iktidara gelmiş, birlikte yirminci yüzyıl tarihini değiştirmiş iki adamın hikâyesini anlatmaktadır. Bir bilim insanı niteliğine sahip, saygıdeğer ve dindar bir insan olan XI. Pius yetişkin hayatının büyük kısmını eski yazmaları inceleyerek geçirmişti. Kilise'nin hakikatlerinin tartışılmadığı ortaçağın özlemini çekmekteydi. Yeni bir çağın peygamberi olan Mussolini ise karışıklık çıkarıcı, şiddete eğilimli bir zorba, içgüdüsel olarak bir Kilise düşmanıydı. Bu kitabın okurlarının gördüğü gibi ikisinin ilişkisi iyi bitmemiştir. Başlangıçta Mussolini'yi Tanrı tarafından gönderilmiş biri olarak selamlayan XI. Pius, aldatıldığı ve kötüye kullanıldığı duygusuyla hayatını bitirmiştir. Mussolini de daha mutlu olmamıştır. Faşist Büyük Konsey'in üyelerine söylediği gibi Papa onun için bir felaket olmuştur.

Teşekkürler

Bu kitabı yazmaya 2002'de Papa II. John Paul, XI. Pius'un papalığıyla ilgili arşivlerin açılmasına izin verdiğinde karar verdim. 2003'te Vatikan'ın Almanya'yla ilişkileriyle ilgili malzeme bilim insanlarınca elde edilebilir oldu. Bunu üç yıl sonra XI. Pius'la ilgili arşivlerin genel açılışı izledi. Bu kadar dramatik bir dönem ve Vatikan'ın bu dönemin olayları içindeki rolüyle ilgili tartışmalar o kadar hararetliydi ki bu meydan okumayı karşı konulamaz buldum.

Çalışmama ciddi olarak 2004-5'te İtalya'da geçirdiğim bir yıllık iznimde başladım. Papanın faşist rejimle ilişkileriyle ilgili ana Kilise arşivleri henüz açılmamış olmakla birlikte öte tarafın, yani İtalyan faşist hükümetin arşivleri açılmıştı ve ben İtalyan arşivlerinde, esas olarak da Merkezi Devlet Arşivi'yle İtalyan Dışişleri Bakanlığı Arşivleri'nde aylar geçirdim. Üç yıl sonra Vatikan'da ve başka yerlerdeki Kilise arşivlerinin açılmasıyla çok sayıda yeni kaynak ve yeni görüş elde edilebilir oldu.

Bu kitap üzerinde hemen hemen on yıldır çalıştığımdan çok sayıda insana borcum var. Ama onlardan hiçbiri pratik olarak projenin başlangıcından beri benimle birlikte çalışan Alessandro Visani'ye olan borcumdan daha büyük değil. Çünkü İtalyan arşivlerinde ve daha sonra çeşitli Kilise arşivlerindeki mektuplaşmalar ve hatıralar üzerinde onunla birlikte çalıştık. Dönemin tarihi üzerinde bir doktorası olan Visani Atlantik'in iki yanında yapılan çalışmada, projeye sadece olağanüstü arşiv araştırmacısı kabiliyetini değil, insana bulaşan coşkusunu ve muazzam enerjisini de getirdi.

Brown'da hem doktora hem de doktora öncesi düzeyde bir dizi yetenekli araştırma görevlisinin bu kitapla ilgili çalışmaya yardımcı olmaları şansına sahip oldum. Onlar arasında Stephen Marth, Simo-

na Poliandri, Harry Kasdan, Andy Newton ve Monica Facchini'ye teşekkür etmek isterim. Paris'te Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda yaptığım çalışmada bana yardımcı olan Anne-Claire Ignace'a da teşekkür etmek isterim Teşekkürlerim Brown'da çalışmamı destekleyen Matilde Andrade, Catherine Hani, Katherine Grimaldi ve Marjorie Sugrue'ya da gitmektedir. Brown Üniversitesi'nde Paul Dupee University Professorship tarafından sağlanan araştırma fonu için de şükranlarımı belirtmek isterim.

2011-2012'deki izin yılım esnasında İtalya ve Fransa'daki meslektaşlar ve kurumların misafirperverliği bu kitabı yazma kabiliyetimi çeşitli biçimlerde kolaylaştırmış ve şüphesiz daha zevkli kılmışlardır. Bu vesileyle Bologna'da Foundation for Religious Sciences, XXIII. John'a ve onun müdürü Alberto Melloni'ye; Rockfeller Foundation Study Center'a ve onun müdürü Pilar Palacia'ya; Roma'da American Academy'ye ve onun müdürü Chris Celenza ve başkanı Adele Chatfield-Taylor'a ve Paris'te École Normal Superieure'de Gilles Pecout'ya özel teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Çok sayıda meslektaşım sorularımı cevaplama ve çeşitli biçimlerde yardımcı olma nezaketini gösterdiler. Onlar arasında özellikle Brown'da İtalyan Çalışmaları'ndaki meslektaşım Massimo Riva'ya İtalyan edebiyatı tarihine ilişkin sorunlar, çeşitli İtalyan lehçeleri ve edebi malzemesinin İngilizce karşılıkları ve diğer birçok konuyla ilgili olarak kendisini sürekli olarak rahatsız etmemden ötürü teşekkür etmek isterim. Yardımlarına teşekkür etmek istediğim diğer arkadaşlarım ve meslektaşlarım Alberto Melloni, Emilio Gentile, Evelyn Lincoln, Lesley Riva, Ronald Martinez, Charles Gallagher, S.J., Robert Maryks, John A. Davis, Giovanni Pizzorusso, Matteo San Philippo, Reda Bensmaia, Dagmar Herzog, Lucia Pozzi ve Alberto Guasco'dur.

Dünyada İtalyan faşist rejimin tarihi konusunda en önde gelen uzmanlardan biri olan Mauro Canali'ye, devlet arşivlerindeki yardımı ve İtalyan tarihinin bu dönemi üzerine tartışmalarımızdan ötürü özel bir teşekkür borcum var. 1930'ların sonunda İtalya'nın Vatikan büyükelçisi olan Pignatti'nin torunu olan Bonifacio Pignatti'ye de aile arşivinden büyükelçinin bir fotoğrafını kullanmama izin verdiği için teşekkür ediyorum.

Dostum ve edebi temsilcim olan Wendy Strohman özel bir teşekkürü hak etmektedir. Kitaplar ve yayın dünyası hakkındaki derin bilgisi, edebi yargısı ve güçlü desteği benim için çok an-

lam ifade etmektedir. Yayıncım olarak Random House'tan David Ebershoff'a sahip olmakla da şanslıyım. Aynı zamanda bu kadar yetenekli ve mükemmel bir yazar olan bir yayıncıya sahip olmak az rastlanan bir şeydir ve David'in keskin edebi gözü ve bu kitabın önemine inancından yararlanma imkânına sahip olduğum için kendimi derinden minnettar hissetmekteyim. O, bu kitabı çok daha iyi bir kitap yapmıştır. Yayıncı çabalarından ötürü David'in yetenekli yardımcısı Caitlin Mc Kenna'ya da teşekkür ederim. Random House'tan aldığım bütün diğer desteklere de müteşekkirim ve yapmış oldukları her şeyden ötürü özellikle Dennis Ambrose, Michael Jasmine, Susan Kamil, Michael Gentile ve Lani Kaneta'ya teşekkür etmek isterim.

Son olarak İtalya'da hayatın zevklerini paylaşarak bu kitapla birçok yıl yaşayan karım Susan Dana Kertzer'e teşekkür ederim. Sadece uzmanlar değil, bu tarihle ilgili fazla şey bilmeyen insanların da okumak isteyeceği bir kitabı yazma amacını unutmama hiçbir zaman izin vermedi. Eğer şanslıysam hatta onun kitap gruplarından biri onu okuyabilir.

Notlar

ARŞİV KAYNAKLARI VE KISALTMALAR

Dipnotlarda aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır:

ARŞİV KAYNAKLARI

ACDF	Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede, Vatican
S.O.	Sant'Offizio
ACS	Archivio Centrale della Stato, Roma
MCPG	Ministero della Cultura Popolare, Gabinetto
MCPR	Ministero della Cultura Popolare, Reports
MI	Ministero della Interno, Direzione Generale della Pubblica Sicurezza
DAGR	Direzione Generale Publica Sicurezza. Divisione Affari Generali e Riservati
DAGRA	Direzione Generale Pubblica Sicurezza, Divisione Affari Generali e Riservati– annuali
FP	Direzzione Generale della Pubblica Sicurezza, Divisione Polizia Politica, fascicoli personali
PS	Direzione Generale della Pubblica Sicurezza
PP	Direzione Generale della Pubblica Sicurezza, Divisione Polizia Politica, "materia"
SPD	Segreteria Particolare Duce
CO	Segreteria Particolare Duce, Carteggio Ordinario
CR	Segreteria Particolare Duce, Carteggio Riservato
CV	Segretario Particolare Duce, "carte della valigia"
ARSI	Archivium Romanum Societatis Iesu, Rome

TV Fondo Tacchi Venturi
ASMAE Archivio Storico, Ministero delgi Affari Ekseri, Rome
APG Affari Politici, 1931-45 Germania
APIN Affari Politici, 1919-30 Italia
APSS Affari Politici, 1931-45, Santa Sede
APNSS Affari Politici, 1919-30, Santa Sede
AISS Ambasciata Italiana presso la Santa Sede Gab. Gabinetto
ASY Archivio Segreto Vaticano, Vatican City
ANI Archivio Nunziatura Italia
AESE Segretaria de Stato, Affari Ecclesiastici Straordinari, Spagna
AESG Segretaria di Stato, Affari Ecclesiastici Straordinari, Germania
AESI Segreteria di Stato, Affari Ecclesiastici Straordinari, Italia
AESS Segreteria di Stato, Affari Ecclesiastici Straordinari Stati Ecclesiastici
AESU Segretaria di Stato, Affari Ecclesiastici Straordinari, Ungaria

MİNİSTÈRE DES AFFAİRES ÉTRANGÈRES, PARİS
MAEI Ministère des Affaires Étrangères, Direction des Affaires Politiques et Commerciales, Italie
MAESS Ministère des Affaires Étrangères, Direction des Affaires Politiques et Commerciales, Saint-Siège

NARA U.S. National Archive and Records Administration
College Park, Maryland
Her şey National Archives Microfilm Publication dizisinde bulunmaktadır.
LM142 Confidential U.S. State Department Central Files, Italy, Foreign Affairs, 1940-44
LM192 Confidential U.S. State Department Central Files, Germany, Foreign Affairs, 1930-39
M530 Records of the Department of State Relating to Political Rlations between the Italy and Other States, 1910-1929
M561 Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of the Papal States, 1910-29

M563	Records of the Department of State Relating to Political Relations between the Papal States and Other States, 1910-29
M1423	Records of the Department of State to Internal Affairs of Italy, 1930-39
DBFB	Documents of British Foreign Policiy
DDF	Documents Diplomatiques Français
DDI	Documenti Diplomatici Italiani
DGFB	Documents on German Foreign Policiy
FCRSE	Further Correspondence Respecting Southern Europe, Great Britain Foreign Office

Diğer Kısaltmalar

ADSS	Actes et documents du Saint-Siège relatives à la seconde guerre mondiale
BG	*Boston Globe*
CC	*La Civilta cattolica*
CTD	*Chicago Daily Tribune*
LAT	*Los Angeles Times*
NYT	*New York Times*
OR	*L'Osservatore Romano*
PNF	*Partito Nazionale Fascista*
PPI	*Partito Popolare Italiano*
WP	*Washington Post*

Aktörler

Balbo, İtalo (1896-1940). Ferrara kentinin faşist kabadayı patronu olan Balbo 1922'deki ünlü Roma'ya Yürüyüş'ün liderlerindendi. Yirmi dört deniz uçağından meydana gelen bir filonun lideri olarak Birleşik Devletler'e yaptığı seferde Başkan Roosevelt tarafından Seçkin Pilot Haçı madalyasıyla ödüllendirilmişti. Pilot olarak kahramanlıklarının Atlantik'in iki tarafında kendisine geniş bir ün kazandırması Mussolini'nin kıskançlığını doğurmuştur.

XV. Benedictus, Papa (Giacomo Della Chiesa) (1854-1922). Cenova'da aristokrat bir ailede doğan Giacomo Della Chiesa 1913'te Bologna başpiskoposluğuna yükseltilmiştir. Papalığa uygun olmayan dış görünüşüne rağmen 1914'te X. Pius'un yerine geçmek üzere Papa olarak seçilmiştir. Selefinin çağdaşlık karşıtı sert tutumunu reddetmiş ve onun Kilise içinde meydana getirdiği casus gücünü dağıtmış ama Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında barışı tesis etme yönünde etkin bir rol oynama konusundaki çabalarında başarısız olmuştur.

Baudrillart, Alfred (1859-1942). Katolik bilgin ve uzun süre Paris Katolik Üniversitesi'nin rektörü. Baudrillart 1921'de piskoposluğa, 1935'te kardinalliğe yükseltilmiştir. Değerli bilgiler içeren bir günlüğün sahibi olan Baudrillart, Mussolini Hitler'le ittifakını sağlamlaştırırken hasta Papa XI. Pius'un etrafında çevrilen entrikalara üzülmüştür.

Borgongini-Duca, Francesco (1884-1954). Roma'da doğmuş olan Borgongini, 1921'de Vatikan genel sekreterliğinin (dışişleriyle ilgili büro) altındaki iki ana makamdan biri olan Kilise Olağanüstü İşler Meclisi'ne (sivil hükümetlerle ilgili işlerle meşgul olan

kısım) sekreter olarak atanmıştır. Roma dışında hiç yaşamamış olmasına karşılık bu görevde uluslararası işlerle ilgilenmiştir. 1929'da Papa XI. Pius kendisini Vatikan'ın ilk *nuncio*'su, yani İtalya hükümeti nezdindeki ilk büyükelçisi yapmış ve bu görevde yirmi yıldan daha uzun bir süre kalmıştır. Son derece dindar bir insan olan ve dünya işleriyle pek ilgilenmeyen Borgongini Mussolini'nin alaylarının dayanılmaz hedefi olmuştur.

Buffarini Guidi, Guido (1895-1945). 1923'te yirmi sekiz yaşındayken Pisa'nın seçilmiş faşist belediye başkanı olan Buffarini on yıl sonra Mussolini'nin ulusal polis teşkilatından sorumlu içişleri müsteşarı olmuştur. Şişman, ahlaksız bir kabadayı olan Buffarini 1930'ların sonuna doğru giderek daha büyük bir güç kazanmış, Mussolini'nin yeni kazanılmış İtalyan İmparatorluğu'nu genişletme konusu üzerinde yoğunlaşmasına imkân sağlamıştır.

Caccia Dominioni, Camillo (1877-1946). 1921'de XV. Benedictus'un Papalık konutunun yöneticiliğine atanmış olan Caccia, Achille Ratti'yi, her ikisi de yüzyılın başında Milano'da birlikte oldukları bir tarihte tanımıştır. XI. Pius tarafından da aynı görevde tutulmuş ve günlük programını düzenlemek, kimin onunla görüşeceğini belirlemek üzere görevlendirilmiştir. Böylece her gün Papa'nın yanında bulunmuştur. Caccia'nın Vatikan'daki görevliler ve faşist polis teşkilatı tarafından bilinen ve itibarını ciddi biçimde sarsma tehlikesi taşıyan korkunç bir sırrı vardır.

Cerretti, Bonaventura (1872-1933). Vatikan'ın önde gelen diplomatlarından biri olan Cerretti, 1926'da XI. Pius kendisini kardinal olarak atadığında Papa'nın Fransa büyükelçisiydi. Papa'nın Mussolini'yle ortaklığını eleştiren Cerretti, 1930'da XI. Pius'un kendisini atlayarak genel sekreter olarak bir rakibini atamasına daha da öfkelenmiştir.

Ciano, Galeazzo (1903-1944). Hükümetteki bir bakanın oğlu olan Ciano 1930'da Mussolini'nin en büyük kızı olan Edda ile evlenmiştir. Kadınlar tarafından çok sevildiği iddiasında olan ama Mussolini'nin karısının kendisinden nefret ettiği Ciano kısa süre içinde diğer faşist liderlerinin canlarının son derece sıkılmasına yol açacak bir şekilde kayınpederinin görünürdeki vârisi olmuştur. Kısa bir süre basın ve propaganda bakanı olarak görev yaptıktan sonra Mussolini 1936 yılında diplomatlar dünyasını şaşkınlığa uğratan bir kararla onu dışişleri bakanı yapmıştır.

Coughlin, Charles (1891-1979).. Kanada'da doğmuş ve Katolik papazı olmuş olan Coughlin Detroit'teki papazlık bölgesini 1930'larda on milyonlarca Amerikalıya ulaşan bir radyo programını yayınlamak için kullanmıştır. Başlangıçta Roosevelt'in ve onun toplumsal reform programının destekleyicisi olan Coughlin, daha sonra onun komünist bir ajan olduğunu söyleyerek keskin bir biçimde sağa doğru bir dönüş yapmıştır. Hitler'in Yahudilere karşı başlattığı haçlı seferini savunan Coughlin İtalyan diktatörüne yardımcı olma konusunda da istekli olmuştur.

De Vecchi, Cesare (1884-1959). Torino doğumlu bir monarşi taraftarı olan De Vecchi Roma'ya Yürüyüş'ün dört liderinden biriydi. 1929'dan 1935'e kadar İtalya'nın ilk Vatikan büyükelçisi olmuştur. Küstah, değersiz, kalın kafalı ve eski moda bıyığıyla kolayca tanınabilir bir insan olan De Vecchi içlerinde Mussolini'nin de olduğu çok sayıda insanın alay konusu olmuştur. XI. Pius'un çok sayıda masa yumruklama sahnesine maruz kalmasına karşılık Papa sonunda ona belli bir şefkatle muamele etmeye başlamıştır.

Gasparri, Pietro (1852-1934). Orta İtalya'nın dağlık bölgesinde çobanlık yapan yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olan Gasparri bir kilise hukuku uzmanı ve Vatikan'ın en nüfuzlu diplomatlarından biri olmuştur. Önce Papa XV. Benedictus, daha sonra XI. Pius'un döneminde genel sekreterlik makamında bulunan kısa boylu ve şişman Gasparri, iyi niyetli, geveze bir insan görünüşü altında keskin siyasi zekâsını gizlemiştir.

Göring, Hermann (1893-1946). Hitler'e en yakın Nazi liderlerinden biri olan Göring Gestapo'yu kurmuş ve Nazi Almanya'sında birçok üst yöneticilik görevinde bulunmuştur. Mussolini onu başlangıçta akli melekeleri yerinde olmayan biri olarak küçümsemiştir.

Grandi, Dino (1895-1988). Mussolini'nin önce içişlerinden sorumlu müsteşarı, daha sonra 1929-1932 tarihleri arasında ise dışişleri bakanı olmuştur. Keçisakallı Grandi başlangıçta en köktenci faşistler arasında yer almaktaydı. Ama Londra'da İtalya büyükelçisi olarak geçirdiği hayat (1932-1939) ona iyi gelecek ve Mussolini'nin gittikçe daha fazla Nazi Almanya'sına bağlandığı yönünde görüşünü değiştirecektir.

Hitler, Adolf (1889-1945). Hitler, Münih'teki bürosunda yıllarca kahramanı Benito Mussolini'nin büyük bir büstünü muhafaza etmiştir. Ocak 1933'te Almanya şansölyesi olduktan sonra Katoliklerin desteğini elde etmek amacıyla Vatikan'a elini uzatmıştır. Kendisinden şüphelenmekle birlikte Papa başlangıçta Hitler'in güçlü komünist karşıtı tutumundan cesaretlenmiştir.

Ledóchowski, Wlodzimierz (1866-1942). Polonyalı bir kontun oğlu ve bir kardinalin yeğeni olan Ledóchowski 1915'te *İsa Topluluğu*'nun (*The Society of Jesus*) yüksek generali– dünya lideri seçilmiştir. Bu makamı yirmi yedi yıl sonraki ölümüne kadar koruyacaktır. Ateşli bir Yahudi karşıtı, faşizme karşı ise olumlu bir tutum sahibi olan Ledóchowski, Mussolini'nin yardım için kendisine başvurduğu bir insandı.

Montini, Giovanni (1897-1978). 1922'de bir papaz iken yıllarca hizmet vereceği Vatikan genel sekreterlik bürosuna katılmıştır. 1935'te XI. Pius onu İtalya Katolik Eylem (*Catholic Action*) Üniversitesi'nin özel papazlığı ek görevinden almış ama 1937'de genel sekreter yardımcılarından biri yapmak üzere yeniden Vatikan'a getirtmiştir. Montini 1963'te VI. Paul adıyla Aziz Peter'in tahtına oturacaktır.

Mundelein, George (1872-1939). 1915'te Chicago başpiskoposu, 1924'te kardinal olmuş olan Mundelein Amerika'da gelişen bir Katolik Kilisesi'ne başkanlık etmiş ve Franklin Roosevelt'in dostu ve siyasi destekçisi olmuştur. 1937'de Adolf Hitler'e yaptığı sözlü saldırı Führer'in öfkesine sebep olmuştur.

Mussolini, Arnaldo (1885-1931). Benito'yla mısır püskülüyle doldurulmuş aynı yatağı paylaşan Arnaldo 1922'de Mussolini başbakan olduğunda ağabeyinin gazetesi olan *İl Popolo d'Italia*'nın yayın yönetmeni olmuştur. Mussolini her gece bir sonraki günün gazetesini ve o sırada zihnini meşgul eden şeyleri tartışmak üzere ona telefon edecektir. Kardeşinden farklı olarak kendisini dindar bir Katolik olarak gören Arnaldo, Mussolini'nin tam olarak güvendiği tek insandı.

Mussolini, Benito (1883-1945). İtalyan anarşizmi ve sosyalizminin merkezi olan Romagna'nın küçük bir kentinde mütevazı bir ailede doğan Mussolini yirminci yüzyılın ilk yıllarında ülkenin en önde gelen köktenci sosyalistlerinden biri olmuştur. 1912'de merkezi Milano olan Sosyalist Parti'nin gazetesi *Avanti!*'nin ulusal yayın yönetmenliğine getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı onu

sosyalistlerden ayrılmaya, 1919 yılı ise faşist hareketi kurmaya götürmüştür. Önceleri Katolik Kilisesi'nin ateşli bir muhalifi olan Mussolini, Vatikan'la yapılacak bir antlaşmanın, kendi siyasi ihtirasları için faydalarını fark etmiştir.

Mussolini, Edda (1910-1995). Edda, Mussolini'nin en büyük ve en sevdiği çocuğuydu. İnatçı, taşkın, çabuk öfkelenen, ata binmeye ve hızlı araba sürmeye düşkün bir insan olan Edda, babasına çok benzerdi. 1930'da Galeazzo Ciano ile evlenince biraz durulmuştur.

Mussolini, Rachele (1890-1979). Mussolinilere uzak olmayan yoksul bir köylü ailesinin kızı olarak dünyaya gelen Rachele, sekiz yaşındayken okulu bırakmış ve bir hizmetçi olarak çalışmaya başlamıştır. Benito, annesi babasının metresi olan sarışın, mavi gözlü Rachele'den hoşlanmıştır. Kızı Edda tarafından "ailenin gerçek diktatörü" olarak tasvir edilen iradesi güçlü, yarı okuryazar Rachele, zengin ve üst düzey ilişkileri olan insanlar arasında kendisini hiçbir zaman rahat hissetmemiştir. Kilise'ye ve rahiplere olan derin nefreti de hiçbir zaman bitmemiştir.

Orsenigo, Cesare (1873-1946). Sınırlı bir zekâya, daha da sınırlı bir dünya görüşüne sahip olan Orsenigo, XI. Pius kendisini 1922'de Hollanda'ya, daha sonra 1925'te Macaristan'a büyükelçi olarak atadığı sırada, Milano'da bir papazdı. Papa 1930'da büyükelçisi olarak Eugenio Pacelli'nin yerini almak üzere onu Almanya'ya gönderdiğinde Vatikan'ın diplomatları arasında çok daha kabiliyetli olanları devre dışı bırakmıştır.

Pacelli, Eugenio (1876-1958). Kuşaklar boyu papalarla yakından ilişkisi olan Romalı bir ailenin zayıf bünyeli ama son derece zeki bir çocuğu olan Pacelli papaz unvanını aldıktan kısa bir süre sonra Vatikan'ın genel sekreterlik bürosuna katılmıştır. 1917'de Papalık büyükelçisi olarak Münih'e, oradan Berlin'e gönderilmiş olan Pacelli on iki yıl süreyle Almanya'da yaşamıştır. Papa XI. Pius 1929'da kardinal yapmak ve 1930 başında Papalık genel sekreteri olarak Gasparri'nin yerine geçirmek üzere onu Roma'ya çağırmıştır. İhtiyatlı, yumuşak dilli Pacelli ile otoriter, öfkeli bir mizaca sahip olan XI. Pius, aralarında ilginç bir ilişki geliştirmişlerdir. 1939 yılında Pius'un ölümünden sonra Pacelli, yeni papa seçilecek ve XII. Pius adını alacaktır.

Pacelli, Francesco (1872-1935). Eugenio'nun ağabeyi olan Francesco Pacelli babalarının izinden gitmiş, Vatikan'ın en önde

gelen hukukçularından biri olmuştur. XI. Pius İtalyan devletinin 1861'de kurulmasından bu yana Papalık'la İtalya arasındaki mevcut düşmanlık durumunu sona erdirmek amacıyla faşist hükümetle Papalık arasındaki gizli müzakereleri yürütmek üzere 1926 yılında ona başvurmuştur.

Petacci, Clara (1912-1945). Bir Vatikan hekiminin kızı olan çekici, yeşil gözlü, kıvırcık saçlı Clara o sırada elli üç yaşında olan Mussolini ile gönül ilişkisi yaşamaya başladığında yirmi dört yaşındaydı. Clara her gün Mussolini'nin Roma'nın merkezindeki Venezia Palazzo'da bulunan bürosundaki aşk yuvalarına gelmesini emreden telefonunu bekleyerek hayatını devam ettirmekteydi. Binlerce sayfa tutan günlüğü Mussolini hakkında emsalsiz bilgiler içermektedir.

Pignatti, Bonifacio (1877-1957). Bir kontun oğlu ve saygın kariyerli bir diplomat olan Pignatti 1935'te İtalya'nın Vatikan büyükelçisi olarak Cesare De Vecchi'nin yerini aldığında Paris büyükelçisiydi. Faşizm öncesi İtalyan kordiplomatiğinin diğer birçok üyesi gibi Pignatti de en ufak bir tereddüt göstermeksizin faşist diktatörlüğe hizmet etmeye başlamıştır.

Papa XI. Pius (Achille Ratti) (1857-1939). Milano'nun kuzeyinde küçük bir kentte bir ipekböceği fabrikasının yöneticisi bir babanın oğlu olan Ratti, daha çocukken papaz olmaya karar vermiştir. Yirmi beş yaşında Milano'daki Büyük Din Okulu'na hoca olarak atanmış, bundan kısa bir süre sonra Milano'daki ünlü Ambrosiana Kütüphanesi'nde bir göreve getirilmiş, sonunda buranın müdürü olmuştur. 1914'te Ratti son görevi olduğunu düşündüğü Vatikan Kütüphanesi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Fakat 1918'de XV. Benedictus, beklenmeyen bir şekilde özel temsilcisi olarak Polonya'ya göndermek üzere onu seçmiş, Ratti bu görevindeyken Rus Devrimi'nin akabinde Kızıl Ordu'nun Polonya'yı işgal etmesini görmüş ve komünizme karşı hayat boyu devam edecek bir nefret geliştirmiştir. 1921'de Roma'ya geri çağrılan Ratti kardinalliğe ve Milano başpiskoposluğuna yükseltilmiştir. Yeni görevine henüz başladığı sırada XV. Benedictus'un ölümü üzerine kardinal meslektaşları Şubat 1922'de ve on dördüncü oylamada onu yeni papa olarak seçmişlerdir.

Papa XII. Pius (*bkz.* Pacelli, Eugeneo)

Pizzardo, Guiseppe (1877-1970)..Cenova yakınında doğmuş olan Pizzardo papazlığa atanmasından kısa bir süre sonra Vatikan'ın genel sekreterlik bürosuna katılmıştır. Vatikan'ın Münih büyükelçiliğinde görev yapmak üzere yalnızca üç yıllığına (1909-1912) Roma'dan ayrılmıştır. 1921'de genel sekreter yardımcılığına getirilmiş, 1929'da Kilise'yle ilgili işlerden sorumlu sekreter olarak Borgongini'nin yerine geçmiş ve 1937'de kardinalliğe atanmasına kadar bu görevi sürdürmüştür. Aynı zamanda 1923'ten, yeni papanın, yani XII. Pius'un 1939'da selefinin yerini almasına kadar *İtalyan Katolik Eylemi*'nin özel ulusal papazı olmuştur. Bu son özelliği onu faşist hareketin kilise karşıtı kanadıyla çatışmaya götürmüştür. Pizzardo XI. Pius'un bir gözdesiydi, buna karşılık etkisini Amerikan Katolik parasına olan erişimine bağlayan Vatikan'daki çok sayıda insan tarafından sevilmemekteydi.

Ratti, Achille (*bkz.* Papa XI. Pius).

Rosa, Enrico, S.J. (1870-1938). 1905'ten itibaren çoğu insan tarafından Vatikan'ın gayriresmi sesi olarak kabul edilen ve ayda iki kez çıkan Cizvit gazetesi *La Civiltà cattolica*'yı yayımlayan editörler grubunun bir üyesi olan Rosa, 1915'te bu gazetenin müdürü olmuştur. XI. Pius'un yakın bir danışmanı olan Rosa, papa tarafından Kilise'nin Yahudilere karşı tutumunu açıklamakla görevlendirilmiştir. Başlangıçta faşizme düşman olan Rosa, Vatikan'ın talimatıyla sonunda gazetesinin sayfalarını, Katolikleri Mussolini'yi terk etmeye karşı uyarmaya tahsis etmiştir.

Sarfatti, Margherita (1880-1961). Venedik'te zengin bir Yahudi ailesinin kızı olarak dünyaya gelen Margherita edebiyat ve sanata karşı bir tutku geliştirmiştir. On sekiz yaşında Yahudi bir hukukçuyla evlendikten sonra kocasıyla birlikte Milano'ya taşınmıştır. Margherita burada sosyalist harekete katılmış ve Milano'ya gelmesinden kısa bir süre sonra Mussolini'yle tanışmıştır. 1917'de Mussolini'nin savaştan dönmesinden sonra bu ikili artık bir daha birbirlerinden ayrılmamışlardır. Birbirlerine sadece âşık değildirler, aynı zamanda Mussolini on yıl boyunca akıl almak üzere ona başvurmuştur. 1920'lerin sonuna gelindiğinde Mussolini için Margherita'nın cazibesi artık sönmeye başlamıştır.

Spellman, Francis (1889-1967). Massachusetts'te göçmen bir İrlandalı ailenin oğlu olan Spellman Vatikan'da genel sekreterlik bürosunda görev yapan ilk Amerikalı papaz olmuştur. Burada

Francesco Borgongini'yle yakınlaşmış ve daha sonra Eugenio Pacelli'nin dostu olmuştur. 1939'da New York başpiskoposluğuna yükseltilmiştir.

Starace, Achille (1889-1945). Faşist liderler arasında İtalya'nın güneyinden gelen az sayıdaki insandan biri olan Starace 1931'de *İtalyan Faşist Partisi*'nin ulusal lideri olmuştur. Bir zevksizlik üstadı, zekâ yoksunu olan, en ufak bir incelik duygusuna sahip olmayan dalkavuk karakterli Starace, Mussolini'nin şahıs kültünü, korkutucu yeni bir seviyeye taşıyacaktır.

Tacchi Venturi, Pietro, S. J. (1861-1956). Orta İtalyalı müreffeh bir ailede dünyaya gelen Tacchi Venturi Roma'da papazlık eğitimi almış ve Cizvit tarikatına katılmıştır. XI. Pius ve Mussolini 1923'ün başlarında gizli bir arabulucuya ihtiyaçları olduğuna karar verdiklerinde bu görevi yerine getirmek üzere onu seçmişlerdir ve bundan sonraki on altı yıl boyunca Venturi, Papa'nın isteklerini iletmek üzere Mussolini'yle yüzden fazla özel görüşme yapmıştır.

Tardini, Domenico (1881-1961). Roma papazlar sınıfının bir üyesi olan Tardini yetişkin hayatının büyük bir kısmını 1921'de katıldığı Vatikan genel sekreterlik bürosunda geçirecektir. Burada 1929'da Kilise'yle ilgili işler müsteşarı olarak Pizzardo'nun emrinde çalışmaya başlamış ve 1937'de aynı dairenin sekreterliğine getirilmeden önce 1935'te genel sekreter vekilliğinde bulunmuştur. Bir orta yolcu olan Tardini faşist rejimle olan sürtüşmelerden Mussolini'yi değil, onun etrafında bulunan Kilise düşmanlarını suçlamıştır.

III. Victor Emmanuel (1869-1947). Babasının öldürülmesi sonucu 1900'de otuz yaşındayken İtalya kralı olan III. Victor Emmanuel kral olarak kendisini hiçbir zaman güvende hissetmemiştir. Kısa boyundan ötürü çok alay konusu olmuş olan Victor Emmanuel zeki ve iyi eğitim görmüş ama kişiliği zayıf biriydi. Mussolini haftada iki kez silindir şapkasını giyerek tüm yeni yasaların altına imzasını almak üzere Roma'da Quirinal Sarayı'nda onunla görüşmeye gitmekteydi. Victor Emmanuel hiçbir zaman Mussolini'nin isteklerini geri çevirmemiştir. Onlarınki bir çıkar evliliği olmakla birlikte kabadayı Mussolini ile küçük kral, aralarında ortak bir zemin bulmaktaydılar. En önemlisi, onlar insanlık hakkında aynı olumsuz görüşü, papazlar sınıfına karşı ise aynı derin nefreti paylaşmaktaydılar.

Yayınların ve Örgütlerin Listesi

Yayınlar

L'Avvenire d'İtalia. On dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru Bologna'da Papa XIII. Leo'nun kutsamasıyla kurulmuş olan *L'Avvenire d'İtalia*, faşizm döneminde İtalya'da tek gerçek ulusal Katolik gazete olmuştur.

La Civiltà cattolica. Bir İtalyan Cizvit grubu tarafından yayımlanan gazete 1848-1849 devrimini takiben Roma'da iktidara yeniden gelmesinden kısa bir süre sonra Papa IX. Pius'un talebi üzerine 1850 yılında kurulmuştur. Gazetenin yöneticisi papa tarafından atanmaktaydı. Her sayının yayımlanmasından önce –ayda iki kez çıkıyordu– provaları Vatikan genel sekreteri tarafından görülmekte ve onaylanmaktaydı. Gazete, Katolik dünyasında papanın günün konuları üzerine görüşlerinin ifadesi olarak okunmaktaydı.

L'Osservatore romano. Vatikan'ın günlük gazetesi olan *L'Osservatore romano* ilk kez 1861 yılında papanın elinde kalan toprakları yeni kurulmuş olan İtalya Krallığı'ndan koruma çabasının bir parçası olarak yayımlanmıştır. Aslında papa tarafından yakından denetlenmekle birlikte Vatikan'ın resmi yayın organı olmamasına dayanılarak *L'Osservatore romano*'daki görüşlerin inkâr edilmesi için küçük de olsa bir imkân mevcuttu. 1920'lerde Mussolini diktatörlüğünü sağlamlaştırdığında İtalya'da faşist sansüre tabi olmayan tek gazete olarak kalmıştır. Ancak Mussolini'nin itiraz ettiği makaleleri yayımladığında onun Vatikan'ın duvarları dışında satışa sunulan nüshalarına el konulabilirdi. *L'Osservatore romano* Vatikan'ın yarı resmi gazetesi olarak her gün papanın

önemli görüşmeleri üzerine raporlar yayımlamak ve Kilise'nin dünya çapındaki faaliyetleri hakkında bilgi vermek suretiyle görevini yerine getirirdi. Buna karşılık *La Civilta cattolica,* günün siyasi meseleleri üzerine çok daha uzun analizlerini, düzenli kitap eleştirileri ve İtalya'da ve uluslararası arenada meydana gelen ve Kilise bakımından önem taşıyan siyasi olayların bir özetiyle birleştirirdi.

İl Popolo d'İtalia. Benito Mussolini bu gündelik gazeteyi 1914'te Sosyalist Parti'den kovulduktan kısa bir süre sonra Milano'da kurmuştur. *İl Popolo d'İtalia* beş yıl sonra onun faşist hareketini başlatmasında bir vasıta ödevi görmüştür. 1922'de başbakan olduğunda Mussolini gazetenin yayın yönetmenliğini kardeşi Arnaldo'ya teslim etmiştir. 1931'de Arnaldo öldüğünde de onun oğlu Vito, gazetenin yayın yönetmeni olmuştur.

Örgütler

Katolik Eylem. 1905'te ruhban sınıfının dışında kalan Katolik halkı örgütlemede bir çerçeve sağlamak amacıyla X. Pius tarafından yaratılmış olan bu örgüt 1920'lere gelindiğinde İtalya'da erkekler ve kadınlar, oğlanlar ve kızlar ve üniversite öğrencileri için ayrı ayrı gruplar oluşturmuştu. Başında kilise dışından papa tarafından atanmış ulusal düzeyde bir yönetici bulunan ve Vatikan'daki bir denetleyici tarafından kontrol edilen İtalyan Katolik Eylem, hem piskoposluk hem de mahalle papazlığı seviyesinde örgütlenmişti. Mussolini ülkede kontrol altında tutmadığı tek kitlesel üyelik topluluğu olan bu örgüte her zaman şüpheyle bakmıştır. "Katolik Eylem'in papası" olarak bilinen XI. Pius ise bu örgütü İtalyan toplumunu Hıristiyanlaştırma çabaları için vazgeçilmez olarak görmüştür.

Faşist Parti. 1921'de kurulmuş olan Ulusal Faşist Partisi (*Partito Nazionale Fasciste* = PFN) Benito Mussolini'nin kafasından çıkmıştır. Daha önceki gevşek bir siyasi hareketi ve şiddet grupları topluluğunu resmi bir siyasi partiye dönüştürme fiiliyle Mussolini önceki faşist hareketin Kilise karşıtı ve krallık düşmanı köklerini bırakarak kararlı bir şekilde sağa doğru bir dönüş hareketi yapmıştır. İktidardaki ilk yıllarında Mussolini, yerel faşist grupların liderlerini kontrol altında tutmak için

çaba sarf edecektir. PNF 1928'de İtalya'da tek meşru siyasi parti olmuştur.

Kutsal Büro. Roma Engizisyonu olarak da bilinen bu örgütün temelinde 1542 yılında Papa III. Paul tarafından kurulmuş ve başlangıçtaki amacı Protestan Reform hareketiyle mücadele etmek olan Kutsal Roma Evrensel Engizisyon'u vardır. Örgütün ismi 1908'de Kutsal Büro *(Sant'Uffizio)* olarak değiştirilmiştir. Başında papanın bulunduğu örgüt farklı gruplara ait bir papazlar topluluğundan yardım alan bir grup kardinalden oluşmaktaydı. Örgütün bir kardinal olan sekreteri gündeminde bulunan konuları tartışmak üzere düzenli bir biçimde papayla görüşmekteydi.

Opera Nazionale Balilla veya **Ulusal Gençlik Örgütü.** 1926'da İtalyan gençliğine yeni faşist ideolojiyi benimsetmek amacıyla kurulmuştur. Örgüt cinsler ayrımı temelinde iki yaş grubuna bölünmüştür. Yaşı küçük oğlanlar (8-13 yaş grubu) *Balilla*, daha büyük oğlanlar (14-18) ise *Avanguardisti* adıyla bilinmekteydi. Bunlara karşılık olan kızlar grubu ise Küçük İtalyan Kızları ve İtalyan Kız Gençliği adıyla tanınmaktaydılar. Faşist gençlik grupları Katolik gençlik örgütlerini ortadan kaldırma tehdidinde bulunmuşlardır. Onların kurulmalarından sonra hükümet Katolik İzci Erkek Çocuklar'ı dağıtmıştır. Fakat bu arada geniş bir papazlar ağı teşekkül etmiştir; öyle ki tüm yerel ONB grupları almış oldukları faşist görüşleri aşılama ve yarı-askeri eğitimlerinin yanında aynı zamanda dinsel törenlerinde kendilerine rehberlik eden özel olarak görevlendirilmiş Katolik papazlara sahiptiler.

Halk Partisi. İtalyan Halk Partisi (*Partito Populare İtaliano* = PPI). Papa XV. Benedictus'un onayıyla 1919'da ulusal Katolik bir siyasi parti olarak Sicilyalı papaz Luigi Sturzo tarafından kurulmuştur. PPI, 1921'de parlamento seçimlerinde milletvekilliklerinin yüzde yirmisinden fazlasını almıştır. Faşist diktatörlüğün kabul ettirilmesinin önündeki ana engellerden biri olan bu parti XI. Pius'un desteğini Mussolini'ye verdiğini göstermesinden sonra çözülmüş ve 1926 Kasım'ında da dağılmıştır; fakat Mussolini uzun süre PPI'nin unsurlarının Katolik Eylem'i gizlice yeniden teşkilatlandırmaya çalışmasından şüphelenecektir.

Sosyalist Parti. 1892'de kurulmuş olan İtalyan Sosyalist Partisi özellikle ülkenin kuzeyinde ve ortasında güçlü olmak üzere İtalya'da sola hâkim olmuştur. Reformcu bir kolla devrimin

şampiyonluğunu yapan diğer bir kola ayrılan parti –Mussolini bu ikinci kolun liderleri arasında bulunmaktaydı– 1912'de reformcuların tasfiye edilmesiyle bölünmüştür. Parti en yüksek başarıya, oyların hemen hemen üçte birini aldığı ve çok sayıda şehir ve kasabanın yönetimini ele geçirdiği 1919'daki parlamento seçimlerinde ulaşmıştır. 1921'de ise ayrılıkçı bir hizip partiden ayrılmış ve Komünist Partisi'ni kurmuştur. Bir sonraki yıl reformcu kanadın ayrılarak Birleşik Sosyalist Parti'yi kurmasıyla parti bir başka bölünme daha yaşamıştır. 1924'te lideri Giacomo Matteotti İtalyan kökenli bir Amerikalının başında bulunduğu faşist kabadayılar tarafından öldürülecektir. 1926'da Mussolini Sosyalist Parti'yi ve onun devamı olan çeşitli örgütleri yasadışı ilan etmiştir.

Giriş: Roma, 1919

Hasta, yaşlı, bir önceki yılın kan dolaşım sistemi bozukluğunu zorlukla atlatmış Papa XI. Pius Tanrı'ya kendisine birkaç gün daha bağışlaması için yalvarıyordu. Vatikan'da üçüncü kattaki bürosunda beyaz elbisesi içinde masasına oturmuştu; bastonu yakınındaki duvara dayalıydı. İtalya'nın en yüksek dağlarının zirvelerine tırmanmaları döneminden kalma paslı barometresi ve pusulası, uzun zaman önceki günlerin bir hatırası olarak bir kenarda durmaktaydı. Eski bir diyapazon da bir çekmecede bulunuyordu. Onu son defa bu çekmeceden çıkarmasının üzerinden yıllar geçmişti. Şarkı söylerken çıkardığı sesten gurur duyarak ve ahenk duygusunu muhafaza etmeyi arzu ederek kimsenin kendisini dinlemediğinden emin olduğu zamanlarda elinden geldiğince pratik yapmaktaydı. Şimdi sonunun yaklaştığını bilerek kâğıtlarının düzen içinde olduğundan emin olmak için bütün çekmeceleri yokladı.

Papa yıllarca sağlıklı olmuştu ve gözlemciler onun yorucu programına şaşırmışlardı. Vatikan'la ilgili işlerin her ayrıntısını bilme ve önemi olan her şeye kendisi karar verme konusunda ısrarlı olmuştu. Şimdi ise artık her şey kendisi için zorlu bir sınavdı. Attığı her adım kendisine ıstırap vermekteydi. Geceleri uyuyamadığından yatağında gözü açık öylece yatıyor, bacakları varisten zonkluyor, astımı nefes alıp vermesini ciddi bir savaş hâline getiriyor; en kötüsü bir şeyin korkunç bir şekilde kötü gittiği duygusu peşini bırakmıyordu.

Gündüzleri Aziz Peter Meydanı'na bakan üç pencereden odasına ışık dolmaktaydı. Ama şimdi geceydi ve küçük masa lambası, önünde bulunan yatağının çarşafları üzerine donuk sarı bir ışık vurmaktaydı. Tanrı'nın bir nedenden dolayı hayatını sürdürmesine

izin verdiğini düşündü. Yeryüzünde Tanrı'nın vekiliydi. Söylemek zorunda olduğu şeyi söylemeden ölemezdi.

Papa nihai mesajını duymaları için İtalya'nın bütün piskoposlarını Roma'ya çağırmıştı. Toplantı on gün sonra 11 Şubat 1939'da Aziz Peter Kilisesi'nde yapılacaktı. Bu tarih, Lateran Antlaşması'nın, yani XI. Pius'un İtalya diktatörü Mussolini'yle imzaladığı ve İtalya'yla Roma Katolik Kilisesi arasındaki on yıllar süren düşmanlığa son veren tarihi antlaşmanın onuncu yıldönümünü ifade etmekteydi. Bu antlaşmayla altmış sekiz yıl önceki kuruluşundan bu yana çağdaş İtalya'yı belirlemiş olan Kilise'yle devletin birbirinden ayrılmasına son verilmiş ve Kilise'nin Mussolini'nin faşist hükümetinin istekli bir ortağı olduğu yeni bir çağ açılmıştı.

On yedi yıl önce, 1922'de, yeni kardinalliğe atanmış Achille Ratti'nin Papa XV. Benedictus'un halefi olarak seçilmesi bir sürpriz olmuştu. Yeni papa, XI. Pius adını almıştı. Aynı yıl, daha sonraki bir tarihte otuz dokuz yaşındaki faşist lider Benito Mussolini geniş şiddet olayları içinde İtalya başbakanı olmuştu. O zamandan bu yana iki adam birbirlerine bağlı bir duruma gelmişlerdi. Diktatör, rejimine Katoliklerin desteğini sağlamak üzere papaya dayanmaktaydı. Papa ona şiddetle ihtiyaç duyduğu ahlaki meşruluğu vermekteydi. Papa da İtalya'da Kilise'nin iktidarını kendisine geri vermesine yardımcı olacağı konusunda Mussolini'ye güvenmekteydi. Ancak elinde kalem bütün bu yıllara geri dönüp onun üzerinde düşündüğünde, Pius şu an derin bir pişmanlık duymaktaydı. Kendisinin yoldan çıkmasına izin vermişti. Mussolini, bir Tanrı olduğunu düşünüyor gibiydi ve Hitler'i, yani Almanya'da Kilise'yi ortadan kaldırmaya çalışmasından ve kendine mahsus putperest bir dini savunmasından ötürü papanın nefret ettiği bir adamı bağrına basmıştı. Roma'nın bir önceki ilkbahar tanık olduğu acı verici sahne bir türlü gözlerinin önünden gitmiyordu: Alman Führer tarihi sokaklarından zafer alayı içinde geçerken şehri kırmızı siyah bir bayraklar denizi kaplamıştı.

Hitler'in ziyaretinden iki ay sonra Mussolini İtalyanların saf, üstün bir ırk olduğunu ilan ederek bütün dünyayı şaşkınlığa uğratmıştı. İsa'nın zamanından bile önceki bir tarihten bu yana Roma'da yaşamalarına karşılık Yahudiler şimdi resmen zararlı yabancı bir halk olarak görülüyorlardı. Papa dehşete düşmüştü. Halka açık bir görüşmede İtalyan liderin niçin Führer'i taklit etmekte bu kadar ısrarlı olduğunu sormuştu. Soru, Mussolini'yi öfkeden deliye dön-

dürmüştü çünkü hiçbir şey onu Hitler'in yamağı olarak çağrılmak kadar rahatsız edemezdi. Papanın iç çevresinden insanlar zararı tamir etmek için koşturmuşlardı. Demokrasilerden çok otoriter rejimlerden memnun olan ve Mussolini'nin Kilise'ye bahşetmiş olduğu çok sayıda imtiyazı kaybetmekten korkan bu insanlar papanın yaşlılığında gitgide ihtiyatsız olmaya başladığını düşünmekteydiler. O daha önce Nazi liderlerini kendilerine yabancılaştırmıştı. Şimdi de onun Vatikan'ın Mussolini'nin faşist rejimiyle olan bağlarını tehlikeye attığını düşünüyorlardı.

Roma'da Tiber Nehri'nin diğer yakasındaki başbakanlık merkezinde Mussolini papaya karşı duyduğu öfkesinden kuduruyordu. İtalyanlar hâlâ ekmek ve şarabın takdisi ayinine gidiyor idiyseler bu, kendisinin onlara böyle yapmalarını söylemesinden ötürüydü. Kendisi olmasaydı Kilise'nin düşmanları İtalyan şehirlerinin sokaklarında kol gezecekler, kiliseleri yağmalayıp korkudan tir tir titreyen papazların boğazlarından aşağı Hint yağı dökeceklerdi. Eğer her sınıfın ve mahkeme salonunun duvarı üzerinde bir haç asılı idiyse, eğer papazlar İtalya'nın bütün devlet okullarında din öğretiminde bulunuyor idiyseler bunun da nedeni Mussolini'nin bunu emretmiş olmasıydı. Eğer onlar Kilise'yi desteklemek üzere cömert devlet fonlarını kullanmaktaysalar bunun da nedeni faşist hükümetiyle Vatikan arasında her ikisinin de yararına olan karşılıklı bir anlayışı meydana getirme çabası içinde kendisinin bunu istemiş olmasıydı.

Pius 31 Ocak gecesi geç saatlere kadar uyanık kalmıştı, nasıl ki piskoposlar toplantısında söyleyeceği şeylerin bir taslağını yaptığı bir önceki gece de aynı şekilde uyanık kalmış idiyse. Bir zamanların dinç, geniş göğüslü, "dağcı" papası, kurumuş, geçmişteki yuvarlak, gergin derili yüzü küçülmüş, kırışıklarla kaplanmıştı. Fakat kendisini gören herkes için bu konuşmayı yapmaya ne kadar azimli olduğu da açıktı. Piskoposları, faşist casusların Kilise'nin salonları da dahil her yerde bulundukları konusunda uyarmadan önce ölmek istemiyordu. Bu, Mussolini'nin Nazi ırkçılığını benimsemesini ifşa etmesi ve eleştirmesi için son şansı olacaktı.

Fakat konuşmasından önceki haftanın geri kalan günlerinde papanın kalan gücü kendisine ihanet etmeye başlamıştı. Artık ayakta durma gücü olmadığından yatağa bağlanmıştı. Genel sekreter olarak Vatikan'ın ikinci adamı olan kardinal Eugenio Pacelli toplantıyı ertelemesi için ona yalvarmıştı. Fakat papa bu konuda farklı bir

şey duymak istemiyordu ve Vatikan'ın günlük gazetesine sağlığının yerinde olduğu yönünde bir haber yayımlamasını emretmişti. 8 Şubat'ta üç gün sonraki konuşmayı yapmak için yeterli güce sahip olmamasının üzüntüsü içinde olan papa, Vatikan yayın bürosuna her piskopos için konuşmanın bir kopyasının çıkarılmasını emretti. Bir sonraki gün ise durumu daha da kötüleşti ve şubatın 10. günü sabahının erken saatlerinde nefes alması daha da zorlaştı Başındaki beyaz takkenin yerinden oynamamasına özen gösteren bakıcıları yüzüne bir oksijen maskesi taktılar. Sabahın dördünde Kardinal Pacelli'yi uyandırdılar. Kardinal papanın yatağının kenarına koştu, dua etmek üzere diz çöktü. Gözleri ağlamaktan kıpkırmızıydı

Basit demir karyolasında yatan ve hızla eriyen XI. Pius kısa bir süre sonra zayıf son nefesini verdi: Tanrı son isteğini yerine getirmemişti. Piskoposlar bir sonraki sefer onu Aziz Peter Kilisesi'nde değil, yakındaki Sistine Kilisesi'nde göreceklerdi. Burada 10 Şubat öğleden sonra onun küçülmüş vücudu yüksek bir platformun üzerine konuldu. Sağlıklı, dinç olduğu zamanlarda kendisini tanımış olanlar için hemen hemen tanınmaz bir hâldeydi. Michelangelo'nun fresklerini yapmış olduğu tavanın altında sanki onun beyaz ipek cüppesini ve kırmızı ermin kenarlı takkesini giymiş olan bir başkası yatmaktaydı.

Tiber'in öbür yakasında Mussolini papanın ölüm haberini bir rahatlama homurtusuyla karşıladı. Papanın ölümünü beklemenin yeşil gözlü genç metresi Clara Petacci'yle buluşmasına engel olmasını istemiyordu. Fakat geride bir endişe kaynağı kalmıştı. Yıllar içinde Vatikan'ın içine geniş bir casus ağı yerleştirmişti ve onların verdiği raporları dikkatle okumaktaydı. Son günlerde onlar papanın Mussolini'nin Yahudi düşmanı kampanyasını ve Alman Führer'le gitgide sıkılaşan bağlarını suçlayan ateşli bir yıldönümü konuşması yapmayı planladığı yönünde kendisini uyarmışlardı. Eğer bu metin dışarıya sızarsa papanın mezarından kehanetimsi bir karşı çıkışı olarak kendisine zarar verebileceğinden endişelenmekteydi.

Diktatör kendisine yardım etme konumunda olan bir adamın, Kardinal Pacelli'nin olduğunu düşündü. Onunla temasa geçti. Pacelli şimdi teşrifatçı olarak Pius'un geride bıraktığı her şeyden sorumluydu. Bunlara papanın masası üzerinde bulunan el yazısıyla kaleme almış olduğu kâğıtlarla piskoposlara dağıtılmak üzere bekleyen yeni basılmış kitapçıklar da dahildi. Mussolini yok edilecek konuşmanın bütün kopyalarını istiyordu.

Mussolini'nin Pacelli'nin isteğini yerine getireceğini düşünmesi için nedeni vardı. Nesiller boyu papalarla yakın ilişkiler içinde olmuş Roma'nın önde gelen ailelerinin birinden gelmiş olan Pacelli son aylarda papanın Mussolini'ye ters düşeceği korkusu içinde yaşamıştı. Tehlikede olan çok şeyin olduğunu düşünmekteydi. Evet, kendisini genel sekreter yapan ve çeşitli yollarla yükselmesini sağlayan papaya çok şey borçluydu. Ama Kilise'yi koruma konusunda da daha büyük bir sorumluluğu olduğunu hissetmekteydi. Papanın masasının temizlenmesini ve konuşmasının basılı kopyalarına el konulmasını emretti.

Üç hafta sonra kardinaller yeni papayı seçmek üzere toplantı yaptıkları sırada geniş bir kalabalık Aziz Peter Meydanı'nda sabırsızlık içinde beklemekteydi Papalık Sarayı'nın bacasından çok şey söyleyen beyaz duman şeridinin yükseldiği görülünce mutlu bir uğultu meydanı kapladı. Aziz Peter Kilisesi'nin ana girişinin üzerinde bulunan balkondan diyakoz kardinal yeni papanın seçildiğini ilan etti: "Habemus papam!" (Bir papamız var!) Kısa süre sonra uzun, ince, gözlüklü, beyaz papa elbisesi içinde ve üzerinde değerli taşlar bulunan başlığını takmış olarak yeni papa meydandaki insanları kutsamak üzere balkona çıktı. Yeni papa seçilen Eugenio Pacelli kısa bir süre önce yatağının kenarında ağladığı insanı onurlandırmak için XII. Pius adını alacaktı.

Birinci Kısım

Papa ve Diktatör

Birinci Bölüm

Yeni Bir Papa

Vatikan'ın giriş kapısının dışında ortaçağ duvarlarının içine birbiri ardından ağır ağır giren siyah binek arabalarını alkışlayan küçük bir kalabalık toplanmıştı. Büyük kapıdan içeri giren her kardinal arabanın arkasındaki koltuğundan teşekkür etmek veya karşılık vermek veya sadece alışkanlıktan ötürü rahiplere özgü olan kutsama işaretini yapmak üzere elini sallamaktaydı. Kapının her iki yanında palyaço gibi giyinmiş birer İsviçreli muhafız ayakta durmakta ve beyaz eldivenli elini selamlama hareketiyle ışıl ışıl parlayan miğferine doğru kaldırmaktaydı. Kısa bir süre sonra Papalık Sarayı'nda son kardinal de yerini aldığı zaman her biri elindeki zili sallayan altı görevli uzun, soğuk koridorlarda koşuşturdular. Orada bulunmaması gereken son yabancı da dışarı çıktığında bir ses "*extra omnes*" (Herkes çıksın!) diye bağırdı. Toplantının merasim sorumlusu olan bir Chigi prensi, eski bir anahtarlar zincirini elinde sallayarak ağır kapıyı dışarıdan kilitledi. Teşrifattan sorumlu kardinal Pietro Gasparri de onu içerden kilitledi. Pencereler mühürlendi. Tarih 2 Şubat 1922 Perşembe'ydi. Kapılar ancak yeni bir papa seçildiğinde tekrar açılacaktı.

Sadece iki hafta önce Papa XV. Benedictus'u sürekli bir öksürük rahatsız etmeye başlamıştı. Çocukluğundan beri aksayarak yürüyen küçük, zayıf bir insan olmasına karşılık –Vatikan'daki dedikoducular onu "küçük adam" diye adlandırıyorlardı– Benedictus yaşlı değildi ve Aziz Peter'in koltuğunda oturduğu yedi yıl süresince de sağlığı yerinde olmuştu. Fakat bronşit olarak başlayan şey hızla zatürreeye çevrildi ve altmış sekiz yaşındaki Benedictus'un başına

yağ sürülerek son duaları okundu. Ertesi gün öğleden sonra basit demir yatağında yatmakta olan Benedictus kendini kaybetti. Bir sonraki gün, yani 22 Ocak sabahı da öldü.[1]

Dâhi ama baskıcı X. Pius 1914'te yani Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada öldüğünde Giacomo Della Chiesa'nın papa olarak seçilmesi alışılmadık bir olay olmuştu. Bu yılın ağustosunun son günlerinde elli iki kardinal Pius'un halefini seçmek üzere bir araya geldiklerinde Della Chiesa sadece üç aydan beri kardinaldi. Aristokrat fakat zengin olmayan bir aileden gelen, zekâsı ve mantığından ötürü kendisine saygı duyulan Della Chiesa bir papa görünüşüne sahip değildi. Ağırbaşlı, davranışları zarif bir insan olmakla birlikte çok kısaydı; benzi soluk, tarak görmemiş simsiyah saçlı, öne doğru fırlayan dişleri olan biriydi. Burnu, ağzı ve gözlerinden omuzlarına kadar her şeyi biraz çarpıktı.[2]

Genç bir papaz olarak Della Chiesa Vatikan'ın papalığın dünyadaki devletlerle ilişkilerinden sorumlu olan genel sekreterlik bürosunda çalışmıştı. Burada 1913'e, yani başpiskoposu olarak Bologna'ya gönderilinceye kadar yüksek görevlerde bulunmuştu.

Bazıları Della Chiesa'nın Vatikan'dan ayrılmasının X. Pius'un genel sekreteri ve ruhban sınıfı içinde herhangi bir "çağdaşlık" emaresini ezme yönündeki savaşında ana ortağı olan Kardinal Rafael Merry del Val'ın eseri olduğuna inanmaktaydılar. X. Pius çağdaş düşüncelerin Kilise'nin eski öğretilerinin yerini almasından rahatsızdı. Ona göre Kilise ve devletin birbirinden ayrılması ve dinin bilimin sonuçlarıyla uzlaşma içine girmesi gerektiği yönündeki sapkınca görüşler yanında birey haklarına ve dinsel özgürlüğe ilişkin yeni inançlar özellikle zararlıydı. Della Chiesa'nın fazla ılımlı olduğunu inanan Merry del Val onu Kilise'nin gücünün merkezinden uzak tutmak istemişti.[3]

Dördüncü oylamada Della Chiesa gerekli olan üçte iki çoğunluğa kıl payı ulaşmıştı. Merry del Val'ın sertlik yanlısı arkadaşlarından biri, Kardinal Gaetano De Lai, oyunu kendi kendisine vermediğin-

1. Salvatorelli 1939, s. 9; Pizzuti 1992, s. 99; Pollard 1999, s. 14.
2. Pollard 1999, s. 16. Amerikalı gazeteci Anne McCormick (1957, s. 17) papa olarak Della Chiesa hakkında benzeri gözlemlerde bulunmaktadır: "XV. Benedictus makamının ve zamanının olaylarının ağırlığı altında ezilmiş karamsar papalardan biriydi. İnsanlar onu Vatikan'daki kamusal görevini ifa ederken papalık tacı altında yorgun, nakışlı cüppesi içinde bitkin, açık bir şekilde canı sıkılan ve görevinin büyüklüğü altında ezilen bir insan olarak görüyorlardı."
3. ASV, AESS, pos. 515, fasc. 529 ff. 59r-94r.

den emin olmak için oy pusulasının incelenmesini isteyerek yeni papayı açıkça aşağıladı.

X. Pius İtalyanlar için korkunç bir zamanda ölmüştü; fakat onun halefinin 1922 yılında ölümü daha da büyük bir huzursuzluklar dönemi içinde meydana geldi. Çok sayıda insan her an devrimin patlak vermesinden korkmaktaydı. Onlar yalnızca onun kıvılcımının sosyalistler mi yoksa faşistler tarafından mı atılmasının daha muhtemel olduğu konusunda görüş ayrılığı içinde bulunmaktaydılar Seçkinlerin umutsuz bir şekilde bölünmüş olan İtalyanları birleştireceğini ve halkı hükümetin etrafında toplayacağını ümit ettikleri Birinci Dünya Savaşı bunların hiçbirini yapmamıştı. Yarım milyon İtalyan ölmüş, daha da fazlası savaştan yaralı dönmüştü. Terhis edilmiş askerler evlerine döndüklerinde fazla iş bulamamışlardı. Ülkenin siyasi liderleri buhrandan bir çıkış yolunu bulmaktan âciz görünüyorlardı.

Üyelerinin sayısı onlarca yıldan beri artmakta olan sosyalistler iktidara gelmek için halkın bu öfke dalgasından yararlanacaklarını ummuşlardı. İşçiler Torino, Milano ve Cenova'daki fabrikaları işgal etmişlerdi. Tarım işçileri eski büyük toprak sahipleri sınıfını tehdit etmek için greve gitmişlerdi. Sadece iki yıl önce, 1917'de Rusya'da komünist bir devrim Bolşevikleri iktidara getirmiş ve eski çarlık düzenini ortadan kaldırmıştı. Bolşeviklerin bu örneğinden cesaretlenen İtalyan protestocular da işçiler ve köylülerin birlikte yönetecekleri bir geleceğin hayalini kurmaktaydılar.[4]

Fakat sosyalistler kendi içlerinden çıkan büyük bir tehditle baş etmek zorundaydılar. Savaştan kısa bir süre sonra otuz beş yaşında ve daha önce ülkenin en önde gelen sosyalistlerinden biri olan Benito Mussolini yeni bir faşist hareket başlatmıştı. O, büyük ölçüde hayal kırıklığına uğramış savaş gazilerine dayanmaktaydı. Kısa bir süre sonra ülkenin büyük bir bölümündeki şehirlerde faşist çeteler kendilerini göstermişti. Onlara ilk katılanlar Mussolini gibi soldan gelmekte ve onun Kilise ve papazlara olan nefretini paylaşmaktaydılar. Fakat Mussolini kısa bir süre içinde papazları ve kapitalist savaş vurgunculanını aşağılamadan İtalya'nın savaşa girmesine karşı çıkmaktan sorumlu olan sosyalistleri suçlamaya dönmüştü. Bunun üzerine harekete aşırı sağdan da çok sayıda katılmalar başlamıştı.

4. 1 Aralık 1919'da parlamentonun yeni oturumunun ilk toplantısında Kral III. Emmanuel açış konuşmasını yapmak üzere yerinden kalktığında sosyalist milletvekilleri ayağa fırlamışlar ve "Yaşasın sosyalist cumhuriyet" diye bağırarak salonu terk etmişlerdi: Milza 2000, s. 284-85.

Kuzey ve Orta İtalya şehirlerindeki merkezlerinden siyah gömlekli faşistler arabalara dolmuşlar ve sendika salonlarını, sosyalistlerin toplantı odalarını, sol kanat gazetelerinin bürolarını basıp ateşe vererek kırsal bölgelerde şiddet göstermeye başlamışlardı. Mussolini'nin yerel faşist patronlar tarafından *ras* diye adlandırılan bu *squaristi*'ler üzerinde doğrudan büyük bir kontrolü yoktu. 1919'da başlayarak ve bundan sonraki üç yıl içinde giderek artan bir sıklık ve boyutta devam ederek bu çeteler sosyalist görevlilere ve eylemcilere saldırdılar, onları dövdüler ve zorla boğazlarından aşağıya hintyağı döktüler. Onlar sadece mide bulantısı yapmakla kalmayan, aynı zamanda insanı alçaltan, onda engellenemez ishale neden olan bu hintyağı içirme olayından sadistçe bir zevk almaktaydılar. Korkuya kapılan sosyalist belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri İtalya'nın büyük bir bölümünü faşist haydutların zorbalığına bırakarak kaçıp gittiler.[5]

Bu "cezalandırıcı seferler" İtalya'nın Katolik siyasi partisinin üyelerini de hedeflemekteydi. Halk Partisi, İtalyan Katoliklerinin siyasi etki elde etme yönündeki yeni bir çabalarıydı. Vatikan'ın İtalya'da Katolik bir partinin kurulmasına olumlu bir gözle bakması yeni bir gelişmeydi. Merkezi kuzeybatıdaki Torino olan Savoyard devletinin kralı II. Victor Emmanuel İtalya yarımadasının büyük bir kısmını topraklarına katarak 1861'de yeni İtalya Krallığı'nı kurduğunu ilan etmişti. Onun isyan ve fetih yöntemlerini birleştirerek kazanmış olduğu toprakların büyük bir bölümü papalar tarafından yönetilen topraklardı. Papalık devletlerinin elinde sadece Roma ve onun artalanı kalmıştı. Fakat 1870'te İtalyan ordusu Roma'yı da eline geçirdi ve onu yeni ulusun başkenti yaptı. Papa IX. Pius papalığın toprakları kendisine geri verilinceye kadar duvarlarının dışına çıkmayacağına yemin ederek Vatikan'a çekildi.

Papa, kralı aforoz etti ve Katoliklerin ulusal seçimlerde oy kullanmaları veya meclise girmek üzere milletvekili adayı olmalarını yasakladı. Roma'nın papalığın yönetimine geri verilmesi konusunda uluslararası bir destek bulacağını ümit ediyordu. Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde bu proje giderek daha gerçekleşemez görünmekteydi. Bu arada sosyalist hareketin hızlı gelişmesiyle yeni bir tehdit ortaya çıktı. IX. Pius'un zamanından, yani XIX. yüzyılın ortalarından bu yana papalar düzenli olarak sosyalizmi mahkûm etmişlerdi. 1891'de ünlü *Rerum novarum*

5. Fornari, 1971. s. 50.

fermanıyla Papa XIII. Leo sosyalistleri "yoksulların zenginlere duydukları kıskançlığı istismar etmek"le suçlamıştı. O, onların özel mülkiyeti ortadan kaldırma yönündeki projelerini eleştiriyordu. Yeni yüzyılın başına gelindiğinde Vatikan, sosyalizmin en büyük düşmanlarından biri olduğunu açıkça ortaya koymuştu.

Yirminci yüzyılın başında İtalya'da oy kullanma hakkının genişlemesiyle Vatikan'ın oy verme yasağı devam ettirilemez bir duruma geldi. Kilisenin bir şey yapmaması durumunda sosyalistler muhtemelen iktidara geleceklerdi. Kasım 1918'de Sicilyalı bir papaz, Luigi Sturzo, İtalyan Halk Partisi adını alacak olan bir Katolik partiyle ilgili planlarını görüşmek üzere Vatikan genel sekreteri Pietro Gasparri'yle buluştu. Bu parti, işçi ve köylülerin sosyalistlere yönelmelerini engelleyecek ilerici bir platform sunacaktı. XV. Benedictus'un kutsamasıyla ertesi yılın başında bu partinin kuruluşu ilan edildi.[6]

Yeni papayı seçmek üzere toplanan kardinaller meclisi iki hizip arasında bir hesaplaşmaya dönüştü. Bir tarafta *zelanti* diye adlandırılan uzlaşma karşıtı kardinaller vardı. Bunlar X. Pius'un dönemine özlemle bakan, Kilise'nin çağdaş dünyanın kötülüklerine açmış olduğu haçlı seferini devam ettirmeye istekli insanlardı. Öbür yanda "siyasetçiler" diye adlandırılan ılımlılar bulunmaktaydı. Bunlar ise XV. Benedictus'un daha orta yolcu ve dışa dönük politikalarının devam ettirilmesini ümit edenlerdi. X. Pius'un genel sekreteri olan Rafael Merry del Val, *zelanti*'nin lideriydi. Benedictus'un genel sekreteri olan Pietro Gasparri ise ılımlıların destekleyicisiydi. Toplantı Katolik Kilisesi'nin yirminci yüzyılda benimseyeceği yolun hangisi olacağını belirleyecek destansı bir savaş olarak şekillenmekteydi. Sonucun ne olacağının belirsizliği, bu savaşı daha da dramatik kılmaktaydı. İki hizipten herhangi birinin seçilmek için gerekli olan üçte iki çoğunluğu elde edebileceği şüpheli görünüyordu ve ortada açık bir uzlaştırıcı aday da yoktu.[7]

---

6. Halka Vatikan'ın parti üzerinde bir otoriteye sahip olmadığını açıklığa kavuşturan maddede. Carlo Sforza'nın bu toplantı hakkındaki açıklaması için bkz. Scoppola 1976, s. 22-23; De Rosa 1958; De Rosa 1959; Molony 1977'ye de bkz. Uzun hayatının geri kalan kısmında Sturzo her yıl ölümünün yıldönümünde XV. Benedictus'un onuruna bir ayin düzenleyecektir: Pollard 1999, s. 172-74.

7. İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nda dışarıdaki yabancı elçiliklerden gelen ve bu ülkelerin kardinallerinin hangi yönde oy kullanma niyetinde olduğunu bildir

Eğer Gasparri bazen *pecoraio,* yani çoban diye çağrılmakta idiyse bu kelimenin lafzi anlamında değildi. Kardinaller toplantısının yapıldığı sırada altmış dokuz yaşında olan Gasparri gerçekten Orta İtalya'da Apennine Dağları'ndaki bir köyde koyun yetiştiren küçük bir köylü ailesinden gelmekteydi. Taşımaktan hoşlandığı *çoban* takma adının arkasında İtalya'da kırsal kesimden gelen biri olmayla ilgili çağrışımlar, Vatikan hiyerarşisinin kibarları arasında kendine yer bulmuş başarılı bir kendini yetiştirmiş adam iması vardı. Çocukluğunda Gasparri'nin ailesi her ilkbahar dağlara götürdükleri sürülerini takip eder, her sonbaharda ise küçük Pietro'yu ders almak üzere yanına gönderdikleri yerel bölge papazının bulunduğu vadiye inerdi. Parlak zekâlı bir çocuk olan Pietro daha sonraki eğitimiyle ilgili olarak kilise seminerlerine katılmış ama Vatikan'da yüksek diplomatik görevlerde bulunan çok sayıda insandan farklı olarak öğrencilerini geleneksel olarak soylu çocukları arasından alan büyük prestije sahip Kilise Yüksek Papalık Akademisi'ne devam etmemişti.

Gasparri kısa boylu, şişman bir yetişkin, ayağını hiçbir zaman yerden kesmeksizin yürür gibi görünen bir papaz olmuştur. Giyiminin "temiz ve özenli olması konusunda alışılmadık bir ilgisizlik" gösteren bir insandır. Fakat incelik konusundaki eksikliğini iyi kalpliliğiyle telafi etmesi sonucu diplomatlar arasında sevilen, popüler biridir. Geniş el kol hareketleriyle konuşan, gözleri parıldayan, sık sık gülen Gasparri kafasında bir türlü yerinde durmayan takkesini sık sık düzeltirdi. Kendisini bir dağ köylüsünün kurnazlığına, sezgisine, inatçılığına ve sıkı çalışma gücüne sahip biri olarak görür ve başkaları tarafından da öyle görülürdü. Onu tanıyanlardan biri "siyah, zekâ dolu gözleri onun kurnazlığını ele vermekteydi" demektedir.[8]

Kardinaller toplantısı 2 Şubat akşamı Sistine Kilisesi'nde başlamıştı. Elli üç kardinalden her birine kendi küçük masası yanında bir sandalye verilmişti. Toplantıda hazır bulunmayanlar arasında hâlâ Atlantik Okyanusu'nda bir yerlerdeki bir gemide bulunan

telgrafları içeren bir dosya bulunmaktadır. Burada farklı kimselerin adı geçmektedir: ASMAE, APİN b. 1268.

8. Son görüşü ileri süren Belçika büyükelçisidir: Beyens 1934, s. 102-3. Papanın giyim konusundaki ilgisizliğine ilişkin sözleri söyleyen İngiliz büyükelçisi Sir Alec Randall'dır ve Pollard 1999, s. 70'te zikredilmektedir. Yaptığım tasvirler C. Wingfield, *Annual Reports* 1934, 12 Ocak 1935 R 402/402/; Hachey 1972. s. 285-88 126-36 seksiyonlarıyla Robert 1960, s. 6-7 ve Morgan 1944, s. 15, 13-37 ve De Vecchi 1953, s. 143'e dayanmaktadır.

Amerika'dan gelecek iki kardinal vardı. Otuz bir İtalyan çoğunluğu teşkil etmekteydi ve birinin ancak güçlü bir İtalyan desteğiyle seçilmesi mümkündü. Kilisenin ön tarafındaki sunakta büyük bir haç ve yanmakta olan altı mum vardı. Her oylamada kardinaller kıdem sırasına göre sunağa teker teker yaklaşmaktaydılar. Oraya vardıklarında her biri dizleri üzerine çökmekte, kısa bir dua etmekte ve Tanrı'nın seçilmesini istediğine inandığı kişiyi seçeceğine dair Latince bir yemin etmekteydi. Daha sonra katlamış olduğu oy pusulasını teslim etmekte ve yerine geçmeden önce yeniden haçın önünde eğilmekteydi.

Sabahları bir, öğleden sonraları iki oylama yapılmaktaydı. Kurayla seçilmiş olan iki kardinal oy pusulalarını saymaktaydı. Sonraki günlerde bir olayın meydana getirdiği karışıklık hariç bu ciddi merasim on dört kez tekrarlandı. Sözünü ettiğimiz olay, Dominiken bir papazın sandalyesinden kalktığı sırada önünde bulunan masaya çarpması ve masa üzerinde bulunan mürekkep şişesindeki mürekkebin onun beyaz cüppesi üzerine dökülmesiydi.[9]

Oylar on iki kardinale bölünmüştü. Oylamaların ikinci günü Merry del Val en yüksek oyu olacak olan on yedi oya ulaştı. Gasparri altıncı oylamada yirmi dört oy aldı ama yedinci ve sekizinci oylamalarda bu sayıya takılıp kaldı. Vatikan'ın dışında meraklı dindar geniş bir kalabalık heyecan içinde beklemekteydi. Fransız gazetesi *Figaro* "Sadece tek bir şey kesin: bu, kimsenin hiçbir şey bilmediği" diye yazmıştı.[10] Kardinal Gasparri sekizinci oylamadan sonraki geceyi yatağında uyanık geçirdi: Hiçbir zaman papa olamayacağının farkındaydı. Ertesi sabah oylamanın üçüncü günü başlamadan önce toplantının en genç üyesi olan Achille Ratti'yi görmeye gitti. Daha birkaç hafta önce kardinalliğe yükseltilmiş olan şaşıran Ratti'ye destekçilerini oylarını değiştirmeleri ve kendisine vermeleri yönünde teşvik edeceğini söyledi.

Ratti, Milano'nun tam kuzeyindeki derin bir biçimde Katolik olan Brianza bölgesinde, babasının bir ipek fabrikasının yöneticisi olduğu küçük Desio kentinde 1857 yılında doğmuştu. Koyu dindar olan annesi bir ev halkından daha büyük bir topluluğu idare etmek için dünyaya gelmiş görünen organizatör ve insanın gözünü

9. (Kardinal Messier'in günlüğüne dayanan) Aubert 2000, s. 230; Lazzarini 1937, s. 160-61; Beyens 1934, s. 83-84.
10. Vavasseur-Desperriers 1996, s. 141.

korkutan bir kadındı. Sonraki yıllarda Ratti annesinden sık sık ve derin bir sevgiyle söz etmiştir ama hiçbir zaman babasından bahsetmemiştir. Ratti'nin doğduğu sırada Desio ve Milano, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçasıydı ve Ratti'nin en erken hatırası iki yaşındayken kendisine Fransız ve Savoyard kuvvetlerinin yakınlardaki bir yerde Avusturya ordusuyla çarpıştıklarını söyleyen babasıyla ilgiliydi.[11] Birkaç hafta içinde uzun zamandan bu yana İtalya yarımadasını oluşturan düklük ve krallıkların meydana getirdiği harita ortadan kalkmış ve yeni birleşik bir İtalya ulusu ortaya çıkmıştı.

Desio'da okul olmadığından henüz on yaşında olan Ratti, Como Gölü yakınındaki küçük Asso kasabasında bölge papazı olan amcasının yanına gönderilir. Civardaki arkadaş canlısı bölge papazlarının sık varlığı amcasının evini sevimli bir yer yapmaktadır. Ratti kendisinin de papaz olmak istediğine karar verir ve yakınlarda bulunan bir kilise okuluna girer. Her yaz kendi ailesine değil, amcasının yanına dönmektedir. Okulda sert bir disiplin uygulanmaktadır. Papazlar tartışmaksızın emirlere itaat etmek zorundadırlar ve kuralların harfi harfine uygulanması gerekmektedir. Bunların hiçbiri bu çalışkan çocuğu[12] rahatsız etmemektedir. Sınıf arkadaşları kendisini "küçük yaşlı adam" diye çağırmaktadırlar, çünkü Ratti diğer arkadaşlarıyla oynamaktansa düşünceleriyle baş başa bırakılmasını tercih etmektedir.[13]

1875'te Ratti papazlığa hazırlanmak üzere Milano yüksek din okuluna girer. Sadece Dante gibi İtalyan klasik yazarlarını değil aynı zamanda İngiliz ve Amerikan edebiyatını da büyük bir iştahla okur. Mark Twain'in Huckleberry Finn'inin köle arkadaşı olan Jim'in karşılaştığı güçlükler üzerine o kadar üzüntülerini ifade eder ki sınıf arkadaşları kendisine Afrikalı (*africano)* lakabını takarlar. Bu ad kendisine yapışmayacaktır ama Achille sınıf arkadaşlarına bir gün Afrika'da misyoner olarak görev yapacağını söyleyerek kendisine takılan bu lakaptan memnun olduğunu belirtir. Ratti'nin en sevdiği müellif Milanolu büyük yazar Alessandro Manzoni'dir. Yıllar sonra papayken bir gün teşrifat müdürü çalışma odasına girer ve mutat olduğu üzere talimatlarını almak üzere yere diz çöker. Papa Manzoni'nin *Nişanlı* hikâyesinden bir bölümü yüksek sesle

11. Venini 2004, s. 128.
12. Chiron 2006, s. 20-25.
13. Puricelli 1996, s. 28, 36; Durand 2014, s. 4; Aradi 1958, s. 21.

okumaya dalmış olarak odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaktadır. Durması ve diz çökmüş papazı fark etmesine kadar yirmi dakika geçer. Geç görmesinden ötürü ondan özür diler ama bir tebessümle ilave eder: "Bunlar insanın diz çökmüş olarak dinlemesine değer şeyler değil mi Monsenyör?"[14]

Ratti Milano'da dört yıl kaldıktan sonra çalışmalarını o sırada yeni açılmış olan Lombardi Koleji'nde sürdürmek üzere Roma'ya taşınır. Roma bin yıldan daha uzun bir süreden beri papalar tarafından yönetilmiş, fakat dokuz yıl önce kaybedilmiştir ve şimdi birliğine yeni kavuşmuş İtalyan ulusunun başkentidir.

Boyu 1,75 civarında, geniş göğüslü, seyrek sarı saçlı bir insan olan Ratti, daha o zamandan alameti farikası olan ve kendisine genç bir bilim insanı görünüşü veren yuvarlak çerçeveli gözlük takmaktaydı. Aralık 1879'da Roma'da heybetli Aziz Yuhanna Lateran Kilisesi'ne papaz olarak atanan Ratti "Ebedi Şehir"de [Roma] üç yıl daha kalmış, derslerin Latince verildiği Cizvit fakültesinin bulunduğu Gregorian Üniversitesi'nde okumuştur.

1882'de Ratti yeniden Milano'dadır. Kısa bir sonra burada Büyük Din Okulu'na kutsal belagat ve teoloji hocası olarak atanır. Bu unvanına rağmen belagati fazla olan biri değildir. En açık bir biçimde anlaşılma konusunda o kadar isteklidir ki doğru kelimeleri aramaya, söylediği şeyin tam olarak doğru olmadığını düşündüğünde kendisini sürekli olarak düzeltmeye çalışarak rahatsız edici bir şekilde yavaş konuşmaktadır.[15] Hiçbir zaman arkadaş canlısı olmayan Ratti'nin kitaplarla arası bazı bakımlardan insanlarla olduğundan daha iyidir. Altı yıl hocalıktan sonra Milano'da benzeri olmayan eski elyazmaları arasında Leonardo da Vinci'nin *Codice Atlantico*'su gibi hazinelerin de bulunduğu Ambrosiana Kütüphanesi'ne asistan olur. Sadece Latince değil, aynı zamanda Yunanca, Fransızca ve Almanca bilmektedir.

Fakat Ratti yalnızca bir kitap kurdu değildir. Milano'da genç bir adam olduğu günlerde dağcılığa karşı bir tutku geliştirmiş ve İtalyan Dağcılık Kulübü'nün yerel şubesine üye olmuştur. Kendisi gibi dağcı olan bir papaz arkadaşıyla birlikte her kış bir sonraki yaz tırmanmayı düşündüğü dağların eteklerinde bulabileceği bütün dağcılık malzemesini inceleyecektir. Başarının dikkatli bir planlama

14. Aradi 1958, s. 4,3. Papa bir gün Manzoni'nin Dante kadar büyük bir yazar olarak kabul edileceğinden emindir: Venini 2004, s. 181.
15. Aradi 1958, s. 65-66.

meselesi olduğundan emindir. 1885'ten 1911'e kadar her biri 2.500 metreden daha yüksek olan onlarca dağa tırmanır.[16] Soğuk havanın meydana getirdiği sarsma, Alp Dağları'nın uçurumlarının gücü, aşağıda uzanan manzara, bütün bunlar ona Tanrı'nın yaratımının olağanüstülüğünü gösteren şeylerdir.[17]

Ambrosiana Kütüphanesi'nin müdürü 1907'de ölünce elli bir yaşındaki Ratti onun yerine geçer. Dört yıl sonra Vatikan Kütüphanesi'nin müdürü kendisine bir halef bulmasının zamanı geldiğine karar vermiştir. Ünü bakımından yalnızca Vatikan Kütüphanesi'nden sonra gelen bir kütüphanenin müdürü olarak Achille Ratti'nin bu göreve getirilmesi şaşırtıcı bir olay değildir. Milano gazetesi onun bir fotoğrafıyla birlikte bu atamayı haber yapar. Bu fotoğrafta saçları dökülmüş bir papaz görülmekte fakat Ratti en unutulmaz fiziksel özelliği olan küçük yuvarlak camlı gözlüğünü takmayı sürdürmekteydi. Gözlük ciddi –bazılarına göre melankolik– görünüşü altında asık yüzlü bir Kilise entelektüelini göstermekteydi. Öte yandan Ratti kütüphane personeline bir babanın ilgisini de göstermekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nda ailelerini beslemelerine yardımcı olmak üzere Vatikan Kütüphanesi'nin avlusunu bir sebze bahçesi olarak kullanabilmeleri amacıyla XV. Benedictus'tan izin almıştır. Onlardan biri hastalandığında da ona şahsen bir kutu tatlı veya bir şişe şarap hediye etmiştir.[18]

Ratti geleceğiyle ilgili olarak düşündüğü gibi Vatikan kütüphanecisi olarak kalmış olsaydı hiçbir zaman 1922'de Papalık makamına seçilmiş olmayacaktı. Ancak 1918'de şaşırtıcı bir emir alır: XV. Benedictus onun şahsi temsilcisi olarak hemen Varşova'ya gitmesini istemektedir. Papanın nazik bir görev için kendisini neden seçmiş olduğu bugün bile hâlâ açık değildir. Diplomasi alanında herhangi bir deneyimi olmadığı gibi Polonya hakkında da özel bir bilgisi yoktur. Tuhaf olan bir olay da şudur ki ataması Kilise Olağanüstü İşler Meclisi'nin kardinalleri arasında tartışıldığında insanlar yanlış

16. Papa seçildikten sonra Dağcılık Kulübü Ratti'nin tırmanışlarıyla ilgili bir dizi resmini küçük bir kitapta bir araya getirmiştir (Ratti 1923). Kitabın İngilizce bir versiyonu günlük gazete *Atlantic Constitution*'da "The Mountaineer Priest" başlığıyla üç dizilik bir tefrika hâlinde yayımlanmıştır (4, 11 ve 18 Mart). Lazzarini onun bu tırmanışlarının uzun bir listesini vermiştir (1937, s. 69-71).
17. Fransa'nın Vatikan büyükelçisi François Charles-Roux (1947, s. 21-22) dağcılık geçmişi üzerine Papa'yla yapmış olduğu sohbetleri anlatmıştır.
18. Tisserant 1939, s. 393-94; Chiron 2006, s. 86.

olarak onun Lehçe bildiğini düşünmektedirler.[19] Bu sırada altmış bir yaşında olan Ratti bu yeni görevi konusunda huzursuzdur. Ama emre uyarak mayıs ayında yola çıkar. Polonya'nın durumuyla ilgili papaya bir rapor hazırlamakla görevli olarak sadece birkaç aylığına Roma'dan uzak kalacağına inandırılmıştır.

Ratti Varşova'ya geldiğinde kanlı Birinci Cihan Savaşı bitmiştir. Polonyalılar, büyük bir bölümü bir yüzyıldan daha uzun bir süre Rusların, geri kalanı Almanya veya Avusturya'nın kontrolü altında kalmış olan bağımsız uluslarının yeniden doğuşuna hazırlanmaktadırlar. Ratti'nin görevi naziktir çünkü yeni Polonya devletinin sınırları henüz tespit edilmemiştir ve gerilimler büyüktür.

Ülke içinde dolaştığında Vatikan Kütüphanesi'nin müdürünün Polonya rahip sınıfının mensuplarında en çok gördüğü şey, Katolik Polonya'nın düşmanları olarak Yahudilere karşı duydukları nefrettir. İtalya'nın Yahudi nüfusunun çok küçük, yalnızca genel nüfusun binde biri olmasına karşılık Polonya'da nüfusun yüzde onu Yahudi'ydi. Ratti on yıl önce Milano baş hahamından İbranice dersleri almıştı ve şehrin büyük ölçüde Hıristiyanlarla kaynaşmış olan Yahudi nüfusu onda herhangi bir endişe yaratmamıştı.[20] Öte yandan Milano'daki küçük Yahudi topluluğuyla kendi özel ilişkilerinin dostça olmasına karşılık Vatikan'ın Yahudiler hakkında çok daha karanlık bir görüşe sahip olduğunun da farkındaydı.

Yahudilerin Kilise tarafından şeytanlaştırılmasının tarihi eski olup Hıristiyanlığın Yahudi bir mezhep olarak başlangıçlarından hemen kısa bir süre sonrasına kadar geri gitmekteydi. 1555'te Papa IV. Paul hâkimiyeti altındaki topraklarda bütün Yahudilerin gettolarda yaşamalarını emreden bir Papalık fermanını, *Cum nimis absurdum*'u yayımlamıştı. Buna göre Yahudilerin Hıristiyanlarla temasları sert bir şekilde sınırlandırılacak ve Yahudiler ancak en pis, en süfli işlerde çalışabileceklerdi. Papa İsa'yı öldürme ve onun öğretilerini reddetme suçunu işlemiş olduklarından ötürü Yahudilerin Tanrı tarafından "ebedi olarak köleliğe mahkûm edilmiş olduklarını" ileri sürmekteydi. Yahudiler, ancak 1870'te, Roma'nın yeni İtalya devleti tarafından ele geçirilmesinden sonra Yahudi gettosundan tam olarak çıkabilmişlerdi.[21]

19. Domenico Tardini XI. Pius hakkındaki hatıralarının yayımlanması sırasında Confalonieri'ye yazdığı bir mektupta bu yanlış anlamayı anlatmıştır: 1993, s. 276.
20. Lazzarini 1937, s. 35-36.
21. Kertzer 2001'de bu hikâyeyi anlatıyorum.

Vatikan'ın yakın gözetimi altında ayda iki kez çıkan Cizvit gazetesi *La Civilta cattolica* on dokuzuncu yüzyılın son yirmi yılında acımasız bir biçimde Yahudilere saldırmıştı. Bu gazete sadece Katolik kitleler tarafından okunmuyordu –çünkü onların seviyesinin çok üzerinde yazılar yayımlıyordu-; bundan daha çok onun yaptığı şey, Katolik kanaat önderlerine, gazete editörlerine, üst düzey papazlar grubuna günün meseleleri üzerinde Vatikan'ın bakış açısını ortaya koyan bir pencere olmaktı. Ambrosiana Kütüphanesi'nde Achille Ratti'nin pozisyonunda olan birinin onun her sayısını okumuş olması gerekmekteydi.

Gazetede yayımlanan bu tür çok sayıdaki suçlamalardan birinde şöyle denmekteydi: "Ebedi olarak küstah, dik başlı, pis, hırsız, yalancı, cahil, yakınlarındaki veya uzaklarındaki herkesin başına bela olan, onlara zarar veren Yahudiler... toplumun bütün zenginliğine... el koymayı başarmışlar ve... kamu görevlerinde bulunmalarına izin verilen ülkelerde onların yalnızca tüm servetlerini değil, aynı zamanda yasalarının denetimini de ellerine geçirmişlerdir." Vatikan'ın gözetimindeki bu gazete Yahudilerin Hıristiyanlardan ayrı tutulmalarında ısrar etmekte, aksi takdirde onların Hıristiyanları kendilerinin köleleri yapacaklarını söylemekteydi: "Yahudiliğin gerçekte bir ırk, bir halk ve bir ulus değil... sadece bir din olduğunu... düşünen insanlar ne kadar yanlış içindeler, ne kadar yanılıyorlar!" Gazeteye göre yabancı zararlı bir unsur olarak Yahudiler, içlerinde yaşadıkları ülkelere asla sadık olamazlardı çünkü onlar akılsızca kendilerine eşit haklar bahşeden insanların bu cömertliklerini kötüye kullanma niyetindeydiler.[22] Ratti'nin papa seçilmesini takip eden günlerde de gazete bir dizi makaleyle Bolşevik Devrimi'nden Yahudileri sorumlu tutan ve dünyaya hâkim olmayı hedefleyen geniş bir Yahudi tertibine karşı tehlike çanlarını çalan yeni bir kampanya başlatmıştı.[23]

Yahudiler hakkında bu tür görüşlerin derin bir biçimde kök salmış olduğu bir kilisede yetişmiş olan Ratti'nin Polonya'da karşılaştığı derin Yahudi düşmanlığından etkilenmemesi mümkün değildi. Polonya'nın Katolik seçkinler sınıfının mensuplarından almış olduğu çeşitli yazılı raporlar kendisine Yahudi tehdidinden ne kadar endişe duyduklarını göstermekteydi. Yahudiler son sa-

22. CC 1880 IV, s. 108-12.
23. "La rivoluzione mondiale e gli ebrei" CC 1922 IV, s. 111-21; "İl Socialismo giudeo-massonico tirannegia l'Austria", CC 1922 IV s. 369-71.

vaşta Alman işgalcilerin tarafını tutmak ve tüm ülkedeki kentler ve köylerde aç gözlü tefeciler olarak iş yapmakla suçlanmaktaydılar. Ratti'yi özellikle etkileyen şey yayılmakta olan Bolşevik hareketin Yahudilerin eseri olduğu yönündeki suçlamaydı.[24] 1918 Ekim'inde Polonya'daki en son karışıklığın nedeni "düzensizlik isteyen aşırı partilere, yani sosyalist anarşistlere, Bolşeviklere ve... Yahudilere" yüklenmekteydi.[25] Polonya'da bir katliamlar dalgası, çok sayıda Yahudi'nin öldürülmesi ve evlerinin ateşe verilmesine yol açmıştı. Yahudi düşmanı komplo kuramlarına seleflerinden daha az sempatiyle yaklaşan XV. Benedictus tarafından kendisine sorulan bu katliamlarla ilgili hikâyelerin doğru olup olmadığı sorusuna Ratti bu konuda bir şey söylemenin zor olduğu cevabını verir. Fakat Yahudilerin tehlikeli bir unsur oldukları üzerinde ısrar eder: Ona göre "Polonyalılar dürüst ve iyi Katolikler olmakla birlikte, kendilerine tuzak kuran ve tehdit eden kötü etkilerin pençesine düşebilirlerdi". Ratti bu sözlere bu kötü düşmanların kimler oldukları hakkında şüpheye mahal bırakmayan şu cümleyi eklemekteydi: "Burada hissedilen en kötü ve en güçlü etkilerden biri, hatta belki onların en güçlüsü ve en kötüsü, Yahudilerin etkisi."[26]

1919 sonbaharında Vatikan yeni Polonya hükümetini resmen tanımıştır. Ratti'nin görevi uzatılır ve o papanın büyükelçisi olur. Ertesi yaz Baltık ve Ukrayna'da Polonyalı kuvvetlerle yaptığı bir dizi muharebeden sonra Kızıl Ordu Polonya'nın içlerine doğru ilerler ve Varşova'nın kendisine yaklaşır. Şehirlerini savunmak üzere erkekler, kadınlar ve çocuklar silahlanırlar. Çok sayıda yabancının kaçmasına karşılık Ratti Varşova'da kalır. Şehrin silahlanmış sakinleri gergin bir şekilde beklerken 15 Ağustos'ta bir karşı saldırı Bolşevik birliklerini geri püskürtür. Ratti için bu tecrübe çok sarsıntı verici olur. Batı demokrasilerinin komünist tehdidi anlamakta güçlük çektikleri görüşü hayatının geri kalan kısmında devam edecektir.[27]

1921'de XV. Benedictus Ratti'yi İtalya'ya geri çağırmış ve Milano başpiskoposu olarak atamıştır. Az papazlık tecrübesine sahip, hayatı boyunca bir kütüphaneci olmuş Ratti şaşırtıcı bir tercih olmuştur; fakat Benedictus onun kabiliyetinden, Kilise'ye sadakatinden ve

24. Morozzo della Rocca 1996, s. 108; ayrıca Kertzer 2001, s. 247-49'a bkz.
25. ASV, ANI, b. 192 f. 534r-38r, Achille Ratti a Pietro Gasparri, 24 ottobre 1918.
26. Achille Ratti to Pietro Gasparri, 9 Ocak l919, Wilk 1997'de, s. 3: 259-61. Ratti'nin Polonya'da olduğu sırada Yahudiler hakkındaki görüşlerinin daha tam bir hikâyesi için bkz. Kertzer 2001, s. 245-62.
27. Pizzuti 1992, s. 110; Chiron 2006, s. 111-12.

fedakârlığından etkilenmiştir.[28] Ratti'nin hayatının en büyük bir kısmını Milano'da geçirmiş olmasının da şüphesiz bunda bir payı vardır. Bu atamayla Ratti geleneksel olarak İtalya'nın en büyük ve zengin başpiskoposluğunun başına verilen kardinallik şapkasını giymiştir.[29]

Kardinaller toplantısının ortasında ne Merry del Val'ın ne de kendi aralarından bir başkasının seçimi kazanamayacağını anladıklarında *zelant* da Achille Ratti'yle gizlice görüşme kararı alır. Onlar iki hizipten hiçbiriyle kendisini özdeşleştirmeyen bir insan olarak onun başarılı bir uzlaştırıcı aday olabileceğini düşünmüş gibi görünmektedirler. Kilise'nin hiyerarşisinde bu kadar az tecrübesi olan birini, özellikle de seçilmesini kendilerinin ona verdikleri desteğe borçlu olduğunu düşünürse, daha kolayca etkileyebileceklerini de düşünmüş olabilirler. Piskoposları seçmekle görevli Vatikan meclisinin başı olan Kardinal De Lai grubundaki bir düzine kardinal adına konuşarak bir teklifle Ratti'ye yaklaşır:

"Sayın Kardinal, sizin için oy kullanacağız" der, "ama eğer zatıâliniz genel sekreteriniz olarak Kardinal Gasparri'yi seçmeyeceğinizi vaat ederseniz".

"Bu kadar değerli kardinaller arasında Kutsal Ruh'un bir başkasını seçmesini ümit ediyor ve bunun için dua ediyorum" der Ratti ve arkasından ekler: "Ama eğer seçilirsem genel sekreterim olarak yanıma alacağım kişi hiç şüphesiz Kardinal Gasparri olacaktır."[30] Ratti'nin daha önce Gasparri'ye bu vaatte bulunmuş olup olmadığı açık değildir ama muhtemel görünmektedir. Vatikan'la ilgili işlerde tecrübesiz olan Ratti her halükârda bu tecrübeli diplomatı yanında bulundurmayı istemiş olabilir. Veya diğerlerinin düşündüğünden daha zeki bir insan olarak *zelanti*'nin taleplerine karşı kendini korumasına yardımcı olacak bir genel sekreterin değerini anlamış olabilir.

---

28. Levillan'ın (1996, s. 8) belirttiği gibi "Monsenyör Ratti'nin Aziz Ambrosia'nın makamına atanması Roma tarafından isyan ortamına verilmiş olan bir tür cevaptır"

29. Ratti'nin Polonya'dan ayrılmasına neden olan olayların daha tam bir açıklaması için bkz. Morozzo della Rocco 1996. Gasparri'nin bu dönemle ilgili olarak kendi daktilosuyla yazdığı açıklaması ASV, AESS, pos. 515, fasc. 530 ff. 35r-36r'de bulunmaktadır. Ratti'nin Polonya tecrübesine iyi bir bakış için bkz. Pease, 2009, bölüm 2.

30. Bu konuşmanın Gasparri'nin hatıralarına dayanan açıklaması Spadolini 1972, s. 259-60'ta bulunmaktadır. Gasparri ne olup bittiğini kendisine bizzat Papa Ratti'nin anlattığını söylemektedir.

Achille Ratti, Milano başpiskoposu, 1921

Kardinal De Lai uyarır: "O zaman zatıâliniz ciddi bir hata yapmış olacaktır."

"Korkarım ki Aziz Peter'in koltuğuna otururbut yapacağım tek hata bu olmayacaktır; ama o kesinlikte ilk hatam olacaktır" der Ratti.

Oylamanın üçüncü gününün son turuna, on ikinci oylamaya geçildiğinde yirmi yedi kardinal desteklerini Milano başpiskoposuna

verirler.[31] Bir sonraki gün Sistine Kilisesi'nde yeniden toplanırlar ve sabah saat 10.00'da on üçüncü tur için oylarını kullanmaya başlarlar. Bundan da bir sonuç alınmaz. Nihayet bir sonraki oylamada Achille Ratti üçte iki çoğunluğu geçer.

Elli iki kardinal omuzlarına yeni bir yük binmiş gibi başı hafifçe önüne eğilmiş olarak sandalyesine oturan şaşırmış kardinalin etrafında iç içe geçen halkalar meydana getirirler. Diyakoz kardinal en ağır işiten birinin bile duyabileceği bir sesle sorulması mecburi olan soruyu sorar: "Kilise'nin hukukuna uygun olarak sizi en yüksek piskopos olarak seçen bu seçimi kabul ediyor musunuz?" Ratti hemen cevap vermez ve kardinallerden bazıları huzursuz olur. İki tam dakika geçtikten sonra Ratti başını kaldırır ve Latince cevap verir. Sesi heyecandan titremektedir: "Derin bir biçimde değersizliğimin bilincinde olarak" diye sözlerine başlar. Kardinaller yeni bir papaları olduğunu öğrenmişlerdir.[32]

Bütün bunlar olduğunda Napoli'den gelen bir tren Roma'nın Tiber Nehri'nin öte tarafındaki istasyona girer. Ondan iki Amerikalı kardinal, Boston'dan William O'Connell ile Philadelphia'dan Dennis Dougherty inerler. *Woodrow Wilson* adlı gemiyle okyanusu baştan başa geçtikten sonra Napoli'de trene binerek Roma'ya koşan bu adamlar çok geç geldiklerini öğrenmiş olmaktan dolayı mutsuzdurlar. Meslek hayatının büyük bir kısmını Kardinal Merry Del Val'ın himayesine borçlu olan O'Connell'ın memnun olmamak için ayrıca bir nedeni vardır: Eğer kendisi ve Dougherty desteklerini vermek için toplantıda olabilmiş olsaydılar olaylar belki farklı cereyan edecektir. Daha da sinirlendirici olan olay, X. Pius'un yedi buçuk sene önce öldüğü zaman da O'Connell'ın başına aynı şeyin gelmiş olmasıdır. O zaman da Amerikalıların Roma'ya gelebilmelerine zaman vermek üzere herhangi bir tedbir alınmamıştır ve O'Connell Roma'ya ancak yeni papanın seçilmesinden sonra varmıştır.[33]

---

31. Pizzuti 1992, s. 12-13.

32. Kaynaklar papalık seçimi oylamalarıyla ilgili olarak biraz farklı sayılar vermektedir. Ben sahip olduğumuz en tam listeyi kullanıyorum. Bkz. Aradi 1958, s. 127. Ratti'yi seçtirme konusunda Gasparri'nin perde arkasındaki rolüyle ilgili açıklaması için Falconi 1967, s. 152-154'e bkz. Falconi diğer kaynaklarla birlikte *zelanti*'nin desteğinin Merry del Val'dan kardinal Pietro la Fontaine'e geçmesiyle ilgili ayrıntıları vermektedir. Venedik'in tutucu piskoposu La Fontaine, on birinci oylamada Ratti'nin yirmi dört oyuna karşı yirmi üç oy almıştır. Aubert 2000'de olduğu gibi Lazzarini 1937, s. 160-63'te de bulunan Kardinal Mercier'nin günlüğündeki bölümler de faydalıdır.

33. Fogarty 1996, s. 549. Bu tecrübenin bir sonucu olarak XI. Pius kendisinin

Ratti Sistine Kilisesi'nden ilk defa beyaz Papalık cüppesini giyeceği kutsal eşya odasına götürülür. Her ihtimale karşı biri küçük diğer ikisi ise orta ve büyük boy olmak üzere üç elbise hazırlanmıştır. Orta büyüklükte olan, Ratti'nin üzerine gayet güzel oturur. Kenarı ermin kürklü kırmızı kadife pelerininin altına beyaz entari, beyaz ipek çoraplar ve kırmızı ipek terlikler giymiştir. Başındaki beyaz takkesinin üzerine kırmızı bir *camauro,* yani kenarında yine ermin kürk olan ve kulaklarına kadar inen Papalık tacını takmıştır. Sistine Kilisesi'ne dönüp sunağın önüne yerleştirilmiş tahtına oturduğunda bütün kardinaller yere diz çökerler. Daha sonra teker teker ona yaklaşıp ayağını öperler ve ondan kendilerini kutsamasını isterler. Dağlarda dolaşmaktan hoşlanan adam şimdi eğer selefi olan dört papanın uygulamasını devam ettirecekse Vatikan'ın saraylarının boğucu sınırlarının dışına adım atmayacaktır.[34]

Kardinallerin toplantısında kimin seçileceğini dünya heyecan içinde beklemektedir. Yüzde doksan dokuzu Katolik olan İtalyanlar en büyük ilgiyi göstermekteydiler ama İtalya'nın dışında Roma'ya bağlı 260 milyon Katolik de merakla seçimin sonucunun ne olduğunu öğrenmek istemekteydi.[35]

Kardinaller toplantısı başladığından bu yana gözleri bacaya çevrilmiş kalabalıklar Aziz Peter Meydanı'nda beklemekteydi. Her turun arkasından verilen oyların yakılması sonucu bacadan çıkan duman yeni papanın ne zaman seçildiğini kendilerine gösterecekti.[36] Dört günden fazla bir süreden beri bacadan hep siyah duman çıkmıştı. Fakat dördüncü gün öğle vakti kalabalık yağmurlu bir gök

---

1939'daki ölümünde uygulanacağı gibi Avrupalı olmayan kardinallerin seçime katılabilmelerine daha fazla zaman tanımak amacıyla papayı seçmek üzere toplanan kardinaller toplantısını düzenleyen kuralları değiştirmiştir.

34. Aubert 2000, s. 200.

35. XV. Benedictus'un hastalığı Katolik dünyada bir üzüntü dalgası yaratmıştı. New York şehrinde Katolik bölge okullarına devam eden 96.000 çocuk 20 Ocak'ta sağlığı için dua etmeleri amacıyla yerel kiliselere götürülmüştü. Tam olarak iyimser olmadıklarını gösteren bir şey, çoğunun hızlı bir biçimde iyileşmesi için ettikleri dualarına ek olarak "veya mutlu bir şekilde ölmesi" yönünde bir cümleyi sarf etmiş olmalarıydı: "96. 803 Çocuk Papa için Dua Etti" *NYT*, 21 Ocak 1922, s. 1. Bir sonraki gün papanın ölümüyle ilgili erken bir bilgi Alman Meclisi (Reichstag) başkanına ulaşmıştı. Bunun üzerine meclisteki görüşmelere ara verilmişti. Milletvekilleri saygı duruşunda bulunurken Meclis Başkanı irticalen papayı öven bir konuşma yapmıştı: "Meclis Başkanı Papayı Öven bir Konuşma Yaptı" *NYT*, 22 Ocak 1922, s. 2.

36. 5 Şubat 1922'de yani XI. Pius'un seçildiği günden bir gün önce Aziz Peter Meydanı'nda dumanın çıkmasını seyredenler arasında Benito Mussolini de vardır: Gentile 2010, s. 95.

altında ıslanmış bir vaziyette beklerken kollar Papalık Sarayı'nın bacasından yükselen ince beyaz dumanı işaret etmeye başlar. Kırk beş dakika sonra Aziz Peter Kilisesi'nin orta balkonunda bir kardinal görünür. O, yüzünü meydandaki kalabalığa çevirir ve yavaşça sağ kolunu kaldırır. "*Habemus papa!*" (Bir papamız var!) der. Achille Ratti IX. Pius'un gençliğinin papası olduğunu, X. Pius'un Vatikan Kütüphanesi'nin başına geçmesi için kendisini Roma'ya çağırdığını söyleyerek XI. Pius adını alır.[37] Birkaç yıl öncesine kadar küçük bir kütüphaneciler grubuna başkanlık eden adam şimdi dünyadaki üç yüz milyon Katolik'ten sorumluydu.

Neşe içinde olan kalabalıklar Aziz Peter Kilisesi'nin kapılarına doğru birbirlerini itmeye başlar. İtalyan birliklerinin Roma'yı ele geçirmiş oldukları ve papaların kendilerini Vatikan'ın mahpusları" olarak ilan ettikleri 1870'ten bu yana hiçbir papa Aziz Peter Meydanı'na bakan pencerelerinden bile yüzünü dışarıya göstermemiştir. IX. Pius'un ölümünden bu yana seçilmiş olan üç papa da müminleri kilisenin içinde kutsamıştır.

İnsanların dikkatini şaşırtıcı bir şey çeker. Papalığın soylu muhafız kıtasının üyeleri Aziz Peter Kilisesi'nin meydana bakan büyük kapısının üzerindeki balkonda görünürler ve üzerinde papanın armasını taşıyan kırmızı bir duvar halısını onun parmaklığına asarlar. Beyaz elbisesi içinde papa kalabalığı kutsamak üzere balkona çıktığında geniş meydanı sessizlik kaplar ve herkes yere diz çöker. Düzeni sağlamak için meydanda bulunan ve papanın İsviçreli muhafızlarıyla birlikte silahlarını gösteren İtalyan askerlerinin görüntüsünü kimse unutmayacaktır. Onlar da muhafızlarla birlikte papayı selamlarlar.[38] Gittikçe artan bir huzursuzluğun pençesinde bulunan bir şehirde bu ender bir barış anıdır. Tüm ülkede şiddet ve kargaşa yayılmaktadır ve hükümet felç olmuştur. Yıl bitmeden yeni papa son derece büyük önemi olan bir kararı vermekle karşı karşıya kalacaktır.

37. Aradi 1958, s. 128.

38. Locanın dışından bu ilk kutsamayı yapma fikrinin Ratti'nin mi fikri olduğu, yoksa bunu ona dünya işlerinden iyi anlayan Gasparri'nin mi telkin ettiği üzerinde tartışma vardır. Bologna başpiskoposu olan Kardinal Mario Nasali Rocca bunun Gasparri'nin fikri olduğunu söylemekte (Chiron 2006, s. 138n) fakat Confalonieri onun Ratti'nin kendi fikri olduğu üzerinde ısrar etmektedir (1957, s. 24). Bu olayların tasviri Aradi 1958, s. 146-47 ve CC 1922 I, s. 371-72'de bulunabilir.

İkinci Bölüm

Roma'ya Yürüyüş

Benito Mussolini'nin doğduğu Romagna'nın küçük kenti Predappio, Achille Ratti'nin Lombardiya'da doğduğu yere iki yüz milden daha fazla uzak değildi, buna karşılık onların çocukluk tecrübeleri olabileceği kadar birbirinden farklıydı. Bu, Rattilerin daha zengin olmasından çok tutucu dindar bir aileyle Romagna'nın başkaldırı tutkuları içinde yaşayan bir ailesi arasındaki farklılıktı. Rattilerin kahramanlarının azizler ve papalar olmalarına karşılık Mussolinilerinkiler isyan çıkarıcılar ve devrimcilerdi.

Mussolini 1883'te doğduğunda Achille Ratti yirmi altı yaşında bir papazdı. Romagna bu tarihte İtalya'da anarşist ve sosyalist hareketlerin merkeziydi ve Benito'nun geveze bir demirci olan babası Alessandro dinlemek isteyen herkese devrimci inancını vaaz etmeye istekli biriydi. Oğluna Meksika'nın cumhurbaşkanı, Avrupalı sömürgeci güçlerin baş belası ve Kilise düşmanı olan yoksul bir yerlinin, Benito Juarez'in adını vermişti. Benito'nun küçük kardeşine de 1146 yılında papayı Roma'dan kovan bir ayaklanma hareketine önderlik etmiş ve daha sonra asılmış olan papazın, Brescia'lı Arnaldo'nun adını vermişti. Oğlanların cefakâr annesi Rosa kocasının devrimci ateşliliğini paylaşmıyordu. Kilisenin düzenli bir müdavimi olan Rosa mahalle ilkokulunda ders vermekteydi. Çocukları yataklarında uzanmış yatarken her gece başlarında haç çıkarmaktaydı.[1]

Aile bir apartmanın üçüncü katında, iki odalı bir dairede yaşamaktaydı. Benito ve Arnaldo mutfakta babalarının imal etmiş olduğu demir bir karyolada içine mısır püsküllleri doldurulmuş

1. E. Mussolini 1957, s. 135.

büyük bir çuvalın üzerinde uyumaktaydılar. Anne babalarıysa kız kardeşleri Edvige'yle birlikte diğer odayı paylaşmaktaydı. Odalarına geçmek için annelerinin dairenin geri kalan kısmını işgal eden sınıfından geçmek zorundaydılar.

Alessandro ve Rosa'nın fırtınalı bir evliliği olmuştu. Alessandro'nun sadece sevgilileri yoktu, geceleri mahalledeki meyhanelerden eve sık sık sarhoş gelmekte ve karısıyla kavga çıkarmak için bahane aramaktaydı. Karısı her nasılsa bu tartışmalardan birini kazanmış ve Benito'yu on yaşındayken Salezyen keşişlerin yönettiği yakınlardaki bir okula yatılı vermişlerdi. Ama Benito burada uzun süre kalmamıştı. Sınıf arkadaşlarından biriyle yaptığı bir kavgada cebinden bıçağını çıkarıp oğlanı elinden yaralamıştı. Bunun üzerine Salezyen keşişler onu kovmuşlardı. Benito serseri davranışlarını devam ettirir. Fakat zeki bir çocuk olduğu için bir şekilde ortaokulu bitirir. 1901'de evli bir kadınla ilişkisi olduğu ortaya çıkınca ilk işlerinden birini kaybederek vekil ilkokul öğretmeni olarak çalışmaya başlar.

Yeni bir iş bulmakta zorlanan Benito iş aramak üzere İsviçre'ye gider. Orada heyecanlı devrim konuşmalarının çekiciliğine kapılarak yerel sosyalist ve anarşistlerin dünyasına girer. İsviçre polisi kısa bir sonra onun hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda bize Mussolini'nin genç bir adam olarak portresini bırakmıştır: Buna göre o bir yetmiş civarında, kısa ve kalın, kahverengi saçlı ve sakallı, uzun, solgun yüzlü, koyu siyah gözlü, kartal burunlu, kocaman ağızlı bir adamdır.[2]

Mussolini 1904 yılında Lozan'da yerel bir Protestan papazla Tanrı'nın varlığı üzerine bir tartışmaya girmeyi kabul eder. Kendisini dinleyenleri Galile'den Robespierre'e yaptığı birtakım alıntılarla etkilemeye çalıştıktan sonra bir masanın üzerine çıkar, cebinden bir saat çıkarır ve eğer gerçekten bir Tanrı var ise bundan sonraki beş dakika içinde onun kendisini çarparak öldürmesi gerektiğini söyler. "Tanrı Var Değildir" başlıklı ilk yayını aynı yıl çıkar. Papazları "verem mikropları gibi insanlığa zararlı kara mikroplar" olarak niteleyerek Kilise'ye karşı saldırılarını sürdürür.[3]

2. Rapor biraz şaşırtıcı bir biçimde onun *fisionomia simpatico*'ya (sevimli bir yüz) sahip olduğunu söyleyerek sona ermektedir: Baima Bollone 2007, s. 22; Ludwig 133 s. 37'ye de bkz.

3. Bosworth 2002, s. 62. Mussolini'nin ilk yayını olan "Dieu n'existe pas" (Tanrı var değildir) başlıklı yazının İngilizce bir çevirisi Seldes 1935, s. 387-90'da bulunmaktadır. 1908 yılındaki makaleler Gentile 2010, s. 84'te zikredilmektedir.

Mussolini'nin polemiklere ve siyasete tutkusu vardır ve kısa bir süre sonra kendisini tam zamanlı olarak bu ikisine vakfedecektir. 1910 yılına gelindiğinde Romagna'da ailesinin bulunduğu yere yakın olan Forli'de yerel sosyalist gazetenin yayın yönetmeni ve Sosyalist Partisi'nin kentteki sekreteri olmuştur. Aynı yıl şehvetli bir roman, *Kardinalin Metresi*'ni yazarak kendisini edebiyat alanında da dener.[4]

Siyasi kariyerinin bu ilk yıllarında yarı yabani bir solcu entelektüel, yarı Don Juan olarak Mussolini ilginç bir karakter çizmektedir. Bundan sonraki on yıl kesmeyeceği bıyığıyla her zaman nasıl ilgi merkezi olacağını bilmektedir. Saldırgan bir kabadayı, bir kışkırtıcıdan biraz daha fazla biri olarak o, karşınızda olmasından çok yanınızda olmasını isteyeceğiniz biridir. En unutulmaz özelliklerden biri daha bu aşamada kendisini göstermektedir: Çelik gibi sert, karşısındakini aynı zamanda hem korkutan hem de büyüleyen bakışı dinleyicilerini deyim yerindeyse delip geçmektedir. Gözleri dışarıya doğru fırlamış gibidir. 1910'da yerel bir işçi sendikasının örgütleyicisi onunla ilgili tecrübesini şöyle anlatmaktadır: "Bana gözünün bütün akını ortaya koyan o kaşlarını yukarıya kaldırmalarından biriyle baktı. Gözlerine ve yüzüne bir havarinin düşünceli bakışını vererek sanki uzaktaki uçup giden bir şeyi yakalamak istiyordu."[5]

1912'de henüz yirmilerindeyken Mussolini Sosyalist Parti'nin en etkili görev yerlerinden birine atanmış, Parti'nin merkezi Milano olan ulusal düzeydeki gazetesi *Avanti!*'nin yayın yönetmeni olmuştur. Böylece Forli'nin ileri taşra karakolundan İtalya'nın canlı mali ve kültürel başkentine taşınmıştır.

Avanti!'nin editörü olarak Mussolini Sosyalist Parti'nin reformcu kanadına saldırmıştır. Parlamenter siyasetin değil yalnızca devrimci eylemin yeni bir düzen getireceği üzerinde ısrar etmektedir. 1913'te Roma'nın güneyindeki bir protesto sırasında polis yedi tarım işçisini öldürdüğünde Mussolini misilleme ister: Milano'da toplanan kalabalığa "Halkı katledenlere ölüm! Yaşasın Devrim!" diye haykırır. Gazetesinde "Bizimki bir savaş çağrısı" diye yazar. "Halkı katledenler sıra kendilerine geldiğinde kendilerinin katledilebileceğini biliyorlar."[6]

4. Rhodes 1974, s. 27.
5. Baima Bollone 2007, s. 23-27.
6. Mussolini, *Avanti!*'deki bu kısım yüzünden suçlanmış ve daha sonra şiddete teşvik etmekten ötürü mahkeme önüne çıkarılmıştır. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 96-97.

Ağustos 1914'te Avrupa'da savaş patlak verdiğinde Sosyalistler savaş kışkırtıcısı emperyalistlerin ve işçi sınıfını toplarının malzemesi olarak kullanmaktan mutlu olan kapitalistlerin eseri olduğunu söyleyerek onu reddetmişlerdir. Bütün dünya emekçilerinin Tanrı veya ülkeleri adına birbirlerini boğazlamaları değil bir araya gelip birleşmeleri gerekmekteydi. Fakat savaşın başlamasının üzerinden henüz iki ay geçmemiştir ki Mussolini yoldaşlarının şaşkın bakışları arasında İtalyanların tarafsızlığının akıllıca olup olmadığını sorgulayan bir makale yayınlar. Barış yanlılığı Mussolini'nin karakterinde olan bir şey değildir. Avrupa'nın geri kalanı savaşırken İtalya'nın dışarıda kalıp savaşı seyretmekle yetinmesi düşüncesine öfkelenmektedir. Sosyalist arkadaşlarını kendisini izlemeye ikna edebileceğini düşünüp düşünmediği açık değildir. Fakat eğer düşündüyse kısa zamanda ne kadar yanıldığını görmüştür: Bir ay içinde sadece *Avanti!*'den kovulmakla kalmamış, Parti'den de atılmıştır.

Bundan sonraki yıllarda eski arkadaşlarının açıklanamaz ve ihanet edici bir değişme olarak gördükleri bir davranışla eski sosyalist lider, sosyalistlerin en kötü düşmanı olmuştur. Parlamenter demokrasiye karşı duyduğu küçümsemeyle birlikte şiddet eylemlerinin yaratabileceği imkânların üzerinde meydana getirdiği büyülenmeyi devam ettirir. Fakat Marksist ideolojinin geri kalan çok sayıda unsurunu zihninden dışarı atar. Birinci Cihan Savaşı'nın bitmesini çevreleyen karışıklığın bir boşluk yarattığını anlamıştır. Bu boşluğu doldurmak ister. Her zaman ve her şeyden çok kendisine ve en yukarıya yükselebilme yönündeki kendi kabiliyetine olan bir inanca sadık kalmıştır. Şimdi kendisine bu rüyalarını gerçekleştirme imkânını verebilecek yeni bir yolun varlığını görmeye başlamıştır.

Dört yıl önce 1914'te Mussolini'nin doğduğu şehirden sevgilisi olan Rachele Guidi'den bir çocuğu, Edda olmuştur. Rachele daha sonra onun karısı olacaktır. O tarihte Forlì'de iki odalı, kelimenin gerçek anlamında her tarafını pirelerin basmış olduğu bir dairede yaşamaktadırlar. Fakat Benito'nun aşk hayatı öyledir ki Edda'nın annesinin Rachele olmadığı şeklinde bir dedikodu da on yıllarca etrafa yayılmıştır. Edda daha sonra biraz hırçınlıkla annesinin aslında İtalya'ya yerleşmiş ve Mussolini'nin en önemli sevgilileri ve akıl hocalarından biri olmuş olan Yahudi bir Rus sosyalisti (daha sonra Üçüncü Komünist Enternasyonal'in sekreteri) olan Angelica Balabanoff olduğu yönündeki bu dedikoduyla ilgili olarak hatıralarında şöyle diyecektir: "Annemi tanıyan biri olarak onun eğer

Balabanoff'un kızı olmuş olsaydım beni beş dakika bile yanında tutmayacağını gayet iyi biliyorum."[7]

Yoksul bir köylü ailesinin kızı olan Rachele Mussolini'yle ilk kez yedi yaşındayken ve o mahalle ilkokulunda annesinin yerine vekil öğretmenlik yaptığı sırada tanışmıştır. Rachele pek bir öğrenciye benzeyen bir çocuk değildir; her halükârda babası öldüğünde sekiz yaşındayken Forli'de hizmetçi olarak çalışmaya başlamıştır Daha sonraları daha çok anaç bir kadın olarak gelişip büyümesine karşılık gençliğinde çekici, sarışın, kısa boylu, ince ve mavi gözlü bir kızdır.

Rachele, Edda'nın Benito'nun ilk çocuğu olduğunu sanmaktaydı. Ama Edda'nın doğumundan birkaç ay önce bir kafeteryada garsonluk yapan bir kız, Benito adını verdiği bir oğlan çocuğu dünyaya getirmişti. Bu küçük Benito çocukken ölmüştür. Fakat Mussolini'nin en azından biri Benito adını taşıyan başka gayrimeşru çocukları da olacaktır.[8] Mussolini'nin çok sayıda gönül ilişkisi arasında gazeteci ve siyasetçi kariyerine nasıl zaman ayırdığını merak etmeye hakkımız vardır. Onun kadınları da birbirlerinden ancak bu kadar farklı olabilirlerdi. 1913'te birkaç yıl önce tanışmış olduğu bir başka Rus Yahudi'sinden hiçbir zaman kabul etmeyeceği bir bebeği olmuştur.[9] Aynı yıl bir başka kadının, Leda Rafanelli'nin büyüsüne kapılır. Leda otuz iki yaşında ve Milano'nun en çok tanınan yazarlarından biridir. Mısır'da geçirdiği birkaç ayın arkasından birkaç yıl önce onun İslamiyet'i kabul etmiş olduğu bilinmektedir. Benito, bürosundan Rafaelli'nin misafirlerin yerlerde oturduğu, sürekli tütsüler yakılan dairesine gizlice ziyaretlerde bulunmaya başlar. Görüşmeleri 1914'ün sonbaharına kadar devam eder. Birçok on yıl sonra Rafanelli yaşlandığında, genç Mussolini'nin sözünü ettiğimiz ateşli dönemde kendisine yazmış olduğu kırk mektubunu yayınlayacaktır.[10]

1915 Kasım'ında Mussolini'nin sevgililerinin bir diğerinden, kendisine tapan Ida Daiser adında bir kadından başka bir çocuğu, ikinci

7. E. Mussolini 1957, s. 31-32.

8. Motti 2003, s. 198.

9. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 97. Bu, Mussolini'nin iyi belgelenmiş çocuklarından biri değildir. Evlilik dışı gönül ilişkileri ve çocuklarla ilgili hikâyelerle gerçek arasındaki çizgi bir noktada bulanıktır ama Cannistraro ve Sullivan'ın bu çizginin yanlış tarafında bulunduklarına inanmam için bir nedenim yok. Onlar Mussolini'nin 1918'de bir başka kadından doğan bir oğlandan daha söz etmektedirler. Bu kadın Mussolini'nin uzun yıllar boyu kendisiyle zaman zaman yeniden ilişki kurduğu Bianca Veneziana'dır.

10. Rafanelli 1975.

bir Benito doğar. Belki Daiser'in sürekli olarak artan kendisinin gerçek karısı olma yönündeki ısrarlı taleplerinden kurtulmak için Mussolini Rachele'le evlenir. Mussolini'nin o sırada bir koğuşta tifo hastalığından yatan bir hasta olmasına rağmen çarçabuk gerçekleştirilen medeni nikâh merasimi küçük Benito'nun doğmasından bir ay sonra olur. Mektuplarına cevap olamayan Daiser Mussolini'nin eşyasını haczettirmek için mahkemeden karar çıkartır. Büyük bir öfkeyle Mussolini'nin az sayıdaki eşyasını, küçük masa ve sandalyelerini kaldığı otel odasında üst üste yığar ve ateşe verir.[11]

Kasım 1914'te *Avanti!* gazetesinin yayın yönetmenliğinden yeni kovulmuş olduğu sırada Mussolini kendi gazetesini, *İl Popolo d'İtalia*'yı çıkaracağını duyurur.[12] İtalya'nın savaşa girmesinden yarar elde edecek olan sanayicilerin desteğiyle çıkmaya başlayan bu gazete bundan sonraki otuz yıl boyunca onun kendi gazetesi olarak kalacaktır.[13]

Gazetesini çıkarmaya başladığı bu sırada *Fasci d'azione rivoluzionaria*'yı, yani devrim hücrelerini veya kendisinin daha sonra adlandıracağı gibi "özgür yıkıcılar topluluğu"nu örgütler. Bu, İtalya'nın savaşa girmesini destekleyen ve krallığa son verilmesini isteyen insanlardan meydana gelen bir topluluktur.[14] Onlar ilk toplantılarını Ocak 1915'te, yani İtalya'nın İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa girmesinden dört ay önce yaparlar. Bundan kısa bir

11. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 137. Rachele Mussolini (1974, s. 74-75) hatıralarında evliliği hakkında kendi hikâyesini anlatmıştır. Daha sonra Daiser'in kendisini karısı olarak tanıması yönünde herkesin önünde yaptığı çok aleni çağrılar ve bütün dünyanın küçük Benito'nun Mussolini'in oğlu olduğuna öğrenmesi için gösterdiği çabalar Mussolini'yi tahammül edemeyeceği zor durumlara sokmuştur. İktidara gelir gelmez Mussolini İrene'i bir akıl hastanesine yatırtmıştır (İrene Daiser, burada 1937'de ölecektir). Küçük Benito'nun kaderi biraz daha belirsiz görünmektedir. Annesi hastaneye yatırıldıktan sonra gözetim altına alınan küçük Benito sonunda Mussolini için fazla yük olmuştur. O da bir akıl hastanesine yatırılmış, burada 1942 yılında yirmi altı yaşındayken ölmüştür: A.g.e.; Festorazzi 2010, s. 49.

12. Mussolini'nin bu iddialı gazeteyi çıkarmak için gerekli parayı nasıl bulduğu konusunda çok tartışma yapılmıştır. Paranın bir kısmı İda Daiser de içinde olmak üzere Mussolini'nin sevgililerinden gelmiş görünmektedir. İda gazete için gerekli nakit parayı sağlamak için güzellik salonunu satmış görünmektedir. Buna ek olarak Mussolini bir yandan para düşkünü burjuvaziye karşı çıkarken öbür yandan İtalya'nın savaşa girmesinden kazanç sağlayacağını düşünen insanlardan para almaktaydı. O, İtalya'nın savaş çabalarını cesarctlendirmeye istekli olan Fransız ve İngiliz hükümet kaynaklarından da gizli ödemeler almıştır: Bosworth 2002, s. 105-07.

13. A.g.e., s. 106-07.

14. "Un Appello ai lavoratori d'Italia dei fasci d'azione rivoluzionario. Statuto-programma", *Il Popolo d'Italia*, 6 gennaio 1916, s. 1.

süre sonra Mussolini askere alınır ve İtalya'nın kuzeydoğusundaki dağlarda cepheye gönderilir. 23 Şubat 1917'de ateşlemeye çalıştığı bir havan topu mermisi, borusu içinde patlayarak kendi askerlerinden beşini öldürüp kendisinin vücudunu da şarapnellerle delik deşik edince Mussolini'nin askerlik kariyeri bitmiş olur. Cerrahi müdahaleye rağmen veya belki de onun sonucunda vücudu iltihap kapar ve çok yüksek bir ateşe yakalanır. Ama hayatta kalır ve en önemli sevgilisi ve siyasi sırdaşının kendisini beklediği Milano'ya döner.

1880'de zengin Venedikli Yahudi bir ailede doğan Margherita Sarfatti evinde özel hocalardan eğitim almıştır. On dört yaşına geldiğinde Fransızca, Almanca ve İngilizce öğrenmiştir. Felsefe okumuş, Shelley'den şiirler ezberlemiş, sanat eleştirisiyle ilgilenmiş ve edebiyata karşı bir tutku geliştirmiştir. Çekici, yeşil gözlü, kızıl saçlı olan Sarfatti on sekiz yaşına geldiğinde kendisinden on dört yaş büyük olan Yahudi bir avukatla evlenmiştir.

Yeni evliler kısa bir süre sonra Margherita'nın Sosyalist Parti'ye yöneldiği ve onun gazetesi için kültürel makaleler yazdığı Milano'ya taşınır. Margherita 1912'nin sonlarında oraya gelen Mussolini'yle tanışır. Mussolini'de onu özellikle etkileyen şey, onun gözleridir. Parlak ve kocaman gözleri Mussolini konuştukça daha ateşli bir ışıkla yanmakta gibidir. Daha sonra sosyalist toplantılarda Mussolini'yi eylem içinde görme fırsatını bulduğunda Margherita onun etkili hitabetiyle kitleyi avcu içine alma kabiliyetine hayranlık duyar. Onun eski paslı zırhı içinde kraliyet turnuvalarında birbiri ardından parlak şövalyeleri atlarından alaşağı indirme başarısını gösteren eski efsanevi bir kahramana benzediğini düşünmektedir. Mussolini ona aynı zamanda on beşinci yüzyılın ünlü Dominiken papazı Savonarola'yı hatırlatmaktadır. Bu ateşli papazla "aynı tuhaf bağnaz bakışı ve aynı mütehakkim kıvrık burnu paylaşmaktadır".[15]

İlişkileri 1913'te başlar. Mussolini 1917'de savaştan döndüğünde birbirlerinden artık bir daha ayrılamaz bir durumdadırlar.[16] 1918'te ateşkes kutlamaları için Milano'da olan Benito'nun kız

15. Pestorazzi 2010, s. 37; Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 96.

16. Milza 2000, s. 257. Fakat Şubat 2018'de Margherita on yedi yaşındayken orduya yazılmada ısrar eden ilk çocuğu Roberto'nun cephede ölümüyle büyük bir trajedi yaşar. Sosyalistleri savaş çabalarını dinamitlemek ve İtalyan askerlerine saygısızlık etmekle suçlayan Mussolini onlardan ayrıldığında Margherita'nın kendisini onunla birlikte bulunmaya iten derin bir yarası vardır: Urso 2003, s. 119. Margherita ve Mussolini birlikte, İtalyan birliklerin fedakârlığı ve kahramanlığı üzerine yeni bir efsane inşa edeceklerdir.

kardeşi Edvige kardeşinin bıyıklarını kesmiş olduğunu görmekten ötürü şaşkınlık içindedir. Mussolini beyaz, lekesiz yüksek yakalı bir gömlekle temiz bir takım elbise giymiştir, hatta ceketinin yakasına bir de çiçek iliştirmiştir. Mussolini'nin özel olarak kendine özen gösterdiğini düşünür. Onun bir kıza âşık olduğunu tahmin eder.[17]

Mussolini'nin aşk hayatının arka zemininde savaş sonrası İtalya'sının büyük karışıklıkları kendisini göstermektedir. Kuzeydeki çok sayıda şehirde sanayi işçileri fabrikaları ellerine geçirmişlerdir. Kısa bir süre önce gerçekleşmiş olan Rus Devrimi herkesin aklındadır ve her tarafta "burjuva" demokrasisine son verme ve işçi devletini kurma sözleri dolaşmaktadır. İtalya'nın kırsal bölgesinde sol eğilimli köylü birlikleri grev yapmaktadır. Köylülere kendi şartlarını kabul ettirmeye alışkın toprak sahipleri artık kendilerini savunma konumunda bulmaktadırlar. Yüz binlerce savaş gazisi iş bulma imkânına sahip değildir. Hükümetin parası yoktur ve siyasi çekişmelerle kişisel kavgalar yüzünden felç olmuş durumundadır. Kuzeybatıdaki Alp Dağları'nın eteklerinden doğuda Adriyatik Denizi'ne uzanan ülkenin kuzeyindeki geniş alanda belediye yönetimlerini ele geçiren ve işçi kooperatifleri kuran Sosyalistler bir tür devlet içinde devlet meydana getirmektedirler.

Mussolini doğal seçmenlerini savaştan evlerine dönen askerlerde bulur. Mussolini onların milliyetçilikleri, ülkenin kendilerine bir şey borçlu olduğu ve yakın zamanda sahip olmuş oldukları silah arkadaşlığı duygusunu bırakma konusundaki isteksizlikleri üzerine oynar. Savaştan kazanç elde edenler, bozguncular, kabiliyetsiz generaller ve çürümüş siyasetçilere yönelttiği saldırılar kafaları kızıştırıcı bir etki yapmaktadır. 10 Mart 1919'da faşist hareket ilk toplantısını yapar.

Kilise, kurulu düzenin geri kalan unsurlarıyla birlikte faşistlerin ilk hedeflerinden biridir. Mussolini dini tarikatların mülklerine el konulması ve devletin Kilise'ye yaptığı mali yardımlara son verilmesi çağrısında bulunur. *Il Popolo d'Italia*'da Kasım 1919'da yayımladığı bir makalede papayı Roma'yı terk etmeye davet eder ve bir ay sonra Hıristiyanlığın bütün biçimlerine karşı nefretini dile getirir.[18]

Aynı ay içinde faşistler, parlamento seçimlerinde aday olma yönünde ilk fırsatı elde ederler. Fakat bu onlar için büyük bir utanç

17. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 178.
18. Margiotto Broglio 1966, s. 79-81; Gentile 2010, s. 87.

konusu olur.[19] Çünkü Milano'da oyların sadece yüzde ikisini alırlar ve hiçbir adaylarını seçtiremezler. Ulusal düzeyde ise ancak tek bir milletvekili çıkarırlar.[20]

Hareketi fazla oy almamakla birlikte Mussolini polisin epey zamandan beri dikkatini çekmektedir. Seçimden kısa bir süre önce yetkililer onun gizli bir profilini hazırlarlar. Bu profil onu fizik olarak etkileyici fakat frengili biri olarak tasvir etmektedir. Zamanın sık karşılaşılan bir hastalığı olan frengiye yakalanmış olduğu iddiası çok sayıdaki cinsel partneri göz önüne alınırsa şaşırtıcı değildir. İnsanlar hayatının sonuna kadar bunun dedikodusunu yapacaklar ve bazıları son günlerindeki zihinsel çöküntüsünü onunla açıklayacaktır. Ancak cesedi üzerinde yapılan otopsi Mussolini'de bu hastalığın herhangi bir izini göstermeyecektir.

Mussolini her sabah geç bir saatte kalkmakta ve öğleye doğru gazetedeki bürosuna gitmektedir. Fakat gece yarısından sonraki saatlere kadar geri dönmemektedir. Polis raporunun belirttiğine göre coşkulu ve fevri bir insan olan Mussolini'nin o kadar çok insanın kendisini neden çekici bulduğunu açıklayan duygusal bir yanı vardır. Zeki ve kurnaz bir insan olan Mussolini insanların gücünü doğru tartma ve onların zaaflarından faydalanma konusunda özel bir kabiliyete sahiptir. Çabucak karar verebilen ve iyi bir örgütleyici olan Mussolini arkadaşlarına sadıktır ama kendisini küçümseyenlere karşı son derece kincidir. Herhangi bir özel inançlar topluluğuna sahip olmadığı gibi eski inançlarını da kolayca terk eden ve yerlerine yenilerini benimseyen biridir. Öte yandan ve her şeyden çok İtalya'nın geleceğine şekil vermenin kendi kaderi olduğundan emin, son derece hırslı bir insandır.[21]

1920'nin başlarına gelindiğinde Mussolini o zamana kadar o kadar yüksek sesle savunmuş olduğu sosyalist ideolojinin büyük bir bölümünü artık tamamen bir tarafa bırakmıştır. Kendisini başarıya götürecek şeyin ülkedeki kaostan yararlanmakta yattığını kavrayarak kendisini yasa ve düzenin, ulusal gururun savunucusu olarak takdim eder.

19. Mussolini Milano'da iki çok tanınmış kültürel simayı, aradan fazla zaman geçmeden yaptığı seçimden pişman olacak olan ünlü Scala operasının orkestra şefi Arturo Toscanini ile fütürist hareketin önde gelen ismi Filippo Marinetti'yi kendisiyle birlikte faşist partinin adayı olması konusunda ikna etmeyi başarır.
20. Cannistraro ve Sullivan 1993, 215-16.
21. Galeotti 2000, s. 20-23.

1920 ilkbaharında sosyalist birlikler Po vadisinde bir tarım işçileri grevi düzenlerler. Hükümet bu greve müdahale etmeyince bölgedeki toprak sahipleri bakışlarını faşistlere (*fasci*) çevirir. Sonbahara gelindiğinde alametifarikaları olan siyah gömleklerini ve feslerini giymiş silahlı faşist çeteler sosyalist işçi meclislerini ve diğer sol kanat hedeflerini basıp yağmalamaktadırlar. Çağdaş İtalya şimdiye kadar böyle bir şeye tanık olmamıştır. Bu faşist çapulcular şebekesi üzerinde gevşek bir denetimi olmakla birlikte Mussolini onları hiçbir zaman doğrudan örgütlememekte, kirli işini yaptırmada yerel faşist çete liderlerine dayanmaktadır. 21 Kasım'da böyle bir çete Bologna'da yeni seçilmiş sosyalist bir yönetimin ant içme törenini gerçekleştirdiği belediye binasını basar. Ortaya çıkan çatışmada on kişi ölür ve hükümet şehrin bu yeni yönetimini askıya alır. Faşist çeteler sol kanat kent yönetimlerine, sosyalist merkezlere ve sendika binalarına saldırırken şiddet olayları her tarafa yayılır.

Yapısı fazla örgütlü olmayan bir hareketin liderliğini yapan Mussolini, yerel faşist çete liderleri her şehirde bir tane olmak üzere kendi harekât merkezlerini tesis ederken kendi eseri olan bu hırçın siyasi destekçileri üzerindeki denetimini korumaya çalışır. Hizipçi, yerel tabanlı şiddet gruplarını yukardan aşağı problemsiz bir şekilde işleyen ulusal bir örgüte dönüştürme çabaları Mussolini'nin bundan sonraki birkaç yılını alacaktır.[22]

Hükümetin felç olmasıyla kral parlamentoyu fesheder ve son seçimin üzerinden daha bir buçuk yıl geçmemişken yeni seçimlerin 15 Mayıs 1921'de yapılacağını ilan eder. Seçim kampanyası güneyde ortaya çıkan bazı olaylar yanında ülkenin özellikle kuzey ve orta bölgelerini içine alan faşist bir şiddet olayları dalgası içinde devam eder. Kırsal bölgelerin toprak sahipleri tarafından sağlanan kamyonlara binmiş faşist çeteler sosyalist kulüpleri ve sendika binalarını basarlar ve onların önderlerine saldırırlar.[23]

1921 seçiminden önce gelen beş hafta içinde yüz insan öldürülür, yüzlerce insan da yaralanır. Fakat Sosyalistler 122 milletvekilliği kazanarak sandalyelerinin çoğunu korurlar. Onlara bu yılın başlarında partiden ayrılmış olan bir hizbin, yani Komünist Parti'nin kazanmış olduğu 16 sandalyenin de eklenmesi gerekir. Faşist saldırının bir başka hedefi olan Katolik Halk Partisi 107 milletvekili

22. De Felice 1966, s. 115-16.
23. Lytlleton 1987, s. 53; Ebner 2011, s. 23, 30-31.

kazanarak meclise girer. Mussolini ve faşistler eski muhafazakâr seçkin sınıfın üyeleriyle, özellikle bu sırada başbakan olan ve faşistleri, sosyalistleri denetim altına almak için ihtiyaç duyduğu bir sopa olarak gören Giovanni Giolitti'yle koalisyon yaparak seçimlere girmişlerdir. Mussolini'nin lideri olduğu Faşistlerin elde etmiş olduğu 35 sandalye dahil olmak üzere birlikte 275 milletvekilliği kazanarak mecliste çoğunluğu elde ederler.[24]

Yeni parlamentonun toplanmasından kısa bir süre sonra Mussolini ilk konuşmasını yapmak üzere ayağa kalkar. Bu konuşma unutulmaz olarak kalacaktır. "Bütün dünyada yüzlerce milyon Katolik manevi ana vatanları olarak Roma'ya bakmaktadır" diye sözlerine başlar. Bu, ona göre İtalya'nın görmezlikten gelemeyeceği bir güç kaynağıdır. Kendisini tanıyan çok sayıda insanı şaşkınlığa uğratarak faşizmin Hıristiyan toplumunu yeniden eski durumuna getireceğini, Katolik bir ulusa uyan Katolik bir devlet yaratacağını söyler.[25]

Mussolini'nin Kilise'ye şaşkınlık verici biçimde bu kucak açması Vatikan yetkilileriyle yapmış olduğu daha önceki bir görüşmenin sonucu değildir. Katolik Halk Partisi, Mussolini'nin kendisini sosyalistleri durdurmak için ülkenin en iyi ümidi olarak sunma çabalarının önünde bir engeldir. Bu partiyi bırakması için papayı Kilise'ye onun yapabileceğinden daha fazla yardımcı olabileceğine ikna etmesi gerekmektedir. Kasım'da faşist hareket resmen faşist siyasi parti olur ve yeni bir programı benimser. Bu programda artık Kilise'nin mallarını elinden alma veya Kilise'yle devleti birbirinden ayırmadan söz edilmemektedir.[26]

Vatikan'ın desteğini alma çabası içinde olan Mussolini'nin elinde hem havuç –özgürlükçü demokratik rejime son vermek ve otoriter Katolik bir rejim kurmak– hem de sopa vardır. Kelimenin gerçek anlamında bir sopa vardır: *manganella,* yani Siyah Gömleklilerin gururla ellerinde tuttukları korkutucu kısa, kalın sopa, cop. Faşistlerin bakış açısından Halk Partisi, yolları üzerinde bir engel teşkil eden kırsal bölgedeki geniş Katolik kurumlar ağının bir parçasıdır. Yerel düzeyde bu engel Katolik eylem gruplarını –papazlar sınıfının dışında kalan ama Kilise'nin gözetimi altında dinsel faaliyette bulunan Katolik kadın ve erkekleri– ve çeşitli Katolik kooperatifleri

24. De Felice 1966, s. 87, 92.
25. De Felice 1966, s. 128; Scoppola 1996, s. 186; Kent 1981, s. 5-6.
26. Gentile 2010, s. 91.

içine almaktadır. *Squadristi*, yani faşist kabadayılar bütün bunları kanlı gece baskınlarının meşru bir hedefi olarak görmektedirler.

Mart 1922'de kuzeydeki Mantua bölgesinde görev yapan papazlar hükümet yetkililerine bölgedeki papazları ve Katolik eylemcileri döven faşistleri protesto eden bir mektup gönderirler. Ertesi ay Bologna'da faşistler Halk Partisi'nin şehir meclisindeki iki üyesine saldırırlar. Henüz birkaç ay önce papa olmuş olan Ratti, faşist haydutların, özellikle memleketi olan Brianza bölgesindeki Katolik Eylem'in merkezlerini yağmaladıklarını öğrendiğinde çok öfkelenir.[27] Mayıs ayında Roma'nın Cizvit gazetesi *La Civilta cattolica* faşistlerin şiddet eylemlerini anlatan çok sayıdaki haberlerinin birinde bir akşam Arezzo'da bir Katolik gençlik toplantısından ayrılan bir grup gencin ellerinde sopalar ve kamçılar bulunan bir faşist çetesinin saldırısına uğradığını yazar. Bundan sonraki aylarda günlük Vatikan gazetesi *L'Osservatore romano* düzenli olarak Halk Partisi eylemcilerine, yerel Katolik kulüplerine ve papazlara yöneltilen bir dizi benzer saldırının haberini sütunlarına taşır. Bu haberlerde bu saldırılara, herkesin önünde bilinçli olarak belli bir mesafede bulunmayı sürdüren Mussolini'nin adı zikredilmemektedir.[28]

Kilise'yle ilişkilerde faşist sopa rolünü en iyi oynayan, Kuzey İtalya'daki Cremona'nın çete reisi olan Roberto Farinacci'dir. Farinacci bir başka genç savaş gazisi, erken faşist harekete damgasını vurmuş alt orta sınıftan gelen eski bir sosyalisttir. Gururla

27. Venini 2004, s. 22.

28. CC 1922 I, s. 558; CC 1922 II, s. 178, 372. *L'Osservatore romano*'da yayımlanmış olan bu dönemde papazlara, PPI'nin merkezlerine ve Katolik gruplara yöneltilen şiddetli saldırıların örnekleri şunlardır: "Popolari bastonati dai fascisti", 29 marzo 1922, s. 4; "Un parroco e un avvocado aggrediti dai fascisti" 27 aprile 1922, s. 4; "Dopo l'aggrezione fascista el sacerdote Gregoru", g giugno 1922, s. 4; Conflitto tra fascisti e popolari", 21 giugno 1922 s. 4; Esplosione di odio" 26 luglio 1922, s.4; "Circoli cattolici devastati", 20 agosto 1922, s. 4; le aggrezioni dei fascisti contro i Parroci", 22 agosto 1922, s. 2; il circolo cattolico di Milazano incendiato dai fascisti" 2 settembre 1922, s. 4; Cattolci assaliti dai fascisti a Catania", 12 settembre 1922, s. 4; "Cattolci aggrediti dai fascisti", 14 settemsre 1922, s. 4; "İnia", 12 settembre 1922, s. 4; "Cattolici aggrediti dai fascisti", 14 settembre 1922, s. 4; I fascisti contro i cattolici veronesi", 23 settembre 1922, s 4; "Nuove aggrezione fasciste contro cattolici a Verona", 24 settembre 1922, s. 4; "La sede nel Partito Popolare di Nocera devastata dai fascisti", 4 ottobre 1922, s. 4; "I fascisti diffidano un parroco abuttare la veste entro 48 ore", 8 ottobre 1922, s. 4; "Due sacerdoti insultati dai fascisti", 19 ottobre 1922, s. 4; L'Adunata fascista a Firenze s'inizia con atti ostili contro la G. Diocesana e il Partito Popolare", 14 ottobre 1922, s. 4; "Una protesta dele Federazione Giovanile Diocesana di Frenze", 17 ottobre 1922, s. 4; "I fascisti contro le associazioni cattoliche" 18 ottobre 1922, s. 4.

benimsediği "faşistlerin en faşisti" sıfatıyla pantolonunun altında bacağına tutturmuş olduğu deri bir kılıf içinde bir tabanca taşımaktadır. Hareketin sadece taşkınlığını, şiddetini, hoşgörüsüzlüğünü ve otoriterliğini değil, aynı zamanda Kilise düşmanı köklerini de temsil etmektedir. Daha sonra Kilise'yi hizaya getirme ihtiyacını duyduğunda Mussolini Farinacci'ye güvenebilecektir. O gün gelinceye kadar Mussolini'nin mesajı açıktır: Ülkede Farinacci gibi şiddete eğilimli Kilise düşmanı insanları kontrol altında tutabilecek tek kişi, kendisidir.[29]

Çapulcu faşist çeteler yerel merkezleri ateşe verir, onların liderlerini eşek sudan gelinceye kadar döverken polisin hiçbir şey yapmaksızın seyrettiğini gören Sosyalistler harekete geçme kararı alırlar. 29 Temmuz'da hükümet şiddeti durduruncaya kadar işe dönmeme tehdidinde bulunarak ulusal düzeyde bir grev çağrısında bulunurlar. Fakat grev geri teper. Faşist müfrezeler sendika binalarını ateşe verirler ve grevcilerin zorla işlerine geri dönmelerini sağlarlar. 13 Ağustos'ta *squadristi,* Milano belediye binasını ele geçirir. Mussolini İtalya'nın Rusya'nın yolunu izlemesine engel olabilecek gücün sadece faşistler olduğunu ilan eder.[30]

Ülkenin içinde bulunduğu karışıklık, hükümetin felç olmuş bir duruma gelmesi, polis ve milislerin faşistlere karşı gösterdikleri sempati karşısında yeni papa ve onun yakın danışmanları Mussolini'nin açmış olduğu bu haçlı seferine muhalefet etmenin akıllıca olup olmadığını kendi kendilerine sorarlar. XI. Pius hiçbir zaman Halkçı Parti'yi benimsememiştir. XV. Benedictus'un kutsamasıyla kurulmuş olmasına rağmen bu parti gururla Vatikan'dan bağımsız olduğunu ilan etmiştir. XI. Pius ne ideolojisi bakımından ne de mizacı itibariyle parlamenter rejime sempatisi olan biri değildir. İtalya'nın kendisine liderlik etmek üzere çok partili sistemin kavgalarından korunmuş güçlü bir adama ihtiyacı olduğuna inanmaktadır. Mussolini'nin Kilise'nin nüfuzunu İtalya'ya geri vereceğinden emin olabilirse onun geçmişteki Kilise düşmanı tutumunu aleyhinde kullanma niyetinde değildir. Bu yönde ihtiyatlı bir ümit beslemesinin ötesinde bir de şöyle bir korkusu vardır: Eğer faşist partiye karşı çıkar, Kilise'nin desteğini Halkçı Parti'ye verirse Mus-

29. Farinacci'nin hayat hikâyesini yazan çok sayıda insan arasında Fornari (1971), Pestorazzi (2004) ve Pardini (2007) vardır. İnnoventi (1992, s. 147-150) onu iyi yakalayan, popüler fakat renkli bir portresini vermektedir.
30. Milza 2000, s. 326; De Felice 1966, s. 222-23.

solini bunun üzerine faşist hareket içindeki Kilise düşmanlarını ona karşı bir terör dalgası içine itebilir. Papa Mussolini'nin arkasında çok sayıda Farinacci'lerin olduğunu düşünmektedir Mussolini'nin kişisel olarak Katolik değerleri benimsediğine veya kendi gücünün artmasından başka bir şeye önem verdiğine hiçbir zaman inanmayan papa eğer vaatlerini yerine getireceğine ikna olursa pragmatik bir anlaşmayı göz önüne almaya hazırdır.

2 Nisan 1922'de Vatikan genel sekreteri Kardinal Gasparri tüm İtalyan piskoposlarına papazların herhangi bir siyasi partinin tarafını tutmamalarını emreden bir genelge gönderir. Böylece faşistlerin iktidara yürüyüşleri hızlandıkça papa Kilise'yi Katolik Parti'ye karşı daha mesafeli tutmaya başlar.

Olaylar aynı ay son aşamasına gelir. 16 Ekim'de Mussolini ayaklanma planlarına son şeklini vermek üzere faşist milis liderlerini toplantıya çağırır. Faşist müfrezeler ülkenin büyük şehirlerinde hükümet binalarını işgal ederken diğer faşist güçler merkezi hükümetin bakanlıklarını ele geçirmek amacıyla farklı bölgelerden Roma'ya yürümek üzere bir araya geleceklerdir.

Yeni hükümetin başına geçecek insan olarak ülkenin dört bir yanından gelecek raporları takip edebilmek ve hükümet düştüğünde Roma'ya dramatik bir giriş yapmak için Mussolini güvenli bir yerde kalacaktır. Başkente yapılacak yürüyüşe ilerde faşist efsanenin "dörtlü"sü olarak anılacak dört faşist lider, Cesare De Vecchi, İtalo Balbo, Michele Bianchi ve Emilio De Bono önderlik edecektir. Diğer faşist çete reisleri şehirlerine geri dönecekler ve yerel hükümet binalarının ele geçirilmesini yöneteceklerdir.

Ayaklanmaya giden saatlerde Mussoli'nin ne yaptığı ve nerede olduğu tartışma konusu olarak kalmaktadır. Faşist rejimin ilan ettiği standart açıklamaya göre Mussolini, 27 Ekim gecesini hükümet yetkililerini sahte bir emniyet duygusuyla uyutmak için karısıyla Milano operasında bir oyunu seyrederek geçirmiştir. Bu hikâyenin biraz farklı bir versiyonunda Mussolini'ye operada refakat eden kişi Rachele değil, Margherita Sarfatti'dir. Daha az gurur verici bir başka açıklamaya göre ise Mussolini, eğer başkaldırı başarısızlıksa sonuçlanırsa yakındaki İsviçre sınırını geçmeye hazır bir durumda Sarfatti'nin Como Gölü'nün kenarındaki villasında saklanmış bir durumda beklemektedir.[31]

31. Metresiyle İsviçre sınırının yakınında saklanan korkak Mussolini'ye ilişkin bu açıklamayı veren Pestorazzi'dir (2010, s. 69-70). De Felice (1966, s. 373-74)

Mussolini ve faşist dörtlü Napoli'de, 24 Nisan 1922. Önde soldan sağa: Emilio De Bono, Michele Bianchi, İtalo Balbo, Benito Mussolini, Cesare De Vecchi.

Bu sıralarda Mussolini'nin biraz dalgın olması affedilebilir; çünkü daha bir hafta önce yeni bir kızı, Elena doğmuştur. Mussolini onun annesi olan Angela Curti Cucciati'yle ilişkisini bir yıl önce, Margherita Sarfatti'yle olan ilişkisinin tam ortasındayken başlatmıştır. Elena gayrimeşru çocukları arasında babasının derin sevgisini kazanacak olması bakımından alışılmadık olacaktır. Mussolini yıllar sonra feci sonunu beklerken Elena babasının yanında bulunacaktır.[32]

Aklında yeni kızı olmuş olsun veya olmasın Mussolini'nin Roma'ya saldırı konusunda son dakika şüpheleri vardır. Kendilerini durdurma emri verilmiş olsa, ordunun bu ayak takımını kolayca durdurabileceğinin farkındadır. Daha birkaç hafta önce İtalya'nın en üst rütbeli generallerinden biri yaptığı gizli bir konuşmada ordunun açacağı ilk ateşte "tüm faşizmin yıkılacağını" söylemiştir.[33]

Margherita Sarfatti'nin Mussolini'nin şüphelerini giderme konusunda yardımı olmuş olabilir. Mussolini'ye "Ya harekete geç ya da öl!" dediği söylenmektedir. Her halükârda geri dönmek için

Mussolini'ye ilişkin güvenilir biyografisinde onun karısıyla birlikte Scala tiyatrosunda olduğunu söylemektedir.

32. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 276; Pestorazzi 2010, s. 78.

33. Milza 2000,s. 332'de zikredilen Pietro Badoglio.

artık fazla geçtir. Faşist müfrezeler Kuzey ve Orta İtalya'nın tüm şehirlerinde harekete geçmeye başlamıştır.[34]

28 Mart Roma Yürüyüşü daha sonra zengin bir faşist mitolojinin konusu olacağından bir gece öncesi başlamış olan yerel hükümet bürolarına saldırılar daha önemlidir. Perugia'da vali, faşist müfrezelere teslim olur. Cremona'da Farinacci'nin çeteleri şehrin bütün elektriğini keser ve bundan sonra polis karakolunu, valiliği ve diğer stratejik noktaları ellerine geçirirler.[35] Başka yerlerde faşist ayaktakımı polis merkezlerini, tren istasyonlarını ve telefon merkezlerini kuşatarak mevzilerini alırlar. İtalyan askerleri onların karşılarında cephe alır ama Roma'dan gelecek emirleri bekleyerek ateş açmaz.

Eski tüfeklerle donatılmış, çoğunun elinde kısa, kalın sopalardan başka bir silah olmayan ve sayıları da yirmi altı bini geçmeyen faşist güçler Roma'nın dış mahallelerine varmıştır ama coşkuları bardaktan boşanan yağmur altında kelimenin gerçek anlamında sönmüştür. Faşist efsane daha sonra onların sayısının üç yüz bin olduğunu ileri sürecektir. Örgütlü olmayan faşist külhanbeylerinin karşısında makineli tüfekleri olan ve zırhlı araçlarında ateşe hazır durumda bekleyen yirmi sekiz bin İtalyan askeri bulunmaktadır.

Sadece askeri bir eylemin faşist ayaktakımını durdurabileceğini anlamış olan Başbakan Luigi Facta bir olağanüstü durum ilanı hazırlamıştır. Ülkenin her tarafında askeri birliklere faşist kabadayılarını dağıtma ve faşist liderleri tutuklama emri verilecektir. 28 Ekim akşamı saat altıda Facta ivedi olarak toplantıya çağrılan kabineye almış olduğu önlemleri sunar. Kabine üyelerinin oybirliğiyle onayını takiben saat 7.30'da ülkedeki bütün valilere bir olağanüstü durum ilan edileceği bildirilir. Saat 8.30'da olağanüstü durum ilan eden afişler Roma duvarlarına yapıştırılmaya başlar. 9.00'dan biraz önce kralın oturduğu Quirinal Sarayı'na gelen Facta imzalaması için emri kralın önüne koyar. Fakat III. Victor Emmanuel imzalamayı reddeder. Facta şaşkınlık içindedir. Bir gün önce alınması gereken bu önlemleri konuşmuşlar ve kral Roma'yı faşistlerin saldırısına karşı korumada kararlı görünmüştür.[36]

Kral ilginç bir kişiliktir. Büyükbabası ve adaşı olan II. Victor Emmanuel çağdaş İtalya'nın ünlü kurucusuydu. Savoyard birlikleri kuzeyde Avusturyalıları, yarımadanın ortasında ise Papalık

34. Milza 2000, s. 332-33.
35. Lyttleton 1987, s. 89.
36. De Felice 1966, s. 359.

devletlerini savunan kuvvetleri bozguna uğratmıştı. Papayı topraklarından yoksun bıraktığından ötürü İtalya'nın bu kurucu kralı aforoz edilmişti. Oğlu Kral I. Umberto 1900'de New Jersey'li İtalyan kökenli Amerikalı bir anarşist tarafından öldürülmüş, böylece o tarihte otuz yaşında olan III. Victor Emmanuel'in kral olmasına giden yol açılmıştı. Kısa boyundan ötürü –bir buçuk metreyi zar zor geçmekteydi– alay konusu olan bu palabıyıklı hükümdar, kral olarak kendisini hiçbir zaman güvende hissetmemiştir. Zeki ve dünyadan oldukça haberdar olan III. Emmanuel siyasi partiler ve parlamentoyla iş yapmaktan hoşlanmıyordu. Öte yandan papaya veya Vatikan'a karşı da herhangi bir aşkı yoktu. Papazların kralın kişisel rahipleri olarak görev yapmalarının uygun olduğunu düşünüyordu. Başkentini kendisinin üzerinde bir yetkiye sahip olduğunu iddia eden biriyle paylaşmayı iğrenç buluyordu.

Amerikalı gazeteci Anne McCormick'in belirttiği gibi İtalya'da kimse kraldan daha az problem yaratmamaktaydı: Hiçbir çeşit reklam yapmıyor, hükümetin işine karışmaktan kaçınıyor ve mecbur kalmadıkça asla halkın önüne çıkmıyordu. Roma'da kendisini gösterdiği nadir vesilelerden biri hazır bulunmasını gerektiren parlamentonun açılış töreniydi McCormick 1921 yılında böyle bir vesileyle onu görme imkânını elde etmişti. Önünde yol gösteren çok sayıda insanın bulunduğu kıymetli taşlarla süslü koşum takımları olan beyaz atlar tarafından çekilen pırıl pırıl bir araba içinde gelmişti. Odaya girip oturduğunda "tahtın büyüklüğü içinde bir cüce gibi görünmüştü... Önünde duran kırmızı kadife tabureyi ayaklarıyla ileriye ittiğinde kendisine fazla büyük gelen bir koltukta ayaklarını sallayarak oturan küçük, mutsuz bir çocuğa benziyordu"[37]

Kral aslında yüksek bir görev duygusuna sahipti, fakat çok ihtiyatlı ve korkaktı. 28 Ekim sabahı önünde bulunan seçenekler üzerinde düşündüğünde faşistlere karşı çıkmanın daha büyük bir kan dökülmesine yol açabileceğinden korkmuştu. Kendi popülerliğine güvenemeyeceğini biliyordu çünkü ne tebaasında korku uyandırabilecek üstün bir kendine güvene, ne onların iyi kalpliliklerini harekete geçirebilecek bir sıcaklığa sahip olduğunun farkındaydı. Müzmin bir kötümser olarak ordunun sadakatine güvenemeyeceğinden ötürü üzgündü. Öte yandan Mussolini'ye hükümet içinde yer vermenin onun hükümete dışarıdan saldırmasından daha akıllıca olabileceğini düşünmekteydi. Uzun toplumsal huzursuzluk

37. McCormick 1957, s. 7-9.

yıllarından sonra yüksek rütbeli askerler ve sanayinin önde gelen patronları arasında çok sayıda insan sosyalist tehdide son verme ve düzeni yeniden sağlama konusunda Mussolini'nin ellerinde bulunan en iyi şans olduğunu düşünmekteydiler.[38]

Aşağılanmış olan Facta istifa etti. Kral, yeni hükümete başkanlık etmek ve Mussolini ve birkaç faşist arkadaşına kabinede yer vermek üzere eski muhafazakâr bir başbakanı görevlendirmek istedi. Fakat Kuzey ve Orta İtalya'nın büyük bir bölümünde stratejik yerleri işgal etmiş olan faşist müfrezeler ve kralın harekete geçmek üzere orduyu üzerlerine göndermeme kararı verdiğini bilen Mussolini bu teklifi tereddütsüz olarak elinin tersiyle bir kenara itme konumundaydı. Fazla seçeneği olmayan kral teslim oldu. Faşist lideri Roma'ya dönmeye ve bir hükümet kurmaya davet etti.

Mussolini Milano'dan trenle geldi, 30 Ekim sabahı başkentte yataklı vagondan indi. Siyah gömleğiyle sarayına giderek geldiğini haber verdiğinde krala "Majesteleri, çok şükür savaş meydanından kan dökülmeksizin geliyorum" dediği söylenmektedir. Ancak liderlerinin Roma'ya varmasından sonradır ki ıslanmış ve yorgun Siyah Gömleklilerin şehre girmelerine izin verildi. Onlar da bağırıp çağırarak, şarkılar söyleyerek, zaferlerini kutlayarak ve zaman zaman önlerine çıkan sosyalist parti bürolarını yağmalayarak caddelerde kasıla kasıla yürüdüler.

Bunu izleyen günlerde Mussolini en önemli iki bakanlığı, valiler ve polisten sorumlu olan içişleri bakanlığıyla dışişleri bakanlığını kendisine ayırdığı kabinesini kurdu. Kabine üç faşist ve eski liberal seçkinlerden birkaç kişi yanında iki Halkçı Parti üyesini içine almaktaydı. Krala listesini sunan Mussolini onunla yirmi yıldan fazla sürecek karmaşık bir ilişkiye girdi. Kibar kral, kabadayılığın ve şiddetin destekleyicisi olan, "ehlileşmemiş" olmakla övünen bir insanla fazla şey paylaşmak istemiyor görünüyordu.[39] Yıllar boyu monarşiye son verilmesini istemiş olan aşağı halk tabakasından bir demircinin oğlunun yanında kendisini rahat hissetmiyordu. Fakat zamanla Mussolini'nin enerjisine, ülkedeki karışıklığı sona erdirme konusundaki kararlığına, para konusundaki baştan çıkarılmazlığına ve İtalya'ya büyüklüğünü yeniden kazandırma yönündeki rüyasına saygı duymaya başladı.[40]

38. CC 1922 IV, s. 354-55.
39. Bosworth 2002, s. 172.
40. De Felice 1966, s. 311.

Başbakan olarak ilk icraatlarından birinde Mussolini kabinesini Roma'da Vittoriano Anıtı'ndaki Meçhul Asker Sunağı önünde bir saygı duruşunda bulunmaya götürdü. Orada insanlara dua etmek için bir dakikalığına yere diz çökmelerini emretti. Vatikan genel sekreteri Gasparri bununla ilgili olarak şu espriyi yapmıştır: "Bu, çoğuna son derece uzun bir zaman süresi olarak gelmiş olmalıdır." Mussolini Kilise'nin imtiyazlarını kendisine geri vermek için çok "saldırgan" davranacağı konusunda papayı ikna etmeye çok istekliydi. Kardinal Gasparri Belçika büyükelçisine "Mussolini bize iyi bir Katolik olduğunu göstermek istiyor" demiştir.[41]

Kasımın ortasında Mussolini Millet Meclisi'nde güvenoylamasına gitti. O sırada sadece 35 milletvekili olmasına karşılık 316 milletvekili Mussolini'nin lehine oy kullandı. Önceki başbakan Giovanni Gioliti ve eski siyasi kurulu düzenin diğer üyeleri nihai denetimi ellerinde tutup sosyalistleri ortadan kaldırmak üzere Mussolini'yi kullanabileceklerine hâlâ inanmaktaydılar. Halkçı Parti'nin üyeleri içinde birçok insan da istemeden de olsa onlarla aynı görüşü paylaşmaktaydı. Böylece Mussolini ilk kez özgür bir biçimde seçilmiş bir parlamentoda yapılan meşru bir oylamayla iktidara gelmiştir.

Mussolini, etrafına yoğun bir enerji saçan ilginç bir portre çizmekteydi. Daha sonraları tercihen yüksek bir platformun üzerinde, bir ata binmiş vaziyette veya elinde bir çapa tutarak çıplak bir şekilde kameralara göstermekten hoşlanacağı geniş göğsünü henüz edinmemişti. Geriye uzanan saç çizgisi alnına etkileyici bir genişlik vermekteydi. Seyrelmiş olan saçını düz bir biçimde arkaya taramaktaydı. Bıyıklarını uzun bir süreden beri kesmişti ve favorisinin üzerinden kesilen saçı düz bir çizgiyle şakaklarından kulağının arkasına uzanmaktaydı. Fakat kendisini görenlerin en çok etkilendikleri şey, olağanüstü enerjisi ve keskin, delici gözleriydi.

Hükümet başkanı olarak ilk aylarda Mussolini kısa, siyah bir ceket, tam dizinin üstünde derin bir kırışıklığın bulunduğu çizgili dar bir pantolon giymekteydi. Başbakanın sarayı olan Palazzo Chigi'deki teşrifat görevlilerinden biri "Zavallı insan! " diye düşüncesini dile getirmişti: "Pantolonunu ütüleyecek kimsesi yok!" Liberal seçkin sınıftan gelen önceki hükümet başkanlarıyla, yaşlı, hayatta daha ince şeylere alışık, iyi terzilerin elinden çıkma koyu renkli takım elbiseler giyen kırçıl sakallı insanlarla tam bir zıtlık

41. K[illegible]maları Kasım 1922'nin [illegible]aşında cereyan etm

göstermekteydi. Uzun zaman yardımcısı olan Quinto Navarra Mussolini'nin "alışılmadık bir bakan" olduğunu hatırlamaktadır: "Evsiz birinin, gömleğinin kollarında mürekkep lekesi olan, ayakkabısının tabanı delik bir gazetecinin karşısında bulunduğunuzu düşünürdünüz" demiştir.[42]

Daha önceki bir başbakan, Antonio Salandra Mussolini'nin çizdiği bilmecemsi figürü şu sözlerle tasvir etmektedir: Dâhilik ve bayağılığın garip bir karışımı, hemen arkasından aşağılık misilleme yapma ve intikam alma içgüdülerinin geldiği soylu duyguların içten bir ifade edilmesi, dobra dobralık ve tiyatrovari yapmacıklık, kendilerini ani konudan sapmaların izlediği inatçı tezler, kültürel göndermelerle süslenen çarpıcı ve etkili bir belagat ve aşağı sınıfların argosuyla ortaya konulan tumturaklı bilgisizlik. Fakat bu eski başbakanın en çok dikkatini çeken ve Mussolini'yi yönettiğini düşündüğü şey, onun kendi kişilik kültüne gösterdiği sadakatti. Mussolini, olağanüstü bir enerjiye ve çelik gibi bir iradeye sahipti ve bir hükümeti yönetme konusundaki gerçek eğitim eksikliğini sezgisiyle telafi etmeye çalışmaktaydı. Kısaca Mussolini "bir doğa gücü"ydü.[43]

Başbakan olmasından kısa bir süre sonra Mussolini nefret ettiği türden bir şeye, İspanyol kraliyet ailesi için verilen resmi bir resepsiyona katılmak zorunda kalır. Yüzünde alışkanlığı olduğu üzere iki günlük bir sakalla geldiğinde, Kraliçe Helen, Victor Emmanuel'in karısı ona dik dik bakar. Bu, kraliçenin kişisel bakımı konusunda Mussolini'nin kusurlarını kayıt ettiği tek olay olmayacaktır. Mussolini de her gün banyo yapma yönünde burjuva alışkanlığına hiçbir zaman alışamayacaktır. Bu konudaki eksikliğini her tarafına sık sık ve bol bol ucuz kolonya dökmek suretiyle telafi edecektir.

İngiltere büyükelçiliğinde düzenlenen ilk diplomatik akşam yemeklerinden birine hazırlanırken Mussolini bir önceki yönetimden kendisine kalmış olan eski başbakanın yardımcılarından birinin, Baron Russo'nun tavsiyesinden yararlanmak ister.

"Son derece basit, Ekselansları" der Baron. "İngiliz büyükelçisinin eşinin yanına oturacaksınız. Onun kullandığı kaşığın, bıçağın, çatalın aynısını kullanın. Ne yaparsa onu yapın."

42. Navara 2004, s. 15.
43. De Felice 1966, s. 462'de zikredilmiş olan Salandra'nın *Memorie politiche*'sinden.

L'ILLUSTRAZIONE
ITALIANA
L'AVVENTO AL POTERE DEL PARTITO NAZIONALE FASCISTA

Benito Mussolini, yeni İtalya başbakanı, Kasım 1922.

Elçiliğin büyük salonuna gelen Mussolini ilginin merkezi olur ama kendisini rahatsız hissetmektedir. Çatık kaşları, patlak gözleri kalabalık toplantılarda işe yaramaktadır ama onlar smokinli diplomatlar arasında daha az coşkulu bir kabulle karşılaşırlar. Yemeği veren İngiliz büyükelçisi Sir Ronald Graham daha önce Mussolini'nin tavırları hakkında bilgi edinmiştir. Yeni İtalyan başbakanına ilişkin ilk izlenimlerini Londra'ya rapor ettiğinde Mussoli'nin halkın önüne çıktığında takındığı aşırı pozlarından ve Napolyonvari diye nitelendirilebilecek davranışlarından iğrendiğini itiraf eder. Sözlerini Mussolini'ye ilişkin bir tasvirle sürdürür: "Eli ceketinin göğsünde, yakasının altında kurumla yürümekteydi.

Bakışı sabitti; hiçbir zaman gülümsemiyordu ve yüzünü yabani bir somurtma kaplamıştı."[44]

Mussolini, Graham'ın resepsiyonunda büyükelçinin karısı Leydi Sbyl'i seyrederek sekiz çeşit yemeği uygun bir şekilde yemenin üstesinden gelir. Büyükelçinin eşi kısa bir süre sonra onun ne yaptığını anlar, çünkü Mussolini onun çatal ve bıçağının her hareketini dikkatle takip etmektedir. Leydi Sibyl'in küçük çorba kâsesini önünde bulunan çok sayıdaki kaşıklardan birini alıp onunla içmek yerine doğrudan ağzına götürdüğünü görünce bir an ne yapacağını şaşırırsa da onun rehberliğini izlemeye devam eder.

Sonunda gitmeye hazırlanırken büyükelçinin eşine teşekkür eder ve kadın da Mussolini'ye sağlamış olduğu yardıma dolaylı imada bulunur.

"Yalnız bir seferinde ne yapacağımı bilemedim" der Mussolini.

"Ne zaman?" diye sorar kadın.

"İngilizlerin çorbayı bira gibi içtiklerini bilmiyordum."[45]

İlk defa parlamentoya seçilmesinden bir yıldan biraz daha fazla bir süre, Sosyalist Parti'den kovulmasından ise sekiz yıl sonra otuz dokuz yaşındaki demircinin oğlu İtalya'nın en güçlü adamı olmuştur. İtalya'da önceki yıllara dehşet verici bir şiddet ve korkunç bir belirsizlik damgasını vurmuştu. Faşist lider bazılarına normalliğe bir dönüşün imkânını vaat ediyordu. Başka bazıları için ise o yeni bir tür toplumsal savaş tehdidini ifade etmekteydi. Onun kendilerini nereye götüreceğini hiç kimse tahmin edemezdi.

---

44. Lamb 1997, s. 59-60.
45. Hikâyeyi anlatan yemeğe katılmış olan Morgan'dır (1941, s. 81-85).

Üçüncü Bölüm

Ölümcül Kucaklaşma

Eğer ister Kardinal Gasparri ister Kardinal De Lai yeni papanın kendisine istedikleri şekli verebilecekleri yumuşak bir hamur olacağını düşünmüş idiyseler hayal kırıklığına uğrayacaklardı. XI. Pius yumuşak bir papa olmayacaktı. Onun düzen sevgisi ve otoriteye derin itaat duygusu kısa süre içinde yönetiminin havasını belirleyecektir. Vatikan'ın papazlarından biri "Yatağına gittiği zaman bile tacını başında tutuyor" diye şaka yapmıştır. Papa emirlerinin "derhal değil, ondan da daha çabuk" yerine getirilmesi gerektiğini söylemekten hoşlanmaktaydı. Kilise hukukunda yer alan çok sayıdaki yasaklardan herhangi birinden kurtulmak isteyen papazlara hiçbir sempatisi yoktu. Onlara "Yasalar, itaat edilmek için vardır" demekteydi. Milano'da kütüphaneci olduğu zamandan Ratti'yi tanıyan Fransız papaz Eugène Tisserant onda çarpıcı bir değişikliği kaydetmiştir. O sıralar birbirlerine yakındırlar ve Tisserant, Ratti'nin yumuşak yanını görmüştür. 1918'de Fransız ordusundan izinli olduğu sırada Tisserant kendisini Vatikan kütüphanesinde ziyaret ettiğinde Ratti "Kutsal Peder, işte askeri ataşem" diyerek kendisini XV. Benedictus'la tanıştırmıştır. Fakat o, şimdi artık aynı adam gibi görünmemektedir. "Yeni görevinin azametiyle o kadar doluydu ki" der Tisserant, "bana son derece mesafeli durmaktaydı"[1].

Yeni papanın protokole bağlılığı seçilmesinden iki hafta sonra kordiplomatiği ilk kez makamına çağırdığı zaman ortaya çıkmıştı. Papalık nezdindeki büyükelçiler ve temsilciler çok sayıdaki yardımcılarıyla birlikte geldiklerinde önünde sadece altı sandalyenin

1. Tisserant 1939, s. 389, 397; Chiron 2006, s. 151.

bulunduğu Papalık tahtının geniş salonun bir ucuna yerleştirildiğini görmüşlerdir. Sadece tam diplomatik statüye sahip olan büyükelçilerin oturmalarına izin vardır; geri kalanlar ise ayakta durmak zorundadırlar.[2]

Ratti'nin Papalık tahtının saygınlığı duygusu o kadar gelişmiştir ki kendi ailesinin üyeleriyle de arasına bir mesafe koymuştur. Alçakgönüllü X. Pius 1903'te papa olduğunda evlenmemiş iki kız kardeşini Roma'ya getirtmiş, onları Aziz Peter Meydanı'nın yakınlarındaki bir dükkânın üzerinde bulunan küçük bir daireye yerleştirmişti. Onlar sık sık kendisini ziyarete gelmişler, onunla sohbet etmişler, şarap içmişler ve birlikte dua etmişlerdi. Ratti de bir zamanlar kardeşlerine yakın davranmıştı ama papa olduktan sonra onları ancak sekreterinden randevu aldıkları ve bekleme odasında sıralarını bekledikleri zaman görecektir. Onları kabul ettiğinde de kardeşlerinin kendisine "Kutsal Peder" veya "Papa Cenapları" diyerek hitap etmeleri üzerinde ısrar etmiştir. Bu ziyaretlerin fazla sık meydana gelmesini istemediğini de öğrenmelerini sağlamıştır çünkü kendisi ilgisini gerektiren çok daha büyük bir ailenin Baba'sıdır. Yıllar sonra ölümcül bir vaziyette hasta yatağında yatarken ablası kendisini teselli etmek için yanına gelmesine izin verilmesi ricasında bulunduğunda onun bu isteği geri çevrilmiştir.[3]

Yeni papa Gasparri'yi genel sekreteri olarak atama konusundaki vaadine sadık kalarak *zelanti*'yi öfkelendirmiştir ama öte yandan Kilise'nin çağdaşlık yanlısı kanadı da fazla coşkulu değildir. Adını seçerken IX. ve X. Pius'u onurlandırmaya karar vermiş olması onlara kötü bir işaret olarak görünmüştür. Uluslararası gerilimlerin bu kadar önemli bir anında, diye yazar Romalı bir yorumcu, ihtiyaç duyulan şey "hayatının uzun bir dönemini bir yazıt bilimcisi olarak geçirmiş, on yıllarca Ambrosiana ve Vatikan kütüphanesinin tozlu okuma odalarına kapanmış bir insanın dar görüşlülüğü değildir" İngiltere'nin Vatikan temsilcisi de yeni papadan fazla etkilenmemiştir. Onun, kendisiyle tanışan insanlar üzerinde ukala bir öğretmen etkisi uyandırdığını yazmıştır: "Kafasındaki takkenin ve cüppesinin yerine bir yüksek lisans öğrencisinin (Master of Arts) şapkasını ve cüppesini geçirin. Karşınızda Kraliçe Victoria zamanına ait okullarla ilgili hikâyelerde anlatılan başöğretmeni göreceksiniz." Temsilci sözlerine şunu eklemekteydi: Evet, yeni papa samimi

2. Beyens 1934, s. 102.
3. Confanolieri 1957, s. 116-17; X. Pius için bkz. Pollard 1999, s. 78.

bir insandı ama Kilise'nin dışında kalan herkesi kendilerinden bir şey öğrenilmesi mümkün olan insanlardan çok kendilerine ders verilmesine ihtiyaçları olan çocuklar olarak görüyor gibiydi. Devrim tehditleri altında bulunan Avrupa'yla eski düzeni harabe hâline gelmiş bir İtalya'da acaba o, önlerinde uzanan güçlüklerle baş edebilecek adam mıydı?[4]

Yeni papa Milano'daki yardımcılarından çoğunu getirterek güvenebileceği personeli etrafına toplamıştı. Odaları ve mutfağıyla ilgilenmesi için sadece Linda diye bilinen Teodolinda Banfi'yi görevlendirir. O, otuz yıldır kendisiyle birliktedir ve kendisinden önce de on dört yıl annesi için çalışmıştır.[5] Milano'dan yardımcısı Diego Venini ve gardırobuyla ilgilenmek üzere ilginç bir adı olan Giovanni Malvestiti'yle birlikte (*malvestiti*, kelimesi kelimesine "kötü giyinen" anlamına gelmektedir) özel sekreteri olarak görev yapması için bir başka Milanolu genç papazı, Carlo Confalioneri'yi de yanına getirtir.[6] Zevkleri basit olmakla birlikte Ratti Linda'nın yemeklerine düşkündür. 1926'da emekliye ayrılması gerektiğine karar verdiğinde onun yerini alacak olan Alman Fransiskenlere "Size hatırlatmak zorunda kalmayı istemiyorum: Alman titizliğine, Alman sessizliğine evet ama Alman mutfağına hayır" diyecektir.[7]

Her sabah saat altıda alarm saati papayı uyandırır ve o, ilk duasını yaptıktan sonra özel kilisesinde (chapel) arkasından hafif bir kahvaltının geldiği ilk ayinini yerine getirir. Dördüncü katta üç odadan meydana gelen dairesi[8] Aziz Damasco Avlusu'nu çevreleyen U-şeklindeki Papalık Sarayı'nın sol kanadında bulunmaktadır. Bernini'nin kemerleri üzerinde yer alan bu daire doğrudan Aziz Peter Meydanı'na bakmaktadır. Yatak odası sadedir, bir köy papazınınkinden farklı değildir; içinde pirinçten yapılmış bir karyola ve üzerinde beyaz bir masa örtüsü örtülmüş eski moda çekmeceli dolaptan başka bir eşyası yoktur. Duvarlarında dini resimler yanında anne babası ve erkek kardeşinin fotoğrafları asılıdır.

Kahvaltıdan sonra papa bürosuna –veya kendisinin dediği gibi "kütüphane"sine– iner. Orada gündelik mektuplarını ve İtalyan, Fransız, İngiliz ve Amerikan gazetelerini okumaya başlar. Bu, az

4. Rhodes 1974, s. 19'dan aktarıyoruz; Biffi 1997, s. 74.
5. Aradi 1958, s. 65-66; Venini 2004, s. 23.
6. Chiron 2006, s. 126.
7. A.g.e., s. 141.
8. İtalyanlar burayı üçüncü kat diye adlandıracaklardır.

sayıda mobilyası ve masasının altına serilmiş sadece tek bir kilimi olan geniş bir odadır. Duvarlarda birkaç eski tablo asılıdır. Papa şatafatlı bir XV. Louis sandalyesinde oturur; masasının üstünde dağcılık dönemine özlemini hatırlatan bir pusula ve barometreyle üst üste konulmuş bir dizi kitap ve büyük bir haç bulunmaktadır. Bu pencereler ve perdeler, içeriye güneşin girmesi için gün boyu açık tutulurlar ve arkadaki Aziz Peter Meydanı'na bakarlar. Ziyaretçiler içeri girdiklerinde masanın arkasında oturmuş sırtı güneş ışığına dönük beyaz bir şeyin siluetini görürler. Papanın kullanmasına izin verdiği az sayıdaki şahsi eşyasından biri en sevdiği kitaplarını üzerinde her zaman açık tuttuğu bir kitap sehpasıdır.[9]

XI. Pius gündelik randevu turuna sabahları çoğunlukla genel sekreteriyle görüşerek saat dokuzda başlar. Ziyaretçiler içeri girdiklerinde yere diz çökerler. Çoğu için korkutucu bir şeydir bu. Papanın otoriter tabiatından, sert tutumundan, emirlerine harfi harfine riayet edilmesi konusundaki ısrarından ötürü ziyaretçiler nadiren kendilerini rahat hissederler. Sonra doğrulurlar, birkaç adım attıktan sonra son iki adımı atıp üçüncü kez yere diz çökmeden önce yeniden eğilirler. Odanın küçüklüğünden ve gergin bir durumda bulunmalarından ötürü bazıları sendeler. En yüksek rütbeli kardinallerden biri olan Luigi Sincero papayı görmeye hazırlanmanın bir öğrencinin sınava hazırlanması gibi bir şey olduğunu belirtmiştir. Diğer bazı yüksek düzeyde papazlar da papanın odasının eşiğini geçtiklerinde gergin bir şekilde içlerinden bir dua okumuş olduklarını itiraf etmişlerdir. Papanın yanından ayrılan ziyaretçiler tekrar yere diz çökerler ve aynı üçlü eğilmeyi bu kez tersinden yaparak odayı terk ederler.[10]

Çoğunlukla öğleden sonra saat ikiden önce bitmeyen son ziyaretçinin yanından ayrılmasından sonra papa öğle yemeğini yer. Safranlı, Milano usulü risotto veya koyu bir sebze çorbası ve haşlanmış sebzeyle bir parça et, en sonunda da meyve yemekten hoşlanır. Birçok bardak suyun yanında yarım bardak şarap içer. Papanın, saygınlığı hakkındaki görüşünü en iyi gösteren şey belki yalnız başına yemek yeme konusundaki ısrarıdır. Gerek X. Pius, gerek XV. Benedictus'un yardımcılarıyla birlikte yemesine veya yemekte kendilerine katılmak üzere özel misafirler davet etmiş

9. Dante ve Manzoni şeref yerini işgal ederler: Confalonieri 1957, s. 1957, s. 173, 270-71.

10. Confalonieri 1969, s. 36; Charles-Roux, 1947, s. 10.

Papa XI. Pius, çalışma masasında, 1922.

olmalarına karşılık XI. Pius önünde kimsenin yemek yemesine izin vermeyecektir ama yardımcılarının raporları üzerinde kendisine bilgi vermeleri veya emirlerini kaydetmeleri için yanında ayakta durmalarını isteyecektir. Seçilmesinden haftalar sonra papa yemeğini yerken önlerinde uzanan uzun ayakta durup bekleme yıllarını düşünerek keyifleri bozulmuş ama bir şey söylemekten de korkan yardımcıları bir gün yanlarına gizlice küçük tabureler alıp onları

duvarın önüne yerleştirirler. Raporlarını tamamladıktan sonra da onların üzerine otururlar. Şaşıran papa tabağından kafasını kaldırıp kendilerine bakar ama bir şey söylemez. Tabureler yerlerinde kalır.[11]

XI. Pius Monsenyör Carlo Confalonieri'nin eşliğinde Vatikan bahçelerindeki yürüyüşü sırasında.

Kısa bir süre kestirdikten sonra papa öğleden sonra saat dörtte avluya çıkar. Kendisini bekleyen İsviçreli Muhafızlar sağ elleri bere-lerinin üzerinde, sol elleriyle ucunda balta bulunan uzun mızrak-larını tutarak yere diz çökerler.[12] Bu ilk haftalarda, yaşlı bir arabacı,

11. Aradi 1958, s. 138.
12. Lazzarini 1937, s. 319.

sağ elinde havaya kalkmış uzun kırbacını tutmuş, iki çok güzel siyah atın çektiği arabasının üzerinde oturmuş olarak kendisini beklemektedir. Fakat birkaç hafta sonra at arabasının yerini papanın ilk otomobili alacaktır. Kısa bir araba gezmesinden sonra ellerini arkasında kenetlemiş, başındaki beyaz takkesi üzerine siyah fötr şapkasını giymiş olarak papa Vatikan bahçelerinde bir saat sürecek yürüyüşüne başlar. Soğuk havalarda ayaklarına kadar uzanan beyaz kruvaze bir palto giymektedir. Bunlar acele etmeden yavaş ve rahat bir şekilde yapılan gezintiler değildir, kendisinin de söylediği gibi bahçeleri dolaşırken bilinçli olarak "dağcı bir papa"ya uygun düşen uzun adımlarla yapılan bir yürüyüştür. Boynunda papaz yakası, üzerine uzun siyah bir cüppe giymiş bir yardımcı papanın birkaç adım gerisinde yürür ve onun hızına ayak uydurmaya çalışır.

Yürüyüşten sonra bürosuna dönmeden önce papa özel duasına bir saat ayırır. Saat altı veya yedide esas olarak Curia'nın yani Papalığın merkezi idaresinin üyeleriyle bir dizi görüşmelere başlar. Onların sonuncusunu da gönderdikten sonra sekreterleriyle akşam duasını okur ve saat onda akşam yemeğini yer. Her gece yaptığı en son şey bürosuna dönmesi ve kalın, ciltli bir kayıt defterini çıkarmasıdır. Bu deftere o gün boyunca aldığı bütün hediyeleri ve yaptığı bütün masrafları kaydeder ve gece yarısında yatağına gider.[13]

Roma bu yıllarda eski, orta ve erken yeniçağların birbirine karıştığı bir zıtlıklar alanıydı. 1870'te İtalyan birliklerinin şehri ele geçirmesinden bu yana toplumsal manzara değişmişti. Manastırlar, hükümet binalarına ve okullara çevrilmişti. İtalya'nın yeni başkentinde hükümet tarafından yaratılan işlerde çalışmak üzere kuzeyden şehre akın akın insanlar gelmeye başlamıştı ve artan memur patlaması ve inşaat sektörü yeni iş alanları yaratınca bütün eşyalarıyla birlikte öküzler tarafından çekilen tahta tekerlekli arabalarıyla Güney ve Orta İtalya'dan gelen yoksul köylüler de bunları takip etmişti.

Artık Kilise tarafından yönetilmemesine rağmen Roma hâlâ her köşesinde bir kiliseye sahip gibiydi. Siyah cüppeleriyle papazlar, kendilerine özgü giysileri içinde rahibeler, beyaz elbiseleri içinde kafaları tıraşlı Dominikenler, vişne çürüğü kıyafetleriyle Fransis-

13. Confalioneri 1957, s. 71-2; Chiron 2006, s. 141-46. Papanın bahçedeki yürüyüşü sırasında ve arabasının yanında çekilmiş fotoğrafları *İllustrazione italiana*, 8 ottobre 1922, s. 2-3 te bulunmaktadır.

kenler, mavi cüppe ve kırmızı şeritleriyle Yunan Katolik yüksek din okulu öğrencileri ve diğer keşişler ve yüksek din okullarının öğrencilerinden meydana gelen bir kaleydoskop şehrin yollarını doldurmaktaydı. Napolyon şapkaları ve kırmızı şeritli pantolonlarıyla jandarmalar, askerler ve belediye zabıtalarının meydana getirdiği topluluklara karışmaktaydı. Orta sınıfların çocuklarını emanet ettikleri sütnineleri vesayetleri altında bulunan çocuklarla caddelerde karşıdan karşıya geçmek üzere ellerinden gelen şeyleri yapmaktaydı.

Çok sayıda Romalı bütün bu yeni şeylerin –bu arada rayları taş döşeli sokakların ortasından geçen elektrikli tramvayların, geçilmesi imkânsız eğri büğrü, dar yollarda giderek sayıları artmakta olan otomobillerin– etkisi altındayken hâlâ büyük ölçüde yarı okuma yazma bilen köylülerden meydana gelen bir ülke manzaraları kendilerini göstermekteydi. Atlar tarafından çekilen şarap arabaları kırsal bölgelerden şehrin çok sayıdaki lokantalarına (*osterie*) yiyecek ve içecek maddeleri dağıtmak üzere inmekteydi. Bu lokantaların dışına asılmış olan levhalar müşterilere *vini scelti* ve *ottima cucina* vaat etmekteydiler. Onların yanındaki daha alçakgönüllü dükkânlar sadece *pane e pasta* sattıklarını ilan etmekteydiler. Yolların kenarında önlerinde çok renkli meyve ve sebze yığınlarının bulunduğu ve sahibine aynı zamanda yaşama mahalli olarak da hizmet eden küçük dükkânlar sıralanmaktaydı. İlkbaharın başında bu dükkânlara güneyden üzüm tanesi büyüklüğünde domatesler gelmekteydi. Manavlar kapılarının etrafına havuç, şalgam ve brokolileri ustaca bir biçimde dizmekteydiler. Romalılar her sabah şehrin küçük meydanlarında kurulan küçük pazaryerlerinden de alışveriş yapmaktaydılar. Burada manavlar göz dolduran portakal, elma ve beyaz incir piramitleri kurmaktaydı. Hamur işi satıcıları yeni yapılmış makarna ve spagetti paketlerini üst üste yığmaktaydı. Tüyleri yolunmuş tavuklar kulübelerin güneşliklerine ayaklarından asılı olarak durmakta, ışıl ışıl parlayan, sık bir biçimde yan yana dizilmiş balıklar ceplerinde parası olan müşterileri kendilerine çekmekteydi.

Dükkânları güneş ve geniş şemsiyelerle yağmurdan korunan daha büyük pazaryerleri geniş bir müşteri kitlesini kendilerine çekmekteydi. Prenslerin kürk giymiş vekilharçları sırtlarına kendi örmüş oldukları şalları atan yoksul köylü kadınlarla şakalaşmaktaydılar. Fiyatlar üzerinde pazarlık yaptıktan sonra kadınlar satın

almış oldukları mütevazı şeyleri büyük damalı yazmaları içine yerleştirmekteydiler. Çiçek satıcıları kenarlarına tepelerine kadar nergis, mimoza, karanfil ve menekşe doldurulmuş sepetleri başları üzerinde dikkatle taşımaktaydılar. Başka işportacılar bohça içinde birbirine karışmış bir durumda bulunan kumaşlarını, açılır kapanır bıçaklarını, soğanlarını övmekte, omuzlarına attıkları veya başları üzerindeki tepsilerde taşıdıkları şeyler boyunlarından aşağı sarkmaktaydı.

Zaman zaman küçük bir meydanın ortasında bir masada oturmuş seçkin, iyi giyinmiş birini görmek mümkündü. Etrafındaki sıralar üzerinde esas olarak yaşlı kadın ve erkeklerden meydana gelen müşterileri oturmuş sıralarını beklemekteydi. Adamın masası üstünde bir mürekkep hokkası, birkaç sayfa kâğıt ve bir kurutma kâğıdı bulunmaktaydı. O, okuma yazma bilmeyenler için mektuplarını yazmakta veya formlarını doldurmaktaydı. Papazlar papaz kıyafetlerinin hangi sokaklarda satıldığını, din okullarının öğrencileri ikinci el kitap satan kitap dükkânlarını nerede bulabileceklerini bilirlerdi. Turistler eski eserlerin ve hepsi sahte olmayan kıymetli taşların yerini öğrenmek için ellerindeki rehberleri incelemekteydi. Yaşlı kadınlar zaman zaman alçıyla sıvalı duvarı üzerinde bulunan Meryem ile çocuk İsa'nın solmuş duvar resmine dua etmek üzere mütevazı bir sokağın köşesindeki ufak kabrin önünde durmaktaydılar.

Katırlar ve eşekler tuğla ve variller taşımakta, onların koşumlarından kırmızı püsküller, sırtlarından kırmızı örtüler sarkmaktaydı. Dar sokaklar üzerine gerilmiş iplerden yeni yıkanmış olan çamaşırlar aşağıya doğru sallanmaktaydı. Ayakkabıcılar ellerinde tuttukları ayakkabıları dövmekte, taş yontucuları küçük, karanlık dükkânlarında taşlarını yontmaktaydı. Kadınlar aşağıdan sokaktan geçen işportacılarla pazarlık etmek üzere pencerelerden aşağı doğru bağırmaktaydılar. Paralarını bir sepetin içine koyarak iple aşağı doğru sarkıtmaktaydılar. Satıcılar sattıkları eşyayla paranın üstünü tekrar sepete koyarak yukarıya göndermekteydiler. Kavurucu sıcaklar yerlerini bulutlar ve yağmura bıraktığında Roma, çöpçülerin eski püskü yeşil şemsiyelerinden, sırmalı uşakların şehrin seçkinlerinin başlarının üzerinde tuttukları parlak siyah renkli şemsiyelere kadar deyim yerindeyse bir şemsiye tarlasına dönmekteydi. Onlara ihtiyacı olmayan otomobiller hariç her taşıtın üzerinde pratikte bir şemsiye vardı. Yüzyılın başında bir gözlemci "Roma'da yorgun yüzlü,

uzun boyunlu atları, üstü açık köhne faytonları ile yaşlı mantarlar gibi şemsiyeleri altında büzülmüş arabacılardan daha grotesk bir görüntüye rastlamak zordur " diye yazmaktaydı.[14]

Papa bunların hiçbirini görme imkânına sahip değildi çünkü Vatikan'ın duvarları dışına çıkmayı reddetmekteydi. On yıllarca her papa Kilise'nin topraklarını elinden almış ve siyasi gücünü acımasız bir biçimde küçültmüş olan devletin kendisi tarafından çevrelenen küçücük bir toprak parçası üzerinde yaşama bahtsızlığına maruz kalmıştı. Vatikan saraylarıyla Tiber Nehri arasında sıkışmış olan alanın bulunduğu bölge, eski rejimin kokusu, sesi ve havasından, küçük sokak ve caddelerin eski, aşırı kalabalık düzensizliğinden bir şeyleri muhafaza etmekteydi. Ancak ziyaretçiler kutsal hatıra eşyası satıcılarıyla dolu dar sokaklardan batıya doğru gittiklerinde Aziz Peter Kilisesi'nin ve Bernini'nin sıra sütunlarının ihtişamı birdenbire ortaya çıkmaktaydı.[15]

Papanın Mussolini'yi desteklemeyi göz önüne alma kararı Kilise'de çok kişiyi şaşırtmıştır Hiç kimse Mussolini iktidara gelinceye kadar gazetenin sayfalarını faşizmi Kilise'nin en büyük düşmanlarından biri olarak suçlamaya alışmış olan *La Civilta cattolica*'nın yayın yönetmeni Peder Enrico Rosa'dan daha zor durumda değildi. Roma'ya yürüyüşten günlerce önce Rosa faşist hareketin "karanlık adamlar tarafından yönetilen... şiddet dolu ve Hıristiyan karşıtı... liberalizmin, masonların, kırsal bölgelerdeki toprak sahiplerinin, zengin sanayicilerin, gazetecilerin, değersiz siyasetçiler ve benzerlerinin başarısız bir çabası" olduğu konusunda uyarıda bulunmuştu.[16]

La Civilta cattolica IX. Pius'un kendisini sürgüne gönderen 1848 ayaklanmasının arkasından Roma'ya geri dönmesinden sonra 1850'de kurulmuştu. Yayın yönetmeni ayda iki kez bir sonraki sayının provalarını yayımlanmadan önce onaylaması için Vatikan genel sekreterliğine götürmekteydi.[17]

Elli iki yaşındaki Rosa, Cizvit yayın heyetine on yedi yıl önce katılmıştı ve bu heyetin başı 1915 yılında Papa XV. Benedictus tarafından atanmıştı. Rosa bütün tecrübesine rağmen yeni papanın

14. Potter 1925, s. 9, 241-47, 254-55; Mac Kinnon 1927, s. 44-45, 189-90.
15. Potter 1925, s. 164.
16. E. Dosa, "L'Unità d'Italia e la disunione degli italiani" CC 1922 IV, s. 106.
17. De Rosa 1999.

istikamet değişikliğinin işaretlerini fark etmemişti. Rosa'nın en son faşist karşıtı nutkunu okuyan ve faşizmi özellikle kendisine yakın bulan bir adam olan Cizvit topluluğunun en yüksek yöneticisi Ledochowski öfkeliydi. Rosa'ya plağı değiştirmesi talimatını verdi.[18] Daha da kötüsü Rosa, XI. Pius'un da kalbinin dönmüş olduğunu öğrendi. Papa Mussolini'de sevdiği bir şey görmüştü. Aralarındaki bütün farklılıklara rağmen iki adam bazı önemli değerleri paylaşmaktaydılar: Her ikisinin de parlamenter demokrasiye karşı bir sempatileri yoktu. Her ikisi de konuşma veya örgütlenme özgürlüğüne inanmıyorlardı. Her ikisi de komünizmi ciddi bir tehdit olarak görmekteydiler[19] ve her ikisi de İtalya'nın bir bunalıma saplanmış olduğunu ve mevcut siyasi sistemin kurtarılamaz bir durumda bulunduğunu düşünmekteydiler.

Papanın Milano Katolik Üniversitesi'ni kısa bir süre önce kurmuş, kendisine yakın bir insan olan Peder Agosto Gemelli'yle yapmış olduğu bir sohbet yeni hükümetin ilk haftalarında XI. Pius'un Mussolini'ye karşı tutumu konusuna ışık tutucu niteliktedir. Papa ona şöyle demişti: "Övgü yok; ama muhalefeti açık olarak örgütlemek de iyi bir fikir değil çünkü korumamız gereken çok menfaatimiz var." İhtiyatlı olmaya ihtiyaç vardı. Dolayısıyla onun tavsiyesi "gözlerimizi açık tutalım"dı.[20]

Papa Rosa'ya gazetenin bir sonraki sayısı için kaleme aldığı yazısında faşizmle ilgili eleştirel kısmı çıkarması ve onun yerine daha dostça bir baş makaleyi koyması talimatını verir.[21] Rosa şimdi şöyle yazmaktadır: "Başlangıçta kusurlu veya hatta bazı açılardan tartışılabilir olsa da bir rejim, meşru olarak tesis edildiğinde... görevimiz onu desteklemektir; çünkü kamu düzeni veya ortak iyi bunu gerektirir. Benzer şekilde ister bireylerin ister partilerin meşru olmayan yollarla onu yıkmak veya ayağını kaydırmak veya değiştirmek yönünde tertiplere girişmelerine izin verilemez."[22]

18. Sale 2007, s. 26. Ledóchowski'nin 31 Ekim 1922 tarihli mektubu Sale'in bir parçası olarak görme imkânına sahip olduğu *La Civiltà cattolica*'nın arşivlerinde bulunmaktadır.

19. 25 Ekim 1922'de hazırlamış ve Londra'ya göndermiş olduğu yıllık raporunda İngiltere'nin Vatikan büyükelçisi şunları yazmaktadır: "Vatikan'da her şeye Papa'nın Rusya'daki komünizme karşı duyduğu korku hâkim durumda", Rhodes 1974, s. 18.

20. Sale 2007, s. 25'ten aktarıyoruz.

21. Rosa'nın *Civiltà cattolica*'nın genel merkezindeki arşivini inceleyen Sale, ayrıntı vermemekle birlikte ona daha dostça bir başmakale hazırlama talimatı verenin papa olduğu sonucuna varmaktadır. A.g.e., s. 27.

22. Rosa, "Crisi di stato e crisi di autoruta" CC 1922 IV, s. 204.

La Civilta cattolica Katolik organizasyonlara yönelik faşist şiddet olaylarını eleştirmesine devam etmekle birlikte bir daha hiçbir zaman Mussolini'yi veya faşizmi eleştirmeyecektir. Tam tersine, İtalya'nın içinde ve dışındaki bütün iyi Katoliklerin gözünde faşizmi meşrulaştırmaya çalışacaktır.[23]

Mussolini parlamentodaki ilk konuşmasını Tanrı'nın yardımını dileyerek bitirdiğinde papanın onunla ilgili olarak duymaya başladığı yeni ümitler bir basamak daha yükselir. Çağdaş İtalya'nın kurulmasından bu yana hiçbir İtalyan hükümet başkanının ağzından Tanrı kelimesinin çıktığı duyulmamıştır. Papalık genel sekreteri Gasparri de ümitli olmak için nedenleri olduğunu görmektedir. Belçika büyükelçisine "Cenabı Hak İtalya'nın talihini iyileştirmek için garip araçlar kullanıyor" demiştir: Ona göre Mussolini sadece "dikkate değer bir örgütleyici" değildir, aynı zamanda "büyük bir karakter"dir. "Yeni başbakan din konusunda hiçbir şey bilmiyor" diye kıkırdayarak ekler Gasparri, "bütün Katolik bayramlarının pazar günlerine rastladığını zannediyor".[24]

XI. Pius Aralık 1922'deki ilk Papalık fermanı *Ubi arcano*'da papalığının hedeflerini tespit eder.[25] İsa-Mesih'in okullardan ve hükümet binalarından çıkarılması çabalarından şikâyet eder. Kadınların "kıyafetleri ve konuşmalarında ve utanç verici danslara katılmalarında ortaya çıkan gitgide artan utanmazlıklarının gösterdiği" edep eksikliğinden yakınır. Toplumun Kilise'den yüzünü çevirerek ilerleme göstereceği şeklindeki görüşün yanlış olduğu konusunda uyarıda bulunur: "Çok övülen ilerlememize karşılık toplumun ağır ağır ama kesin bir biçimde bir barbarlık durumuna düştüğünü üzüntüyle görmekteyiz" der. Meşru otoriteye itaatin önemini vurgular ve X. Pius'un "çağdaşlığa" karşı açtığı savaş programını benimser. Avrupa'da o kadar çok sayıda insanın barış ümitlerini kendisine bağlamış olduğu Milletler Cemiyeti'ni küçümsemektedir. "Günümüzün hiçbir insani kurumu dünyanın koşullarıyla uyum içinde olacak uluslararası bir hukuk kuralları topluluğunu

23. Sale'in de vardığı sonuç budur: 2007, s. 27-28

24. Beyens 1934, ss.136-39. Roma'ya Yürüyüş'ten sadece birkaç gün sonra genel sekreter Gasparri, bir Fransız diplomata kralın orduya çağrıda bulunmayarak doğru bir seçim yaptığını söylemiş, "Faşizm bir zorunluluk hâline geldi" demiştir.

25. Papalık fermanları genellikle papanın önemli gördüğü meseleler üzerinde çoğunlukla belli bir ülkenin piskoposlarına veya üzerinde konuştuğumuz olayda olduğu gibi dünyadaki bütün piskoposlara hitap eden yüksek profilli mesajlardır.

meydana getirme konusunda gerçek Milletler Cemiyeti'ne, yani Hıristiyanlığa sahip olmuş olan ortaçağ kadar başarılı olamaz" der. Papanın planı yeryüzünde bir Hıristiyan krallığı yaratmaktır. Bu, aslında bir ortaçağ vizyonudur.[26]

Bu arada Mussolini de kendi otoriter projesini kaleme almaktadır. Parlamentodaki açış konuşmasında "Devrimin hakları vardır" der, "Ben burada Kara Gömleklilerin devrimini savunmak ve onu en yüksek aşamasına çıkarmak için bulunuyorum... Ülke çapında her şeye, hemen hemen mistik bir şekilde emirlerimi gerçekleştirmeye hazır olan üç yüz bin genç adamla, faşizme iftira eden, onun adını kirletmeye çalışan herkesi cezalandırabilirim."[27]

Aralığın sonunda Mussolini hükümetin politikası ve partinin örgütlenmesi konusundaki en önemli meseleleri ele almaktan sorumlu Büyük Faşist Konsey'in ilk toplantısını yapar. Bir sonraki ay Konsey çeşitli faşist milislerinin Gönüllü Ulusal Güvenlik Milisi'ne dönüştürülmesini onaylar. Bu birlikler daha önceleri yerel faşist patronlar tarafından meydana getirilmişlerdir. Mussolini şimdi kontrolü onların elinden almak istemektedir. Kral adına ant içen düzenli askeri birliklerden farklı olarak bu milis gücünün üyeleri Mussolini'ye bağlılık yemini etmekteydiler.[28]

Halkçı Parti'nin yapamadığı şeyi kendisinin yapabileceğini gösterme konusunda çok istekli olan Mussolini Vatikan'a vermiş olduğu sözleri yerine getirmek üzere hemen harekete geçer. İtalyan birliğinin kurulmasından önce Kilise'nin sahip olduğu imtiyazlarını ona geri verecektir. Önce ülkedeki her sınıfın duvarına, sonra bütün mahkeme salonları ve hastane odalarına haçlar yerleştirilmesini emreder. Bir papaza hakaret etmeyi veya Katolik dini hakkında saygısız bir dil kullanmayı ağır suç ilan eder. Askeri birliklere onlara bağlı özel papazlarını geri verir. Piskoposlar ve papazlara daha cömert yan ödemeler sağlar ve Vatikan'ın özel olarak mutlu olmasını sağlayan bir emirle ilkokullarda Katolik dininin öğretilmesini ister. Kilise'yi paraya boğar. Savaş zamanı tahrip edilmiş olan kiliselerin restore edilmesi için üç milyon verir ve Kilise tarafından yönetilen İtalya dışındaki okullar için de para yardımları sağlar. Mussolini'nin

26. *Ubi arcano* Vatikan veb sitesindeki İngilizce çeviri şu adreste yer almaktadır: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documentshf_p-xi_enc_23121922_ubi-arcano-dei-consilio_en.html.
27. Milza 2000, s. 343.
28. A.g.e., s. 345-46.

çok sayıdaki zafer ziyaretleri esnasında şehir ve kasabalardaki piskoposlar ve yerel papazlar kiliselerinin onarımı için para istemek üzere kendisine yaklaşmaya cesaretlendirilirler. Katolikliğe olan sempatisini daha da fazla göstermek için 1923'te Mussolini karısı Rachele ile üç çocuğunu -Edda ve iki oğlunu, yani Vittorio'yla Bruno'yu- vaftiz ettirir. Kilise karşıtı görüşünde kocasından daha ilkeli olan Rachele buna ancak istemeyerek razı olur. Romagna'nın kızıl kırsal ortamının tam göbeğinde büyümüş olan Rachel erken bir tarihten itibaren papazları ve Kilise'nin servetini ve gücünü küçümsemeyi öğrenmiştir.[29]

Çok sayıda İtalyan ve yabancı gözlemci İtalya'nın yeni lideri ve onun şiddet eğilimli hareketi hakkında ne düşüneceği konusunda kararsız olduğundan yeni rejimi meşrulaştırmakta Vatikan'ın onayı önemli bir rol oynamaktaydı. Kardinaller Meclisi Başkanı Kardinal Vincenzo Vannutelli yaygın olarak zikredilen sözlerinde Mussolini'yi "daha şimdiden tüm İtalya tarafından dinsel ve toplumsal geleneklerine uygun olarak ulusun kaderini yeniden inşa eden kişi olarak alkışlanan insan" diye övmektedir.[30]

Mussolini, genel sekreter Kardinal Gasparri'yle buluşarak Vatikan'la gelişen ilişkisini sağlamlaştırmak istemekteydi. Kendisi gibi Gasparri de mütevazı bir aileden gelmekteydi. Daktilo edilmiş hatıralarında Gasparri 5 Mayıs 1852'de Ussita kentini meydana getiren köylerden biri olan Capovallazza'da doğmuş olduğunu hatırlamaktadır. "Burası denizden yaklaşık 750 metre yükseklikte Sibillini Dağları'nın ortasında", havası temiz, manzarası büyüleyici, insanları sağlıklı, çalışkan ve dürüst olan kalabalık ailelerin yaşadığı bir yerdir ve Gasparri'nin ailesi de en çok çocuklu ailelerden biridir. "Anne babasının on çocukları doğmuş ve bunların sonuncusu olan

29. Motti 2003; Falconi 1967, s. 185; Milza 2000, s. 354, 401. Dinle ilgili ders kitaplarında Kilise'nin onayını alma gerekliliği için bkz. DDI, dizi 7, Cilt 2, n. 155, 1 agosto 1923. Mussolini'nin ziyaretleri ve yerel ruhban sınıfına yapılan geri ödemeler için bkz. Morgan 1941, s. 239.

30. Molony 1977, s. 185'ten aktarıyoruz. Kardinal bu sözleri Mussolini'nin hazır bulunduğu bir düğünde söylemiştir. Mussolini onun bu sözlerinden o kadar memnun olmuştur ki onların birer kopyasını İtalya'nın tüm dış ülkelerdeki elçiliklerine göndermiştir. Ertesi gün İtalya'nın Büyük Britanya büyükelçisi Roma'ya Vannutelli'nin sözlerinin çok sayıda İngiliz gazetesinde manşet olduğunu belirten bir telgraf çekmiştir. *London Times* gazetesi kardinalin sözlerinin sadece onun kendi kişisel görüşü olmayıp aynı zamanda sadık bir biçimde papanın görüşünü de temsil ettiğini söylemiştir: DDI, dizi 7, Cilt1, n. 535, 22 febbraio 1923; DDI, dizi 7, Cilt 1, n. 544, 23 febbraio 1923.

Gasparri doğal olarak onlar arasında en çok sevileni olmuştur". Dokuz kardeşinin "özellikle güçlü kuvvetli ve canlı neşeli olmaları"na karşılık, hatırladığına göre, kendisi "cılızdır ve çoğu zaman hastadır". Öyle ki bazıları annesinde büyük üzüntüye yol açarak Gasparri'nin hayatının kısa süreceği kehanetinde bulunmuşlardır. Babası birçok geceyi koyunlarıyla birlikte otlaklarda geçirirken küçük Pietro ailenin geçimiyle ilgilenmiştir. Kardeşleri şöminenin karşısında birbirlerine sokulup ısınmaya çalışırken onlara azizlerin hayatlarından hikâyeler okumuştur. Kilisenin şehitlerinin başlarına gelen korkunç işkenceleri anlatırken ailenin bütün üyeleri hep birlikte ağlamaktadırlar. "Annem bütün çocuklara, özellikle de bana geçirdiği bol gözyaşı dökme konusunda büyük bir kabiliyete sahipti."[31]

Kardinal Pietro Gasparri, Vatikan genel sekreteri, 1914-1930.

31. ASV, AESS, pos. 515, fasc. 523 ff. 8r-9r.

Gasparri'nin Mussolini'yle buluşması büyük dikkatle ayarlanmak zorundaydı çünkü Vatikan'ın genel sekreteri hükümet başkanıyla görüşürken görülemezdi; zira papa, İtalyan devletinin meşruluğunu hâlâ kabul etmemekteydi. Gizli buluşma Gasparri'nin eski dostu Carlo Santucci tarafından ayarlanır. Papalara yakın soylu bir ailenin üyesi olan Santucci faşistleri desteklemek üzere Halkçı Parti'den ayrılan ilk insanlardan biri olmuştur. Onun evinin değerli bir özelliği vardır: İki ayrı sokağa açılan girişleri olan köşe bir apartmanda bulunmaktadır.

19 Ocak'ta Mussolini, başbakan içeriye girdiğinde binanın dışında bekleyecek olan kurmay başkanıyla birlikte buluşmaya gelir. Mussolini Santucci'nin babası tarafından karşılandığı bir kapıdan, kardinal ise Santucci'nin annesinin kendisine "Hoş geldiniz" dediği başka bir kapıdan içeri girerler.

O gün Gasparri'nin aklındaki ana mesele Mussolini'nin İtalyan demokrasisini sona erdirme niyetinde olup olmadığı değildir çünkü Vatikan'ın zaten demokratik rejime karşı herhangi bir aşkı yoktur. Daha çok ana mesele Mussolini'nin İtalya'da Kilise'nin nüfuzunu kendisine tekrar geri verme konusundaki sözünü yerine getireceğine güvenilip güvenilemeyeceği ve Kilise'nin desteğiyle bunu başarma ihtimalinin ne olduğudur.[32]

Eskinin *mangiaprete*'si, yani ilk yıllarında tanındığı adıyla 'rahip-yiyicisi' için ortadaki bahis çok büyüktü. Eğer Kilise ile devlet arasındaki uyumu geri getirebilecek insan olabilir, hükümeti için papanın kutsamasını alabilir, yani kiliseyle devlet arasındaki çatışmayı sona erdirebilir idiyse kendisinden önce gelenlerin tümünün başarısızlığa uğramış oldukları alanda başarı gösterebilir, tüm Katolik dünyada bir kahraman olabilirdi.

Bir buçuk saat boyunca iki adam baş başa kalırlar. Gasparri ayrıldığında Santucci'ye buluşmadan ne kadar memnun olduğunu belirtmek üzere orada bekler ve Mussolini'yi "birinci sınıf bir insan" olarak nitelendirir. Mussolini ise tek kelime etmeksizin diğer kapıdan hızla dışarı çıkar. Arabasında kurmay başkanı neler olup bittiğini öğrenme konusunda çok isteklidir. Mussolini ona "Son derece dikkatli olmamız lazım" der, "çünkü bu adamlar çok kurnaz. Hazırlıkla ilgili tartışmalarında fazla ileri gitmeden hükümetimizin sağlam olup olmadığından emin olmak istiyorlar".[33]

32. Molony 1977, s. 190-1; Falconi 1967, s. 187.

33. Santucci ve Acerbo'nun açıklamaları Piri 1960'ta olduğu gibi verilmektedir.

İki adam o gün bir karar alırlar: Güvenilir bir arabulucu, en hassas konular üzerinde mesajlarını birbirlerine iletmek üzere hem papanın hem de Mussolini'nin güvenebilecekleri bir insan üzerinde anlaşırlar.

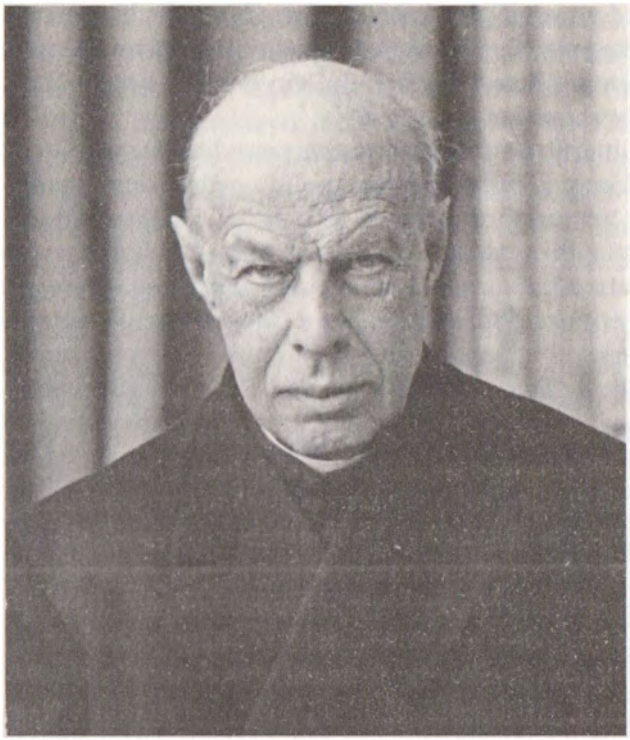
Tercihlerinin o sırada altmış bir yaşında olan yaşlı Cizvit Pietro Tacchi Venturi üzerinde birleşmesinin nedeni tam olarak açık değildir.[34] Venturi Orta İtalya'da 1861'de hâli vakti yerinde bir ailede doğmuştur. Bir avukat olan babası 1849'da Garibaldi'nin kuvvetlerini bozguna uğratmaya ve Roma'yı papa adına yeniden ele geçirmeye yardım etmekte kullanmış olduğu tüfeğini gururla taşımaktaydı. Pietro erken bir yaşta papazlık öğrenimi görmek üzere o sırada İtalya Krallığı'na yeni katılmış olan Roma'ya gitmiştir. 1896'da Cizvit tarikatının resmi tarihini yazmaya başlamış, bundan sonraki yirmi yılının büyük bir bölümünü kendisini Avrupa'nın çeşitli kütüphaneleri, arşivleri ve manastırlarına götüren bu araştırmalar uğruna harcamıştır. Bu çalışmanın ilk cildini 1910'da yayımlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Cizvitlerin üst generali olan Wlodzimierz Ledochowski Avusturya İmparatorluğu'nda yaşayan bir Polonyalı olduğundan yabancı bir düşman olarak İtalya'dan kovulmuştur. Bu tarikatın genel sekreterliğine getirilen Tacchi Venturi Roma'daki Cizvit faaliyetlerle görevlendirilmiştir.[35]

Meslektaşlarından biri tarafından "ince ve sert" olarak tasvir edilen Tacchi Venturi biraz asık suratlı bir Cizvit görünüşüne sahipti. Kafasında saç olmaması yüzüne bir ovallik kazandırıyordu. Sivri kulakları başının arkasındaki kırlaşmış saçlarıyla keskin bir tezat meydana getiriyordu. Siyah papaz cüppesi ve beyaz yakası içinde etrafına ciddiyet ve yoğunluk yaymaktaydı.[36]

34. Sale (2007, s. 36, 54-55) bazı tarihçilerin Mussolini ve Gasparri arasındaki gizli buluşmayı Tacchi Venturi'nin aralarındaki gizli arabulucu olarak görevlendirme kararının verildiği tarih olarak kabul etmelerine karşılık ortada bunu gösteren açık bir kanıt olmadığına işaret etmektedir. Fakat Şubat'ın başında Tacchi Venturi bu rolünü yerine getirmeye başlamıştı.

35. Scaduto 1956, s. 47; Maryks 2012, s. 302-05; Martina 2003, s. 234-35; Tramontin 1982, s. 631. Savaş sırasında Tacchi Venturi Ledóchowski'nin bürosunu kurduğu İsviçre'ye gitme izni almak için düzenli olarak polis memurlarıyla temasa geçmiştir. Savaşın hemen arkasından sürgünde olan Ledóchowski ve diğer Cizvitlerin Roma'ya dönmeleri için izin almak üzere Venturi yine sürekli olarak hükümet yetkilileriyle temas hâlinde bulunmuştur. Savaş boyunca ve sonra Tacchi Venturi'nin polis görevlileriyle yaptığı yazışmalar ACS, MI, PS 1919 b. 1, "Curia Generalizia della Compagnia di Gesu"da bulunmaktadır.

36. Vatikan'da faşist bir polis muhbirinin verdiği bir brifing Venturi'yi ana amacı her zaman Cizvitlerin çıkarlarını korumak olan bir gerici olarak tanımlamaktadır. ACS, MI, DAGR, b.1320, informatore, Città del Vaticano, 23 aprile 1930.

Pietro Tacchi Venturi.

Achille Ratti, bu Cizvit bilgini ilk kez 1899'da, yani Tacchi Venturi'nin araştırma gezilerinden biri onu Ambrosiana Kütüphanesi'ne getirdiğinde tanımıştı.[37] Mussolini, anlaşıldığına göre onun adını savaş boyunca Roma'da geçirdiği aylar içinde Cizvit papazla arkadaş olmuş olan kardeşi Arnaldo'dan duymuştur.[38] Daha sonra Gasparri'yle gizli görüşmesinden kısa bir süre önce Mussolini Tacchi Venturi'yle buluşmuştur. İktidara geldiği haftalar içinde Mussolini papayla arasını düzeltmek için yapabile-

37. Tacchi'nin öldüğünde arkasında bıraktığı geniş evrak yığını içinde küçük bir posta kartı bulunmaktadır. Kartın bir yüzünde Meryem'in ve bebek İsa'nın resmi vardır. Diğer yüzünde ise kurşun kalemle 28 Ekim 1919 tarihi ve o sırada Varşova'da bulunan Ratti'nin bir notu vardır. Ratti bu notta piskoposluğa yükselmesi dolayısıyla Venturi'nin kendisine yapmış olduğu kutlamaya teşekkür etmektedir: ARSI, TV, b. 29. 1899'daki tanışma için bkz. Maryks 2012, s. 305.

38. Mussolini'ye göre Arnaldo'nun karısı günah çıkartmak için Tacchi Ventura'ya gitmiştir: De Begnac 1990, s. 591.

ceği en kolay şeylerden birinin Vatikan'a Chigi kütüphanesini geri vermek olduğunu anlamıştır. Hükümet –bugün gibi o zaman da başbakanlık merkezi olan– Chigi Sarayı'nı 1918'de satın almıştır. Binayla birlikte Papa VII. Alexander tarafından yapımına başlanmış olan ve içinde üç bin eski el yazmasıyla otuz bin kitap bulunduran onun özel kütüphanesi de hükümetin olmuştur. O sırada Vatikan Kütüphanesi'nin müdürü olan Achille Ratti hükümetin binayı satın almak üzere olduğunu duymuş, onu kendisi almak için girişimde bulunmuş ama başarısız olmuştur. Mussolini'nin onu kendisine hediye etme teklifine cevap olarak Vatikan Tacchi Venturi'yi koleksiyon hakkında bir değerlendirme yapması için göndermiştir. Bir gün Cizvit papazın binada olduğunu duyan ve belki kardeşinin ondan iyi söz etmiş olduğunu hatırlayan Mussolini ona haber göndererek kendisini görmesi için bürosuna gelmesini istemiştir. Sonuç olarak 1922'nin sonunda gerçekleşen bu görüşme bundan sonraki yirmi yılı aşkın süre içinde Cizvit papaz ile Mussolini arasında yapılacak olan çok sayıda görüşmenin ilki olacaktır.[39]

İlk görüşmeler Halkçı Parti'ye sempatileri olduğundan şüphe edilen Katolik eylemcilere yöneltilen faşist şiddeti durdurmada fazla etkili olmamıştır. Mussolini'nin başbakan olmasından üç hafta sonra kuzeybatıdaki Vicenza kentinin piskoposu, bölgedeki papazlara yapılan son saldırıları alenen kınamış ve faillerin aforoz edileceklerini ilan etmiştir.[40] Roma'nın doğusundaki dağlarda, Ascoli Piceno'da, faşist bir grup yerel bir gazete çıkaran bir papaza yaklaşmış ve onu bir litre hintyağı içmeye zorlamıştır.[41]

Aralıkta eli sopalı kırk faşist kuzeybatıdaki Aosta kentinde kilisenin arazisinde yapılan bir gençlik grup toplantısını basmış, binanın kapı ve pencerelerini kırmış, bilardo masasını parçalamış ve duvarlardaki haçları ve kutsal tasvirleri yere indirmiştir. Olaydan son derece rahatsız olan seyircilerden biri kendilerini durdurmaya çalıştığında onu da dövmüşlerdir.[42] Aynı hafta içinde Padova'da faşist kabadayılar on sekiz yaşında bir gence Katolik gençlik roze-

39. Tisserant1939, s. 388-99; Martina 2003, s. 236.

40. "Communicazione del Vescovo di Vicenzesulle violenze al clero", *OR*, 21 novembre 1922, s. 4. Bu yıllarda Kilise'ye karşı şiddetten herhangi bir faşist aforoz edilmiş görünmemektedir.

41. "Contro un sacerdote giornalista" *OR*, 24 novembre 1922, s. 4.

42. "Partiti e fazioni—Circolo cattolico devastato ad Aosta" *OR*, 13 dicembre 1922, s. 4.

tini çıkarmasını emretmişlerdir. Genç bunu cesaretle reddedince serserilerden biri onun kafasına tabanca dayamış, diğeri rozeti yırtarak almıştır.[43] Ve bir aralık akşamı Vicenza yakınında bir taksi yerel bir Katolik gençlik merkezinin dışında durmuş, ellerinde tüfek taşıyan yedi kişi arabadan inmiş, bunlardan üçü odaya dalarken geri kalanlar dışarıda beklemiştir. Adamlar ellerindeki tüfekleri orada toplanmış olan yirmi dehşete düşmüş gence tehditkâr bir biçimde çevirmiş ve sessizce yerlerinde kalmalarını emretmiştir. Daha sonra tüfeklerini ayini yönetmek için orada bulunan iki rahibe doğrultmuşlar, onları şişelerce hintyağı içmeye zorlamışlardır.[44] Vatikan'ın günlük gazetesi tarafından usulüne uygun olarak kaydedilen ve şikâyet edilen bu saldırılar 1923 yılı boyunca devam etmiştir. Fakat sonraki yıllarda şiddet olayları düzenli bir biçimde patlak verdikçe Katolik basın ortak bir nakaratı benimsemiştir: Buna göre saldırılar Mussolini'nin kontrolü dışındaki münferit aşırılık yanlısı insanların eseridir.[45]

1905'te ruhban sınıfı dışında kalan Katolikleri örgütlemede bir çerçeve sağlamak üzere X. Pius tarafından yaratılmış olan yerel Katolik Eylem grupları en sık bu saldırılara uğrayanlar arasındaydı.[46] "Katolik Eylemin Papası" adı verilmiş olan XI. Pius'un üzerine en çok titrediği bu gruptu. Erkekler ve kadınların, oğlanlar ve kızların her birinin kendi ayrı grupları vardı. Üniversite öğrencilerinin de her biri ayrı bir üniversiteye ayrılmış kendi özel birimleri vardı. Katolik Eylem grupları dini ve eğitimsel birliklerdi ama gerçekte bundan çok daha ileri gitmekteydiler; çünkü papa onların üyelerini İtalyan toplumunu yeniden Hıristiyanlaştıracak kara birlikleri olarak görmekteydi ve bu görev dua ve derslerden çok daha fazla şeyi gerektirmekteydi. Papa örgüt üzerinde sıkı bir gözetimde bulunmak için genel sekreter vekili ve Gasparri'nin iki yardımcısından biri

43. "Violenze contro giovanni cattolici", *OR*, 15 dicembre 1922, s. 4.
44. "La violenze contro il clero nel Vicentino" *OR*, 20 dicembre 1922, s. 4.
45. Bazı örnekler: "Violenze fasciste a Fabriano", *OR*, 10 aprile 1923, s. 4; "Festa missioniaria di Piacentino turbata dai fascisti", *OR*, 19 aprile 1923, s. 2; "Protesta della Giunta Diocesana di Piacenza," *OR*, 20 aprile 1923, s. 2; "Minascie fasciste contro un Congressoeucaristico"*OR* maggio 1923, s. 4; "I fascisti di Secondigliano distruggono un circolo cattolico", *OR*, 26 maggio 1923, s. 4. Veneto'daki haftalık piskoposluk basını üzerinde yaptığı incelemede Perin (2011, s. 183) gazetelerin şiddetten Mussolini'yi sorumlu tutmadıklarını görmektedir. İktidara gelmesinden sonra Vatikan'ın Mussolini'yi meşrulaştırmasını takip eden bu kalıp giderek daha da belirgin bir hâle gelecektir.
46. Sale 2007, s. 92-94; Pollard 1985, s. 24.

olan Monsenyör Giuseppe Pizzardo'yu onun özel rahibi olarak tayin etmişti. Kilise hiyerarşisi devreye sokulmak durumundaydı. Papa bir seferinde Katolik Eylem grubunun liderlerinden meydana gelen bir topluluğa "Sizin göreviniz sadece yukardan gelen tavsiye ve talimatlara uymaktır" demişti.[47]

Papa, yerel mahalle papazlarına ve Katolik Eylem kulüplerine yapılan saldırılardan son derece rahatsız ve öfkeliydi. Fakat Mussolini, şiddeti kendi menfaatine kullanmakta usta olduğunu gösterir; papayı bu serserileri denetim altına alma gücüne sahip tek insanın kendisi olduğuna ikna eder. İnsanların sopalarla dövülmesi ve boğazlarından aşağı zorla hintyağı akıtılması olaylarını anlatan *L'Osservatore romano*'nun bütün yazıları Mussolini'ye hitap eden ve bu olaylardan sorumlu olanların cezalandırılması yönünde saygı dolu ricalarla bitmekteydi. Zaman zaman yerel öfke duyguları özel olarak kabardığında Mussolini birkaç kişiyi tutuklatmaktaydı fakat suçluların mahkeme önüne çıkarılması enderdi, cezalandırılmalarına ise daha da az rastlanmaktaydı.

1923'ün başına gelindiğinde Mussolini'nin stratejisinin işe yaradığını inanması için haklı nedenleri vardı. Papayla bir antlaşma yavaş yavaş biçimlenmekteydi. Mussolini muhaliflerini yıldırma konusunda o kadar etkili olduğu görülen şiddeti bir kenara bırakmayacaktı ama papayı gereksiz olarak öfkelendirmek de istemiyordu. Kilise'nin epeyi zamandan beri sahip olmadığı imtiyazlarını ona geri vermeyi sürdürecekti; ama bunun karşılığında iktidarına karşı çıkan geride kalan Katolik muhalefeti ortadan kaldırmak için papaya ihtiyacı vardı.

47. Poggi 1967, s. 21; Casella 1996, s. 606-7, 620. Papanın bu sözleri Eylül 1922'de söylenmiştir. Yeni ulusal Katolik Eylem'in başkanı Luigi Colombo da görevi konusunda aynı ölçüde açıktır. Daha sonraları şunları hatırlamaktadır: "Ben kişisel görüşlerimi izlemedim. Kutsal Peder'in yüksek talimatlarına uydum": Zambarbieri 1982b, s. 114.

Dördüncü Bölüm

Buyurmak İçin Doğmuş

1923'ün ilkbaharında Halkçı Parti kendisini savunulması imkânsız bir durumda bulmuştur. Parti her şeyden çok Kilise'nin desteğine bağımlıydı fakat papa bu desteği sona erdirmeye karar vermişti. Nisanda papanın talimatı üzerine Vatikan gazetesi okurlarına Mussolini'nin Kilise'nin yararına olan çabaları göz önüne alındığında artık Katolik bir partiye ihtiyaç olmadığını bildirir. Aynı ay içinde daha sonraki bir tarihte *La Civilta cattolica* faşist hükümetin meziyetlerini överek papanın yeni çizgisini benimser. Gazete coşku içinde şunları yazar: "Mussolini'nin müfrezelerinin 'Kkahrolsun Bolşeviklik' sesleri İtalya'nın bir ucundan diğerine her tarafta destek ve sempati toplamaktadır... Duygu, düşünce ve eylem bakımından faşizm sosyalizme karşı bir protesto ve başkaldırıdan başka bir şey değil." Gazete düzen, hiyerarşi ve disiplini yeniden tesis etme konusundaki çabalarından ötürü Mussolini'yi övmekte ve şöyle demektedir: "Faşizm özellikle liberalizme karşı savaşın gerektirdiği gibi manevi değerleri bir kez daha bir zamanlar işgal ettikleri yere yerleştirmek, bu değerler arasında en aşikâr olanını, yani dini eğitimi ve ulusun Katolik ilhamını yeniden tesis etmenin peşinde koşmaktadır."[1]

Papanın Halkçı Parti'nin vazgeçilebilir olduğu görüşünde olduğu yönündeki bu işaretlerden cesaret alan Mussolini bir ültimatom yayınlar: Halkçı Parti kendisine koşulsuz desteğini vermedikçe hükümette bulunan iki bakanını görevden alacak ve partiyi koalisyondan dışarı atacaktır. Partinin kurucusu Don Luigi Sturzo

1. *OR*, 17 marzo 1923, Copa 1999, s. 89'dan aktarıyoruz; "Liberalismo in pena," CC 1923 II s. 209-18.

ve arkadaşları bu ültimatomu reddedince bu bakanlar kabineden atılırlar.[2]

Papa bu durumda Don Sturzo'nun Halkçı Parti'nin başkanı olarak görev yapmaya devam etmesini kabul edilemez bulmaktaydı. Roma'nın Katolik gazetesi *Corriere d'İtalia* papanın yakın çevresinden bir piskoposun Sturzo'yu istifaya davet eden bir dilekçesini yayımlar. Okurlar bu talebin papanın kendisinden geldiğini düşünürler.[3]

Sahne arkasında Pius şüphesiz Sturzo'nun istifa etmesini istemekteydi. Ama papaz bu isteği yerine getirmekte ağır davranıyordu. Onun ayak diremesinden sabırsızlanan papa özel temsilcisi Tacchi Ventura'yı kendisiyle görüşmek üzere gönderir.[4] Sturzo, kendisini istifa etmeye zorlayarak papanın "medeni hayat konusunda gerçekten Hıristiyan ilkelerden ilham alan ve bugün diktatörlüğün keyfi idaresine bir engel ödevi gören tek partiyi ortadan kaldırması"ndan şikâyet eder. Fakat bu savunma XI. Pius üzerinde hiçbir etki yapmaz.[5]

Don Sturzo istemeyerek papanın emrine uymayı kabul eder. Papa halka yapılacak açıklamanın zamanlaması üzerinde birlikte çalışması ve haberin basında önemsiz gösterilmesi konusunda kendisini ikna etmesi için Tacchi Venturi'yi Mussolini'ye gönderir. Ona hükümetin hiçbir şekilde "bir zaferle övünmemesi gerektiği"ni

---

2. "Liberalismo in pena,"CC 1923 II s. 209-18; *L'Osservatore romano*'nun sadece papanın arzularına uyduğuna ilişkin kanıtlar dolaylıdır; fakat Vatikan'ın pozisyonundaki dramatik değişiklik çerçevesinde başka herhangi bir açıklama muhtemel görünmemektedir.

3. Vatikan söz konusu piskoposun, yani Monsenyör Enrico Pucci'nin kendisinden başka herhangi bir insan adına konuştuğunu aleni olarak inkâar etmişse de faşist polise daha sonra verilen gizli bir brifing Pucci'nin o sırada söz konusu yazıyı yayımlamasında "genel sekreterliğin kesin talimatını takip ettiği"ni bildirmekteydi: ACS, MI, FP "Pucci", f. 19, tarihsiz. Vatikan'ın Pucci'nin Sturzo'yu istifaya davet etmesinde Vatikan'ın herhangi bir rolü olduğunun yarı resmi inkârıyla ilgili olarak bkz. CC 1923 III, s. 184.

4. Papa yeni talebini Tacchi Venturi'ye 5 Temmuz tarihli mektubu şu sözlerle başlayan Gasparri aracılığıyla iletmiştir: "Saymaya gerek olmayan nedenlerle Kutsal Peder Don Sturzo'nun cevabını ertelemesine izin vermişti... Şimdi ise Tanrı'nın önünde uzun uzun ve ciddi bir biçimde düşündükten sonra Kutsal Peder İtalya'nın bugünkü şartlarında bir papazın herkes tarafından gayet iyi bilindiği üzere masonları memnun edecek şekilde bütün partilerin muhalefetini hükümete karşı yönelterek Kilise'ye ciddi bir zarar vermeksizin bir partinin başında kalamayacağına inanmaktadır": ASV, AESI, pos. 617, fasc. 50, f. 5, Gasparri a Tacchi Venturi, 5 iuglio 1923. Bu belgeler Sale 2007, s. 80-84'te geniş olarak tartışılmakta ve verilmektedir.

5. Sale 2007, s. 82'de zikredilmektedir.

söyler.[6] Bundan sonraki yirmi dört saat içinde Venturi, Sturzo'nun görevden uzaklaştırılması konusunu birlikte ayarlamak üzere Mussolini'yle yakından çalışır.[7]

Pius, Mussolini'yi bu şekilde yumuşatmanın Halkçı Parti'nin eylemcilerine ve papazlara yöneltilen şiddetin sona erdirilmesine yardımcı olacağını ümit etmiştir ama yaptığı şey tam tersi bir sonuca yol açar. Papanın Katolik partiden desteğini çekeceği belli olur olmaz üyeler kendilerinin gitgide daha soyutlanmış olduklarını ve yerel kabadayıların saldırılarına daha açık kaldıklarını görürler. Ağustosun sonunda faşist bir gazete rejimin en büyük düşmanının artık sosyalizm değil, Halkçı Parti olduğunu ilan eder. Kısa bir süre sonra faşist çeteler av peşindedirler.

Giovanni Manzoni Bologna'ya yaklaşık otuz mil mesafede, Ferrara'nın dışında küçük bir kasabanın genç bölge papazıydı. Savaş sırasında cephede ordu papazı olarak cesaretiyle tanınmıştı. Ve bölge gençliği arasındaki popüleritesi ve Halkçi Parti'ye sadakati, yerel Faşist Parti'nin üye toplamasına engel olmaktaydı. Bir gece kilisenin eğlence merkezine gitmek üzere karanlık, dar bir sokakta yürürken takip edildiğini anlar. Arkasına bakma imkânı bulamadan iki adam kendisine saldırır, ellerindeki sopalarla kafasını kırarlar ve kaçarlar. Yaralarından kanlar akan papaz dizleri üzerinde doğrulmaya çalışır, düşer. Bir şekilde ayağa kalkar ve sendeleyerek kiliseye gitmeye çalışır ama başaramaz, birkaç adım attıktan sonra bilinçsiz bir şekilde yere yığılır. Dehşet içinde kalan bölge halkı onu kafatası ezilmiş bir durumda boylu boyunca yere uzanmış olarak bulur. Hâlâ yaşamaktadır, alıp içeri taşırlar. Fakat gece yarısına varmadan ölmüştür.

Âdeti olduğu üzere Mussolini saldırıyı acımasız bir biçimde peşlerine düşüleceği ve mahkeme önüne çıkarılacaklarını söylediği meçhul "katiller"e yükler.[8] Fakat saldırganlar bulunmakla birlikte hiçbir zaman cezalandırılmazlar. Ferrara başpiskoposu, kendisi yerine faşist bir papazı göndererek Manzoni'nin cenaze töreninde bulunmamayı tercih eder. Vatikan gazetesi olayın

6. Papanın emirlerini aldıktan sonra Sturzo PPI'nin yönetimini temmuz ayı içinde programlanan acil bir toplantıya çağırmış ve onun üyelerine bilgi verme imkânını elde etmeden bu kararının başkaları tarafından duyulmasını istememiştir.

7. Sturzo'nun istifa haberinin ilan edilmesinin tam saatinin ayarlanması için bkz. ASV, AESI, pos. 617, fasc. 50, ff. 14-15. Tacchi Venturi Mussolini'den Don Sturzo'ya zarar verilmeyeceğinin sözünü de almak istiyordu.

8. Sale 2007, s. 69-70.

Mussolini'yi üzdüğünü belirterek cinayet hakkında kısa bir not yayınlar.[9] Pius, Mussolini'nin şiddet eylemlerinin "aptallar" ve "disiplinsiz yoldaşlar"ın işi olduğu iddiasını kabul ederek olayla ilgili herhangi bir şey söylemez.[10]

15 Ağustos'ta, son şiddet dalgasının ortasında Belçika'nın Vatikan büyükelçisi Eugène Beyens papayla görüşür. Onun faşist şiddetin yarattığı tehditten daha çok komünizm tehlikesinden endişe ettiğini görür. Pius elçiye "Uygarlık için komünizmden daha büyük bir tehlike yok. O, birkaç günde birçok yüzyılın meydana getirdiği şeyleri ortadan kaldırmaktadır" der. Yakın geçmişte birbirlerinin büyük düşmanı olmakla birlikte, papaya göre ancak Fransa, Belçika ve Almanya bir ittifak yaparlarsa komünist ilerlemeyi durdurabilirler. "Mussolini bir Napolyon değil, hatta bir Cavour bile değil" diye papa düşüncesini açıklığa kavuşturur, "ama güçsüz bir parlamenter sistem ve üç yıllık savaşın içine düşürmüş olduğu anarşiden ülkesini kurtarmak için gerekli olan şeyin ne olduğunu sadece o anlamaktadır". Ve sözlerine şunları ekler: "Onun ulusu nasıl arkasından sürüklediğini görüyorsunuz. O İtalya'yı yeniden canlandırabilir. Bugün eksik olan barışı ancak büyük işler yapmak için yaratılmış böyle insanlar getirebilirler. Tanrı'nın insanlığa rehber olacak ve onu aydınlatacak bu tür fenerleri yakında bize vermesini diliyorum."[11]

Resmi olarak sadece bir koalisyon hükümetinin başbakanı olduğu bu ilk yıllarda bile Mussolini bir şahıs kültü yaratmaya çalışıyordu. Faşist milislerin lideri olarak siyah gömlek ve süvari çizmelerini giymiş bir vaziyette sık sık üniformasıyla görünmeye başlamıştı.[12] Yetişme tarzının sonucu olarak Mussolini sporun kendisi gibi insanların değil, seçkinlerin bir eğlencesi olduğunu düşünmekteydi. Ama şimdi ski, eskrim yapmaya, yarış arabaları sürmeye, yelkencilikle uğraşmaya, ata binmeye ve tenis oynamaya başlamıştı. Uçak pilotluğu dersleri 1920 yılında uçağını düşürdüğünden bu yana akamete uğramıştı. Kazayı önemsiz yara berelerle atlatmış olduğu için şanslıydı. Fena bir eskrimci değildi fakat özel antrenörü olarak bir dünya şampiyonuna sahip olmasına rağmen

9. Molony 1977, s. 172-73; Bedeschi 1973.
10. Sale 2007, s. 74-75.
11. Beyens 1934, s. 167-69.
12. Navara 2004, s. 42.

hiçbir zaman iyi bir tenisçi olamadı. Kayak sahalarında çekilmiş çok sayıda fotoğrafında elinde kayak sopalarını tutmaktaydı ama üzerinde bir gömlek olmadığı gibi ayağında da kayakların bulunmaması kendisini bu sporda ne kadar güvende hissettiği hakkında bir fikir vermektedir.[13]

Ailesi şişmanladıkça Mussolini de kilo almaktan korkuyordu. Az et yiyordu, içki içmiyordu ve her gün kendisini tartıyordu. Kız kardeşinin şişmanlaması kendisini çok korkuttuğu için onu perhize ikna etmek için çekiciliğini kullanmaya çalışmış ama anlaşıldığına göre fazla başarılı olamamıştır. 1925'te ona "Son fotoğraflarını gördüm" diye yazmaktadır, "korkunç şekilde şişmanlamışsın. Acilen kilo vermen lazım. Benim gibi yemeyi en aza indir; çünkü yağ sadece insanın başına kötü şeyler getirmez, ayrıca onu öldürür" der.[14] Seyrekleşen saçlarına ve geriye çekilen saç çizgisine de üzülen Mussolini kafasına değişik losyonlar sürmeye başlamıştı. Her sabah gergin bir şekilde onların bir işe yarayıp yaramadığını kontrol etmekteydi. Yıllar sonra bir Roma imparatoruna benzeme çabası içinde kafasını tamamen tıraş etmeye karar verdiğinde bırakacağı bir savaştır bu.[15]

Rachele her sabah yüzüne ve bütün vücuduna bol miktarda kolonya boca etme alışkanlığıyla alay ettiğinde Mussolini ona kadınlar için çekici olmayan bir erkeğin değersiz bir insan olduğu şeklinde karşılık vermekteydi.[16] Rachele ve üç çocuğu –Edda, Vittorio ve Bruno– kendisiyle birlikte Roma'ya gelmemişlerdi ve Mussolini de onların yanında olmaları konusunda fazla hevesli değildi. Önce Hotel Savoia'da kalmaktaydı, daha sonra Margherita Sarfatti fazla uzak olmayan Hotel Continental'e taşındığında Mussolini de Grand Hotel'de kalmaya başlamıştı. Mussolini ilk kez Sarfatti'yi ziyaret etmek için otelinden gizlice çıktığında şoförü güvenlik ekibini haberdar etmişti. Aradan fazla zaman geçmeden şüphe çekici bir vaziyette kılık değiştirmiş polis memurlarına benzeyen otel görevlileri Mussolini'nin kaçamak ziyaretlerine göz kulak olmak üzere Continental otelinin salonlarını doldurmaya başlamışlardı.[17]

13. Baima Bollone 2007, s. 24-26.
14. E. Mussolini 1957, s. 121.
15. R. Mussolini 1974, s. 96.
16. Aynı yer.
17 Milza 2000, s. 354-55.

Mussolini başbakan olduktan iki ay sonra 1923'ün ilk günü üzerinde otelin adının bulunduğu bir mektupta şunlar yazılıydı: "Sevgilim, yeni yıla adını bir kâğıt parçası üzerine yazarak başlamak istiyorum: Benito, aşkım, sevgilim, sevdiğim insan. Tutkuyla, tüm benliğimle, sadakatle, ümitsizce seninim; çatılara senin olduğumu haykırıyorum, senin olmaktan gurur duyuyorum." Mussolini her fırsat bulduğunda Sarfatti'yle onun Milano'nun kuzeyinde Como Gölü yakınındaki tepelerde bulunan yazlık evinde buluşuyordu. Orada Mussolini'nin koruma görevlisi tarafından uygun bir mesafeden takip edildikleri uzun yürüyüşlere çıkıyor, at gezintileri yapıyorlardı Hızlı araba sürmeyi seven Mussolini'nin Margherita'yı ve onun on dört yaşındaki kızını yanına alıp Alfa Romeo'sunda gezmeye götürmesi refakatçi polisler için daha zor zamanlardı.[18]

Margherita kısa bir süre sonra Mussolini'ye Roma'da daha özel olarak birlikte olabilecekleri bir daireyi ve bir kâhya kadını, Cesira Carocci'yi buldu. Kısa saçlı, uzun, ince, aksi bir kadın olan ve sosyal çekiciliği bulunmayan bu kadına kısa bir süre sonra *ruffiana*, "muhabbet tellalı" adı takıldı. Mussolini'ye vahşi bir şekilde sadık olan Carocci sadece Margherita'nın değil, başka kadınların da ziyaretlerini ayarlamaya yardımcı olmaktaydı.

Mussolini'nin konfora ihtiyacı yoktu. Bakımsız dairesinde bir mutfak bile mevcut değildi. Ziyaretçilerin her tarafında ucuz kolonya kokusunun hissedildiğini belirttikleri oturma odasında üzerinde Mussolini'nin kemanlarının bulunduğu bir masa vardı. Geçmişte Edda henüz bir bebek olduğu günlerde Mussolini onun karyolasının başında ayakta durur, uyuyuncaya kadar ona keman çalardı. Sonraki yıllarda kendisini ofisine götürecek arabayı beklerken bazen otomatik piyanoyu çalıştırıp kemanla ona refakat etmekteydi.[19]

Bir gecelik –daha doğrusu bir öğleden sonralık– çapkınlıkları yanında sürdürdüğü uzun süreli ilişkilerin sayısı göz önüne alınırsa onun sadece hükümeti yönetmek için zaman bulması değil, en önemsiz konularla bizzat ilgilenme konusunda ısrar etmiş olması şaşırtıcıdır. Her gece telefonla konuştuğu, şimdi *Il Popolo d'Italia*'nın başında bulunan kardeşi Arnaldo ve daha küçük ölçüde olmak üzere Sarfatti'den başka hiç kimseye güvenmemekteydi. Her gün kocaman bir polis ve siyasi raporlar yığını üzerinde çalışıyor, çok

18. Pestorazzi 2010, s. 74-77.

19. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 273-74; E. Mussolini 1957, s. 52; Navarro 2004, s. 48.

sayıda insanla görüşüyor ve bir sürü gazete okuyordu. Bir milletvekiline "layık olmayanları da dahil her gün bütün İtalyan gazetelerini okuma alışkanlığı" olduğunu söylemişti.[20]

Aristokrat veya daha genel olarak profesyonel seçkinler sınıfından gelen daha önceki başbakanlar bir kitle tabanına sahip değillerdi. Onların arkalarında gerçek bir siyasi partileri yoktu ve popülerliğe hiç denemese de fazla önem vermezlerdi. Düşünülebilir olsaydı bile büyük halk kalabalıklarını toplayarak ülkeyi baştan başa dolaşma fikri onların tiksinti duyacakları bir şeydi.

İşte Milanolu eski sosyalist kışkırtıcı, mütevazı kökenleriyle övünen demircinin oğlu, her tarafından erkeksi çekicilik saçan adam bu sahneye çıkmıştı. Kısa bir süre sonra insanları hipnotize eden keskin nutuklarıyla meraklı kalabalıkları büyüleyerek şehirden şehre –o zamana kadar bir hükümet başkanını görmemiş olan yerlere– gitmekteydi. Kitleleri hipnotize etme üstadı olmaya yönelmekteydi. Kendisinden öncekilerin anlamadıkları bir biçimde onun anlamış olduğu şey halkın en çok duyguyla yönetildiğiydi ve yine halkın gerçekliğinin dış dünyadan daha çok kendisinin onun için yaratabileceği sembolik dünyayla ilgisi olduğuydu.

Mussolini Cremona'da en güçlü retorik hamlelerinden biri olacak olan şeyi, kitleden istediği cevabı almak üzere törensel çağrısını ortaya koymuştu:

"Zafer kimin?" diye bağırmıştı.

Halk "Bizim !" diye karşılık vermişti.

"Şeref kimin?"

"Bizim!"

"İtalya kimin?"

"Bizim!"[21]

1923 Mayıs'ından Ekim'e kadar Mussolini kuzeyde Venedik, Lombardiya ve Piedmont'dan başlayarak ortadaki Emilia, Toskana ve Abruzzo'dan geçip güneyde Napoli ve İtalya'nın iki büyük adası Sicilya ve Sardunya'ya kadar İtalya'nın bütün şehir ve kasabalarını ziyaret etti. İtalya'nın parçası olduğu tarihten bu yana geçen altmış yıl içinde hiçbir başbakan resmi bir ziyaret için Sardunya'ya git-

20. De Felice 1966, s. 72-73'ten aktarıyoruz.

21. Monelli (1953, s. 102) Cremona'daki mitingi anlatmaktadır. Gentile (1993, s. 160-72; 2001) faşist rejim tarafından kullanılmış olan sembol, ritüel ve efsaneleri inceleyen en etkili bilim insanıdır. Ritüelin siyasi hareketler için nasıl ve niçin önemli olduğu üzerine daha fazla bilgi için bkz. Kertzer 1988.

memişti. Ertesi yıl bu gezi turunu tekrar etti. Halk güçlü bir lidere, istikrar, düzen ve daha parlak bir gelecek getirecek bir kurtarıcıya susamış durumdaydı. Zenginler onu komünist tehdidini durdurmuş olan adam olarak görmekteydi. Geri kalanlar için ise o *figlio del popolo*, halkın adamı, kendilerinden biriydi.[22]

Roma'daki diplomatik topluluk Mussolini'yi merak uyandıran ama bilmecemsi bir sima olarak görmekteydi. Belçika'nın Vatikan büyükelçisi diplomatik bir kabulde onunla ilgili gözlemlerini kaydetmiştir: Ayağını salonun ortasına koymuş, çenesini ileriye doğru uzatmış olan Mussolini kendisini selamlamak için gelenlerle birkaç kelimeden fazla konuşmamaktadır. "Asık, kibirli yüzü, az konuşkan tutumu içinden geçen şeyler hakkında hiçbir ipucu vermemektedir. İnsan sadece tunç maskesi, sert gözlerinde ender bir enerjinin varlığını fark etmektedir." Büyükelçi, Mussolini'nin insanlar üzerinde zihinlerinden silinmez bir izlenim bıraktığını hatırlamaktadır: "Bu geceden aklımda kalan şey ne hiçbir şeyden korkar ne de herhangi bir duygunun etkisi altında bulunur gibi görünen bir adamın ürperti veren görüntüsüydü."[23]

Papayla ilişkilerinde Mussolini ölçüsü iyi ayarlanmış bir havuç ve sopa karışımını devam ettirmekteydi. Faşist çeteler yerel Halkçı Parti liderleri ve merkezlerine saldırılarını sürdürürken Mussolini kendisini bu fazla gayretkeş faşistleri kontrol alma imkânına sahip tek kişi olarak takdim etmekteydi. Öte yandan Kilise'yi para yardımlarına ve ayrıcalıklara boğmaktaydı. Bunu polisin, gazetesi papayı veya Katolik Kilisesi'ni küçümseyen bir editöre ateş açmasına izin veren yeni bir yasayı meclisten geçirecek kadar ileri götürmüştür. Vatikan'ın okullarda dini öğretmek üzere ancak Kilise tarafından onaylanmış kitapların kullanılması talebine olumlu cevap vermiştir. Kumar salonlarını kapatmayı kabul etmiştir. Milano Katolik Üniversitesi'nin devlet tarafından tanınmasını sağlamış ve Vatikan'la sıkı ilişkisi olup iflasın eşiğinde bulunan Roma Bankası'nı kurtarmak üzere harekete geçmiştir. Ülkedeki okulların sınıflarına haçlar yeniden yerleştirilmiş ve Kilise'nin bayramları sivil takvime eklenmişti. Savaş sırasında zarar görmüş olan kiliselerin yeniden inşa edilmesi için cömert fonlar sağlamıştı. Liste böylece devam edip gitmekteydi.[24]

22. Gentile 1993, s. 281-82.
23. Beyens 1934, s. 245.
24. DDI dizi 7, Cilt 2, n. 155, Mussolini a Gentile, 1 agosto 1923; Talbot 2007, s. Sale 2007, s. 37, 96; Gentile 2010, s. 107; Milza 2000, s. 432.

Papanın farkında olduğu gibi Mussolini'nin buna karşılık Kilise'den aldığı destek de paha biçilmezdi. Eylül 1923'te Vatikan "Katoliklerin Mussolini Hükümetiyle İşbirliği Programı"nda bunu iyice ifade etmiştir. Belge kendisini iktidara getiren faşistlere bu kadar çok bağımlı olmasaydı Mussolini'nin daha iyi bir durumda olacağını anlamış olduğunu belirtmekteydi. Faşistler onun tam olarak denetleyemeyeceği disiplinsiz bir gruptu. Dolayısıyla onun "yeni bir destek kitlesi"ne ihtiyacı vardı ve bunu ona en iyi biçimde ancak Katolikler sağlayabilirdi. Çünkü onlar yukardan idare edilmeye alışıktılar. Kilise hiyerarşisi içinde bazılarının başlangıçta onunla [Mussolini] ilgili bazı şüpheleri olmuş olduğu doğruydu; fakat onlar şimdi yanılmış olduklarını itiraf etmek zorundaydılar: "Onlar hiçbir İtalyan hükümetinin, hatta belki dünyadaki hiçbir hükümetin tek bir yılda Katolik dininin yararına bu kadar çok şey yapma gücüne sahip olmadığını kabul etmek zorundaydılar."

Öte yandan bu Vatikan'ın Mussolini'yi desteklemesi için tek neden de değildi: "Katolikler çok saygıdeğer Mussolini'nin hükümeti yıkıcı güçlerin ayaklanması sonucunda düşerse İtalya'da neler olabileceğini dehşetle düşünebilirler. Bundan dolayı da onların bu hükümeti desteklemekte her türlü menfaatleri vardır." Kısaca, Vatikan'ın raporu şu sözlerle sona ermekteydi: "Çok saygıdeğer Mussolini'nin hükümetine Katoliklerin kitlesel desteği her bakımdan İtalya'da tasavvur edilebilir en güvenilir, en sağlam çözümdür."[25]

Kasım ayında Mussolini'nin talimatıyla faşistler daha önceki başbakan Francesco Nitti'nin Roma'nın merkezindeki evini yağmaladılar. Polis müdahale etmek için hiçbir şey yapmadı ve yağmacılar muzaffer bir şekilde Roma'nın sokaklarında gövde gösterisi yaptılar. Ertesi hafta bir sabah önceki kabinede bakanlık yapmış olan ve herkes tarafından saygı duyulan parlamentodaki liberal muhalefetin başkanı Giovanni Amendola Roma'nın merkezinde bulunan evinin yakınında saldırıya uğradı. Dört faşist onun boynunu ve yüzünü parçalamak için sopalar kullandılar, sonra orada bekleyen bir arabaya atladılar ve olay yerinden hızla uzaklaştılar. Saldırıyı haber olarak veren *Il Popolo d'Italia* Amendola'nın yalnızca hak etmiş olduğu şeyi bulmuş olduğunu ileri sürdü. Saldırı

25. ASV, AESI, pos. 573, fasc. 22, 15, 25 settembre 1923, Sale 2007, s. 320-22'de zikredilmektedir.

emrini Mussolini'nin vermiş olup olmadığı bilinmemektedir, fakat o, Mussolini'nin çok cesaretlendirdiği geniş bir yıldırma kampanyasının bir parçasıydı.[26]

İtalya'nın kuzeyinde Bavyera'nın başkenti Münih'te faşist devrim Mussolini'nin başka çömezlerine de şiddet eylemleri konusunda ilham vermekteydi. 8 Kasım'da otuz dört yaşında palabıyıklı, kargaşalık çıkarma peşinde koşan biri, Adolf Hitler, Mussolini'nin bir önceki yılın Roma'ya Yürüyüş'ünü taklit etme çabası içinde yerel büyük bir birahanede bir devrim ilan etti. Nazi hareketi daha önce İtalyan faşistlerinin sağ kollarını ileri uzatarak yaptıkları Roma selamını benimsemişti. Hitler'in takipçileri sesleri kısılıncaya kadar "Sieg Heil!" diye bağırarak yerel polis merkezlerini işgal etmeye muvaffak oldular ama Bavyera Savaş Bakanlığı'nı ele geçirmeyi başaramadılar. On kişi öldürüldü ve Hitler tutuklandı. Bir yılını hapiste geçirecekti fakat bu süreyi kendi silaha sarılma çağrısını, *Mein Kampf*'ı yazarak iyi kullandı. Mussolini kendi kaderinin bir gün Almanya'da hapiste yatan bu vahşi adamın kaderine bağlı olacağını bilmiyordu.

Nisan 1924'te İtalya yeni bir genel seçime, Mussolini'nin iktidara gelişinden bu yana ilk seçime hazırlanmaktaydı. Faşist şiddet patlak verdi. Düşmanlarına karşı dövmeleri ve daha kötü şeyleri yönlendiren Mussolini Kilise'nin menfaatine olan önlemlere devam etti. Yeni bir resmi bayramlar listesi devletin daha önce hiçbir zaman tanımadığı birçok Katolik bayramını içine almaktaydı. Mussolini Protestan örgütlere karşı papanın hoşuna gideceğini bildiği ilk adımları da attı: Metodistlere verilmiş olan Roma'da büyük bir kilise inşa etme iznini geri aldı ve YMCA'nin İtalya'da merkezler kurma tekliflerini reddetti. Katolik yüksek din okulu öğrencilerini askere almaktan muaf tuttu ve oy verme gününden üç hafta önce kendilerini son derece memnun edecek bir biçimde hükümetin İtalya'nın piskoposları ve papazlarına yaptığı ödemeleri artırdı.[27]

Nisan başında Vatikan'ın gayriresmi gazetesi *La Civilta cattolica* seçimden önceki son sayısını yayımladı. Onda Faşist Parti'nin Kilise düşmanı bazı üyelerinin yanlış davranışlarının Mussolini'nin hükümetle Kilise arasındaki ilişkileri iyileştirme yönünde yorulmak bilmez bir şekilde çalıştığı gerçeğini gözden saklamaması gerekti-

26. *Il Popolo d'Italia*'dan seçmeler de içeren CC 1924 I, s. 175.
27. Sale 2007, s. 333; CC 1924 I, s. 80.

ğini açıkladı. Okurlarına Halkçı Parti'nin yapmış olduğu az sayıda şeyle karşılaştırılırsa Faşistlerin daha şimdiden Kilise için ne kadar faydalı şeyler yapmış olduklarını hatırlattı.[28]

6 Nisan'da seçim günü geldi. Ferrara'daki ana üssünde Roma'ya Yürüyüş'ün dört liderinden biri olan İtalo Balbo, Siyah Gömleklilerine gerekli talimatları verdi. Her oy sandığı yerine gelecek ilk seçmeni, "Orospu çocuğu, Sosyalistlere oy mu verdin?" diyerek yakalayıp döveceklerdi. Evet, zavallı adam aslında Faşistler için oy kullanmış olabilirdi ama eğer öyle idiyse, Balbo'ya göre "onun adına üzülmekten başka yapılacak bir şey yoktu".[29]

Muhalefetin adaylarının dövülmesi, muhalefet gazetelerinin yakılması ve muhalif oyların yok edilmesi sonucunda Faşistlerin listesi –ki faşist olmayan bazı sevilen isimleri de içine almaktaydı– kullanılan oyların üçte ikisini aldı. Faşistler tek başlarına 275 sandalye kazandılar. Bu müttefikleri olmaksızın onlara mutlak bir çoğunluk sağlamaktaydı. Muhalefet partileri arasında Halkçı Parti 39, Sosyalistler 46 ve Komünistler 19 sandalyelerini korudular. Az sayıda sandalye de cumhuriyetçiler, liberaller ve diğer çeşitli küçük gruplara dağılmıştı. Mussolini zafer kazanmıştı. "Bu, bunun gibi bir seçimin olacağı son seferdir. Bir sonraki sefer herkesin adına ben oy kullanacağım" dedi.[30]

Ertesi gün Faşistler Halkçı Parti'nin eylemcilerine ve yerel papazlara Parti'nin başarılı olmuş olduğu yerlerde saldırdılar. Venedik'in dışında küçük bir kasabada silahlı faşistler bir gece bu bölge papazlarından birinin evine geldiler. Evde sadece papazın kız kardeşini bulunca onu ve ihtiyaten papaz yardımcısını dövdüler.

Vatikan genel sekreterliğinde Kilise üyelerine ve Katolik organizasyonlara yöneltilen bu tür saldırılardan öfkelenen biri İtalya'daki bütün piskoposlara gönderilmek üzere bir genelge hazırladı. Bu genelgede onlara planlanmış faşist kutlamalara katılmamaları söylenmekte ve faşistler için özel teşekkür ayinleri icra etmeleri özellikle yasaklanmaktaydı. Fakat bu genelge basılmakla birlikte hiçbir zaman Vatikan'dan dışarı çıkarılmadı. (Bugün arşivde bulunan) taslak belgenin kenarında şu not yazılıdır: "Monsenyör Genel Sekreter'in

28. Hükümetin piskoposların maaşlarını yılda 6.000 liretten 12.000 lirete, bölge papazlarınkini 1.500 liretten 2.500 lirete yükseltmesi dahil.
29. Ebner 2011, s. 38.
30. Sale 2007, s. 130'dan aktarıyoruz.

emriyle bu, gönderilmeyecektir." Gasparri, hiç şüphesiz meseleyi papayla görüştükten sonra, Mussolini'yi sinirlendirebilecek bir şey yapmamanın en iyisi olacağı kararını vermişti.[31]

XI. Pius artık gündelik rutinin içine girmişti. Astları Pius tarafından azarlanma korkusu içinde yaşamaktaydılar. Hoşlanmadığı insanlara karşı sertti ve en önemli devlet başkanları bile onun gözünü korkutmamaktaydı. İspanya Kralı XIII. Alfonso Vatikan'da kendisini ziyaret ettiğinde papadan daha çok sayıda Güney Amerikalı kardinal atamasını isteme hatasını işlemiştir: Tüm kıtada Güney Amerika kökenli tek bir kardinal vardı. Bunu kendisini etkileme yönünde uygunsuz bir girişim olarak gören Pius, Kolombiya'da doğmuş olan vekilharcı Monsenyör Ricardo Sanz de Damper'in planlanmış olan terfisini iptal etmeye karar verir. Kralın isteğine boyun eğmiş gibi görünmek istememektedir.[32]

Fakat tesadüfi bir ziyaretçi ona önceki döneminin heyecanlarını geri getirebilir. Pius Fransız entelektüeli Jean Carrère'i özel bir görüşme için davet etmişti ve ona değişik Fransız ve İtalyan edebi şahsiyetler hakkındaki görüşünü sormuştu. Carrère cevap verirken papa –Carrère'in yazdığına göre– ciddi bir "kibar üstünlük" ifadesiyle kendisine bakmaktaydı. Carrère bu sırada Manzoni'yi zikretmiş ve onun *Nişanlı*'sını dünya şaheserlerinden biri olarak nitelendirmişti. Bu sözleri söyler söylemez "Yüce muhatabım bana birdenbire değişmiş gibi geldi" demektedir Carrère, "o zamana kadar göstermiş olduğu nazik iyilikseverlikten tümüyle bir gülümseme ve sevimlilik timsaline dönüştü". Papa Carrère'e Manzoni'nin sadece büyük bir hikâyeci değil, aynı zamanda büyük bir şair olduğunu söyler. Sonunda Carrère'i son derece mutlu eden bir şey yaparak papa beyaz elbisesi içinde yumuşak, müzikal bir ritimle ezberinden Manzoni'nin bir şiirinden mısralar okumaya başlar.[33]

XV. Benedictus'un görevinin ağırlığı altında ezilmiş gibi göründüğü yerde XI. Pius dağlara tırmanan bir sporcunun sağlamlığını sergilemektedir. Özel sekreteri olarak görev yapması için Milano'dan

31. A.g.e., s. 134-37. Basılmış olan genelge ASV, AESI, pos. 617, fasc. 50, ff, 30r, 30v'de bulunmaktadır; genelgenin gönderilmemesine ilişkin el yazısı not f. 47r'dedir.
32. Chiron 2006, s. 152; Confalonieri 1957, s. 172.
33. Lazzarini 1937, s. 309-10. Lazzarini Carrère'in ziyaretinin tarihini vermemekte ancak 1924'te yayımlanmış olan "*le Pope*"un yayımlanmasından kısa bir süre sonra gerçekleştiğini söylemektedir.

kendisiyle birlikte getirdiği papaz Cönfalioneri onun hakkında "Emretmek için doğmuş görünüyordu" demiştir. Daha sonraları Fransız büyükelçisi de onun etrafına otorite saçtığını söylemiştir.[34] Papa işlerin usulüne uygun olarak yapılmasına da önem veren bir insandır. Bir gün Vatikan'ın bahçelerinde gezinirken yolu üzerinde yerde büyük harflerle papanın adının yazılı olduğu bir zarf görür. O gün Bologna başpiskoposu da kendisiyle birliktedir. Başpiskopos düşünmeden eğilir ve zarfı yerden alır. Onu papaya vermek için döner.

"Aldığın yere koy onu" der XI. Pius. "Mektup göndermenin uygun bir yolu değil bu."

Başpiskopos zarfı tekrar yere koyar ve yürüyüşlerine devam ederler.[35]

Monsenyör Confalioneri uzun yıllarını kütüphanelerde geçirmiş olmasına rağmen papanın bir kütüphaneci değil de küçük bir işadamı zihniyetine sahip olduğunu düşünmüştür. Genç papaz bunu papanın kökleriyle açıklamaktadır çünkü doğduğu yer olan sanayi bölgesi tam da bu tür insanlarıyla tanınmaktadır. XI. Pius somut kavramlarla düşünür ve doğaçlama yapmaktan hoşlanmaz. Her şeyi enine boyuna incelemek ve kendisine gelen bütün raporları dikkatle gözden geçirmek konusunda ısrarlıdır. Bir kez karar verdikten sonraysa bu kararından dönmez. Eleştiri, onun bu kararına daha fazla sarılmasını doğurur. Daha önceki Vatikan genel sekreteri olan Kardinal Merry del Val papanın "bir katır kadar inatçı" olduğunu söylemiştir.[36]

Aralarındaki açık farklılıklara rağmen papa ve Mussolini birçok bakımdan birbirlerine benzerdir. İkisinin de gerçek dostları olamazdı çünkü dostluk eşitlik gerektirirdi. Her ikisi de kendilerine itaat edilmesi konusunda ısrarlıydılar ve etraflarındaki insanlar onların hoşuna gitmeyecek bir şey söyleyecekleri korkusuyla tir tir titremekteydiler. Onlar ilginç bir çift meydana getiriyorlardı; fakat papa kısa bir süre sonra kaderini geçmişin "papaz yiyicisi"ne bağlamanın faydalarını fark etmiştir. Bunun sonucunda Roma'ya

34. Confalionerie 1957, s. 309-10; Charles-Roux 1947, s. 14.

35. Chiron 2006, s. 151.

36. Durand 2010. 1927'de söylenmiş olan bu söz papaya yetiştirilmiş ve papa bu sözünden ötürü kardinali iyice haşlamıştır. Merry del Val bu görüşmesiyle ilgili olarak "Bana sanki küçük bir okul öğrencisiymişim gibi muamele etti" diye yazmıştır: Durand 2010, s. 48-49.

Yürüyüş'ün üzerinden henüz bir yıl geçmemiştir ki faşist devrim Katolik-faşist devrim olmuştur. Yeni bir ortaklık başlamıştır. Ancak kısa bir sonra hiç beklenmeyen bir tehdit ortaya çıkar; çünkü az kalsın Mussolini'nin devrilmesine neden olacak bir olay meydana gelmek üzeredir.

Beşinci Bölüm

Mezarından Kalkmak

30 Mayıs 1924'te, yani yeni parlamentonun açılmasının üçüncü günü Giacomo Matteotti Millet Meclisi'nde faşist sıralardan gelen yuhalamalar ve tehditler arasında kürsüye doğru yürür. İki sene önce ılımlıların tasfiyesi sırasında Sosyalist Parti'den atılmış olan Matteotti reformcu Birlikçi Sosyalist Parti'sini kurmuştu. Bugün ise verecek bir mesajı vardı: Ona göre şiddetin damgasını vurmuş olduğu kısa bir süre önce yapılmış olan seçimin iptal edilmesi gerekmekteydi. Ülkenin çeşitli yerlerinden seçmeni korkutma olaylarını ayrıntılı olarak anlatırken faşist milletvekilleri sürekli olarak onun sözünü kesmekteydiler. "Yalan!" diye bağırıyorlardı. "Rusya'ya dön!" Bir milletvekili bağırmaktaydı: "Artık yetmez mi? Burada ne yapıyoruz? Bu hakaretlere tahammül etmek zorunda mıyız?" Öfkeden kudurmuş bir faşist milletvekilleri grubu tehditkâr bir şekilde salonun ön tarafına doğru ilerledi. Biri "Senin parlamentoda olmaman gerekir" diye bağırdı. "Seni ev hapsinde tutmak gerekir."[1] Sözü defalarca kesildikten sonra nihayet konuşmasını bitirdiğinde faşistlerin ıslıkları muhalefetin alkışlarını boğar. Matteotti binadan çıkmak üzere kapıya doğru ilerlerken meslektaşlarından birine "Şimdi artık benim cenaze konuşmamı hazırlasanız iyi olur" der.

Bu oturumda hazır bulunan Mussolini çok öfkelidir. Basın sekreteri olan Cesare Rossi'ye döner ve "Bu adamın ortalıklarda dolaşmasına izin verilmemeli" diye fısıldar.

1. Giacomo Matteotti, "Discorso alla Camera dei Deputati di denuncia di brogli elettorali" (1924), http//it.vikisource.org/viki/Italia__30_maggio_1924,Discorso_all_Camera_dei_Deputati_di_denuncia_di_brogli_elettorali.

Giacomo Matteotti.

10 Haziran'da Matteotti'nin bu kez Mussolini'nin hükümetini yolsuzluktan suçlamak üzere parlamentoda yeniden bir konuşma yapması programlanmış bulunmaktaydı. Öğle yemeğinden sonra Matteotti, Piazza del Popola'ya yakın bir yerde olan evinden Millet Meclisi'ne doğru yürürken iki adam onu yakalar ve beklemekte olan bir taksiye sürüklemeye çalışır. Ne iri, ne de özel olarak kaslı

olmamakla birlikte otuz dokuz yaşındaki Matteotti cesur ve çeviktir. Kendisine saldıranlardan birini yere fırlatır ve ikinciden de kurtulmak üzeredir ki üçüncü bir adam muştayla yüzünü yumruklayarak üzerine çullanır. Adamlar yarı baygın milletvekilini arabaya sürüklerler. Öndeki sürücüyü arka koltuktan ayıran cam bölmeyi kırarak kendisini kurtarmaya çalışırken onu kaçıranlar Matteotti'yi vahşi bir biçimde dövmektedirler.

Araba Roma sokaklarında hızla ilerlerken sürücü Matteotti'nin imdat çığlıklarının duyulmaması için sürekli olarak kornaya basmaktadır. Çığlıklar kısa süre sonra kesilir. Matteotti ölmüştür. Adamların onu öldürme emrini alıp almadıkları tartışma konusu olarak kalmaktadır ama şimdi cesedi kucaklarında adamlar Matteotti'yi atacak bir yer aramaktadırlar. Bunun için Roma'nın yaklaşık 25 kilometre uzağında, yoldan uzak olmayan bir korulukta derin olmayan bir mezar kazarlar.[2]

Matteotti akşam yemeği için eve dönmediğinde karısı onun hiçbir zaman parlamentoya ulaşamamış olduğunu öğrenir. Alarm zilleri çalmaya başlar. Ertesi akşama gelindiğinde sosyalist milletvekilinin kanlı kaçırılmasını ve delice kornaya basarak olay yerinden hızla uzaklaşan arabanın kaçış sahnesini anlatan tanık raporları gelmeye başlamıştır.

Önde gelen bir milletvekilinin faşistleri bir gün eleştirebilmesi, ertesi gün ise şiddet içeren bir olay sonucunda kaçırılması en katı faşistler dışında herkes için son derece sarsıcı bir olay olmuştur. Kabaran öfke dalgası karşısında Mussolini cinayetle arasına bir mesafe koymaya çalışır. 14 Ağustos'a gelindiğinde polis müdürüyle içişlerinden sorumlu yardımcısını görevden alır. Şüpheler Mussolini'nin basın sekreteri olarak görev yapması dışında gizli bir faşist ücretli katiller grubunun yöneticisi olan Cesare Rossi üzerinde toplanır. Rossi kayıplara karışır. Kısa bir süre sonra faşist rejim içinde üst mevkilerde bulunan bazı başkaları soruşturma ağına yakalanırlar.

Kaçırma olayında kullanılmış olan arabadan elde edilen kanıtlar polisin sosyalist milletvekilini öldüren adamların kimliğini teşhis etmesine imkân verir. Onların liderleri olan Amerigo Dumini arkadaşlarına rejimin en üst makamlarında bulunan kişilerin emirleriyle daha önceden de bir düzine adamı öldürmüş olmasıyla övünmüştür. Dumini 1894'te St. Louis'te doğmuş bir Amerikalıdır.

2. Milza 2000, s. 365-67; De Felice 1966, s. 620; Matteotti'nin öldürülmesi ve sonrasının derinlemesine bir ele alınması için bkz. Canali 2004b.

Babası İtalyan bir göçmen, annesi İngiliz'dir. Genç bir delikanlıyken İtalya'ya taşınmış, savaş sırasında İtalyan ordusuna katılmış ve daha sonra Mussolini'nin Rossi'nin emri altında çalışan güvenilir bir yardakçısı olmuştur.

Altı ay önce Mussolini şiddet eylemlerini gerçekleştirebilecek küçük, gizli bir müfreze meydana getirmek üzere Rossi ve bazı kodaman faşistlerle görüşmüştür. Dumini'ye bu grubu kurma görevi verilmiştir. Haziran'da o, en muhtemel olarak Rossi'den Matteotti'nin peşine düşme emrini almıştır.[3]

Tüm ülke ayağa kalkmıştır. Arada bir sosyalist ayaktakımına layık görülen dövme ve insanların boğazından aşağı hintyağı akıtma başka şeydir, bütün işaretlere göre faşist rejiminin en tepelerinden verilen bir emirle parlamentodaki ana muhalefet partilerinden birinin liderinin öldürülmesi başkadır. Güpegündüz ve Roma'nın göbeğinde böyle bir şeyin yapılmış olması yasalara yapılan bu saldırının vahametini artırmaktadır. Bir buçuk yıl önce Mussolini en çok kabadayılarıyla tanınan bir şiddet hareketinin başı olmaktan çıkarak gitgide saygı duyulan bir hükümet başkanı olma düzeyine yükselmiştir. Destekleyicilerinin çoğu onun kaba geçmişini arkasında bıraktığını düşünmüştür –veya en azından ummuştur– fakat Matteotti'nin öldürülmesi durumun hiç de böyle olmadığını göstermektedir. Olayı takip eden günler ve haftalarda Mussolini'nin o kadar dikkatle bir araya getirdiği tüm destek ağı –eski milliyetçiler ve liberaller, büyük sanayiciler ve küçük dükkân sahipleri– çözülmeye başlar.[4]

Matteotti'nin cesedinin hâlâ bulunamamış olduğu haziran sonunda muhalefet milletvekilleri bir araya gelirler ve Mussolini faşist milisleri ve muhalefeti korkutup yıldırmak için yaratmış olduğu diğer gizli örgütleri dağıtıncaya kadar Meclis'in başka bir oturumuna katılmayacaklarına ant içerler.

Muhafazakâr gazeteler Mussolini'ye sırtlarını döner. O zamana kadar kendisini desteklemiş olan *Il Giornale d'Italia* cinayetten sorumlu olanların ortaya çıkarılmasını ister. Mussolini'yi geniş bir biçimde bağrına basmış olan orta sınıflar da yüzlerini ondan çevirmeye başlarlar. Onlar muhafazakâr, milliyetçi bir hükümet istemişlerdir, eli kanlı bir zorba değil. Parlamentodaki muhalefet milletvekilleri Roma sokaklarında yürürken yoldan geçen insanlar

3. Milza 2000, s. 570; CC 1924 III, s. 80-89.
4. De Felice 1966, s. 630.

tarafından alkışlanırken insanlar Faşist Parti'ye üyelik kartlarını yırtmaya başlarlar. Yakın zamanlara kadar mağrur bir şekilde yollarda geçit resmi yapan faşist milisler şimdi üniformalarıyla halkın önüne çıkmaktan korkmaktadırlar.[5] Rejim sendelemektedir. Düşmesinin önünde çok az engel vardır.

Bir dizi başarı Mussolini'nin egosunu şişirmiştir. Fakat şimdi cesareti kırılmış bir durumda yanına yaklaşılamaz olmuştur. Morali o kadar bozuktur ki en yakın danışmanları bile onunla bir araya gelmekten korkmaktadırlar. Yardımcısı Quinto Navarra "Palazzo Chigi'de –yani Mussolini'nin ofisinin bulunduğu yerde– insan sanki bir mezarlıkta dolaşıyor gibi" demektedir.[6]

Bu sessizlik, nutuk attığı ve astlarını azarladığı zamanlar palavracı zorbanın bağırıp çağırmalarının her zaman onun, yani Navarra'nın ta odasının içine kadar gelmesinden ötürü özellikle dikkate değerdir. Şimdi ise onun odasına tek bir ses gelmemektedir. Bir gün, krizin en şiddetli anında Navarra başbakanı kendi odasında görür. "O sabah kapıyı biraz araladığını gördüğümde Mussolini'nin sadece üzgün olduğunu söylemek çok hafif bir şey olacaktı." Teselli edilemez bir durumda bulunan Mussolini kafasını bir o yana bir bu yana sallayarak oturmuş ve gözlerini sonuna kadar gibi açmış bir vaziyette, oflayıp puflayarak başını uzun arkalıklı sandalyesinin yaldızlı ahşap kısmının önce bir tarafına, sonra diğer tarafına vurmaktadır.[7]

Bir telefon dinlemesi –çünkü anlaşıldığına göre Mussolini polise sevgilisinin telefonunun dinlenmesi talimatını vermişti– Mussolini'nin Margherita Sarfatti'yle şikâyetçi bir telefon konuşmasını kaydetmiştir. Margherita Mussolini'ye sorar:

"Nasılsın?"

"Nasıl olmamı bekliyorsun?"

"Yeni bir şey var mı?"

"Hiçbir şey yok... Artık hiçbir şeye şaşırmıyorum... Beni en fazla sözüm-ona dostlarımın ne düşündüklerini bilmemek üzüyor, bana ihanet eden dostlarımın."

5. Milza 2000, s. 378

6. De Felice 1966, s. 644. Daha sonra cinayetten sonraki bu haftaları hatırladığında Mussolini şöyle demiştir: "O günlerde yalnızlık duydum çünkü normalde o kadar kalabalık olan Palazzo Chigi sanki bir patlama olmuş, bir kasırga geçmiş gibi tamamen ıssızlaşmıştı."

7. Navarra 2004, s. 25-27.

Margherita öfkesinin muhakemesini bozmaması gerektiği konusunda Mussolini'yi uyarır.

"Öfke meselesi değil" diye cevap verir Mussolini. "Ne yazık ki kader kartını düşmanlarımın lehine kullanmakta. Eğer oyunu kaybedersem –ki bu hemen hemen kesin gibi görünüyor– onurumu kurtarma imkânım bile yok."[8]

Mussolini'nin cinayetle arasına mesafe koyma çabaları sorumlu oldukları anlaşılan kişilerin kimliklerinin ortaya çıkmasıyla çöker, çünkü bunlar kendisine en yakın bazı insanları işaret etmektedir. Rejimin sonu yakın gözükmektedir.

Üyeleri seçilmeyen, kral tarafından atanan senato cinayetten iki hafta sonra açılır. Mussolini konuşmak için ayağa kalkar. Samimiyetinin kanıtı olarak failleri oldukları düşünülen insanların tutuklanmasına ve üst makamlarda bulunan memurların görevden alınmasına işaret ederek meydana gelen bu cinayet olayının aydınlatılması için kendisinin de diğer insanlar kadar istekli olduğunu söyler.[9] İnsanların çoğunun onun bu sözlerini acınacak ölçüde gerçekten uzak olduğunu düşünmelerine karşılık biri kendisini tebrik etmek için koşar. Papanın gizli temsilcisi Peder Tacchi Venturi Mussolini'ye konuşmasından ne kadar etkilendiğini söyler. Onu yaptığı bütün iyi şeylerden ötürü övgülere boğar ve Tanrı'dan gelecekteki başarısını güven altına almasını ister.[10]

Liderlerinin büyük bir şok geçirmekte olduğu yönünde haber yayılınca eyaletlerin faşist patronları onu bu şaşkınlığından kurtarmak için Roma'ya gelmişlerdir. Onu korktukları gibi ne yapacağını bilmez bir şekilde afallamış olarak bulurlar. Bologna'nın faşist patronu Leandro Arpinati Mussolini'yi ağlamaktan gözleri kıpkırmızı, telaş içinde görmekten dehşete düşmüştür. Onun iflasını ilan etmek üzere olan bir işadamı gibi göründüğünü söyler.[11]

Matteotti'nin öldürülmesi papa için bir felaketti. Vatikan Mussolini'de nihayet kendisiyle çalışabileceği bir İtalyan liderini bulmuştu. Parlamentoyu boykot etme ve anayasal hakların iadesi için çağrıda bulunma konusunda birleşen muhalefet güçleri karşısında Mussolini'nin iktidarda kalması tehlike içine girmişti. Papa Halkçı Parti'nin yeni bir hükümet kurma yönünde çağrıda

8. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 295.
9. CC 1924 III, s. 85-87.
10. ASMAE, Gab., b. 32, Tacchi-Venturi a Mussolini, 27 giugno 1924.
11. Baima Bollone 2007, s. 96.

bulunan koalisyona katılma kararının karşısına çıkarak Mussolini'yi kurtarmak üzere elinden geleni yapmaya karar verir. Bu parti resmen Kilise hiyerarşisine tâbi olmamakla birlikte eğer papa açık bir biçimde kendisini eleştirirse İtalya'nın Katolik partisi olması iddiasını zorlukla devam ettirebilirdi.[12]

İtalyanların ne yapacaklarını bilmedikleri ve Mussolini'nin kaderinin belirsiz bir durumda olduğu haziranın sonunda Vatikan'ın günlük gazetesi *L'Osservatore romano* bunalımla ilgili olarak Katoliklere Kilise'nin sivil yetkililere itaat edilmesi konusundaki öğretisini hatırlatan ve onları "karanlığa doğru bir atlayış yapmama"ları konusunda uyaran bir başmakale yayımlar. Bunu Vatikan'in gözetiminde yayımlanan Cizvit gazetesi *La Civilta cattolica*'nın yayın yönetmeni Peder Rosa tarafından kaleme alınmış olan ve okurlara Kilise'nin hükümetin otoritesine itaat etmeleri yönündeki tavsiyesini hatırlatan makalesi izler. Peder Rosa, iyi Katoliklerin Sosyalistlerle işbirliği içine giremeyecekleri yönündeki uyarısıyla özellikle Halkçı Parti'nin destekleyicilerine hitap ederek mevcut hükümeti yıkma yönündeki her çabanın anarşi tehlikesini doğuracağını ileri sürmektedir.[13]

Vatikan Katolik partinin liderlerine faşist rejimi yıkma çabalarının hoş karşılanmayacağını açık olarak belirtir. Fakat onlar İtalya'yı yeniden parlamenter rejime geri götürme konusunda diğer muhalefet gruplarıyla çalışmaya devam ederler.[14]

Pius, Mussolini'nin morali bozulmuş taraftarlarına cesaret vermek ister. 20 Temmuz Pazar sabahı Tacchi Venturi'ye ümitsizliğe düşmüş lidere hâlâ kendisinin desteğine sahip olduğunu bildirmesini ister. O günün öğleden sonrası Cizvit papaz Mussolini'ye bir not gönderir: "Ekselansları, bu sabah Papa Hazretleri'nin özellikle hoşunuza gideceğinden ve teselli edici olacağından emin olduğum kelimelerle sizden söz ettiğini belirtmek isterim." Bu son kelimeleri

12. Sale 2007, s. 162.

13. A.g.e., s. 162-68.

14. Haziran sonunda muhalefet adına konuşan bir Halkçı Parti milletvekili demokratik özgürlükleri geri vermesi için krala yeni bir başbakan ataması ve özel silahlı gruplara bir son vermesi çağrısında bulunmuştur: CC 1924 III, s. 179-80. Temmuz ortasında partinin taşra liderleri Roma'da bir araya gelirler ve bir plan üzerinde anlaşırlar. Faşistlerin alternatifinin Mussolini'nin destekçilerinin ileri sürdükleri gibi 1922'nin toplum üzerinde bir travma yaratmış olan felç olmuş hükümeti ve kaosu olmadığı, bağımsız liberaller ve demokrat sosyalistlerden meydana gelecek sağlam bir halkçı koalisyon olduğu üzerinde ısrar ederler. Bkz. Ferrari 1957, s. 70; Sale 2007, s. 169-71b.

özellikle vurgular ve papanın sözlerini şahsen kendisine iletmesinin en iyisi olacağını belirterek yakın bir zamanda kendisiyle buluşmak isteğini belirtir. İki gün sonra savaşa hazırlanan başbakan notu açıp okuyunca üzerine renkli kalemiyle "Perşembe sabahı saat 12.00'de" diye yazar. Böylece Venturi Mussolini'nin en karanlık günlerinde papanın desteğini iletmek üzere onun yanına gelir.[15]

XI. Pius bu teselli kelimeleriyle de yetinmez. Yardım için yine Peder Rosa'ya döner. Kütüphanesinde Cizvit editörle buluşarak ona kriz üzerine yeni bir şey hazırlaması talimatını verir. İki gün sonra, yani temmuzun sonunda, bizzat Kardinal Gasparri'nin kendisi Rosa'nın hazırlamış olduğu yazı taslağını almak üzere Roma'da *La Civilta cattolica*'nın merkezine gelir. Sonraki birkaç gün bu taslak, üzerinde papanın siyah kalemle yapmış olduğu düzetmelerle birlikte Vatikan'la gazetenin bürosu arasında gidip gelir. Papanın nihai onayı alındıktan sonra yazarı belirtilmemiş olan makale baskıya gider.[16]

Mussolini'yi Kilise için yapmış olduğu her şeyden ötürü övdükten ve onun Matteotti cinayetiyle hiçbir ilgisi olmadığını ima ettikten sonra *La Civilta cattolica*'nın bu makalesi hükümete karşı şiddet eyleminin asla meşrulaştırılamayacağı konusunda uyarıda bulunmaktaydı. Hatta "ciddi talihsizlikler" doğuracağından ötürü yeni seçimler yoluyla onu devirme konusundaki meşru yöntemlerin kullanılmasından bile kaçınılmalıydı. En önemlisi Halkçı Parti, Sosyalistlerle bir ittifaka girmesini asla haklı çıkaramazdı.[17]

Matteotti'nin karısı ve annesi kendisiyle ısrarla görüşmek istediklerinde papa daha zor durumda kalır. Taleplerinin Mussolini'yi daha çok zayıflatma amacını taşıdığından şüphelendiği için bu isteği reddeder. Ama taşkalpli olarak da görünmek istemediği için Gasparri'ye iki kadını kabul etmesi ve her birine kendisinin

15. ASMAE, Gab. 32, Tacchi Venturi a Mussolini, 20 iuglio, 1924; a.g.e., Paulicci de' Calboli a Tacchi Venturi, 22 iuglio 1924. Mussolini'nin el yazısı notu Tacchi Venturi'nin sekreteri Baron Paulicci de' Calboli'nin ön yazısının üzerine karalanmıştır. A.g.e., Tacchi Venturi a Paulicci de' Calboli, 20 iuglio 1924.

16. Papanın uyguladığı yakın denetlemeyle ilgili ayrıntılı ve alışılmadık bilgi Felice Rinaldi, S.J.'deki bir belgede bulunmaktadır: "Resoconto della stesura dell'articolo 'la patra dei cattolici nelle presenti lotte dei partiti politici in İtalia'", 11 agosto 1924. Sale 2007, s. 477-78'de yayımlanmış olan *Civiltà cattolica*'nın arşivlerinde; s. 172-73'teki Sale'nin tartışmasına da bkz.

17. "La parte dei cattolici nelle prsenti lotte dei partiti politici in Italia", CC 1924 III, s. 297-306.

kutsadığı bir tespih hediye etmesini ister.[18] Papanın Mussolini'ye sürekli desteği hakkında herhangi bir şüphe var idiyse bu şüphe eylül başında bir grup üniversite öğrencisine yaptığı bir konuşmayla sona erer. Papa onlara İtalyan Katoliklerinin Sosyalistlerle hiçbir zaman işbirliği yapamayacaklarını söyler.[19]

Mussolini, hayatta kalma mücadelesinde papanın desteğinin ne kadar hayati olduğunu biliyordu. Bunalımın ortasında çocuklarının din dersleri almasını ayarlamıştır. On iki yaşındaki Edda, sekiz yaşındaki Vittorio ve altı yaşındaki Bruno aynı günde ilk komünyonlarını ve konfirmasyonlarını almışlardır.[20]

Papa memnunlukla karşıladığı bu haberi duyduğunda kendisini bir başka problem karşısında bulmuştur. Don Sturzo Halkçı Parti'nin başkanlığından istifa etmiş olmakla birlikte hâlâ rejimi eleştiren makaleler yazmaya devam etmekteydi. Bu, Mussolini'yi öfkelendiriyordu ve Sturzo'nun muhalefetin görünür bir siması olarak kaldığı anlamına gelmekteydi. Papa Sturzo'ya saldırılarını kesmesini emreder.[21]

18. Gasparri Belçika büyükelçisine kadınların onları ne yaptıkları hakkında hiçbir fikri olmadığını itiraf ederek bu talimatı yerine getirir: Beyens 1934, s. 235-36.

19. Sale 2007, s. 182-183'ten aktarıyoruz. Papanın sözleri gerek İtalya içinde, gerek dışarıda faşizm karşıtları arasında büyük öfkeye neden olmuştur. Bazıları papanın bu tür siyasi meseleler üzerinde görüş ileri sürerken bir papanın yanılmazlığıyla değil, sadece kişisel bir görüş ileri süren bir insanın yetkisiyle konuştuğunu savunmuştur. Bir hafta sonra *L'Osservatore Romana* karşı saldırıya geçmiştir. Vatikan'ın bu günlük gazetesi Katolik dünyasını papanın sözlerinin "kategorik bir talimat"ı temsil ettiği konusunda bilgilendirmiştir. Ona göre Katoliklerin bu konularda kendi vicdanlarını takip etmekte özgür olduklarını ileri sürenler ciddi bir biçimde yanılmaktadırlar: Sale 2007, s. 184.

20. Bu dersler Toskana'daki Calmodese Manastırı'nda verilmekteydi. Mussolini'nin yazlık evi ise Romagna eyaletinde bulunmaktaydı. Yaşlı kardinal Vannutelli o sırada Romagna'da yaz tatilini geçirmekteydi. Mussolini kısa bir süre sonra bir aile ziyareti için bu yazlık evine gelmiş ve Vannutelli'yi aramıştır. Kardinale manastırın pederi Major'un çocuklara ilk komünyonlarını (Aşayı Rabbani töreni) vermesinin hemen arkasından onların konfirmasyonlarını (Hıristiyan topluluğuna katılma töreni) yapıp yapamayacağını sormuştur. Bunun üzerine 8 Eylül'de Mussolini'nin çocukları sabahleyin ilk komünyonlarını alırlar ve kardinal öğlene doğru da onların konfirmasyon törenlerini yönetir. Vatikan'ın gizli arşivlerinde bulunan Vannutelli'nin mektubu Sale 2007, s. 345-46'da bulunmaktadır.

21. İlginç bir şekilde Gasparri 16 Eylül'de bu kararı doğrudan Sturzo'ya iletmek yerine Sturzo'nun Sicilya'da bir piskopos olan kardeşine yazmıştır. Ona "Kutsal Peder'in arzusunun, daha doğrusu emrinin" ne olduğunu belirtmiş ve Don Sturzo'nun papanın kararının bu olduğunu öğrenmesini istemiştir. Don Sturzo'nun incinen kardeşi bu isteği reddetmiş ve Halkçı Parti'nin bir önceki başkanına bu bilgiyi iletmenin bir başka yolunu bulmasını Gasparri'nin kendisine bırakmıştır.

Buna cevap olarak Sicilyalı papaz, ülkeyi terk etmeyi teklif eder. Bu, papayı memnun eden bir tekliftir çünkü o sadece Sturzo'yu İtalya'nın siyaset sahnesinden uzaklaştırmakla kalmayacak, büyük bir sorun olabilecek bir şeyi engelleyecektir: Sturzo İtalya'da kaldığı müddetçe bir faşist çetenin onu öldürülecek adamlar listesine ekleme tehlikesi devam edecekti. Bu ise papanın hükümete desteğini devam ettirmesini zorlaştıracaktı. Ekimin sonunda Sturzo dışarıda kısa bir dönem olacağını ümit ettiği ikameti için İtalya'dan ayrılır. Ama bu gidiş, yirmi iki yıllık bir sürgüne dönüşecektir.[22]

Mussolini bu arada eyaletlerdeki faşist patronların kararlılığını giderek daha fazla sorgulamaları sonucunda yeni baş ağrılarıyla karşılaşmıştır. 1924'ün sonunda "*Mussolini'ye karşı Faşizm*" adlı bir makale yayımlanır. Makale, liderin tek gerçek desteğinin taşranın faşist çetelerinde yattığını ileri sürer ve onun Matteotti'nin katillerini tutuklatma kararını eleştirir. İşleri daha da kötüleştiren şey, üç gün sonra Cesare Rossi tarafından hazırlanmış olan cinayetle ilgili bir açıklamanın Fransa'da yayımlanması olur. Bu açıklama Mussolini'nin doğrudan cinayetle irtibatlı olduğunu söylemektedir. İtalya'nın en prestijli gazetesi Milano'da yayımlanan *Corriere della Sera* Mussolini'nin yapabileceği en iyi şeyin istifa etmek olacağını yazar. Mümkün bir askeri darbe dedikoduları kralın yeni bir başbakan atamak üzere olduğu yönünde bazı spekülasyonlarla birleşir.[23]

Mussolini, Matteotti krizinin bir sonucu olarak görevden alınmamışsa bunun nedeni muhalefetin güven verici bir alternatifi sunamaması olmuştur; tabii bunda papanın faşist yönetimi devirme konusunda mümkün bir ittifakı sürekli olarak baltalama yönündeki çabalarının da bir rolü vardı. Bu alternatif olmayınca ne kral ne de ordu eyleme geçme konusunda istekli olmuştur.[24]

Bu durumu fark eden Mussolini kendine güvenini tekrar kazanır. Faşizmin yıkılmasının kendisine kesin göründüğü an geçmiştir.

---

22. Vatikan Genel Sekreterliği Arşivleri'nde Sturzo'nun avukatının el yazısıyla yazılmış 17 Ekim tarihli bir makbuz vardır. Sturzo'nun avukatı Monsenyör Pizzardo'nun Sturzo'nun yurtdışına yapacağı yolculuğun masraflarını karşılamak üzere kendisine on bin liret vermiş olduğunu kabul etmektedir. Bu para için müteşekkir olmakla birlikte Sturzo onun İngiliz Sterlini olarak kendisine verilmiş olsaydı daha memnun olacağını düşünmüştür ve ikinci ve bu kez bizzat Sturzo'nun kendisi tarafından yazılmış olan 20 Ekim tarihli bir pusula Pizzardo'ya bir gün sonra aynı temsilciyi bu döviz değiş tokuşu için göndereceğini haber vermektedir: ASV, AESİ, pos. 617, fasc.50 ff, 26r-27r; Molony 1977, s. 192.

23. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 296; Monelli 1953, s. 109; De Felice 1966, s. 716.

24. Burada De Felice'nin yorumuna (1966, s. 717, 1968, s. 50-51) dayanıyorum.

3 Ocak 1925'te, yani faşist katillerin Matteotti'yi öldürmelerinin üzerinden henüz yedi ay geçmemiştir ki parlamentoda konuşmak için ayağa kalkar. Bu, kariyerinin en dramatik konuşması olacaktır.

"Burada Meclis'in ve tüm İtalyan halkının önünde beyan ediyorum ki" diye sözlerine başlar, "ben, tek başıma ben, meydana gelen her şeyin tüm siyasi, ahlaki ve tarihi sorumluluğunu üzerime alıyorum".

"Hepimiz senin yanındayız" diye hep bir ağızdan bağırırlar faşist milletvekilleri.

"Eğer faşizm bir cinayet örgütüyse, bu cinayet örgütünün başı benim."

" Hepimiz seninle birlikteyiz" diye alkışlar devam eder.

"Eğer tüm bu şiddet özel tarihi, siyasi ve ahlaki ortamın sonucu ise onun da bütün sorumluluğunu üzerime alıyorum; çünkü bu tarihi, siyasi ve ahlaki ortamı ben yarattım" der Mussolini.

"Baylar! Yanıldınız! Faşizmin bittiğine inandınız... Fakat göreceksiniz... Baylar, İtalya barış istiyor, sükûn istiyor, huzur istiyor. Ona bu sükûnu, bu huzuru mümkünse sevgiyle vereceğiz; ama değilse, eğer gerekliyse zorla vereceğiz."

Bu sözlerle İtalya'da demokrasinin son kalıntıları üzerine faşist saldırı başlar.

Altıncı Bölüm

Diktatörlük

Mussolini'nin parlamentoda konuştuğu gün faşist milis birlikleri ayakta kalan faşist karşıtı partilerin ve gazetelerin merkezlerine saldırdılar.[1] Muhalefet liderleri toplanıp hapse atıldı.[2] Muhalefet liderlerini dövme olayları yeniden başladı. Bu olayların en önemlisi parlamentoda Liberallerin lideri olan ve daha önce de faşistler tarafından dövülmüş olan Giovanni Amendola'nın o yaz uğramış olduğu faşist saldırı oldu. Amendola, almış olduğu yaralar sonucu birkaç ay sonra öldü.[3]

Vatikan'ın devam eden güçlü desteğinin değerini bilen Mussolini papayla ittifakını devam ettirmenin yollarını aramaktaydı. Çocuklarını ve karısını vaftiz ettirdikten ve daha sonra çocuklarının ilk komünyonlarını ve konfirmasyonlarını yaptırdıktan sonra Mussolini'nin Katolik itimatnamelerini gösterme imkânları tükenmekteydi. Ama elinde bir tane daha kalmıştı. Temmuz ayında Tacchi Venturi'ye en muhtemel olarak da eylül ayında Rachele ile dini bir törenle evlenmek istediğini söyledi.

Bu haberin XI. Pius'un hoşuna gideceğini bilen Cizvit mutluydu. Fakat eylülün ortasına gelindiğinde Mussolini'den hâlâ bir haber yoktu. Venturi ne olduğunu sormak için Mussolini'ye bir pusula yazdı. Bu pusulada Mussolini'ye "İyi niyetinizden kesinlikle şüphe

1. Gerçekten milis olarak örgütlenmiş olanlarla kâğıt üzerinde onlara katılmış olanlar arasındaki farktan ötürü Militia Volontaria per la Sicurezza Nazionale (Gönüllü Ulusal Güvenlik Milisleri) adıyla bilinen faşist milis örgütünün üyelerinin tam sayısı bilinmemektedir ama yüz binin üzerinde gerçek milisin ve belki bunun iki veya üç katı diğerlerinin olduğu düşünülmektedir.
2. Milza 2000, s. 386-87.
3. Fornari 1971, s. 101-11.

etmiyorum" dedi ve eğer bu evlenme töreni önlerindeki birkaç hafta içinde ayarlanabilirse "bu yalnızca Ekselanslarına içten bağlı olan birkaç büyük kişi için değil, Kutsal Peder için de özel bir teselli olacaktır" diye ekledi.

Ertelemenin nedeni Kilise'ye karşı antipatisi son derece köklü olan Rachele olmuş olabilir. Mussolini birkaç yıl önce Rachele'in vaftiz olması üzerinde ısrar ettiğinde onu bu törene resmen kolundan tutup sürüklemek zorunda kalmıştı. Kendi evi dışında her yerde efendi olan Mussolini karısını oldubittiye getirmek zorunda olduğuna karar vermişti. 29 Aralık 1925'te hizmetçisi kendisine kocasının, kardeşi ve bir papazla birlikte geldiğini söylediğinde Rachele Milano'da evinin mutfağında *tagliatelle* pişirmekteydi. Misafirler oturma odasında kendilerine katılmasını istediler. Kocasının bir papazla birlikte alışılmadık gelişinden kuşkulanan Rachele işini bitirdiği zaman geleceğini söyledi. Sabırsızlık içinde bekleyen Mussolini sonunda dayanamayıp mutfağa daldı: "Çıkıyoruz, Rachele. Yeter artık. Bana ısrar ettirme!" dedi. Kolayca itilip kakılmaya gelmeyen Rachele onun ne istediğini anlamazlıktan gelmek için elinden geleni yaptı. Fakat bundan yılmayan Mussolini onun arkasına geçti, önlüğünü çıkardı ve ellerini yıkaması için lavaboya götürdü. Sonra yine onu oturma odasına götürerek orada kaçma imkânı olmaksızın papazın evlenme törenini yerine getirmesini sağladı.[4]

Her şey bir kez daha Mussolini'nin istediği gibi gitmekteydi. Ülke içindeki gezilerine yeniden başladığında kalabalıklar her yerde onu yine coşkuyla karşıladılar. Her zaman dağarcığında vurucu bir cümle veya güçlü askeri bir benzetme bulunan Mussolini duygusal bir dille fedakârlık ve inançtan söz etti.[5] Bir gözlemcinin dediği gibi onun "bir piton yılanının tıslamasından aslan kükremesi"ne

4. Tacchi Venturi'nin 18 Eylül 1925 tarihli mektubu CC arşivlerinde envanteri yapılmış bir dizi belge arasında bulunmaktadır ve Sale 2007, s. 364-65'e yayımlanmıştır. Merkezi Devlet Arşivleri'nde yer alan Mussolini'nin kendi arşivlerinde bu mektubun orijinalini veya bir kopyasını bulamadım. Dolayısıyla onun gönderilmiş olduğuna dair bir kanıt olmadığının farkındayım. Franzinelli (1998, s. 45) bu evlenme töreninin tarihini vermektedir. Milza (2000, s. 401), Rachele Mussolini'nin bu geç kalmış vaftizi konusundaki isteksizliğini belirtmektedir· Evlenme töreni konusundaki bilginin kaynağı R. Mussolini'dir: 1974, s. 123-24.

5. PNF'nin ulusal kongresinde yaptığı 21 Haziran 1925 tarihli konuşması tipiktir: "Bir devrime önderlik etme sorumluluğu olanlar bir savaşı yürütmekten sorumlu olan generaller gibidir": Discorsi di Benito Mussolini, "Discorso del 21 giugno 1925", http:/www.dittatori.it/discorso21giugno1925.htm.

kadar uzanan geniş bir ses aralığı içinde vücudunun hacmini doğru zamanda büyütme konusunda olağanüstü bir kabiliyeti vardı.[6]

Fakat kısa bir süre sonra Mussolini kendisini kendi saflarında ortaya çıkan bir problemin tam ortasında buldu. "Faşistlerin en faşisti" olan Roberto Farinacci bir kez daha problem yaratıyordu. Bir önceki yıl, diktatörlüğünü ilan ettikten kısa bir süre sonra Mussolini hesaplı bir kumar oynamıştı. Kendisini gözü önünde tutma amacıyla Farinacci'yi Faşist Partisi'nin liderliğine atamıştı.

Farinacci o kadar kolay ehlileştirilebilir bir insan değildi. İkisi arasındaki gerilim Mart 1926'da Farinacci, Matteotti'nin katillerinin duruşmasında ön planda bir rol oynama konusunda ısrar ettiğinde zirve noktasına ulaştı. Cinayetin üzerinden hemen hemen iki yıl geçmişti ve Mussolini'nin en az istediği şey, insanlara o zaman neler olduğunu yeniden hatırlatmaktı. Basında olayla ilgili haberleri mümkün olduğu kadar önemsizleştirmek için mahkemeyi Roma'nın kuzeydoğusunda uzak bir kasaba olan Chieti'ye aldırmıştı. Mahkemenin başlamasından birkaç gün önce Mussolini kendi el yazısıyla kaleme aldığı bir muhtırada "Duruşmalar sırasında içerde ve dışarıda kamuoyunu kışkırtması mümkün olan dramatik gösterilerden mümkün olduğunca kaçınmalıyız. Dolayısıyla gürültülü olaylara veya siyasi konu dışına çıkmalara mahal vermemeliyiz" diye yazmıştı.

Mussolini'yi rahatsız edecek bir tutumla Farinacci davalıları savunan ekibe katılma kararını almış ve Faşist Parti'nin Chieti'deki başkanına gelişiyle ilgili büyük bir miting düzenlemesi talimatını vermişti. Bu gösteriden öfkelenen Mussolini Farinacci'ye sert bir üslupla kaleme alınmış bir mektup gönderdi: "Sözlerinin hiçbirini tutmadığını görüyorum ve dava... siyasi bir dava oldu. Bunu son derece yanlış buluyorum ve partinin içinde büyük bir rahatsızlık yayılıyor... Mahkemenin sonunda herhangi bir mitingi veya kutlamayı hoşgörüyle karşılamayacağım konusunda seni uyarıyorum."[7]

Faşist bir savcının, faşist bir hâkimin ve savunma avukatı olarak Faşist Parti'nin genel başkanının yardımıyla davalılardan ikisi beraat etti. Dumini –Mussolini'nin Amerika doğumlu yardakçısı– ve

6. Baima Bollone 2007, s. 28'de verilmektedir.

7. Kudretli Duçe'nin Farinacci'yi korkutmadığı bu ikincinin ertesi günü ona verdiği cevaptan açık olarak ortaya çıkmaktadır. Farinacci şunları yazmıştır: "Bu sabah haberciniz bana alışılagelen "huysuz mektuplar"ınızdan birini getirdi. Ben Roma'daki taahhütlerimden birini yerine getirdim ve siz benim sözlerimi tutmadığımı söyleyerek beni şaşırtıyorsunuz... Dava siyasi mi oldu? Fakat bu uzun zamandan beri bilinen bir şey, yoksa ben Chieti'de olmazdım."

onun iki yoldaşı kasıtsız adam öldürmekten suçlu bulundular ve iki aydan daha kısa bir süre içinde serbest bırakıldılar. Karardan memnun olmakla birlikte Mussolini Farinacci'ye öfkeliydi ve onu derhal partinin başından uzaklaştırdı.[8]

Halkın önündeki imajını güçlendirmeye çalışan Mussolini giderek artan bir biçimde kendisini yeni Sezar, İtalya'ya eski büyüklüğünü yeniden kazandıracak olan insan olarak takdim etmekteydi. Bu çabasında sevgilisi Margherita Sarfatti'de önemli bir ortak bulmuştu. 1926 yılında yayımlanan Sarfatti'nin kendisiyle ilgili yarı resmi biyografisi anlamlı bir başlık, Latince *Dux* adını taşımaktaydı.[9] Kelimenin İtalyanca karşılığı olan ve "önder" anlamına gelen *Duce*, basında ve halk önüne çıkmalarında Mussolini'yle ilgili olarak gitgide daha çok kullanılmaktaydı.[10]

Mussolini faşist ve Katolik imajların birleşmesiyle İsa'vari bir figür olarak da takdim edilmeye başlamıştı. Bir Fransız sömürgesi olan Tunus'taki İtalyan okullarında öğrenciler giderek İtalya yarımadasında da daha fazla duyulacak olan şu duayı etmekteydiler:

"Kara gömleklilerin kurucusu Büyük Önder'e *(Duce)* ve onun biricik koruyucusu olan İsa Mesih'e inanıyorum. Kurtarıcımız iyi bir öğretmen ve çalışkan bir demirciden dünyaya geldi... O, Roma'ya geldi..."[11]

---

8. Fornari 1971, s. 119-25 ve 135. Ulusal Arşivler'de bulunan Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın dosyaları, 1934 yılına ait olan ve başında Matteotti'nin katillerinin mahkeme edilmelerine dair ilginç girişin bulunduğu bir dizi ilginç belgeyi ihtiva etmektedir. Buna göre cinayetin elebaşı olan Amerigo Dumini San Antonio'daki bir avukata bazı düşmanlar yüzünden hayatının tehlikede olduğunu belirten bir mühürlü paket göndermiştir. Bu düşmanları içinde başlıca isim olarak İtalyan polis teşkilatının başı olan Arturo Bocchini'yi zikretmiştir. Dumini pakette bulunan belgelerin ölümü hâlinde açıklanacağını bildirmesinin onu, yani avukatı öldürülmekten kurtaracağını yazmıştır. Dumini'nin kim olduğunu bilmeyen avukat Teksaslı bir senatör olan arkadaşından onun kim olduğunu bulmasını ister. Senatörün isteğine cevap olarak Floransa'daki Birleşik Devletler konsolosu Dumini'nin Matteotti cinayetindeki rolü hakkında bilgi veren bir raporu Amerika Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı'na gönderir. Dışişleri Bakanlığı konsolosun mektubunun Teksaslı avukata gönderilemeyecek kadar hassas olduğunu düşünür. Bunun yerine senatöre konuyla ilgili kısa bir bilgi verir ve dikkatli bir biçimde avukatın ne tür bir durum karşısında bulunduğunu bilmesini sağlar: NARA, M1423, reel 1, Arnold Cözey, San Antonio'dan Floransa'da ABD konsolosu Joseph Haven'e, 1 Mart 1934.

9. Urso (2003, s. 160-65) *romanita* (Romalılık) temasını ortaya atma ve Duçe kültünü yaratmada Sarfatti'nin rolünü tartışmaktadır. Kitap ilk kez, İtalya dışında ve bir önceki yıl farklı bir adla yayımlanmıştı.

10. *Duce,* Dûçe olarak telaffuz edilir.

11. Falasca-Zamponi 1997, s. 64-65'e zikredilmektedir.

Mussolini dalkavukluktan hoşlanmaktaydı fakat aklı başındaydı. Uzun süre Büyük Faşist Konsey'in üyesi olmuş olan Giuseppe Bottai iki farklı Mussolini'den söz etmiştir. Onlardan biri içtepileri tarafından yönlendirilen taşkın ve içinden geldiği gibi davranan Mussolini'dir. Diğeri ise "küçük arzulara ve sıradan insanın kıskançlıklarına sahip olan, kolayca yalan söyleyen, insanları aldatan ve kandıran, tutmak niyetinde olmadığı vaatlerde bulunan, ihanet etmeye eğilimli, adi, duygusuz, vefakârlık ve sevgiden yoksun, en sadık takipçilerini bile satmaya hazır, küçük, basit" biri olan Mussolini'dir.[12] Bottai aslında rejimin Mussolini'nin kendisi yerine bir başkasını geçirmediği az sayıda önemli simalarından biridir. Bu erken yıllarda bile Mussolini rekabete tahammülsüzdür ve en üst bakanlarından birinin halk tarafından fazla sevilmeye başladığı yönündeki bir ima onun Afrika'da veya Balkanlar'da yeni bir göreve gönderilmesi sonucunu yaratmaktadır.

1925 nasıl Mussolini'nin zafer yılı olmuşsa papa için de gurur dolu bir dönem olmuştur. Pius, Katoliklerin Kilise'yle bağlarını güçlendirme çabası içinde 1925'i bir Kutsal Yıl, papa VIII. Boniface'ın ilkini 1300'de tesis etmesinden bu yana kutlanan Kutsal Yıllar'ın yirmi üçüncüsü ilan eder. Bu yıllar Katoliklerin Roma'daki kutsal yerleri, bölge papazlarından piskoposlara, Kuzey ve Güney Amerika'dan Orta Avrupa'ya kadar dünyanın çeşitli yerlerinden gelen din adamlarının Vatikan'ı ve Ebedi Şehir'in kiliselerini ziyaret etmeye teşvik edildikleri yıllardır. XI. Pius sonuçtan o kadar memnun olur ki daha sonra ilki 1929'da papazlığa atanmasının ellinci yılını kutlamak, diğeri 1933-34'te İsa'nın dirilişinin bin dokuz yüzüncü yıldönümünü anmak üzere iki özel Kutsal Yıl daha ilan edecektir.

1924'ün Noel günü papa Aziz Peter Meydanı'nda göründü ve yıl boyu açık kalmak üzere Kutsal Kapı'nın mührünü sembolik olarak söktü. Bunu takip eden on iki ay boyunca bir milyondan fazla hacı Katolik dünyasının her yerinden Vatikan'a akın ederken papa 380 konuşma yaptı. Genellikle elinde notlar olmaksızın konuşmaktaydı. Bazen doğaçlama yapıyordu. Ender olarak da yapacağı konuşmaları yazılı metinden okuyordu. Konuşması yavaş ve dikkatliydi, aşağıya ve soluna baktığı aralıklarla bölünmekteydi. Ne diyeceğini düşündükten sonra başını yukarıya ve hafifçe sağa kaldırıyor ve

12. Baima Bollone 2007, s. 78'den alınmıştır.

sonuçta doğru bir seçim yapmış gibi son cümlesini tekrarlayarak konuşmasına devam ediyordu.[13]

XI. Pius, 1925.

Papanın son derece dolu olan programını uygulamak yorucuydu. Kutsal Yıl'ın başlamasından birkaç hafta sonra Roma polis müdürü gizli bir rapor almıştır. Raporda sağlığının makul ölçüde yerinde olduğu söylenmekle birlikte polis müdürü papanın hayatını boğucu bulmaktadır. Açık havada ve bol miktarda fiziksel faaliyet içinde yaşamaya alışmış olan bir adam şimdi Vatikan'ın dar mekânları içine hapsolmuştur ve sürekli görüşmeler, toplantıların, törenlerin baskısı altında ezilmektedir. Hepsinden daha çok da sağlıklı dağ havasını özlemektedir ve yatak odasının pencerelerinin açık

13. O. Russell, *Annual Report*, 1925, April 21, 1926, C 5004/5004/22 Hachey 1972, s. 74, 77-78, 3, 14-18. seksiyonlar; Chaline 1996, s. 162; Agostino 1991, s. 44-45; Morgan 1939, s. 205.

bırakılması konusunda ısrar etmektedir. Papanın yardımcısı olan Peder Venini onun yorgun göründüğünü düşünmektedir. Belki geceleri iyi bir uyku almamaktadır çünkü Venini'den sürekli olarak geceleri yatak odasında dolaşan fareler konusunda bir şeyler yapmasını istemektedir.[14]

Pius Roma'ya hac ziyaretinin bir Katoliğin gerçekleştirebileceği en kutsal eylemlerden biri olduğuna inanmaktaydı.[15] Her gün yüzlerce insan, papa yanından geçerken onun yüzüğünü öpmeyi ve eğer özel olarak şanslıysa onun elinden o günün anısına bir madalyon almayı ümit ederek Papalık Sarayı'nın büyük salonlarında dizi üzerine çökmüş olarak beklemekteydi.[16] Kırmızı giysili kardinaller, seçkin teşrifatçılar, ayaklarında dizlikleri, boyunlarında yüksek kırmalı yakaları, üzerlerinde pelerin ve kılıçlarıyla jandarmalar tarafından çevrelenmiş olan beyaz giysili papanın manzarasından huşu duymamak zordu.[17] Üzerlerine güzel resimler yapılmış tavanları, Rönesans sanatının ürünü olan duvarlarıyla geniş odalar içlerinde görev yapan çarpıcı bir biçimde giyinmiş Papalık hizmetkârlarıyla, ziyaretçiler üzerinde sanki zamanda birkaç yüzyıl geriye doğru gittikleri izlenimini bırakmaktaydı.

Tipik bir görüşmede Pius ruhban sınıfından veya dışından yüzlerce hacıyı bir arada kabul etmekteydi. Erkekler resmi kıyafet içindeydiler. Böyle bir kıyafeti olmayanlar ise düz koyu renk bir takım elbise giymiş olarak kabul edilmekteydi. Kadınlar kollu siyah elbiseler giymekteydi. Saçlarını siyah bir şal veya siyah danteller bir başörtüsüyle örtmekteydiler. Papa önlerinde baş teşrifatçı Monsenyör Caccia Dominioni olmak üzere Soylu Muhafızlarla diğer teşrifatçıların meydana getirdiği bir topluluk tarafından eşlik edilerek salona girmekteydi. Orada yüksek bir platform üzerindeki tahtına yürüyor ve yüzü kalabalığa dönük olarak bu tahtın üzerine

14. ACS, MI, DAGRA, b.129, Vice Questore, Borgo, al-Signor Questore, 21 gennaio 1925; Venini 2004, s. 24-5.

15. Papa, Roma'nın doğum günü olan 21 Nisan'da "Bir Katolik olmadıkça tam olarak Hıristiyan değilsiniz; Romalı olmadıkça da tam olarak Katolik değilsiniz" demişti. Bkz. Baxa 2006, s. 116.

16. Kutsal Yıl'ın ortasında elini öpme ayrıcalığına sahip olan binlerce hacıdan XI. Pius'un mikrop kapmasından endişelenen Kardinal Merry del Val söylendiğine göre ona gelecekte eldiven giymesini teklif etmiş ve papa da bu teklifi kabul etmiştir: A.C. Jacobson, M.D., "To Guard the Hands Pious Pilgrims Kiss", *WP*, November 15, 1925, p. SMS

17. Papalık jandarmaları İsviçreli muhafızlarla birlikte Vatikan'ın güvenliğini sağlayan yüz insan ile beş subaydan meydana gelmekteydi.

oturuyordu. Önce hacıların başında bulunan kişi konuşuyor ve papaya topluluğun bağlılık ve övgülerini iletiyordu. Papa genellikle hacıların geldikleri ülkenin güzelliklerine ve onun Katolik nüfusunun dindarlığına atıfta bulunarak ağır, dikkatli bir biçimde bu konuşmaya karşılık veriyordu. Daha sonra grubun başında olan din adamına övgüde bulunuyordu. Son kutsamasını yaparken hacılar yere diz çöküyorlardı.

Kutsal Yıl'ın duygusal etkisinden bir şeyler, 1925'in Noel gecesi kapanış töreninde Aziz Peter Kilisesi'nde bulunan bir Quaker olan popüler İngiliz yazarı Edward Lucas tarafından kaydedilmiş olan bir açıklamada karşımıza çıkmaktadır. Lucas dünyada başka hiçbir yerde Vatikan'daki törenin bir benzerinin bulunmadığını yazmıştır. En etkileyici olan da Papalık yürüyüş alayıydı. Teşrifatçı olarak görev yapan soylu refakatçiler ortaçağ kıyafetleri içinde bellerinde pırıl pırıl parlayan kılıçlarıyla ortalarda koşuşturmaktaydılar. Lucas sadece bu kostümlerin değil, prenslerin, papazların ve keşişlerin yüzlerinin de insanı ortaçağa geri götürdüğü duygusunu yaşamıştır. Bütün bu şeylerin sanki hiç değişmediğini söylemektedir.

"Papazların bazısı kırmızı, bazısı siyahlar giymişti... Bazısının kukuletalı cüppeleri vardı; bir iki tanesi sakallıydı; bazıları sadece beyaz giyinmişti... Çoğu inanılmaz ölçüde yaşlıydı. Hemen hemen hiçbiri mutlu, kaygısız görünmüyordu. Bazılarının yüzü endişeyle buruşmuştu. Sonra kardinaller... Daha sonra geri kalan hepsinin üzerinde kırmızılar giymiş hizmetkârlar tarafından taşınan ve kendisine kuştüyünden yapılmış iki yüksek yelpaze taşıyan kişinin refakat ettiği Kutsal Peder geliyordu. O, sandalyesinde oturmuş, saygıdeğer başına büyük sarı bir taç takmış olarak ve yumuşak bir biçimde elini sağdan sola sallayarak topluluğu kutsamaktaydı."[18]

XI. Pius bu Kutsal Yıl'ı *quas primas* başlığını taşıyan bir Papalık fermanını (encyclical) yayımlayarak kapatmıştır. Bunda insanlığın ancak gerçek olan biricik dini, yani Roma Katolikliğini benimsemekle kurtulabileceğini söylemektedir. Kendisinden önceki papalar gibi kötülüğün kaynağı olarak "insan hakları" gibi zararlı kavramları dünyaya yayan Fransız Devrimi'ni görmektedir.[19]

18. Bosworth 2011, s. 180.

19. Kilise'nin en önde gelen tarihçilerinden biri olan Peder Martina (1978, s. 226-27) *quas primas*'ta ifade edilmiş olduğu şekliyle papanın görüşünü tarihe aykırı olarak nitelemektedir. Şunlara da bkz. Bouthillon 1996; Verucci 1988, s. 35-7; Chiron 2006, s. 233-34.

Sözlerini "yöneticiler ve kralların İsa'ya saygı göstermek ve ona itaat etmekle yükümlü oldukları" yönünde bir uyarıyla bitirmektedir. "Bu sözleri göz önüne almakta kusur gösterenleri korkunç bir son beklemekte"ydi, çünkü İsa "bu hakaretleri acımasız bir şekilde yargılayacak"tı.[20]

Papalık fermanı, yeni bir Kilise bayram gününü ilan etmek için kullanır: Bu, yeni zamanların en büyük hastalığı olarak gördüğü şeyle, yani "laikliğin yayılması"yla mücadele için tasarlanmış olan Kral-İsa Bayramı'dır. Katoliklerin bu fermanı ve papanın ilan ettiği bu yeni bayram gününü iyi karşılamalarına karşılık Protestanlar için aynı şey söylenemezdi. Birleşik Devletler'de Ulusal Lutherci Konsey, bu fermanı "kelimenin en kötü anlamında mezhepçi" ve "çok geniş bir Hıristiyanlar topluluğuna düşman" olarak eleştirir. Her tarafta Protestanlara papanın yeni kutsal gününü boykot etmeleri çağrısında bulunur.[21]

Papalık görevinin saygınlığına ilişkin görüşü sonucu XI. Pius telefonla görüşmeyi veya misafirlerle fotoğrafının çekilmesini reddetmekteydi. Yoğun bir insanlarla görüşme programını sürdürüyor fakat özel görüşme taleplerini kabul etmekte her zaman istekli davranmıyordu. Bir gün genel sekreteri kendisiyle görüşmek isteyen önemli bir kişiden söz ettiğinde, isteksizliğini ifade etti. Daha neşeli anlarının birinde ise sözlerine şunu eklemişti: "Fakat ileri süremeyeceğin tek bir mazeret var: Benim evde olmadığımı söyleyemezsin."[22]

Roma'nın papazlar topluluğu önceki halefleri X. Pius ve XV. Benedictus'la kıyaslayarak XI. Pius'u soğuk ve kaba bulmaktaydı.[23] Papanın günlük yürüyüşlerinin birinde yakınlarda bulunan yaşlı bir Vatikan bahçıvanı bir kalp krizi geçirerek yere yığılmıştı. Papaya refakat eden bir muhafızla birlikte diğer bahçıvanlar yardım için ona koştuklarında biri papaya ne olduğunu söyledi. O ise

20. *Quas primas*, İngilizce çevirisi http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_11121925_quas-primas_en.html. Alıntı 33. paragraftandır (toplam 34 paragraf vardır).

21. "Lutherans to fight Papal Feast Edict" *NYT*, March 21, 1926, s. 12.

22. Uydurma bir şey gibi görünmekle birlikte Seldes (1934, s. 128) bunun gerçek olduğunu söylemektedir.

23. Beatrice Baskerville, "How the Pope Spends His 24 Hours," *BG* November 1, 1925, s. C5.

durmadan yoluna devam etti. Olay Vatikan'la ilgili dedikodulara malzeme teşkil etti.[24]

Papanın etrafındaki mücadeleler hakkında değerli görüşler Vatikan'dan gönderilmiş olan çok sayıda gizli polis muhbir raporundan gelmektedir. İktidara gelmesinden itibaren Mussolini geniş bir muhbirler ağı kurmuştu. Muhbirlerin kabul ettirmekte menfaatlerinin bulunduğu kişisel çıkarlarının olmasından ötürü dikkatle okunmalarının gerekli olmasına karşılık bu gözlemler yine de bu yıllarda Vatikan'da neler olup bittiği üzerine bize paha biçilmez bilgiler vermektedir.[25]

XI. Pius'un öfke nöbetleri giderek daha sıklaşmaktaydı. Bir yüksek rütbeli papaz bir muhbire papayı görmek zorunda olduğu zaman korkudan titrediğini söylemiştir. Dizleri üzerinde durmak zorunda kalarak "maruz kaldığı aşağılamalar o kadar büyük"tü! Papa Gasparri'ye de kötü muamele etmekteydi, fakat bu muhbirin söylediğine göre, Allahtan kardinalin "derisi kalındı ve bir şeyin farkında değilmiş gibi davranıyordu".[26]

Belçika büyükelçisi papayla ilgili Vatikan'ın yabancı diplomatları arasında bu sırada yaygın olan görüşü iyi yakalamıştır: XI. Pius bilgili bir insandı ve dogma ve dinsel disiplin konularıyla hiç şüphesiz iğrenç bir casusluk teşkilatına sahip olan X. Pius'tan daha

24. Bu olay papanın "duygusuz bir bencil" olduğunu ekleyen "tanınmış Vatikan muhbiri" tarafından rapor edilmiştir: ACS, MCPG, b. 155, 20 Marzo 1926. *Boston Globe*'da yayımlanan ve bir başka bakımdan hayranlık belirten bir analizde yazar benzer şekilde "XV. Benedictus'a bağlı papazlar XI. Pius'un biraz soğuk olduğunu düşünüyorlar" diye yazmaktadır. Baskerville, "How the Pope Spends," s. C5.

25. Mussolini'nin muhbirleri tarafından yazılmış olan bu raporlar bugün Roma'daki Merkezi Devlet Arşivleri'nde bulunmaktadır. Muhbirler doğrulanmamış dedikoduları taşımaktan veya hoşlanmadıkları kişilerin adlarını lekelemeye çalışmaktan korunmuş değildiler. Fakat kurdukları faşist casus ağının bir sonucu olarak Vatikan'daki skandallar, güç mücadeleleri, iftiralar, kişisel çatışmalar hakkında tarihin başka dönemleriyle ilgili olarak elimizde bulunandan daha zengin bir tabloya sahibiz. Eklenen yeni polis kurumları içinde en korkulanı, bir tür seçkin siyasi polis gücü olan Faşizm Karşıtlarının Bastırılması ve Uyanıklık Örgütü'ydü (OVRA): Fiorentino 1999; Canali 2004a. 1925-2'da uygulamaya konulmuş olan bastırma önlemleri ile ilgili olarak daha fazla bilgi için çok sayıda kaynak arasında şunlara bkz. Milza 2000, s. 394-96; Gentile 2002, s. 153-4; CC 1926 IV, s. 459-65, 560.

26. ACS, MCPG, b. 155, tarihsiz [1926]. "Tanınmış muhbir", raporlarını papanın mütehakkim kişiliği ve kendilerine kaba muamele edildiğini ileri süren papazların şikâyetleriyle doldurmaktaydı. Bu konuda 28 Ekm 1927 tarihli bir rapor tipiktir: "Sık sık papayla görüşme imkânı olan bir monsenyör bana zaman geçtikçe papanın giderek daha korkutucu ve otoriter olduğunu ve bundan ötürü insanların ondan daha fazla korktuklarını söyledi": ACS, MCPG, b. 156.

az ilgileniyordu. Ama o da adaşı kadar dik kafalıydı ve herhangi bir diplomatik kabiliyetten yoksundu: "Dosdoğru hedefine yürüyor. En soylu ve cömert ideallere bağlı bir karakter ama tavsiyede bulunmalara hiç açık değil." XI. Pius'un en göze çarpan kişilik özelliği, bu büyükelçinin söylediğine göre, kendisine itaat edilmesi konusundaki ısrarıydı.[27]

Vatikan'ın kendi gazetesinde yayımlanmış ve yakınlarda keşfedilmiş olan bir mektup XI. Pius'un ne kadar sert olduğu konusunda şaşkınlık yaratmasa da beklenmeyen bir tanıklıkta bulunmaktadır. 1919'da XV. Benedictus'un temsilcisi olarak Varşova'da bulunduğu sırada Achille Ratti Vatikan Kütüphanesi'ndeki yardımcısına birisinin masasında bırakmış olduğu küçük tabancası ve kurşunlarıyla birlikte evrakını kendisine getirmesini isteyen bir mektup yazmıştır. Milano'daki kargaşa ve devrim tehditleri arasında Ratti bir tabanca edinmiş ve onu Ambrosiana Kütüphanesi'ndeki masasında muhafaza etmiştir. Vatikan Kütüphanesi'ne taşındığında bu tabancayı yanına almıştır. Varşova'da Kızıl Ordu'nun tehdidi karşısında silahsız kalmak istememiştir.[28]

Uluslararası bir cerrahlar toplantısının açılışını yaptıktan sonra Mussolini Roma'nın sokaklarında görünür. Liderlerini beklenmedik bir anda karşısında gören heyecanlanmış bir faşist grup kollarını kaldırarak ona faşist selamı verirler. Mussolini de düşünmeden kolunu kaldırarak onları selamlar. Kafasını geriye doğru attığı sırada bir silah patlaması duyulur. Orta yaşlı, zihin sağlığı yerinde olmayan Violet Gibson adlı İrlandalı bir kadın silahını onun başına doğru ateşlemiştir. Bu faşist selamı sayesinde kurşun şakağını delmek yerine bol sayıda kanının akmasına yol açarak sadece burnunu sıyırmıştır.

Mussolini o gün, yani 7 Nisan 1926'da daha sonra yapılacak olan bir faşist parti toplantısında programlanmış olan konuşmasını yapma konusunda ısrar eder. Burnunun köprüsü üzerine atılmış geniş bir bandajla sahneye çıkar. Orada öldürülme teşebbüsüne dolaylı olarak göndermede bulunan son sözleri efsaneleşecektir: "İleri gidersem, beni takip edin. Geri dönecek olursam, beni öldü-

27. Ruysschaert 1996, s. 252-53'te zikredilen Büyükelçi Eugene Beyens, 10 Şubat 1925; Beyens 1934, s. 286-87.
28. Cesare Pasini, "il bibliotecario con la pistola", *OR*,19-20 Novembre 2007, s. 5.

rün. Ölürsem, intikamımı alın."[29] Ertesi gün İtalya'nın Afrika'daki sömürgesine uçar. Ayrılırken burnu şimdiden delinmiş olarak gittiği yönünde bir şaka yapmış olduğu söylenmektedir.[30]

Ülkenin dört bir yanında papazlar Tanrı'nın liderlerini koruduğu konusunda müminlere güven vererek düzenledikleri şükran dualarına başkanlık ederler. Öldürme teşebbüsünden sadece birkaç gün önce X. Pius'un büyük kız kardeşi Duçe'ye hediye olarak kardeşi papanın külahını vermiştir. Birçok insan bir gün aziz ilan edilecek olan önceki papanın böylece bir başka mucizeyi daha gerçekleştirmiş olduğun inanır.[31]

Mussolini'nin o yıl daha fazla sayıda mucizeye ihtiyacı olacaktır; çünkü diktatörlüğünü sağlamlaştırdıkça cesaretleri kırılan faşizm karşıtları tek ümitlerini onun ölümünde görmüşlerdir. Eylül ayında yirmi altı yaşında bir İtalyan anarşist Mussolini'nin arabasına ev yapımı bir bomba fırlatır. Yine Mussolini büyülü bir hayat sürüyor gibi görünür –çünkü bomba sağ taraftaki kapıya çarparak infilak eder, birçok insanı yaralar ama hedefi olan kurbana bir zarar vermez.[32]

En dramatik suikast girişimi Mussolini yeni bir spor stadyumunun açılışını yapmak üzere Bologna'da bulunduğu 31 Ekim'de meydana gelir. Şehrin, kenarlarında insanların dizilmiş olduğu sokaklarından arabasıyla geçerken bir el ateş edilir. Kurşun Duçe'nin göğsüne takmış olduğu tören kuşağını yırtarak hedefinden fazla sapma göstermez. Kalabalıktan birçok insan silahı ateşlediği düşünülen on altı yaşındaki bir çocuğun üzerine atlar ve onu hemen oracıkta öldürürler. İtalya'nın her tarafında öfkelenmiş faşistler muhalif basından arta kalanı yok eder ve faşizm karşıtı sempatisi olduğundan kuşkulanılanları döverler.[33]

Mussolini'nin bir zarar görmemiş olmasından ötürü rahatlayan papa onun "İsa Mesih'in özel koruması sayesinde sağ ve salim" bir durumda olduğunu öğrenmekten duyduğu "büyük sevinç"i bilmesi-

29. De Felice 1968, s. 201; Cannistraro ve Sullvan 1993, s. 326-27; Gibson, Mussolini'ye ateş ettikten sonra muhtemelen papayı öldürmek niyetindeydi.
30. Baima Bollone 2007, s. 53.
31. "Mussolini si è salvato per un vero miracolo!", *Il Regime fascista* 9 aprile 1926, s. 1.
32. Saldırıyı takip eden saatlerde papanın kişisel minnet duygusunu ifade eden mektubunu taşıyan Tacchi Venturi, Palazzo Chigi'dedir: ARSI, TV b.7, fasc. 431, Tacchi Venturi a Monsignor Pizzardo, 11 settembre 1926; De Felice 1988, s. 202.
33. De Felice 1968, s. 204-8.

ni ister.[34] Duçe'nin diktatörlüğünü sağlama alması için ortam şimdi artık olgunlaşmıştır. 5 Kasım'da yeni bir yasa, rejimi eleştirenleri ülkenin içinde sürgüne gönderme imkânını verir. Çok sayıda insan polis gözetiminde tutulmak üzere yaşadıkları yerlerden uzak adalara veya dağ köylerine gönderilirler. Yeni yasanın ilan edilmesinden dört gün sonra geri kalan muhalefet milletvekilleri de meclisten atılırlar. Sadece Faşist Parti'nin milletvekillerinin göreve devam etmelerine izin verilecektir. 1929'un sonunda yalnızca faşist sendikalara izin verilir ve grevler yasaklanır. Belediye başkanları artık seçilmeyecekler, merkezi hükümet tarafından atanacaklardır. Basına sansür sıkılaştırılır; geride kalan muhalefeti ortadan kaldırmak için özel bir mahkeme tesis edilir ve ölüm cezası yeniden yürürlüğe konur.[35] Yarım yüzyıldan daha uzun bir süre önce papanın şehri yönetmesinden bu yana bu görülmemiştir.[36]

34. Mesaj Tacchi Venturi tarafından iletilir. DDI, dizi 1, Cilt 4, n. 473, Grandi, Roma, a Mussolini, a Forli, 1 novembre 1926.

35. Sansür bundan önce başlamıştı fakat daha az baskıcıydı. 15 Temmuz 1925 tarihli bir yasa polise (Talbot 2007, s. 27'ye bkz.) İtalya'nın saygınlığına zarar verme veya krala, papaya veya Katolik Kilisesi'ne saldırı olarak nitelendirilecek bir şey yayımlamaları durumunda gazete yayın yönetmenlerini görevden uzaklaştırma ve onların gazetelerini toplama yetkisini vermekteydi.

36. *La Civiltà cattolica* onayını ifade eder, buna karşılık Vatikan gazetesi Katolik Kilisesi'nin önlemlerle ilgili desteğini belirten sözleri dahil olmak üzere adalet bakanının parlamentoda yaptığı konuşmayı yorumsuz olarak verir: CC 1926 IV, s. 459-62; Rogari 1977, s. 174.

Yedinci Bölüm

Suikastçılar, Oğlancılar ve Casuslar

Roma'da çok az insan papanın Mussolini'yle ilgili özel temsilcisi Tacchi Venturi'den daha fazla nüfuza sahipti. Hükümet koridorlarında tanınan bir sima olan Venturi bir bakanlık bürosundan diğerine koşuşturan olağanüstü bir güç aracısıydı. Yıllar içinde hükümetteki bakanlara ve onların personeline yüzlerce ziyarette bulunacak ve onlardan sadece papanın değil faşist rejimden teveccüh elde etmenin en iyi yolunun kendisinin dikkatini çekmek olduğunu bilen başkalarının da işlerini halletmek üzere yardımlar talep edecekti.[1]

Cizvit, dikkatliydi fakat Mussolini'yle ilişkisi gözlerden kaçamazdı. Romalılar ona "Mussolini'nin günahını çıkaran papaz", onunla her gün görüştüğü söylenen "kır saçlı kardinal" lakabını takmışlardır.[2] Bir Alman gazetesi ona Mussolini'nin Rasputin'i adını takmıştı.[3]

1. Bu taleplerin en dikkat çekenlerinden biri Temmuz 1928'de ortaya çıktı. PPI'nin başkanı olarak Don Sturzo'nun yerini almış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalyan başbakanı olacak olan Alcide De Gasperi, izinsiz olarak ülkeyi terk etmeye teşebbüs etmekten 1927 yılında tutuklanmış ve hapse atılmıştı. Gasperi bir sonraki yıl ilan edilen umumi aftan yararlanarak serbest bırakılmış ama kendisine Roma'yı terk etmemesi söylenmişti. Kuzey İtalya'daki ailesinin memleketinde karısı ve çocuklarını görmek isteyen Gasperi Mussolini'ye başvurmayı düşünmüştür. Fakat Gasperi ünlü bir faşizm karşıtı olduğundan arkadaşları Tacchi Venturi'yi kişisel olarak araya sokmadıkça Mussolini'nin bu isteğini geri çevireceği konusunda kendisini ikna etmişlerdir. Gasperi istemeyerek de olsa Cizvit'in yardımını rica etmiştir. Fakat papanın özel temsilcisi ona yardım etmeyi reddetmiştir. Gasperi'nin Duçe'ye hitap eden daktiloyla yazılmış dilekçesinin kenarında el yazısı ile karalamış olduğu notta açıklamış olduğu gibi "Peder Tacchi'nin kendisini reddetmesinin nedeni, dilekçenin umumi aftan dolayı bir teşekkür içermemesi ve herhangi bir saygı ifadesinden yoksun olması"dır. De Gasperi 2004, s. 94'e bkz.

2. ACS, MI, DAGR, b. 1320, informatore n. 204, Roma, 28 ottobre 1928.

3. Maryks 2012, s. 308.

XI. Pius'un Tacchi Venturi'nin rolünü, kendisinin talep ve kaygılarını Mussolini'ye ileten bir aracı olarak görmesine karşılık Cizvit'in kendi görevi hakkında daha geniş bir görüşü vardı. Vatikan'ın çevresindeki başkaları gibi o da İtalya'daki Yahudilerin teşkil ettiği tehlike hakkında papanın yeterli ölçüde endişe duymadığını düşünmekteydi. Daha sonraki yıllar içinde birçok defa yapacağı gibi Mussolini'yi bu tehlikeye karşı harekete geçirmeyi vazifesi olarak kendi üzerine almıştı.

1926 yazında kaleme aldığı bir belgede Tacchi Venturi "dünya çapındaki Yahudi-Mason plütokrasisi"ni Kilise'nin karşısında bulunan en büyük tehdit olarak teşhis etmiştir.[4] İtalya'nın Yahudi bankacılarını kontrol etmek üzere özel bir "gizli polis" kurulması da içinde olmak üzere hükümete güçlü önlemler alma çağrısında bulunmuştur. Hükümet ona göre, "karanlık imparatorluğun en güçlü aracı" olarak adlandırdığı borsayı da lağvetmeliydi. Yine dünya basını hemen hemen tümüyle Yahudiler ve Masonların elinde olduğundan hükümetlerin iş ve finansla ilgili bütün konularda basın özgürlüğünü sınırlandırması gerekmekteydi. Onlar Yahudi-Mason plütokrasisinin dünyanın bütün ekonomik ve siyasi problemlerinin temelinde olduğunu kabul etmek zorundaydılar.[5]

Vatikan'ın Orta ve Doğu Avrupa'daki Yahudilerin büyük sayısının Hıristiyan toplumu için bir tehdit teşkil ettiği yönündeki genel görüşünü paylaşmakla birlikte papa her zaman İtalya'daki küçük Yahudi topluluğunu kabul etmişti. Fakat Cizvit özel temsilcisi bu tür bir ayrım yapmamaktaydı. Eylül 1926'da Tacchi Venturi yeni yayımlanmış ve bizzat kendisine ithaf edilmiş olan *Siyonizm ve Katoliklik* adlı on beş sayfalık bir kitapçığı Mussolini'ye takdim etmiştir. Kitapçık İsa'yı reddetmiş olduklarından ötürü Tanrı'nın Yahudileri yeryüzünde dolaşmaya mahkûm etmiş ve lanetlemiş olduğunu hatırlattıktan sonra onların doğurduğu daha acil tehlikeleri ele almaktaydı. Yazarı, "Hiç kimse Yahudi mezhebinin dünya çapındaki korkunç, şeytanımsı, ölümcül faaliyetinden şüphe edemez" diye okurları uyarıyordu. Yahudiler mevcut toplumu ortadan kaldırmak ve Talmud'larının kendilerine emrettiği gibi dünyaya hâkim olmaları için devrimin, Bolşevikliğin peşinden

4. "İç çözülme" diye adlandırdığı şeyle birlikte.
5. ARSI, TV, b. 7, fasc. 430a, tarihsiz.

koşmuşlardı.[6] Mussolini bu kitabı almıştır ama onu okuyup okumadığını bilmiyoruz.

Tacchi Venturi'nin pratikte her ay Mussolini'yle özel bir görüşme yapma imkânına sahip olması kıskançlık, hatta nefrete yol açmazlık edemezdi. O, 1927 yılının bir cumartesi günü Roma'da her hafta insanların günahlarını çıkarma alışkanlığında olduğu İsa Kilisesi'ne girer. Roma'nın en önemli Cizvit kilisesi olan on altıncı yüzyıldan kalma bu büyük barok bina şehrin merkezinde bulunmaktaydı. Az aydınlatılmış kilisenin içinde yürüyüp günah çıkartma odacığına girdiğinde gördüğü bir işaretten irkilir. Çünkü orada büyük harflerle yazılmış olan şu yazıyı okur:

Venturi, Venturi, Venturi
Benito'nu temizledikleri gün
Senin imparatorluğun da bitecek.
Tanrı'ya dua et ki ellerini çabuk tutmasınlar.[7]

---

6. Kitapçığın yazarı Filippo Maria Tinti'ydi: *Sionismo e Cattolicismo* (Bari, 1926). ASMAE, Gab. B. 32, Tacchi Venturi a Marchese Giacomo Balucci, capo di gabinette, 6 settembre 1926. Balucci Mussolini'nin onu almaktan memnun olduğu cevabını verir: ASMAE, Gab., b.32. Tacchi Venturi Yahudiler ve onların çeşitli fesatçı ortaklarının teşkil ettiği tehlikeyle Kilise'nin ahlakın normlarını yerine getirme konusunda karşılaştığı zorluk arasında bir bağlantı olduğunu düşünmekteydi. 1 Ekim tarihli Gasparri'ye gönderdiği bir muhtırada İtalya'da "din düşmanı" kampanyanın yarattığı tehlike diye nitelendirdiği olayı ele almak üzere birtakım tavsiyelerde bulunmaktaydı. Venturi şöyle demekteydi: Her Katolik, faşist hükümetin Kilise ile devleti birbirine daha sıkı bağlamasından ötürü Katolik Kilisesi'nin çıkarları doğrultusunda daha sıkı çalışmasını görmekten mutluluk duymaktadır. Fakat Mussolini'nin çabaları görevlilerin çoğu zaman emirlerini görmezlikten geldikleri taşrada direnmeyle karşılaşmaktadır. Cizvit'e göre dini duygunun yeniden canlanmasının önünde bir engel oluşturanlar "tümü dine, Kilise'ye, ulusal hükümetin kendisine sürekli ve güçlü bir şekilde karşı çıkan Yahudiler, Protestanlar, Masonlar ve Bolşevikler"di. Burada yine Tacchi Venturi yalnız Vatikan'a değil, aynı zamanda Mussolini ve faşist hükümete de yönelen bir komplonun varlığını görmekteydi. Mussolini'nin İngiltere'nin gücüne karşı hassasiyetinin farkında olan Venturi Katolik Kilisesi'ni bu kadar acımasız bir şekilde zayıflatmaya çalışırken Yahudiler ve müttefiklerinin "Anglosakson hegemonyası" için çalıştıklarını sözlerine eklemekteydi. Bunun "bugün dinsel, yarın siyasal olarak İtalya'yı fethetme yönündeki geniş bir planın uygulamaya konulması" olduğu konusunda uyarıda bulunmaktaydı: ARSI, TV, b. 8, fasc. 446, Tacchi Venturi a Gasparri, 1 dezembre 1926, lettera con allegati.

7. Haberi veren, şiirin doğruluğuna, hatta tüm hikâyenin uydurulmuş olup olmadığına ilk elden kefil olamayacağını fakat bu hikâyenin insanlar arasında dolaştığını söylemiştir. Aslında hikâyenin sözleri hafifçe farklı versiyonları başka yerlerde de ortaya çıkmıştı: ACS, MI, DAGRA, b. 1320,1927.

Bu tür uyarılar, kolayca korkutulamayacak olan Tacchi Venturi için yeni bir şey değildi. Fakat katilin bıçağının bir sonraki hedefi Mussolini değil, Tacchi Venturi olur.

Haber hızla yayılır. Papa ve Mussolini'nin sırdaşı, altmış yedi yaşındaki Peder Pietro Tacchi Venturi ölümden kıl payı kurtulmuştur. Daha sonra anlatacağı hikâyeye göre genç bir adamın kendisini görmek istediğini duyduğunda Venturi İsa Kilisesi'ne bitişik olan binada çalışmaktadır. Kapıcıya adamı içeri almasını söyler. Genç adam içeri girer girmez ceketinden bir bıçak çıkarır ve tek kelime etmeksizin Cizvit'i boynundan bıçaklar. Papazın içgüdüsel olarak geri çekilme hareketi kıl payı hayatını kurtarır. Bıçak bu hareketin sonucu olarak onun şahdamarına isabet etmez. Saldırgan binadan kaçar. Şoka giren papaz sendeleyerek kanlar içinde koridora ilerler, orada arkadaşları bıçağın hâlâ boynunda bulunduğu Venturi'nin yardımına koşarlar.

Ertesi gün, yani 29 Şubat 1928'de *New York Times* haberi sütunlarına taşır: "Roma meselesine bir çözüm bulmak amacıyla Papa ve Başbakan Mussolini arasında yapılan görüşmelerde arabulucu olan Cizvit bilgin Peder Tacchi Venturi bir gencin kendisini öldürme yönündeki esrarengiz teşebbüsü sonucu yaralanmıştır. Bu genç görünür bir neden olmaksızın papazın dairesine girmiş ve bir kâğıt keseceğiyle onu boynundan bıçaklamıştır." Gazete "Vatikan çevrelerinde konuyu tartışma yönünde tam bir isteksizliğin hüküm sürdüğü"nü haberine eklemiştir.[8]

Tacchi Venturi'yi kim ve hangi nedenle öldürmeye teşebbüs etmişti? Milano'da yayımlanan *Corriera della Sera,* suikastçıların Cizvit tarikatının faşist kanadına bir darbe indirmek istedikleri yönünde bir yorumda bulunmuştur. Çünkü bu tarikatın önceki genel sekreteri olan Venturi, söylendiğine göre bugün onun lideridir. Başka bazıları ise bu şiddet olayının arkasında Tacchi Venturi'nin Vatikan-Faşist ittifakını güçlendirmedeki rolünden hoşlanmayan Cizvit muhaliflerin olduğundan emindir.

Bunu izleyen haftalarda Tacchi Venturi polisi uluslararası bir suikast teşebbüsünün hedefi olmuş olduğu konusunda ikna etmek için elinden gelen her şeyi yapar. Polis bu konuda şüphe ifade ettiğinde Venturi çabucak basından derlediği kendi kanıtını ortaya koyacaktır. *Washington Post*'ta 1 Mart tarihinde çıkan "Roma'da

8. "Stabs Jesuit Agent in Vatican Issue", *NYT*, February 29, 1928.

Mussolini Karşıtı Suikast Teşebbüsü".başlıklı bir haber Cizvit'in adının bariz bir şekilde başında bulunduğu öldürülmesi planlanmış kurbanlarla ilgili bir "kara liste"nin varlığından söz etmektedir.[9]

Tacchi Venturi polise yakın bir tarihte iyi haber alan ve güvenilir bir kaynaktan gizli bir rapor aldığını söyler. Bu rapor Paris'te sürgünde bulunan ileri gelen bir faşist karşıtı olan Gaetano Salvemini'nin faşist rejimin öldürülmesi hedeflenen liderlerinin bir listesini hazırlamış olduğunu belirtmektedir. Tacchi Venturi listede Mussolini'den hemen sonra ikinci sırada kendi adını görmüştür. Venturi'nin suçladığı kişinin kimliği polisin dikkatinden kaçmış olamazdı çünkü Salvemini Mussolini'nin İtalya dışındaki en etkili muhaliflerinden biriydi. İtibarı yüksek bir bilim insanı, Floransa Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Salvemini savaştan sonra parlamentoya sosyalist bir milletvekili olarak girmişti. Diktatörlüğü eleştiren çok sayıda eserin yazarı olan ve 1925'te kısa bir süre hapiste yatan Salvemini daha sonra ülkeden kaçmıştı.[10]

Polis Tacchi Venturi'nin Gaetano Salvemini gibi uluslararası saygınlığı olan bir entelektüelin bir dizi suikast düzenlemiş olduğu yönündeki bu iddiasını şüpheyle karşılar. Bu, inanılması zor bir şeydir. Aynı şekilde eğer vardıysa böyle bir suikastın Mussolini'den sonra en önemli hedef olarak Tacchi Venturi'yi alması da pek uzak bir ihtimaldir.

Polisin hikâyesini ciddiye almamasından endişelenen ve soruşturmasını kendi özel hayatından başka bir yöne çevirmek isteyen Tacchi Venturi Mussolini'yi işe müdahale ettirmeye çalışır. 19 Mart'ta tehlikeli bir faşist karşıtı suikastın hedefi olmuş olduğuna kendisini ikna etmek üzere Mussolini'yi görmeye gider. Ona muhbirinin kendisine söylemiş olduğu hikâyeyi anlatan daktilo edilmiş sayfalar verir.

Roma polis müdürü daha sonraki raporunda esrarengiz muhbirin hikâyesinin daha ilk bakışta inanılması zor olduğunu belirtmiş-

9. "Anti-Mussolini Plot seen in Rome Stabbing", *WP*, March 1, 1928, s. 3.

10. Bir polis muhbirinin raporunda şunlar yazılmıştır: "Peder Tacchi Venturi kendisine yapılan saldırının birkaç ay önce ortadan kaldırılacak insanlar listesinde adının Duçe'nin adının hemen arkasından gelmesiyle bir ilişkisi olduğundan emindir. Bu listenin Fransa'da farmasonlarla İtalyan sürgünlerinden meydana gelen çevreler tarafından düzenlendiği söylenmektedir. Onlar Cizvit tarikatının bir üyesi olarak kendisini Duçe'ye masonluğa karşı engelleyici önlemler almasını telkin etmiş olmakla suçlamaktadırlar ve muhtemelen bunun sonucu olarak onun öldürülmesini emretmişlerdir": ACS, MI, DAGR, b. 1320, informatore, Roma, tarihsiz.

tir. Kaynak, sürgünde bulunan profesöre yardım etmek istediğini söyleyerek Paris'te Salvemini'yle bir görüşme ayarlamış olduğunu ileri sürmekteydi. Elli dört yaşındaki bilim insanı –bu adamın kim olduğunu bilmediği hâlde– onunla görüşmeye razı olmakla kalmamış, ona hemen gizli suikast planlarının bütün ayrıntılarını da anlatmıştır.[11] Polis müdürü, Tacchi Venturi kadar akıllı ve siyasi olarak sofistike bir insanın başkalarını buna inandırmayı düşünmesi bir yana, kendisinin böyle bir şeye nasıl inanabildiğini tasavvur etmenin güç olduğunu belirtmiştir. Polis müdürü için tek mesele bu hikâyeyi onun için bir başkasının mı hazırlamış olduğu, yoksa kendisinin mi onu uydurmuş olduğuydu.[12]

Polis tekrar tekrar Cizvit'i raporun yazarının kim olduğunu ifşa etmeye zorlamış fakat Tacchi Venturi bunu söylemeyi reddetmiştir. Ancak polis sonunda raporun yazarının kimliğini teşhis etmiştir: O daha önce sağda solda saçma sapan birtakım hikâyeler yaymaya teşebbüsten ötürü yasanın önüne çıkmış olan ünlü bir komplo meraklısıdır.[13]

Polis şefi Tacchi Venturi'nin soruşturmanın sarpa sarması için çaba sarf ettiği düşüncesine sahip olmuştur. 20 Mart'ta bir polis muhbiri ona şüphelerini destekleyen bir rapor sunmuştur. Bu muhbir şöyle yazmıştır: "Kendisine saldıranların teşhis edilmesini

11. Polis müdürü, polisin Cizvit'in hedefler listesinde adını ikinci sırada görmüş olduğu iddiasına karşı şüphesini ifade etmesinden sonra Tacchi Venturi'nin gizli raporunun hemen bir açıklama getirmiş olmasını da ilginç bulmuştur: Buna göre Salvemini muhbire "Cizvit tarikatının tümüyle faşist olduğunu ve tarikatın üyelerinin faşizmin kendilerine dayandığı temel bir direği meydana getirdiklerini" söylemiştir.

12. Polis müdürü şunları yazmıştır: "Belge açıkça en temel siyasi olgular hakkında paradoksal olarak tam bir bilgisizliği gösteren fantastik ve kaba bir olaylar ve haberler topluluğundan ibaretti": ACS, MI, DAGR, b. 59, s. 15-16. Salvemini daha sonra 1934'te kendisine Harvard'da bir kürsünün verileceği Amerika Birleşik Devletleri'ne gidecektir.

13. İki yıl önce Violet Gibson Mussolini'yi öldürmeye teşebbüs ettiğinde aynı adam, polisi İrlandalı kadının hakkında her şeyi bildiği bir komplonun parçası olduğuna ikna etmeye çalışmıştır. Bu adam o sırada dolandırıcılıktan ötürü kendisine verilmiş olan hapis cezasını çekmek üzere Floransa'dadır. Polis serbest bırakılmasını sağlamak için bu hikâyeyi uydurmasından şüphelenmiştir. Ama böyle önemli bir olayda hiçbir ipucu ihmal edilemezdi. Polis tarafından sorguya çekildiğinde adam suikast teşebbüsünün Fransa'da faşizm karşıtı olan İtalyan sürgünlerle işbirliği içinde daha önce bilinmeyen bir İrlandalı kadınlar gizli siyasi topluluğu tarafından planlandığını ileri sürmüştür. Polis bu iddiayı ciddiye almamıştır. Adam Fransız askerlerine gizli bir silah satmaya çalışmaktan ilerde tekrar başını derde sokmuştur. İddiasına göre bu silah düşman uçaklarının motorlarını uçuş hâlindeyken durduracaktı. Tabii böyle bir şey olmamıştır.

istemeyenin, onların kim olduklarını gayet iyi bildiği gibi saldırılarının nedenini de bilen Tacchi Venturi'nin kendisi olduğuna dair elimizde Vatikan'dan gelen bir doğrulama var."[14]

On gün sonra gizli bir muhtırada siyasi polisin başı olay üzerine en son bilginin, Tacchi Venturi'nin tuhaf davranışını açıklayacağını belirtmiştir. O, aynı zamanda İsa Kilisesi'ndeki Cizvitlerin sessizliğini de açıklayacaktır çünkü onlar da polisle işbirliği yapmamaktadırlar: Papaza saldıran genç adam, ikisi arasındaki "gayrimeşru ilişkiler"den ötürü bunu yapmıştır.[15] Tacchi Venturi'nin o kadar ümitsiz bir biçimde gizlemeye çalıştığı sır budur.

Polis şefi haziranda soruşturmayı bitiren nihai raporunu gönderir. Meydana gelen olay hakkında Tacchi Venturi'nin açıklaması ona makul görünmemiştir. Eğer gerçekten bir suikastçının saldırısına maruz kalmışsa Venturi neden yardım için bağırmamış, bunun yerine saldırganın kaçmasına imkân vermiştir? Neden Cizvitlerden hiçbiri polisi saldırıdan haberdar etmemiştir? Yetkililer olayı yaralanmış papazın yarasını diktirmek için gittiği hastaneden öğrenmişlerdir.

Tacchi Venturi'ye saldıran genç adam oturma odasında başkaları tarafından görülecek kadar uzun bir süre oturmuştur. Saldırının olduğu odanın bitişiğindeki odada bulunan bir rahibe göre bir müddet sonra Tacchi Venturi'nin odasından öfkeli bağırma sesleri gelmiştir. Oysa Tacchi Venturi'ye göre meçhul ziyaretçi tek kelime etmeden saldırıya giriştiğinde odaya daha yeni girmiştir.

Ve suikastçının silahıyla ilgili sorular da vardır. Bu, siyah ağaç bir sapı ve keskin metal bıçağı olan özel bir biçime sahip ağır bir mektup açacağıdır. Bu alışılmadık silahı inceleyen polis onun Tacchi Venturi'nin kendisi tarafından kullanılan mektup açıcılarıyla aynı olduğunu keşfetmekten ötürü şaşırmıştır. Oysa Cizvit'e göre genç adam onu kendisiyle birlikte getirmiştir. Polis uluslararası bir siyasi suikastçılar grubunun tercih ettikleri silahın ne kadar ağır veya keskin olursa olsun bir mektup açacağı olmasının oldukça tuhaf olduğunu düşünmüştür.

Yaranın mahiyeti de başka şüpheler uyandırmıştır. Tacchi Venturi'ye göre sözümona suikastçı bıçağı bir hançer gibi kavramış ve Venturi'nin boynuna saplamaya çalışmıştır. Bıçak şahdamarını kaçırmakla birlikte boynuna saplanmış olarak kalmış ve bol mik-

14. ACS, MI, DAGR, b. 1320, Roma, 20 marzo 1928.
15. A.g.e., Roma, dal direttore, Capo Divisione Polizia Politica, 30 marzo 1928, s. 29.

tarda kan akmasına neden olmuştur. Fakat adli tıp raporları derin bir bıçak yarasından çok uzun olmakla birlikte nispeten yüzeysel bir kesiğin varlığını kaydetmiştir. Böyle bir yaranın bir bıçaklama hareketi sonucu ortaya çıkması pek mümkün olmadığı gibi boyna saplanmaya çalışılan bir bıçağın da ürünü olamazdı. Cizvit'in elbiselerinin incelenmesi benzeri şekilde onların kanlı olmakla birlikte ortada fazla kan olmadığını göstermiştir. Nihayet Tacchi Venturi'nin meslektaşları olan Cizvitlerin hiçbiri onu bıçağı boynuna saplanmış olarak buldukları yönündeki sözlerini doğrulamamıştır.

Bu şubat günü gerçekte ne olmuştu? Polis müdürü saldırının faşist karşıtı bir komployla herhangi bir ilgisi olmadığından emindi. Papaz iyi tanıdığı biriyle yaptığı şiddetli bir münakaşa sonucunda yaralanmıştı; saldırgan bir öfke anında Tacchi Venturi'nin masası üzerindeki bir mektup açacağını almış ve onu Venturi'nin üzerine fırlatmıştı. Motif siyasi değil, kişiseldi ve bu nedenle Cizvit, polisin saldırganı bulmasını engellemek için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı.[16]

Polis müdürünün bu vakada takip etmeyeceği tek bir soruşturma yönü vardı. Nihai raporunda papazın genç adamla gayrimeşru ilişkileri olmuş olması ihtimalini soruşturmayacağını kabul etmişti.[17] Polis hem Mussolini hem de papaya bu kadar yakın olan Cizvit'in hayatına dalmaya istekli olmadığı gibi onun oğlanlar veya genç erkeklerle mümkün ilişkilerini inceleme konusunda daha da az hevesliydi. Siyasi suikast olayını bir kez devre dışı kıldıktan sonra soruşturmayı sona erdirmekten memnundu. Saldırgan hiçbir zaman bulunmadı.[18]

---

16. Polis müdürü, polisin saldırganı teşhis etmesini engellemeye çalışırken Tacchi Venturi'nin onunla ilgili olarak kapıcının verdiğinden çok farklı bir eşkâl verdiğini de belirtmiştir. Cizvit, olay hakkındaki bu uyuşmazlığı kapıcının yaşlanmaya ve bunamaya başlamış olmasıyla açıklamıştır. Fakat polis müdürünün kendi görüşüne göre adam "Peder Tacchi Venturi'nin bizi inandırmaya çalıştığı kadar kafası karışık bir ihtiyar" değildi": ACS, MI, DAGR, b. 1320, informatore, tarihsiz.

17. Polis müdürü nihai raporunda "Söz konusu kişinin saygınlığı göz önünde tutulursa onun hakkında diğer çok çirkin demesek bile saçma şeyleri dinlemediğini, yani kurban ile saldırgan arasındaki ahlak dışı ilişkilere inanmayı" doğal olarak reddettiğini belirtmiştir: ACS, MI, DAGR, b. 59, s. 1.

18. Tacchi Venturi'nin gerçekten cinsel bir ilişkisi mi vardı veya o bir oğlanı veya genç insanı cinsel olarak istismar mı etmişti? Bu soruların cevabı faraziyeler alanında kalmaktadır. Bu konuda deliller bol olmakla birlikte sonuca götürücü değildir. Yıllar sonra normal bir polis muhbirinin raporu şunları söylemektedir: "Tacchi Venturi akrabası olmayan genç bir erkeğe karşı büyük bir aşk duymaktadır. Bu adam onun genç sekreteri olabilir.... Onun tek gerçek aşkının bu olduğunu doğrulattım":

Polis muhbirine göre papa, Tacchi Venturi'nin yetkililerin araştırmalarını saptırmaya çalıştığını bilmekteydi. Fakat bu ne kendisinin ne de Mussolini'nin Cizvit'in değerine olan inançlarını azaltmıştı ve bir süre sonra Venturi, yine papa adına Duçe'ye görüşmeye başlamıştı. Belki olayın yaratmış olduğu şüpheler Duçe'nin güvenini yeniden kazanma konusunda istekli olan Tacchi Venturi'yi biraz daha gayretle çalışmaya itmişti. Mayıs ayında Duçe'ye yazdığı bir mektupta onu kendisinin "hem iyi bir Cizvit hem de iyi bir faşist" olduğu konusunda temin etmekteydi.[19]

Vatikan'la ilgili çok sayıda polis muhbir raporu papanın o sıra kendisine en yakın olan bazı papazlara yöneltilmiş bir dizi oğlancılık suçlamasıyla meşgul olduğunu göstermektedir.[20] Monsenyör Caccio Dominioni papayı Milano'daki gençliğinden bu yana tanımaktaydı ve şimdi sürekli olarak papanın yanında onun teşrifatçısı olarak görev yapmaktaydı. Vatikan'daki yüksek hükümet muhbirinin kaleminden çıkmış çok sayıda rapor Monsenyör'ün oğlan çocukları ve gençlerle varlığı ileri sürülen ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir.

Muhbirin 1926 tarihli raporuna göre papa en yeni iddialar hakkında gizli bir soruşturmanın yapılmasını emretmiştir. Vatikan'da araştırmacılar tarafından sorguya çekilen genç bir adam Caccia'nın seks için kendisini Vatikan'daki odasına çağırdığını belirtmiştir. Hikâye Vatikan'da dedikodu konusu olunca papa kimsenin bundan söz etmemesini emretmiştir. Bu, papanın bu tür iddialarla ilk karşılaşması da değildir. Papanın ikametgâhının vekilharcı ve yöneticisi olan Monsenyör Ricardo Sanz de Samper de genç oğlanlarla cinsel ilişkiler içinde bulunmakla suçlanmıştır. Vatikan'ın iç işlerinden haberdar olanlar, halkın önüne çıktığında papanın "iki yanında iki oğlancıyla çevrili olarak vakar içinde poz verdiği" yönünde onun arkasından şakalar yapmaktadırlar. Gerçekten de halkın önündeki görüşmelerde Caccia ve Samper'in her biri papanın bir yanında durmaktaydı.[21]

ACS, MI, DAGR, b. 1320, informatore n. 590 (=Eduardo Drago), Roma, maggio, 1936. Polis muhbirlerini kodlanmış numaralarından teşhis etme konusunda Casali 2004a'ya dayanıyorum.

19. ACS, MI, DAGR, b. 1320, 4 maggio 1928.

20. Sözünü ettiğimiz dönemde oğlancı (pederast) oğlanlar veya gençlerle cinsel ilişki içinde olan adam anlamına gelmekteydi.

21. Her iki adam da bir kardinal şapkasını hak ettiklerini düşünmekteydi ve Mussolini'nin "bilinen Vatikan muhbiri"ne göre "her ikisi de papanın yanındaki po-

Fakat bu iki itham edilen adamın kaderi çok farklı olacaktır. Milanolu Caccia'dan farklı olarak Güney Amerikalı Samper'in papayla daha öncesinden herhangi bir bağı yoktu. Sonunda Samper bu skandalın altından kalkamadı. XI. Pius ona hak ettiğini düşündüğü kardinallik şapkasını vermemekle kalmadı, 1928'in sonunda da bir gün kamuya bu konuda herhangi bir açıklama yapılmaksızın aniden onu görevden aldı. O zamana kadar Vatikan'da en fazla göz önünde bulunan insanlardan biri olan Samper bu tarihten sonra gözden kayboldu.[22]

Sonraki yıllarda Caccia Vatikan'daki yatak odalarına genç oğlanları getirtme konusundaki eğilimiyle ilgili olarak dedikodularla karşılaşacaktır. Çeşitli gizli polis muhbirlerinin kaleme aldığı çok sayıda gizli rapor bu konuyla ilgili pis ayrıntıları ortaya koymaktadır.[23]

Mussolini'nin casus ağı olmasaydı bu tür Vatikan sırları hiçbir zaman bilinemeyecekti. Bugün bile Papalık, bilim insanlarına Vatikan Gizli Arşivleri'ndeki dosyaları açtığında Kilise görevlileri bu tür "hassas" kişisel meselelerle ilgili olanları bu dosyaların içinden

---

zisyonlarını kullanarak papayı kendilerine karşı çevirmekle suçladıkları Kardinal Gasparri aleyhine doldurmaya çalışıyorlardı. Eğer papa yavaş yavaş eski genel sekreterini verdiği en önemli kararların dışında tutmaya başlamış idiyse bunun nedeni kısmen Samper ve Caccia'nın elde ettikleri bu nüfuz olmuştu: ACS, MCPC, b. 155, noto infarmatore vaticano, 1926. Bu rapor en muhtemel olarak haziranın sonuna doğru yazılmıştır çünkü en son yayımlanmış olan yeni atanan kardinaller listesinde adının bulunmamasından Samper'in duymuş olduğu hayal kırıklığına göndermede bulunmaktadır ve kardinaller meclisi toplantısı 21 Haziran 1926'da yapılmıştır.

22. ACS, MCPG, b. 157, noto informatore vaticano, 23 iuglio 1928. Samper şüphesiz İtalyan bile değildi, Kolombiyalıydı. Muhbir daha önceki 22 ve 30 giugno (haziran) tarihli raporlarında gizli Papalık soruşturmasına atıfta bulunmuştu. Samperi'nin esrarengiz görevden alınması *The Cardinals of the Holy Roman Church, Biographical Dictionary* (1902-2012); online http:www2.fiu.edu/~mirandas/bios-.htm'de zikredilmektedir. 1914-1918'de Vatikan'da gayriresmi Fransız özel temsilci olduğu yıllara ilişkin hatıralarında Charles Loiseau (1960, s. 102) Samper'i daha sonra XV. Benedictus'un vekilharcını "genç, o zamanlar XV. Benedictus'un özel yakınlığından istifade eden yakışıklı ve hâli vakti yerinde bir papaz" olarak sevgiyle hatırlamaktadır. O ancak daha sonra Samper'in "gözden düştüğünü ve... hangileri olmuş olursa olsun daha çok hassas nedenlerden ötürü Vatikan'dan uzaklaştırılmış olduğu"nu öğrenmiştir. Loiseau sözlerine "Onu iyi bir insan olarak hatırlıyorum" cümlesini eklemektedir. Fransız büyükelçisi Fontenay de Paris'e gönderdiği 17 Aralık tarihli bir raporda bu esrarengiz görevden uzaklaştırma meselesini tartışmaktadır. Bkz. Chiron 2006, s. 152, n. 57.

23. "Bilinen Vatikan muhbiri" Caccia'nın kendisini savunması için papanın müzakerecisi Francesko Pacelli'yi kullandığını da bildirmektedir: ACS, MCPG, b. 157, noto informatore vaticano, 30 giugno 1928.

ayıklamaktadır. Fakat Mussolini'nin Vatikan'daki casus ağı sağlamdı. O sadece üç dört yüksek mevkide bulunan papazı değil, aynı zamanda Kardinal Gasparri'yle sıkı bağları bulunan bir sanayici olan Emanuele Brunatto gibi yüksek düzeyde Vatikan kaynaklarına yakın olan din adamları dışındaki memurlar ve Katolikleri de içine almaktaydı. Brunatto, Caccia'nın marifetleri hakkında bilgi veren birkaç muhbirden biriydi.[24]

1926'da öldürülme teşebbüslerinin arkasından Mussolini ulusal polis müdürünü görevden aldı ve onun yerine kırk altı yaşındaki Arturo Bocchini'yi getirdi. Taşrada görev yapan yöneticiler arasından yükselmiş bir devlet memuru olan Bocchini faşist bir bağnaz değildi. Çok insan gibi o da yeni hükümetin iş başına gelmesiyle sadece sadakatinin yönünü değiştirmişti. Ancak daha sonraki yıllarda kimse Mussolini için Bocchini'den daha değerli olmayacaktı çünkü Bocchini sessizce fakat usta bir şekilde polise ve Mussolini'ye rejime muhalif insanlar hakkında ihbarda bulunmakla görevli geniş bir casus ağı kurmuştur.

Bocchini Mussolini'yle her sabah görüşüyor, ona en büyük önem taşıdığını düşündüğü gizli muhbir raporlarını gösteriyordu. Akıllı, etkili, kendini görevine adamış bir insan olan Bocchini kişi olarak sadist değildi fakat titizdi.[25] 1927'nin sonuna gelindiğinde tüm polis gözetimini kendi kontrolü altına almıştı ve yüz binden fazla insan hakkında faal dosyalar tanzim etmişti. Görevi sadece bazı insanları gözetleme altında bulundurmak değildi, aynı zamanda halkın nabzını tutmaktı. Raporları etrafı çok sayıda dalkavuk tarafından çevrilmiş olan Duçe'nin halkın ruhi durumu hakkında birazcık doğru bilgi sahibi olmasını sağlamaktaydı.[26]

Bocchini kendi alt muhbir ağlarının merkezi olarak görev yapmak üzere insanları bir araya getiren bir casuslar şebekesi kurmuştu ve bu alt muhbir ağlarının başında bulunanlar da sürekli olarak yeni insanları üye olarak aralarına katmak zorundaydılar. Bu grupların

24. Canali 2004a, s. 288.

25. De Felice (1968, s. 464) bu noktayı belirterek böylece Bocchini'nin sadist olan Nazi mevkidaşları Heydrich ve Himmler'den çok farklı olduğunu kaydetmektedir. Fakat onların ikisi de Bocchini hakkında yüksek düşüncelere sahiptiler ve ondan teknik tavsiyeler almayı istemekteydiler. Kendisini tanımış olan Amerikalı gazeteci Thomas Morgan'a göre Bocchini Mussolini'nin gitgide Nazilere daha fazla kucak açmasından mutsuzdu ve 1940'ta hâlâ polis müdürü ve sağlığı o zamana kadar son derece mükemmel bir durumdayken öldüğünde, ölümünde Almanların parmağı olmasından şüphelenilmiştir: Morgan 1941, s. 236.

26. De Felice 1968, s. 465.

en önemlisinin başında Bocchini'nin kendisinin uzun boylu, çekici metresi olan Bice Pupeschi vardı. Pupeschi evlenmiş ama sonra kocasından boşanmış, Bocchini'den on dört yaş daha genç bir kadındı. Bocchini ona sadece kendileri için aşk yuvası değil, aynı zamanda üst düzey muhbirleri için buluşma yeri olan bir daire tutmuştu.[27]

Az sayıda insan polis müdürü için 1927 Ekim'inde aralarına katılan Monsenyör Enrico Pucci'den daha değerliydi.[28] Pucci ilk olarak Vatikan'da X. Pius'un döneminde görev yapmıştı. Sonra Vatikan'dan fazla uzak olmayan Trastevere'deki Santa Maria Kilisesi'nin papazı olmuştu. 1919'da papanın özel papazı ve Roma Katolik gazetesi *Il Corriere d'Italia*'nın yayın yönetmeni olarak Vatikan'a dönmüştü. Pucci'nin papanın Don Sturzo'nun Halkçı Parti'nin başkanlığından istifa etmesi yönündeki isteğini halka duyuran 1923 tarihli makalesi bu gazetede yayımlanmıştır. Pucci, Vatikan'la ilgili haberleri konu alan düzenli bir haber bülteni yayınlamaktaydı. Geniş bir kişisel ilişkiler ağını kullanan Pucci 1920'lerin ortalarına gelindiğinde herkes tarafından Vatikan'ın baş basın görevlisi olarak görülmekteydi. Papayla değil ama Kardinal Gasparri'yle düzenli olarak görüşmekteydi ve Roma kahveleri ve lokantalarının kardinaller ve piskoposlarla içki içen veya yemek yiyen tanınmış bir simasıydı.[29]

Bu muhbirler ağı sayesindedir ki Mussolini Caccia'nın yaptığı şeylerden haberdar olma imkânına erişmiştir. 1928'deki bir soruşturma Monsenyör'ün odasından çıkan iki erkek çocuk üzerinde yoğunlaşmıştır. Yakalanıp sorguya çekildiklerinde çocuklar onun odasını tasvir etmeye varıncaya kadar papazla gayrimeşru ilişkilerinin bütün ayrıntılarını anlatmışlardır. Mussolini ilk olarak bunu polis dosyalarının "ünlü Vatikan muhbiri" diye ad verilen bir muhbirinden öğrenmiştir. Açık olarak Vatikan'ın sırlarından

27. Canali 20042, s. 283-84.

28. A.g.e., s. 766n840. Pucci'nin gönderdiği bilginin çoğu gizli raporlarda 35 numaralı muhbir olarak görünen Popeschi aracılığıyla gitmekteydi. 1929'da Popeschi bir kardinalin papadan Pucci'yi Vatikan'dan göndermesini rica ettiğinde papa basınla ilişkilerinde çok iyi olduğunu fakat ona herhangi bir mahrem bilginin verilmeyeceğini bildirecek ve "Bir gözümüz onun üzerinde olacak" diyecektir: ACS, MI, FP "Cerretti", informatore n. 35 (=Bice Popeschi), Roma 25 Ottobre 1929.

29. Renkli papaz elbiseleri ve bal gibi tatlı sesinin saygınlığını artırdığı şişman, sevimli görünüşlü Pucci Vatikan'la ilgili haber yapan yabancı muhabirler tarafından da iyi tanınan bir simaydı. Bu muhabirlere para karşılığında bilgi verir ve onları bitmez tükenmez hikâyeleriyle eğlendirirdi: Alvarez 2002, s. 156-57; Canali 2004a s. 195; Franzinelli 2000, s. 259-60, 701-3. Morgan (1944 s. 31-36) iyi huylu ve popüler, gelirlerini artırmak için sürekli olarak Birleşik Devletler haber örgütlerini birbirine karşı kullanan Pucci'nin geniş bir portresini sunmaktadırlar.

haberdar olan bu muhbirin kimliği bilinmemektedir. O, 1924-25 arasında çok sayıda gizli rapor göndermiştir. Bu raporların çoğunluğu Mussolini'nin özel sekreterine gönderilmiş ve Duçe onları büyük bir iştahla okumuştur.[30]

1928'de Caccia'nın marifetleri hakkında son bilgileri verirken bu "ünlü Vatikan muhbiri", Borgo'nun yani Vatikan'dan sorumlu Roma polis bölgesi polis müdürünün iddiaların dışarı sızmaması için Vatikan yetkilileriyle işbirliği yaptığını raporuna eklemiştir.[31] Bu, Roma polisinin Monsenyör Caccia'nın genç oğlanlarla ilişkisiyle ilgili rahatsız edici haberlerin gizlenmesine yardımcı olacağı en son olay olmayacaktır.

30. Bu büyüleyici, haberlerle dolu, bol dedikodu içeren ve güvenilmez raporları yorumlarken bol miktarda tuz tanelerine ihtiyacımız vardır çünkü onların yazarının birçok değirmene taşıyacak suyu bulunmaktadır. Yukarda dediğimiz gibi bu "meşhur Vatikan muhbiri"nin kimliği sır olarak kalmaktadır. Onun Vatikan'ın gayriresmi basın görevlisi olan ve onun her taraf ından dolaşma yetkisi olup aynı zamanda çok sayıdaki yüksek görevlisiyle dostça ilişkileri olan Monsenyör Enrico Pucci'nin kendisi olduğu hakkında birtakım spekülasyonlar yapılmıştır. Fakat benim bu konuda şüphelerim var. Ondan gelen ilk rapor olduğu söylenen şey, Bocchini'nin polis müdürlüğüne atanmasından önceki bir tarihe aittir ve 1934'e kadar bu muhbir Vatikan'ın en yüksek düzeydeki görevlileri üzerine çoğunluğu uzun çok sayıda rapor göndermiştir. O bazen Pucci'yi öyle tasvir etmektedir ki bu tasvirinde kendi kendisine atıfta bulunduğunu düşünmek tuhaf olacaktır. Örneğin ACS, MCPG, b. 155, 20 marzo 1926 ve a.g. e. aprile 1926'da Colombus Şövalyeleri üzerine söylediği şeyler. "Ünlü Vatikan muhbiri" sürekli olarak Kardinal Gasparri'yi gözden düşürmeye çalışmaktadır. Nisan 1927 tarihli bir raporda Gasparri'yi renkli bir biçimde Mussolini'ye sövüp sayan bir adam olarak tasvir etmektedir: ACS, MCPG, b. 156, 12 aprile 1927. Famatt Gasparri anılarında Pucci'ye karşı sevgisini ifade etmektedir. Böylece Pucci'nin Mussolini'nin Gasparri hakkındaki görüşünü ortadan kaldırmaya o kadar istekli olmuş olması tuhaf görünmektedir.

31. ACS, MCPG, b. 157, noto informatore vaticano, 22 e 30 giugno 1928. Skandal küllenin ceye kadar Caccia'yı yanından uzaklaştırmak için papa onu Papalık temsilcisi olarak Avustralya'daki Eucharistie Kongresi'ne göndermiştir. Fakat monsenyörün dönüşünden aylar sonra dedikodular tekrar başlamıştır: ACS, MI, PS, Polizia politica, b. 210, informatore n. 35, Roma, 27 settembre 1929. Bu raporun üzerine el yazısıyla düşülmüş bir not bir kopyasının o sırada dışişleri bakanı olan Dino Grandi'ye gönderildiğini belirtmektedir.

Sekizinci Bölüm

İttifak

"Roma meselesi" 1861'de Papalık devletlerinin külleri üzerinde kurulmuş İtalya Krallığı'nın dokuz yıl sonra Roma'yı yutmasından bu yana ülkenin liderlerini ciddi bir biçimde meşgul etmekteydi. Bin yıl boyunca papalar İtalyan birliğinin kurulduğu sırada Roma'dan kuzeye doğru Umbria'dan geçerek Ferra ve Bologna'ya uzanan İtalyan yarımadasının geniş bir parçasını yönetmişlerdi. 1860'ta Papalık devletleri ortadan kalkarken IX. Pius İtalya kralını aforoz etmiş ve hiçbir Katoliğin onun hükümetini tanımayacağını ilan etmişti.

Bundan sonraki otuz yıl içinde IX. Pius ve onun halefi olan XIII. Leo, Ebedi Şehir'i yeniden ele geçirmenin yolunu aramışlardı. Fakat yüzyılın sonuna gelindiğinde papanın en ateşli destekleyicileri bile bu çabanın artık boşuna olduğunu kavramıştı. Devam eden çatışma yeni İtalyan devleti için uluslararası problemler yaratmaktaydı çünkü Katolik ülkelerin liderleri onun başkentini ziyaret etmekten hoşlanmıyorlardı. Papa, İtalyan hükümet yetkilileriyle görüştükleri takdirde onları görmek istemiyordu ama Roma'yı ziyaret etmek ve papaya saygılarını sunmamak da ülkelerine döndüklerinde bu liderler için hoş olmayan sonuçlara yol açma tehlikesi gösteriyordu.

Yüzyılın sonuna gelindiğinde durum nihayet değişmeye başladı. Hızla büyüyen sosyalist hareketten endişe duyan X. Pius Katoliklerin oy verme ve ulusal seçimlerde aday olmaları üzerindeki yasağı kaldırdı. Fakat Papalık İtalyan hükümetini tanımayı hâlâ reddetmekteydi ve Vatikan'ın yasal durumu belirsiz olarak kalmaya devam ediyordu.[1]

1. Papaların Roma'yı yeniden ele geçirme konusundaki çabalarını Kertzer 2004'te anlattım. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra XV. Benedictus İtalyan hükümetiyle bir

1924'ün yazında Matteotti'nin öldürülmesinin yarattığı krizin ortasında Mussolini Kilise'yle ilgili yasaları gözden geçirmek üzere özel bir komisyon kurdurdu. Bu komisyonun amacı kiliseyle devlet arasındaki sürtüşmenin nedenlerini azaltmaktı. Papalık resmen İtalya'yı kabul etmediği için papanın hükümetle işbirliği yapması söz konusu olamazdı. Fakat papa perde arkasından Tacchi Venturi aracılığıyla komisyona üç papaz verdi.[2]

Grup 1925'te otuz beş kez görüşme yaptı. 1926 Şubat'ında yeni yasa önergelerini ilan etmeye hazırlanırken papa onun göreviyle ilgili olarak kendi eliyle kaleme almış olduğu uzun bir mektup yazdı. Genel sekreterine hitap eden bu mektup Vatikan gazetesinde yayımlandı.

Kilise, diye yazıyordu papa, hakları konusunda salt bir parlamento oylamasıyla meydana getirilecek bir anlaşmayı kabul edemezdi. Ancak hükümetle Papalık arasında doğrudan görüşmeler yeni bir anlaşmayı ortaya koyabilirdi.[3]

Mussolini heyecanlanmıştı. Adalet ve din işleri bakanına papanın mektubunun "büyük önem"e sahip olduğunu söyledi. "Liberalizmin önyargılarını bir tarafa bırakmış olan" faşist rejimin "gerek devletin dinsel bilinemezcilik ilkesini, gerek Kilise ile devletin birbirinden ayrılığı ilkesini reddettiği"ni açıkladı. Onun hükümeti "İtalya'ya bir

antlaşmaya varmaya çalışmıştı fakat şanssızdı. Paris müzakerelerine katılan İtalyan başbakanı bir açıklama bırakmıştır: Bkz. Orlando 1937, s. 140-46. Papalık temsilcisi de aynı şeyi yapmıştır: a.g.e. s. 177-80. III. Victor Emmanuel'in antlaşmaya karşı olumsuz tutumu Margiotta 1966, s. 56-58'de anlatılmaktadır.

2. Daha sonra gazetelerde komisyonla ilgili hikâyeler yayımlandığında papa Vatikan *gazetesi L'Osservatore romana*'ya "Papalığın ne üç kilise hukuk danışmanının atanması veya seçilmesi, ne de komisyonun çalışmasıyla hiçbir ilgisi olmadığı" yönünde bir açıklama yaptırmıştır. Mussolini tarafından imzalanmış ve adalet bakanına hitaben yazılmış bir muhtıranın kopyası olayı hikâye etmektedir: "Önceki antlaşmalarla ilgili olarak" diye başlamaktadır Mussolini, "Kutsal Peder'in Kilise'yle ilgili Yasaların Reformu Komisyonu'na katılmak üzere aşağıdaki insanları tayin ettiklerini Zatıalilerinize bildiririm". Bunu iki yüksek Vatikan görevlisiyle Roma Papalık Semineri'nde görevli bir hukuk profesörünün adları ve konumları takip etmektedir: "Aynı Kutsal Peder bana reform paketi içinde yer almalarını görmekten hoşlanacağı temel noktaların bulunduğu ilişikteki muhtırayı da gönderdi." Mussolini Tacchi Venturi'nin papa adına, onun benimsendiğini görmekten memnun olacağı altı önlemi sıraladığı muhtırayı yazısına eklemiştir: ASV, AESI, pos. 628, fasc. 56 ff. 91r-93r, 3 agosto 1924. De Felice (1995, s. 106-110), Vatikan Arşivi'ndeki belgeler kamuoyuna sunulmadan önce bu olayların bir hikâyesini yazmıştır. Hikâyesi, bugün onunla ilgili olarak bildiğimiz şeyle büyük ölçüde uyuşmaktadır. Margiotta 1966, s. 131-33'e de bkz.

3. Papanın el yazısıyla yazılmış mektup ASV, AESI, pos. 702, Cilt 1, ff. 14r-16v'de bulunmaktadır.

Katolik devlet ve Katolik ulus olma özelliğini yeniden kazandırmak için" sıkı bir biçimde çalışmaktaydı. Görüşmelerin başlaması zamanıydı. Mussolini'nin hızla kavradığı gibi XI. Pius kendisine rejime desteği başka türlü tasavvur edilmesi mümkün olmayan bir biçimde sağlamlaştıracak tarihi bir anlaşmanın fırsatını sunmaktaydı.[4]

Bazı diplomatlar papanın Vatikan'ın İtalya'yla resmi düşmanlık durumunu sona erdireceğinden şüphe etmekteydi. Kendisini İtalyan hükümetinin amansız muhalifi olarak takdim eden Vatikan, neden tümüyle İtalyanların elinde olduğu yönündeki tuhaf soruları cevaplamaktan kaçınmaktaydı. Amerika'nın İtalya büyükelçisinin işaret ettiği gibi hemen hemen tümüyle başka İtalyanlar tarafından çevrelenmiş bir İtalyan olan papa, İtalyan devletiyle barış yapması durumunda kralın özel papazı olarak görünme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktaydı. Evrensel bir kurum olduğu ileri sürülen şey o zaman özü itibariyle bir İtalyan kurumu olarak görünecekti. Büyükelçi Washington'a şunları yazmıştı: "Kilise Quirinal'ı (kraliyet sarayını) resmen tanıması durumunda etkisinin artmasından çok azalacağına kanidir ve bu tanıma önümüzdeki yıllar değil de yüzyıllar içinde meydana gelirse, buna şaşmam."[5]

Şüphecilerden cesaretini kaybetmeksizin Mussolini İtalyan devletini Katolik Kilisesi'yle özdeşleştirmek için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı.[6] Assisi'li Aziz François'yı "İtalyanların en azizi, azizlerin en İtalyan'ı" ilan ederek 4 Nisan'ı onun onuruna ulusal bir bayram günü ilan etmişti. Assisi'deki açılış törenlerine giden Kardinal Merry del Val'a özel bir tren tahsis etmiş ve onu yol boyu askeri törenlerle karşılatmıştı. Roma'ya Yürüyüş'ten önce böyle bir şey tasavvur edilemezdi. Kardinal bu özel muamelenin karşılığını vermiş, Assisi'deki kalabalığa Mussolini'nin "açık olarak Tanrı tara-

4. DDI, 7. dizi, 4. cilt, n. 308. Tacchi Venturi Duçe'yle birkaç gün önce yapmış olduğu görüşmeden sonra Gasparri ile konuştuğunu ve ondan Vatikan'ın şimdi Roma meselesini çözüme bağlamak üzere kendisiyle doğrudan görüşmelere başlamaya hazır olduğunu öğrendiğini Mussolini'ye yazmıştır: DDI, 7. dizi, cilt 4, n. 312.

5. NARA, M530, reel 2, Birleşik Devletler Büyükelçisi Henry F. Fletcher'den (Roma) Dışişleri Bakanı'na, 4 Ekim, 1927, s. 1410.

6. Hiçbir fırsat kaçırılabilecek kadar önemsiz değildi. Önde gelen bir papazın cenaze törenini takiben onun aile üyeleri Mussolini'yi ziyaret ederler ve ona ölen büyüklerinin boynuna taktığı ve Kutsal Haç'tan bir kalıntıyı içerdiğini söyledikleri haçını hediye ederler. Mussolini onu öper –Romagna'lı eski ünlü Kilise düşmanı fesatçı elebaşının güçlükle gerçekleştirmiş olması gereken bir davranış– ve onlara onu her zaman yanında taşıyacağını söyler. Olayı duyan papa memnun olur. "Bene, bene" (iyi, iyi) der: ACS, MCPG, b. 155, 5 iuglio 1926.

fından korunduğunu" söylemiştir.[7] Diktatör ayrıca ülkenin sadece tarım değil mucizeler bakımından da kendine yeterli olmasına karar vermişti. O kadar çok İtalyan'ın Fransa'daki Lourdes hac yerine gitmesinden memnun olmadığı için Loreto'lu Madonna adına benzeri bir kült tesis etmek istemiş ama bu girişimi fazla etkili olmamıştı.[8]

1926 Ağustos'unda papa görüşmeleri başlatır. Özel temsilcisi olarak görev yapmak üzere Kilise dışından bir insanı, Francesko Pacelli'yi seçer. Bu amaçla genel sekreterine veya Kilise içinden bir başka birine dayanmaktan kaçınmasının nedeni kısmen Vatikan'ın İtalyan devletini hâlâ resmi olarak tanımamasıdır. 1872'de doğan ve kendisinden daha çok tanınan kardeşi Eugenio'dan dört yaş küçük olan –bu büyük Eugenio, gelecekte XII. Pius adıyla papa olacaktır– Francesco Pacelli kuşaklar boyu papalara hizmet etmiş olan Romalı bir aileden gelmekteydi. Roma 1872'de İtalyan birliklerinin eline geçtiğinde şehrin seçkinleri iki hizbe ayrılmıştı. Yeni rejimi kabul edenlere beyaz soylular, papaya sadık kalanlara ise siyah soylular adı verilmişti. Pacelli ailesi bu *aristocrazia nera* (siyah soylular) grubuna mensup olmuştu.[9] Babasının yolunu takip eden Francesco da önde gelen bir Vatikan hukukçusu olmuştu.

Mussolini ise görüşmelerde kendisini temsil etmek üzere bir hükümet hukukçusu olan Domenico Barone'u tayin etmiştir. Gerek papa gerek Mussolini'nin görüşmeleri gizli tutmak istemelerine rağmen olayın dedikodusu çabuk ortaya çıkmıştır. Haber ta Chicago'ya kadar gitmiştir. Orada bir gazete haberi Duçe'nin bir "Papalık devleti" yaratma konusunda varlığı ileri sürülen niyetinden söz etmiştir. Aziz Peter Kilisesi'nden denize kadar uzanan bir Papalık devleti yaratmak amacıyla papanın sessizce mülk satın aldığı yönündeki haberler etrafa yayılmaya başlayınca dedikodulara duyarlı Romalılar emlak fiyatlarını soruşturmaya başlamışlardır.[10]

Görüşmelerin akışı pürüzsüz değildir. Sık sık bir engel teşkil eden şey papanın Katolik Eylem'i en sert bir biçimde koruma tutumudur. Mussolini kontrol etmediği bir gruba karşı asla rahat

7. "La parola di Merry del Val," *Il Regime Fascista*, 7 ottobre 1926, s. 1; Franzinelli 1998, s. 54.

8. Franzinelli 1998, s. 68.

9. "Aristocrazia nera", *Il Secolo XX*, 20 febbraio 1929, bu kategorinin bir örneği olarak Francesco Pacelli'nin bir fotoğrafını basmıştır. Bosworth 2011, s. 26.

10. Chicago gazetesi *Chicago Daily News* idi. Kasım 1926 tarihli bir gizli polis raporu Amerikalı Colombus Şövalyeleri'nin toprak satın almak üzere yüksek fonlarla ortaya çıktıklarını bildirmektedir: ACS, MI, DAGRA, b. 113, n. 52199.

olamazdı. Üzerinde kontrolü olmadığı bir kitle örgütü olarak Katolik Eylem sürekli olarak onda şüphe uyandırmaktaydı. Halkçı Parti'nin artıklarının onda bir sığınma yeri bulduklarından emindi. Fakat Pius da bu örgütü Katolik inancı İtalyan halk kitlelerine yaymanın ana vasıtası olarak görmekteydi.

Katolik Eylem gruplarına karşı faşist şiddete ilişkin raporlar çoğunlukla papanın öfkesine neden olmaktaydı. Haziran 1925'te böyle bir olayda faşist kabadayılar *(squadristi)* Padova'da Katolik Eylem'in merkezlerini yağmalamıştır. Papa konuyla ilgili bir şeyler yapması için Tacchi Venturi'yi göndermiştir. Yapılan polis soruşturması bu şehirde Katolik Eylem ile Halkçı Parti arasındaki sıkı ilişkilerin ayrıntılarını ortaya koymuştur.[11] Bu ve başka vakalarda papanın Cizvit özel temsilcisi onu yatıştırmak için elinden gelen her şeyi yapar. Papaya Katolik Eylem'in liderlerinin etkinliklerini Halkçı Parti'den ayrı tutma konusunda sürekli olarak uyarılmış olduklarını hatırlatır. Katolik Eylem grupları meseleyi kendileri yaratmaktadırlar. Vatikan'ın bir Kilise örgütünün "Katolik dinine karşı bu kadar iyi niyetli olan" faşist hükümeti eleştirmesine nasıl müsaade edebildiğini sorar.[12]

1926'nın başında bu kez kuzeydeki Brescia şehrinde bir Katolik Eylem merkezine karşı düzenlenen şiddet olayıyla ilgili haberden üzülen papa yine Tacchi Venturi'ye bir şikâyette bulunmasını söyler. Hükümet görevlileriyle görüştükten sonra Cizvit, papa ve Gasparri'nin olayları Mussolini'nin perspektifinden görmelerini sağlamaya çalışır. Brescia'daki Katolik Eylem'in en aktif üyelerinden çoğu aynı zamanda Halkçı Parti'nin bilinen eylemcileridir: "Karışıklık ve onların özdeşleştirilmeleri bundan kaynaklanmaktadır." Venturi sözlerine şöyle devam eder: "Hükümetin elinde Katolik Eylem'in yarı resmi gazetesi olan *Il Cittadino*'yla birlikte (Brescia'daki) Katolik Eylem'in hükümet karşıtı siyasi partinin (yani Halkçı Parti'nin) kullandığı bir maske olduğuna dair açık kanıtlar var."[13]

11. Cizvit, içişleri bakanı Luigi Pederzoni'yle temasa geçmiştir. Polis raporu her iki örgütün merkezlerinin aynı binada bulunduğunu ve uzun bir süre yerel Halkçı Parti'nin başının bir rahip olduğunu ortaya koymuştur.

12. Halkçı Parti'nin "her türlü Hıristiyan ilkelerinin yeminli düşmanları olan" sosyalistlerle ittifak yapma imkânına açık olmalarına karşılık faşistlere karşı çıkmalarının özellikle kabul edilemez olduğunu sözlerine ekler. Tacchi Venturi'den Gasparri'ye, AESI, pos. 611, fasc. 46, ff. 23r-23v; polis raporları 25r-30r'dedir.

13. ASV, AESI, pos. 734, fasc. 241, ff. 4r-5v, Tacchi Venturi a Gasparri, 8 gennaio 1926. Cizvit, Federzoni'nin Brescia piskoposu hakkındaki görüşüne bir not eklemektedir: "Monsenyör Gaggia'nın din bilgisi ve kültürü gibi rahiplik erdemlerine

Yerel faşistlerin çoğu zaman Katolik Eylem gruplarını hedef almalarına karşılık Mussolini gençlik gruplarının oynadığı rolden daha fazla endişeliydi. Diktatörlüğünü sağlamlaştırdıkça çocukların sadık faşistler olarak biçimlendirilmesinin ne kadar önemli olduğunu kabul etmekteydi. Vatikan'la görüşmelerin başlamasından birkaç ay önce kendi ulusal gençlik örgütünün, yani Opera Nazionale Balilla'nın kuruluşunu ilan etti. Bu örgütün dört kolu vardı. Balilla sekiz-on dört, Avanguardi on dört-on sekiz yaşları arasındaki çocukları içine almaktaydı. Bunların kızlarla ilgili karşılıkları ise Piccole İtaliane (Küçük İtalyan Kızları) ve Giovani İtaliane'ydi (Genç İtalyan Kızları). Bütün bu grupların üyelerinin yarı askeri üniformaları vardı.[14]

Mussolini için Kilise'nin Katolik İzci Erkek Çocukları'ndan başlayarak daha ileri yaşlardaki gençlerle ilgili çeşitli Katolik Eylem örgütlerine uzanan ulusal gençlik grupları ağı istenmeyen bir rekabete yol açmaktaydı. Gençliğin kontrolünü ele geçirmek Mussolini için papanın öfkelenme tehlikesini göze almayı gerektirecek kadar önemliydi. Bundan dolayı o İzci Erkek Çocukları'nı yasadışı ilan etmekle işe başladı. Haberden öfkelenen papa geri çekilmesi konusunda kendisini uyarmak üzere Tacchi Venturi'yi gönderdi.

1927'nin başında sadece Katolik İzci Erkek Çocukları'nın dağıtılmasından değil, yasağın kısa süre içinde Katolik Gençlik Grupları'na genişletileceği yönündeki işaretlerden de endişelenen papa, müzakerelerin askıya alınmasını emretti. Katolik Eylem'in sadece faaliyetleri "özü itibariyle dini" olan faşist dışı gençlik gruplarına izin veren düzenlemelerin dışında tutulmasını özel olarak istedi. Gençleri Katolik gruplara çeken şeylerin çoğu onların eğlence faaliyetleriydi. Pius, grupların gençlere sadece dini eğitim sunması durumunda onlara üye olmanın önemini kaybetmesinden korkuyordu. Venturi'yi Mussolini'ye bir ültimatom vermek üzere gönderdi: Eğer geri çekilmezse, Mussolini Roma meselesinde bir anlaşmaya varmayı unutabilirdi. Boyundan büyük bir işe kalkışma tehlikesi içinde bulunduğunu anlayan Mussolini Şubat 1927'de valilerine Katolik Eylem gençlik gruplarını kendi başlarına bırak-

de saygı göstermekle birlikte o, ileri yaşından ötürü Katolik Eylem'in maskesi veya adı arkasına saklanarak her türlü vasıtayla bu mücadeleye Kilise'nin otoritesini karıştırmak isteyen bir kısım üyesinin hükümete karşı gizli bir kampanya yürütmekte olduklarını kavrayamıyor."

14. Balilla, Cenova'da 1746'da Avusturya birliklerine karşı bir halk isyanı başlatmış olduğu söylenen bir gencin soyadıydı.

maları için emir verdi. Memnun olan papa görüşmeleri kaldığı yerden yeniden başlattı.[15]

Bunu izleyen birkaç ay boyunca görüşmeler devam ederken papa Pacelli'yle haftada birkaç kez görüşüyordu. Yerel Katolik gruplara karşı faşist şiddete ilişkin yeni raporlar zaman zaman gelmeye devam edecek ve papa zaman zaman görüşmelerden çekilme tehdidinde bulunacaktı. Fakat başarısızlıkla sonuçlanmalarına izin veremeyeceği kadar bu görüşmeler üzerine yatırım yapmış ve Mussolini ve onun faşist rejimine destek vermişti. Bundan dolayı papa şiddet olaylarından diktatörün bu konudaki arzusunu engellemeye çalışan etrafındaki kilise düşmanlarını sorumlu tutmayı tercih edecektir. Bu arada başka çatışma noktaları da ortaya çıkmıştır. 1928 Nisan'ında papa kısa bir süre önce faşist kız örgütlerinin yaratılması olayından şikâyet eder. Özellikle onların omuzlarında tüfeklerle yürüyüş uygulamalarından rahatsızdır. Fakat hata yine Mussolini'de değildir. Papa "Mussolini'nin haberinin olmadığı birçok şeyin cereyan ettiği"ni söyler.[16]

Papa daha önceki bir tarihte Curia'nın kardinallerine hükümetle görüşmelerin yapılmakta olduğunu söylemiştir. Fakat muhalefetin ortaya çıkabileceğinden korktuğu için bir anlaşmaya varılıncaya kadar onları bir toplantıya çağırmaya karşı çıkmıştır. Özellikle o, faşist rejime düşman olduğu bilinen ve uluslararası meselelerde etkili bir isim olan Kardinal Bonaventura Cerretti'den endişe etmektedir. Cerretti'yi 1928'de kritik görüşmelerin yapıldığı aylar içinde Roma'dan uzaklaştırmak için Uluslararası Eucharistie Kongresi'ne kendi temsilcisi olarak katılmak üzere Avustralya'da Sidney'e gönderir. Kardinal Roma'ya ancak anlaşma tamamlandıktan sonra dönecektir.[17]

1928 Ekim'inde bir anlaşmanın yakın göründüğü tarihte papa hoşuna gitmeyecek haberler alır. Bunlara göre kralın bu anlaşmayla ilgili bazı art düşünceleri vardır ve anlaşmayı imzalamayabilir. Papa, papalığı topraklarından mahrum eden insanın adını almış olan III. Victor Emmanuel'in papalığın dostu olmadığını bilmekteydi. İki yıl önce XI. Pius kralın Katolik dinine bağlılığı ve yaptığı hayır işleriyle tanınan annesi öldüğünde yine krala karşı çıkmıştı. Kral annesinin cenaze törenini papanın yönetmesini veya hiç olmazsa annesi

15. ASV, AESI, pos. 667, fas. 129, ff. 68r-69r.
16. ACS, MCPG, b. 157, noto informatore vaticano, 29 aprile 1928.
17. Coco 2009, s. 164-65.

için kamuoyuna üzüntülerini ifade etmesini istemiş, ancak papa bunların hiçbirini yapmamıştır. Vatikan gazetesinin yayın yönetmeni Kont Dalla Tore ana kraliçe için övücü bir cenaze konuşması hazırlamış, fakat bu konuşma da hiçbir zaman yayınlanmamıştır çünkü papa onun yayınlanmasını yasaklamıştır.[18]

Pius şimdi bütün bu zor görüşme yıllarının bir hiçle sonuçlanmasından korkmaktadır. Kralın onaylamasının bir yolunu bulma konusunda ümitsizliğe kapılan papa kralı en fazla rahatsız eden şey üzerinde ilgisini yoğunlaştırır: Bu, papanın kontrolü altındaki toprakların genişlemesi meselesidir. Papa, Vatikan'ın üst kısmında, Janiculum Tepesi üzerinde bulunan Villa Doria Pamphili'nin geniş bahçelerinin Vatikan'ın arazisine dahil edilmesi konusundaki daha önceki talebinden vazgeçmeye karar verir.[19]

Mussolini adına görüşmelere katılan Domenico Barone haberi duyduğunda Pacelli'ye "Bu şartlar altında anlaşmayı kabul etmezlerse, aptal olacaklardır" der.[20]

Kişilikleri ve yetişme tarzları bakımından birbirlerinden o kadar farklı olan Mussolini ve kral 1920'lerin sonlarına gelindiğinde tuhaf olmakla birlikte kalıcı bir ilişki zemini üzerinde anlaşmışlardır. Bir seferinde Mussolini ikisinin sanki tek bir yatak odasını ama iki ayrı yatağı paylaştıklarını söylemiştir. Öte yandan onların ortak bazı özellikleri de vardı ve bunlardan biri her ikisinin de papazlardan duydukları rahatsızlıktı. Bunun yanında ikisi de etraflarındaki insanlarla ilgili olarak zaman zaman kırıcı sözler söylemekteydiler. Kral bir seferinde çok karakteristik bir biçimde –yıllar sonra başbakan olarak Mussolini'nin yerine geçirmek üzere seçeceği– İtalyan ordusunun başkomutanı Pietro Badoglio'yu "bir kuşun beynine ama bir filin kıçına sahip olan adam" olarak tanımlamıştı. Mussolini de

18. Rhodes 1974, s. 41. Bu bilgi Roma'daki Alman büyükelçisinin tanıklığına dayanmaktadır.

19. Pacelli 1950, s. 99, orijinalde vurgu. Sadece birkaç ay önce, 1 Mart'ta Francesko Pacelli Villa Doria Pamphili'yi Vatikan'ın arazilerinin bir parçası olarak görme konusundaki arzusundan vazgeçmesi yönünde bir telkinde bulunduğunda papa bundan incinmişti. O tarihte bu mülkten vazgeçmektense bir anlaşmaya varılmamış olmasını tercih edeceği konusunda ısrar etmişti. A.g.e., s. 82.

20. Barone sözlerine şunu eklemiştir: "Onu kabul etmemek, bu çatışmayı sona erdirmeyi istemedikleri... anlamına gelecektir. Fakat Mussolini'nin farklı düşündüğü konusunda sizi temin ederim" A.g.e., s. 100. Pacelli günlüğünde şunu yazmıştır: "Barone bana aramızda kalmak üzere kralın birçok vesileyle Roma meselesinin çözüme bağlanması konusunda fazla heyecan duymadığını da söyledi."

kendi payına özel konuşmalarında sık sık kralla alay etmekteydi. Boyu çok küçük olan kralın büyük bir ulusa yakışmayan zavallı bir izlenim bırakmasından şikâyet etmekteydi. Ona göre kral "sevimsiz, güvenilmez, küçük bir adam"dı. Zaman zaman kral Victor Emmanuel'in "boş bir at arabası", "kurumuş bir ağaç", "tüylerinin yolunması gereken yaşlı bir tavuk" olduğunu söylemekteydi. Fakat karısı Rachele dahil başka insanlar tarafından onunla alay edilmesine de asla izin vermiyordu. Kocasıyla aynı monarşi düşmanı geçmişten gelen ve zengin ve iyi eğitim görmüş insanlar arasında kendisini rahatsız hisseden Rachele kraliyet ailesinin yanında hiçbir yerde ve hiçbir zaman rahat değildi. Mussolini şüphesiz bunu anlıyordu fakat karısı ata binmek için kralın bir merdivenin üzerine çıkması gerektiği yönünde en sevdiği şakasını yapmaya başladığı her seferinde ona sesini kesmesini söylüyordu.[21]

Her pazartesi ve perşembe sabah saat onda redingot ve silindir şapkasını giymiş Duçe, büyük ve ihtişamlı sarayında çok sayıda hükümet kararnamesini ve insanların atamalarını imzalayan Kral III. Victor Emmanuel'i görmeye gidiyordu. Quinto Navarra bu sabahlar onun farklı bir Mussolini gibi olduğunu söylemektedir. Haftanın geri kalan zamanında bakanlarını korkutan emperyal, diktatör tavırlı, rejimin karmaşık güç koreografisine uygun davranan üstün lider Mussolini bitmek bilmeyen bir törenler ve geçit resimleri alayı içinde faşist askeri üniformasıyla sık sık kendisini gösterirken kraliyet sarayında geçirdiği bu sabahlarda resmi olarak hâlâ bir anayasal monarşi olan bir rejimde kralın imtiyazlarının bilincinde olan saygılı bir başbakan rolünü oynuyordu.[22]

7 Şubat 1929'da Kardinal Gasparri Papalık'taki büyükelçileri ziyaret etti ve onlara uzun yıllardan beri Kilise'yle İtalyan hükümeti arasındaki kavgayı sona erdirecek olan tarihi bir anlaşmanın yakında imzalanacağını söyledi. Kardinal bütün dünyadaki Katolik papazlar tarafından sevinçle karşılanacak olan bir anlaşmanın halk tarafından bilinen yüzü olmak üzereydi. Öte yandan bu onun için hem acı hem tatlı bir andı. Çünkü son yıllarda papanın hizmetlerine artık değer vermediği yönünde bazı açık işaretler almaktaydı. Gerçekçi bir adam olmakla birlikte Gasparri'nin de gururu

21. R. Mussolini 1974, s. 154; Bosworth 2002, s. 347-49; Milza 2000, s. 537.
22. Navarro 2004, s. 16.

vardı. 1929'da papazlığa atanmasının ellinci yılında papanın onu küçük düşürmesinden incinmişti. Maiyeti onun onuruna Sistine Kilisesi'nde düzenlenecek bir jübilenin ve papanın yöneteceği bir ayinin planlarını yapmıştı. Tüm yabancı diplomatlar topluluğuyla birlikte Curia'nın kardinalleri de orada hazır bulunacaklardı. Fakat papa bu törene katılmadı ve ona katılanlar da onun bu şaşırtıcı hazır bulunmayışının dedikodusunu yaptılar.[23]

1928'in başlarında Gasparri artık genç değildi. Şeker hastalığı ve kalp yetersizliğinden mustaripti ve geceleri kötü uyuyordu. Bir zamanların neşeli genel sekreteri gitgide daha çökmüş görünüyordu ve gözleri çabuk sulanıyordu. Etrafındakiler onun yüzünün solukluğunu ve ellerinin titremeye başladığını fark ettiklerinde kendisini gayet iyi hissettiği konusunda onları temin etti. Papa dinlenmesi için biraz tatil yapmasını isteyince onun kendisi yerine bir başkasını geçirmek için yokluğundan istifa etmesinden korktuğundan buna ihtiyacı olmadığı üzerinde ısrar etti.[24] Daha ne kadar dayanabileceğini bilmiyordu fakat İtalya ile Papalık arasındaki yetmiş yıllık düşmanlığı sona erdirmenin şerefini kimseye kaptırmak istemiyordu.

Gasparri'nin kendilerine haber vermek için diplomatları Vatikan'da toplamasının ertesi günü Mussolini İtalya'nın bütün büyükelçilerine aynı haberi içeren bir telgraf gönderdi. Kısa bir süre içinde gerçekleşecek olan imza töreniyle ilgili bu haber yabancı gazetelerde çıktı fakat İtalyan basını sessizdi ve İtalya'da az sayıda kişi neyin gerçekleşmek üzere olduğunun farkındaydı.[25]

"Bunlar harika günler!" Vatikan'ın genel sekreterlik bürosunda bulunan tek Amerikalı olan Monsenyör Francis Spellman Roma'dan Boston'da bulunan annesine 8 Şubat'ta şu sözleri yazdı: "Hayatta olmak için harika günler! Roma'da hayatta olmak için ise daha da harika günler!" Ve sözlerine şunu ekledi: "Burada bulunan herkes son derece mutlu ve öyle de olmayı hak ediyor. Kardinal Gasparri ile Monsenyör Borgongini ve şüphesiz Mussolini tarihte emin bir yere sahip oldular."[26]

23. Papanın Gasparri'nin jübilesine katılmaması ve bunun etkileri "ünlü Vatikan muhbiri"nin 1926'daki bir dizi raporunda tartışılmaktadır. ACS, MCPG, b. 155.
24. ACS, MCPG, b. 157, noto informatore vaticano, 1 gennaio 1928; a.g.e., 5 gennaio 1928; a.g.e., 12 gennaio 1928.
25. DDI, seri 7, cilt 7, n. 240; Arnaldo Cortesi, "Only 9 to see pact signed in Rome tomorrow," *NYT*, February 11, 1929, s. 3.
26. Gannon 1962, s. 62'den aktarıyoruz. İki gün sonra Monsenyör Spellman papanın

Vatikan-İtalyan veya Lateran Antlaşması'nın nihai ayrıntıları 9 Şubat 1929 Pazar akşamı Mussolini ve Pacelli tarafından tespit edilmişti.[27] Anlaşmanın birinci maddesi Katolik dininin "biricik devlet dini" olduğunu belirtmekteydi. Anlaşmanın üç kısmı vardı. İlk kısım, asıl anlaşmanın kendisi, Vatikan'ı, İtalyan hükümetinin müdahale yetkisinin bulunmadığı Papalığın yönetimi altında bağımsız bir bölge olarak tesis etmekteydi. (Daha önce Vatikan'ın sarayları ve bahçeleri ve Aziz Peter Kilisesi papanın kontrolü altındaydı fakat İtalyan hükümeti onlara her zaman İtalya toprağı üzerinde bulunan yerler olarak bakmıştı ve onların yasal statüleri belirsiz olmuştu.[28]) Vatikan devletinin sınırları büyük ölçüde mevcut ortaçağ duvarlarıyla çakışmaktaydı. Duvarlar tarafından çevrelenmemiş olan Aziz Peter Meydanı yeni şehir-devletinin bir parçası olarak göz önüne alınacak fakat halka açık olacak ve İtalyan polisinin gözetimi altında bulunacaktı. Vatikan topraklarının alanı toplam olarak 109 dönüm olacaktı. Papanın saygınlığına hakaret kralın saygınlığına hakarete eşit bir suç olarak görülecekti.

"her şeyden memnun" olduğunu söyleyecektir, a.g.e., s. 63. Gasparri'nin iki sekreter yardımcısından biri olan Borgongini Spellman'ı üç yıl önce İngilizce malzemeye ve Amerikan Kilisesi'ne yardımcı olması için getirmişti. Mussolini'nin bu tarihte Borgongini'nin hayranı olmayan Vatikan'daki muhbiri, papanın temsilcisinin böylece Vatikan'ın önemli bir para kaynağı hâline gelmiş bir grup olan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Colombus Şövalyeleri'ne kendisini sevdirmek istediğini ileri sürmüştür. 1926'nın sonlarında Amerikalı genç papaz hakkında o kadar çok şey duymuş olan ve onun görünüşe göre Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen bu kadar çok parayla ortaya çıkma kabiliyeti hakkında da bilgi sahibi olmak isteyen papa özel bir oturumda Spellman'la görüşmek istemiştir. Aradan fazla zaman geçmeden papa ona "Monsenyör Prezioso" (Bay Değerli) diye atıfta bulunmaya başlamıştır: ACS, MCPG, b. 155. noto informatore vaticano, 1926 (daha kesin bir tarih verilmemiştir) ve MCPG, b. 155, noto informatore vaticano, 5 gennaio, 1927. Spellman papanın kendisine takmış olduğu addan annesine büyük bir memnuniyetle söz etmiştir. Gannon, 1962, s. 57-59.

27. Son tartışma Papalık Engizisyon Sarayı'nın statüsüyle ilgili olmuştur. Bu etkili on altıncı yüzyıl binası Aziz Peter Kilisesi'ni karşımıza aldığımızda Vatikan duvarı boyunca sol tarafta yer almakta, ama ön kapısı Vatikan'ın dışındaki bir sokağa açılmaktadır. Papa hem binanın kendisinin hem de önündeki sokağın yeni Vatican City'in (Vatikan Devleti'nin) bir parçası olarak göz önüne alınmasını istemiştir. Fakat kral papaya herhangi bir yeni toprak parçası verilmesine karşı çıkmış ve sonunda papa uzlaşmaya razı olmuştur. Sokak papalığın kontrolü dışında kalacaktır ve sarayın kendisinin teknik olarak Vatikan'ın arazisi üzerinde olmasına karşılık ona Roma'daki diğer bir dizi Kilise gibi özel bir hukuki statü verilecektir: ASMAE, Gab. B. 718, Roma, 10 febbraio 1929.

28. Bu madde Savoyard devletinin 1848 tarihli düzenlemesinde olmasına ve 1861 tarihinde yeni kurulan İtalyan devleti tarafından da kabul edilmesine karşılık orada "özgür bir devletin içinde özgür bir kilise" öğretisi çerçevesinde yer almaktaydı.

Papalık'taki büyükelçiler İtalya devleti nezdindeki büyükelçilerle aynı dokunulmazlıklara ve imtiyazlara sahip olacaklardı. Vatikan topraklarındaki egemenliğine ek olarak papalığa Roma'nın kiliseleri ve Alban Tepeleri yakınındaki Castel Gondolpho'da bulunan Papalık yazlık sarayı üzerinde de özel haklar tanınacaktı. Roma'nın bütün kardinalleri yeni devletin yurttaşları olarak görülecekti.[29]

Lateran Antlaşması'nın ikinci kısmı, yani itilafname (concordat) Papalık ile İtalya devleti arasındaki ilişkileri düzenlemekteydi. İtalyan hükümeti Roma'da Vatikan'ın Katolik dünyasının kutsal merkezi olma özelliğine müdahale edecek herhangi bir şeyin meydana gelmesine müsaade etmeyecekti. İtilafname, bir dizi Katolik yortusunu resmi tatil günü olarak kabul etmekteydi ve İtalyan devleti ilk kez dinsel evlilikleri kabul edecekti. O zamana kadar sadece kilisede evlenen çiftler, yasal olarak evli kabul edilmemekteydiler. İtilafname Katolik din eğitiminin tüm ikinci derecedeki okullara da genişletileceğini öngörmekteydi. O tarihte beş İtalyan çocuğundan birinden daha fazlası ortaokula gitmemekle birlikte buna imkân bulanlar bir sonraki kuşağın seçkinlerini meydana getireceklerdi ve onların dinsel eğitimi Kilise için önemliydi.[30] Papa için önemli olan bir başka maddede İtalyan hükümeti Katolik Eylem gruplarının özgür bir biçimde faaliyette bulunma hakkını kabul etmekteydi.

Anlaşmanın üçüncü ve son kısmı mali bir mutabakattan ibaretti. İtalya hükümeti Vatikan'a, Papalığın Papalık devletlerinin kaybı konusundaki tüm iddialarından vazgeçmesi karşılığında 750 milyon liret, artı bir milyar liretlik İtalyan bonosu (toplam olarak 2013'teki değeriyle bir milyar Amerikan doları) ödeyecekti.[31]

11 Şubat Pazartesi sabahı saat 9.00'da dışişleri müsteşarı Dino Grandi Mussolini'nin evine geldi. Duçe alışılmadık şekilde iyimser bir havadaydı. İmza törenine giderken yolda arabada eski bir Romagna halk şarkısını söyledi. Duçe'nin mutlu olmasına karşılık Grandi gergindi.

"Kardinalin yüzüğünü öpmem mi gerekiyor?" diye sordu.

"Kardinal Gasparri muhtemelen bunu bekleyecektir" diye cevap verdi Mussolini. Neşeli bir havayla Grandi'ye konuyu karara bağlamak için en iyi yolun ne olduğunu bildiğini söyledi. Elini

29. Toschi 1931.

30. Bosworth 2011, s. 171.

31. Nenovski ve diğerleri, 2007'de yer alan 1929 İtalyan Lireti/Amerikan Doları değişim değerine dayanan hesaplama.

cebine attı, madeni bir para çıkardı ve havaya attı. Sonuca baktı ve bildirdi: "Yüzüğü öpeceğiz!"[32]

Vatikan'da o sabah erken saatte Gasparri ile yardımcı sekreteri Monsenyör Borgongini imza töreni için her şeyin hazır olduğu konusunda kendisini temin ettikleri papanın özel kütüphanesinde bir araya geldiler. Ona son dakika değişikliklerini gösteren bir haritayla birlikte Vatikan basımevinden yeni çıkmış olan anlaşma metnini verdiler. Belgeleri dikkatle inceledikten sonra papa onayını verdiği anlamında başını salladı. Gasparri ve Borgongini ayrılmak zorundaydılar ama gitmeden önce diz çöktüler ve papadan kendilerini kutsamasını istediler. Hepsi gerçekleşmek üzere olan olayın büyüklüğünün farkındaydı. Odadan ayrıldıkları sırada kardinal Gasparri'nin gözleri yaşlıydı.[33]

Tören şehrin Vatikan'ın bulunduğu yerin diğer tarafında Lateran Sarayı'ndaki Papalar Salonu'nda yapıldı. Roma piskoposu olarak papanın yeri Aziz Peter Kilisesi değil, John Lateran Büyük Kilisesi'ydi. Papalar bin yıl boyunca, yani (İmparator Konstantin'in buradaki kendi sarayını papalara verdiği) dördüncü yüzyıldan (papaların sürgüne gittikleri) on dördüncü yüzyıla kadar Aziz John Lateran'da yaşamışlardı.[34] Vandallar beşinci yüzyılda bu kiliseyi tahrip etmişlerdi ve o on dördüncü yüzyılda da yangınlar tarafından kısmen tahrip olmuştu. Fakat 1870'te İtalyan birliklerinin Roma'yı almasından bu yana "Vatikan'ın mahkûmları" olan papalardan hiçbiri oraya ayak basmamıştı.

Mussolini'nin arabası durduğunda Gasparri ve Borgongini zengin bir Amerikalı tarafından hediye edilmiş yeni bir Chrysler marka araba içinde oraya varmışlardı. Hafif bir yağmur yağıyordu.[35] Mussolini beyaz eldivenlerini sol elinde tutarak arabasından çıktı. Üzerinde redingot ve silindir şapka vardı.[36] Kardinal, Mussolini'yi ve Grandi'yi selamladı. Onlara Adalet Bakanı Alfredo Rocco ve Mussolini'nin yardımcısı Francesco Giunta katıldı ve yürüyerek

32. Grandi 1985, s. 254-55.

33. Martini 1960b, s. 113. Gasparri daha sonra Charles-Roux'ya o gün iki kez papanın çalışma odasına girer ve çıkarken, bir kez imza için Lateran Sarayı'na geldiği sırada, bir kez imzalama olayı sırasında ve nihayet sonuncu kez o gün olup bitenleri papaya anlatması sırasında olmak üzere beş defa ağladığını söylemiştir: Charles-Roux 1947, s. 48.

34. Reese 1996, s. 11.

35. Spellman'dan annesine, 10 Şubat 1929; Gannon 1962'de s. 63.

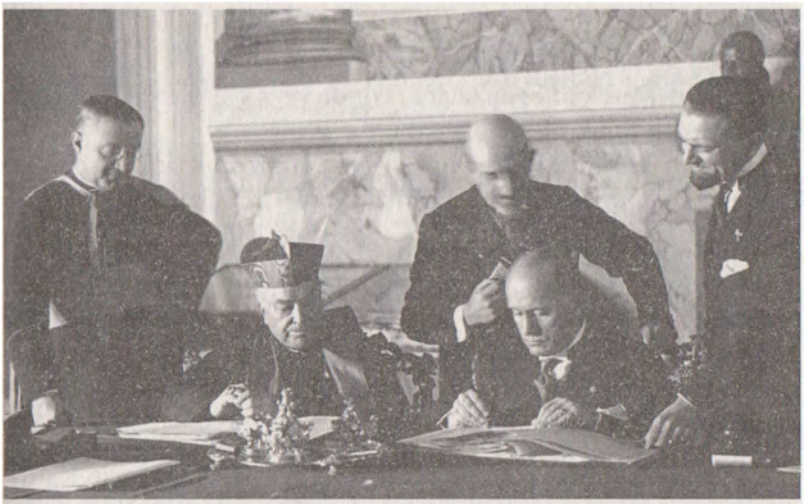
36. Arabasından çıkan Mussolini'nin bir resmi *Il Secolo XX*, 20 febbraio 1929, s. 7'de bulunmaktadır.

görkemli merdivenleri hep birlikte çıkmaya davet edildiler. Birlikte Kilise'nin dünya üzerindeki misyonlarına adanmış olan müzenin Grandi tarafından "bitmek bilmeyen" diye tanımlanan süslü odalarından ağır adımlarla geçtiler. Heyecan içinde olan Gasparri bir yandan Yeni Gine ve Fiji Adaları'ndan Moğolistan, Hindistan ve Nikaragua'ya kadar eserleri sergilenen ülkelerin adlarını sayarken öbür yandan kollarını sallıyordu. Grandi "Kilisenin Prensi'nin bize Katolik Kilisesi'nin dünyadaki gücü ve genişliğini vurgulamak ister gibi gülümseyerek adlarını zikrettiği tuhaf ve uzak ülkelerin adları"nı hatırlamaktadır.

Sonunda imza atacakları yere ulaştılar. Geniş bir odanın bir tarafında on altıya dört ayak büyüklüğünde pembe renkli bir masa vardı. Uzun tarafında sekiz kakmalı siyah ağır koltuk tek sıra hâlinde dizilmişti.[37] Gasparri ve Mussolini ortada bulunan koltuklara oturdular. Belgeleri imzalamaya hazırlanırlarken kendisini evinde hisseden kardinalin gülümsemeye devam etmesine karşılık daha önce o kadar rahat görünen Mussolini'nin yüzü sararmıştı ve rahatsız görünüyordu.[38]

Mussolini ve Gasparri Lateran Sarayı'ndan çıktıklarında kısa zamanda büyüyen kalabalık coşku içinde kendilerini alkışlamaya başladı. Törenle ilgili önceden bir açıklama yapılmamıştı ama katedralin dışında o kadar çok polis ve askerin varlığı, daha sonra Duçe'nin gelmesi dedikodulara neden olmuştu ve gazeteci ve fotoğrafçılar oraya koşturmuştu. Hafif yağmura rağmen halk çok neşeliydi. Rahipler ve yüksek din okulu öğrencileri, "Yaşasın papamız Pius ve kral" bağrışlarıyla kesilen koro hâlinde şükran duaları okurken meydanda tarihi kilisenin önünde toplanmış olan bazı başkaları da içine faşist "alala" seslerinin karıştığı "Yaşasın Mussolini", "Yaşasın İtalya" diye bağırıyorlardı. Arabayla oradan götürülürken Monsenyör Pizzardo o kadar kendinden geçmişti ki kalabalıkların haykırışlarına elini faşist selamı vermek üzere havaya kaldırarak karşılık vermişti.[39]

37. "Signing in Constantine's Palace", *NYT*, February 11, 1929, s. 2.
38. "İnformazioni Stefani sul trattato e Concordato", *OR*, 13 febbraio 1929, s. 2.
39. Arnaldo Cortesi, "Vatican and Italy Sign Pact Recreating a Papal State; 60 Years of Enmity Ended", *NYT*, February 12, 1929, s. 1; Casella 2005, s. 24; Pizzardo'nun selamlaması NARA, M530, reel 2, n. 2140'ta, February 13, 1929'da anlatılmıştır. Amerika'nın Roma büyükelçiliğinde geçici maslahatgüzar olarak görev yapan Alexander Kirk Washington'da dışişleri bakanına bilgi vermiştir, s. 3.

Lateran Antlaşmasının imzalanması, 11 Şubat 1929: Soldan sağa: Monsenyör Francesco Borgongini-Duca, Kardinal Pietro Gasparri, Francesco Pacelli, Benito Mussolini, Dino Grandi.

Antlaşma'nın imzalanmasının sonrası, Lateran Sarayı, 11 Şubat 1929. Ön sırada Kardinal Gasparri ve Mussolini; en solda Monsenyör Pizzardo; Gasparri'nin sağında silindir şapkasıyla Francesco Pacelli; Mussolini'nin solunda Monsenyör Borgongini, onun da solunda Dino Grandi.

Mussolini daha sakin bir ruh hâlî içinde arabasıyla bürosuna dönerken sessizliğini muhafaza etti. Bunun en büyük zaferi olmasına karşılık Mussolini papazlar arasında veya kiliselerde kendisini hiçbir zaman rahat hissetmiyordu.[40]

Papanın anlaşmaya verdiği önemi abartmak zor olacaktır. İtalya'nın en önde gelen Kilise tarihçilerinden biri olan Renato Moro on dokuzuncu yüzyılda İtalyan hükümetinin Kilise ile devletin birbirinden ayrılması ve liberal demokrasiyle ilgili taahhütler üzerine kurulmasına rağmen papaların Kilise'nin ilkelerine göre yönetilen hiyerarşik, otoriter bir İtalyan toplumuna olan inançlarını hiçbir zaman terk etmediklerini belirtmektedir. Kilise'nin önceki otoritesine bir dönüş rüyasının gerçekçi görünmediği yıllardan sonra faşizmin ortaya çıkışı onun için yeni bir ümit ortamı yaratmıştır.[41]

Bu imza olayına kadar diktatörlükten memnun olmayan Katolikler papanın faşist rejimin yanlısı olmadığını ileri sürebilirlerdi. Şimdi ise bu artık mümkün değildi. İtalyan Katolikleri Mussolini'yi desteklerken papanın arzularını yerine getirdiklerinden artık şüphe edemezlerdi. Papanın kendisi imza olayından iki gün sonra bir grup üniversite öğrencisine hitap ederken tarihsel anlaşmanın sonunda nasıl mümkün olduğunu açıkladı. Onlara belki taraflardan birinin başında bir kütüphanecinin, yani tarihsel belgeleri inceleme konusunda uzman olan birinin bulunmasının buna yardımcı olmuş olduğunu söyledi ve "Belki ihtiyaç duyulan şey, bir de Tanrısal inayetin karşılaştığı biri, liberal okulun endişelerini paylaşmayan

40. Grandi 1985, s. 255.

41. Mussolini'nin daha önceki birkaç yıl içinde Kilise lehine göstermiş olduğu çeşitli davranışlar papaya bu ümidi veren tek şey olmamıştır. More'un görüşüne göre Mussolini'nin Kilise'yi *bir instrumentum rengi*, yani yönetiminin aleti olarak kullanma görüşü ona bu ümidi vermiştir. Bu demokrasi ve Kilise ile devletin birbirinden ayrılması fikirlerinin Batı Avrupa'yı değiştirmesinden önce Kilise'nin eski rejimde çok sayıdaki mutlak yöneticiyle gerçekleştirmiş olduğu memnuniyet verici düzenlemeye bir geri dönüş anlamına gelecekti veya en azından papa bunu ümit etmekteydi. Aynı derecede önemli olan bir başka şey, Mussolini'nin benimsediği temel ilkelerle papa tarafından savunulan ilkelerin düzen, disiplin ve yukardan aşağı yönetim ihtiyacı ve halkın en iyinin ne olduğu konusunda kendisinin vicdanına dayanarak kendisinin karar vermesinin reddiyle ilgili olarak birbiriyle geniş ölçüde uyuşmasıydı. Erdem, halkın kendi kişisel çıkarlarına göre eylemde bulunmasında değil, daha büyük iyi yönünde davranışta bulunmasında yatmaktaydı ve bu daha büyük iyinin ne olduğunu belirleyecek olan da daha büyük bir otoriteydi: Moro 1981, s. 192-193. Moro burada Giovanni Miccoli'nin eserine (1973, 1988) dayanmaktadır. Mussolini'nin en son biyografisinin yazarı olan De Felice (1995, s. 382-83) faşist rejimin ancak Lateran Antlaşması'nın imzalanmasıyla tam olarak kurulmuş olduğunu ileri sürmektedir.

bir insandı" dedi. Papanın Mussolini'ye Tanrısal inayet tarafından gönderilmiş bir insan olarak bu göndermesi bundan sonraki yıllarda piskoposlar, papazlar ve diğer ruhban sınıfı dışında kalan Katolikler tarafından binlerce kez tekrar edilecekti.[42]

Bologna'da yerel gazetelerin özel baskıları bir anda tükendi. Başpiskopos ertesi günü için hem hükümet memurları hem de askeri yetkililerin davet edilmiş oldukları özel bir Şükran Günü ayinini yöneteceğini duyurdu. Chieti başpiskoposu bir başka günü beklemedi; çünkü heyecanlanmış bir topluluk daha imza gününün akşamı özel bir Şükran Günü ayini için katedrali tıka basa doldurmuştu. Yerel faşist yetkililer bayraklar ve flamalarını taşıyarak, dışarıdaki kar fırtınasından yılmadan gurur içinde törenlerde hazır bulundular.[43] Vatikan gazetesi de dahil olmak üzere ülkenin her tarafındaki gazeteler İtalya hâlâ demokratik bir yönetim altında bulunmuş olsaydı bu tarihsel olayın hiçbir zaman gerçekleşemeyeceği temasını işlediler. Sadece Mussolini ve faşizm bunu mümkün kılmıştı.[44]

Roma'da hükümet binaları ve özel konutlar daha önce düşünülmesi mümkün olmayan bir şeyle, üç renkli İtalyan bayraklarının yanında bulunan sarı ve beyaz Papalık bayraklarıyla örtüldüler. O gün tesadüfen papanın taç giymesinin yedinci yıldönümüydü ve onun Aziz Peter'de bir Şükran Günü ayinini yönetmesi programlanmıştı. Her bir yanda altı kişi olmak üzere on iki üniformalı yaya muhafız papayı *sedia gestatoria*'sı, yani üzeri kırmızı ipek kumaşla örtülü tahtında oturmuş bir vaziyette büyük kiliseye taşıdılar. Omuz omuza sıkışık bir vaziyette bekleyen on binlerce mümin nihayet papayı bir an için görme fırsatını elde ettiler. Roma'nın faşist federasyonu faşistlere Aziz Peter Meydanı'nda toplanarak coşkularını göstermeleri çağrısında bulunmuştu. İki yüz bin kişi bardaktan boşanan yağmur altında ayakta bekliyordu. Daha sonra

---

42. Confalioneri 1957, s. 215'ten aktarıyoruz.

43. Vali raporları ACS, MI, DAGRA b. 187, 11 febbraio 1929'da bulunmaktadır.

44. Övücü bir dergi haberinin belirttiği gibi anlaşma bir mucizeydi. "Bu mucizeyi meydana getiren şey, halkın ahlaki ve manevi düzeyini yükseltme konusunda Kilise ve faşist devletin politikaları arasındaki mükemmel uyuşmaydı. Parlamenter bir rejimde bu şüphesiz gerçekleşmeyecekti": Giuseppe Bevione, "La portata dell'accordo fra L'Italia e il Vaticano", XX. Secolo, 15 febbraio 1929, s. 7. Vatikan gazetesi *L'Osservatore romana* olayın *La Gazette del popolo*'da yapılan haberini "Faşist rejimin İtalya'yı bütün kilise düşmanlığının ve parlamentoculuğun demokratik yalanlarından kurtardığından ötürü "Roma meselesi"ni çözdüğü olgusunu vurgulayarak kendi sütunlarına taşımıştır. "Dopo la firma dei trattati fra la Santa Sede e l'Italia", *OR*, 15 febbraio 1929, s. 1.

papa kendilerini kutsamak üzere balkona çıktığında onlar sevinç içinde haykırdılar. Müminlerin ve meraklıların meydana getirdiği sonsuz kalabalık meydanın çok ötesine kadar uzanırken papanın balkonunun altında Roma faşist milis birliklerinin her birinin temsilcileri sancaklarını havaya kaldırmış beklemekteydi. Aynı öğleden sonra daha geç bir vakitte Faşist Parti ve milis yetkilileri tarafından çağrılmış olan başka kutlamacı kalabalıklar kralın sağına kraliçeyi, soluna Faşist Parti'nin ulusal liderini alarak bir balkon üzerinde göründüğü Quirinal Sarayı'nın dışında toplandılar.[45]

Tüm dünyada Duçe büyük bir devlet adamı olarak selamlandı.[46] Vatikan'ın yüksek düzeydeki bir görevlisi ortaya çıkan heyecanı tasvir etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki zafer kutlamaları bile o gün İtalya'daki coşkuyla karşılaştırılamazdı: "Sevinç tamdı, üzerinde tek bir bulut yoktu. Herkes İtalya'nın ufuklarında büyüklük ve zaferin yeni zirvelerinin varlığını hissediyordu." Tüm ülkede Torino'dan Sicilya'ya kadar piskoposlar ve papazlar sonunda Kilise ile devlet arasında barışı getiren adama saygı gösterip olayı kutlamak üzere kiliselerine çanlarını çalmalarını emrettiler.[47] Çok sayıda İtalyan'a uzun yıllar süren düşmanlığın sona ermesi büyük bir rahatlama getirmişti. Artık sadık bir İtalyan olmakla iyi bir Katolik olmak arasında bir çatışma yoktu.

Roma'daki Amerikan maslahatgüzarının Birleşik Devletler dışişleri bakanına dediği gibi anlaşma "çatışmayı sona erdirmesi ve din adamları sınıfını faşizme kazandırması bakımından Mussolini için bir zafer"di. Birinci Dünya Savaşı'nın kahramanı ve kralın sırdaşı olan General Enrico Caviglia'nın günlüğünün o günkü bölümüne yazmış olduğu şey ise farklı bir bakış açısına işaret etmekteydi: "Darbeyle iktidara gelen bu adamlar Vatikan'la kendilerini meşrulaştırmak ihtiyacındalar." Caviglia kendisine şu soruyu sormuştur:

45. Arnaldo Cortesi, "280000 Cheer Pope" *NYT* February 13, 1929, s. 1; H. G. Chilton, *Annual Report* 1929, March 27, 1930 C 2470/2470/22 Hachey 1972'de s. 165, section 99; "La dimostrazione al Quirinale", *OR*, 14 febbraio 1929, s. 1. Roma dışındaki diğer bu tür kutlamalarla ilgili raporlar "L'esultanza dele citta italiane, per il fausto evento della conciliazione", *L'Avenire d'Italia*, [Bologna'nın Katolik gazetesi], 12 febbraio 1929, s. 4 ve bundan sonraki birkaç yıl boyunca *L'Osservatore romana*'nın bütün sayılarında bulunmaktadır.

46. *New York Times*'ın ilk sayfasındaki başlık tipikti: "60 Years of Enmity Ended... Throngs Cheer in the Streets", Arnaldo Cortesi, "Vatican and Italy Sign Pact Recreating a Papal State", *NYT*, February 12, 1929, s. 1.

47. Sözcükler Vatikan genel sekreterlik bürosunda Francesco Burgongini'nin emrinde çalışan Domenico Tardini'nindir (1988, s. 294).

"Fakat yirmi yıl sonra halk özgürlüklerini elinden alan bu diktatörlükten nefret ettiğinde ne olacaktır? Rejime ahlaki destek veren Vatikan'ı nasıl yargılayacaktır?"[48]

Mussolini, ulusal casus ağından tek bir falsolu ses duyar: Roma'daki muhbirlere dayanan 13 Şubat tarihli rapor sıcak başlamaktadır: "Barışma haberi hemen hemen bütün halkta sevinç ve dile getirilemez bir coşku yaratmıştır... İnsanlar bu tarihsel olayın Duçe'nin zekâsının yaratmış olduğu benzeri olmayan bir başarıyı temsil ettiğini... faşizmin prestij ve gücünün muazzam bir biçimde arttığını söylüyorlar." Fakat bazı memnun olmayanlar, "az sayıda yaşlı ve hırçın liberaller, masonlardan arta kalan kimseler ve Yahudiler" vardır. İtalya'daki Yahudiler için Lateran Antlaşması gerginlik ve korkuya yol açmıştır. Yarım yüzyıldan biraz daha uzun bir süre önce Papalık devletlerinin ortadan kalkması onları papanın gettolarından kurtarmıştı. İtalyan birliği ve Kilise ile devletin birbirinden ayrılması onların kurtuluşu olmuştu. Şimdi onlar bu anlaşmayla geleceğin getirebileceği şeylerden korkmaktaydılar.[49]

48. NARA, M530, reel 2, n. 2140, February 15, 1929, s. 8; Caviglia 2009, s. 94.
49. ACS, CR, b. 6, 13 febbraio VII [1929]. Üç sayfalık rapor el yazısıyla yazılmış "da Rosati" işaretini taşımaktadır.

İkinci Kısım

Ortak Düşmanlar

Dokuzuncu Bölüm

Kurtarıcı

Her yandan bu tarihi anlaşmadan ötürü X. Pius'u kutlayan telgraflar gelmekteydi. Anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra papayla görüşmüş olan Amerikalı bir gazeteci onu mutlu ve gençleşmiş, "seçildiği günkü kadar canlı ve dinamik" bulmuştur.[1] 17 Şubat'ta papanın Soylu Muhafızları Vatikan'da Roma'nın siyah aristokrasisinin Curia'nın yüksek rütbeli papazlarıyla kardeşlik kurdukları zengin bir resepsiyon düzenlemişlerdi. İmza törenini gösteren bir haber filmini seyretmek üzere bir sinema perdesinin önüne toplandıklarında ışıklar kısıldı. Duçe'nin resmi perdede göründüğü an odayı alkış ve tezahürat kapladı.[2]

Diktatör anlaşmayı sonuçlandırmakta çok istek göstermişti çünkü önünde önemli bir seçim vardı. İtalya'nın şimdi sadece tek bir siyasi partisi olduğundan parlamentoyu seçmek için yeni bir yola ihtiyacı vardı. 1924'teki son seçim esnasında Mussolini'nin sarf ettiği rastgele bir sözün bir kehaneti teşkil ettiği anlaşıldı: Bu onun bir muhalefete karşı yarışma zilletine katlanacağı son seçim olacağı sözüydü. Yeni sistemde Millet Meclisi'ndeki dört yüz sandalye için adayları seçmek Büyük Faşist Konsey'in görevi olacaktı. Seçmenler aday listesine bir bütün olarak evet veya hayır

1. Morgan 1939, s. 174.

2. Arnaldo Cortesi, "Mussolini Cheered by Papal Audience," *NYT*, February 18, 1929, s. 5. Roma soyluları faşist idareye dikkate değer bir güçlük çıkarmaksızın geçiş yapmışlardır. Anlamlı bir olay: 1926'dan 1943 yılındaki düşüşüne kadar Duçe Roma valisi olarak görev yapmak üzere dört prensi tayin etmeştir. Aristokrasinin bu devamlılığı ancak kısa bir süreliğine, 1935-6'da Giuseppe Bottai bu görevde bulunduğu süre zarfında bir kesintiye uğramıştır.

diyeceklerdi. Mussolini'nin kendisi onun bir seçim değil, rejimle ilgili bir plebisit olduğunu söylemekteydi.[3]

Vatikan tüm ağırlığını Mussolini'nin kampanyasının arkasına koydu. 1929 yılındaki seçim gününden bir hafta önce, 17 Mart'ta *L'Osservatore romano* bütün Katolikleri evet demeye davet eden bir yazı yayımladı. Bu Mussolini için önemsiz bir konu değildi çünkü İtalyanların yüzde doksan dokuzu Katolik'ti. Katolik basının geri kalan kısmı ve tüm ülkedeki papazlar ateşli bir biçimde bu kampanyaya katıldılar.[4]

Birçok gözlemciye bu, minnettar bir papanın Kilise'yi Mussolini'nin inançlı faşistler listesini desteklemek üzere seferber ettiği bir şey olarak görünmekteydi. Fakat sahne arkasında başka bir olay cereyan etmekteydi. Papa sadece Mussolini'nin tercihlerini onaylamak niyetinde değildi.[5] Çeşitli faşist örgütlerden ve devlet kurumlarından Büyük Konsey'e sunulmuş ve içlerinden dört yüz adayın seçileceği bin isimden dörtte üçünün yeterli derecede Katolik olmadığını düşünmekteydi. Papaya göre anlaşmanın imzalanmasıyla İtalya artık bir "din devleti" olmuştu ve parlamento üyeliğinin de bu yeni gerçeği yansıtması gerekmekteydi.

Papa Duçe'nin, listesini bir tarafa bırakmasını ve onun yerine "farmasonlukla, Yahudilikle, kısaca Kilise düşmanı partilerin herhangi biriyle bir bağlantısı olmayan" insanlardan meydana

3. Parlamento yeni seçim sistemini 1928'de onaylamıştı: Milza 2000, s. 415. Yöntem, Büyük Konsey'in hükümetin kontrolü altında bulunan çeşitli grupların "tartışma götürmez bir biçimde faşist inanca sahip olan insanlar listesi"nden bin adayı belirledikleri bir ilk adımı içeriyordu; adaylar üzerinde nihai kararı daha sonra Büyük Konsey veriyordu. Büyük Konsey aynı zamanda listede bulunmayan yeni adayları ekleme hakkına da sahipti. De Felice (1995, s. 437) rejim tarafından kullanılan "plebisit" terimini tartışmaktadır.

4. Vatikan gazetesinde yayımlanan çağrı Katolik Eylem'in ulusal icra komitesi tarafından imzalanmıştı ve Scoppola 1976, s. 195-96'da bulunmaktadır De Felice 1995, s. 445'e de bkz.

5. 17 Şubat'ta Mussolini Kardinal Gasparri'nin Francesco Pacelli vasıtasıyla göndermiş olduğu bir mektubuyla şaşırtıcı bir ültimatom alır. "Kutsal Papalık makamı dinin lehine asaletli Mussolini'nin gerçekleştirmiş olduğu son derecede yararlı işi büyük bir memnuniyetle hayranlıkla karşılar ve överken önümüzdeki büyük seçimlerin söylendiği gibi son derecede önemli bir plebisit değerine sahip olduğunu, Duçe ve onun yaratmış olduğu ve onun kendisi tarafından temsil edilen rejim için bir övgü ve destek değerine sahip olduğunu düşünmektedir." Yüksek Papalık makamı seçimlerin "İtalyan Katoliklerinin asaletli Mussolini'nin hükümetiyle tam görüş birliğinin gerçekten açık ve güçlü bir delilini sağladığını görmek istemektedir". Pacelli mektubu, kendisi tarafından kaleme alınmış ama Gasparri'nin düşüncelerini "sadık" bir biçimde yansıttığını belirttiği bir üst notla birlikte Mussolini'ye göndermiştir.

gelecek bir listeyi geçirmesini istemekteydi. Mektup papanın isteklerini belirten şu sözlerle sona ermekteydi: "Böylece Duçe büyük anlaşma ve mutabakatın tepesine en mükemmel ve zorunlu tacı yerleştirecektir. Böylece o bir kez daha (Kutsal Peder'in yakınlarda kendisi için söylediği şeye uygun olarak) Tanrısal inayet tarafından gönderilmiş insan olduğunu gösterecektir."[6]

Birkaç gün sonra Tacchi Venturi Mussolini'ye papanın "bir din devletine yakışan temsilciler" olarak gördüğü insanların listesini getirdi.[7] Papalar uzun zamandan beri farmasonluğu mahkûm etmişlerdi ve Mussolini'nin iktidara geldikten sonra Vatikan'ı memnun etmek için yaptığı ilk şeylerden biri farmasonların Faşist Parti'nin üyesi olamayacaklarını açıklamasıydı.[8] Şimdi papa Yahudiler ve masonların da adayların listesinden çıkarılmalarını ve Katolik olduklarından emin olunan insanların listeye eklenmelerini istemekteydi. Ancak Mussolini bu gerekli değişiklikleri yaptıktan sonradır ki Vatikan evet yönünde oy kullanmaları için Kilise'nin güçlü bir şekilde seferber edilmesini sağladı.[9] Seçim günü olan bir

6. Papa talimatlarını Kardinal Gasparri'ye vermiş, Kardinal Gasparri daha sonra mektubu Francesco Pacelli'ye dikte etmiştir. Onu Mussolini'ye gönderen Pacelli olmuştur: ACS, CR, b. 68.

7. Alıntı Tacchi Venturi'nin verdiği bilgidendir: ASV, AESI, pos. 630a, fas 63, ff. 88r-89v, Tacchi Venturi a Gasparri, Roma 21 febbraio 1929. Öyle anlaşılıyor ki papanın Cizvit özel temsilcisinin sadık Katolikleri Mussolini'nin adaylar listesine ekletme gücü olduğuna ilişkin haber etrafa yayılmıştır. Venturi'nin dosyaları "iyi bir Katolik" olduklarına dair itimatnamelerini gönderen ve listeye konulmalarını isteyen çeşitli insanlardan gelen mektupları içinde bulundurmaktadır. Gasparri, Tacchi Venturi'ye liste için başka isimler de göndermiştir: ARSI, TV, fas. 1037.

8. Şubat 1923'te Büyük Faşist Konsey farmasonluğun faşizme karşı bir tehdit olduğunu belirtir ve onun üyesi olmanın Faşist Parti'ye üyelikle bağdaşamaz olduğunu ilan eder. Faşist kabadayılar ülke çapında mason localarını yağmalayıp yakarlar. *La Civiltà Cattolica* Faşist Büyük Konseyi bu davranışından ötürü överken öte yandan uzun zamandan beri kendisine karşı çıktığı Yahudi–Mason komplonun şimdi artık sadece Kilise'yi değil, Mussolini'yi de hedef aldığı konusunda uyarıda bulunur. Gazete az olan sayılarının haklı çıkaramayacağı ölçüde büyük nüfuza sahip olmalarından ötürü kendilerini suçlayarak hükümetin İtalya Yahudilerine karşı harekete geçmesi gerektiğini ileri sürer.

9. İtalyan Kilise hiyerşisinin seferber edilmesinin renkli bir örneğini önemli bir İtalyan piskoposunun bölgesindeki bütün papazlara gönderdiği bir genelge vermektedir. Bu genelgede söylendiğine göre "istisnasız olarak bütün Katoliklerin kutsal görevi, oylarını papayla o kadar yakından çalışmış, İtalya'yı Tanrı'ya, Tanrı'yı İtalya'ya geri vermiş olan Tanrısal insana vermeleri"idi. Piskoposun yazdığına göre papazlar bölgelerindeki müminleri seçim sandıklarına gitme ve oylarını kullanmaya ikna etmek için ellerinden gelen her şeyi yapmalıydılar. Piccardi 1995, s. 50'de zikredilen bu adam, Campobasso piskoposu olan Monsenyör Alberto Romita'ydı. Katolik Eylem'in ulusal başkanı olan Luigi Colombo da örgütünün bütün üyelerine olumlu

pazar günü tüm İtalya'da bölge papazlarr bölgelerindeki müminleri kelimenin gerçek anlamında ellerinden tutarak seçim sandıklarına götürdüler.[10] Oyların yüzde 98,3'ünü alan Mussolini'nin zaferi tamdı.[11]

Plebisitin ertesi günü papanın koruması altında bulunan eski tanıdıklarından biri onu görmeye geldi. Stefano Jacini Milano soylu sınıfının Ratti'nin yıllar önce akıl hocalığını yapmış olduğu çocuklarından biriydi. Aziz Peter Kilisesi'nin sağında Bernini'nin yapmış olduğu kemerin altındaki tunç kapıdan içeri giren Jacini çizgili parlak üniformaları içinde İsviçreli muhafızlar tarafından selamlandı. Muhafızlar onun davetiyesini kontrol ettiler ve Vatikan'ın saraylarına giden uzun merdivenleri çıkmasına izin verdiler. Bundan sonra büyük, muhteşem odalardan geçerken Jacini'ye papanın soylu muhafızları, İtalya'nın soylu ailelerinden gelmiş olan insanlar eşlik ettiler. Jacini sanki Rönesans dönemine ait kostümlü bir oyunda rol almaktaydı. Zengin bir biçimde dekore edilmiş odalardan geçerken Papalık jandarmaları –Napolyon'un askerlerinin giydiği üniformaların tıpatıp bir kopyasını giymiş olan İtalyanlar– hazır ol durumunda beklemekteydiler. Papanın ev hizmetini gören bir papaz kırk dört yaşındaki Jacini'yi, onun bir zamanlar basit bir papaz olarak tanımış olduğu insanın bürosuna götürdü.

Jacini içeri girdiğinde XI. Pius gülümser. Yetmiş dakikalık sohbetleri süresince sık sık her zamanki "biz"den daha çok birinci tekil şahıs "ben"e geçer. Papayla Jacini zamanlarının büyük kısmını Lateran Antlaşması'nı tartışarak geçirirler.

Papa mutlu bir şekilde Jacini'ye "Nihayet mesele çözüldü!" der. "Evet, memnunum fakat şimdi işin zor kısmı, maddelerin uygulaması başlıyor. Hiçbir zaman şimdi olduğundan daha çok dua etme ihtiyacını duymadık. Fakat gelecek Tanrı'nın elinde. Geleceği tahmin etmem beklenemez." Jacini'ye bir on sekizinci yüzyıl İtalyan şairi olan Metastasio'nun dizelerini hatırlatır: "Geçmiş yoktur, hafıza onu resmeder" diye yüksek sesle bu dizeleri okur: "Gelecek yoktur, çünkü ümit onu biçimlendirir. Var olan sadece şimdidir, fakat o da sürekli olarak ellerimizin arasından kaymaktadır."[12]

---

oy kullanmaları yönünde açık bir çağrıda bulunmuştur: "Un discorso del Comm. Colombo", OR, 13 marzo 1929, s. 4.

10. Binchy 1970, s. 199.

11. CC 1929 II, s. 184-85.

12. Bu AzizAugustinus'un *İtiraflar*'ının 11. Bölüm'üne dayanıyor görünmektedir.

Jacini'nin Halkçı Parti'nin bir lideri olduğunu bilen papa Duçe'yle anlaşmasını haklı çıkarma isteğindedir. Bu fırsatın kaçmasına izin veremeyeceğini ileri sürer çünkü eğer bunu yaparsa tarihin onu acımasız bir biçimde yargılaması mümkündür. "Bütün bu işte Tanrı bana yardımcı oldu" der. Faşist rejimle anlaştığından ötürü kendisini eleştirenlerden şikâyet eder. "Bu sanki havası kirli diye bulunduğunuz bir odada nefes almaktan vazgeçmeniz gerektiğini söylemeye benziyor" der: "Kilise için devrim vardır, devrim vardır. Otoriteyi, mevcut düzeni yıkan devrim vardır; onu değiştiren devrim vardır. İtalyan devrimi kralın ve monarşinin onayıyla yapılmış bir devrimdir. Bundan daha fazla şeyi isteyemezdik."

"İtalyan devrimi, gerçek bir devrim değildi" diyerek papa genç soylunun önünde kendini haklı çıkarmaya çalışmaya devam eder: "Büyük bir karışıklık, evet. Ondan neyin çıkacağını görmemiz lazım." O noktada sevdiği yazar Manzoni'nin sözleri aklına gelir papanın: "Alacakaranlık saatler ne aydınlıktır, ne karanlık. Ondan ne çıkacaktır? Gündüz mü, gece mi? Biraz bekle, göreceksin."

Papa konuştukça canlanır, sandalyesindeki oturuşunu değiştirir, dirseklerini masasının üzerine koyar, elini beyaz *zuchetto*'sunu kafasındaki yerine yerleştirmek için kullanır. Jacini "saçları hâlâ kumrallığını koruyan, altın çerçeveli gözlükleri arkasından gülümseyen, yüzü canlı, sözlerine zaman zaman hafif kıkırdamalarla ara veren, bir ara tekrar eski günlerin Don Achille'i gibi görünen" papayı hatırlamaktadır.[13]

Papayla anlaşma Mussolini için büyük bir halkla ilişkiler başarısı olmakla birlikte hiçbir olumsuz tarafı olmayan bir şey değildi. Hiçbir şey Mussolini'yi papa tarafından kandırılan adam olarak adlandırılmak kadar sinirlendiremezdi. Ve bazıları onu şimdi tam da bu olmakla suçluyorlardı. Egosu sürekli olarak şişen, mağrur, kibirli bir adam olan Mussolini, ilkelerini sattığı ve faşistler değil, papazlar tarafından yönetilen bir devlet yarattığı yönündeki mırıldanmalara karşı çok duyarlıydı. *La Civilta cattolica*'nın Mussolini'nin plebisit zaferini "toplumun yeniden Hıristiyanlaştırılması"nı müjdeleyen bir şey olarak övmesi de olaya yardımcı olmamıştı.

Mussolini için nazik bir andı. Parlamentonun içinde ve dışında mutsuz olan insanlar vardı. Eski dönemin faşistleri –ilk günlerinden

13. Jacini'nin papayla görüşmesinin hikâyesi Fonzi 1979, s. 676-78'de verilmektedir. Jacini hakkında daha fazla bilgi için İgnesti 2004'e bkz.

itibaren hareketle birlikte olmuş olanlar– anlaşmayı papanın arzu edilmeyen etkisine boyun eğilmesinden ötürü gerçek faşizme bir ihanet olarak görmüşlerdi. Eski liberal seçkinlerden bir kısmı da Duçe'nin Kilise ve devlet ayrımını terk etmesinden ötürü üzgündüler.

13 Mayıs'ta Mussolini Millet Meclisi'nde anlaşmanın onaylanmasıyla ilgili müzakereleri sona erdirmek için ayağa kalktı. Bu, onun en ünlü konuşmalarından biri olacaktır.

Çok kalabalık bir topluluğa hitap eden konuşmasına "Saygıdeğer yoldaşlar" diye başladı. Son anlaşma üzerinde çok karışıklık etrafa yayılmıştı. Kendisini dinleyenleri İtalyan devletinde "Kilise'nin egemen olmadığı, hatta özgür olmadığı" konusunda temin etti. Kilise ülkenin yasalarına tâbi olarak kalmaktaydı. İtalya evrensel bir dinin vatanı olma büyük avantajına sahipti. Fakat Katolik Kilisesi'nin başarısı çok şeyi İtalya'nın kendisine borçluydu. "Bu din Filistin'de doğdu, fakat Roma'da Katolik oldu." Sonra sözlerine papayı çok öfkelendirecek bir şey ekledi: "Eğer ilk Hıristiyan topluluğu Filistin'de kalmış olsaydı çok muhtemelen sadece o çok ateşli ortamda ortaya çıkan çok sayıdaki mezheplerden biri olarak kalacak... ve muhtemelen kısa bir süre içinde hiçbir iz bırakmaksızın sönüp gidecekti."[14] İtalyan devleti "Katolik'tir ama aynı zamanda faşisttir, şüphesiz başka her şeyden önce özellikle ve tümüyle faşisttir" diye sözlerine son verdi.[15]

Ertesi gün papa hukukçu Francesco Pacelli'yi diktatörü görmeye gönderir. Pacelli bir tehdit taşımaktaydı: Papa çok kızgındı ve anlaşmanın uygulamaları üzerindeki görüşmeleri askıya alabilirdi. Mussolini papayı yatıştırmaya çalışır. Bir sonraki senato konuşmasını herhangi bir yanlış anlamayı açıklığa kavuşturmaya ayıracağını söyler.

Üç gün sonra senato anlaşmayı onaylamak için hükümetin teklifini ele aldığında Pacelli Mussolini'nin konuşmasını dinlemek üzere locada oturmaktadır. Fakat duyduğu şey Meclis'te duyduğu şeyden fazla farklı değildir. Günlüğüne "Konuşmanın Kutsal Peder'i tam olarak memnun etmekte başarılı olacağını sanmıyorum" diye yazar.

Az sayıda insanın farkında olmasına karşılık bundan sonraki iki hafta boyunca hem Mussolini hem de papa sırayla birbirlerini

14. Konuşma üzerindeki kısa yorumunda *La Civiltà cattolica* (1919 II, s. 473) bu pasajı eleştirerek zikretmiştir.

15. Mussolini'nin her iki meclisteki konuşmalarının metinleri bir kitap olarak basılmıştır (Mussolini 1929).

Lateran Antlaşması'nın inşa etmiş olduğu yapıyı yıkmayla tehdit ederler. Pacelli felaketi önleme yönünde ümitsiz bir çaba içinde ikisi arasında mekik dokur. Sonunda ikisi de kaybedecek çok fazla şeyleri olduğunu anlarlar. Haziranda Mussolini Vatikan'a gider ve Kardinal Gasparri'nin odasında iki adam nihai imza için otururlar.[16]

Vatikan'da Lateran Antlaşması'nın tasdik edilmesinden sonra Mussolini ve Gasparri, 7 Haziran 1929. Oturanlar Kardinal Gasparri ve Mussolini. Solunda Francesco Pacelli ve Monsenyör Pizzardo, aralarında ayakta duran Monsenyör Borgongini.

Lateran Antlaşması'yla papa ve Duçe tuhaf bir ortaklığa girmişlerdi. Her biri kendisini "totaliter" –her ikisinin de benimsedikleri bir terim– bir örgütün başı olarak görmekteydi. Bu örgütün tek bir başı olabilirdi ve bu baş, mutlak sadakat istemekteydi. Papa Katolik

16. İmzadan sonra Gasparri papadan gelen ve III. Victor Emmanuel'e hitaben yazılmış olan bir telgrafın metnini okumuştur: "Vatikan Devleti'nden gönderdiğimiz bu ilk telgrafla size Lateran Antlaşması'nın onaylanma teatisinin Tanrı'nın yardımları sayesinde nihayet tamamlanmış olduğunu söylemek istiyoruz... Aynı zamanda yine bu telgrafla siz Majestelerine, yüksek Eşinize, tüm Kraliyet Ailesine, İtalya'ya, Dünyaya içten, derin, Papalık kutsamamızı iletiyoruz." Tarih yazılmıştı. IX. Pius, Kral II. Victor Emmanuel'i aforoz etmişti. O zamandan bu yana hiçbir papa bir İtalyan kralına bir kutsama –hatta bir mektup– göndermemişti: Pacelli 1959, s. 144-54; "Gli accordi lateranensi tra la S.Sede e L'Italia", CC 1929 II, s. 544-45.

bir devleti yeniden canlandırmak için faşist gücü kullanmak arzusundaydı ama Mussolini'yi Hıristiyanlaştırabileceğini düşünecek kadar aptal değildi. Duçe de kendi yönetimini sağlamlaştırmak için Kilise'nin gücünü kullanmak istiyordu ama onun kafasında da Katolik papazlar sınıfı yalnızca faşist hükümetin hizmetkârları, rejime halkın desteğini temin edecek vasıtalar olacaktı.

Her iki tarafın anlaşmadan kazanacakları çok şey vardı ama ne Mussolini ne papa onunla tam olarak yetinmeyeceklerdi. Papa Kilise'nin Tanrısal olarak düzenlenmiş imtiyazları olarak gördüğü şeye Mussolini'nin saygı göstermesini sağlamadıkça mutlu olmayacaktı. Mussolini ise ancak diktatörlüğüyle ve kendi şeref rüyalarıyla çatışmadıkça papaya istediği şeyi verme konusunda istekliydi. Öte yandan her iki adam kendisinin olduğunu düşündüğü haklarını kıskanç bir biçimde korumaktaydı. Ortaklığın devam edebileceğinden şüphe duymak için çok sayıda neden vardı.

Diplomatik ilişkilerin tesis edilmesiyle Mussolini kırk dört yaşındaki Cesare De Vecchi'yi İtalya'nın ilk Vatikan büyükelçisi olarak tayin etti. Piedmont'ta orta sınıf bir aileden gelen ve bir hukukçu olarak eğitim almış olan De Vecchi savaş sırasında bir hücum birliğine komuta etmişti. Daha sonra Torino'da faşist kabadayıların lideri olmuştu. 1921'de Faşist Parti'nin seçilmiş milletvekillerinden biri olan De Vecchi'nin en büyük zafer anı Roma'ya Yürüyüş'ün başında bulunan dört kişiden biri olduğu zaman gerçekleşmişti.

Duçe'nin bu nazik diplomatik görev için neden De Vecchi'yi seçmiş olduğu biraz esrarlıdır. Mussolini sürekli olarak onun gösterişçiliği ve kalın kafalılığıyla dalga geçmekte ve siyasi duygusu olmamasından şikâyet etmekteydi. Mayıs 1923'te bir asker hayatından başka bir şey için uygun olmadığını söyleyerek onu hazine müsteşarlığı görevinden almış[17] ve beş yıl kalacağı İtalya Somali'sine vali olarak görev yapmak üzere göndermişti. Fakat De Vecchi'nin başka insanlar tarafından beğenilen bazı nitelikleri vardı. Dindar bir Katolik olarak faşist kontrole büyük ölçüde direnmiş olan iki alanla, yani hem kraliyet ailesi hem de yüksek askeri çevrelerle ilişkileri vardı. Monarşiye karşı sadakatini takdir

17. ACS, CR, b. 4, Roma, 1 maggio 1923, Mussolini a De Vecchi. Mussolini'nin özel sekreterinin dosyalarında De Vecchi'nin askeri sicilinin kopyaları vardır. Savaş süresince üstleri askeri ruhu ve topçu subayı olarak yetenekleriyle ilgili olarak ona en yüksek notlar vermişlerdir: ACS, CR, b. 4.

L'ILLUSTRAZIONE
ITALIANA

Cesare De Vecchi, İtalya'nın Vatikan büyükelçisi, 1929-1935.

eden kral ona gururla taşıdığı Val Cismon Kontu unvanını vermişti. Dino Grandi'ye göre önünde kralın adının anıldığı her seferinde De Vecchi'nin bedenini gayriihtiyari bir titreme kaplıyordu; tıpkı hazır ola geçmesi emredilen bir askerde olduğu gibi.[18] Fakat kendini beğenmişliği, zayıf yargısı, gümbürtülü sesi, tıraşlı kafası, küçük gözleri, büyük burnu ve –belirsiz bir biçimde küçük bir sincaba benzeyen– modası geçmiş bıyığı onu, rejimin halkın en sık alay konusu olan insanlarından biri yapıyordu.[19]

18. Grandi 1985, s. 175 (25 ottobre 1922).
19. Bu alaylardan biri şöyle başlıyordu: "De Vecchi'nin aptal olduğu doğru değil-

25 Haziran sabahı yeni büyükelçi iki süslü at tarafından çekilen bir kraliyet arabasıyla Vatikan'a geldi. Arabacı ve arabanın arkasında ayakta duran üç kişi sanki XIV. Louis'nin sarayı için giyinmişlerdi. H.M.S. *Pinafore* gemisinin amiralini hatırlatan diplomatik bir üniforma giymiş olan De Vecchi papaya güven mektubunu takdim etti. Maiyeti tarafından çevrelenmiş olarak papanın oturduğu taht odasına alındı. Yeni büyükelçi âdet olduğu üzere üç kere eğildi ve resmi selamlaşmalardan sonra XI. Pius kendisini özel bir görüşme yapmak üzere kütüphanesine davet etti. Papanın belki yeni büyükelçinin kuzeyli köklerinin etkisiyle geçmişteki dağcılık başarılarını zevkle hatırlamasına karşılık De Vecchi'nin söyleyecek az şeyi vardı. Genç bir papaz olarak Ebedi Şehir'deki yıllarını hatırlayan papanın havası bir süre sonra olumsuz bir yönde değişti. De Vecchi'ye alaycı gençlerin taşlar atarak ve "hamamböceği!" diye bağırarak kendisini Roma sokaklarında kovaladıkları günlerden söz etti.

De Vecchi o günlerin artık geçmiş olduğu konusunda kendisini temin etti. Faşistlerin iktidara gelişinden bu yana papazlara saygılı davranılmaktaydı.[20]

Bir ay sonra De Vecchi papayla tekrar bir araya geldi, fakat bu sefer görüşmeleri çok daha az zevkli geçti. De Vecchi Mussolini'nin parlamentodaki konuşmalarının kısa bir süre önce yayınlanmış olması sonucunda papanın ne kadar öfkelenmiş olduğunu bilerek onun kütüphanesine biraz ürkek bir vaziyette girdi. Odaya girdiği sırada pencereden içeri giren güneş ışığı papanın gözlük camlarından sanki bir alevin çıktığı görüntüsü yaratmıştı. Papa De Vecchi'ye daha sonra büyükelçinin "sert, öfke dolu, çoğu zaman kaba ve saldırgan" diye nitelediği kelimelerle hücum etti. Başını sallayarak ona "Durum böyle devam edemez" dedi. "Durum kesinlikle böyle devam edemez" diye tekrarladı. Hükümetin Mussolini'nin konuşmalarını yayınlamasına işaret ederek "Davranışınız Kilise'ye ve onun başına bir hakaret teşkil etmektedir. Ben açık kalplilikle

dir. Tersine o erken olgunlaşmış bir çocuktu. Beş yaşındayken elli yaşındaymış gibi düşünmekteydi." Vecchi'nin Vatikan'daki göreve tayin edilmesinden on sene sonra İtalya'nın en yüksek askeri makamının sahibi, yani mareşal olan ve yine uzun zaman senatonun bir üyesi olarak görev yapan General Enrico Caviglia bunu veciz bir biçimde ifade etmiştir. De Vecchi'nin "kendini beğenmiş bir aptal" olduğunu söylemiştir: De Begnac 1990, s. 232, 469; Bosworth 2002 s. 182-83; İnnocenti 1992, s. 154; Caviglia 2009, s. 301; Romersa 1983, 1983, s. 5.

20. NARA, M530, reel 2, n. 2362, Rome, June 27, 1929, Henry P. Fletcher, U.S. Embassy, to Secretary of State, Washington; CC 1929 III, s. 170-72; De Vecchi 1983, s. 136-37.

İtalyanların önüne çıktım. Ama dürüstlüğümüzün karşılığı olarak Bay Mussolini bizi makineli tüfekle arkamızdan vurdu" dedi. Masasının üzerinde bulunan kâğıtları karıştırarak onların içinden yerel Katolik Eylem'in şubelerinin yakın zamanlarda maruz kaldıkları kötü muamelelerle ilgili raporları çıkardı.

De Vecchi hükümeti savunmaya çalıştı. Faşizm karşıtları Katolik grupların arkasına saklanırken kendilerinin bir şey yapmaksızın öylece durmalarının beklenemeyeceğini söyledi.

Papa sanki bir eşek arısı tarafından sokulmuş gibi tepki gösterdi ve masaya elinin içiyle bir darbe indirdi. "Bunu duymak istemiyorum" dedi. Katolik Eylem'in siyasete karışmaması yönünde açık emirler vermişti ve hükümetin onun üyelerini taciz etme hakkı yoktu.

De Vecchi bütün bunların iyi ve güzel olduğu ama emir vermenin başka, onlara uyulmasını sağlamanın daha başka bir şey olduğu şeklinde cevap verdi.

İki buçuk saatlik görüşmeleri sırasında hava kararmıştı. De Vecchi gitmeye hazırlanırken papa daha sakin bir sesle, "Benim adıma Bay Mussolini'ye dostlarını düşmanlarıyla, düşmanlarını da dostlarıyla karıştırmamasını söyleyin, çünkü böyle bir karıştırma onun tarihte sahip olacağı yeri küçültecektir" dedi ve ekledi: "Ona her gün dualarımda Tanrı'dan kendisine yardımcı olmasını dilediğimi söyleyin."[21]

Eylülün ortasında papa çok büyük bir genç İtalyan Katolik grubuna hitap etti. Katolik Eylem'in maruz kaldığı muameleden üzgün olan papa onların karşılaştıkları "eziyet"ten duyduğu acılarını dile getirdi. Bundan kısa bir süre sonra De Vecchi papaya Mussolini'nin onun bu sözlerini duymaktan ne kadar üzüldüğünü söyledi. De Vecchi ve diğerlerinin diplomatik kanallarla onları çözebilmeleri için papanın Katolik Eylem'le ilgili şikâyetlerini bu şekilde aleni olarak dillendirmemesinin en iyisi olacağını ima etti.

Büyükelçi papayı daha iyi tanımalıydı. Papa yumruğunu masanın üzerine indirdi ve öfkeyle sordu: "Yani konuşmamamı mı istiyorsunuz, söylememin görevim olduğu şeyi söylemememi mi istiyorsunuz?"

De Vecchi, "Kastettiğim şey tam olarak bu değil, Papa Cenapları" diye cevap verdi. "Diğer taraftaki adamı tanıyorum ve tavsiyemin amacı sadece herkesin iyiliğine yardımcı olmak."

21. De Vecchi 1998, s. 23-25.

"Herkesin iyiliği mi?" diye papa tekrarladı. "Bazı konularda sizi tatmin etmek için bundan böyle nasıl davranacağımı size söyleyeyim. Bu pencereyi açacağım" –sözlerinin burasında sesini yükselterek parmağıyla masasının arkasındaki pencereyi işaret etti– "ve Aziz Peter Meydanı'ndaki herkesin beni işitebilmesi için avazım çıktığı kadar yüksek sesle bağıracağım."

De Vecchi bir an için ne diyeceğini bilemedi. "Evet, yapacağım şey bu" diye tekrarladı papa, "ister hoşlanın, ister hoşlanmayın Sayın Büyükelçi".[22]

Daha sonra, sonbaharda, talihsiz De Vecchi papanın bir başka öfke nöbetine maruz kaldı. Kralın oğlu ve veliahdı Prens Umberto, Roma'nın büyük kiliselerinin birinde, Lateran'daki Aziz John veya anıtsal Santa Maria Maggiore Kilisesi'nde evlenmek istiyordu. Fakat papa bu talebi geri çevirdi. Savoyard kralları papaları o kadar uzun zaman Vatikan'da mahkûm olarak tutmuşlardı ki bizzat kendisi henüz bu kiliselerden hiçbirini ziyaret etmemişti ve papaları topraklarından eden kralın büyük büyük torununun orada evlenmesi uygun olmayacaktı.[23]

De Vecchi bu kararı yeniden gözden geçirmesini istemek üzere papaya geldi. İçeri girmeden önce Gasparri büyükelçiyi uyardı: "Bugün papanın keyfi yerinde değil."[24] Fakat kraliyet ailesinin baskısı altında bulunan palabıyıklı monarşi taraftarı ısrar etti.

Cevap olarak papa, De Vecchi'nin hatırladığına göre "şiddetli bir öfke nöbetine girdi. Sesini sert bir şekilde yükseltti ve konuşmaya çalıştığım zamanlar sık sık sözümü kesti". Tek kelime etme imkânı bulamayan De Vecchi hiçbir şey karşılık vermeksizin dimdik bir vaziyette sandalyesinde oturup papanın tiradının bitmesini bekledi. İfadesiz bir yüz takınma konusunda elinden geleni yapmaya çalıştı fakat yüzündeki gergin gülümsemeyi korumasının zor olduğunu gördü.

Papa dramatik bir şekilde el kol hareketleri yapmaktaydı. Başını sallayarak ve koltuğunda ileri geri hareket ederek "İncindim, son derecede incindim" diye konuşmasına devam etti. "Konuşun, papaya hakaret edin. Bir şey söyleyin, beni alçaltın. Uğursuz beyninizi

22. Casella 2009, s. 74-75'e zikredilmektedir.

23. De Vecchi 1998, s. 23-25.

24. Burada kullanılan gerçek İtalyanca ifade daha renklidir; *papa aveva un diavolo per capello*, kelimesi kelimesine "Papanın saçlarında bir şeytan var"anlamına gelir: Casella 2009, s. 82.

harekete geçirin ve Kilise'yi aşağılayan komplolar düzenlemek için bunu yapın. ... Yeter! Yeter artık!"

Sonra papa Katolik Eylem'in üyelerinin nasıl muamele gördüklerinden şikâyet etme konusuna döndü. Bunalan büyükelçi yeniden liderini savunmaya çalıştı fakat papa o kadar sinirlendi ki ayağa fırladı. Yüzündeki kaslar atıyordu, ağzı kilitlenmişti. Papa yumruğunu indirdikçe masasının üzerindeki mermerden yapılmış ağır İsa heykeli sarsılıp duruyordu. Papa "Yalan! Yalan! Bunların hepsi yalan!" diye bağırıyordu.

Pius öfkeli bir biçimde sanki kendi kendisine konuşuyor, odayı adımlıyordu. Zaman zaman masası üzerine yeniden yumruğunu indirmek için yürüyüşüne ara veriyordu. "Yaptığınız şu:" diye sesini yükselterek bağırıyordu. "Papayı aldattınız. Herkes bunu söylüyor, herkes bunu biliyor; İtalya'da ve dışarıda her yerde bunu yazıyorlar."

De Vecchi bütün bunlara tahammül etti, fakat papa "Roma benimdir" diye sözlerine devam edince kendini tutamadı: "Roma, İtalya'nın başkentidir, Majesteleri kralın ve hükümetin merkezidir."

Papa "Roma benim piskoposluk bölgemdir" diye cevap verdi.

"Şüphesiz" diye De Vecchi papanın görüşüne katıldı, "ama dini konularda".

"Evet" diye sözünü kesti papa, "Ama geri kalan her şey zaten sokakları temiz tutma meselesidir".[25]

Papanın öfkeli patlamalarından yorulan ve Kilise'ye ilgili önemli meselelerde kendilerine danışılmamasından ötürü mutsuz olan Curia'nın kardinalleri papayla ilgili olarak kendi aralarında söylenmekteydiler. Özellikle Mussolini'yle müzakerelerin yapıldığı iki buçuk sene içinde onun kendilerine danışmayı gerekli görmemesinden ötürü üzülmüşlerdi.[26] 1928'in sonunda papanın talimatı

25. Görüşme 15 Kasım 1929'da yapılmıştı: ASMAE, APNSS, b. 7, De Vecchi a Dino Grandi, Minstro per gli Affari Esteri, 22 novembre 1929; De Vecchi'nin verdiği bilgiye de bkz. 1983, s. 162-64.

26. De Vecchi 1983, s. 141. Papa Curia'nın kardinallerine müzakerelerin başladığı sırada bilgi vermişti, fakat onlar fiilen sonuçlanıncaya kadar bir daha bilgi vermemişti. Diğer meslektaşlarından daha fazla öfke gösteren –ve daha az ihtiyatlı olan– kilise hukukunu yorumlamakla görevli Papalık Komisyonu'nun sekreteri Monsenyör Giuseppe Bruno şikâyetlerini XI. Pius'un kendisine götürme kararını vermiştir. Özel bir görüşmede papaya anlaşmayla ilgili müzakerelerde kendisinin tavsiyesini istemiş olsaydı anlaşma hükümleri arasında zikredilmemiş olan bir dizi teminatın onun içinde bulunacağından emin olacağını söylemiştir. Papa Roma meselesini halletmek için müzakere sırasında birçok şeyin görmezlikten gelmek zorunda kalındığını söyleyerek onu terslemiştir. Hâlâ üzgün olan Kardinal Bruno desteğini almayı

üzerine Gasparri Roma'nın tüm kardinallerini onlara bir anlaşmanın imzalanmasının yakın olduğunu bildirmek üzere ofisinde toplamıştı. Daha fazla ayrıntıyla ilgili taleplerin bombardımanı altında kalan Gasparri papanın uygun zamanda kendilerine bu ayrıntıları vereceğini söylemişti. Fakat sonuç öyle olmuştu ki onlar Lateran Antlaşması'nın metnini ancak 11 Şubat 1929'da, yani onun imzalandığı ve halka açıklandığı gün görebilmişlerdi. O sırada Avustralya'dan bir gemiyle dönen Kardinal Cerretti öfkesini gizlememiş, Mussolini'nin papayı faka bastırdığını söylemiştir.[27]

Papanın Mussolini'yle yaptığı anlaşmadan memnun olmayan kardinaller arasında hiç kimse 1916'dan beri Roma piskoposu vekili olan Kardinal Basilio Pompili kadar düşüncelerini açıkça dile getirmemiştir. Roma'daki birçok kardinal gibi yetmiş yaşındaki Pompili de Mussoliyi'yi daha önceki başbakanlardan ne daha fazla güvene layık ne de daha fazla Katolik olarak görmekteydi. İtalyan ordularının 1870'te Roma'yı ele geçirmelerinden bu yana Kilise Ebedi Şehir'in papadan başka bir yöneticisi olamayacağı üzerinde ısrar etmişti. XI. Pius'un bu iddiadan vazgeçmesi ve karşılığında, kardinalin görüşüne göre, o kadar az şey alması, bir rezaletti. Bu onun sadece yakın çevresi tarafından değil, daha geniş bir tanıdıklar grubu tarafından da paylaşılan bir duyguydu. Kardinalin özellikle sinirlerini bozan şey papanın hiçbir zaman kendisinin, yani Roma piskopos vekilinin görüşünü almamış olmasıydı.[28]"Sanki bir Habeşistan köyünün pazarlığını yapıyorlarmış gibi Roma'yı, onun prestijini, tarihi önemini, anıtlarını, kiliselerini karşı tarafa hediye ettiler" diye şikâyet etmekteydi.[29] Papa "ehliyetsizdi, zayıftı, Katolik adını en ufak bir şekilde hak etmeyen bir hükümetin merhametine kendisini terk ederek ihanet etmiş olduğu Kilise'nin başına gelmiş olan bir bela ve felaketti".

ümit ederek Curia'nın en etkili üyelerinden biri olan Kardinal Sbarretti'yi görmeye gitmiştir. Fakat Sbaretti'nin yanlış tarafta olmaktan daha iyi yapacak şeyleri vardır ve Bruno'ya olayın peşini bırakmasını tavsiye etmiştir: kimsenin yapabileceği bir şey yoktur. Bütün bunları polise rapor eden muhbirin yazdığı gibi "Papa Ratti'nin gözünden düşmek korkusuyla kimse gerçek bir muhalefet yapmaya cesaret etmemektedir": ASMAE, AISS, b. 2 fas. 6, Roma, 14 iuglio 1929.

27. Coco'nun (2009, s. 168) zikrettiği polis muhbiri raporu. Cerretti'nin burada kullanmış olduğu kelime kolayca çevrilebilir değildir *"il papa si e fatto mangare da Mussolini la papa in testa"*.

28. ASMAE, AISS, b. 2, fasc. 6, Roma, 14 iuglio 1929. Pompili ve kavgası hakkında bkz. Fiorentino 1999, s. 131-33.

29. De Vecchi 1983, s. 141.

Papa Pompili'yi papalığa daha fazla saygı göstermesi yönünde sürekli olarak ikaz etmekteydi. Fakat onun sert eleştirileriyle ilgili raporlar gelmeye devam edince sabrı tükendi ve ondan istifa etmesini istedi.[30] Roma'nın en ileri gelen soylu ailelerinden birinin mensubu olan piskopos vekili korkmamıştı. "Papa Cenapları" diye cevap verdi, "beni makamımdan alma gücünüz var ve eğer arzu ediyorsanız lütfen bunu yapın. Fakat bu kadar uzun bir süre elimde tuttuğum ve ona uygun olmayan hiçbir şey yapmadığım bu görevi ölünceye kadar, kendi isteğimle, hiçbir zaman bırakmayacağım."[31]

Birkaç ay sonra papa kendisine bir kez daha görevinden çekilmesi çağrısında bulunduğunda Pompili yine ayak diredi: "Sizin ona tahammül edemeyeceğiniz güne kadar aynı şeyi yüksek sesle söylemeye devam edeceğim: İstifa etmeyeceğim, istifa etmeyeceğim, istifa etmeyeceğim."[32] Papanın problemini doğal nedenler çözdü. 1931'de Pompili öldü.[33]

Mussolini'nin De Vecchi'yi Vatikan'a ilk elçi olarak ataması gibi XI. Pius da Gasparri'nin koruması altında bulunan Francesco Borgongini-Duca'yı Vatikan'ın İtalya devleti nezdindeki ilk büyükelçisi yaptı. Olağanüstü Kilise İşleri Meclisi'nin sekreteri olarak Borgongini, Gasparri'nin iki yardımcısından biri olarak görev yapmıştı.

Borgongini'nin büyükelçiliğe atanmasından sonra papa elli bir yaşındaki diğer yardımcıyı, Giuseppe Pizzardo'yu yeni boşalmış olan makama genel sekreter yardımcısı olarak tayin etti. Pizzardo, Cenova yakınlarındaki mütevazı bir aileden gelmişti. Fakat bir şekilde Vatikan diplomasisinin üst düzey mensuplarının geleneksel eğitim kurumu olan Roma'daki Soylu Kilise Mensupları Papalık

30. ASMAE, AISS, b.2, fas. 6, Roma 10 agosto 1929. Bir kopya ACS, MI, FP "Pompili"de bulunmaktadır. O, muhbirin 39 numaralı kişi olduğunu söylemekte ve "Ekselans Grandi'nin büyükelçi için kopyası" notunu taşımaktadır: ASMAE, AISS, b. 2, f. 6, Roma, 12 novembre 1929.

31. ACS, MI, FP "Pompili", Città del Vaticano, 19 novembre 1929. Polis muhbirine göre bu bilginin kaynağı Pompili'nin özel sekreteri Monsenyör Pascucci'dir,

32. ACS, MI, FP "Pompili", informatore, n. 35, Città del Vaticano, 30 marzo 1932.

33. Pompili'nin ölümünden hemen önce öfkeli kardinalin hizmetinde uzun zamandan beri görev yapan bir muhbire göre papa kısa bir süre sonra kötü bir kâbustan kurtulacağından ötürü minnetini dile getirmiştir: ACS, MI, FP "Pompili", informatore n. 40 (=Virginio Troiani di Merfa), Città del Vaticano, 25 aprile 1931, Fiorentino 1999, s. 131-38'e de bkz.

Monsenyör Giuseppe Pizzardo.

Akademisi'ne girmenin yolunu bulmuştu. Papazlığa atanmasından kısa bir süre sonra Vatikan genel sekreterlik bürosuna katılmıştı. 1909'da Münih'teki Papalık temsilcisinin sekreteri olarak Almanya'ya gönderilmiş fakat orada kendisine uygun bir ortam bulamamış ve üç yıl sonra Vatikan'a geri dönmenin bir yolunu bulmuştu. Bir polis muhbirinin raporuna göre kendi arkadaşları onun bu kadar çabuk geri dönme arzusunun nedeni olarak "güçle ve bürokratik görevle ilgili hastalıklı ve ölçüsüz psikolojisi "ni görmüşlerdir.[34]

34. ACS, MI, FP "Pizzardo", informatore n. 40, Città del Vaticano, 9 iuglio 1931.

Lateran Antlaşması imzalandığı sırada Pizzardo papayla en yakın ilişki içinde olan genel sekreterlik bürosunun bir üyesiydi. 1929'da bir polis muhbiri onu Gasparri'nin yerine geçmeye en yakın aday olarak tanımlamaktadır. Rapora göre zayıf ve kısa boylu, gözleri gergin bir canlılık içinde sürekli hareket içinde olan Pizzardo "papanın kalbinin gerçek hâkimi ve Vatikan'daki her durumu kontrolü altında tutabilecek kişi"dir. Çok sayıda insan onun bu etkisinden hoşlanmamaktaydı. Hasımları onu bir bukalemun, karakter ve saygınlıktan yoksun, emri altındaki insanlara karşı zorba, üstleri karşısında ise korkak bir insan olarak görmekteydiler. Entrikacı ve kendi çıkarlarını kollayan bir insan olduğu düşünülen Pizzardo özellikle de kendisi için çalışan insanlar tarafından az sevilen biriydi.[35] Bu bilgilere göre Pizzardo'nun papa tarafından sevilmesinin nedeni özellikle ona gösterdiği kölece itaat, "papanın sık sık azarlamaları karşısında "bir köpek gibi korkudan sinmesi"ydi.[36]

Colombus Şövalyeleri'nin özel papazı olarak Pizzardo'nun Amerikan parasına erişimi vardı. 1924'te Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Kilise'nin artan önemini gören XI. Pius New York Başpiskoposu Patrick Joseph Hayes ve Chicago Başpiskoposu George Mundelein'i terfi ettirerek Amerikalı kardinallerin sayısını iki katına çıkarmıştı. O sırada Britanya'nın Vatikan büyükelçisi olan Odo Russell "iki başpiskoposun rütbelerinin yükseltilmesinde Amerikan altınının rolü olduğunu" söylemişti.[37]

Kardinal olduklarında iki Amerikalı başpiskopos Russell'ın bu görüşünü değiştirme yönünde fazla şey yapmadılar. 1927'de israf bakımından Vatikan'ın debdebesi içinde yaşayanların bile nefesini kesen bir gösteriyle Mundelein Chicago'da bir Uluslararası Euc-

35. Dört yıl sonra bir başka muhbir Pizzardo'nun Vatikan'da yaygın olarak "Rasputin" lakabıyla bilindiğini söylemektedir. ACS, MI, FP "Pizzardo", informatore n. 35, Roma, 13 agosto 1929; ACS, MI, FP "Pizzardo", informatore 390, Milano, 6 giugno 1933. Daha önce işaret ettiğim gibi bu polis muhbirlerinin raporları dikkatli olarak ele alınmalıdır.

36. ACS, MI, FP "Pizzardo", informatore n. 52 (=Filippo Tagliavacche), Roma, 21 iuglio 1933; Casella 2000. s. 176-77.

37. O. Russell, *Annual Report 1924,* February 28, 1925, C 3342/3342/22, Hachey 1972, s. 71, seks. 60'ta. Britanya'nın bu tarihte ancak iki kardinali vardı. Pollard (2002) bu yıllarda Vatikan'ın Birleşik Devletler tarafından maddi olarak desteklenmesinin önemini ayrıntılı olarak ele almaktadır. Amerika'nın doğu kıyıları dışında bir ilk olarak Mundelein'in kardinal olarak atanmasının nedenleri ve önemi hakkında bkz. Kantowitz 1983, s. 165-66.

haristie Kongresi düzenledi. Toplantı için Atlantik Okyanusu'nu geçen kardinalleri Chicago'ya götürmek üzere New York'tan kardinallerin giysilerinin rengi olan kırmızıya boyattığı ve papanın adını verdiği özel bir tren kaldırttı. 11 Haziran'da tren çok sayıda piskopos, başpiskopos ve bütün bunların parasını ödeyen kişi yanında on kardinali taşıyarak Chicago istasyonuna girdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin iki kıdemli kardinalinden hiçbiri yolculuğunu Mundelein'in bu "XI. Pius treni"yle yapmaya istekli olmamıştı. Philadelphia'dan Kardinal Dougherty kendi özel vagonuyla geldi. Boston'dan Kardinal O'Connel da beş yüz hacıyla birlikte özel bir yatla kıyıya ayak bastı. Seremonileri tamamlamak üzere Kardinal Mundelein papaya bir milyon dolarlık bir hediye gönderdi.[38]

Pizzardo papanın bu Amerikalı fonlarla ilgili harcama kanalı olur. Papaya lüks bir araba hediye edilmesini ayarlamaya yardımcı olduğunda bu çabaları için Amerikalı araba satıcısının ona elli bin liret ödemiş olduğu dedikodusu ortaya çıkar. Pizzardo'nun iki kız kardeşi kendisiyle birlikte Vatikan'da yaşıyor ve bir başka Amerikan hediyesi olan kendi Cadillac'larında Roma sokaklarını dolaşıyorlardı. Pek zarif olmayan muhbir onlarla ilgili olarak raporunda şunları yazmıştır: "Araba koca peşinde koşan ve yüzlerine bir parmak boya sürülmüş iki çirkin kadını dolaştırmaktadır."[39]

Cesare de Vecchi tüm hayatı boyunca Roma'da yaşamış olan elli beş yaşındaki Borgongini'de kendine uygun bir mevkidaş bulmuştu; çünkü her iki adamın da dünya hakkında sınırlı bir anlayışları vardı. Papanın onu atamasının sebebi muhtemelen onun geleneksel inançlılığını sevmesi ve itaati gelişmiş bir zihne tercih etmesiydi. Daha ince meseleleri ele almak için papa bir önceki yılın bıçaklanma skandalından sonra ayakta kalmış olan özel arabulucusu Tacchi Venturi'yi kullanmaya devam edebilirdi.[40] Yabancı büyükelçiler

38. Fogarty 1996, s. 556.

39. ACS, MI, PP "Pizzardo", informatore n. 40, Roma 14 novembre 1929. Bundan sonraki birkaç yıl boyunca Pizzardo'nun dışarıda bir büyükelçiliğe tayin edilmek üzere olduğu yönünde dedikodular Vatikan'da dolaşmıştır. Zaman zaman bu ülkeler olarak Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Polonya'nın adı geçmiştir. Bkz. ACS, MI, FP "Pizzardo". Fakat her seferinde Pizzardo Vatikan'da kalmasına izin verilmesi konusunda papayı ikna etmiştir.

40. Borgongini'nin kendisinin yeni işini tanımlaması çok ilginçtir: "Burada herkes her şeyi dikte ettiriyor: Kutsal Peder Kardinal'e (genel sekreter) dikte ettiriyor; Kardinal bana dikte ettiriyor, ben de yardımcıma dikte ettiriyorum." Guasco 2012'den aktarıyoruz. Benzer şekilde Peder Martina (2003, s. 237) Borgongini'nin yetenekle-

Borgongini'nin nezaketini ve yardımcı olma konusundaki istekliliğini takdir etmekteydiler ama o diplomatlar grubunun toplumsal dünyası için fazla uygun değildi. Uyku zamanını geçirttikleri gerekçesiyle diplomatik yemeklerde hazır bulunmayı reddetmekteydi.[41] Biraz şişman, sadık, cesur Borgongini'yle küçük, ufak tefek, geçmişin faşist topçu subayı zamanla birbirlerine belli bir sevgi duyacak olmalarına karşılık tuhaf bir çift meydana getirmekteydiler. Papanın İtalya büyükelçisi, De Vecchi hakkında "İyi bir insan, şapkasındaki tüyleri ve göğsündeki büyük madalyasıyla etrafta dolaşmasına izin verildiği sürece harika bir insan" demekteydi.[42]

Yeni büyükelçinin Mussolini'yle ilk görüşmesi ağustos başında, papayı o kadar çok öfkelendirmiş olan parlamento konuşmalarının yayınlanmasından kısa bir süre meydana geldi. Mussolini onu bir gülümsemeyle selamladı ve nazikçe nasıl olduğunu sordu.

Büyükelçi papanın Duçe'ye kızgın olduğunu belirterek "Eh, şöyle böyle" diye cevap verdi ve papanın "çok ciddi bir şey yapabileceği"ni ima etti.

Mussolini, "Ne yapabilir?" diye sordu.

"Eğer durum değişmezse ilişkiler kopabilir ki bu diplomatik ilişkilerin kurulmasından sadece birkaç hafta sonra ve anlaşma daha yeni onaylanmışken çok ciddi bir şey olabilir."

Mussolini durumdan memnun değildir: "Aman Tanrım! Dini evlilikleri daha yeni kabul ettirdiğiniz, din öğretiminin daha yeni okullara konulduğu, dini tarikatların resmen daha yeni tanındığı bir ülkede..."

Borgongini Duçe'nin Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmaya kadar her şeyin düzgün bir biçimde yürüdüğünü belirtir: "Herkes çok şaşırdı. Kutsal Peder böyle bir konuşmayı kimin kışkırttığını sordu. Hiç kimse ekselanslarının neden o konuştuğu gibi konuştuğunu anlamadı." Büyükelçi devam eder: "Papa o kadar kızdı ki az kalsın anlaşmayı onaylamayacağını bildirmek üzere Kutsal Kardinaller

---

rini "mütevazı" olarak tanımlamakta ve papanın Mussolini için daha "otoriter" bir arabulucuya ihtiyaç duyduğunda Tacchi Venturi'ye başvurduğuna işaret etmektedir.

41. FCRSE, XIV. Kısım, s. 72, Perth to Halifax, April 26, 1938, R 4359/280/22.

42. ACS, MI, PP, b. 154, informatore n. 40, Citta del Vaticano, 20 ottobre 1930. 1930 Haziran'ında Monsenyör Pizzardo'yla bir görüşmesinde De Vecchi hemen hemen bir tam yıldır bu görevde bulunduğunu söylemiş, ama papanın hâlâ kendisine bir onur unvanını vermeyi uygun görmediğinden şikâyet etmiştir. Günlüğüne bu meseleyi bir gün sonra Borgongini'yle konuşacağını yazmıştır. Bkz. De Vecchi 1998, s. 216-17.

Meclisi'ni toplantıya çağıracaktı. Sonra Duçe'nin parlamento konuşmalarının sevimsiz hatırası tam unutulacakken papa bu kez ekselanslarının onları yayınlattığını öğrendi. Çok kızdı."

"Ah, fakat papa benim içinde bulunduğum zor durumu bilmiyor" diye cevap verdi Mussolini. Anlaşmayı eleştirenler –İtalyan birliğinin kahramanları ve Kilise ile devletin ayrılması görüşünün savunucuları olan– Cavour, Mazzini ve Garibaldi'nin mezarlarında ters döndüğünü söylüyorlardı. Böylece kendisinin devleti Kilise'nin merhametine terk etmediğini göstermekten başka bir seçeneği yoktu.

Sonra sözlerine anlaşmanın imzalanmasını takip eden ilk coşkulu günlerden sonra bazı anlaşmazlıkların ortaya çıkmasının doğal olduğunu ekledi. "Bu, yeni evlilerin balayından döndükten sonraki ilk kavgaları gibi bir şey" dedi.[43]

43. Fakat Borgongini hükümetin kısa bir süre önce bir dizi Katolik gazeteye el koymasından ötürü papanın duyduğu memnuniyetsizliği zikrederek bu açıklamadan tatmin olmayacaktır. Mussolini'ye karşı kullandığı argüman Tacchi Venturi'nin ona karşı uzun zamandan beri kullandığı argümandır. O, büyükelçinin Duçe'ye dediği gibi "birçok kez Kutsal Peder'den duyduğu argüman, Kilise'nin düşmanlarının aynı zamanda faşizmin de düşmanları oldukları ve Kilise'yle mücadele edenlerin faşizmin dostları olamayacakları argümanıdır": ASV, ANI, pos. fasc.1, ff. 8r-18r. Lateran Antlaşması'nın ilan edilmesinden kısa bir süre sonra Kilise'nin içinden bazı insanlar kendilerini dinlemek isteyen herkesi bazı aşağılık mezheplerin kendilerini gerek Katolik Kilisesi, gerek faşist rejimi ortadan kaldırmaya vakfetmiş oldukları konusunda uyarılarda bulunmuşlardır. 11 Şubat anlaşmasını takip eden iki hafta içinde örneğin (iki yıl sonra XI. Pius tarafından kardinal yapılacak olan) Padova piskoposu Elia Della Costa Mussolini'ye "verdiği büyük zekâ ve cesaretten ötürü" Tanrı'ya şükranlarını sunmuştur. 24 Şubat'ta Padova katedralinde verdiği bir vaizde mümin cemaatine Mussolini'nin "Hem Tanrı'nın hem de İtalya'nın düşmanları olan bütün mezheplerin komplolarıyla dövüşmek için gerekli olan bütün güce sahip olduğu"nu söylemiştir. Perin 2010, s. 152'den aktarıyoruz.

Mussolini Vatikan'ın yeni İtalya büyükelçisi Monsenyör Francesco Borgongini-Duca'yı ziyaret ediyor, Ağustos 1929.

Onuncu Bölüm

Bir Enginar Yemek

İtalya'nın 1870'te İtalyan birliklerinin Roma'yı fethettikleri tarih olan 20 Eylül'den daha önemli ulusal bir bayramı yoktu. Yurtseverlerin bu günü kutlamalarına karşılık Vatikan'ın kralcıları aynı gün özel yas törenleri düzenlemekteydi. 1929 Eylül'ünün başında papa büyükelçisini Mussolini'yi görmeye gönderdi. Bu bayrama son verilmesini, onun yerine Lateran Antlaşması'nın imzalandığı tarih olan 11 Şubat gününün bayram olarak ilan edilmesini istedi.[1]

Mussolini teklife sıcak bakmadı. "Tüm samimiyetimle size İtalyanların 20 Eylül kutlamasından vazgeçemeyeceklerini söylemek zorundayım" dedi. Antlaşmada onun ilga edilmesiyle ilgili herhangi bir hüküm yoktu. Onun ifade ettiği şeyin Kilise dahil herkes için iyi bir şey olduğu ortaya çıkmıştı. O, tümüyle Tanrı'nın tasarısının bir parçasıydı.[2]

Tanrı'nın dilekleri konusunda Mussolini'nin kendisine konferans verme konusundaki haddini bilmeyişinden sıkılan papa birkaç gün sonra büyükelçisi vasıtasıyla cevabını verdi: Eğer anlaşma bu bayramın yürürlükten kaldırılması hakkında herhangi bir şey söylemiyor idiyse, bunun nedeni onun söylenmesine ihtiyaç duyulmayacak kadar açık olmasıydı.[3]

---

1. ASV, ANI, pos. 22, fasc. 10, ff . 2r-3r, Borgongini a Mussolini, 12 settembre 1929.
2. ASMAE, AISS, b.2. Mussolini a Borgongini, 15 settembre 1929.
3. Mussolini'nin 20 Eylül'ün herkes için iyi bir şey olduğunun ortaya çıktığı görüşüne karşı Borgongini "IX. Pius'tan XI. Pius'a kadar papaların tümünün, dolayısıyla bütün Katoliklerin bunun tersine inanmış oldukları"nı ileri sürmekteydi: ASMAE, AISS, b. 2, Borgongini a Mussolini, 18 settembre 1929.

Müzakereler son dakikaya kadar devam etti fakat daha az gösterişli olmakla birlikte bayram o yıl da kutlandı. Ama papanın bu yöndeki çabaları karşılığında aldığını söyleyebileceği bir şey vardı: Duçe onun bir daha kutlanmayacağı konusunda kendisine söz vermişti.

Sekiz yıl boyunca Mussolini, Rachele ve çocuklarını Roma'ya gelmekten caydırmıştı. Fakat 1929 Kasım'ında Rachele iki ay önce doğmuş olan Anna Maria da dahil olmak üzere beş çocuğuyla birlikte Roma'ya geldi. Aile eski şehrin hemen surları dışında geniş bir alana uzanan bir on dokuzuncu yüzyıl sarayına, muhteşem Villa Torlonia'ya taşındı.[4]

Mussolini'nin aile hayatı, Roma'daki evi sanatçı ve yazarların faşistlerin ileri gelenleriyle tanışıp görüştükleri bir salon hâlini almış olan Margherita Sarfatti ile devam eden ilişkisinden ötürü karmaşıklaşmıştı. Margherita'nın gözünde Rachele zorlukla okuyup yazabilen bir köylüden başka biri değildi. Dudaklarına ruj sürmüyor ve güzellik salonlarına uğramıyordu. Biri fok derisinden kısa, diğeri bir gözlemcinin belirttiğine göre "kadınca israf konusunda en yüksek bir aşamayı temsil eden" gümüş rengi tilki derisinden olmak üzere sırayla giydiği iki ucuz paltosu vardı. Yemeklerden sonra bulaşıkları kendi elleriyle yıkama konusunda ısrar ediyor ve hiç şüphesiz kocasını rahatlatan bir davranışla kabul resimlerine katılmayı reddediyordu. Villa Torlonia'nın zarif bahçelerinin bir köşesinde bir tavuk kümesi ve iki domuz beslediği bir ağılla birlikte içinde ekmek pişirebileceği bir fırın yaptırmıştı.

Evcimen bir kadın olmakla birlikte Rachele kocası ve çocukları söz konusu olduğunda geri çekilmeyi kabul etmekten uzaktı. Edda "Evde gerçek diktatör annemdi" demektedir. Çocukken yanlış bir şey yaptığında Edda'nın kendisinden saklandığı, elinin tersinden korktuğu annesiydi. Kendisini kurtarması için babasının eve gelmesine güvenirdi. Edda annesinden farklı olarak şair, hoşgörülü ve şefkatli olduğunu düşündüğü babasına tapardı. Fakat aileye istikrar duygusunu veren Rachele'di. "En erken hatıralarımda bile" diye hatırlamaktadır Edda, "annem inatçı ve bildiğinden şaşmaz bir insan olarak gözlerimin önüne geliyor". Rachele aynı zamanda kindardı. Diktatörle olan ilişkisinden faydalanmaya çalışmış olan

4. Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 328.

kız kardeşiyle uzun yıllar konuşmayı reddetmişti. Mussolini'nin çocuklarından hiçbiri annelerinin yanında teyzelerinin adını anmaya cesaret edemezlerdi.

Büyük kızının yalnızca bir yarı şaka olan açıklamasına göre Mussolini'nin siyasete girmesinin nedeni karısının yanında mümkün olduğu kadar az zaman geçirmek istemesiydi. Gençliğinde "polislerin coplarının darbelerini ve düşmanlarının saldırılarını karısının şiddetli suçlamalarına" tercih etmişti. Mussolini Villa Torlonia'nın ayrı bir kanadında kendi odasını muhafaza etmişti. Zaman zaman sevgililerinden biriyle buluştuğunda ise randevusu için bürosunu kullanmayı genel olarak daha güvenli görmekteydi.[5]

1929 Aralık'ında Kral III. Victor Emmanuel ve Kraliçe Helen papaya saygılarını sunmak üzere büyük bir tantana içinde Vatikan'a geldiler. İtalya Krallığı'nın kurulmasından altmış sekiz yıl sonra bir papa nihayet kralını selamlayacaktı. Kalabalıkları geride tutmak üzere askerler yolların iki tarafında sıralanmışlardı. Süslü ortaçağ zırhları ve gümüş renkli parlak miğferlerini giymiş olan İsviçreli muhafızlar aralarından geçmeleri için kraliyet çiftinin etrafında iki sıra meydana getirmişlerdi. Maiyetiyle birlikte çift, Vatikan'ın merkezine doğru ilerlerken Papalık muhafız bandosu kraliyet marşını çalmaktaydı. Askeri üniforması içinde krala ve yanında beyaz peçesi ve beyaz kraliyet elbisesi içinde yürüyen kraliçeye merdivenlerden Papalık Sarayı'na doğru giderken görevliler eşlik etmekteydi. Böylece onlar son derecede zengin bir biçimde döşenmiş çok sayıda kabul salonlarından geçerek üstünde kadife bir sayvanın bulunduğu bir tahtta oturmuş bir vaziyette kendilerini bekleyen papa XI. Pius'un bulunduğu küçük odaya geldiler.

Yirmi dakikalık kısa bir sohbet ve karşılıklı olarak hediyelerin alınıp verilmesinden sonra kral ve kraliçe kendi yerinde Kardinal Gasparri'yi görmeye gittiler. Burada grup resimleri çekildi. XI. Pius kraliyet ailesine mensup olsun olmasın ziyaretçilerle birlikte resminin çekilmesini uygun bulmuyordu. İtalyan hükümetinin Quirinal Sarayı'na iadei ziyaret yapma yönündeki baskısına da boyun eğmeyecekti. Fotoğraflar çekildikten sonra Vatikan genel sekreteri kraliyet çiftine, Havarilerin Mezarı önünde diz çökecekleri Aziz

5. E. Mussolini 1957, s. 40-50, 103; De Felice 1974, s. 19-20; De Felice 1981, s. 274, n. 38; E. Morgan 1941, s. 109-111, 138-39; Festorazzi 2010, s. 8-81; Motti 2003, s. 198-99; E. Mussolini 1957, s. 39.

Kral II. Victor Emmanuel ve Kraliçe Helen papayı ziyaret ediyor, Aralık 1929.

Peter Kilisesi'ne kadar refakat etti.[6] Bunun Kilise karşıtı kral için zor bir gün olduğu Mussolini'nin kız kardeşi olan ama onun hayranlarından biri olmayan Edvige tarafından nakledilmiştir. Onun belirttiğine göre Vatikan'a yaptığı tüm ziyaret boyunca kral "her zamankinden daha asık, daha karanlık bir yüz ifadesi" takınmıştır.[7]

Bu, XI. Pius için olaylarla dolu bir dönemdi. O, bu aynı ay içinde daha sonraki bir tarihte hemen hemen sekiz yıl önce papa olduğundan bu yana ilk kez olarak Aziz Peter Meydanı'nın ilerisine geçmişti. 20 Aralık günü akşamı saat altıdan hemen sonra herhangi bir duyuru yapılmaksızın bir dizi araba Vatikan'dan Roma'nın diğer yakasında bulunan Aziz John Lateran Kilisesi'ne doğru yola çıkmıştır. Papa elli yıl önce papaz olarak atandığı bu kilisede bir ayin düzenlemeye isteklidir. IX. Pius'un 1870'te kendisini bir Vatikan

6. CC 1929 4, s. 548-52; "La solenne visita dei Sovrani d'Italia al Santo Padre", *OR*, 6 dicembre 1929, s. 1. Kardinal Merry del Val "her şeye muktedir olan" Borgongini'nin hükümetin baskısına boyun eğmesinden ve papayı kralın ziyaretine karşılık vermesi için sıkıştırmasından korkmaktaydı. Vatikan'ın önceki genel sekreteri bunun papanın saygınlığına yakışmayan bir şey olacağını düşünmekteydi: Tardini 1988, s. 450 n. 32. Lateran Antlaşması'nın birinci yıldönümünü ifade eden bir sonraki hafta bu olayın "Papanın sevgisi, bir kralın bilgeliği ve bir devlet adamının dehasının" ürünü olduğunu hatırlatır: "XI. Febbraio", *OR*, 11 dicembre 1929, s. 1.

7. E. Mussolini 1957, s. 135.

mahpusu ilan etmesinden bu yana bir Roma piskoposu ilk kez kendi yetki alanı içinde bulunan kiliseye girmiştir.[8]

Bir Fransız piskoposu XI. Pius'un "esrarlı bir insan" olduğunu belirtmiştir. "O en yakın danışmanları dahil hiç kimseye içindekileri söylememektedir. Son derece hassas, hatta duygusaldır ama güçlü iradesiyle kendini kontrol etmektedir ve kimseye teslim olmamaktadır. Ne karar vereceğini önceden tahmin etmek imkânsızdır."[9]

Mussolini, karısı Rachele ve çocuklarıyla, 1930.

Birkaç ay sonra Mussolini'nin en sevdiği çocuğu Edda evlenir. Mussolini bunun kendisine biraz rahatlama getireceğini ümit eder. Ona hayran olmakla birlikte kızı kendisine işkence etmekten hoş-

8. Confalioneri 1957, s. 160: CC 1930 I, s. 80-81. O sırada Kutsal Yıl'ın en son kutlamaları için Birleşik Devletler'den gelen iki kardinal de içinde olmak üzere bir grup kardinalin Roma'da bulunmasına karşılık kimseye bu ziyaretten söz edilmemiş, dolayısıyla yine hiç kimse ona şahit olmamıştır: NARA, M561, reel 1, John W. Garret, U.S. Embassy in Rome to secretary of state, December 20, 1929; "475.000 Visit in Rome for Pope's Jubilee", CDT, December 19, 1929, s. 35.

9. Baudrillart 2003, s. 381-83 (6 décembre 1929), Durand 2010, s. 44'ten aktarıyoruz.

lanır gibidir. Bütün çocukları içinde Edda en fazla kendisine benzeyendir: İnatçı, taşkın, öfkeli, cüretkâr, asabi, alıngan, her zaman kırıcı sözler sarf etmeye hazır, hastalıklı görünüşlü, ata binmeye ve yüzmeye çok düşkün bir kızdır. Geleneksel kurallara meydan okumakta, bol spor pantolonları giymekte, hızlı arabalar sürmekte ve sigara içmektedir. Keskin, ince çizgileri ve atletik vücuduyla daha çok annelerine benzeyen tombul erkek kardeşleriyle tam bir tezat teşkil etmektedir.[10]

Henüz on dokuz yaşında olmasına rağmen Edda daha şimdiden babasını son derecede sinirlendiren bir dizi romantik ilişki yaşamıştır. Temmuz 1929'da bir Yahudi'ye âşık olduğunu söyleyerek babasını dehşete düşürmüştür. Kilise'yle barışarak Katolik dünyasının alkışlarını kazandıktan birkaç ay sonra kızını bir Yahudi'yle evlendirmek, Mussolini için düşünülmesi korkunç bir şeydir. Karısının bu birlikteliğe karşı nutuklarının bir faydası olmadığını gören Mussolini kız kardeşi Edvige'den Edda'yı aklın yoluna getirmesini istemiştir. Edda daha sonra babasının arabasını elinden alarak onu cezalandırma kararının kendisini en fazla etkileyen önlem olduğunu söylemiştir. Fakat Mussolini'nin üzülmesine gerek yoktur çünkü uçarı, inatçı Edda kısa bir süre sonra Yahudi erkek arkadaşını terk etmiş ve zengin bir sanayicinin oğlu olan sefih, frengili bir kokain bağımlısı gençle arkadaşlık etmeye başlamıştır.[11]. Birkaç ay sonra ailesinin arkasından kendisi hakkında kullandıkları terimle "küçük deli tay" nihayet doğru yola girmiş ve yirmi yedi yaşındaki Galeazzo Ciano'yla nişanlandığını duyurmuştur.[12]

Galeazzo'nun babası Costanzo, Mussolini'nin iç çevresinin bir üyesi, onun posta ve telgraf bakanıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda deniz kuvvetlerinde kaptanlık yapmış ve 1935'te Mussolini'nin yeni, faşist bir aristokrasi yaratma yönündeki arzusuna boyun eğen kral Costanzo'yu bir kont yapmıştı. Verdiği büyük ihalelerden bahşişler almasından şüphelenilen Costanzo bu yolla zenginleşmiş ve oğlu Ciano'yu lüks içinde büyütmüştü. Yumuşak, kadınlar tarafından beğenilen -veya o kendisinin böyle biri olduğunu düşünüyordu- genç Ciano'nun parlak, arkaya doğru taradığı düz, simsiyah saçları vardı. Fakat Rachele "Ondan hoşlanmıyorum" diye homurdanmaktaydı: "O, bizden biri değil, bir *signore*."

10. R. Mussolini 2006, s. 97.
11. Moseley 1999, s. 5.
12. E. Mussolini 1957, s. 122-24.

Galeazzo Edda'yla evlenmek için izin istemek üzere resmen Mussolini'nin evine gelir. Mussolini çalışma odasından onu geçirdikten sonra aileye haberi verir. Rachele, Galeazzo'yu kararından caydırmak için elinden geleni yapar. Ciano'ya "Edda'nın herhangi bir şeyi nasıl yapması gerektiğini bilmediğini bilmelisiniz. O yemek yapmasını, hatta bir yumurta kırmasını bilmediği gibi bir evi çekip çevirmesini de bilmez. Karakterine gelince; bu konuda konuşmamam en iyisi olur. Onun annesiyim ve sizi uyarmak zorundayım" der.[13]

Nikâhları yakınlardaki bir kilisede Nisan 1930'da kıyılır. Nikâhtan sonra yüzlerce davetli –kadınlar kürk yakalı mantolarını, erkekler koyu renkli elbiselerini giymiş olarak– resepsiyon için Villa Torlonia'nin bahçesinde toplanırlar. Beyaz villanın önünde bulunan parlak beyaz sütunlara giden büyük, uzun merdivenlerin önünde bir fotoğrafçı faşist büyüklerden biri olan Dino Grandi'yle sohbet eden papanın büyükelçisi Borgongini'yi yakalamıştır. Papanın büyükelçisi daha sonra yemekte bahçede küçük bir masada şapkasız, dazlak kafalı Mussolini'yle oturma şerefine nail olacaktır. Her biri boyunlarına büyük, beyaz bir fiyonk bağlamış Romalı kız öğrenciler beyaz, uzun elbiseleri içinde koro hâlinde şarkılar söylerler. Edda'nın küçük erkek kardeşleri de kısa, koyu renkli şortları ve beyaz, yakası açık tişörtleri içinde saçları geriye doğru taranmış olarak oradadırlar. Verdikleri konserden sonra kız öğrenciler yeni evlilerin önünde bir geçit resmi yaparlar. Edda sağ kolunu faşist selamı içinde havada tutarken Galeazzo siyah silindir şapkasını sıkıca kavramış olduğu ellerini arkasında birleştirmiş bir vaziyette ayakta durmaktadır.

Genç çift ve ebeveynleri daha sonra Aziz Peter Kilisesi'ne giderler. Galeazzo ve beyaz gelin elbisesi, 1920'lerin hoppa ve serbest kızlarını hatırlatan bir tarzda başının üzerine yerleştirmiş olduğu beyaz dantelli şapkasıyla Edda kilisenin göz kamaştırıcı basamaklarını tırmanırlar. İki küçük çocuk Edda'nın uzun, dalgalı gelinliğinin eteklerini tutmaktadır. Mussolini, yeni evlenmiş olan damadı gibi kuyruklu bir ceket ve silindir şapka giymiştir. Coşkulu bir kalabalık faşist selamı vererek kollarını havaya kaldırmıştır. Kilisenin içinde papanın büyükelçisi Borgongini yeni çifte Papa XI. Pius'un kutsamasını yapar ve Edda'ya papanın hediyesi olarak tuhaf

13. Thomas à Kempis's Caracciolo 1982, s. 102-5; İnnocenti 1992, s. 14; Moseley 1999, s. 4, 7, 11; Morgan 1941, s. 114.

bir şey, altın ve malakitten yapılmış bir tespih verir.[14] Yeni evliler Galeazzo'nun anne babasının evine taşınırlar ama sadece kısa bir süre süreliğine; çünkü özgür ruhlu Edda "*la tortuccia*" (maymun) diye çağırmaya başladığı şişman kayınvalidesini görmeye tahammül edememektedir.[15]

1930 sonbaharı yaklaştığında papa, büyükelçisi vasıtasıyla Mussolini'ye sürekli olarak İtalya'nın ulusal bayramını kaldıracağı yönündeki sözünü hatırlatır. Fakat Duçe'nin bazı art düşünceleri vardır; bu bayramı yürürlükten kaldırmanın kendisini zayıf göstereceğinden endişelidir. Ancak papa geri çekilmeyecektir. Eğer 20 Eylül bir daha kutlanırsa protestosunu alenen halka duyuracağını belirtir.[16]

Tehdit Duçe'nin dikkatini çeker. Bir yıl önce bürosunu taşımış olduğu büyük ortaçağ sarayı Palazzo Venezia'ya papanın büyükelçisini çağırır. On beşinci yüzyılda II. Paul tarafından inşa edilmiş ve onu beğenmeyenler tarafından korkunç bir beyaz düğün pastasına benzetilen bu saray III. Victor Emmanuel anıtının çaprazında yer alan büyük meydanda bulunmaktaydı. 1924'te Mussolini yakında bulunan Trajan Forumu'yla Roma Forumu'nun üzerinde yer alan bazısı Rönesans döneminden kalma evleri ve kiliseleri yıktırarak eski Roma'yı yeniden canlandırma programını başlatmıştı. Kısa bir süre sonra Piazza Venezia'dan başlayarak bu eski harabelerin yanından Colosseum'a kadar uzanacak ve yolu ve kaldırımlarıyla birlikte otuz metre genişliğinde olacak büyük bir cadde yaratmak amacıyla daha fazla binayı yıkacaktır.[17]

Gözlüklü, siyah cüppesinden biraz dışarı taşan büyük göbeğiyle büyükelçi, eylülün birinci günü Mussolini'nin bürosuna girdiğinde

14. CC 1930 II, s. 284. "O gün De Vecchi günlüğüne şunları yazar: "Papanın yeni evlilere verdiği bu zımbırtı sadece İtalya'da değil, fakat bütün dünyadaki kamuoyu için inanılmaz bir şey" (1998, s. 147-48). Aynı yıl daha sonra Ciano'nun yeni bir diplomatik görevde bulunacağı Çin'e gitmeden önce papa Ciano ve Edda'yı özel olarak kabul eder ve onlara Thomas à Kempis'in kendi el yazısıyla imzalamış olduğu *İmitation of Christ*'inin deri cilt bir baskısını hediye eder: "Son-in-law and Daughter of Il Duce Chat with the Pope", *CDT*, September 9, 1930, s. 31.

15. Moseley 1999, s. 15.

16. DDI, dizi 7, cilt 9, n. 231; 26 agosto 1930. Borgongini'nin üzerinde düzetmeler yapılmış olan mektubunun müsveddesi ASV, ANI, pos. 23. fasc. 2, ff. 165r-169r'de bulunmaktadır.

17. Mussolini bir tarihçinin sözleriyle "onlar sanki ihtişamının zirvesinde olduğu günlerde Pompei'ye değil de Roma'ya yukardan aşağıya inmiş işe yaramaz bir lav seliymiş gibi" tarihi saraylar ve anıtların yıkılmasını emretmiştir: De Felice 1974, s. 52-53; Insolera 1976, s. 128, 132-33; Painter 2003, s. 22-23.

Duçe onu her zamanki asık yüzü ama lütufkâr havasıyla karşılar. Mağaramsı Dünya Haritası Salonu'nu yeni bürosu yapmıştır. Salon elliye altmış adım genişliğindedir ve üzerinde freskler bulunan kırk adım yüksekliğinde bir tavana sahiptir. Bütün batı duvarının üzerinde mozaikten yapılmış çok büyük bir dünya haritası yer almaktadır. O gün Mussolini'nin keyfi yerindedir ve sağlıklı görünmektedir. Güneşten yanmış cildi beyaz, yün takım elbisesiyle bir tezat oluşturmaktadır.

Cildiyle ilgili soruya cevaben Mussolini düzenli olarak her gün deniz kenarına gittiğini, yüzdüğünü ve *la cura dell'uva* (üzüm kürü) diye adlandırdığı bir tedavi uyguladığını söyler. Şaşıran büyükelçiye arkasından açıklama yapar: Üzüm doğanın insanlara verdiği bir ilaçtır ama insanlar onun kıymetini bilmemektedirler. Aç karnına alınan bir salkım üzüm karaciğeri çalıştırır, hafif yumuşatıcı bir etkiye sahiptir ve insanı gün boyu iyi tutar.

Diktatörün başında hassas bir mide belası vardı. Büyük gerginlik anlarında üzerine dayanılmaz acılar çöküyor ve onu yatağa bağlıyordu. Birkaç yıl önce diktatörlüğünü ilan etmesinden hemen sonra böyle bir nöbet sonunda midesinden kan gelmişti. Tıp uzmanları çağrılmış ama hiçbiri sağlam bir teşhis koyamamıştı. Böylece bir zamanlar espresso'ya düşkünlüğüyle bilinen adam papatya çayı, meyve ve sebzeden meydana gelen sıkı bir perhizi uygulamaya mecbur kalmıştı. Büyük Konsey'in gecenin geç saatlerinde yapılan toplantılarında üyeler uyanık kalmak için birbiri ardından espresso'larını içerken Duçe bardak bardak yeni sıkılmış portakal sularını yudumlamaktaydı. Her türlü kahve veya alkolden kaçınmaktaydı.[18]

Borgongini "Neden burada olduğumu biliyorsunuz" der. O zaman Mussolini papanın tehdidini içeren yakınlarda almış olduğu mektubu çıkarır ve mavi kalemiyle altını çizmiş olduğu pasajlara işaret eder. Mussolini okuduğu belgelerin kenarlarına notlar yazmaktan bıkmazdı. Bunun için kalın bir kırmızı veya mavi kalem kullanmakta, ancak yazılamayacak kadar ufaldıklarında onların yerine yenilerini almaktaydı.[19]

Duçe başını sallar. 20 Eylül'ün yasa tarafından saptanmış olduğunu ve ancak bir meclis oylamasıyla değiştirilebileceğini söyler.

18. Navarra 2004, s. 17 44; De Felice 1968, s. 55-56; Festorazzi 2010, s. 94; Cannistraro ve Sullivan 1993, s. 298; ASV, ANI, pos. 22, fasc. 10, ff. 23r-34r, 4 settembre 1930.

19. R. Mussolini 1974, s. 97

"Dolayısıyla bu yıl için törenleri biraz daha azaltalım" diye uzlaşmacı bir teklifte bulunur. "Işıkları, kamu binaları üzerindekiler hariç bayrakları azaltalım. Bir sonraki kabine toplantısında onu kaldırmaya karar verelim ve ben parlamentoda bunu destekleyeceğim."[20]

"Hayır, Ekselansları" diye cevap verir inatçı Borgongini. "Bunlar çözüm değil. Bu bayram kaldırılmalı, hem de önümüzdeki 20 Eylül'den önce. Aksi takdirde Kutsal Peder'in vicdanı kendisini kamu önünde aleni bir protestoya mecbur edecek ve bütün dünya 'Bu ne büyük bir barışmaymış!' diyerek bizimle alay edecek." Lateran Antlaşması'nın altıncı maddesinin onunla uyuşmaz olan bütün daha önceki hükümet tasarruflarını hükümsüz kıldığını, dolayısıyla Mussolini'nin basit olarak onun şartlarından biri gereği bayramın kaldırılmış olduğunu ilan edebileceğini belirtir.

Mussolini biraz düşünür ve bunun belki de bir çıkış yolu olabileceğini kabul eder. Yasayla ilgili danışmanlarıyla konuşacak ve kısa bir süre içinde büyükelçiye geri dönecektir.

Borgongini gitmek üzere ayağa kalktığında Mussolini'nin yakınlarda ölmüş olan genç yeğeni, Arnoldo'nun oğluyla ilgili olarak başsağlığı dileklerini bildirir. Bu, çocuğun acılı son günlerini ve kardeşinin derin Katolik inancını hatırlayan Duçe'yi derin düşüncelere daldırır. "Öyle görünmesem de ben de inançlıyım" diye büyükelçiyi temin etmek ister, "ama insanlar beni kötü yaptılar".[21]

Duçe kısa bir süre sonra büyükelçiyi yanına çağırır. Resmi olarak 20 Eylül'ü bayram olmaktan çıkarmak bir yasa gerektirmekle birlikte böyle bir teklif kabinenin bir sonraki toplantısının gündeminde bulunacaktır. Onun yerine 28 Ekim, yani Roma'ya Yürüyüş'ün yıldönümü resmi bayram ilan edilecektir.

Borgongini papanın bu uzlaşmayı kabul edilebilir bulacağını söyler. Fakat eski resmi bayram günü yerine barışma tarihi olan 11 Şubat'tan çok 28 Ekim'in kabul edilmesi önerisinden mutlu olmayacağını belirtir.

---

20. Barışma'yla birlikte tartışma konusu olan bu tatil gününün kaldırılmasının anlamlı olacağı yönündeki argümanına atıfta bulunarak Mussolini büyükelçiye "Mantıksal açıdan tamamen haklısınız, ama ben de zamanın uygunluğu (*opportunità*) açısından tam olarak haksız değilim" der.

21. "Hayır" diye cevap verir büyükelçi, "ve Tanrı açıkça Ekselanslarına yardım ediyor". Borgongini'nin yeni genel sekreter Eugenio Pacelli'ye yazdığı mektupta görüşme hakkında verdiği uzun açıklamalara bkz: ASV, ANI, pos. 22, fasc. 10, ff. 23r-[illegible] 4 settembre 1930.

Mussolini sesini yükselterek, "Bu konuya girmeyelim" der. "20 Eylül bayramını kaldırmamı istediniz. Bununla yetinelim. Yeter! Benden şimdi de 20 Eylül Caddesi'nin adını değiştirmemi beklemenizi veya ilkokul kitapları İtalyanların Roma'ya 20 Eylül'de girmesinden söz ediyorlar diye şikâyet etmeye başlamanızı istemiyorum."

Ve Mussolini ayağa kalkar, "Üzüleceğim daha önemli işler var" diyerek büyükelçiye kapıyı gösterir.[22]

Gözü korkutulacak bir adam olmayan papa daha fazlasını ister. Borgongini'nin Mussolini'nin sokak adlarını değiştirmekle ilgili olarak söylediklerini kendisine nakletmesine rağmen papa Mussolini'nin Roma'nın ana yollarından biri olan 20 Eylül Caddesi'ne yeni bir isim verilmesi konusunda ısrar eder. Papanın önersine göre o, Lateran Antlaşması'nın imzalandığı tarihi onurlandırmak üzere 11 Şubat Caddesi (via 11 febbraio) olarak çağrılmalıdır.

Mussolini papanın bu son isteğini öğrendiğinde büyükelçiyi yanına çağırır. Kızgın bir şekilde, "Çok sert bir kilise düşmanı tepkiyi istiyor olmalısınız" der. "20 Eylül konusunda yaptığım şeyden pişmanım... Bir taviz verdiğimde arkasından hemen bir başkasını istiyorsunuz. Hatta daha kabine toplanmadan, yasa onaylanmadan, özel olarak size bu caddenin adının değiştirilmesinin söz konusu olamayacağını söylememe rağmen."

Duçe son görüşmelerinde bu caddenin adını zikretmesinin bir nedeni olduğunu söyler. "Sizi tanıyorum ve bayramı kaldırttıktan sonra benden caddenin adını değiştirmemi isteyeceğinizi bekliyordum. Kim bilir benden daha neler isteyeceksiniz?" Bir sonraki isteğin ne olacağını sorar. İtalya'da dokuz bin kent ve papayı rahatsız eden adlara sahip kim bilir kaç sokak vardır?

Büyükelçiyi kapıya doğru geçirirken Mussolini sakinleşir. "Sizin sırayla bir enginarın yaprağının arkasından diğer yaprağını yemeniz gibi biz siyaset yapıyoruz" diye açıklar. "Bu benim gücümü oluşturduğu için şeyleri kendi tarzımda, gereksiz adımlar atmadan yapıyorum. Yasanın lafzına saygı göstermem gerekir. Züccaciye dükkânına giren bir fil olmak istemiyorum."[23]

Lateran Antlaşması'nın akabinde Mussolini tarihçilerin oybirliği çağı diye adlandırdıkları şeye girer. Karşısında önemli bir

22. ASV, ANI, pos. 23, fasc. 10, ff. 53r-62r, Borgongini a Pacelli, 15 settembre 1930.
23. Borgongini ve Mussolini arasındaki her iki görüşme ASV, ANI, pos. 23, fasc. 2, ff. 204r-213r, Borgongini a Eugenio Pacelli, segretario di stato, 15 settembre 1930'da tasvir edilmektedir.

muhalefet olmayınca kendisine dalkavukluk edilmesi yönündeki arzusu artar.[24] Gazetelerin kendisinden Duçe diye söz etmelerini talep etmekle yetinmez, DUÇE kelimesini büyük harflerle basmaları konusunda ısrar eder.[25] Resimleri kamu binalarında, evlerde, dükkânlarda, her yerdedir. Gazeteler ve dergiler yayımlanmadan önce Mussolini'nin kendisinin dikkatle incelediği kahramanca fotoğraflarını basmaktadırlar. Kendisini rahibelerle, keşişlerle veya papazlarla gösteren fotoğrafları, kötü şans getireceği düşüncesiyle hemen bir tarafa bırakmaktadır.[26]

Mussolini sinemayla ilgili imajı üzerinde de çalışmaktaydı. Roma, sinema salonlarıyla dolmuştu –hatta onlardan birinin açık havada film seyretmek üzere geriye çekilebilir olan bir tavanı vardı– ve insanlar en son filmleri görmek için bu salonlara akın ediyorlardı.[27] Duçe, yeni ulusal film ajansıyla çalışıyordu ve 1927 tarihli bir yasa İtalya'nın tüm sinema salonlarının onun yeni filmlerini göstermesini şart koşmaktaydı.

Sonsuz sayıda bir yeni filmler seli diktatörün yeni projeler sunmasını, faşist gençlik gruplarına konuşmalar yapmasını, faşist şehitlerin mezarlarına çelenkler koymasını, parlak renkli elbiseler

---

24. Bazı tarihçiler Mussolini'nn İtalya'da sivil bir din kurduğunu ileri sürmektedir. Faşistlerin kendileri bu terimi kullanmıştır: 1930'da Mussolini'ye en yakın olan insanlardan biri faşizmi "sivil ve politik bir din... İtalya'nın dini" olarak tanımlamıştır. 1920'lerin sonuna gelindiğinde Faşist Parti'nin lideri olan Augusto Turati Katolik dinini model alan bir riüeller ve efsaneler sistemi üzerinde çalışmaktaydı. O, bütün İtalyanlara "insanların bir tanrıya inanmaları gibi" soru sormaksızın Duçe'ye ve faşizme inanmaları çağrısında bulunmuştur. Lateran Antlaşması'ndan sonra Turati faşizmin bir amentüsünü yayımlamıştır. Bu amentünün temel dogmalarından biri "herkesin Lider'in iradesine tâbi olması"ydı. Papa gibi Mussolini'nin de imanla ilgili konularda yanılmaz ve yine papa gibi onun da yargısında soruşturulamaz olduğu söylenmekteydi. "Tanrı'nın seçtiği insan", sürüsü için neyin iyi olduğunu bilmekteydi: Gentile 1955, s. 144-45; Gentile 1993, s. 124, 293-94.

25. Mack Smith 1982, s. 168. Şubat 1933'te PNF'nin lideri Achille Starace bundan böyle bütün resmi hükümet belgelerinde Duce kelimesinin ancak büyük harflerle yazılacağını ilan etmiştir: Falasca-Zamponi 1997, s. 61.

26. Gentile 1995, s. 144-45; Gentile 1993, s. 124, 293-94. Mussolini'nin gazetesi *Il Popolo d'Italia*'nın Çin'de ikamet eden bir muhabiri özel bir talepte bulunur. Wei Chou'daki Katolik misyonerler bizzat kendisi tarafından imzalanmış olmasını ümit ederek Mussolini'den bir fotoğrafını istemişlerdir. Gazeteci "Bunlar işitilmemiş güçlük ve tehlikeler içinde yaşayan insanlar; fakat Çinlilere Mussolini'den bir Tanrı'ymış gibi söz ederek İtalya'nın sesini yükseltiyorlar" diye açıklamada bulunur. Daha sonra onun imzalanmış bir fotoğrafını alınca misyonun son derece duygulanan başı 'Tanrı'nın anavatanlarının kaderine rehberlik etmesi için seçmiş olduğu Duçe'lerine' teşekkürlerini belirtir: Franzinelli ve Marino, 2003, s. XII.

27. MacKinnon 1927, s. 81.

giymiş köylü kadınlara madalyalar vermesini kaydetmekteydi. Başka filmler onun beyaz takım elbisesiyle kamu projelerini denetlemesini ve yakası olmayan açık bir tişört giymiş olarak kahverengi bir atın üzerinde sıçrayarak Villa Torlonia'nın arazisi içinde aceleyle yerleştirilmiş engellerin üzerinden atlamasını gösteriyordu. Bazı haber filmleri daha hafif konuları, halkın hayatına bir bakış fırlatmayı konu alıyordu. Bazıları ünlü İtalyan boksörleri ve bisiklet yarışçılarının başarılarını anlatıyordu. Bir başka film Vatikan'dan uzak olmayan bir yerde, Roma Travestere'sinde bir halk bayramını kaydediyordu. Sinema seyircileri ağır çuvalları göğüslerine sıkı sıkıya bastırarak sokak boyunca bitiş çizgisine sekerek yürüyen insanları görmek istiyorlardı. Bunun arkasından bir yumurta yarışı geliyor, her yarışmacı –onlar arasında kadın yoktu– cadde boyunca koşarken bir kaşığın üzerine konulmuş yumurtayı düşürmemeye çalışıyordu. Yarışın sonunda yumurtaların düşürülmesi sonucu kirlenen yoldaki taşlar üzerinde dolaşan kamera bitiş çizgisine varamayan yarışmacıların kimler olduğunu gösteriyordu. Salonda yükselen kahkahalar sahnede Mussolini göründüğünde birdenbire kesiliyor ve herkes ayağa kalkıyordu.

Diktatöre gösterilen bu mecburi saygı gösterisinden herkes memnun değildi. Ortalıkta dolaşan bir fıkraya göre Mussolini bir gün kılık değiştirerek bir sinemaya gitmeye karar vermiştir. Perdede fotoğrafı göründüğünde herkesin ayağa kalkmasına karşılık kendisi oturmaya devam etmiştir. Bunun üzerine karanlık salonda arkasında bulunan biri hafifçe onun omzuna dokunarak "Bayım, ben de sizinle aynı duyguları paylaşıyorum. Fakat bu heriflerin beyninizi patlatmalarını istemiyorsanız ayağa kalkmanızı tavsiye ederim" diye kulağına fısıldamıştır.[28]

Halkın önüne çıktığında Duçe'nin yardımcıları onun etrafının hayran kalabalıklar –bu kalabalıklar sivil kıyafetler giymiş polis memurları olsa bile– tarafından sarıldığından emin olmak istemişlerdir. Mussolini'nin şahsi yardımcısı Navarra bir seferinde Mussolini'yi köylü bir kadınla vals yaparken gösteren bir fotoğraf yayınlandığında bu dans eden kadının aslında kıyafet değiştirmiş bir polis memuru olduğuyla ilgili bir dedikodunun ortalıkta dolaştığını hatırlamaktadır.

Mussolini bazen kendileriyle fotoğrafının çekildiği işçiler, köylüler ve zenaatkârların kendi polis memurları olduğunu unutmuştur.

28. Aynı eser, s. XV.

Ama yeni bir binanın açılış töreninde bu ihtimal aklına gelmiştir. Yanında ayakta duran "duvarcı" ustasına alçak sesle bir polis olup olmadığını sormuştur.

Adam "Hayır, Duçe" diye cevap vermiştir.

Bu cevaptan mutlu olan Mussolini "Ah, bravo" demiştir, "O hâlde siz kimsiniz sayın duvarcı ustası?"

"Ben orduda çavuşum efendim."[29]

29. Navarra 2004, s. 65.

On Birinci Bölüm

Memleket Evladının Dönüşü

Lateran Antlaşması tasdik edildiğinde yetmiş yedi yaşında olan Kardinal Gasparri iki papanın döneminde on beş yıl genel sekreter olarak görev yapmıştı. 1922'de Ratti'nin seçilmesini sağladıktan sonra o papanın desteğine sahip olduğuna güvenebilirdi ve Pius genel sekreterinin tecrübesine değer vermekteydi. Fakat yıllar geçtikçe iki adam arasında çatışmanın ortaya çıkması mukadderdi çünkü papa Vatikan'da ayrı bir güç merkezi olmasına tahammül edemeyecekti.[1]

Yaz tatillerini başkentin kuzeydoğusundaki dağlık memleketinde geçirmesi dışında Gasparri Roma'yı ender olarak terk etmekteydi. Orada geniş ailesi kendisine ünlü biri, başarı kazanmış taşralı bir evladı muamelesi yapmaktaydı. Gasparri Roma'da olduğunda personeli her sabah onun bürosuna geliyordu. Üzeri belgeler ve evraklla dolu geniş bir masada oturuyordu. Her memur odasına girdiğinde Gasparri ona kendi işiyle ilgili evraklı veriyordu. Yaz tatilinde olduğunda yardımcıları ona nöbetleşe evrakını getiriyorlar ve basit siyah papaz cüppesini giymiş, büyük, siyah, kenarları yuvarlak mendilini yanına koymuş kısa boylu, şişman kardinali büyük bir ağacın altına oturmuş, gölgenin, temiz havanın ve manzaranın keyfini çıkaran bir vaziyette buluyorlardı.[2]

Gasparri'nin basit mizah duygusu insanları rahatlatıyordu ama Vatikan'da görevli büyükelçiler onu tam olarak emre amade bir va-

1. Daha sonraları bu yıllara geri dönüp bakan bir İngiliz büyükelçisi çok daha tecrübeli olan Gasparri'nin papanın "müstebit davranışlar"ına o kadar iyi uyum göstermesinden duyduğu şaşkınlığını ifade edecektir: C. Wingfield, *Annual Report* 1934, January 12, 1935, R 402/402/22, Hachey 1972, s. 286, seksiyon 133'te.
2. Ottaviani 1969, s. 502-3.

ziyette de bulmuyorlardı. İngiliz büyükelçisinin belirttiği gibi o "hiç de saf bir insan değildi... Veya daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse rahatça yalan söyleyebilirdi". Fransa büyükelçisi bir gün kendisini doğruyu söylememekle itham edince Gasparri sadece bütün diplomatlardan istenen şeyi yaptığını söylemiş ve sözlerine gözlerinde muzip bir pırıltıyla gerek olursa papanın günahlarını bağışlayacağını eklemişti.[3]

Amerikalı bir gazeteci olan Thomas Morgan 1920'lerde ve daha sonra çok sayıda kilise ve din okullarını kapatmış olan Meksika hükümetiyle bir bunalımın tam ortasında Gasparri'nin bürosuna yaptığı bir ziyareti anlatmıştır. Morgan, Gasparri'nin "büyük bir bilge gibi" dikkat çekecek ölçüde sakin olduğunu görür. Morgan'a Kilise'nin çok uzun yüzyıllardır varlığını devam ettirdiğini ve çok daha kötü şeyler gördüğünü söyler. O, düşmanlarından daha uzun süre yaşayacaktır.

Latince olarak "*non prevalebunt*" diye tekrarlar. "Onu alt edemeyecekler."

Kardinal gazeteciyi kapıya kadar geçirirken odasında beslediği papağanlar ciyaklamaya başlar: "*Non prevalebunt, non prevalebunt.*" Anlaşıldığına göre genel sekreter onlara Kilise'nin tarihiyle ilgili bu dersi Latince olarak öğretme zamanını bulmuştur.[4]

Fakat 1926 kadar erken bir tarihte papanın genel sekreterinden memnun olmadığına dair dedikodular ortalıkta dolaşmaya başlar. Onu istifa etmeye razı etmek için papanın kendisini kabul etmeden önce bekleme odasında uzun süre bekleterek aşağıladığı, bir polis muhbirinin söylediği gibi bir uşağın bile tahammül edemeyeceği şekilde izzeti nefsini rencide edici davranışlarda bulunduğu söylenmektedir.[5]

---

3. Rhodes 1974, s. 40.

4. Morgan 1944, s. 137. *L'Osservatore romano*'nun başlığında da bulunan bu meşhur cümle İsa'nın "Kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım ve ölüler ülkesinin güçleri onu alt edemeyecektir" dediği Matta İncili 16:18'den alınmıştır.

5. ACS, MI, DAGRA, b. 113, 8 novembre 1926; ACS, MCPG, b. 155. Bu raporlar ihtiyatla okunmalıdır çünkü "tanınmış Vatikan muhbiri" açık olarak Gasparri'ye karşı kin beslemektedir. Aralık 1927 tarihli bir gizli polis raporuna göre Gasparri Vatikan hakkındaki bilgileri Duçe'yle paylaşarak ikili bir oyun oynamakla suçladığı Tacchi Venturi'ye de güvenmemektedir: ACS, MI, DAGR, b. 1320. Venturi'ye karşı düzenlenen suikast teşebbüsüyle ilgili karışıklık günlerinde Gasparri olayın bir nedenle Cizvit tarafından tezgâhlanmış olduğunu ima ederek papayı ona karşı doldurmaya çalışmıştır: ACS, MI, DAGR, b. 1320, 5 settembre 1928. Gasparri'nin Tacchi Venturi'nin ayağını kaydırma çabalarının bir başka kanıtı 1928'de Mussolini'ye gönderilen bir polis raporundan ortaya çıkmaktadır. Rapor, Roma meselesi üzerindeki

1929'da Lateran Antlaşması'nın imzalanması, görev süresi içinde Gasparri'nin en büyük zaferi olarak ortaya çıkar. Kendisini elinde kalem Mussolini'nin yanında otururken gösteren fotoğraf kadar çok az fotoğraf kamuoyu tarafından bilinmektedir. Fakat bu anlaşmanın tam bir başarı olmadığı da anlaşılır. Mussolini'nin parlamentoda yaptığı konuşmalardan öfkelenen ve onun ümit ettiği gibi Katolik bir devleti inşa etme konusunda Kilise'yle işbirliği yapmamasına üzülen Pius yeni bir genel sekretere ihtiyacı olduğuna karar verir. İlk olarak temmuz ayında Gasparri'ye bir görev değişikliğinin zamanının geldiğini düşündüğünü bildirir ve meseleyi düşünmesini ister. Yaz tatilini yapmakta olan Gasparri bir mektupla papaya cevap verir: "Papa Cenapları'nın geçen temmuz ayında bana söylediği şeyi unutmadım (nasıl unutabilirim ki!). Yanılmıyorsam bu, özellikle Katolik Eylem'in savunulması konusunda faşist hükümetle muhtemel kavgalar göz önüne alınınca Papa Cenapları'nın benim yerime bir başkasının geçmesinin uygun olduğunu düşünmesiydi." Gasparri kendisinin de o kadar uzun yıllardan beri elinde tuttuğu bu görevi "Papa Cenapları'nın zikrettiği nedenlerden başka nedenlerle de olsa" bırakmayı düşündüğünü sözlerine ekler. Bulunduğu yaşta artık ne eski hafızasına ne de enerjisine sahip olmadığını söyler.[6]

Papa, düşündüğü değişikliği yapmadan birkaç gün daha bekler. Başkalarına, özellikle sekreter yardımcısı Monsenyör Pizzardo'ya danışarak Gasparri'yi giderek daha seyrek görür.[7] Görevden alınmayı beklemenin gerginliği genel sekreterde kalmış olan diplomatik ihtiyatı ortadan kaldırır. Papayla bir görüşmesinden sonra "Zor bir hayat!" diye içini çekecek, İtalya büyükelçisine XI. Pius'un bazı meziyetleri olduğunu fakat çoğu zaman "bir mermer kadar soğuk" olduğunu söyleyecektir.[8]

---

pazarlıklara Cizvit'in dahil edilmesine Gasparri'nin karşı çıkmasıyla ilgili olarak Mussolini'ye bilgi vermektedir: ACS, CR, "Appunto", Principe Pignatelli hakkında tarihsiz rapor. Polis muhbiri papanın protokol müdürüyle vekilharcı olan Monsenyör Caccia ve De Samper'in kardinal olamamalarının suçlusu olarak Gasparri'yi gördükleri ve papayı ona karşı zehirlemeye çalıştıklarını da söylemektedir.

6. Mektup, Martini 1960b, s. 129-30'da yayımlanmıştır.

7. ACS, MI, FP "Pietro Gasparri", Città del Vaticano, 8 ottobre 1929. Kısa bir süre önce Borgongini'nin İtalya'nın Vatikan büyükelçisi olarak atanmasıyla Pizzardo Kilise Olağanüstü İşler Meclisi sekreteri olarak onun yerini almıştır.

8. De Vecchi 1983, s. 144. Portekiz'in Vatikan büyükelçisi ekim ayında kendisini görmek için geldiğinde Gasparri ona istifasını takdim etmiş olduğunu fakat papanın onu henüz kabul etmediğini söyler. Sözlerine Mussolini'nin papa için "korku verici bir kâbus" hâline geldiğini ekler. Katolik Eylem gençlik grupları üzerine yapılan baskılara sinirlenen papa Mussolini'yi "genç Katoliklere işkence eden in-

Genel sekreterin değiştirilmesi herkesin üzerinde konuştuğu bir konu olmuştur.[9] Gasparri papanın, yerine öğrencisi Kardinal Bonaventura Cerretti'yi atayacağını ümit etmekteydi ve papanın bu tavsiyeye uyacağına inanması için nedenleri vardı. 1925'te büyükelçi olarak görev yaptığı Paris'ten dönmesinden ve kardinal ilan edilmesinden kısa bir süre sonra papa bir gün Cerretti'nin Gasparri'nin yerine geçmesini isteyebileceğini ima etmişti. Vatikan'ın önde gelen diplomatlarından biri olan Cerretti, Meksika, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'da görev yapmış ve Paris'te savaş sonrası barış müzakerelerinde Papa XV. Benedictus'u temsil etmişti. Fakat 1929'un sonbaharında Cerretti bir gazeteciye bu görevi istemediğini söylemişti. "XI. Pius'la" diye açıklamıştı, "genel sekreterin yapacağı fazla bir şey yok. O, herhangi bir gücü veya bağımsızlığı olan birinden çok dekoratif bir figür olmak durumunda. Onun herhangi bir doğrudan, ciddi sorumluluğu üzerine alması mümkün olmadığı gibi Kilise yönetimine kişisel damgasını vurması da söz konusu olamaz. Başka deyişle onun sadece yukardan aldığı emirleri yerine getiren biri olduğunu söyleyebilirsiniz".[10]

Cerretti'nin yorumları biraz şüphelidir çünkü çoğu insanın kendisini apaçık bir seçenek olarak görmesine karşılık onun papanın kendisini atlayacağından korkması için nedeni vardı. Onun demokratik ülkelere ve İtalya'daki Halkçı Parti'ye karşı sempatileri herkes tarafından bilinmekteydi ve Pius'un kendisi onun Mussolini'yle yaptığı anlaşmaya karşı olduğunun farkındaydı.[11] Aralık ayında papa yeni genel sekreter olarak onun yerine Almanya büyükelçisi Eugenio Pacelli'yi seçti. Cerretti incinmişti. Papaz sınıfına mensup olmayan Francesco Pacelli'nin XI. Pius'la olan sık görüşmelerini papanın gözünde kardeşini parlatmak için kullandığından emindi.

"XI. Pius'un bana, kendisi için yaptığım her şeye, büyük sadakatime, otuz yılı aşan diplomasi tecrübeme Pacelli'yi tercih etmesi, üzerinde düşündükçe beni çileden çıkarıyor. Bunu kabul edemi-

san" olarak adlandırmaktadır: ACS, MI, FP "Pietro Gasparri" Città del Vaticano, 23 ottobre 1929.

9. Kasım 1928 gibi erken bir tarihte *The New York Times* sadece Gasparri'nin görevden alınacağı yönündeki dedikoduyu değil, ayrıca onun yerine Eugenio Pacelli'nin geçeceğini de yazmıştır: "Say Nuncio Will be Raised", *NYT*, November 19, 1928, s. 2.

10. İnformatore n. 35, Rome, 2 ottobre 1929, Fiorentino 1999'da, s. 238.

11. Coco 2009, s. 176-77. Papa kararında bir diğer faktörü de göz önüne almış olabilir. Cerretti'nin Paris'teyken sık sık kadınlarla birlikte göründüğüne ilişkin bir dedikodu etrafta dolaşmaktaydı.

yorum." Cerretti küplere binmişti. "Pacelli ve kardeşi, faşizmin uşakları ve köleleri, Mussolini tarafından satın alınmış suç ortakları, papalığın yüz karası. Onlar papalığın itibarını yok ediyorlar, gücünü azaltıyorlar, tüm Katolik güçlerin gözünde onun ahlaki ve terbiyevi otoritesini zayıflatıyorlar."[12]

Mussolini'nin Almanya büyükelçisi Luigi Aldovandi ise bu atamayı çok daha sempatiyle karşılamaktaydı. O, Eugenio Pacelli'nin derin bir zekâyla soğukkanlılığını koruma kabiliyetini birleştiren etkili bir insan olduğunu söylemekteydi. Pacelli hem saygınlığı olan bir insandı hem de derin bir dinsel inanca sahipti. En önemlisi, diye düşünüyordu Aldovandi, o faşist hükümetin bir dostu olacaktı. "Monsenyör Pacelli daha Lateran Antlaşması'ndan önce Ekselansları Mussolini'ye duyduğu hayranlığı ifade etmişti" diye düşüncesini ifade etmiştir.[13]

Pacelli birçok açıdan Gasparri'nin zıddıydı. Babasının babası IX. Pius'un Papalık hükümetinde bakan olarak görev yapmış, 1848'de Roma'da patlak veren devrim tarafından sürgüne gönderildiğinde papayla birlikte kaçmış ve dönüşlerinde *L'Osservatore romano*'nun kurulmasında ona yardımcı olmuştu. Pacelli'nin babası ise Vatikan'daki hukukçuların kıdemlisiydi ve 1886'dan 1905'e kadar Roma Belediye Meclisi'nde görev yapmıştı. Roma'da 1876 yılında doğmuş olan Eugenio erken yaştan itibaren gözlük takan ve keman çalmayı seven utangaç, zayıf bünyeli bir çocuktu. Spora veya çocuk oyunlarına karşı bir ilgisi yoktu.[14]

Pacelli on sekiz yaşında Roma'nın en eski din okulu ve yüzyıllar boyunca Vatikan'da yetişmiş çok sayıda diplomatın mesleklerinin başlangıç noktası olmuş olan Alma Collegio Capranica'ya girmişti. Çalışmalarında başarılı olmakla birlikte yalnız olmaktan hoşlanıyor ve evini özlüyordu. Ailesinin nüfuzundan dolayı az rastlanan bir muafiyetten yararlanmış ve eğitiminin geri kalan kısmında evinde kalmasına izin verilmişti.[15]

Papaz olmasından iki sene sonra 1901'de Pacelli medeni hukukla kilise hukuku alanında doktora yapmış ve Vatikan genel sekreterliğinde Kilise Olağanüstü İşler Meclisi'nde görev almıştı.

12. ACS, MI, FP "Cerretti", Informatore n. 35, Roma, 14 dicembre 1929.
13. Büyükelçi "Berlin'de onun yerini almak üzere onun kalitesinde bir adam bulmak kolay olmayacak" diye sözlerini bitirmişti: ASMAE, AISS b. 4, n. 6361, Berlino, 10 dicembre 1929.
14. Coppa 2011, s. 20-21; O'Shea 2011, s. 81.
15. Coppa 2011, s. 1; O'Shea 2011, s. 74-80.

Bundan sonraki yıllarda X. Pius döneminde yükselmenin ön şartı olan çağdaşlık karşıtı kampanyaya katılmaksızın o kadar hızla terfi etmesi mümkün değildi.[16] Fakat Pacelli, ihtiyatlı ve konuşmalarında ölçülüydü ve birlikte genel sekreterlik bürosunda bulundukları sırada Giacomo Delle Chiesa'yla da dostluk kurmuştu. 1914'te Della Chiesa XV. Benedictus adıyla papa olduğunda Pacelli'yi genel sekreter yardımcılığına terfi ettirmişti.

Üç yıl sonra papa, Pacelli'yi bu kez Bavyera'ya büyükelçi atamıştı. Kırk bir yaşındaki Pacelli ilk kez annesinden ve ailesinin evinden ayrılmıştı. Birkaç yıl sonra bu kez Almanya'ya büyükelçi olarak atanacak ve Münih'ten Berlin'e gidecektir.

Münih'e ilk gittiğinde Pacelli biri kendisi, diğeri yanında götürdüğü altmış sandık gıda maddeleri için olmak üzere iki vagon kiralamıştı.[17] Oraya vardığında rahibelerden eviyle ilgilenmelerini istemişti. Bu rahibelerden biri, yirmi dört yaşındaki Pascalina Lehnert, onun bundan sonraki hayatında önemli bir rol oynayacaktır. O, büyükelçiden etkilenmişti. İlk izlenimlerini hatırladığında onun "uzun ve ince, yüzü aşırı derecede zayıf ve solgun, ruhunu yansıtan ve kendisine özel bir güzellik veren gözlere sahip" bir insan olduğunu yazacaktır. Rahibe netice olarak onun kendisi olmaksızın gündelik ihtiyaçlarını karşılamakta çaresiz biri olacağı görüşüne varmıştı.

1919'da Pacelli tüm hayatı boyunca kendisiyle birlikte olacak bir travma yaşamıştı. Bu yılın nisanında, savaş sonrası döneminin karışıklığında Münih'te kısa süreliğine bir Sovyet Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Başında komünist bir komutanın bulunduğu tüfek, tabanca ve el bombalarıyla donatılmış ve aceleyle bir araya getirilmiş bir milis müfrezesi büyükelçiliğin kapısını yumruklamıştır. Korku içinde olan personel kapıyı açtığında komutan büyükelçinin limuzinine el koymak için geldiğini söylemiştir. Eve zorla girenlerle konuşmak üzere Pacelli yukarda bulunduğu odadan çağrılmıştır. İşgalden dehşete düşmüş olan Pacelli özellikle arabasının istenmesine çok üzülür çünkü "üzerindeki Papalık armasıyla muhteşem bir vasıta" diye sevgiyle andığı Mercedes-Benz'ine karşı özel bir

16. Wolf (2010, s. 36) bu yıllarda Pacelli'nin Umberto Benigni'nin ünlü muhbirler ağıyla bağlantısı olduğu fakat onun Benigni ve "gizli servis"iyle fazla açık bir ilişkiyle itibarını kaybetmekten kaçınacak kadar zeki biri olduğu yönünde güçlü kanıtlar bulmaktadır.

17. Coppa 2011, s. 30

zaafı vardır. Uluslararası hukukun açık bir ihlali olan bu isteği reddeden Pacelli onlara büyükelçiliği koruyan uluslararası belgeyi gösterir. Pacelli tarafından "korkunç suçlu bir tip" olarak tasvir edilen kumandan bundan etkilenmez ve adamlarından biri tüfeğini Pacelli'nin göğsüne dayar. İşgalciler büyükelçinin yanından geçip garaja giderler. Fakat şoför arabayı kullanılamaz hâle getirmiştir. Öfkelenen işgalciler Pacelli'ye ertesi güne kadar arabayı kullanıma hazır hâle getirmezse herkesi tutuklayacaklarını ve evi de havaya uçuracaklarını söylerler.

Bundan sonraki yirmi dört saatle ilgili olarak anlatılan hikâyeler birbirinden çok farklıdır. Gasparri'ye verdiği raporda Pacelli adamların gitmesinden hemen sonra kötü bir soğuk algınlığına yakalandığını, buna bir de "mide sancısı"nın eklendiğini ve bir huzurevinde kendine gelmek için Münih'i terk ettiğini söylemiştir. Fakat anlaşıldığına göre müfreze evden ayrılır ayrılmaz Pacelli ruhsal olarak çökmüş, aceleyle Münih'i terk etmiş, yüz mil uzakta bir dinlenme evinde kendini toplamıştır. Müfreze ertesi günü geldiğinde orada değildir.[18]

Almanya'dayken Pacelli Vatikan'ın yukardan aşağı yönetimine uyum göstermek için elinden geleni yapmıştır. Bu, piskoposların uzun zamandan bu yana kendi otoritelerini kullanmaya önem verdikleri bir ülkede hiç de öyle basit bir mesele değildir. Pacelli'nin Almanya'daki yıllarıyla ilgili olarak en ileri gelen otoritelerden biri olan Peder Hubert Wolf onun orada geçirdiği zamanı şöyle anlatmaktadır:

"Pacelli için piskoposlar görevleri sadece ayinde papaya hizmet etmek ve onun verdiği talimatları yerine getirmek olan çocuklardan fazla bir şey değildiler... Roma, Kutsal Peder'e çocuksu bir sadakat gösteren emir erleri istiyordu. Pacelli'nin iyi bir piskoposla ilgili ölçütü buydu ve sadece bu tür insanları görevlendirme ve Alman Kilisesi'nin bağımsızlığını yok etme yönünde her türlü çabayı göstermekteydi."[19]

Pacelli Almanların dakikliği, güvenilirliği ve çalışma ahlaklarından etkilenmişti. Uçuş korkusunu hiçbir zaman yenmemiş olmakla birlikte Alman teknolojisine de hayran olmuştu.

18. Noel 2008, s. 38-39.

19. Wolf 2010, s. 74. Pacelli'nin Alman Kilisesi'nde bastırmaya çalıştığı alışılagelmeyen uygulamalar arasında kadınların Büyük Ayin (High Mass) sırasında kilisede şarkı söylemelerine izin vermek de vardı: A.g.e., s. 61.

Almanya'daki tecrübeleri arasında onu en çok etkilemiş olan şey, Yahudilere karşı yükselen düşmanlık dalgasıydı. Münih'teki ilk günlerinde "korkunç Rus-Yahudi devrimci zorbalık" üzerine raporlar yazmış ve Almanya'da geçirdiği on iki yıl süresince sürekli olarak sosyalistler ve komünistlerin Yahudi arka zeminlerinden bahsetmiştir.[20] 1919 tarihli bir raporunda Münih'in kısa ömürlü devrimci konseyinin komünist başını "aynı zamanda Rus ve Yahudi... soluk yüzlü, kirli, ifadesiz gözleri ve kaba, boğuk bir sesi olan bir genç adam, gerçekten iğrenç bir tip, ama zeki ve kurnaz biri" olarak tasvir etmiştir.[21]

Berlin'den geri çağrılan ve Aralık 1929'da kardinal yapılan Eugenio Pacelli iki ay sonra genel sekreter olmuştur. Fransız büyükelçisi kendisini şöyle tasvir etmektedir: "Uzun, ince, koyu renkli bir teni, gri saçlı, çileci bir yüzü, sevimli bakışı, iyiliksever bir yüz ifadesi var; küçük, aristokrat başı üzerine kırmızı bir takke yerleştirmiş, omuzlarına mor satenden bir harmani atmış; kolları şeritli ve parlak düğmeli siyah cüppesi üzerine aynı renkten bir kemer takmış, göğsü üzerinde sallanan zincirin ucunda altın bir haç bulunuyor." Kısa, sağlam yapılı, kendi ifadesiyle bir "koyun çobanı" olan Gasparri'nin yerini uzun, ince, soylu sınıfından gelen gözlüklü bir Romalı almıştır. Pacelli'yi bir yamaçtaki ağacın gölgesinde otururken hayal etmek zordur.[22] Roma sosyetesinin gözdesi olan Pacelli özenli davranışlarıyla Vatikan diplomatlar grubunun övgülerini kazanmıştır. Çoğuyla kendi dilleriyle, yani Fransızca, Almanca, İngilizce ve İspanyolca konuşma kabiliyetini de takdir etmişlerdir.[23]

Halkın önünde seyrek olarak konuşan Gasparri'nin tersine Pacelli usta bir hatipti ve uluslararası yüksek düzeydeki birçok Kilise toplantısında XI. Pius'u temsil edecekti. Hafızası müthişti. Bir zamanlar şöyle demiştir: "Bir vaaz veya konuşmayı yazdığımda veya daktilo ettiğimde kelimeleri telaffuz ederken metnin sanki onu

20. A.g.e., s. 75-79.

21. Ventresca 2013, s. 55. Eylül 1929'da Monsenyör Spellman Berlin'i ziyaret etmiştir. Eugenio Pacelli onunla tren istasyonunda buluşmuş ve Berlin'deki kalışı sırasında ona ev sahipliği etmiştir. Amerikalı rahip onun çekiciliğinden etkilenmiştir. 8 Eylül'de annesine "On insandan yedisi onun en muhtemel olarak bir sonraki papa olacağını düşünüyor" diye yazmıştır. Bu tahmin elli iki yaşındaki Pacelli'nin o sırada daha kardinal bile olmamış olmasından ötürü özellikle etkileyicidir: Gannon 1962, s. 66-67.

22. Papin 1977, s. 42.

23. Charles-Roux 1947, s. 74-77.

okuyormuşum gibi gözlerimin önünden aktığını görüyorum."[24] Her şeyle ilgili kendisine bilgi verilmesi konusunda ısrar ediyordu ve postalanacak her mektubun üzerindeki adrese varıncaya kadar en küçük ayrıntıları bile şahsen gözden geçirme konusunda titizlik göstermekteydi. Her akşam sekreterleri imzalaması için kendisine evrak ve mektuplardan oluşan ve sayıları bazen yüze varan dosyalar hazırlamaktaydılar. Ertesi gün o, onları iki klasör içinde geri vermekteydi. Klasörlerden biri imzalamış olduğu, diğeri ise üzerlerinde bir yanlış gördüğü belgeleri içermekteydi. Bu ikincilerin tümünün yeniden daktilo edilmesi gerekmekteydi. Yardımcıları bu son klasörü "revir" diye adlandırmaya alışmışlardı ve her sabah onda az hasta olması için dua ediyorlardı.[25]

Bir *New York Times* muhabiri Papa XI. Pius'un "genel olarak ciddi olduğu kadar sert olmadığı... nadiren gülümsediği veya rahat" olduğunu yazmıştı.[26] Başka bazıları papayı "melankolik" olarak nitelemişlerdir. O, Pacelli'yi seçerek kendisi gibi içine kapalı ve görevinin ağırlığını hisseden birini görevlendirmişti. Fakat Pacelli kendisine çok hâkim olan bir insandı. O, papanın tersliğini veya çabuk öfkelenme huyunu paylaşmamaktaydı. Bunun yanında alışkanlıklarının da adamıydı ve Vatikan'daki dairesini idare etmek üzere rahibe Pascalina'yı da kendisiyle birlikte Roma'ya getirmişti. Rahibenin genç yaşından ötürü bazı kaşlar çatılmıştı fakat öldüğü güne kadar rahibe onunla birlikte kalacaktır. Onunla uygunsuz bir ilişki içinde olduğuna ilişkin şüpheler yersiz görünmektedir. Rahibenin kendisine bakma konusunda annesinin yerini tutmuş olduğuna ilişkin spekülasyonlar doğruya daha yakındır. Şüphesiz o herhangi bir anne gibi koruyucu olmuştur ve Vatikan'da çok sayıda insan onun etkisinden hoşlanmayacaktır.[27]

Sabahleyin saat altıda yeni genel sekreter hızlı bir kahvaltı almadan önce rahibeler ve rahiplerden oluşan bir grupla bir ayin

24. A.g.e., s. 77.
25. Papin 1977, s. 42-43.
26. McCormic 1957, s. 75.
27. Pacelli Pascalina'dan Almanya'da alıştığı kendisine uygun düşen hayat şartlarının aynısını yaratmak için elinden geleni yapmasını istemiştir. Alman piskoposlarının genel sekreter olarak atanması şerefine kendisine göğsü üzerine gelecek yeni bir haç hediye etmeyi planladıklarını duyduğunda Pascalina'ya Alman malını tercih edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Pascalina seçilecek haçı ve onun Almanya'dan gönderilmesi işini ayarlamıştır. Ziyaretçiler yeni genel sekreterin masasının üzerinde onu kendisine hediye eden bütün Alman piskoposlarının isimlerinin yazılı olduğu küçük bir gümüş plaka görebilirlerdi: Schad 2008, s. 53, 62-65.

düzenlemekte, bundan sonra gündelik erken görüşmeleri için papanın davetini beklemekteydi. Mütevazı, küçük şehirli bir aileden gelen akademik tavırlı, diplomasiden hoşlanmayan papayla dünya adamı, siyasi olarak iyi ilişkileri olan bir Romalı olan Pacelli'nin resmi ama yakın olan ilişkileri zaman içinde gelişmiştir. Sabahın erken saatlerindeki görüşmelerinde yeni genel sekreter gündemi belirtmekte ve papanın gözden geçirmesi için büyükelçilerden gelen raporları ve diğer belgeleri kendisine sunmaktaydı.

Pacelli bu görüşmelerden üzerlerine papanın talimatlarını ufak, düzgün el yazısıyla kaydettiği kalın, kare şeklindeki kâğıtlarla dönmekteydi.[28] Genel sekreterin geniş büroları Papalık Sarayı'nın ikinci katında bulunuyordu. Pacelli dış girişi koruyan jandarmanın yanından geçmekte ve bu jandarmanın renkli üniformasıyla uzun, siyah kürk şapkası onun sanki Napolyon döneminden kalmış olduğu izlenimini uyandırmaktaydı. Kendi ofisine yaklaştığında Pacelli siyah cüppesi içinde özel sekreterini ve kapıda hazır ol vaziyetinde duran üniformalı soylu şeref muhafızını başıyla selamlamaktaydı. Daha sonra papanın talimatlarını gözden geçirmek ve o günkü çalışmasını planlamak üzere iki sekreterini yanına çağırmaktaydı.

Kardinal haftada iki sabah Papalık nezdindeki güven mektubunu almış olan otuz büyükelçiyle kişisel olarak görüşmekteydi. Büyükelçiler duvarları kırmızı çiçekli kumaşla örtülü, soylu havası olan büyük bir odada sıralarını beklemekteydiler. Tipik bir görüşme sabahı yandaki süslü odada, bir keşiş elbisesi içinde Doğu'dan gelmiş sakallı bir Papalık temsilcisi ve diğer üst düzey Kilise görevlileri yanında Roma'yı ziyaret eden bir Papalık büyükelçisiyle karşılaşmak mümkündü. Bu insanlar üzerine ağır, kırmızı bir kumaşın örtülmüş olduğu masanın etrafında yer alan on bir tane yaldızlı koltuktan birinde oturmaktaydılar. Daha alt düzeyden rahipler – papazlar, keşişler, rahibeler– genel sekreterin bürosunun girişinin iki yanındaki daha basit koltuklarda otururlardı. Genel sekreterle görüşmelerinin herhangi bir anında Curia'nın kısımlarının birinin başında bulunan bir kardinalin beklenmeyen bir şekilde gelmesi durumunda ziyaretçilerin dışarı çıkarılmaları tehlikesi mevcuttu.[29]

Öğleden sonra saat birde yemek için verilen yarım saatlik bir aradan sonra Pacelli bazen Tiber Nehri'nin öte yakasındaki Villa Borghese'nin bahçelerinde dolaşmak üzere yarım saatliğine işe ara

28. Pacelli'nin "fogli di udiense"sı hakkında daha fazla bilgi için Pagano 2010'a bkz.
29. Charles-Roux 1947, s. 74-75; Ottaviani 1969, s. 502-4.

vermekteydi. Uygun bir mesafeden bir polis memuru arkasından gelirken gözden geçirilecek evrakı taşıyan bir yardımcısı kendisine eşlik ederdi.[30] Vatikan'a geri döndüğünde genel sekreterin günün belgelerini incelemeye zaman ayırmasından önce daha fazla sayıda randevusu olurdu. Akşam saat sekiz otuzda yemek için işe ara verir, dua etmek için kiliseye gider ve gece yarısından sonraya kadar çalışmak üzere geri dönerdi.[31]

Pacelli ilk kez genel sekreter olduğunda Vatikan diplomatları arasındaki genel duygu dâhi ve kendine güvenen Gasparri'nin aksine onun daha çok katı ve kendi fikrini ifade etmekten hoşlanmayan biri olduğu yönündeydi. Her zaman nazikti ama bir güçlük ortaya çıktığı her seferinde papaya danışması gerektiğini söylemekteydi.[32] 1930 yılına ait yıllık raporunda İngiliz büyükelçisi genel sekreterin "pratikte bir kâtibin pozisyonuna indirilmiş" olduğunu yazmıştı.[33]

Fransız bilgin ve piskopos Alfred Baudrillart Kardinal Pacelli'yi "hastalıklı ve fazla etkili olmayan biri" diye niteleyerek benzeri bir izlenimi yazıya geçirmiştir. Baudrillart Nisan 1931'de Katolik Eylem'e saldırılarından ötürü papanın Mussolini'ye kızgın olduğu bir zamanda onunla Pacelli arasında cereyan eden sıkıntılı bir görüşmeyi hatırlatmaktadır. Pius kısa bir süre önce bir İtalyan kardinalin faşist bir bayrağı herkesin önünde kutsadığını öğrenmiştir. Son derece öfkeli bir şekilde Pacelli'ye bu olaydan haberi olup olmadığını sorar. Pacelli sıkıntılı bir şekilde haberi olduğunu söylediğinde papa yine infial içinde kardinalin bu davranışını daha önceden onaylayıp onaylamadığını öğrenmek ister. Son derece rahatsız olan Pacelli bu soruya da "Evet!" diye cevap verir ve şu cümleyi ekler: "Kutsal Peder, size genel sekreterlik görevlerini yerine getirme gücüne sahip olmadığımı söylemiştim."[34]

Fakat papa Pacelli'nin zekâsı, diplomatik ustalığıyla ilgili yüksek düşüncelere sahipti ve bu ilk günlerde onun sadakatinden de hiçbir şüphesi yoktu. Bir seferinde "Bizim genel sekreter iyi çalışıyor, sıkı çalışıyor, hızlı çalışıyor" demiştir.[35] Mizaç olarak Pacelli, Kilise'nin

30. Tornielli 2007, s. 164.
31. A.g,e., s. 164-65.
32. ACS, MI, PP, b. 154, informatore n. 35 (=Bice Pupeschi), Città del Vaticano, 5 marzo 1933.
33. O. Forbes, *Annual Report* 1930, February 13, 1931, C 1077/1077/22, Hachey 1972, s. 196, seksiyon 147'de.
34. Ventresca 2012, s. 288'den aktarıyoruz.
35. Martin 1996, s. 18-19.

ilkelerinin saldırı altında bulunduğunu düşündüğünde hemen saldırıya geçme yönündeki eğilimini frenleyerek içgüdülerine göre davranan papayı dengelemiştir.[36]

Gasparri de kendi payına Pacelli'nin işini kolaylaştırmamaktaydı. Pacelli'nin Roma'ya gelmesinden kısa bir süre sonra Gasparri, "Benim yerimi almaya geldiniz" diyerek ona hırlamıştı. "Kabul etmemeliydiniz! Onlar beni kullandılar ve şimdi de kapı dışarı etmekteler! Papanın ne tür bir insan olduğunu göreceksiniz!" Şaşıran Pacelli onu yatıştırmak için elinden geleni yapar ama bu karşılaşma izini bırakır.[37]

Önceki genel sekreter meslektaşı olan bir kardinale son görüşmelerinde papanın kendisi için tek bir takdirkâr cümle sarf etmemesinden şikâyet ederek "Beni bir köpek gibi kapı dışarı ettiler" demeye devam etmektedir.[38] Bir başka dostuyla konuşurken ona incinmiş bir şekilde papanın kendisine niçin bu kadar kötü muamele ettiğini sorar: "Ben bir kütüphaneciyi papa ve bir hükümdar yapan adamım. O ise beni uyuz bir köpek gibi dışarı attı. Bunu ödeyecek! İnan bana, bunu ödeyecek!"[39]

Gasparri öfkesinin büyük kısmını, kendisinin aleyhine papanın gözünde arkadaşı Eugenio Pacelli'yi parlatmakla suçladığı eski sekreteri Monsenyör Pizzardo'ya yöneltmekteydi. İsmi gündeme gelmemiş olan Kardinal Cerretti de Pacelli'yi zayıf iradeli, kararsız, "kendisini bir kukla gibi oynatan Pizzardo'nun kölesi" olarak niteleyip Pizzardo'yu suçlamaktaydı.[40]

---

36. Wolf'un (2010, s. 138) dediği gibi "Papa içgüdüsel olarak taşkın bir karaktere sahipti ve bazen karşısındakini incitici cümleler kurmaktan kesinlikle çekinmemekteydi. Buna karşılık tam bir diplomat olan genel sekreter ateşe körükle gitmekten kaçınan, her zaman ölçülü ve dengeli biriydi."

37. ACS, MI, FP "Gasparri", informatore n. 42 (=Bianca D'Ambrosio), Roma, 21 gennaio 1930.

38. ACS, MI, FP "Gasparri", informatore n. 35, Città del Vaticano, 15 febbraio 1930.

39. ACS, MI, FP "Gasparri", informatore, n. 35, Citta del Vaticano, 4 marzo 1930.

40. ACS, MI, FP "Cerretti", informatore n. 35, Citta del Vaticano, 29 maggio 1930. Monsenyör Spellman 1929 sonbaharında Berlin'den annesine gönderdiği bir mektupta Pacelli ve Pizzardo'nun iyi arkadaş olduklarını söylemektedir: Bkz. Gannon 1962, s. 66-67. Bir Vatikan polis muhbiri 1929 sonbaharında şunları yazmıştır: "Papanın kendisine karşı kişisel iyilikseverliğinden yararlanarak Kardinal Richelieu'nünkini hatırlatan bir yetenekle Pizzardo kendini papaya o kadar sevdirmiştir ki şu anda nasıl isterse öyle davranmakta özgür bir durumda." Bu muhbire göre Vatikan'ın bir ürünü olan Pizzardo "kendisini sevdirme tarzı ve Cizvit yağcılığıyla" önemli kardinallerin korumasını kazanmıştır. Bkz. Fiorentino 1999, s. 89, 224-25. Personeli ona fazla âşık değildir. 1934'te Vatikan genel sekreterliğinin önemli simaları Roma'yı ziyaret eden bir Amerikalı piskopos şerefine verilen akşam yemeği için

Lateran Antlaşması'nın ilk yıldönümünde yeni görevine başlayan Pacelli bunu takip eden günlerde anlaşmanın kutlamalarına boğulur. Mussolini'nin parlamentodaki konuşmalarının yaratmış olduğu gerginlik papaya ve etrafındakilere hediyeler ve onurlar yağdırması sayesinde yumuşamıştır. Anlaşmanın yıldönümünde İtalya büyükelçisi papaya Burano dantelinden yapılmış güzel, beyaz bir cüppe hediye eder. Kendinden geçen papa De Vecchi'ye ertesi günü papa seçilmesinin sekizinci yıldönümüyle ilgili olarak yapılacak törenlerde Sistine Kilisesi'nde bu cüppeyi giyeceğini söyler. Aynı zamanda kral da Gasparri'ye İtalya'nın en yüksek nişanını, En Kutsal Müjde Tarikatı'nın nişanını verir.[41]

İtalya'nın Vatikan Büyükelçisi Cesare de Vecchi Pacelli'nin kendisiyle iyi çalışabileceği bir insan olduğunu düşünüyordu. De Vecchi günlüğüne "Bu genel sekreter kardinal bana temelde zaman geçtikçe tam bir uyum, gerçek bir barışmanın uyumu içinde olacağımız iyi bir insan gibi geliyor. Eğer papa bu kadar sinirli olmasa işler çok daha düzgün bir biçimde yürüyebilir" diye yazmıştır.[42] Bir buçuk hafta sonra De Vecchi papayla iş yapmanın ne kadar zor olduğundan yakınmakta ve Kardinal Pompili'nin de bu konuda kendisiyle aynı fikirde olduğunu belirtmektedir: Roma kardinal vekili eski kütüphaneciyle ilgili olarak "Kitaplardan anlayıp anlamadığını bilmiyorum ama kesinlikle insanlardan anlamıyor" demiştir. Bu düşünceleri kaydeden De Vecchi onlara, "Bu papanın her gün onun en yakınında olanlar tarafından bile ne kadar az sevildiğini görüyorum" cümlesini eklemiştir.[43]

Roma Grand Hotel'e davetlidirler. Ottaviani ve Borgongini gibi Pizzardo'nun başyardımcısı olan Monsenyör Domenico Tardini de orada hazır bulunmaktadır. Fakat Pizzardo orada yoktur, Katolik Eylem'in Kilise'deki yardımcılarına bir konuşma yapmakla meşguldür. Tardini, "Eğer konuşma yapmak yerine yemeğe gelmiş olsaydı bu onun ve Katolik Eylem'in yardımcıları için daha iyi olacaktı" diye bir not düşmektedir. Tardini, günlük maddesi, yaklaşık 1934: Casula 1988, s. 87'de zikredilmektedir. Benzetme orijinalinde bulunmaktadır.

41. "Italian State Gives Supplice to Pope", *NYT*, February 12, 1930, s. 5.

42. De Vecchi 1998, s. 182-83 (30-31 maggio 1930).

43. A.g.e., s. 194-95 (11 giugno 1930). 24 Haziran Salı günü bir senato oturumunda hazır bulunduğu sırada Mussolini De Vecchi'yi görür ve ondan Vatikan'da işlerin nasıl gittiğini sorar. Büyükelçi etraflıca düşünüldüğü takdirde her şeyin gayet güzel gittiğini fakat "papanın her zaman olduğu gibi çok zor bir insan olmaya devam ettiğini" söyler. Mussolini papanın sağlığını sorar ve De Vecchi Fransız büyükelçisinin kendisine papanın prostatının ona problemler çıkardığını fakat hekimlerin bir ameliyatın ona yardımcı olacağını düşünmediklerini söylediklerini belirtir. Mussolini bunu duyduğuna üzüldüğünü söylediğinde De Vecchi ona eğer durum bu noktaya

Bir ay sonra, düzenli olarak cuma günleri yaptıkları görüşmelerinde De Vecchi ve Pacelli o günlerde Avrupa'daki gerilimleri tartışırlar. De Vecchi "Pacelli'nin yine açık olarak Almanları tuttuğunu ve Fransızları sevmediğini gördüğü"nü belirtmektedir. Pacelli'nin Almanya'daki muhafazakâr çevrelerle yakın bağlarının farkında olan büyükelçi kendisine oradaki sağ kanattaki güçlerle faşist hükümetin daha iyi bağlantılar kurmasına yardımcı olmasını teklif eder. Günlüğüne şunları yazmıştır: "Kardinal Pacelli'nin bu alanda bize çok faydalı olabileceğinden eminim ve bir yandan yurtseverliğine, öbür yandan onda çok derinlere inen Almanlara karşı sempatisine çağrıda bulunarak kendisini ikna edebileceğimi ümit ediyorum."[44]

Bundan kısa bir süre sonra Almanya herkesin zihnini meşgul edecektir; çünkü 1930 Eylül'ünde yapılan ulusal seçimlerde Hitler'in Nasyonal Sosyalist Parti'si altı milyondan fazla oy alarak ülkenin ikinci büyük partisi olacaktır. Almanya'da yaygın işsizliğin, hükümetin felç olmasının, güçlü sosyalist ve komünist hareketlerin eşlik ettiği ekonomik çöküntünün ortasında daha önce düşünülemez olan şey, Nazilerin iktidara gelebileceği artık gülüp geçilecek bir şey değildi. Nazi hareketini Almanya'da Katolik Kilisesi'ne putperest bir tehdit olarak gören papa ise olayı endişeyle takip etmekteydi.

Avrupa'nın üzerine çökmek üzere olan felaketin işaretleri kısa bir süre sonra kendilerini gösterecekti. Fakat papanın Mussolini hakkındaki görüşünü olumsuz yönde değiştirecek olan şeyin Hitler'le değil, ülkeye daha yakın konularla ilgisi vardı. De Vecchi'nin Vatikan'ın yeni genel sekreterinin duygusal papayı frenleyebileceğine ilişkin inancı dramatik bir biçimde sınavdan geçmek üzereydi. İtalyan diktatörle yapmış olduğu anlaşmanın pişmanlığı altında ezilen papanın hem Mussolini'yi hem de onun faşist rejimini eleştirmesi birdenbire mümkün, hatta muhtemel hâle gelecekti.

---

gelirse Papalık'ta bir değişikliğin olmasının fena bir şey olmayacağı cevabını verir. Anlaşıldığına göre papanın problemli prostatı hakkında daha önceden bilgi sahibi olan Mussolini De Vecchi'nin bu sözlerini duymazlıktan gelir ve ona Sistine Kilisesi'ndeki uzun törenler esnasında kullanmak ve işini orada görerek rahatlamak üzere papanın bir alet talep ettiğinin doğru olup olmadığını sorar: A.g.e., s. 209-10.

44. A.g.e., s. 212-14 (27 giugno 1930).

On İkinci Bölüm

Kardinal Pacelli Dayanıyor

1931 Mayıs'ının sonunda *New York Times*'ın ilk sayfasında manşetin başlığı şöyleydi: "Faşistler Papanın Resmini Ayaklar Altına Alıyor" ve haber şöyle devam etmekteydi: "Ayaktakımı papayı hain ilan ediyor ve kitapları yakıyor – *L'Osservatore romano*'nun satışı yasaklanıyor."[1]

Papanın İtalyan toplumunu yeniden Hıristiyanlaştırma çabalarının ana vasıtası olan Katolik Eylem üzerinde aylardır bir gerilim oluşmaktaydı. Katolik Eylem'in ulusal bir bürosu, papa tarafından atanmış Kilise'nin dışından gelen bir başkanı vardı. Monsenyör Pizzardo teknik olarak örgütün "Kilise'yle ilgili yardımcısı"ydı fakat papaya en yakın insanlardan biri olarak XI. Pius'un onun üzerinde sıkı bir kontrolü olmasını sağlıyordu. Katolik Eylem'in yerel piskoposun otoritesi altında bulunduğu ve kilisenin dışındaki insanlardan oluşan idare heyetine sahip olduğu yerlerde her piskoposluğa ulusal talimatlar gönderilmekteydi. Kilisenin en güçlü olduğu yerlerde –Orta ve Kuzey İtalya'da– her papazlık bölgesi Katolik Eylem örgütünün erkekler, kadınlar, kızlar ve oğlanlarla ilgili kendi ayrı grupları vardı.

Mussolini Katolik Eylem'in XI. Pius için ne kadar önemli olduğunu biliyordu fakat papayı hizaya getirmesinin zamanının geldiğine karar vermişti. Katolik Eylem'in eski Halkçı Parti'nin eylemcilerine ve rejimin diğer düşmanlarına bir sığınma sağladığı yönünde gazetelerdeki haberlere sinirlenen yüzlerce faşist üniversite

1. "Fascists Trample Portrait of Pope; Vatican Is Guarded", *NYT*, May 28, 1931, s. 1; ertesi günü *New York Times* bunalım üzerine bir başka ilk sayfa hikâyesi yayımlamıştır: "Mussolini Checks Anti-Katholic Riots".

öğrencisi Roma Katolik Eylem Üniversitesi merkezinin camlarını yere indirmişti. Başka bazıları *La Civilta cattolica*'nın binasının pencerelerinden içeriye kaya parçaları atmışlar ve içeriye girerek kırık pencerelerden kitapları sokağa fırlatmışlardı. "Kahrolsun papazlar! Kahrolsun papa!" diye bağırarak XI. Pius'un bir tablosunu sokakta ayakları altına alıp ezmişlerdi.[2]

Öfkelenen papa Pacelli'ye İtalya büyükelçisiyle yaptığı düzenli görüşmelerine ara vermesini söyler.[3] Fakat egosu ve öfkesi papanınkinden daha aşağı olmayan Mussolini papanın baskılarından artık bıktığına karar vermiştir. İtalya'daki bütün Katolik Eylem gençlik gruplarının kapatılmasını emreder.[4]

Romanya büyükelçisi, XI. Pius'la yaptığı bir görüşmede papaya Mussolini'yle görüş ayrılıklarını gidermek üzere güvenilir bir arabulucu önererek tüm dünyaya çatışmaya barışçı bir çözüm getirme konusunda bir ders verebileceğini teklif etme hatasını işler. Papa büyükelçiyi tersler: Hakları kendisine Tanrı tarafından verilmiştir ve onlar dünyevi bir yöneticinin haklarıyla karşılaştırılamaz. "Her şeye hazırım" der. "Görevim olduğuna inandığım şeyi asla bırakmayacağım, asla, asla!"

Büyükelçi XI. Pius'un "giderek daha öfkelendiğini, masayı iki eliyle yumrukladığını" hatırlamaktadır. "Sonunda ayağa kalktı ve hemen hemen avazı çıktığı kadar bağırarak protestolarına ayakta devam etti. Burnundan solumaktaydı ve infial içindeydi. Sonra muhtemelen öfkeli konuşmasının benim üzerimde meydana getirdiği izlenimin farkına vararak birdenbire kendini kontrol etmeye çalıştı, tekrar oturdu ve burnundan solumaya devam ederek 'Fakat sayın büyükelçi, gördüğünüz gibi sükûnetimi koruyorum' dedi."[5]

New York Times'ın Mussolini'nin Katolik Eylem gençlik kulüplerini kapatma kararını manşet yapan 1 Haziran sayısı Mussolini'yle

2. Arnaldo Cortesi "Catholic Meddling Charged by Fascisti" *NYT*, May 27, 1931, s. 1; Casella 2009, s. 137.

3. ASV, AESS, b. 430a, fasc. 342, ff. 37, 23 maggio 1931. Papanın kafasında başka bir problem daha vardı: Mayısın başında Pacelli papaya Hermann Göring'in bir süre sonra Roma'ya yapacağı ziyaret esnasında kendisiyle görüşmek istediğini söylemiştir. O sırada Göring Nazi parlamento grubunun lideridir. Papa reddeder ve Pacelli'ye kendisinin de onunla görüşmemesini söyler. Bununla birlikte Pacelli Göring'in sekreter yardımcısı Pizzardo'yla görüşmesini ayarlar: Wolf 2010, s. 148-49.

4. De Vecchi 1998, s. 225. Bundan sonraki günlerde valilerden gelen raporlar Katolik Eylem gençlik gruplarının kapatılmasını ve yerel piskoposların idareye yönelttikleri protestoları sıralamaktadır.

5. Falconi 1967, s. 201-2.

papa arasındaki ilişkilerin kopma noktasında olduğunu yazmıştır. Habere göre yarım milyondan fazla üyesi olan on beş bin yerel kulübün tümü ertesi güne kadar kapanacaktır.[6] Bunu protesto etmek üzere XI. Pius İtalya kiliselerinin 4 Haziran günü için programlanan geleneksel –ve popüler– Corpus Christi yürüyüş alaylarını yasaklar.[7]

Çatışmanın kontrolden çıkarak tırmanmasından endişe duyan ve yeni genel sekreterin bir felaketi önleme gücüne sahip olmadığından emin olan bir grup kardinal Pietro Gasparri'yle temas kurarlar ve ona Mussolini'yle görüşmesini teklif ederler. Krizin patlak vermesinden bu yana Curia'da papanın kendilerine danışmamış olmasından ötürü duyulan öfke ve Pacelli'nin olayın üstesinden gelemeyeceği yönündeki kanaat tarafından da körüklenen memnuniyetsizlik artmaktadır. Gasparri papanın herhangi bir diplomatik duygudan yoksun olduğundan ve Mussolini'ye "kendisini azarlamanın onunla tartışmaktan daha yararlı olduğu" bir başpiskoposa davrandığı gibi davranabileceğini düşündüğünden emindir.[8] Görevden alınmasından ötürü hâlâ üzgün olan Gasparri bir barıştırıcı rolü oynamaktan mutlu olacaktır fakat kardinallere bunu ancak papanın onayıyla yapabileceğini söyler. Papa reddeder.[9]

Nisan ayında Pacelli'nin istifa edeceğine ilişkin dedikodular etrafa yayılır.[10] Mayıs sonunda faşist *İl Popolo di Roma* gazetesi papanın onu görevden almayı planladığını bildirir.[11] Haziran başında Kutsal Engizisyon Bürosu'nun sekreteri Kardinal Sharetti

6. Arnaldo Cortesi, "Pius XI Charges Fascisti with Hate and Violence; Four Bombings in Bologna", *NYT*, June 1, 1931, s. 1; daha sonra Vatikan gazetesi sekiz yüz bin üyeyi etkileyen beş binden fazla yerel erkek Katolik Eylem gençlik grubuyla on bin civarında kız grubunun kapatılma durumunda olduğunu bildirir. "İn margine alle polemiche" *OR*, 19 iuglio 1931, s. 1.

7. Buna rağmen Güney İtalya'da bazı kiliselerin cemaat mensupları bu yortu kutlamalarına katılınca papa onların papazlarına ilerki bir emre kadar tüm kilise faaliyetlerini askıya almalarını emreder. Arnaldo Cortesi, "Pope Shifts Leader of Catholic Action: Punishes Parishes", *NYT*, June 11, 1931, s. 1.

8. ASMAE, AISS, b. 2, fasc. 6, IL segretario particolare di S.E. Il Capo del Governo a De Vecchi, 13 aprile 1931. Eşlik eden "pro-memoria"nın tarihi 9 aprile 1931'dir.

9. Martini 1960a, s. 578-79.

10. Coco 2009, s. 214-15.

11. Aralarında Pietro Gasparri'nin de bulunduğu özel olarak dört tanesinin ismi zikredilerek çok sayıdaki kardinalin papanın son zamanlardaki hareketlerine karşı oldukları ileri sürülmüştür. Papa öfkelidir. Monsenyör Tardini'ye derhal bir arabaya atlamasını ve bu dört kardinali ziyaret etmesini söyler. Onların her birinden Vatikan gazetesinde yayımlanmak üzere resmi bir yalanlamada bulunmaları talep edilir. Kardinal Gasparri "Her zaman papayla birlikte oldum ve yine her zaman onunla olacağım" diye yazar: Coco 2009, s. 217-18.

papaya bu büronun kardinallerinin tümünün ortak görüşünün hükümetle müzakereleri Pacelli'nin değil Gasparri'nin yürütmesi gerektiği olduğunu söyler. Pacelli tek başına kalmıştır. Faşizm yanlısı kardinaller dik kafalı papaya geri adım attırmak için Pacelli'nin yeterli ölçüde güçlü olmadığı görüşündedirler; faşizm karşıtı olanlar ise onun Vatikan'ın Mussolini'yle anlaşmasını devam ettirme konusunda gereğinden fazla istekli olduğunu düşünmektedirler.[12]

9 Haziran'da Cesare de Vecchi Pacelli'yi görmeye gider ve onun "tamamen bizim yanımızda" olduğunu görmekten memnun olur.[13] Papa Pacelli'ye bunalımı İtalya büyükelçisiyle tartışmamasını söylemiştir; fakat Pacelli üzgün bir şekilde Fransa'nın Vatikan büyükelçisiyle papanın bu talimatını ve onun kendisine gösterdiği güvensizlikten duyduğu hayal kırıklığını paylaşır. Büyükelçi papanın genel sekreterini bunalımı ele alma konusunda ne kadar tam bir biçimde dışarıda tuttuğuna şaşırır. Bu kadar çok şey söylememesi gerektiğini anlayan Pacelli Fransız diplomata söylediklerinin aralarında kalması ricasında bulunur.[14]

Vatikan'daki görüş ayrılıklarından istifade etmek isteyen İtalya Dışişleri Bakanı Dino Grandi Mussolini'ye baskısını artırmasını söyler. İtalya'nın büyükelçisini geri çekmesi ve anlaşmadan vazgeçme tehdidinde bulunmasını tavsiye eder. "Eğer Kilise ve dinin en ateşli destekçileri olduğumuzu söyleyerek ve Katolik dininin başı olarak kendisinin görevlerini yerine getirmediğini göstererek sadece papa üzerinde odaklanırsak papalığı ciddi biçimde zor bir duruma sokabiliriz" diye yazar.[15]

O ay daha sonraki bir gün De Vecchi'nin vekili ve iki numaralı adamı olan Giuseppe Talamo Pacelli'yle Vatikan'daki bürosunda görüşür. Talamo'nun dediğine göre genel sekreter bir yandan kendisini överek, öbür yandan da sıkıştırarak papanın çatışma üzerine bir beyanatta bulunmaya hazırlandığını söyler ve bu beyanatın durumu daha da kötüye götürmeyeceğini ümit ettiğini sözlerine ekler.[16]

12. A.g.e., s. 222, 242-43.

13. Ve ekler: "Monsenyör Borgongini'nin –o da görüşmede bulunmaktaydı– diğer tarafta olduğu açıktı."

14. MAESI, cilt 266, 80-81, 10 Juillet 1931.

15. Coco 2009, s. 241-42.

16. DDI, dizi 7, cilt 10, n. 322. "De Vecchi (1998, s. 267-68) daha sonra Mussolini'yle çatışmanın tırmanmasından söz ederken Pacelli'nin "Amirimin arzusu bu!" (günlüğünün 11 Temmuz 1931 tarihli sayfası) dediğini söyleyecektir. Pacelli'nin Talamo'yla görüşmesinin hikâyesi Dino Grandi'nin günlüğünden alınmıştır. Coco 2009, s. 239.

Aslında papa saldırıyı tırmandırmaya karar vermiştir ve doğrudan Mussolini'yi hedef alan uzun bir Papalık bildirisi hazırlamaktadır. Faşist sansürcülerinin onun dağıtımını engelleyeceğinden endişe duyduğundan bu bildirinin kopyalarını Fransız sınırından kaçak olarak geçirmesi için Amerikalı rahip Francis Spellman'a verir. *Non abbiamo bisogno* (İhtiyacımız Yok) adlı bu bildiri temmuz başında *L'Osservatore romano*'da yayımlanmadan önce yabancı gazetelerde çıkar.[17]

Bildiride papa İtalyan Katolik Eylem'in faşizm karşıtı faaliyetlere karışmış olduğunu ve Kilise'nin genç insanları eğitmedeki esas rolünün onlara dinsel öğretim vermesinden ibaret olduğu görüşünü reddeder: "Bir Katolik için Kilise'nin, papanın kendilerini dinin dışsal uygulamalarıyla (ayin ve sakramentlerle) sınırlamaları gerektiği, eğitimin geri kalan kısmının tümüyle devlete ait olduğunu iddia etmek Katolik öğretisine uygun değildir" der.

Fakat saldırıya geçerken bile papa Kilise'nin haklarını tanıyan ve kurallarını takip eden iyi faşizmle bunları yapmayan kötü faşizm arasında bir ayrım yapmaya özen gösterir. İtalya'da Kilise'ye verilen zararı protesto ederken papa "Biz aynı zamanda [faşist] partinin kendisi ve rejim için iyi işler yaptığımıza da inanıyoruz" der.[18] Faşizmi putperest bir tarzda devlete tapmaya dönüştürmek isteyenleri mahkûm ederken uzlaştırıcı bir dil kullanır: "Şimdiye kadar söylediğimiz her şeyde partiyi ve rejimi, parti ve rejim olarak mahkûm etmeyi arzu ettiğimizi söylemedik. Amacımız partinin programında ve faaliyetlerinde Katolik öğretiye ve uygulamaya aykırı olduğunu gördüğümüz şeylere işaret etmek ve onları mahkûm etmek oldu."[19]

17. Gazete o gün normalden beş saat önce yayımlanır ve hükümet görevlileri daha ne olup bittiğini anlayıp geri kalan nüshalarına el koymadan hemen hemen tümüyle tükenir: Binchy 1970, s. 522-23. Binchy bildirinin birkaç yüz kopyasının gelecekte New York'un kardinal başpiskoposu olacak olan Spellman tarafından kullanılan ve Paris'e giden bir uçakla Roma'dan kaçak olarak çıkarıldığını bildirmektedir. Binchy'nin pek muhtemel görünmeyen Spellman'ın bu bir uçaktan yararlandığı fikrini nereden aldığı açık değildir. Morgan (1939, s. 186-87) bu olayla ilgili olarak Spellman'la görüşmüştür. Açıklaması papanın onu kütüphanesine çağırdığı ve dışarıda yayımlanmalarının sağlanması yönündeki talimatıyla birlikte bildirinin kopyalarını kendisine verdiği, kendisinin de Paris'te onun kopyalarını çeşitli Amerikan haber ajanslarına verdiği yönündeki hikâyeyi teyit etmektedir. De Vecchi'nin günlüğünde (1998, s. 257) Monsenyör Pizzardo'ya dayanılarak, "papanın çok acı çektiği, yemek yemediği ve az uyuduğu, endişe ve kaygı içinde yaşadığı" söylenmektedir.

18. CC, 9 iuglio 1931 III, s. 97-122'de zikredilmektedir.

19. *Non abbiamo bisogno*, XI. Pius'un Papalık bildirisi, İngilizce çevirisi şurada bu-

Papanın elinde Mussolini'ye baskı yapmak için kullanacağı başka vasıtalar da vardır. 1 Temmuz günü Milano'nun yeni tren istasyonunu açmak üzere bizzat kralın kendisinin katılacağı büyük bir tören programlanmıştır. Çatışmadan dolayı Milano başpiskoposu törene katılmayacağını bildirir. Kral alt düzey bir din görevlisiyle birlikte yan yana poz vermektense teslim olur. Yıllardır hiçbir büyük faşist tören onu kutsayan yüksek rütbeli bir rahip olmaksızın yapılmamıştır.[20]

Papalık bildirisi şaşırtıcı bir biçimde çatışmanın daha da kötüleşmesine yol açmak yerine onun sonunun başlangıcına işaret eder. Bildiriyle papa öfkesini dile getirmiştir. Şimdi bütün bu tatsız şeyleri geride bırakmaya hazır gibi görünmektedir. Belki danışmanları nihayet kendisini Mussolini'yle barış imzalamanın gerekliliğine ikna etmişlerdir veya belki bütün bu olaylar basit olarak kendisini yormuştur. Çatışmanın devam etmesinde kaybedilecek çok şey vardır.[21]

Temmuz ortası bir törende papa "körlerin görmesine yardımcı olacak" bir mucize için Tanrı'ya dua eder.[22] Tacchi Venturi'den kendilerini bu çıkmazdan çıkarmasını ister. Mussolini Cizvit temsilciye kendisinin de bu çatışmayı sona erdirmeye istekli olduğunu bildirmiştir.[23] Tacchi bu cesaret verici sözleri Vatikan'a bildirmek

---

lunmaktadır: http://www.vatcan.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_29061931_non-abbiamo-bisogno_en.html. Bu çeviride orijinal İtalyanca metinde bulunan "ve rejim" ibaresi bulunmamaktadır. Onu ben düzelttim. Parantez içindeki "Faşist" Parti'nin açıklığa kavuşturulması resmi Vatikan çevirisinde mevcuttur. Açıklığa kavuşturma çabasında papa faşist partiye faşist parti olarak karşı çıkmamaktaydı Moro 2008, s. 423'e de bkz.

20. Garzonio 1996, s. 58-9.

21. Mussolini de kavgayı geride bırakmaya isteklidir. Birkaç istisnayla faşist gazeteler Papalık bildirisini ılımlı ve saygılı bir havayla karşılar. PNF'nin aşırı ruhban sınıfı karşıtı kanadıyla özdeşleşmiş olan *Il Lavoro fascista* papayı uluslararası faşist karşıtı hareketin çıkarlarına hizmet etmekle suçlayarak bu istisnalar içinde yer almaktadır. O bunun yanında bunalımın kaynağını Monsenyör Pizzardo'nun genel sekreter olarak Kardinal Pacelli'nin yerine geçme hırsında bulan yaygın dedikoduları tekrarlamaktadır. Bu görüşe göre Pacelli'nin papayla faşist rejim arasındaki işbirliğini desteklemesine karşılık Katolik Eyleme nezaret etmekle sorumlu resmi Vatikan görevlisi olan Pizzardo, faşist karşıtı hareketler adına *L'Osservatore romano*'nun yayın yönetmeni Giuseppe del la Tore'yle ittifak içinde çalışmaktadır: MAESI, cilt 266, ff. 64-66.

22. Vatikan'daki Fransız maslahatgüzarı olan ve orada hazır bulunan Gentil bu konuda Fransız dışişleri bakanına bilgi vermiştir: MAEI, cilt 266, 110-12, 20 juillet 1931'de.

23. ASV, AESI, pos. 849, cilt 3, fasc. 519, f. 79r. Temmuzun ortasında iki taraf da kavgayı arkalarında bırakmak için çalışmaktadır. 17 Temmuz'da sabaha doğru saat

için koşturur. Pacelli'ye "Yanılmıyorsam Kutsal Peder'in son pazar günkü duası karşılık verilmesi gereken bir başlangıç" diye yazar. "Körlerin görebilmesi için Efendimiz kutsal ışığını yaksın."[24]

Papa diktatörle yeni bir anlaşma hazırlaması için Cizvit temsilcisine güvenmektedir. 25 Temmuz'da çatışmanın çözüme kavuşturulmasıyla ilgili iki şartını belirtir.[25] İlk olarak Mussolini'nin çocukların eğitiminde Kilise'nin oynayacak bir rolü olduğunu ve onun Katolik Eylem gruplarını "esas işi olan dinsel ve doğaüstü erekler yönünde" örgütleme hakkına sahip olduğunu kabul etmesini ister. O gün daha sonra Cizvit, kendisiyle görüştüğünde Duçe bu talebi kabul etmekte bir problem olmayacağını söyler. Problem yaratan papanın ikinci şartıdır. XI. Pius Mussolini'nin yalnızca Katolik Eylem gençlik gruplarının yeniden açılmasına izin vermesini değil, bunun yanında onları kapatma emrinin de yasadışı olduğunu kabul etmesini istemektedir. Bu noktada Mussolini düşüncesinden dönmeyecektir. Bu özür istemenin kendisini aşağılama amacını taşıdığını söyler.

Papa gerilemedikçe bunalımın sona ermeyeceğinden emin olan Tacchi Venturi yardımını istemek üzere Gasparri'ye gider. İkisi hiçbir zaman birbirlerine yakın olmamışlardır ama şimdi ortak bir görevleri vardır.

2.00'de Vatikan'da bir bomba patlar. Papanın uyumaya devam etmesine karşılık patlama şehirde çok sayıda insanla Roma'nın civarındaki bölgelerde binlerce insanı uykusundan uyandırır. Pacelli'nin hâlâ bürosunda çalışırken bu patlamayı duyduğu söylenmektedir. Vatikan'daki görevlilerden biri bir önceki akşam ev yapımı bombayı Aziz Peter Kilisesi'nde seyyar bir kürsünün altına gizlenmiş olarak bulmuştur. Papalık jandarmaları madeni silindiri incelemiş, tik-tak seslerini duymadıkları için onun muhtemelen bir şaka olduğunu düşünmüşlerdir. Emniyetli bir yerde tutmak ve ne yapacaklarına daha sonra karar vermek için onu o gece için Vatikan arazisindeki bir tarlanın ortasında bir yere koymuşlardır. Bomba büyük bir çukura yol açarak ve yirmi metre uzaklıktaki ağaçları kökünden sökerek orada patlamıştır. Faşist basın bombanın rejimle Vatikan arasındaki çatışmayı daha da kötüleştirmek için faşist karşıtları tarafından yerleştirildiğini ileri sürmüşlerdir. Vatikan da bu görüşü reddetmek için hiçbir şey yapmamıştır. Arnaldoz Cortesi, "Bomb Roar at Night Alarms the Vatican", *NYT*, july 18, 1931, s. 1.

24. ASV, AESI, pos. 849, cilt 3, fasc. 519, ff. 80r-80v.

25. ACS, CR, b, 58, Tacchi Venturi a Mussolini, 25 iuglio 1931. Bir gün önce papa Pacelli'ye Tacchi Venturi vasıtasıyla Mussolini'ye göndermekte olduğu bir mesajdan söz etmiştir. Bu mesajda Duçe'ye papanın kendisini veya faşizmi böyle olmaları bakımından mahkûm etmediğini, sadece çıkmazdan tatmin edici bir yolla çıkmak istediğini hatırlatmıştır. Papa Pacelli'ye mason Fransa'da bile Katolik derneklerin İtalya'da olduğundan daha büyük bir özgürlüğe sahip olduklarını söylemiştir: ASV, APAC, b. 430a, fasc. 343, ff. 21.

Görüşmeden sonra Gasparri Pacelli'ye bir mektup gönderir. Vurgulamak için kelimelerin altını çizerek "Son derecede üzgün bir ruhla size yazıyorum" der. Mussolini'nin şimdiye kadar papaya vermiş olduğu ödünün "muazzam" olduğunu ileri sürer. Bir "prosedür", yani Duçe'den bir özür talep etme konusunda papanın "faşizmi mahkûm etmeye kadar gitmesi ve onunla birlikte anlaşmadan vazgeçmesi" şaşkınlık vericidir. Papanın fikrini değiştirmesini sağlamak genel sekreter olarak Pacelli'ye düşmektedir.[26]

Vatikan'da Fransız elçisinin yardımcısı şöyle yazmıştır: "Birkaç haftadan beri etrafta dolaşan dedikodulara göre Kardinal Pacelli'nin kendisi İtalya ile müzakerelerin yeniden başlaması konusundaki hazırlık çalışmasından belli ölçüde uzak tutulmaktadır... İradesini kabul ettirmeye devam eden papadır ve sadece odur ve o hiç kimseden bir tavsiye almamaktadır."[27]

---

26. Selefinin görevin üstesinden geleceğinden kesinlikle emin olmayan Gasparri papayla konuşurken kullanması için mektubuna bir pusula eklemiştir. Bu pusulada şöyle denmektedir: "Çok saygıdeğer Peder, en değersiz oğlunuz olarak içimde neler hissettiğimi Zatı Cenaplarınıza bildirmek için geliyorum. Mussolini'yle müzakerelerin gelmiş olduğu çıkmazdan son derece üzüntü duymaktayım. Kimseyi incitmek istemediğini söyleyen Zatı Cenaplarınız Peder Tacchi Venturi'ye olmazsa olmaz şart üzerinde ısrar etmeme ve böylece çatışmayı sonsuza kadar bitirecek bir notla ileriye gitme emrini vererek babaca bir eylemde bulunacaksınız gibime geliyor": ASV, AESI, pos. 849, cilt 3, fasc. 519, ff., 91r-92v.
Gasparri bir yandan papayı yumuşatmaya çalışırken, öbür yandan kendisinden istenmemiş olan bir öğütle Mussolini'yi tava getirmekteydi. 14 Temmuz'da Duçe'nin "dostu ve hayranı" –imzasından önce her zaman tekrarladığı bir ifade– olduğunu söyleyerek ondan çatışmayı daha kötüleştirecek bir şey yapmamasını rica etmekteydi: ASV, AESS, pos. 515, fasc. 530, s. 83r, Gasparri a Mussolini, 14 iuglio 1931. Sonra Tacchi Venturi'yle görüşmesinden sonra yazılmış olduğu anlaşılan bir mektupta Gasparri Duçe'ye Cizvit'in görevi hakkında yeni bilgi sahibi olduğunu söylemektedir Kendisinin "ekselanslarının bir dostu ve hayranı" olduğunu söyleyerek Mussolini'den bu yeni fırsatı Kilise'yle devlet arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmek için kullanmasını rica etmektedir: ASV, AESS, pos. 515, fasc. 530, s. 80r-80v, Gasparri a Mussolini, tarihsiz. Domenico Tardini'nin koyduğu bir not, mektubun temmuz sonunda veya ağustosun ilk günlerinde yazılmış olduğunu göstermektedir fakat onun Mussolini'ye gönderilmiş olduğuna dair bir kanıt yoktur.
27. İlginç olan şey Fransız diplomatın Pacelli'nin etkisizliğini papanın onun kardeşine olan öfkesiyle açıklamasıdır. Papa Francesco Pacelli'yi rejimin Katolik Eylem'e karşı davranışını önceden görmemesinden ve anlaşmanın onu koruyan daha açık bir dile sahip olmasını sağlamamasından ötürü eleştirmiştir: MAEI, cilt 266, 122-24, 6 août 1931, Gentil au ministère des affaires étrangères. Katolik Eylem krizi çözülür çözülmez Pacelli'nin genel sekreter olarak görevinden alınacağı yönünde dedikodular dolaşmaktaydı. "Pacelli to quit soon, the Vatican İndicates", *NYT*, August 1, 1931, s. 8.

Sonunda geri çekilen papa olacaktır. Ağustos ortasında papa ile Mussolini arasında birkaç kez gidip geldikten sonra Tacchi Venturi anlaşmanın 2 Eylül'de imzalayacakları taslağını hazırlar.[28] Metin Katolik Eylem'in yerel piskoposun otoritesi altında ve piskoposluk temelinde örgütleneceğini açıklığa kavuşturmaktadır. Rejime karşı eleştiriler yaptığı bilinen hiç kimse herhangi bir liderlik pozisyonuna seçilemeyecek ve Katolik Eylem, faaliyetlerini tümüyle dinsel alanla sınırlı tutacaktır.[29]

Papa baskıya boyun eğmiştir. İtalyan Katoliklerini etrafında toplayacağını ümit ederek dramatik bir bildiri yayımlar. Fakat yıllardır papadan bölge papazlarına kadar herkesin Mussolini'yi Tanrı tarafından gönderilmiş biri olarak övdüğünü duyan Katolik müminler bu tartışmadan şaşkınlığa düşmüşlerdi ve onun artık çözüme kavuşturulmasını istemekteydiler. Papa tek başına kaldığını görmüş ve geri adım atmıştır.[30]

Bütün İtalyan papazları ve piskoposları anlaşmadan mutlu olmamıştı. Londra'da sürgünde bulunan Halkçı Parti'nin kurucusu Don Luigi Sturzo papanın rejimle ittifakını devam ettirmeyi istemesine şaşırmış olmamakla birlikte onun Mussolini için tam bir zaferi temsil eden bir anlaşmayı kabul ettiğini görmekten üzgün olduğunu söylemiştir. Yine sürgünde bulunan Halkçı Parti'nin daha önceki bir başka lideri daha keskin konuşmuştur: "Papa vazgeçti, geri adım attı, korktu. Faşist Tanrı'nın (Moloch) sunağının önünde boyun eğdi... İtalya'da ve dışarıda 2 Eylül uğursuz anlaşmasının imzalanmasından sonra insanların söyledikleri şey bu."[31]

---

28. Mussolini'nin özel evrakı arasında onun daktilo edilmiş şekli, XI. Pius yerine IX. Pius'un adını zikretmektedir. Belki de bu Freud'un söylediği anlamda bir dil sürçmesiydi: ACS, CR, b. 68, Roma, 2 settembre 1931.

29. "L'Accordo fra la Santa Sede e il governo italiano per l'Azionae cattolica", CC, 1931 III, s. 549-52. İkinci paragraf Mussolini'nin özel mesleklere bağlı ayrı Katolik Eylem gruplarının varlığına itirazını ele almaktadır: Bu gruplar emeğin örgütlenmesi üzerinde tekele sahip olan faşist mesleki derneklerle rekabet etme tehlikesini içermekteydiler. Mesleki Katolik Eylem grupları, buna göre, faaliyetlerini dini konularla sınırlamak ve faşist rejimin meslek örgütlerine tam desteklerini vermek zorundaydılar. Son nokta bütün organize sporlar faşist spor gruplarının otoritesi altına alınacaklarından ötürü yerel Katolik Eylem gruplarının herhangi bir atletik faaliyet içinde bulunamayacaklarını öngörmekteydi. Buysa gençleri yerel Katolik Eylem gruplarına çekmede spor faaliyetlerinin en önemli şeylerden biri olmasından ötürü önemsiz bir konu değildi.

30. De Felice 1974, s. 263.

31. Malgeri 1994, s. 57'de zikredilen Francesco Ferrari. İtalya'da faşizmin en önde gelen tarihçisi de aynı sonuca varmıştır. Renzo de Felice (1974, s. 270-71) şöyle yaz-

Bazı kardinaller de Kilise'ye kabul ettirilmiş olan başka sınırlamalara karşı memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Fransız büyükelçi vekilinin söylediğine göre onlar "müzakereler sırasında üstün gelen görüşün Kardinal Pacelli'nin barışma arzusu" olduğunu düşünmüşlerdir. Fransız diplomat papanın yaşlandığını ve başlangıçtaki öfkesinden sonra onun iradesinin Pacelli ve etrafındaki diğer insanlar tarafından aşındırıldığını düşünmüştür.[32] Pacelli'den ziyade Tacchi Venturi daha etkili bir rol oynamış gibi görünmekle birlikte bu görüşte şüphesiz epey doğruluk vardır.

Papalık nezdindeki yabancı büyükelçiler ilkeli ve inatçı papanın bu kadar ani bir biçimde teslim olmuş olması karşısında şaşkınlıklarını ifade etmişlerdir. Papalık bildirisinin faşist rejimin gençliğin eğitimi konusunda tek yetkilinin kendisi olduğu iddiasını alenen eleştirmesi ve devlete tapmanın tehlikesi konusunda uyarıda bulunmasının üzerinden henüz iki ay geçmiştir. Anlaşma bu iki konuda herhangi bir şey söylememektedir. Papanın uzun zamandan beri Mussolini'den talep ettiği Katolik örgütlere karşı şiddet ve kendisine yapılan hakaretlerle ilgili bir özür de içermemektedir.[33]

Mussolini ve Tacchi Venturi'nin nihai anlaşmayı imzalamalarının ertesi günü Pius büyükelçisini yanına çağırmış ve kendisini müzakerelerin dışında tutmasından ötürü ondan özür dilemiştir. Borgongini'den Mussolini'yle görüşmek üzere bir randevu almasını istemiştir. Özel kanallarıyla ilişkilerini düzeltmenin zamanıdır.

Birkaç gün sonra Mussolini gülümseyerek büyükelçiyi selamlar: "Nasılsınız? Fırtınadan sonra hava düzelir."

Büyükelçi, "Ben de bunun için geldim" diye cevap verir. "Hava düzelince Ekselanslarıyla yeniden temas kurmanın iyi olacağını düşündüm."

---

maktadır: "Bize o sırada anlaşmanın Kilise için bir bozgunu temsil ettiği tartışma götürmez bir şey olarak görünüyor."

32. MAEI, cilt 266, 153-55, Gentil au Ministre des Affaires Étrangères, 8 septembre 1931. Fakat yaz tatilinden döndüğünde Fontenay papanın 3 Eylül'de on bir kardinali gizli bir toplantı için bir araya topladığını, Gasparri'yi yaz tatilinden Roma'ya çağırdığını ve on bir kardinalden on tanesinin onun yaptığı anlaşmayı desteklediğini bildirmektedir: MAEI, cilt 266, 174-80, Fontenay au Ministre des Affaires Étrangères, 26 septembre 1931. Papanın baskıcı kişiliği ve bir kardinalin papanın gazabını üzerine çekmesinden dolayı maruz kalacağı sonuçlar göz önünde tutulursa bu oylamanın ne kadar "bilgi verici" olduğu açık değildir.

33. MAEI, vol. 266, 167-69, Gentil au Ministre des Affaires Étrangères, 17 Septembre 1931.

Mussolini sözlerini devam ettirerek, "Şimdi uzun bir sükûnet döneminin başladığını göreceksiniz" der.

"Tanrıya şükür!"

"Gel, şunlara bakalım." Duçe, Tacchi Venturi'nin papanın mutat talep listesiyle birlikte kendisine gönderdiği bir dizi notlara işaret eder. Yasaklanacak kitaplar ve engellenecek Protestanlığı yayma çabaları vardır. "İstediğiniz her şeyin yerine getirilmesi için derhal emir vereceğim."

Büyükelçinin başka bir isteği daha vardır: Hemen hemen on yıldır hükümet başkanı olmasına karşılık Duçe papayı görmeye hiç gelmemiştir. Borgongini "Papa en iyi bir şekilde karşılanacağınızı size söylememi istedi" der. Lateran Antlaşması'nın imzalanmasından bu yana papa Duçe'nin ziyaretini ümit etmiştir ama Duçe mazeret üstüne mazeret bularak –Vatikan'da papazlar tarafından çevrelenmiş olarak rahat etmeyecektir, hatta göreli olarak önemsiz görüneceği o ihtişam içinde kendini iyi hissetmeyecektir vb– bu ziyareti ertelemekte direnmiştir. Ama son zaferinden sonra kendisini daha güvende hissetmekte, papanın önünde diz çökmüş gibi görünme ihtimalinin daha azalmış olduğunu düşünmektedir. Bunalım geçtiğine göre önünde büyük şeyler kendisini beklemektedir.[34]

34. ASV. ANI, pos. 23. fasc. 3, ff. 46r-48r, Borgongini –Duca, el yazması muhtıra, "Dopo il confitto", tarihsiz.

On Üçüncü Bölüm

Mussolini Daima Haklıdır

Katolik Eylem bunalımının çözülmesiyle Kilise'nin faşist rejimle bağları daha da güçlendi; aralarındaki işbirliği daha derin ve geniş kapsamlı bir hal aldı. İtalya'nın Katolik din adamları sınıfının coşkulu desteğini alan Mussolini şimdi hemen hemen Tanrısal çapta bir boyut kazanmaktaydı.

Birçok tarihçi 1931'de papanın Katolik Eylem'le ilgili olarak Mussolini'yle yaptığı bu savaşı papalığın faşizme karşı verdiği bir savaş olarak görmektedir. Fakat örgütün 1930'larda gerçekten ne yaptığına bir göz atılması onların ne kadar yanılgı içinde olduklarını göstermektedir. Papa faşist rejimi Katolik Eylem'i kullanarak İtalyan toplumunu Hıristiyanlaştırma yönündeki çabalarında bir engel değil, vazgeçilmez bir müttefik olarak görmekteydi. Katolik Eylem'le faşist yetkililer arasında yakın çalışma ilişkileri olmaksızın örgüt başarılı olamazdı. Onun din adamları sınıfının bir mensubu olmayan başkanı Augusto Ciriaci, Duçe'nin ateşli bir hayranıydı. De Vecchi Mussolini'ye onun "Vatikan'da benim adamım, dolayısıyla sizin adamınız olarak görev yapmaktan" uzak olmadığını söylemiştir.[1]

XI. Pius Katolik Eylem'in üyelerini "ahlak uğruna yaptığı savaş"ın erleri olarak görmekteydi. Her piskoposluk bölgesinde herhangi bir ahlaksızca faaliyetin işaretini teşhis ve rapor etmek için Katolik

1. De Vecchi'den Mussolini'ye, 18 Ocak 1933; De Vecchi 1998, s 53, n. 60'tan aktarıyoruz. Bir muhbir Ciriaci'yi "zeki, yetenekli, krallıkta başkanlığını ettiği en yüksek Katolik örgütle faşist devletin organları arasındaki ilişkilerde uzlaştırıcı ve yumuşak bir insan" olarak tanıtmaktadır: ACS, MI, FP "Ciriaci", informatore no 390, "Oriente in senso nazionale e verso il Regime da parte del Comm. Ciriaci", 18 gennaio 1933.

Eylem'in bir "ahlak sekreterliği" tesis edilmişti. O, boykot edilecek oyun ve filmlerin listesini hazırlıyordu ve üyeleri onların kapatılması için polisin başının etini yiyordu. Katolik Eylem'in üyelerine Kilise'nin ahlaksızca bulduğu herhangi bir şeyi teşhis etmek üzere köylerini ve şehirlerini taramaları ve onu yetkililere bildirmeleri talimatı verilmişti.[2]

Ahlaki bozulmanın papayı en fazla rahatsız eden işaretleri arasında uygunsuz bir biçimde giyinmiş olan kadınlarla ilgili raporlar vardı. 1926'dan bu yana Tacchi Venturi İtalyan kadınlarının çıplak bacakları, çıplak sırtları ve ancak kısmen örtülü göğüslerini kapatma çabası içinde rejimin en yüksek polis yetkilileriyle sürekli temas içinde bulunuyordu.[3] Bu yılın haziranında bu baskıya bir cevap olarak içişleri bakanı valilere uygun olmayan mayoyla denize girenlerin sıkı denetim altına alınmasını emretti. Bakan özel olarak papayı sinirlendiren bir şeyi, yurttaşların mayoyla dans etmelerinin yasaklanması talimatını verdi.[4]

---

2. Moro 1981, s. 289-91. Moro, faşist rejimin bu ahlak kampanyasını teşvik ettiğini söylemektedir. Fakat bu bölümde ileri süreceğim gibi bu ancak kısmen doğru olan bir görüştür. Çoğu durumda Kilise'nin ahlak kampanyası, rejimi, rejimin kendisinin istediğinden daha ileri bir noktaya itmiştir. Yerel Katolik Eylem üyelerine rahatsız edici davranışları yerel polis yetkililerine ihbar etme çağrısında bulunan kampanya 1920'lerde başlamıştır. Ulusal Katolik Eylem'in Merkezi Ahlak Sekreterliği tarafından yayımlanan yetmiş iki sayfalık *per la difesa della moralit*à başlıklı bir kitapçığın 1928 yılına gelindiğinde daha şimdiden dördüncü baskısı yapılmıştır. Faşist hükümetin "özgürlüğün sefahate dönüşen zararlı etkileri"yle mücadele etme yönündeki çabalarını öven kitapçık yerel grupların yerel yetkililere yapacakları ihbarlarda kullanılmak üzere bir "ortak metin" dili sağlamaktaydı.

3. Olaya önem veren faşist basın XI. Pius'un "kadın modasındaki ahlaksızlığa karşı kutsal mücadele" dediği şey üzerine okurlarını bilgilendirmekteydi: "Il papa contro la moda femminile", *Il Regime fascista*, 22 giugno 1926, s. 2.

4. Bu denetlemeler plajlardaki tesisler için verilen ruhsatlar aracılığıyla yerine getirilecekti: ARSI, TV, b. 7, fasc. 393, "Circolare per tutti i prefetti dal Ministero dell'Interno, 18 giugno 1926; Oggetto: bagni". 27 Haziran 1926'da bakan, emrin bir kopyasını hükümetin papanın kaygılarını ne kadar ciddiye aldığını gösteren bir mektupla birlikte Tacchi Venturi'ye göndermiştir. O ay Katolik kızlar grubuyla yaptığı bir görüşmede papa kadınların ahlakdışı kıyafetlerine karşı ulusal bir haçlı seferi açılması çağrısında bulunmuştur. Kadın gruplarıyla yaptığı toplantılarda papa düzenli olarak günün kadın modalarını eleştirmiştir. Haziran ayında bu tür bir gruba, dış dünyanın, en temel kadın saygınlığı duygusunu unutturarak kendilerini ayartmak için her şeyi yapacağı uyarısında bulunmuştur: "Il papa contro la moda femminile", *Il Regime fascista*, 22 giugno 1926, s. 2. 1928'e gelindiğinde papanın talimatlarını takip eden Tacchi Venturi hükümetin kızların kıyafetlerine karşı baskıcı hareketini okullara ve kamusal hayata genişletmek üzere bakanlıklarda lobi yapmakta ve uygun olmayan kadın kıyafetinin büyük bir ahlak bozukluğu kaynağı olduğunu ileri sürmekteydi. Eğer hükümet bir kadının dizlerinden yeter derecede aşağıya inmeyen

Papanın kadınların vücutlarını herkesin önünde sergilemelerinin yasaklanması konusuna gösterdiği ilgi o kadar büyüktü ki Lateran Antlaşması'nın imzalanmasına giden son sıcak günlerde bile Roma'da fazla sıkı giyinmemiş dansçıların görüldüğünü duyduğunda Tacchi Venturi'yi bu konuda bir şeyler yapması için Duçe'ye göndermişti.

Tarihi imza olayından sekiz gün önce Tacchi Venturi Mussolini'yle görüşür. Venturi Roma'daki maskaraca gösterileri yasaklamış olmasından dolayı papanın ne kadar memnun olduğunu Mussolini'ye bildirerek konuşmasına başlar. Fakat bu arada ön kapıdan kovulan şey pencereden tekrar içeri girmektedir. Sinema sahipleri filmlerinin aralarında dansçı kızların yapacakları gösterileriyle daha fazla müşteriyi salonlarına çekebileceklerini keşfetmişlerdir. Cizvit, Mussolini'ye bu genç kızların mahrem yerlerini kirli şehvet arzularına bir engel olmaktan çok onu tahrik eden ince bir bez parçasıyla kapatmış olmaları haricinde "düşüşten önceki Havva anaları gibi giyinmiş olarak" dans ettiklerini söyler. Kendisi hükümetin bu korkunç manzaraya son verilmesini emrettiği haberini papaya verebileceği günü dört gözle beklemektedir.[5]

Papanın karşı çıktığı bu kadın vücudunun herkesin önünde teşhir edilmesi olayları arasında özellikle dehşet verici bir şey, kızların beden eğitimi yarışmalarına katılmaları vardır. 1928'de Faşist Parti'nin Roma'da böyle bir yarışmayı planladığını duyduğunda gerek Vatikan gazetesi, gerek *La Civilta cattolica* bu olayı kınayan bir mektup yayımlar. Putperest Roma döneminde bile kadın zarafetinin bu kadar iğrenç bir biçimde bozulmasının görülmemiş olduğundan şikâyet ederler.[6]

---

bir elbise giymesini suç ilan ederse bu "İsa'nın Vekili için büyük bir rahatlama" olacaktı: ARSI, TV, b. 15, fasc. 1067, 26 novembre 1928. Tacchi Venturi'nin pusulasının altında "presentato a. S.E. il 26 novembre 1926" notu vardır. Bu S.E veya "Sua Eccenlenza" (Ekselansları) Mussolini'ye yapılan bir gönderme olabilir ama bakanlardan birine de gönderme olabilir. Bressan (1980, s. 106-8) *L'Osservatore romano*'nun sayfalarının "ahlaksızlık" meselelerine tahsis ettiği büyük ilgiyi ve hükümet yetkililerine daha saldırgan tedbirler alma yönünde baskı yapmasını anlatmaktadır.

5. ACS, CR, b. 68, Tacchi Venturi a Mussolini, 3 febbraio 1929. Tacchi Venturi'nin mektubunun bir kopyası onun kendi arşivinde bulunmaktadır: ARSI, TV, b. 16, fasc 1133.

6. *La Civiltà cattolica* (1928 II, s. 367-72) sağlıklı kadınlar yetiştirmek için "onlar dört metre uzun atlama" konusunda eğitmenin zorunlu olmadığını belirtmektedir. Romadaki gerek Amerikan gerek İngiliz büyükelçiliği papanın kızların beden eğitimi yarışmaları konusundaki protestosunu hükümetlerine bildirmeye değer bir şey olarak görmüşlerd[illegible]530 reel 2, [illegible]y Fletcher to

1930'un başlarında bu tür baskılara cevap olarak ulusal faşist gençlik örgütünün başkanı, kızların beden eğitimi faaliyetlerini düzenleyen yeni talimatnameler yayınlar. Gruplar kızların atletik kabiliyetlerini geliştirmeyi hedeflemekten çok "geleceğin annelerinin çocuklarının fiziki eğitimine önem vermelerini öğrenmelerini sağlayacaklardır" *La Civilta cattolica* eğitimi faşist hükümetin ulusun manevi refahını artırmak üzere Vatikan'la ne kadar etkili bir işbirliği içinde bulunduğunun bir örneği olarak över.[7]

Fakat papa uyanık kalmaya devam eder ve ertesi yıl Venedik'te uluslararası bir kız beden eğitimi yarışmasıyla ilgili planları öğrendiğinde bundan rahatsız olur. Bu sefer bu yarışmayı durdurmaya Mussolini'yi ikna etmek üzere Borgongini'yi gönderir.

Mussolini hükümetin değil, uluslararası atletizm gruplarının bu tür yarışmaları düzenlediğini belirterek bu talebe sıcak bakmaz. Kendisinin kişisel olarak kız atletizm yarışmalarından hoşlanmadığını göstermek için –veya belki papanın fazla resmi temsilcisinin kıvrandığını görmekten her zaman hoşlanmasından ötürü– sözlerine şu cümleyi ekler: "Kadınlar iki şeye yararlar: çocuk yapmaya ve dövülmeye." Borgongini'nin rahatsızlığını daha da artırmak için konuyu daha da geliştirir: "Kadınlar kürk gibidir; zaman zaman döverek onların tozlarını almak gerekir" der.[8]

Yerel Katolik Eylem gruplarından yerel hükümet yetkililerine iletilen benzeri ricalar da çoğu zaman iyi karşılanmaz. Bu tür

state, n. 1691, May 11 1928; H.G. Chilton, *Annual Report 1928*, May 9, 1929, C 3397/3397/22, Hackney 19972, s. 142, seksiyon 55'e.

7. CC. 1930 I, s. 460-461. 1932'nin sonlarındaki bir görüşmede Borgongini Mussolini'ye *la Civiltà cattolica*'nın en son sayısının bir nüshasını verdiğinde Duçe ne söylediğini bildiğini söyleyerek onu almak istememiş ve şunu ilave etmiştir: "O benim her zaman dikkatle okuduğum bir gazete": ASV, ANI, pos. 23, fasc.4, ff. 47r-48r, Borgongini a Pacelli, 22 novembre 1932.

8. Mussolini üzerinde konuştukları konuya dönerek şunları söyler: "Bu yarışmayı yasaklarsam ve insanlar bunu Kutsal Peder'in emri üzerine yaptığımı öğrenirlerse kıyamet kopar": ASV, ANI pos. 23, fasc. 3, ff. 28r-34r, Borgongini to Pacelli, 14 febbraio 1931. Bu, onun reddettiği bir Papalık talebiydi. Kızların beden eğitimi ve atletizm yarışmaları üzerine papanın daha önceki protestoları hakkında bkz. CC 1928 II, s. 367-72; ASV, AESI, pos. 773, fasc. 317, ff. 77r-85r, 28 settembre 1929; CC 1930 I, s. 460. Aslında faşist rejimin kadınlarla ilgili politikaları karışıktı; bu politikalar doğum kontrolüne ve kadınların evin dışında çalışmalarına karşı olmaları yanında onların bazıları aynı zamanda Kilise'nin öğretileriyle çok uyum içindeydi. Başka bazıları ise Kilise'nin tasvip etmediği kızların ve kadınların eğlence (recreation) faaliyetlerini desteklemekteydi. Faşizm ve kadınlar konusunda diğer çalışmalar arasında De Grazia 1992'ye bkz.

durumlarda hayal kırıklığına uğrayan piskoposlar yardım için Vatikan'a başvururlar.

Papanın Ağustos 1932'de almış olduğu bir mektup sadece yanına ek olarak bulanık bazı fotoğrafların konulmuş olması bakımından alışılmadık bir şeydir. Piskopos Capri Adası'nda kadın vücutlarının teşhir edilmesini kınamak için bu mektubu yazmıştır. Mektuba göre adada "sırtları hemen hemen tümüyle açık, göğüsleri çoğunlukla yeter derecede kapatılmamış ve bazen şeffaf bir kumaştan yapılmış bir mayo giymiş olan" çok sayıda kadın görülmektedir. Piskopos adanın iyi insanların çoğunluğunun bu manzaradan midelerinin bulandığını, ondan adaya dışarıdan gelenleri suçladığını yazmıştır ve Vatikan'dan polisi harekete geçirmesini istemektedir. Mektuba iliştirdiği tümü arkadan çekilmiş dört fotoğraf zamanın moda olan gece elbiseleri içinde çıplak kadın sırtlarını göstermektedir.[9]

Eugenio Pacelli papa adına mektuba cevap verir. Kadınların iffeti yönündeki kampanyanın Katolik Eylem programının temel unsurlarından biri olduğu konusunda piskoposa teminat verir. Örgüt "daha büyük bir uyanıklık gösterme ve yasanın sert bir şekilde uygulamasını sağlama konusunda yetkilileri etkileme imkânına sahip olduğu hiçbir uygun fırsatı kaçırmamaktadır".[10]

Pacelli'nin mektubunun tarihini göz önüne almak üzere sözlerimize bir an için ara vermemize değer: Bu tarih 16 Eylül 1932'dir. Tacchi Venturi ve Mussolini'nin Katolik Eylem konusundaki anlaşmazlıklarını sona erdiren anlaşmayı imzalamalarının üzerinden henüz bir yıl bile geçmemiştir.[11] Tüm ülkede yerel Katolik Eylem grupları faşist polisle işbirliği içine girmişlerdir.[12]

---

9. ASV, AESI pos. 902, fasc. 596, ff. 49r-50r.

10. A.g.e., vd. 51r, 16 settembre 1932.

11. Devletin müdahale etmesi için bir sonraki sefer kaleme sarıldığında piskoposun doğrudan hitap ettiği insan, papanın en yakın arkadaşlarından biri ve Vatikan'ın o sırada Katolik Eylem'den resmen sorumlu olan görevlisi Monsenyör Giuseppe Pizzardo'dur: "Bu yıl durum daha da kötü. Her sokakta ve küçük meydanda sabahtan akşama kadar kadınlar (özellikle yabancılar ve Kuzey İtalyalılar) insanın midesini bulandıran son derecede uygunsuz bir biçimde giyinmekteler... Hükümetin başındaki merkezi otoritenin acaba bununla ilgilenmesi sağlanamaz mı?": ASV, AESI, pos. 902, fasc. 596 ff. 52r-20 agosto 1933.

12. 23 Şubat 1933'te Katolik Eylem'in ulusal düzeydeki başkanı Augusto Ciriaci o zamana kadar yapmış olduğu şeylerden ötürü kendisine övgüler dizmek ve daha büyük uygulama çabalarının zorunlu olduğu sahalara işaret etmek üzere doğrudan Mussolini'ye bir mektup yazar. Ciriaci bu mektupta anavatanın büyüklüğüne katkıda bulunmak üzere rejimle işbirliğine devam edeceklerini belirtir. Hükümet uygun olmayan film ve oyunları yasaklamalı, ahlakdışı dergi ve kitaplara el koymalı

Papa İtalya plajlarında kadınların vücutlarının sergilenmesiyle ilgili şikâyetlerini sürdürür. Kilise'nin Mussolini'yi harekete geçirme çabaları Mart 1934'te olduğu gibi bazen fazla ileri gider. O ay Floransa başpiskoposu Kardinal Elia Dalla Costa faşist gençlik gruplarının üyeleri için düzenledikleri açık hava partilerinden şikâyet eder. Mussolini bu şikâyetten o kadar öfkelenir ki Pacelli'ye bir mektup yazar.

"Çok tanınmış -belki biraz fazla tanınmış- Monsenyör Elia Dalla Costa ilişikteki mektubu cemaatine göndermiştir" der Mussolini. "O nazik bir biçimde bizim putperest ve ilkel olduğumuzu söylemektedir. Onun üstleri bilsinler ki biz ne putperestiz ne de

---

ve kadınların edebe uygun bir şekilde giyinmelerini emretmelidir. Ciriaci mektubunu "Yeni yasalar istemiyoruz, sadece -büyük ölçüde Ekselansları'nın bilgelik ve gücü sayesinde- mevcut olan mükemmel yasalara saygı gösterilmesini ve onların titiz bir biçimde uygulanmalarını istiyoruz" sözleriyle bitirir: ASV, AESI, pos. 929, cilt I, fasc. 516, ff. 31 r-36r. 1930'larda papanın uygunsuz kıyafetlere karşı açtığı savaş bir ölçüde kadınların geleneksel ev kadını rollerinden kurtulmasını azalan doğurganlığın bir nedeni olarak gören Mussolini'nin doğurganlığı artırma kampanyasıyla örtüşmekteydi. Örneğin 11 Temmuz 1933'te hükümet gazetelerin yayın yönetmenlerine "nüfus artışına karşı bir unsur oluşturdukları için" çıplak kadın resimlerini yayımlamamalarını emretmiştir. İki sene sonra Ciano yine nüfus karşıtı oldukları gerekçesiyle açık mayolar giymiş kadınların resimlerini basan dergilerden şikâyet etmiştir: Tranfaglia 2005, s. 171-177.

Papanın halkın edebe uygun giyinmesi için açtığı savaş erkek ve kadınların bedenlerinin birbirine dokunduğu dans "rezaleti"ni de nişan tahtasına almaktaydı. Temmuz 1933'te papanın talebi üzerine Pacelli problemin özellikle yakıcı olduğunun düşünüldüğü Kuzey İtalya'daki bütün piskoposlara piskoposluk bölgelerindeki durum hakkında kendisine bilgi vermelerini isteyen bir yazı yazmıştır. Bu yazıya cevap olarak Milano başpiskoposu içişleri bakanının "bu konuda Kuzey İtalya başpiskoposluğunun sesine kulak vereceği" ümidini dile getirmiştir. Problemin ciddiyetini göstermek için Cremona piskoposundan yakınlarda almış olduğu bir mektubu kendi mektubuna eklemiştir. Bu mektupta Cremona piskoposu yerel faşist organizasyonların, özellikle de bunlar içinde *dopolovaro* ("iş sonrası") sosyal grupların geniş kitleler hâlinde yaptıkları danslarını "organize edilmiş bir endüstri" hâline getirmiş olduklarını belirtmekteydi. Piskopos polisin fazla harekete geçmediğinden yakınmaktaydı. Bölge papazlarından biri böyle bir grubun başını bu dansları daha az sık yapmaları konusunda ikna etmeye çalışmış fakat kendisine birçok insanın özellikle bu danslardan ötürü kendilerine katıldığı söylenmiştir: ASV, AESI, b. 935, fasc. 628, ff. 2r-3v. Vatikan'ın bu büyük gruplar hâlinde yapılan dansa karşı açtığı savaş çoğu zaman faşist hiyerarşinin hoşnutsuzluğunu doğurarak XI. Pius'un papalığının sonuna kadar devam etmiştir. 1935'te Cesare de Vecchi'nin yerine Mussolini'nin Vatikan büyükelçisi olan Bonifacio Pignatti'nin bu konudaki şikâyeti tipiktir: "Maalesef halkın dansları söz konusu olduğunda papalığın tutumu papadan ta en aşağıya kadar sarsılmaz bir durumdadır ve onda herhangi bir değişiklik elde etme ümidi yoktur": ASMAE, APSS, b. 42, Pignatti a Starace, 10 settembre 1938.

ilkel ve Dalla Costa'nın cemaatine yazdığı bu mektuba rağmen de bunların hiçbiri olmak istemiyoruz."

İtalya büyükelçisi De Vecchi Duçe'nin mektubunu Pacelli'ye elden teslim eder. Ona bu tür saldırıların yapıcı olmadıklarını söyler ve tabu bir konuyu gündeme getirir: Vatikan'ın papazların yaygın ahlakdışı vakaları üzerinde hükümetin sessiz kalmasını beklediği bir zamanda başpiskoposun faşistleri ilkel olmakla suçlaması doğrusu epey cesaret gerektirmektedir. Büyükelçi bu günlerin birinde papanın fazla ileri gideceği konusunda bir de uyarıda bulunur. O, ortaya çıkacak sonuçtan mutlu olmayacaktır.[13]

Papa ahlaka aykırı kitapları yasaklaması konusunda da yetkilileri sıkıştırır. Bu kitaplardan biri örneğin Hollandalı bir kadın doğum uzmanı tarafından yazılmış *İdeal Evlilik* adlı seks üzerine öğütler veren, üremenin biyolojisini anlatan, cinselliğin sağladığı zevkleri savunan ve doğum kontrolü hakkında faydalı bilgiler içeren Avrupalı bir en çok satan eserdir. 1930'da Vatikan bu kitabı yasaklanan kitaplar listesine koymuştur. Kısa bir süre sonra anlaşıldığına göre eserin İtalyanca baskısının yayımlanmasından ötürü papa Mussolini'ye kitabı yasaklaması çağrısında bulunur. Duçe bunu yapacağı konusunda papaya teminat verir.[14]

13. ASV, AESS, pos. 430b, fasc. 360, f. 115, 14 marzo 1934. De Vecchi'nin hükümetin rahipler sınıfının ahlaksızlık vakaları konusundaki suskunluğuna göndermesinin temelinde kısmen genç oğlanlar, erkekler ve kızlarla ilişkileri olduğu söylenen kardinaller hakkında muhbirlerin raporları bulunabilir. Papanın dikkatini çeken veya onu harekete geçiren şeyin sergilenen bedenlerin canlı insan bedenleri olması da gerekmemektedir: Ekim 1937'de papa bir müzede kısa bir süre çıplak heykellerin sergilenmeye başladığını öğrenmiştir. Dolayısıyla bu konuda bir şeyler yapması için Tacchi Venturi'yi gönderir. Papanın itirazını öğrenen müze müdürü "şikâyet ettiğiniz dört beş erkek heykelinin, yerlerine bol sayıda incir yaprağı konularak ortadan kaldırılmış olduğu" konusunda Tacchi Venturi'yi temin eder: ASV, AESI pos. 985, fasc. 669, ff. 4r-5r.

14. Papa, Tacchi Venturi vasıtasıyla talebini iletir: ACDF S.O. 1930, 1413/30i, Tacchi Venturi a Cardinale Donato Sbarretti, S.O, 13 aprile 1933. Aynı yıl daha sonra Tacchi Venturi polis şefi Arturo Bocchini'ye yasaklanmasını istediği yabancı dergilerin Katolik Eylem'in merkez bürosu tarafından hazırlanmış bir listesini verir. Listeyi inceledikten sonra Bocchini bütün bu dergilere el koyamayacağını söyler fakat onların çoğunu yasaklamaya söz verir. Meseleyi Pizzardo'ya anlatırken Tacchi Venturi onun dikkatini özellikle polis şefinin söz vermesi olayına çeker: Tacchi Venturi'nin diğer dergileri onun dikkatine sunması durumunda sözü edilen büro sansür taleplerini en dikkatli bir şekilde gözden geçirecektir. Tacchi Venturi hiç âdeti olmayan bir hayret çığlığı atıp onun teklifinden yararlanma vesilelerinin maalesef eksik olmayacağını söyleyerek sözlerine son vermektedir: AESI, pos. 929, cilt I, fasc. 617, ff. 2r-3r. Tacchi Venturi'nin etkili *Enciclopedia Italiana*'da Kilise'nin ilgi alanı içinde olan konularla ilgili makalelerde kendisinin onayının sağlanması konusundaki rolüyle ilgili olarak Turi 2003'e bkz.

Pius ahlakdışı film ve oyunları yasaklaması konusunda da Mussolini'yi sıkıştırır. Lateran Antlaşması'nın imzalanmasından önce papa Tacchi Venturi'yi bu konuda en iyi bir biçimde nasıl işbirliği yapabileceklerini konuşmak üzere Mussolini'ye gönderir. 1929 Ocak'ında yaptıkları bir görüşmede iki adam Amerikan filmlerini tartışırlar. Tacchi Venturi onların bir günah ve pislik yuvası olduklarını söyler. Mussolini de Amerikan sinemasının eğer durdurulmazsa ulusu mahvolmaya götürecek bir "çürümüşlük kaynağı "olduğunu belirterek bu görüşe katılır. Bundan memnun olan Tacchi Venturi, diktatörün "sansür sisteminin nasıl en etkili kılınabileceğini" incelemesini ister.[15]

Böylece Mussolini'nin papanın şikâyetlerine cevabını bildiren 20 Mart 1931 tarihli *Los Angeles Times* gazetesinin manşetinde şunlar vardır: "İtalya, filmlerde cinsel çekiciliği yasaklıyor... Papanın protestoları sonucu sansür kurallarının sertleştirilmesi emrediliyor."[16]

Papanın Mussolini'den talepleri zaman zaman bunaltıcı görünür. O, Mussolini'yi ahlaka aykırı kadın giysileri, kitaplar, Protestanlığı yayma girişimleri, filmler, tiyatro oyunları konularında sert önlemler almaya zorlar. Düzenli olarak Mussolini'den papazlıktan ayrılmış insanlara karşı harekete geçmesini ister. Papalık devletinin ortadan kalkmasına kadar Kilise bu tür imansızları toplumdan dışlamaya muvaffak olmuştur. Fakat İtalya'nın birliğinden sonra onlar üzerinde tüm gücünü kaybetmiştir. Vatikan'ı özellikle öfkelendiren şey, bu papazlıktan ayrılmış olan insanların devlet okullarında öğretmenlik yapmalarıdır. Papa bunu bir rezalet olarak nitelemektedir.[17]

Pius Duçe'yi daha anlaşmanın imzalanmasından önce sıkıştırmaya başlamıştır. Ocak 1925'te Mussolini'den önde gelen kilise

15. ASV, AESI, pos. 669, fasc. 132, ff. 34r-35r. Tacchi Venturi a Gasparri, 23 gennaio 1929. 25 Nisan 1935'te Pizzardo'nun polis tarafından dinlenilmiş olduğu anlaşılan İtalya'nın Vatikan büyükelçisiyle yaptığı telefon konuşmasında görülebileceği gibi Vatikan devlet okullarında cinsel eğitime engel olmak için de hükümete baskıda bulunmuştur: ACS, MCPG, b. 165, n. 3093. Şimdi artık bir tiyatro çalışması papaya hakaret ettiği veya "dini duyguları" küçümsemeye yol açtığı için yasaklanabilirdi: Talbot 2007, s. 148-49.

16. "İtalya Filmlerde Cinsel Çekiciliği Yasaklıyor", *LAT*, March 20, 1931, s. 4. Borgongini 19 Ocak'ta Mussolini'yi sinema ve tiyatro üzerinde daha sıkı bir sansür uygulamaya davet etmişti. Fakat Mussolini'nin buna özel olarak sempatik davranmadığını görmüştü: ASV, ANI, b.23, fasc. 3, Borgongini a Pacelli, 20 gennaio 1931.

17. Aşağıda tartıştığım vakalar üniversite profesörleri üzerinde yoğunlaşmakla birlikte papanın Mussolini'ye şikâyetlerinin büyük çoğunluğu devlet okullarında, en çok da ilkokullarda öğretmenlik işleri bulan eskiden rahip olan insanlarla ilgilidir. Papa onların işlerinden atılması konusunda ısrar etmiştir.

tarihçisi ve papazlıktan ayrılmış olan Ernesto Buonaiuti'yi Roma Üniversitesi'ndeki profesörlüğünden uzaklaştırmasını istemiştir. Buonaiuti uzun süreden beri Vatikan'ın böğründe bir dikendir. Kilise ile devletin ayrılığını savunan bir çağdaşlık taraftarı olan Buonaiuti daha önce Roma'nın en itibarlı dini okullarından birindeki öğretmenlik görevinden uzaklaştırılmıştı. 1921'de İsa'nın bedeninin Eucharistie'de gerçekten mevcut olup olmadığını sorgulamasından sonra Kilise onu aforoz etmişti.[18]

Papanın talebine cevap olarak Mussolini eski papazın görevinin o yıl için askıya alınmasını emreder; fakat Buonaiuti'nin fakültedeki meslektaşları onun yeniden göreve getirilmesi konusunda lobi yaparlar.[19] 1927'nin başında papa yeniden Tacchi Venturi vasıtasıyla diktatörden onu işten atmasını ister. Mussolini buna papayı memnun etmeyi istemekle birlikte onu mutlu etmek için yürürlükte bulunan yasayı görmezlikten gelmekle suçlanmak istemediği yönünde cevap verir. Bunun yerine Buonaiuti'nin öğretimde bulunmasını engellemenin başka yollarını bulmayı önerir.[20] Üç gün sonra Tacchi Venturi şansını denemek için İçişleri Bakanı Pietro Fedele'ye bir ziyarette bulunur. Fedele papanın büyükelçisini görmekten mutlu değildir ama onun Duçe'yle özel ilişkilerinin de farkındadır. Ertesi günü Mussolini'ye "Bugünden itibaren Peder Tacchi Venturi'nin beni veya bakanlığımdaki birini görmeye geldiğini gördüğüm her seferinde size yaptığımız konuşma hakkında bir rapor göndermemin uygun olduğunu düşünüyorum" diye yazar.

Fedele, temsilciye bakanlığın Buonaiuti'nin ders vermesini yeniden askıya alacağı konusunda teminat verir. Tacchi Venturi bundan duyduğu memnuniyeti belirtir fakat ona papanın bir uyarısını ekler: Eğer hükümet eski papazın yeniden sınıfa geri dönmesine izin verecek olursa Pius, Katoliklerin Roma Üniversitesi'ne devam etmelerini yasaklayacaktır.[21]

18. Kısa bir süre için itibarının iade edilmesinin arkasından onun nihai olarak aforoz edilmesi Ocak 1926'da olmuştu. Bu karara götüren günlerde Papalık Peder Gemelli'den Buonaiuti'nin durumunu incelemesini ve görüşünü belirtmesini istemişti. Martina 2003, s. 238; Zambarbieri 1982a'ya bkz. Gemelli Vatikan'a çağdaşlık yanlısı profesörün tedavi ihtiyacı içinde olduğunu bildirmişti. Ama bu tedaviyi onun "rahiplerden değil mutsuz ruh hastalarına yardım eden profesyonellerden" alması gerekmekteydi. Luzzatto 2019, s. 142'de zikredilmektedir.

19. 1924 Nisan'ında Tacchi Venturi Buonaiuti'nin görevden alınması için o zamanki milli eğitim bakanı Giovanni Gentile'yle görüşmüştü. Sale 2007, s. 335.

20. ARSI, TV, b. 9, fasc. 527, Tacchi Venturi a Gasparri.

21. Bunu Mussolini'ye bildirirken Fedele, Mussolini'ye papanın baskısına boyun eğ-

Buonaiuti Roma Üniversitesi'ne bağlı fakültede 1931'e kadar ders vermeye devam eder. Bu tarihte, ironik bir şekilde papanın değil, Mussolini'nin gazabına uğrar. Yeni bir yasa İtalya'daki bütün üniversite profesörlerinin faşist rejime sadakat yemininde bulunmalarını emretmektedir. İtalya'daki bin iki yüz üniversite mensubu arasında bir düzinesi veya biraz daha fazlası bunu reddeder. Onlardan biri de eski papaz Ernesto Buonaiuti'dir. Diğerleriyle birlikte o da görevden alınır.[22]

Anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra patlak veren bir başka vakada papa yine bir papaz olan Giuseppe Saitta'nın Pisa Üniversitesi'ndeki ortaçağ felsefesi profesörlüğü görevinden alınmasını ister. Vaka Mussolini için özellikle naziktir çünkü papazlıktan ayrılmış olan Saitta ateşli bir faşist olmuş, Bologna Faşist Federasyonu'nun bir yayını olan *Vita Nuovo*'yu yayımlamıştır ve Mussolini'nin saray filozofu olan Giovanni Gentile'nin bir izleyicisidir. Aslında o Palermo'da Gentile'nin bir öğrencisi olmuştur.

2 Haziran 1930'da büyükelçi Borgongini papanın talebini iletmek üzere Mussolini'yle görüşür. O, talebini anlaşmanın açık olan 5. maddesine dayandırmaktadır: "Dinden çıkmış papazlar... öğretmen olarak atanamazlar veya görevde tutulamazlar veya toplumla doğrudan temas içinde olabilecekleri bir görevi işgal edemezler veya böyle bir görevde istihdam edilemezler."

Büyükelçi "Sizin için Saitta'yı bir müzeye göndermek zor olmayacaktır" teklifinde bulunur.

Diktatör "Neden paleontoloji olmasın?" diye muzipçe bir cevap verir. Keyfi yerinde olduğunda Duçe son derecede ciddi bir adam olan büyükelçiyi iğneleme fırsatını ender olarak kaçırmaktadır. Fakat Mussolini'yi bu talep fazla keyiflendirmemiştir. "*Vedremo*" (Bakalım!) der.

---

menin ve fakültelerdeki atamaları papanın onayına tâbi kılmanın bir felaket olacağını söylemiştir: DDI, dizi 7, cilt 5, n. 11, Fedele a Mussolini, 11 febbraio 1927. Papa yıl boyu Tacchi Venturi vasıtısıyla baskıyı sürdürünce Fedele sonunda Buonaiuti'yi yanına çağırır, durumu açıklar ve ondan öğretmenlik pozisyonundan ayrılarak bir araştırma iznini kabul etmesini ister. Üzülen Buonaiuti öğretmenlik mesleğini yapmasına engel olacak yasal bir temelin olmadığına işaret eder ama istemeksizin teklifi kabul eder. Fedele Mussolini'ye haberi verirken bunun, "hükümetin papalığa verdiği muazzam bir taviz" olduğunu söyler: ACS, CR, b. 68, Fedele a Mussolini, 17 ottobre 1927.

22. Buoaniuti faşizmi devlete putperest bir tapma olarak eleştirmiştir: Zambarbieri 1982a, s. 64; Goetz 2000.

Aylar geçer ama Saitta görevinde kalır. Nisan 1931'de papa Mussolini'ye konuyu hatırlattırır fakat gene bir şey yapılmaz. Mussolini'ye göre Saitta üniversitedeki görevine anlaşmanın imzalanmasından önce atanmıştır ve anlaşmanın şartları geriye doğru işlememektedir. İki yıl sonra uzak bir paleontoloji müzesinde görevlendirilmesi bir yana Saitta'ya Bologna Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğü gibi herkes tarafından arzu edilen bir görev verilir. Bu, papanın kazanamayacağı bir savaştır.[23]

Papanın temsilcileri Mussolini'ye Amerikan filmlerinden şikâyet ettiklerinde Mussolini onlara görüşlerine katıldığını söylemiştir. Fakat aslında o Amerikan filmlerinin büyük bir hayranıydı. Bununla birlikte Jean Harlow veya Mae West'i değil, Charlie Chaplin, Laurel ve Hardy ve Buster Keaton'u zevkine uygun bulmaktaydı. Diktatör hatta yemekten sonra bütün ailenin beyazperdenin önünde toplanabilmesi için Villa Torlonia'ya özel bir projeksiyon odası bile yaptırmıştı. "Filmler benim zihnimi boşaltıyor" diye açıklamıştı. Ama onların sağladığı rahatlama kısa süreliydi. Ailenin geri kalanının filmleri sonuna kadar izlemelerine karşılık aile babası perdenin önünde nadiren yirmi dakikadan fazla kalmaktaydı.[24]

Özel sinemalarında geçirdikleri bu akşamlar Mussolini ailesinin en mutlu anlarıydı. Diktatör ailesiyle birlikte yemeğe oturmaktan hoşlanmıyordu ve bunu yaptığı nadir zamanlarda da gergin bir biçimde çatalıyla oynar ve ekmek kırıntılarını parmaklarıyla toz hâline getirirken masayı derin bir sessizlik kaplardı.[25] Rachele yalnız mutfağı değil, masayı da idare etmekteydi. Tabaklarındaki yemeği sonuna kadar yemeyen çocuklar Rachele'in öfkesini üzerlerine çekiyorlardı.

Rachele'in evde kocasına tahammül edememesine karşılık Mussolini de evin duvarları dışında diğer ölümlü insanlardan kendini uzak tutmaktaydı. Sürekli olarak tekrarlanan slogan *Mussolini ha sempre ragione* ("Mussolini daima haklıdır") sloganıydı. Tüm

23. 1931 müzakereleri Borgongini ve o sırada Mussolini'nin dışişleri bakanı olan Dino Grandi tarafından sürdürülmüştür: ASV, ANI, pos. 23, fasc. 2, ff., 99r-101r. Borgongini a Pacelli, 4 giugno 1930; ASMAE, APSS, b. 6, Borgongin a Grandi, 17 aprile 1931. Grandi'nin tarihsiz cevabı da burada bulunmaktadır. Saitta vakasında milli eğitim bakanının Grandi'ye tavsiyesi DDI, dizi 7, cilt 10, n. 342, 19 giugno 1931'de yayımlanmış bir muhtırada bulunmaktadır.

24. Petacci 2010, s. 129-30; R. Mussolini 2006, s. 89-90.

25. Navarra 2004, s. 52.

ülkedeki binaların yan taraflarında büyük harflerle yazılmış olan bu cümle çocuklara okumayı öğretmek için kullanılmaktaydı.[26]

Ülkenin dışında imajını parlatmak için Mussolini sonsuz bir muhabirler ordusuyla görüşmeye bir şekilde zaman bulmaktaydı. Bu yıllarda Duçe'yle mülakat yapıp onun vahşi cazibesine kapılmamayı başaran muhabir azdı. Mussolini'den etkilenen bir Fransız muhabir onun dinlenme anlarında Michelangelo tarafından yontulmuş bir heykele benzediğini söylemiştir. Siyah, delici gözleri insanı hipnotize etmekte, büyük ağzı mükemmel dişleriyle son derecede zarif görünmektedir.[27] Bir başka Fransız gazeteci Duçe'nin gözlerinin kendisine dikildiğini gören hiç kimsenin "gören, yargılayan, yukardan bakan, uzaktan yargılayan iki göz" duygusunu hiçbir zaman unutamayacağını belirtmektedir. Diğer çok sayıdaki insan gibi bu Fransız da meydanlarda, coşkulu kalabalıkların Mussolini'siyle çok yalnız, çok derin düşüncelere dalmış, görüşlerini tarihsel ve felsefi göndermelerle süsleyen Mussolini arasındaki çelişkiden etkilenmiştir.[28]

Önde gelen bir Alman Yahudi gazeteci, İtalyan diktatörle en uzun ve geniş kitleler tarafından en çok okunan bir mülakat yapmıştır.[29] Emil Ludwig 1933'te iç içe odalardan meydana gelen ofisinde Mussolini'yle birçok kez görüşmüştür. Ludwig'in sorularından birine cevap vermek üzere düşünürken Mussolini parmak uçlarını birleştirecek veya dirseklerini masanın üzerine koyarak çenesini elleri arasına alacaktır. Gözlerini masasından yere doğru indirecek, sonra sorusuna cevap vermek üzere onları Emil Ludwig'e dikecektir. İstatistikleri tercihen üçüncü ondalık kesirlere varıncaya kadar zikretmekten zevk almaktadır. Ludwig diktatörün israftan hoşlanmadığını ve bir not defteri kullanmaktansa notlarını günlük programını içeren kartların arka yüzüne kaydettiğini fark etmiştir.

Ludwig Duçe'nin Rus devrimcisi Leon Troçki'nin bir kalabalığı kışkırtmak için kullandığı askeri dille kitlelere hitap ettiğini duymuştur. Fakat bu mülakatlarda Mussolini hiçbir zaman yüksek sesle konuşmamıştır. Ludwig onun şakadan anlamamakla birlikte bir tür kara mizah duygusuna sahip olduğunu düşünmüştür. Mussolini

26. Mack Smith 1983, s. 6.

27. C. Drexel'in mülakatı, Aralık 1934. De Felice 1974, s. 866'da bulunmaktadır.

28. H. Massis'in mülakatı, Eylül 1933; a.g.e., s. 854.

29. Duçe'yle 1932 Mart'ında bir dizi mülakat yaptığında elli bir yaşında olan Ludwig, çağdaş Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ten Joseph Stalin'e kadar başka dünya liderleriyle gerçekleştirmiş olduğu mülakatlarıyla ünlüydü.

ona bir ölçüde övündüğü tek bir atası olduğunu söylemiştir. Atalarından biri Venedik'te yaşamış ve kendisine sadık olmadığı için karısını öldürmüştür. Mussolini'nin onda beğendiği şey şehirden kaçmadan önce cenaze masrafını karşılamak üzere karısının göğsüne iki Venedik lirasını koyma konusunda gösterdiği inceliktir.

Solcu bir insan olan Ludwig elinde olmaksızın Mussolini'nin çekiciliğine kapılmıştır. Mussolini Sezar'a karşı duyduğu hayranlığını ifade etme konusuna geçtiğinde Ludwig ona bir diktatörün sevilip sevilemeyeceğini sorar.

"Evet" diye cevap verir Mussolini. "Yeter ki kitleler aynı zamanda ondan korksunlar. Kitleler güçlü insanları sever. Onlar kadınlar gibidir."[30]

Daha sonra Duçe bu konuyu geliştirir: "Bana göre kitleler örgütlenmedikleri sürece bir koyun sürüsünden başka bir şey değildir." Onlar kendilerini idare etmekten acizdirler. Akıllı değil duygusal ve heyecanlı varlıklar olarak onlar akılsal kanıtlarla kazanılamazlar. "Dağları harekete geçiren akıl değil, inançtır. Akıl hiçbir zaman kitlelerin hareket ettirici gücü olamaz... Çağdaş insanın inanma kapasitesi sınırsızdır. Kitleler elimde balmumu gibi olduklarında, onların inançlarını harekete geçirdiğimde veya onlara karışıp hemen hemen onlar beni ezdiklerinde onların bir parçası olduğumu hissederim."

Mussolini bu noktada sözlerine ara verir ve Ludwig'e bazen harekete geçirdiği kitlelerin kendisini iğrendirdiğini söyler. "Bir heykeltıraş da bazen tasarladığı şekli kendisine veremediği için üzerinde çalıştığı mermer parçasını parçalamaz mı?" Her şey sonuçta şuna gelip dayanır: "Her şey bir sanatçı gibi insanın kitleleri kontrol etme kabiliyeti ile ilgilidir."[31]

Fakat bu tarihte Mussolini Margherita Sarfatti'yi giderek artan ölçüde kendisinden uzakta tuttuğundan yüksek kültür dünyasıyla ana bağlantısını kaybetmişti. Mussolini ondan artık siyasi tavsiye veya cesaret alma ihtiyacını hissetmemekteydi. Ellisini geçmiş, kilo almış ve gut hastalığından mustarip bir insan olduğundan Sarfatti artık onun tutkusunu harekete geçirmemekteydi.[32] Haberi almakta geç kalmış olan Amerikalılar onu hâlâ Duçe'ye en yakın insanlardan biri olarak görmekteydiler. Kendi evinde yıldızının

30. Ludwig 1933, s. 62.
31. A.g.e., s. 126-27.
32. Cannistrato ve Sullivan 1993, s. 383-84; Urso 2003, s. 193-194.

sönmüş olmasına karşılık 1931'deki bir ziyaretinde Franklin ve Eleanor Roosevelt Sarfatti'yi Beyaz Saray'a kabul etmişlerdi. Bu sırada basın ve propaganda bakanlığı müsteşarı olan Galeazzo Ciano onun Mussolini hakkındaki biyografisini İtalya'da satıştan kaldırtmıştı. Belki Ciano'nun karısı Edda Mussolini bu konuda kendisine baskı yapmıştı. Edda babasının eski metresinden nefret etmekteydi. Her halükârda Lateran Antlaşması'nın arifesinde ve daha sonra Mussolini Hitler üzerinde iyi bir izlenim bırakmak istediğinden yaşlanmış olan Sarfatti bir problem teşkil etmekteydi. Nitekim 1935'te Mussolini İtalyan basınına onu görmezden gelmesini emreder. Üç yıl sonra Yahudi karşıtı yasaları ilan etmesinin akabinde Sarfatti Güney Amerika'ya gitmek üzere İtalya'dan kaçacak ve İtalya'ya ancak savaştan sonra dönecektir.[33]

Mussolini giderek daha fazla yalnızlaşmaktaydı. Ludwig'e "Temelde her zaman yalnızdım. Öte yandan bugün bir hapishanede olmamakla birlikte gene de bir mahpusum" der.[34] Aynı dönemde bir başka hayranına şunları söyler: "İnsanın yalnızlığını kabul etmesi gerekir... Bir liderin eşitleri veya dostları yoktur. O, insanların birbirlerine yaptıkları itirafların sağladığı küçük tesellilerden yoksundur. Kalbini kimseye açamaz. Asla!"[35]

Mussolini'nin ilk biyograflarından biri 1932 yılının Mussolini'de insandan maskeye, gerçeklikten efsaneye geçişin tamamlandığı yıl olduğunu yazmıştır. Mussolini bir ortaçağ paralı askerlerinin komutanının, bir Rönesans savaş derebeyinin görünüşüne bürünerek bir altmış beş santimetrelik boyundan nasıl daha uzun görüneceğini öğrenmiştir. Uyguladığı sert perhize rağmen göbeği her geçen gün büyümektedir ve şişmanlamaya karşı ailesinden miras aldığı eğilimle sürekli mücadele hâlindedir; her gün kendisini tartmaktadır. Fakat genişleyen cüssesi yüzüne yeni bir yuvarlaklık vermekte ve bir son dönem Sezar'ı görünüşünü beslemektedir.[36]

Geniş bir hükümet ve faşist partinin çabaları, Duçe kültünü beslemek üzere işbirliği içindedir. 1929'da bir Fransız gözlemci

33. Cannistraro ve Sullivan 1993.

34. Ludwig 1933, s. 222-23.

35. Bosworth 2002, s. 243.

36. Monelli 1953, s. 119-126. Diktatörden yayılan kutsal güç öyleydi ki yardımcısı Navarra onu tıraş edecek bir berber bulmanın zor olduğunu görmüştür. Mussolini'nin güvenliğiyle görevli takımdan bir zamanlar berberlik yapmış olan bir polis sonunda bunu yapmayı kabul etmiş ama usturayı Duçe'nin yüzünün yakınında tutar tutmaz elleri heyecandan kontrol edilemez bir şekilde titremeye başlamıştır: Navarra 2004, s. 39-40.

Duçe'nin kararlı yüzünün nasıl her yerde kendisini gösterdiğine şaşırmıştır. "Haber odalarında, pastanelerde, güzellik salonlarında, telefon kulübelerinde, sigara satan dükkânlarda... her tarafta sabit bir fikir gibi onun resmi var. İnsan yattığı zaman bile onun yüzündeki bu maskeyi çıkarıp çıkarmadığını kendine soruyor."[37]

XI. Pius bu çabaları belli bir endişeyle izlemekteydi. Bir gün Cesare de Vecchi'yle bir görüşmesi esnasında Mussolini'ye kişisel bir öğüdünü iletme konusunda kendisine güvenip güvenemeyeceğini sorarak büyükelçiyi şaşırtır. Büyükelçi gerginleşir ama merak ederek kabul eder.

Papa "Benim adıma Bay Mussolini'ye sanki bir tanrıymış gibi davranma çabalarından hoşlanmadığımı söyleyin. Bunun kendisine bir faydası da yok, hatta tam tersi söz konusu. Onun kendisini yerle gök arasında bir yere koymaya çalışmaması gerekir... Benim adıma ona Tanrı'nın, Efendimizin sadece bir tane olduğunu düşünmesini söyleyin" der. "Mussolini ancak bir idol, bir fetiş veya sahte bir tanrı veya olsa olsa sahte bir peygamber olabilir. O, insanların er veya geç taptıkları şeyleri parçaladıklarını kavramalıdır. Kendisine yapmakta olduğu şeyi değiştirmezse sonunun kendisi için kötü olacağını söyleyin" diye devam eder.

De Vecchi Palazzo Venezia'ya koşar. Orada Mussolini hâlâ sabahki resmi kıyafeti içinde bulunan Vecchi'ye bakar ve bir kahkaha atar. Rahatsız olan büyükelçi Vatikan'dan papanın kişisel bir mesajını iletmek için doğrudan oraya gelmiş olduğunu belirtir.

"Sakin ol" der Mussolini, "Bana her şeyi anlat." De Vecchi elinden geldiğince papanın söylemiş olduğu şeyi tekrar ederken Mussolini'nin yüzüne alaycılıkla inanamazlık arasında bir tebessüm gelip yerleşir.

"Papanın bütün söylediklerinin bunlar olduğuna emin misin?" diye sorar Mussolini. "Onlara tesadüfen kendinden bir şey eklemedin mi?"

Şaşıran De Vecchi onlara bir şey eklemediği konusunda Mussolini'yi temin eder.

"O zaman söyle bana" der Mussolini. "Sen ne düşünüyorsun?"

"Papayla aynı şeyi" diye cevap verir De Vecchi veya en azından daha sonraki anılarında bunu iddia eder.[38]

37. Franzinelli ve Marino 2003, s. XI'den aktarılmıştır.
38. De Vecchi 1983, s. 223-24.

Papanın Duçe'nin giderek artan putlaştırılmasından endişe duymasına karşılık İtalya'nın papaz sınıfının çoğu onunla aynı görüşte değildir. 1933'te Kuzeydoğu İtalya'da Bergamo kentinden bir papazın temsil ettiği örnek aşırı olabilir ama Mussolini kültünün gücü hakkında bir fikir verebilir. Faşist sadakatin özel bir eyleminin bir ödülü olarak Duçe'den imzalı bir fotoğraf almış olan bu papaz bir teşekkür notu yazmıştır: "Düşünceli yüzünüzü ve kendi elinizle yazmış olduğunuz harfleri üzerinde taşıyan bu resmi öptüm... Resminiz benim için kutsal olarak kalacaktır ve Tanrı'nın yardımıyla sizi hiçbir zaman hayal kırıklığına uğratmamaya çalışacağım... Duçe, her gün her şeye gücü yeten Efendimize anne babanızın ve Arnaldo'nun kutsal ruhları... Siz ve ana yurdumuz için dua ediyorum."[39]

Papazın Mussolini'nin kardeşinin ruhu için heyecanlı duaları Duçe'nin kalbindeki açık bir yaraya dokunmuştur. 1931 Aralık'ında Milano'da sisli bir gün Arnaldo tren istasyonundan evine giderken bir kalp krizi sonucu ölmüştü. Daha kırk altı yaşındaydı. Bu çocukken onunla aynı yatağı paylaşmış olan Mussolini için korkunç bir darbe olmuştu; çünkü onun kendisine daha yakın hissettiği ve hemen hemen aynı ölçüde güvendiği başka bir kimse yoktu.[40]

Her gece saat onda yaptıkları telefon konuşmasında Mussolini ve Arnaldo sadece bir sonraki gün gazetelerinde neyin yayımlanacağı konusunu değil, Mussolini'nin aklında olan her şeyi tartışmaktaydılar. Arnaldo Benito'yu görmek için sık sık Roma'ya gelmekteydi ve Duçe'nin sinirlenmesi ve küçük kardeşine bağırması da alışılmadık bir şey değildi. Navarra'nın söylediğine göre bir seferinde Arnaldo, Palazzo Chigi'ye gelmiş ve belki böyle bir patlamadan kaçınmak için sadece kardeşinin özel sekreteriyle konuşmak istediğini söylemişti. Navarra Mussolini'ye kardeşinin binada olduğundan fakat kendisini görmek istemediğinden söz etmiş, bundan rahatsız olan Mussolini Arnaldo'nun derhal ofisine gelmesini istemiştir. Kardeşi bu isteği yerine getirmiş, kapının dışında bulunan Navarra zavallı Arnaldo'ya yöneltilen öfkeli bağırışlar duymuştur. Küçük kardeş ofisten çıktığında Navarra binada olduğunu söylediği için kendisinden özür dilemiştir.

Arnaldo, "Üzülme, eğer herkes onu benim kadar tanısa o kadar üzülmez. O bağırır ama ısırmaz" demiştir.[41]

39. Franzinelli ve Marino 2003, s. XII'den aktarılmıştır.
40. Bosworth 2002, s. 44-46.
41. Navarra 2004, s. 21'den aktarılmıştır.

Bazıları Arnaldo'nun ölümünü Mussolini için bir dönüm noktası olarak görmektedir. Tam olarak güvendiği bir insanın bu kadar ani ve beklenmedik ölümü Mussolini'yi daha kapalı, etrafındaki insanlara karşı daha şüpheci biri yapmıştır. Kardeşinin cenaze töreninin yapıldığı gün "Şimdi artık her şeyde sadece kendime güveneceğim" demiştir. Birkaç gün sonra kız kardeşi Edvige'ye şunları yazmıştır: "Darbe o kadar beklenmedik ve korkunç oldu ki sinirlerimin tekrar düzelmesi çok zaman alacak. Ağlıyorum, ağlıyorum."[42]

Mussolini gücünü gitgide daha çok kalabalıkların dalkavukluğunda bulmaya başlamıştır. Arnaldo'nun ölümünden üç ay sonra Roma'da düzenlenen bir tören kendisinin İtalya'yı yeni büyüklüğüne götürecek özel bir insan olduğu yönünde giderek artan duygusunu besleyen bu tür ritüellerden biri olacaktır. Faşist hareketin temellerinin atılmasının on üçüncü yıldönümüdür. Çocuklardan yaşlı adamlara kadar Kara Gömleklilerin meydana getirdiği ucu görünmeyen bir insan seli, disiplin içinde Piazza Venezia'ya yürümektedir. Bandolar faşist marşlar çalarken başlarının üzerinden uçak grupları geçmektedir. "Alala" faşist çığlıkları havayı yırtmaktadır. Akşam saat altıda uçaklar gitmiş fakat on binlerce kendinden geçmiş faşist ellerindeki bayrakları sallayarak hâlâ geniş meydanı doldurmaktadır. Büyük Savaş'ın, Roma'ya Yürüyüş'ün gazileri, gençlik kulüplerinin faşist üyeleri, işçiler, üniversite öğrencileri, her yaş ve meslekten insanlar Mussolini'nin konuşacağı balkona doğru birbirlerini sıkıştırmaktadır. Neşeli kalabalık sağ elini Roma selamı vererek havaya kaldırmış olan diktatörü pencerede gördüğünde bando faşist marşı "Giovinezza"yı çalmaya ve kalabalık hep bir ağızdan şarkı söylemeye başlamıştır.

İnsanlar "Du-çe, Du-çe" diye bağırmaktadırlar. Mussolini'nin gazetesi olan *İl Popolo d'Italia*, olayı parlak bir biçimde tasvir ederken tezahüratın "muazzam bir dini törendeki" gibi olduğunu belirtmiştir. "Dikkat" diye bağırıldığında gök gürültüsüne benzeyen bu tezahürat birdenbire kesilmiş ve meydanın üzerine büyülü, ümitli bir sessizlik inmiştir.

Faşist askeri üniformasını giymiş olan Mussolini başı açık bir şekilde kalabalığa hitap eder. Her zaman yaptığı gibi konuşmasını alametifarikası olan nakaratla bitirir: "İtalya kimin?" On binlerce ses hep bir ağızdan karşılık verir: "Bizim!" Ayrılmasından sonra kalabalık iki üç kez onu yeniden balkona çağırır. Ellerini Roma

42. De Felice 1974, s. 174, 300-3.

selamı içinde havaya kaldırmış olan Mussolini kalabalığı bir çeşit kutsar. Sonunda duygusal olarak tükenmiş ama gözleri gurur ve enerjiyle parlamakta olan genç, yaşlı faşistler mutlu bir şekilde evlerine dönerler. Tüm ülkede sonraki aylar ve yıllarda İtalyanlar bu töreni sonsuz kez tekrar edeceklerdir.[43]

Faşist ve Katolik ritüelin baş döndürücü bir karışımını geliştirerek Duçe kültüne dinsel bir hava kazandırmada Katolik papazlar sınıfı belirleyici bir rol oynamıştır. Rahipler faşist gençlik örgütlerinin ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. İki bin beş yüz kurum papazı, dört milyon üyeye hizmet vermektedir. Kurum papazlarının işini denetleyenler arasında görevi tümüyle faşist gençlikle ilgilenmek olan bir piskopos vardır. Bu papazlar geleceğin İtalyanlarının Katolik Kilisesi'yle Mussolini ve faşizme sadakatlerini bir paranın iki yüzü gibi görmelerini sağlamaya yardımcı olmaktadırlar.[44]

1933 Ekim'inde çok sayıdaki bu tür örneklerin birinde faşist milislere vaiz olarak hizmet veren yüz elli iki papaz Palazzo Venezia'da toplanmıştır. Kahramanları görününce onlar onun için hazırlamış oldukları "Duçe'ye Övgü" adlı bir müzik parçasını seslendirirler:

Selam sana yenilmez Duçe
Barışta ve savaşta
Ülkemizin kurtarıcısı
Senin İtalya'nın yeni kahramanlarına
Verdiğin işaretleri, ilham ve kudretini
Rehberlik ve ışığını
İzlemeye hazırız
Liderimiz sensin
Sen bizim Duçe'mizsin.[45]

43. Gentile (1993, s. 283-85) *Il Popolo d'Italia*'nın 24 Mart 1932 tarihli yazısından geniş seçmeler yapmaktadır. Mussolini'nin nutukları ve onların etkisinin ritüel yanlarının bir tahlili için bkz. Galeotti 2000, s. 49-50.

44. Franzinelli 1995, s. 171-72. Üyelik numarası 1934'ten kalmadır. 1928 Nisan'ında Tacchi Venturi PNF'nin ulusal başkanını tüm faşist kadın gençlik gruplarına rehberlik edecek sekiz emrin (üçüncü emir: "Duçe'yi sev"dir) kısa bir süre önce yayımlanmış olmasından dolayı tebrik eder. Fakat onda çarpıcı bir eksikliği fark eder: Onda Tanrı'dan söz edilmemektedir. Ve bu eksikliği gidermek için dokuzuncu bir emrin eklenmesini teklif eder: "Tüm iyiliklerin kaynağı olan Tanrı'dan kork ve O'nu sev": ARSI, TV, b. 13, fasc. 878, Tacchi Venturi a Augusto Turati, 28 aprile 1928. Turati, teklif edilen eklemenin gereksiz olduğu çünkü onun "Bütün bu normlara nüfuz eden ruh, Hıristiyan ve Katolik ruhtur" cümlesinde zaten mevcut olduğu cevabını verir. A.g.e., Turati a Tacchi Venturi, 2 maggio 1928.

45. Franzinelli (1995, s. 140), çok sayıda papazın "Kutsal Duçe"lerine karşı sergile-

Ana faşist ritüeller tipik olarak (küçük bir kasabada) bir papaz veya (bir şehirde) bir piskopos tarafından yönetilen sabah ayiniyle başlamaktaydı. Onu bir yürüyüş ve toplanma takip etmekteydi ve bu arada Duçe'den gelen bir mesaj okunmaktaydı. Kiliseler ve katedraller bu ritüellerde onların duygusal gücünü artıran teşvik edicilerdi. Roma'ya Yürüyüş'ün 1933'teki yıldönümünde gece Milano Katedrali'nin ön cephesinin yarısına Mussolini'nin yüzünün sert görüntüsü yansıtılmıştır. Böylece Mussolini'nin hayaletimsi yüzü kalabalığa tepeden bakmıştır. Avrupa tarihçisi Piers Brendon papanın "Katolik Kilisesi'nin İtalya'da dua etmekte olan faşist parti izlenimini verdiği ve müminler gibi yurttaşların diz çökerek ellerinden geldiğince ödevlerini yapmaları gerektiği fikrini telkin ettiğini" söylemektedir.[46]

Faşist rejim hakkında eleştirel bir şey söylemeye cesaret eden az sayıda rahip yerel faşistler tarafından yetkililere ihbar edilmiştir. Bu tür şikâyetlerin çoğu yerel seviyede ele alınmış, piskoposlar dik kafalı papazlarını disipline sokmuşlardır. Eğer bir rahip buna itiraz ederse konu Roma'ya taşınmıştır. Papalık nezdindeki İtalyan büyükelçisinin görevleri arasında bu tür raporlar geldiğinde Vatikan'ı harekete geçirmek de vardır. Tipik bir vakada 1932 Kasım'ında Vatikan, Cremona piskoposluk bölgesindeki yerel bir papazla ilgili bir şikâyet ihbarı almıştır. Bölge piskoposuna konuyu araştırması söylenmiştir. Piskopos konuyu önemsiz gibi göstermeye çalıştığında Monsenyör Pizzardo kendisine cevabının yetersiz olduğunu bildirmiştir. Piskoposun rahibe "4 Kasım günü yaptığı ve iyi bir izlenim bırakmayan konuşmasının tersi yönünde bir konuşma yapmak üzere ilk mümkün fırsatı kullanması"nın görevi olduğu söylenmiştir.[47]

Birkaç ay sonra papa, Katolik Eylem'in üniversite grubu papazı olan Giovanni Mantini'nin faşist karşıtı olduğu yönündeki şikâyetler üzerine harekete geçer. Onu görevinden uzaklaştırır. Babası parlamentoda Halkçı Parti'nin bir milletvekili olmuş olan kızgın Montini öfkesini papaya değil, onun kararını kendisine ileten Pizzardo'ya yöneltir. Pizzardo'nun kendisini "teselli edici, övücü, değer bilici tek bir kelime sarf etmeksizin" işinden atmasından şikâyet eder.

---

dikleri korkutucu kölelik derecesini göstermemiş olsa papazların bu davranışının komik olacağını söylemektedir.

46. Brandon 2000, s. 133. Duomo'daki resim Gentile 1993, s. 173'te verilmiştir.

47. ASV, AESI, pos. 812, fasc. 444, ff. 7r-13r, Pizzardo a Cazzani, 21 novembre 1932. Bu vakada piskopos Giovanni Cazzani, bir papazın söylenen-şeyi yapmasının onur kırıcı olduğunu belirterek tutumunu korumuştur.

Birkaç sene sonra artık Mussolini'ye karşı hayranlığı azalmış olan papa, Montini'ye eski haklarını iade edecektir. Bu kaza, Montini'nin kariyerine hiçbir zarar vermeyecek, çünkü otuz sene sonra o, Papa VI. Paul adını alarak Aziz Peter'in tahtına oturacaktır.[48]

1932'de Mussolini bir burjuva alışkanlığı olan el sıkmanın yerine daha erkeksi Roma selamının geçeceğini bildirir. Üniversite profesörlerinden faşist sadakat yemininde bulunmalarını talep etmekle kalmaz, mezuniyet günlerinde kara gömlek giymeleri üzerinde de ısrar eder. 1934'ün sonuna gelindiğinde tüm ilkokul öğretmenleri okulda nerede olurlarsa olsunlar siyah gömlek ve parti üniforması giymek zorundadırlar.[49]

Aynı yıl daha erken bir tarihte bir başka plebisit yapılır. Torino piskoposluğunun haftalık gazetesi tüm ülkede Katoliklerin papazları ve piskoposlarından duydukları duyguyu ifade eder: "Torino halkı! Benito Mussolini hükümetiyle aynı görüşte olduğunuzu göstermek üzere oy verme kulübelerine koşun... Faşizm karşıtlığı bitti!"[50] Mussolini'nin yapmak sıkıntısına katlanacağı son seçimdir bu. On milyon İtalyan "evet" diye oy vermiştir, sadece on beş bin kişi "hayır" demiştir.[51]

48. Bkz. Wolff 1985, s. 239, 245; Bendiscioli 1982.
49. Goetz 200; Falasca-Zamponi 1997, s. 110-203-4.
50. Reineri 1978, s. 183'ten aktarılmıştır.
51. Oy verme hakkına sahip olan bütün seçmenlerin yüzde doksan altısı oy kullanmıştı.

On Dördüncü Bölüm

Protestan Düşmanlar ve Yahudiler

11 Şubat 1932, yani Lateran Antlaşması'nın üçüncü yıldönümü sabahı dört siyah limuzinden meydana gelen bir konvoy iki yanında tören kıyafetleri içindeki karabinalı süvariler (*carabinieri*) eşliğinde Vatikan'a doğru yol almaktaydı. Vatikan şehrine girişlerinde İsviçreli muhafızlar tarafından selamlanan arabalar San Damaso Avlusu'na girdiler. Orada bir Papalık bayrağını taşıyan Papalık jandarmaları ve boyunlarında kırma yakaları, yanlarında parlak baltalı kargıları ve küçük eğri bıçaklarını kuşanmış olarak Palatina şeref kıtası tarafından karşılandılar. Çatalkuyruklu diplomat kıyafetini giymiş Mussolini arabadan indi. Ceketinin kollarında bol miktarda yaldızlar vardı ve pantolonunun iki yanından aşağıya doğru geniş yaldızlı şeritler inmekteydi. Bir elinde kuş tüylü şapkasını tutmaktaydı ve beline de tören kılıcını takmıştı.[1]

Basın aylardır bu ziyareti konuşmaktaydı. Önceki eylül, Mussolini ve Tacchi Venturi'nin Katolik Eylem'le ilgili kavgayı sona erdiren anlaşmayı imzalamalarından üç gün sonra *New York Times*'ın baş sayfasında "Mussolini Bu Hafta Papayı Ziyaret Edecek" başlığı atılmıştı.[2] Bundan sonra çok sayıda gazete haberi ve diplomat

1. De Vecchi'ye göre Mussolini bir gün önceki *L'Osservatore romano*'nun bu olaydan hiç söz etmemiş olmasına sinirlendiği için ziyaret son dakikada az kalsın iptal edilecekti. Ancak Monsenyör Pizzardo'nun müdahalesiyle ve Vatikan gazetesinin o gün öğleden sonra haberi veren özel bir baskı yapması sonucunda De Vecchi Mussolini'yi yumuşamaya ve ziyareti yapmaya ikna etmiştir: De Vecchi 1983, s. 219-21.

2. Bir sonraki hafta bir haber ziyaretin "hemen hemen kesin olarak" o hafta gerçekleşeceğini ilan etmişti: Arnaldo Cortesi, "Mussolini's Visit to Pope Arranged... Event May Occur Today", *NYT*, September 17, 1931, s. 13. Fransa büyükelçisi ziyaret tarihi

raporu Duçe'nin uzun zamandan beri beklenen ziyaretinin yakında gerçekleşeceğini bildirmişti; fakat tahmin edilen her tarih ikisi arasında herhangi bir buluşma olmaksızın geçmişti.[3] Nihayet Mussolini ziyaret tarihi olarak şubatı tespit etmişti.[4]

Ziyaretin hazırlık safhasında XI. Pius diktatöre özel bir Papalık nişanı takdim etmişti. Bir ocak sabahı Borgongini bu nişanı takdim için Palazzo Venezia'ya gelmişti. Resmi sabah kıyafeti içinde pırıl pırıl parlayan Duçe gururlu bir şekilde büyükelçiyi karşılamıştı. Büyükelçi ona papanın mektubunu sunmuş, Mussolini rulo şeklindeki bu mektubu dikkatle incelemişti. İnanılması pek akla yakın olmamakla birlikte "Latinceyi okuyup anlayabilen az sayıdaki İtalyandan biriyim" diye övünmüştü. Büyükelçi bundan sonra diktatöre papanın hediyesi olan altın bir haçla birlikte çok güzel bir yaldızlı yakayı vermişti. Eski kilise düşmanı kabadayı artık Papalık Sarayı'nın bir şövalyesi olmuştu.[5]

---

olarak 19 Eylül'ün tespit edildiğini fakat kısa bir süre önce 20 Eylül Bayramı'nın lağvedilmiş olmasının arifesinde böyle bir ziyaretin "bir teslim olma olarak yorumlanmasının mümkün olması"ndan ötürü Mussolini'nin son dakikada vazgeçtiğini bildirmiştir: MAEI, cilt 266, 178, Fontenay au Ministre des Affaires Étrangères, 29 septembre 1931.

3. MAEI, cilt 266, 209-211, Fontenay au Président du Conseil, Ministre des Affaires Étrangères, 17 Janvier 1932.

4. Kardinal Pacelli Tacchi Venturi'yle bir konuşmasına dayanan 27 Kasım'la ilgili notlarında bunu bildirmektedir: ASV, AESS, pos. 430b, fasc. 357, f. 68. 19 Aralık 1931'de üzerinde "Kutsal Peder'den çok değerli Pacelli'ye dikte edilmiştir" yazısı bulunan bir not, Tacchi Venturi'ye papanın "bir süre düşündükten sonra" görüşme için teklif edilen 11 Şubat tarihini kabul etme kararını verdiğinin Mussolini'ye bildirilmesi talimatını vermektedir. Venturi'nin bunun yanında papanın bunu Katolik Eylem'e kısa bir süre önce yapılmış olan muamelenin Anlaşma'larını ihlal etmesinden ötürü Mussolini'nin özür dilemesinin bir ifadesi olarak yorumladığını söylemesi gerekmektedir. "Bunu söylemek zorundayım çünkü eğer o gün Mussolini gelirse Kutsal Peder onu kabul edecek, oturtacak, sonra onunla konuşacak ve kendisine belki gülümseyerek teklif edilen tarihi memnuniyetle kabul etmiş olduğunu söyleyecektir... Çünkü o Mussolini'nin övgüye değer bir amaçla Anlaşma'larının 43 ve 44. maddelerinin -Katolik Eylem'in faaliyetlerine özgür bir biçimde devam etme imkânını veren maddelerin- ihlalinden ötürü saygılı bir şekilde özür dilemek istediğine inanmaktadır": ARSI, TV, b. 20, fasc.1524, Pacelli a Tacchi Venturi, 19 dicembre 1931.

5. Birkaç gün önce Borgongini papanın isteği üzerine Quirina Sarayı'na Kral III. Victor Emmanuel'e En Yüksek İsa Nişanı Yakası'nı tevdi etmek için gitmişti: "Dopo il conferimento dell'Ordine Supremo di Christo a S.M. il Re d'Italia", *OR*, 7-8 gennaio 1932, s. 1. Daha sonra karşılıklı olarak madalya alıp verme olayını tamamlamak üzere büyükelçi hem Cesare de Vecchi'ye hem de dışişleri bakanı Dino Grandi'ye Piyano Tarikatı'nın Büyük Haçı'nı takmıştı: "La Gran Croce dell'Ordine Piano al Ministro italiano Grandi e all'Ambasciatore De Vecchi", *OR*, 12 gennaio 1932, s. 2.

Mussolini Papa'yla görüşmek için Vatikan'a gelişinde Monsenyör Pizzardo tarafından karşılanıyor, 11 Şubat 1932.

Papayla tarihsel buluşma gününe Mussolini göğsünde bu Papalık haçını sallayarak fakat yaklaşık on dakika erken gelmişti ve kendisini karşılamakla görevli olan Monsenyör Pizzardo sıkıntılı bir duruma yol açacak bir şekilde henüz ortalıkta görünmemekteydi. Papalık muhafızları hazır olda durmak ve kendisini selamlamak dışında ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Kapının yanında Duçe'nin gelişini ilk görenler arasında bulunma şerefine erişmek amacıyla papanın büyük kız kardeşi ayakta durmaktaydı. O şüphesiz Mussolini'ye herhangi bir şey söylemek durumunda değildi. Sonunda Pizzardo papanın kendisini son dakika talimatlarını vermek üzere kütüphanede tutmasından ötürü geç kalmış bir durumda koşarak merdivenleri iner. Jandarmalar, İsviçreli muhafızlar, Papalık teşrifat görevlileri hep birlikte merdivenleri tırmanırlar.

Mussolini Clementine Hall'e giden geniş merdivenlere yönelir. Büyük salonun yüksek duvarlarının üst kısımlarının üçte ikisi ve

---

Vatikan'daki Fransa büyükelçisine daha önce papanın krala, Mussolini'ye ve diğerlerine vereceği bu nişanlardan söz edilmişti. Büyükelçi, Mussolini'nin Pacelli, Borgongini ve Tacchi Venturi'ye vermiş olduğu madalyalara Vatikan tarafından karşılık verilmemiş olduğu yönünde hükümetin şikâyet ve memnuniyetsizliğini gidermek için papanın onları verdiği görüşüne varmıştır: MAEI, cilt 266, 202-4, Fontenay au ministre des affaires étrangères, 8 janvier 1932.

tavanının tümü Rönesans freskleriyle süslüdür. Bir duvardaki friz temel erdemleri tasvir ederken onun tam karşısındaki duvarda bulunan bir başka friz teolojik erdemleri göstermektedir. Salonun tavanını Alberti'nin *Aziz Clement'in Yüceltilmesı* adlı fresk süslemekte, duvarların alt kısmını ve dikdörtgen şeklindeki geniş odanın tüm zeminini ise renkli mozaikler örtmekteydi. Duçe'nin tarihi ziyaretine tanık olmak için davet edilmiş olan yirmi insan salonun büyüklüğü içinde kaybolmuş görünmekteydiler.

Teşrifatçıbaşı ve papanın kütüphanesine kadar Mussolini'ye eşlik etmekle görevli Monsenyör Caccia Dominioni Duçe'yi karşılamak üzere salona girdiğinde şaşkına döner. Çünkü orada resmi kıyafetli erkekler arasında bir kadın, yabancı bir gazeteci ayakta durmaktadır. Bu, imkânsızdır. Böyle bir olayda bir kadının bulunması yasaktır. Mussolini ise daha şimdiden merdivenleri yarılamıştır.

Caccia, "Signorina, burayı derhal terk etmenizi rica ediyorum" diye kadına hitap eder.

Sarışın kadının yüzü sıkıntıyla kızarır fakat bulunduğu yerden ayrılmaz. "Kesinlikle burada bulunma hakkına sahibim" diye cevap verir.

Caccia, "Burada haklara karar veren benim" der. "Sizin burada bulunma hakkınız yok. Ben Kutsal Peder'in emirleri doğrultusunda hareket ediyorum."

Kadın kınayıcı bir şekilde elinde tuttuğu davetiyeyi sallar. Caccia, Mussolini'nin maiyetiyle birlikte merdivenleri çıktığını duyarak öfkelenir. "Signorina, nazik sözlerden başka bir yola gitmek istemiyorum" der. Yakınında ayakta duran iki iri cüsseli jandarmaya bir bakış fırlatır. "Ama burayı derhal terk etmezseniz beni harekete geçmeye mecbur edeceksiniz."

Kızgın ve incinmiş kadın yumuşar ve bir papaz onu arka bir çıkışa götürür. Tam o anda Mussolini içeri girmiştir. Caccia onu coşkulu bir şekilde karşılar. İsviçreli muhafızlar kılıçları havada hazır ol vaziyetine geçerler.

Caccia Mussolini'yi her biri papanın birliklerinden, soylu muhafızlardan ve yüksek görevlilerden meydana gelen gruplarla dolu bir dizi büyük salondan geçirir. Küçük Taht Odası'na varırlar. Oradan Duçe Pius'un kendisini beklediği Papalık kütüphanesine geçer.[6] Duçe'nin ısrarı üzerine daha önce ayarlanmış olduğu gibi

6. "Nostre informazioni", *OR*, 12 febbraio 1932, s. 1. Dışarı çıkarılan kadın meselesi, bu olay olduğunda davet edilmiş misafir olarak orada bulunan Morgan tarafından

Mussolini ne eğilir ne de papanın elini öper. Bunlar geleneksel olarak Katolik bir hükümet başkanının uyması beklenen şeylerdir. Papa fotoğraf çekilmesine izin vermemekteydi fakat popüler bir haftalık haber dergisinin ressamı halk için bu sahneyi çizmiştir. Resim beyaz elbisesi, beyaz Papalık takkesi ve kırmızı ayakkabılarını giymiş, üzerine zengin bir kumaş geçirilmiş kırmızı koltuklardan birine oturmuş olan papayı göstermektedir. Papanın önündeki masanın diğer tarafında ise sırma işlemeli diplomatik ceketi, sarı şeritli pantolonu, boynunun etrafında papanın hediye ettiği haçla Mussolini oturmaktadır.[7]

Tarihi buluşma basının dünya çapındaki haberlerine konu olur. *Chicago Daily Tribune* "Papa ve Duçe Dostluk Havası İçinde El Sıkıştılar" şeklinde bir başlık atar. *New York Times*'ın ilk sayfasındaki manşetin başlığı ise "Papa ve Mussolini Vatikan'daki Görüşmede Sıcak Duygular Ortaya Koydular" şeklindedir.[8] Fakat iki adamın hayatlarında sadece tek bir defa gerçekleştirecekleri bu görüşmenin en iyi hikâyesini Mussolini'nin kendisi krala kendi el yazısıyla yazıp gönderdiği mektubunda anlatmıştır.

Buna göre papa kendisini oturmaya davet etmiş, ona kocasının İtalya konsolosu olarak görev yaptığı Şanghay'da bulunan kızı Edda'nın durumunu sormuştur.

---

anlatılmaktadır (1939, s. 190-97). Vatikan veya İtalyan basını tarafından yazılmamıştır.

7. Bu elle çizilmiş resim *La Domenica del Corriere*'nin 21 Şubat 1932 tarihli sayısının kapağında yayımlanmıştır. Emil Ludwig'in Mussolini'yle bir kitap hacmindeki mülakatının İtalyanca baskısı yayımlandığında papayı en fazla inciten kısım Duçe'nin papanın önünde eğilmeyi veya yüzüğünü öpmeyi nasıl reddettiğini anlattığı paragraf olmuştur. Bu paragraf ve Mussolini'nin insanların Tanrı'ya nasıl tapacaklarının onların kendine bırakılması gerektiğini söylediği kısım dahil olmak üzere papanın karşı çıkılabilir bulduğu diğerleri ilk baskısından sonra İtalyanca versiyonundan çıkarılmıştır: MAEI, cilt 266, 255, Charles-Roux â président du conseil 29 juillet 1932; a.g.e., 291-92, 27 ottobre 1932; Chiron 2006, s. 293. İtalyan büyükelçiliğinde büyükelçiden sonra gelen ikinci adama göre, haziranda Mussolini, Kilise hakkındaki yorumlarını yayımlamakla "bu büyük Yahudi'nin kendisine ihanet ettiğini" söylemiştir: ASV, AESI, pos. 887, fasc. 593, f. 421, 15 iuglio 1932. 10 Kasım'da Tacchi Venturi mutlu bir çehreyle Emil Ludwig'in bu kitabının yeni baskısının yayımlandığını bildirmiştir. Yeni baskıda "Roma ve Kilise" kısmındaki bütün itiraz edilen pasajlar çıkarılmış olduğu için kitap beş sayfa küçülmüştür: ASV, AESI, pos. 667, fasc. 128, f. 48r.

8. David Darrah, "Pope and Duce Clasp Hands in Friendship Pact", *CDT*, February 12, 1932, s. 10; Arnaldo Cortesi, "Pope and Mussolini Show Warm Feeling in Vatican Meeting", *NYT*, Febrary 12, 1932, s. 1.

Mussolini ve Papa, Papa'nın kütüphanesinde, 11 Şubat 1932.

Asgari ölçüde teati ettikleri bu tür nezaket konuşmalarından sonra Pius konuyu en acil olduğunu düşündüğü meseleye getirmiştir. Şaşırmış olan Mussolini'ye –çünkü o bu konunun görüşme gündemlerinin en tepesinde olmasını beklememektedir– Protestanlık propagandasının "piskoposların yapmış oldukları bir çalışmada ortaya çıktığı üzere" hemen hemen tüm İtalya'daki piskoposluk bölgelerinde gelişme kaydettiğini, Protestanların giderek daha çok cesaretlendiklerini, onların İtalya'da örgütlemek istedikleri "misyonlar"dan söz ettiklerini söylemiştir. Onlar, papaya göre, Katolik dışı dinlere "kabul edilen" dinler olarak atıfta bulunan Lateran Antlaşması'nın talihsiz dilinden yararlanmaktadırlar. Papa anlaşma imzalanırken bu dinlerin "müsamaha gösterilen" dinler olarak adlandırılmasını tercih ederek bu cümleye karşı çıkmıştır.

Mussolini İtalya'da 37.000'i yabancı uyruklu olmak üzere sadece 135.000 Protestan'ın yaşadığına, bunun 42 milyon Katolik nüfus içinde bir su damlasından ibaret olduğuna işaret etmiştir.

Papa Protestanların sayısının az olduğunu kabul etmiş fakat tehdidin gene de büyük olduğunu ileri sürmüştür. Duçe'ye konuyla ilgili uzun bir rapor vermiştir. Bundan sonraki yıllarda diktatörden Protestanları durdurması yönünde sürekli olarak taleplerde bulunacaktır.

Konuşma bundan sonra Katolik Eylem'le ilgili anlaşmazlığa dönmüştür ve burada Mussolini'nin papanın sözleriyle ilgili olarak verdiği açıklamayı ihtiyatla ele almalıyız. Tartışmanın dostça çözülmüş olmasından dolayı duyduğu memnuniyetini belirttikten sonra papa –Mussolini'ye göre-, şunları söylemiştir: "Düzen, otorite ve disiplin ilkelerini savunmaya yönelen faşist öğretiler topluluğu içinde ben Katolik öğretilere aykırı bir şey görmüyorum."

Papa "totaliter faşizm" ilkesini anlayabileceğini fakat bunun sadece maddi alanla ilgili olduğunu sözlerine eklemiştir. Bunun yanında manevi ihtiyaçların da bulunduğu ve onlar için gerekli olanın "Katolik totalitercilik" olduğunu söylemiştir.

Mussolini "Kutsal Peder'le aynı görüşteydim" diye yorum yapmıştır. "Devlet ve Kilise iki farklı planda iş görürler ve bundan ötürü bir kez karşılıklı alanları belirlendikten sonra onlar birlikte çalışabilirler."

Nihayet papa Bolşeviklerin Hıristiyanlığı ortadan kaldırma niyetinde olduklarını söylediği Rusya'da olup biten şeylerle ilgili üzüntüsünü ifade etmiştir. "Bunun altında" demiştir, "Yahudiliğin Hıristiyanlıktan nefreti de var". Kendisi Polonya'da büyükelçi iken "bütün Bolşevik alaylarda sivil komiserlerin Yahudiler olduğunu gördüm" demiştir. Bununla birlikte papa İtalya Yahudilerinin bir istisna oluşturduğu düşüncesindedir. Duçe'ye Milano'da Kilise'ye önemli bağışta bulunmuş olan bir Yahudi'den ve Milano hahamının Yahudi dilinin bazı inceliklerini çözmesinde kendisine yardımcı olmasından sevgiyle söz etmiştir.

Görüşmenin sonunda papa Mussolini'ye üç Papalık madalyası daha vermiştir.[9] Mussolini bundan sonra kendisiyle yirmi

9. Mussolini'nin krala vermek üzere papayla görüşmesi hakkında kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu bu rapor ACS, CV, b. Fasc. 34'te bulunmaktadır. Yayımlanmış bir kopyası DDI, dizi 7, cilt 11, n. 20'den elde edilebilir. Ziyaretin debdebesi CC, 1932 I, s. 480-81'de anlatılmaktadır.

dakika geçireceği genel sekreter Kardinal Pacelli'nin bürosuna gitmiştir. Bundan sonra da Meryem Ana'nın Sunağı önünde diz çökmek üzere Aziz Peter Kilisesi'ne doğru yola çıkmıştır. Gazete fotoğrafçıları onun dua ederken bir resmini çekmek istediklerinde Mussolini hemen ayağa kalmış ve onları yanından uzaklaştırmıştır. "Hayır, hayır! Bir insanın dua ederken fotoğrafı çekilmemelidir" demiştir.[10] Kimse diktatörün diz çökmüş bir vaziyette fotoğrafını çekmeyecektir.

Mussolini coşkulu bir vaziyette evine varacaktır. Ziyaretin ayrıntılarını öğrenmek isteyen çocuklar etrafını saracaklardır. Rachele ise daha az etkilenmiştir. Mussolini'nin heyecanlı anlatımını soğuk bir edayla kesecektir: "Papanın ayağını da öptün mü?" Bunun üzerine Mussolini sözlerine birdenbire son verecektir.[11]

Mussolini, Papa'yla görüşmesinden sonra Vatikan'da, 11 Şubat 1932. Soldan sağa: Monsenyör Caccia Dominioni, Cesare De Vecchi, Mussolini.

10. "SGR Mussolini and the Pope", [London] *Times*, February 12, 1932, s. 11.
11. E. Mussolini 1957, s. 135.

Ertesi ay, bir unvan dağıtma yarışı içinde Mussolini ve kral birbirlerine onurlar bahşederler. Kardinal Pacelli'ye onu kralın bir "kuzen"i yapan İtalya'nın en yüksek madalyasını, En Kutsal Müjde nişanının en üst rütbesini, Pacelli'nin iki sekreterine, yani Monsenyör Pizzardo ile Ottaviani'ye Aziz Maurice ve Lazarus Büyük Haçı'nı verirler. Fakat Kilise mensuplarının en çok dikkatini çeken şey Vatikan'da resmi bir görevi olmayan birine verilen madalyadır: Peder Pietro Tacchi Venturi de Büyük Haç madalyasını almıştır.[12]

Papa şimdi İtalyan diktatörle bir işbirliği dönemine girer. O sırada tesadüfen Roma'da bulunan Nice piskoposuna papa, Mussolini sayesinde Katolik Kilisesi'nin İtalya'da bir kez daha güçlü bir mevki elde ettiğini söyler. Piskopos kendisine Katolik Eylem'le ilgili yakın zamanlardaki sürtüşmeyi hatırlatınca papa ondan Mussolini'nin etrafını sarmış ve Kilise'nin düşmanı olan insanları sorumlu tutar: "Onu hâlâ şimdi şu oturduğunuz koltukta oturmuş, bana 'Evet, bazı hatalar yaptığımızı kabul ediyorum; fakat tüm ekibime karşı savaş vermek zorundaydım' dediğini görüyorum" der.[13]

Aynı yıl papa dünya basınında bir hayranlık dalgası başlatacak olan yetmiş beşinci doğum yıldönümünü kutlar. *New York Times* uzun bir makalede "Vatikan Kütüphanesi müdürünün sakin bilim insanı görünüşünün arkasında doğuştan bir liderin çizgilerinin bulunduğunu" keşfetmekten duyulan şaşkınlığı ifade eder. (*New York Times* farkında olmaksızın üç yıl önce Cesare de Vecchi'nin papayla bir görüşmesinden sonra yapmış olduğu yorumu tekrar etmektedir: De Vecchi "Başka her irade Kutsal Peder'in iradesinin önünde eğilmektedir" demiş ve sözlerine XI. Pius'u bir hükümetin veya ordunun başında rahatça gözünün önüne getirebildiğini eklemiştir. "Mümkün her entrika bu granit blokuyla karşılaştığında

12. Fakat Fransa'nın Vatikan büyükelçisi Fontenay, bu karşılıklı unvan değiş tokuşunun İtalyan Katoliklerine "faşizmin Papalık tarafından bir tür tanındığı" izlenimini vermiş olmasından dolayı üzgündür: MAEI, cilt 266, 229-31, Fontenay à président du conseil, ministre des affaires étrangères 4 mars 1932 ve cilt 232-33, 10 mars 1932. Tacchi Venturi'nin kendisini onurlandırdığı için Mussolini'ye göndermiş olduğu teşekkür mektubu ACS, CR, b. 68, 7 marzo 1932'de bulunmaktadır. Cizvit tarikatının başı olan General'e gönderdiği bir mektupta Tacchi Venturi, De Vecchi'nin kendisine Mussolini'nin İtalyan hükümetiyle Kilise arasında karşılıklı anlayışı ilerletmek için yaptıkları her şeyden ötürü bütün Cizvitleri onurlandırmak istediğini söylediğini belirtmektedir: ARSI, TV, b. 20, fasc. 1534, Tacchi Venturi a Ledóchowski, 3 marzo 1932.

13. Bu yorumlar 1932 yılının sonuna doğru yapılmıştır: MAEI, cilt 266, 298-99, Charles-Roux à prèsident du conseil, 15 décembre 1932.

parçalanacaktır.")[14] *Times*'taki makale Pius'un hâlâ genç bir adamın dinç yürüyüşüne sahip olduğunu ve uyanık kaldığı saatlerin hemen hemen tümünü çalışmakla geçirdiğini ileri sürmüştür.[15]

Papanın gerçekten çok yorucu bir programı vardır. 1933-34 Kutsal Yıl'ında iki milyon hacı Roma'ya gelecek ve papa sayısız konuşmalar yaparak, ayinler yöneterek onların çoğuyla görüşecektir. İsa'nın çarmıha gerilmesinin bin dokuz yüzüncü yıldönümüne işaret eden Kutsal Yıl, Paskalya'dan Paskalya'ya uzanmaktaydı.[16]

XI. Pius bir hatip değildi. Halkla görüşmelerinde her yeni düşüncede durarak, araya fasılalar koyarak düşüncelerini ifade etmekteydi. Sık sık "Baba Evi"nden veya "Müminlerin ortak Babası"ndan söz etmekteydi. Başka durumlarda düşüncesini ileriye ötürmek için bir azizin gününden veya ziyaretçi grubun ulusal veya mesleki bir özelliğinden istifade etmekteydi. Konuşmalarının bıktırıcı uzunluğu konusunda haklı bir şöhrete sahipti. Nutuklarının uzunluğu, çektiği kalabalıkların büyüklüğü ve çoğu zaman boğucu sıcaklık göz önüne alınırsa onun sözünü bitirmeden dinleyiciler arasında birinin bayılması alışılmadık bir şey değildi. 1934'te Paskalya'dan önceki büyük perhiz döneminde bir grup papaza vaazları kısa tutmanın erdemi üzerine tam kırk beş dakika tutan bir vaaz vermişti.[17]

Curia'nın kardinalleri ve diğer papazlar ondan korkarak yaşamaya devam etmekteydiler. Paris başpiskoposunun belirttiğine göre papa hiçbir zaman yanıldığını kabul etmemekteydi ve tartışılmaz doğrular olduğunu düşündüğü veciz cümleler sarf etme alışkanlığına sahipti. 1922'de Ratti'ye Papalık tacını giydirmiş olan Kardinal Gaetano Bisleti görüşmeleri söz konusu olduğunda en çok sevdiği Vatikan şapeline gidiyor, onun mermer zemini üzerine diz çöküyor ve papanın söylemek zorunda olduğu şeyde bir kusur bulmaması için Tanrı'ya dua ediyordu. Caccia'nın kardinalliğe atanmasından sonra teşrifatçıbaşı olan Monsenyör Alberto Mella papanın çalışma odasına girmeden önce gökteki bütün azizlere yalvarıyor, papanın kendisinde bir kusur bulmamasını ümit ediyordu. Yanına gitme ve

14. ASMAE, AİBB, b. 4, protocollo 24, De Vecchi a Mussolini, Roma, 21 iuglio 1929; De Vecchi 1998, s. 15-16.
15. Arnaldo Cortesi, "Papa Pius at 75: Scholar and Leader", *NYT Magazine*, May 29, 1932, s. 3.
16. C. Wingfield, *Annual Report 1934,* January 12, 1935, R 402/402/22, Hachey 1922, s. 287-88, 138-40. seksiyonlarda.
17. Tardini 1988, s. 296 (günlüğünde 13 Şubat 1934 günüyle ilgili kısım); Charles-Roux 1947, s. 62.

onun gazabını üzerlerine çekme tehlikesinden endişelenen bir grup kardinal, Pacelli'ye duygularını açıp ondan papanın istedikleri şeyi yapması için diplomatik becerilerini kullanmasını rica etmişti.[18]

Fakat özellikle papazlar sınıfına mensup olmayan insanlarla konuşurken papa yumuşak bir sözün değerini bilmekteydi. Papalık Sarayı'nda papanın huzuruna giren bir ziyaretçi üç defa yere diz çökmek zorundaydı. Katolikler gibi Katolik olmayanlar da onun önünde eğilmek zorundaydılar fakat bu bazılarına hiç de kolay gelmemekteydi. Bir gün bir grup Protestan papayı ziyaret etmişti. Bu uygulamadan rahatsız olduğu için biraz tereddüt etmekle birlikte meydan okuyan bir tarzda ayakta kalmaya devam eden biri hariç herkes dizleri üzerine çökmüştü. Kimin olaya müdahale edeceğini görmek üzere birbirlerine kaçamak bakışlar fırlatan papanın yardımcıları gerilmişlerdi. Onlar heyecandan titrerken papa bu dik kafalı adama doğru yürümüş ve sormuştu: "Basit, yaşlı bir adamın kutsamasını almak istemez misiniz?" Dik kafalı Protestan'a bu sözler fazla gelmiş ve o da diğerlerine katılarak dizleri üzerine çökmüştü.[19]

Avrupalı kralların geleneğini izleyen papa hak eden dilek sahiplerine dağıtmak üzere masasının çekmecelerinde para keseleri bulundurmaktaydı. Pizzardo'nun yardımcısı olan Kilise Olağanüstü İşler Meclisi sekreteri Domenico Tardini Rus mültecilere yardımı koordine etmekle görevliydi ve papadan sık sık para istemek zorunda kalıyordu. Kare yüzlü, sık siyah saçlı, kısa boylu bir Romalı papaz olan Tardini papanın ruh hâlindeki değişikliklere karşı son derece hassastı. 9 Nisan 1934'te günlüğüne şunları yazmıştır: "Sabah saat dokuz. Papayla bir başka görüşme saati. Bugün de keyfi son derece yerinde. Bağışlarının miktarıyla ölçtüğüm şaşmaz termometre." Tardini talebiyle ilgili ayrıntılı bilgi verirken dikkati başka bir noktaya kaymış olan papa masasının çekmecesinden çıkarmış olduğu madeni paraları yeniden tasnif etmekte, onları masasının üzerine büyüklüklerine göre istif etmektedir.

Mizah duygusuyla tanınmayan papa bununla birlikte neşesi yerinde olduğunda esprili bir cümle sarf etme kabiliyetine de sahiptir. Bu yıl bir süre önce Fransız büyükelçisini kafasındaki bir konuyu tartışmak üzere yanına çağırtmıştı. Büyükelçi huzuruna çıktığında her zamanki resmi kıyafetini giymemiş olmasından ötürü papa-

18. Papin 1977, s. 56, 62; Confalonieri 1957, s. 188; Ottaviani 1969, s. 504-505.
19. Pierre van Paassen "A Day with the Pope", *BG*, February 11, 1934, s. C5.

dan özür dilemişti. Papa gülümseyerek, "Evet, biliyorum" demişti. "Genellikle yanıma deri cilt baskıyla geliyordunuz. Bugün ise ucuz baskı geldiniz."[20]

Başka zamanlar papa daha sinirliydi. Tardini günlüğünün 5 Ekim tarihli sayfasına "İtiraz etmeye ve karşı çıkmaya her zamankinden daha istekli. Her şey keyfine, geçmişteki acı verici bir tecrübesine... sindirim rahatsızlığı çekmesine bağlı. Bilmiyorum. Kesin olan şey, papanın her zaman şüpheci olmaya ve kendisine önerilen bir şeyin tersini yapmaya hazır olduğu" diye yazmıştır. Onu iyi tanıyan Tardini buna da bir çözüm bulmuştu: Neşesi yerinde olmadığında papanın kendisinden istenecek her şeyi reddedeceğine güvenilebilirdi. Dolayısıyla böyle günlerde Tardini istediği şeyin tersini söyleyecek ve başarıya ulaşacağından emin olabilecektir veya en azından o bunu iddia etmektedir. Günlüğüne bir gün "Bugün yaptığım şey bu oldu ve mükemmel sonuçlar aldım" diye yazmıştır.[21]

Yorucu bir program uygulamakla birlikte papanın küçük oyalanmaları da vardır. Düzenli olmayı sevdiğinden her şeyi masasında ona uygun olan yerinde tutar ve hiçbir şeyi zayi etmez. Hatta açtığı paketlerden topladığı düzenli bir paket kurdele yığını vardır. Bir tekstil fabrikasının yöneticisinin oğlu olarak küçük mekanik projelerden zevk almaktadır. Saatleri tamir edebilmek için masasında yıllarca küçük bir tornavida bulundurmuştur. Bir yağ veya mürekkep damlası beyaz ceketini kirlettiğinde kimsenin bakmadığından emin olduğunda lekeyi çıkarmak için elinden geleni yapmaktadır.[22]

Kendisini artık "Vatikan'ın bir mahkûmu" olarak tanımlamak zorunda olmadığından yeni bir eğlencenin keyfini çıkarma imkânına sahiptir. 10 Temmuz 1933'te perdeleri indirilmiş bir arabayla ilk kez papalığın Alban Tepeleri'nde Castel Gandolfo'daki mülküne gitmek üzere Roma'dan ayrılır. Bölgenin soğuk, sert havası, ünlü şarapları ve doğal güzelliği eski çağlardan beri seçkin Romalıları oraya çekmekteydi. Papalığın bu mülkü 1869'dan beri kullanılmamaktaydı. İlk ziyaretinde papa devam etmekte olan onarım çalışmasını denetler. Ertesi, yani 1934 ve 1935 yılında ikişer ay, daha sonra ise daha uzun süreli olmak üzere yazlarını burada geçirmeye başlar. Yazlık sarayda geçirdiği her gün yardımcıları gözden geçirmesi

20. Tardini 1988, s. 313; Charles-Roux 1947, s. 23; Tardini hakkında bilgi için Riccardi 1982 ve Casula 1988'e bkz.
21. Tardini 1988, s. 355.
22. Confalonieri 1969, s. 42-43. 1lonieri 1969, s. 42-43.

için kendisine evrak getirmekte ve onunla görüşmektedirler. Fakat çalışma hızı çok azalmıştır. Geniş bahçelerde yürüyüş yaparken yüz metre aşağıda yer alan sönmüş bir volkanın ağzında oluşmuş olan göle bakmaktadır. Taze havayı solumak ve doğaya kendini yakın hissetmek arkada bıraktığı küçük kasaba hayatının hatıralarını geri getirerek ona büyük bir zevk vermektedir.[23]

Mussolini Pius'un Protestan tehditle mücadele etmesinde kendisinden yardım istemesine şaşırmış olmamalıdır.[24] Anlaşmanın sonrasında papa, hükümetin tesis ettiği Katolik dışı dinlere nasıl muamele edileceğini öngören yeni talimatlarından mutlu değildir. Mussolini'ye papanın şikâyetini ileten büyükelçi, hükümet başkanına "Katolik dinini gerçek dine zarar vermek suretiyle yaşayan asalaklar olan Protestan kültlerle eşit seviyeye getirme arzusunun sadece tümüyle haksız değil, aynı zamanda bizim için tahkir edici olduğunu söylediğini" hatırlamaktadır.[25] Ertesi sene, yani 1931'de papa şikâyetini yinelemek üzere büyükelçisini tekrar gönderir. Mussolini'ye Protestan propagandanın ülkenin karşı karşıya bulunduğu en büyük tehlikeyi teşkil ettiğini söyler. Hükümetin bu tehlikeye karşı daha saldırgan davranması gerekmektedir.[26]

---

23. H.R. Clive, *Annual Report 1933*, January 1, 1934, R 153/153/22 Hachey 1972, s. 259, 117, 118. seksiyonlarda; Agostino 1991, s. 19.

24. ARSI, TV, b.8, fasc. 442, 446. Anlaşmanın imzalanmasını takip eden aylarda Tacchi Venturi papa adına baskıyı devam ettirir. Mayıs 1930'da Mussolini'ye İtalya'daki Protestan kiliselerinin yerlerini gösteren bir liste verir: ARSI, TV, b. 19, fasc. 1408, "Protestanti. La situazione in Italia nel 1930", Tacchi Venturi'den Mussolini'ye bir mektupla birlikte, 3 maggio 1930.

25. ASV, ANI, pos. 23, fasc. 2, ff. 129r-130r, 4 giugno 1930.

26. Monsenyör Pizzardo Şubat 1931'de büyükelçiye şunları bildirir: "Kutsal Peder, İtalyanların dinsel ve ulusal birliğini tehdit eden gerçek ve ciddi tehlikenin hükümetin kendisiyle uygun bir biçimde ilgilenmiyor gibi göründüğü Protestanlığın propagandasında yattığını ortaya koymaktadır." Papa "Mussolini'nin ulusun manevi birliğini savunma konusundaki övgüye değer gayretinin yeterli enerjiyle yukarda zikredilen sapkın, yabancı propagandaya yöneltilmesi gerektiğini" ileri sürmektedir. Borgongini papanın bu isteğini bir sonraki görüşmelerinde De Vecchi'ye iletir: ASV, ANI, pos. 49, fasc. 2, f, 21r, 15 febbraio 1931.
İki dünya savaşı arasında Vatikan saldırgan bir Protestan karşıtı kampanyaya girişmiştir: Moro 2003, s. 317. Papa 1928'deki *Mortalium animos* başlıklı Papalık bildirisinde Katoliklerin farklı Hıristiyan grupları arasında diyaloğu teşvik eden organizasyon veya toplantılara katılmalarını yasaklayarak bu kampanyanın havasını belirlemiştir: "Böylece saygıdeğer kardeşlerim, papanın, müminlerinin Katolik olmayanların toplantılarına katılmalarına hiçbir zaman izin vermemesinin nedeni açıktır. Çünkü Hıristiyanların birliği ancak İsa'nın gerçek kilisesinden ayrılmış olanların tekrar ona dönmelerini teşvik etme yoluyla desteklenebilir. Çünkü bu insanlar

Hükümetin Protestanları ezmesini.sağlama çabalarında papa Mussolini'ye hitap edeceğini düşündüğü gerekçeler arar. Katolik Kilisesi'ne ve faşist rejime sadakatin bir ve aynı şey olduğu iddiasından başka hiçbir şey bu konuda daha ümit verici görünmemektedir. Papa Protestanlığın İtalya karşıtı, Kilise kadar Mussolini için de bir tehdit teşkil eden yabancı bir güç olduğu üzerinde ısrar eder.

Katolik Eylem'in üyeleri her zaman Protestan faaliyetin işaretlerini kollamaktadırlar. Mayıs 1931'de tipik bir vakada Orta İtalya'daki Katolik Eylem'in başları orada Protestan literatürü dağıtan bir adamı ihbar etmek için Mussolini'ye bir mektup yazarlar. Duçe'den "hangi biçim altında olursa olsun Protestan propagandasının yasaklanması"nı sağlamasını isterler.[27]

---

geçmişte ondan mutsuz bir şekilde ayrılmışlardır: herkes tarafından görülebilir olan ve kurucusunun isteğine uygun olarak onun tam kurmuş olduğu biçimde kalması gereken İsa'nın gerçek kilisesine." Bu bildirinin İngilizce çevirisi şurada bulunmaktadır: http://www.papalencyclicals.net/Pius11/P11Morta.HTM. Perin 2011, s. 151'e de bkz.

27. ASV, ANI, pos. 49, fasc. 2, ff. 122r-122v, 14 maggio 1931, Alanna. Kilise, Protestanların İtalya'da kiliseler inşa etme teşebbüslerini yüksek sesle protesto etmiş ve hükümet görevlilerine onların inşa edilmelerine engel olmaları konusunda baskı yapmıştır. Bunların bir kısmı Rochat 1990, s. 218-22'de tartışılmaktadır. 8 Nisan 1931'de Katolik Eylem'le ilgili kriz tırmanırken Borgongini De Vecchi'ye papanın "bu çılgın propagandanın durdurulması için hükümetin enerjik bir şekilde harekete geçmesi"ni istediğini söyler. De Vecchi, Anlaşma'nın diğer dinlerin üyelerinin kendi dinsel faaliyetlerini barış içinde yerine getirmelerine izin verdiğini hatırlatarak büyükelçiyi sakinleştirmeye çalışır. Fakat papanın Katolik Eylem'e gösterilen muameleden gittikçe artan öfkesi aklında olan büyükelçi bu olayda papayı geriye püskürtmenin yeni bir fırsatını görür. Papanın temsilcisine iki taraf arasındaki ilişkiler "tekrar doğru rayına oturduğunda" hükümetin, Protestanların kendilerine yeni taraftar bulmalarını engelleme konusundaki papanın arzusunu karşılamanın bir yolunu bulacağını söyler: ASV, AESI, pos, 794, fasc. 389, f. 55r, 9 aprile 1931. Birkaç ay sonra *La Civiltà cattolica* "İtalya'da Protestan Propaganda Karşısında Katoliklerin Görevi" adlı bir makaleyle bu tartışmaya dahil olur. Yazı İtalya'nın gerçekten böyle bir Protestan tehlikeyle karşı karşıya bulunup bulunmadığını sormakla başlamakta ve buna gürültülü bir biçimde "evet" diyerek cevap vermektedir. Vatikan'ın gözetiminde bulunan gazete Protestanlığın "Hıristiyanlıktan uzaklaştırmak (dechristianisation)" anlamına geldiği konusunda okurlarını bilgilendirmekte ve bu Protestan düşmanı, bir başka düşmanla, "saf Protestan kök"ten geldiğini ileri sürdüğü liberalizmle yan yana getirmektedir. Gazete bundan sonra bir eylem çağrısında bulunmaktadır. "Düşmanın Maskesini İndirin" adını taşıyan bir bölümde geniş bir Protestan komploya karşı uyarıda bulunmaktadır. Gazete okurlarına bu kez Allahtan Roma Katolik Kilisesi'nin yanında Duçe'nin bulunduğunu hatırlatmaktadır. Çünkü Duçe de İtalyanların merkezi Roma olan Kilise'den ayrılmaları durumunda ulusal birliğe gelecek olan tehlikenin farkındadır: "Il dovere dei cattolici di fronte alla propoganda protestante in Italia", CC 1932 IV, s. 328-43. 1932 yılında yayımladığı bir makalede *l'Osservatore romano* merkezi kuzeybatıda bulunan en büyük İtalyan Pro-

Mussolini kendi payına Protestan toplantılarını basma, yayınlarına el koyma konusunda isteksizdir. Kasım 1932'de papa yeniden harekete geçilmesini istemek üzere büyükelçisini gönderdiğinde sabrı tükenen diktatör büyükelçinin sözünü keser: "Abartmasak iyi olur" der ve kampanyanın Protestan ülkelerin liderleri üzerinde kötü bir izlenim yarattığını sözlerine ekler. Bu liderler Vatikan gazetesinin isterik Protestan karşıtı yazılarından dehşete düşmektedirler.[28]

Bu sözlerden tınmayan papa birkaç ay sonra İtalya'daki Protestanların, tahammül etmek zorunda kaldığı "en büyük işkence" olduğu hakkındaki görüşünü tekrar eder. Bunları büyükelçiden duyan Mussolini yine İtalya'da ne kadar Protestan'ın yaşadığına işaret eder. Bu yine papa üzerinde bir etkide bulunmaz.[29]

Büyükelçi Borgongini bu girişimlerde papanın ana temsilcisi olmakla birlikte Tacchi Venturi de belli bir rol oynamaktadır. O, yıllarını Protestanlar ve Yahudilerin başını çektiği ve hedefi Katolik Kilise kadar faşist diktatörün kendisi olan tehlikeli bir komplonun faaliyet içinde olduğu yönünde Mussolini'yi ikna etmeye çalışmakla geçirecektir.[30] Venturi bu gizli komployla ilgili olarak kendisine en yeni haberleri getiren geniş bir muhbirler ağına dayanmaktadır. Haziran 1933'te Kardinal Pacelli'ye böyle bir raporun bir kopyasını gönderir.

Tacchi Venturi bu rapora eklediği bir üst notta "İlişikteki bilgiyi iletmekle hoş karşılanmayacak bir şey yapmadığıma inanıyorum" der ve devam eder. "Hazırlayan sadece dürüst bir insan olduğu

---

testan topluluğu olan Valdese kilisesini "un'associazione a delinquer", yani bugün mafyayla ilgili bir çağrışımı olan "bir cinayet örgütü" olarak nitelelendirmiştir: Spini 2007, s. 133.

28. ASV, ANI pos. 23, fasc. 4, ff. 47r-47v, Borgongini, "Udienza del Capo del Governo", 22 novembre 1932.

29. ASV, ANI, pos. 23, fasc.5, ff. 15r-19r, Borgongini a Pacelli, 18 marzo 1933. Mussolini'yle görüşme 14 Mart'ta yapılmıştır.

30. Bu yıllarda Kilise bu fesat teorisini geniş bir biçimde geliştirmekteydi. Mayıs 1931'de, Vatikan'ın, İtalyan piskoposlarına bulundukları bölgelerdeki Protestanların faaliyeti hakkında rapor vermeleri yönündeki talebine cevap olarak (Güney İtalya'da) Bari yakınındaki Monopoli piskoposu piskoposluk mıntıkasında bir grup Protestanın varlığından şikâyet eder. Söylediğine göre onların başında Amerika Birleşik Devletleri'nden geri dönmüş olan göçmenler bulunmaktadır. Protestanlar gerek Katolik Kilisesi'ni gerek faşist rejimi yıkmaya çalıştıkları görüşünü benimseyen piskopos buna bir son vermeleri için yetkililere çağrıda bulunur. Fakat hükümetin gerekli olan harekete geçmeyeceğinden korkmaktadır çünkü hükümet, ona göre Protestanların Katolik Kilisesi'ni yıkma çabalarının arkasında yer alan Yahudiler ve masonların hâkimiyeti altında bulunan Amerika Birleşik Devletleri'ni kızdırmak istemeyecektir: Perin 2010, [illegible]

için değil, özellikle neden söz ettiğini bilecek önemli bir mevkide bulunduğu için raporun doğruluğu hakkında herhangi bir şüphenin mümkün olmadığına inanıyorum."

Tacchi Venturi'nin gizli muhbiri yakınlarda İtalya'daki bütün valilere gönderilen ve kendilerine papazlar tarafından yapılan siyasi faaliyetlere karşı dikkatli olmaları gerektiğini belirten bir içişleri bakanlığı genelgesini görmüş olduğunu söylemektedir. Bunun tuhaf olduğunu düşünmüştür çünkü "bütün dünya tüm papaz sınıfının, tüm İtalyan Katolik derneklerinin, tüm İtalyan Katoliklerinin Duçe'yi ve onun rejimini ne büyük bir coşkuyla sevdiğini bilmektedir"

Hükümetin kaynaklarını böyle bir gözetleme konusunda harcamasının sadece tek bir açıklaması vardır. Demek ki "hükümetin merkezinde, yani bakanlıklarda valilerin papazlar sınıfıyla Katoliklerin her zaman düşmanlar olarak göz önüne alınmaları gerektiğini düşünmelerini isteyen Yahudi veya mason yüksek bürokratlar vardır".[31] "Zamanlarını papazları soruşturmakla geçirmek yerine" diye devam eder Venturi, "hükümet yetkilileri faşizm hayranları olarak kendilerini gösterip pratikte geçmişte hiçbir zaman olmamış oldukları bir biçimde İtalya'nın feodal derebeyleri hâline gelmiş olan Yahudiler, masonlar ve Protestanların müthiş, gizli, yıkıcı faaliyetlerine bakmalıdırlar". Mussolini'nin uyarılması gerekmekteydi.[32]

Yahudilerin Hıristiyanlığa ve Avrupa uygarlığına karşı düzenlenen dünya çapında bir komplonun arkasındaki kötü güç olduğuna dair suçlama Vatikan'da uzun zamandan beri duyulmaktaydı. *La Civilta cattolica*'nın Cizvitleri onun en hırslı savunucuları arasındaydılar.

Faşistler Roma'ya yürürken Vatikan'ın gözetimi altında bulunan gazetede 1922'nin sonunda "Dünya İhtilali ve Yahudiler" adlı bir başmakale yayımlanmıştı. Onda gizli güçlerin komünist bir ihtilal gerçekleştirme amacının peşinde koşarak işçi grevlerini ve huzursuzlukları yönettikleri, kaos içinde olan bir dünya tasvir edilmekteydi. İsyanlara katılan saf kitleler gettolardan gelen ifşa edici işaretler gösteren gizli bir güç tarafından manipüle edilen maşalardan başka bir şey değildiler.

31. Üç noktayla ünlem işaretleri metnin orijinalinde vardır.
32. ASV, AESI, pos. 855, fasc. 548, ff. 38r-39r.

Makale dünyanın geleceğinin o sırada Rusya'da verilmekte olan savaş tarafından belirleneceği konusunda uyarıda bulunmaktaydı. Bolşevik terör rejiminin liderleri "yerli Ruslar" değil, gerçek kimliklerini Slav kokan takma adlar arkasında kurnazca gizleyen "Yahudi saldırganlar"dı. Yazarın iddiasına göre Bolşevik rejimin en yüksek 545 görevlisinin listesi onda gerçek Rusların sayısının otuzu geçmediğini ortaya koymaktaydı. "Yahudi ırkından gelen bu insanlar tam 447 kişiyi içine almakta"ydı. Geriye kalanlar, diğer milliyetlerden meydana gelen karışık bir kitleydi. Kısaca Yahudiler Rus nüfusun yüzde beşinden azını teşkil etmelerine karşılık "bu küçük azınlık bugün iktidarın bütün kanallarını eline geçirmiş durumdadır ve ulusa diktatörlüğünü kabul ettirmektedir".[33]

1922 tarihli bu makalenin büyük önemi vardır çünkü onun bu kanıtı Yahudi karşıtı kampanyalarında Naziler tarafından temel bir haklı çıkarma gerekçesi olarak kullanılacaktır. Bütün İtalya'da ve dışarıda Kilise'nin yayınları tarafından benimsenen Rus İhtilali'nin liderlerinin tümünün aslında "gerçek Ruslar" değil Yahudiler olduğu yönündeki bu efsane, Nazi rejiminin Avrupa Yahudilerine karşı davranışının en önemli ve öldürücü gerekçelerinden biri olacaktır.[34]

La Civilta cattolica'nın bir sonraki, Mussolini'nin iktidara gelmesinden sonraki ilk sayısı "Yahudi-Mason Sosyalizmi Avusturya'ya Zulmediyor" başlığı altında Avusturya'dan haberler vermekteydi. Gazetenin verdiği bilgiye göre Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde Viyana'nın on dokuz mason locası tek bir Büyük Loca oluşturmuştu. "Onun istisnasız olarak bütün yüksek memurları Yahudi" idiler, onların amacı bütün dünyayı masonların hâkimiyeti altına almaktı. Ancak bu masonların kendileri de Yahudi hâkimiyeti altında bulunmaktaydılar. Gazete bir uyarıda bulunmaktaydı: "Eğer Yahudiler bunu başarırlarsa Viyana bir Yahudi şehri olacak, evler ve eşyalar tümüyle Yahudilerin olacak, Yahudiler patron ve efendi, Hıristiyanlar ise onların hizmetkârları olacaklardır." *La Civilta cattolica* "Avusturya kesinlikle Yahudilere tâbi olan, onlara haraç veren, onların kölesi olan bir ülke olacaktır; kısaca sosyalist Yahudi-mason liderlerimizin ana amacı budur" diyerek sözlerine son vermekteydi.[35]

33. "La rivoluzione mondiale e gli ebrei", CC 1922 IV, s. 111-21.
34. Üçüncü Kısım'da İtalya'nın Yahudi karşıtı "ırk yasaları"nın ortaya çıkmasıyla ilgili zeminin hazırlanmasında Vatikan'ın rolünü tartışacağım.
35. "Il socialismo guideo-massonico tirannegia l'Austria", CC 1922 IV, s. 369-71.

Yahudiler, Masonlar ve Protestanların dünya çapındaki bir komplolarına inanma Mussolini'nin bu sırada paylaştığı bir görüş değildi. Fakat daha sonraki yıllarda papanın Cizvit temsilcisi Tacchi Venturi onun dünyayı böyle görmesi için elindeki bütün gücü kullanacaktır.[36]

1925'te Mussolini'nin doğduğu yer olan Romagna bölgesinde Katolik Eylem'in resmi dergisi *La Risveglia,* Yahudi tehdidi hakkında uyarıda bulunan uzun bir makaleler dizisi yayımlamıştı. Gazetenin iddiasına göre Yahudiler ve masonlar gizlice uluslararası finans dünyasını kontrol etmekte ve "şeytani bir açgözlülükle Hıristiyanların ruhundan tüm enerjilerini çekip almaya" çalışmaktaydı. Hıristiyanlar, şeytanın bu vasıtalarına baş kaldırıncaya kadar sömürülmeye devam edeceklerdi. Son derecede muhtemelen *La Civilta cattolica*'nın 1922'deki sayısına dayanan bir başka makalede

36. Vatikan, farmasonluğu uzun zaman en tehlikeli düşmanlarından biri olarak görmüştür. İlk farmason grubu, örgüt Londra'da ortaya çıktıktan yedi yıl sonra 1724'te Roma'da görünmüştür. 1728'de XII. Clement'den başlayarak bütün papalar, onlara katılanları, Katolikleri Protestanlar, Yahudiler ve imansızlarla bır araya getirmekle suçlayarak aforoz etmiştir. Sekülerleşmenin kaynağı ve Kilise merkezli toplumun bir alternatifi olarak görülen masonlar daha sonra Fransız İhtilali yanında İtalyan birliğinin ve Papalık devletlerinin ortadan kalkmasının da sorumlusu olarak eleştirilmiştir. Papa XII. Leo 1884'te ilan ettiği Papalık bildirisi *Humanus genus*'ta farmasonluğu "Şeytan'ın havrası" olarak niteleyip yeni bir mason karşıtı kampanya başlatmıştır. XIX. yüzyılın son yirmi yılında *La Civiltà cattolica* ve diğer Katolik yayınlar sürekli olarak bir Yahudi-mason fesat hareketine karşı uyarılarda bulunmuşlardır. Kısa bir süre sonra onlar bu kötü ruhlu fesat hareketine üçüncü bir düşmanı, yani sosyalizmi ekleyeceklerdir. Onlar geniş bir Yahudi-mason-sosyalist fesat hareketinin Avrupa'da iyi ve Hıristiyan olan ne varsa onu ortadan kaldırmayı amaçladığını ve onun yerine Yahudiler tarafından yönetilen bir dünya düzenini geçirmek istediğini söyleyeceklerdir. 1917'deki yeni Kilise hukuku yasası masonların aforoz edilmesini teyit etmiştir: Vian 2011, s. 106-16. İlk İtalyan ulusal mason derneği 1859'da İtalya'nın birliğiyle birlikte ortaya çıkmış ve kısa bir süre içinde ülkenin büyük bir kısmında localar kurmuştur. Kilise'yi kökü ortaçağlarda bulunan gerici rejimlerin ana kalesi olarak gören masonlar Papalık devletlerini ortadan kaldıran yeni İtalyan hükümetinin destekleyicisi olmuşlardır. Bütün dinlerin eşitliğini savunan masonlar papazları devlet okullarının dışında tutmayı savunmuşlardır. Masonların en ileri gelen üyesi, İtalyan birliğinin kahramanı, Vatikan'ın ve ruhban sınıfının hâkimiyetinin eleştiricisi olan Giuseppe Garibaldi bu konuda bir örnektir: Conti 2006. XIX. yüzyılın sonunda ana İtalyan Mason Derneği'nin ulusal başkanı olan Adriano Lemmi bilindiği üzere papanın dünyevi iktidarının sona ermesini "dünya tarihinin en unutulmaz olayı" olarak nitelendirmiştir. Büyük ölçüde orta sınıflardan gelen insanları içine alan masonluk, üyeleri arasında XIX. yüzyılın en önemli politikacılarından bazılarını bulundurmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtalya'da ana ulusal mason derneğinin 486 locaya dağılmış yaklaşık yirmi bin üyesi vardır. Üyelerinin büyük çoğunluğunun Katolik ailelerden gelmesine karşılık İtalya'nın küçük Protestan ve Yahudi toplulukları da bu derneklerde genel oranlarını aşan bir ölçüde temsil edilmişlerdir.

Katolik Eylem gazetesi Yahudileri Rus İhtilali ve komünizmden sorumlu tutmaktaydı. Yahudilerin "altına tapan, İsa'nın boyun eğdirilemez ruhunu ezmeye çalışan" insanlar oldukları hakkında uyarıda bulunmaktaydı. Ortaçağda Yahudilere yapılmış olan törenle insan kurban ettikleri suçlamasını benimseyen *La Risveglia* onların "Hıristiyan kanını içmeye doymayan" kimseler olduklarını ileri sürmekteydi.[37] Aynı yıl yayımlanan başka makaleler Rus "hükümet komiserleri"nin büyük çoğunluğunun Yahudi oldukları yönündeki uydurma suçlamayı tekrarlamakta, onların amaçları Hıristiyanlara işkence etmek ve onları köle seviyesine indirmek olan asalak bir "ırk" olduklarını söylemekteydi.[38]

On yıllar boyunca Vatikan, çok kötülenen Aydınlanma'dan yararlanan insanlar olarak gördüğü liberalleri, masonları, Yahudileri ve Protestanları şeytanlaştırmıştı. Onların hepsinin şeytanın emrinde çalışan, halkın tek gerçek dine inancını yok etme peşinde koşan kişiler olduklarını söylemişti. İtalya'nın her tarafında Katolik basın bu korkuyu beslemişti.[39] XI. Pius büyük ölçüde bu dünya görüşünü paylaşmaktaydı. O, 1928 tarihli *Mortalium animos* başlığını taşıyan Papalık bildirisinde Katoliklerin dinlerarası diyaloğu teşvik eden gruplara katılmasını yasaklamıştı.

Mart 1928'de başkanlığını papanın yaptığı Kutsal Engizisyon Bürosu, İsrail'in Dostları adlı uluslararası Katolik organizasyonunun feshedilmesini emretmiştir. İki yıl önce kurulmuş olan grup Kilise'nin Yahudileri Hıristiyan yapma amacını gütmekteydi. Üyeleri içinde sadece binlerce papaz değil, 278 piskoposla 19 kardinal de vardı.

Fakat bu organizasyonun liderleri Vatikan'ın kabul edilebilir gördüğü şeyin sınırını kısa bir süre sonra geçmişlerdi. Yahudileri Hıristiyan olmaya ikna etmek için onlara saygılı davranmanın önemli olduğuna inanmaktaydılar ve gerek Yahudilerin Tanrı tarafından lanetlenmiş olan İsa'nın katilleri olduğu yönündeki kilisenin

---

37. Törenle insan kurban etme iftirasının en sık rastlanan biçimi *Talmud*'un Fısıh Bayramı ekmeği yapmak üzere kanlarını kullanmak için Yahudilere Hıristiyan çocuklarını öldürmeyi emretmiş olduğuydu..

38. Romagna'nın Katolik Eylem dergisi *Nordelli* tarafından incelenmiştir (1996, s. 40-50). Anlatımım ona dayanmaktadır.

39. 1927'de Padova'nın haftalık piskoposluk gazetesinde yayımlanmış olan böyle bir makale Amerikan Protestanlarını artık gerçek bir dinleri olmayan insanlar olarak bir kenara itmekte, buna Protestan rahiplerin "Yahudiler gibi altın buzağıya tapmış olsalar daha samimi olacakları"nı eklemekteydi.

geleneksel öğretisini, gerek onlara Fısıh Bayramı törenlerinin bir parçası olarak Hıristiyan çocukların kanlarını içmelerinin emredilmiş olduklarını söyleyen halk inancını eleştirmekteydiler.

Bir önceki Vatikan genel sekreteri, şimdi ise Kutsal Engizisyon Bürosu'nun sekreteri olan Kardinal Merry del Val, Vatikan'ın İsrail'in Dostları'na yönelttiği saldırıyı yönetmekteydi. O onların Hıristiyanların Paskalya yortusundan önceki cuma ayinlerinden "hain Yahudiler" ifadesinin çıkarılması yönündeki talepleri karşısında öfkesini ifade etmişti. Şubat 1928'de memurlarına faaliyetlerini ancak Yahudilerin Hıristiyanlaştırılması için dua etmekle sınırlandırması koşuluyla organizasyonun varlığını sürdürebileceğini bildirmiş ve onları Yahudiler tarafından kandırılmış, onların "çağdaş toplumun her tarafına sızma" yönündeki planlarının ve "İsa'ya ve Kilise'ye karşı İsrail'in hükümranlığını yeniden tesis etme" çabalarının bilinçsiz vasıtaları hâline gelmiş oldukları konusunda uyarmıştı. Martın başında papayla görüşen Merry del Val Pius'un "İsrail'in Dostları'nın arkasında Yahudilerin kendilerinin parmağı ve yönlendirmesinin bulunduğu" görüşünü paylaştığını görmüştür.[40]

Papa harekete geçmenin önemli olduğunu kabul etmiştir fakat İsrail'in Dostları adlı bir Kilise organizasyonunu yasaklamak onu Yahudi düşmanlığı suçlamaları karşısında bırakabilirdi. Bundan dolayı grubu fesheden kararnameye Kilise'nin Yahudi düşmanlığına karşı çıktığını belirten bir pasajın eklenmesi üzerinde ısrar etmiştir.[41] Müminlerin kararnamenin ne anlama geldiğini anlamalarını sağlamak için yakın danışmanı ve *La Civilta cattolica*'nın bir önceki yöneticisi olan Enrici Rosa'dan gazetenin sayfalarında bu kararın gerekçesini açıklamasını istemiştir.

"Yahudi Tehlikesi ve İsrail'in Dostları" başlıklı yazıda Rosa feshetme kararının "Yahudi düşmanlığını Hıristiyanlığa aykırı biçimi ve zihniyetinde" mahkûm ettiğini yazmıştır. "Yahudi tehlikesine karşı zahmetli mücadelesinde *La Civilta cattolica*'nın her zaman sev-

40. Kardinal Merry del Val'ın kendisiyle yaptığı görüşmede papanın söylediği şeylerle ilgili açıklaması Deffayet 2010, s. 97'de verilmektedir.

41. Bu noktada papanın öngörülü olduğu anlaşılmaktadır çünkü daha sonra papaların savunucuları İsrail'in Dostları Derneği'ni fesheden bu kararnameyi papaların Yahudi düşmanlığına karşı çıktığını kanıtlayan bir şey olarak zikretmişlerdir: Wolf (2010, s. 121) XI. Pius'un taktiğini, "modern Yahudi düşmanlığını mahkûm etme biçiminde bir tür koruyucu savunma" olarak nitelendirmiştir. Wolf'a göre bu "ahlaki bir yoksulluk işaretidir çünkü bir insanın kendisinin Yahudi düşmanı tutumunu değiştirmeksizin başkalarında Yahudi nefretini mahkûm etmesi kolaydır."

giyle adalet arasındaki dengeye, Yahudi düşmanlığından kaçınmaya ve onun aşırılıklarına karşı mücadele etmeye özen gösterdiğini" açıklamıştır. Fakat Kilise kendisini "daha az tehlikeli olmayan diğer aşırı uçtan da "aynı uyanıklıkla korumak zorundadır. Katolikler Yahudilerin teşkil ettiği büyük tehlikeyi görmezlikten gelemezler. On dokuzuncu yüzyılda Yahudilere eşit haklar verilmiştir – aslında Kilise'nin uzun zaman karşı çıkmış olduğu bir şey; o zamandan bu yana onlar cesaretlenmiş ve güçlenmiş, eşitlik bahanesiyle baskın, özellikle ekonomik alanda imtiyazlı bir duruma gelmişlerdir".

Rosa Yahudileri gerek Fransız, gerek Rus İhtilali'nden sorumlu tutmaya doğru gitmekteydi. Ona göre günümüzde Yahudi tehdidi karşısında Avrupa hükümetleri açıklanamaz bir şekilde yumuşak bir tutum takınmaktaydılar. Bunun sonucu olarak Yahudiler "kamusal hayatın birçok alanında, diktatörce bir güce sahip oldukları söylenen yüksek finansın yanında özellikle ekonomi ve sanayi alanında hegemonyalarını tesis etmişlerdi. Onlar herhangi bir rakipten korkmaksızın mali konular gibi siyasi konularda da devletler ve hükümetlere yasalar dikte etme gücüne sahip olmuşlardı. Rosa, tüm Avrupa'da Yahudilerin "dünya hâkimiyetine ulaşma amacıyla" çalışmakta olduklarını söyleyerek sözlerini bitirmiştir.[42]

İtalya'nın Yahudileri ve Protestanları kendilerini gitgide daha fazla kenara itilmiş hissetmekteydiler. Mussolini'nin sevgilisi Margherita Sarfatti'nin durumu iyi bir barometreydi: Rejimin Katoliklikle sıkı özdeşleşmesini hisseden Sarfatti vaftiz olmaya karar verir. Tacchi Venturi töreni 1928'de gerçekleştirir ve Sarfatti'nin iki çocuğu da kısa bir süre sonra onu takip ederler.[43]

1933'e gelindiğinde faşist basın, Katolik basının Katolik Kilisesi ile faşist devletin her ikisine birlikte yöneltilmiş olan Yahudi komplosu uyarılarını benimsemişti. Bir Cenova gazetesi, önce bireyler olarak Yahudilere karşı bir düşmanlığı olmadığı yönündeki mecburi açıklamayı yaptıktan sonra "büyük ve güçlü bir gerçeklik

---

42. "Il pericolo giudaico e gli'Amici d'Israele", CC 1928 II, s. 335-44.

43. Cizvit'in almış olduğu son mektuplar arasında Sarfatti'nin 1956'daki ölümünden bir ay önce ona göndermiş olduğu ve "İsa'ya en bağlı insan, Margherita Sarfatti" diye imzaladığı mektup vardır: Maryks (2011, s. 309-10). Bu mektup Cizvit arşivcilerden biri tarafından yazılmış olan bir notla birlikte Tacchi Venturi'nin arşivinde bulunmuştur. Arşivci Sarfatti'yi "Mussolini'nin sevgilisi: Hıristiyanlığı kabul etmiş ve oğlu (Amadeo) ve kızı (Fiametta) gibi kendisi de Tacchi Venturi tarafından vaftiz edilmiş bir Yahudi" diye tanıtmaktadır.

teşkil eden ve Hıristiyan uygarlığın zararına çalışan uluslararası Yahudi-Siyonist-mason-Bolşevik bağnazlıkla mücadele etme" gereğini ilan etmiştir.[44]

Tacchi Venturi'nin Yahudi tehlikesi üzerinde odaklanmasına karşılık papa komünizmin yayılmasının yarattığı tehdit üzerinde daha fazla durmaktaydı.[45] 1932'de yeni Fransa büyükelçisi François Charles-Roux Fransız dışişleri bakanına rapor verirken papanın sürekli olarak komünist tehlikeye karşı uyarıda bulunma "saplantı"sından (mania) söz etmiştir. Nazilerin Almanya'da son seçimdeki dramatik başarısından –ülkenin en büyük partisi olmuşlardır– şaşkına dönmüş olan Fransızlar en çok Hitler'in teşkil ettiği tehdidi tartışmak arzusundadırlar. Fakat Pius Fransa'nın Nazilerin yükselişinden değil komünist tehditten endişelenmeleri gerektiği üzerinde ısrar etmektedir.[46]

Bu yıl daha ileriki bir tarihte, Franklin Roosevelt'in Birleşik Devletler başkanı seçilmesinden sonra papa yeni başkanın Sovyetler Birliği'ni diplomatik olarak tanıyabileceği yönünde bir dedikodu duymuştur. Moskova'yı böyle bir tanımanın Birleşik Devletler'de komünist propagandaya büyük bir güç sağlamasından korkarak Pacelli'ye Washington'daki Papalık temsilcisiyle temas kurmasını emreder. New York başpiskoposu olan Kardinal Patrick Joseph Hayes'in Amerikan Kilise yönetimi adına Roosevelt'e yaklaşmasını telkin ederek baskının Vatikan yerine Amerikan Kilisesi'nden gelmesinin daha iyi olabileceğini söyler.[47]

Bu sırada papa faşist hükümete Protestanların İtalya'daki haklarını kısıtlaması yönündeki baskısını sürdürmektedir. O zamana kadar polis sadece aleni olarak bir araya gelmelerini yasaklayarak Protestanların çoğunlukla evlerinde olmak üzere özel buluşmalarına müsaade etmiştir. Ama 1934'te papanın sürekli baskısına cevap olarak hükümet yeni üyeler kazanmayı amaçlamaları durumunda Protestanların özel toplantılarını da yasaklamaya razı olur.

Fakat papa için talihsiz olay şudur ki yargıçlar bu yeni yasağın uygulamasına karşı çıkarlar. Onun hem İtalyan anayasasına hem

44. *Liguria del Popolo,* 1 iuglio 1933; Starr 1939, s. 113'ten aktarıyoruz.
45. Kent 1981, s. 128-29.
46. "Delilik" terimi MAESS, cilt 37, 36-38, Charles-Roux à Monsieur Président du Conseil, 16 octobre 1932'de bulunmaktadır. Papanın Bolşevik tehlikesi konusundaki takıntısına diğer göndermeler Charles-Roux'nun 19 Temmuz (MAESS, cilt 37, 12-13) ve 23 Temmuz (MAESS, cilt 36, 14-15) tarihli mektuplarında bulunmaktadır.
47. ASV, AESS, pos. 474, fasc. 476, ff. 58r-58v, Pacelli a Monsignor Pietro Fumasoni-Biondi, 2 gennaio 1933.

de Lateran Antlaşması'nın "kabul edilen dinler"le ilgili kısmına aykırı olduğunu ileri sürerler. Papa büyükelçisini şikâyet için adalet bakanına gönderir. Adalet bakanı üzüntülerini ifade eder ama yapabileceği fazla şey olmadığını belirtir. Yargıçlar vakaları, maalesef, bazen böyle kendi başlarına karara bağlamaktadırlar.[48]

Pius bir başka cephede ise daha başarılıdır. Daha önce gördüğümüz gibi Mussolini iktidara gelişinden kısa bir süre sonra ilkokullarda Katolik din öğretimini mecburi kılmaya karar vermişti. 1929 Anlaşması bu mecburiyeti orta öğretime genişletmişti. Fakat papa hükümetin liselerin kendi dinlerinde eğitim verecek yeterli sayıda Katolik dışı öğrencileri olmasına izin vermeyi planladığını öğrenmekten memnun olmaz. Mart 1933'te Torino'daki okullardan sorumlu başmüfettiş şehrin başhahamına Yahudi lise öğrencilerine din dersleri verme yetkisini vermek üzeredir. Papa Mussolini'ye hoşnutsuzluğunu bildirir. Anlamlı bir olay olarak dikkatini Yahudiler değil Protestanlar üzerinde yoğunlaştırır. Kardinal Pacelli papa adına İtalya büyükelçisine "Eğer bu olaya izin verilirse Protestanların da benzeri bir talepte bulunmaları tehlikesinin mevcut olduğu noktası üzerinde düşünürlerse Ekselansları durumun ciddiyetini gözden kaçırmayacaklardır" diye yazar.[49]

Protestoyu takiben hükümet Torino hahamına verdiği yetkiyi geri alır ve Milano hahamına verilmiş olan izni de iptal eder.[50] Papa Mussolini'ye bu haberi işitmekten duyduğu "büyük memnuniyet"i belirtir.[51]

---

48. Bakanı problemin ciddiyetine ve büyüklüğüne ikna etme çabasıyla Borgongini ona hazırlamış olduğu *İtalya'da Protestanlığa Kazandırma Çabaları* başlıklı bir kitapçığı verir. Kitapçık Protestanlığın neden gerek Katolik Kilisesi gerek faşist devletin ortak düşmanı olduğunu açıklamaktadır. O, "Protestan mezhepler rahip sınıfının düşmanıdır" diye başlamakta ve şöyle devam etmektedir: "Onların ilkesi her bireyin Tanrısal vahyin yorumlayıcısı olduğu, dolayısıyla Kitab-ı Mukaddes'i okumak suretiyle kendi yorumunu yapmakta özgür olduğudur. Bu ilke liberalizmden sosyalizm ve anarşizme kadar her demokratik yanlışın temelidir": ASV, ANI, pos. 49, fasc. 2, ff. 281r-282r, Borgongini a Pacelli, 22 marzo 1935. Kitapçık a.g.e. 284r'de bulunmaktadır. Alıntı 25. sayfadan yapılmıştır. Kitapçık İtalya'daki bütün Protestan kiliselerinin listesine yirmi sayfa tahsis etmiştir.

49. Pacelli mektubuna "Fakat sizin bu belayı önlemek isteyeceğinize inancım tamdır" cümlesini ekler: ASMAE, AISS, b. 21, Pacelli a De Vecchi, 22 marzo 1933.

50. ASMAE, AISS, b 21. DE Vecchi a Pacelli, 7 aprile 1933.

51. Papa Pacelli'ye "De Vecchi Kutsal Peder'in bu haberi büyük bir memnuniyetle aldığını bilsin" der: ASV, AESS, pos. 430a, fasc. 348, f.25, 8 aprile 1933.

On Beşinci Bölüm

Hitler, Mussolini ve Papa

Mussolini'nin çalışma odasında Napolyon'un bir büstünü bulundurmasına karşılık 1933 Ocak'ında Almanya şansölyesi olan Adolf Hitler'in çalışma odasında uzun zamandan beri Benito Mussolini'nin bir büstü vardı.[1] Duçe, Hitler'in rol modeliydi. Yemin töreninden kısa bir süre sonra Hitler Mussolini'ye bir mesaj göndermişti: Buna göre faşizm ve Nazizmin ortak çok şeyi vardı. Hitler iki ülke arasındaki bağların güçlendirmesini ümit etmekteydi.[2]

Mussolini bu dalkavukluktan hoşlanmıştı fakat çömezi hakkında şüpheleri vardı. Ona göre Hitler yönetmekten ziyade ateşli konuşmalar yapmaya uygun düşen bir "hayalperest"ti. Hermann Göring'e gelince o "bir akıl hastanesinden yeni çıkmış" biriydi. Mussolini onların her ikisinin de aşağılık kompleksinden mustarip olduğunu düşünmekteydi.[3]

Kardinal Pacelli "Hitler dâhi bir kışkırtıcı" demişti, "ama bir yönetici olup olmadığını söylemek için henüz erken".[4]

1. E. Mussolini 1957, s. 143; Kershaw 1999, s. 343. Roma'ya Yürüyüş'ten birkaç gün sonra Hitler'in ana yardımcılarından biri olan Hermann Esser toplanmış bir kalabalığa "Almanya'nın Mussolini'sinin adı Hitler'dir" demiştir: Kershaw 1999, s. 180.
2. DDI, dizi 7, cilt 13, n. 61, Renzetti a Chiavolini, 31 gennaio 1933.
3. DBFB, 1919-39, dizi 2, cilt 5, n. 444, Graham to Wellesley, october 11, 1933; DDF, dizi 1, cilt 4, n. 293, Chambrun à Paul-Boncour, 11 octobre 1933.
4. Pacelli'nin Fransa büyükelçisi Charles-Roux'yla konuşmasına ilişkin notları ASV, AESS, pos. 430b, fasc. 359, f 35, "L'Ambasciatore di Francia", 1 febbraio 1933'te bulunmaktadır. Mussolini'nin kabine şefi, Pacelli'nin Hitler'in "güçlü bir kabine kurmakla Almanya'ya büyük bir hizmette bulunduğu"nu söylediği fakat bunun arkasından Hitler'in kendisinin uzun süre ayakta kalamayacağını düşündüğünü belirttiği bir konuşması hakkında ikinci elden bilgi vermektedir: DDI dizi 7, cilt 13, n. 13.

Alman Kilise liderleri Hitler'in putperestliğe vardığını düşündükleri aşırı milliyetçiliğine karşı müteyakkız olmuşlardır.[5] Fakat üç Alman'dan birinin Katolik olduğunun bilincinde olan Nazi lider Vatikan'ın desteğini almaya isteklidir. Nasıl İtalya'nın Katolik Halkçı Partisi Mussolini'nin yolu üzerinde bir engel teşkil etmiş idiyse Almanya'nın Katolik Merkez Partisi de Hitler için bir engeldi. Hitler'in iktidara gelmesinden bir aydan daha kısa bir süre sonra Almanya büyükelçisi Kardinal Pacelli'ye yeni şansölyenin Papalık'la iyi ilişkiler kurmak istediği konusunda teminat vermiştir. Sonuçta Hitler'in de bir Katolik olduğuna işaret etmiştir.[6]

Papanın da Nazilerle ilgili şüpheleri vardır. Bir önceki ilkbahar papa "Hitlerciler iktidara geçerlerse ne ümit edebiliriz?" diye sormuştur.[7] Fakat Hitler'in başbakanlığa atanmasını takip eden birkaç hafta içinde daha olumlu bir görüşe sahip olmaya başlamıştır. Martın başında şaşıran Fransız büyükelçisine "Hitler hakkındaki görüşümü değiştirdim; ilk kez Bolşevikliği bu tür kategorik sözcüklerle suçlamak üzere böyle bir hükümet sesi, papanın sesine katılarak yükseliyor" demiştir.

Fransız büyükelçi Charles-Roux "Kararlı bir sesle ve bir tür pervasızca telaffuz edilen bu cümleler yeni Alman şansölyesinin komünizme karşı ölümüne bir savaş ilanında bulunmak suretiyle XI. Pius'un gözünde ne kadar çok şey kazanmış olduğunu bana gösterdi" diyerek o günü hatırlamaktadır.[8] İngiltere'nin Vatikan büyükelçisi de benzer şekilde papanın komünist tehdide ne kadar takmış göründüğünü kaydetmiştir. Büyükelçi bunu anlamadan Pius'un davranışlarını anlamanın imkânsız olduğunu ileri sürmüştür.[9]

Papanın Hitler'le ilgili bu şaşırtıcı olumlu görüşü Almanya'daki Kilise liderleri arasında dehşet ve şaşkınlık yaratmıştır. Mart 1933

5. 1931'de *La Civiltà cattolica* aşırı milliyetçi Nazi ideolojisiyle ilgili olarak birçok Alman piskoposu tarafından dile getirilen endişeleri sütunlarına taşır: "Il 'Nazionalsocialismo' in Germania", CC 1931, II, s. 309-27.

6. ASV, AESS, pos. 430b, fasc. 359,f, 55, "L'Ambasciatore di Germania", 24 febbraio 1933.

7. Papa bu sözleri Fransa'nın büyükelçisi olarak kendisine yapmış olduğu son ziyaretinde Fontenay'e söylemiştir: MAESS, cilt 37, 3-4, Fontenay à président du conseil, 14 juin 1932.

8. MAESS, cilt 37, 63-66, Charles-Roux à ministre des affaires étrangères, 7 mars 1933.

9. "Mevcut papa Kilise için en ciddi ve acil tehlikenin komünizmin yayılması olduğu görüşündedir. İlk derdi bu tehditle mücadele etmek ve o her ülkede bütün gücüyle bunu yapıyor": FCRSE C2887/2887/22, Mr Kirkpatrick, British legation to the Holy See, to Sir John Simon, London, March 20, 1933.

seçim kampanyasında Alman Katolik piskoposlar oybirliğiyle Naziliği kınamış ve güçlü bir biçimde Merkez Partisi'ni desteklemişlerdir. 12 Mart'ta papa rota değiştirme gereğini kendisine söylemek için Münih başpiskoposu Kardinal Michael von Faulhaber'le görüşür. Almanya'ya döndüğünde başpiskopos da meslektaşlarına bilgi verir. "Kutsal Peder'in sözleri üzerinde düşünelim" der. "O Kutsal Peder ki bir kilise kurulunda adını zikretmeksizin bütün dünyanın önünde Adolf Hitler'in kendisinden sonra Bolşevikliğe karşı sesini yükselten ilk devlet adamı olduğuna işaret etmiştir." 23 Mart'ta Hitler Hıristiyan kiliselerinin "ulusal kimliğimizin muhafazasında en önemli faktörler" olduklarını ilan ederek papanın bu sözlerine karşılık verir. "Hıristiyan mezheplerin okul ve eğitim konusunda hakları olan nüfuzları"nı koruyacaklarını taahhüt eder. İki gün sonra Kardinal Pacelli'yle konuşurken papa onun "iyi niyetleri"ni överek Hitler'in söylemiş olduğu şeylerden duyduğu memnuniyetini dile getirir Ay sonuna gelindiğinde Alman piskoposları Nazi liderine muhalefet etmeyeceklerini ilan ederler.[10]

Mayıs ayında Charles-Roux papanın Hitler hakkındaki olumlu görüşüne yeniden temas eder. O, "doğası gereği tepkisel ve komünizme karşı duyduğu korku nedeniyle takıntılı olan papa"nın Nazi liderine karşı coşkusunu engelleyemediğini söyler. Kilisenin desteğinin değerinin bilincinde olan İtalyan hükümeti yetkilileri Kilise'nin onayını kazanmanın başarılı "reçeteler"ini Nazi meslektaşlarıyla paylaşırlar.[11]

Papa Nazi hükümetiyle Kilise'nin Almanya'da nüfuzunu koruyacak bir anlaşmaya varma konusunda çok isteklidir. Başarılı bir müzakereci olan Kardinal Pacelli Merkez Partisi'ni papanın pazarlıktaki ana kozlarından biri olarak görmektedir. Kilise'nin bu partiye desteğine son vermeyi teklif ederek Vatikan'ın Almanya'daki Katolik derneklerin haklarını koruma konusunda garantiler elde edebileceğine inanmaktadır. Ama piskoposların desteğinin çekilmesinin Merkez Partisi'nin üzerinde meydana getireceği yıkıcı etkileri hesaba katmamıştır. Hitler'le bir anlaşmaya varmadan önce Merkez Partisi kendi kendisini feshedeceğini ilan eder.[12]

10. Kent 1981, s. 154-55.Wolf (2010, s. 155-68) papanın Alman piskoposlarını Mart 1933'te Hitler'i desteklemeye yönelten kararının arkasında yatan gerekçeleri gözden geçirmektedir.
11. MAESS, cilt 37, 70-77, Charles-Roux à ministre des affaires étrangères, 20 mai 1933.
12. Wolf 2010, s. 174-75.

Temmuzda Kardinal Pacelli Alman şansölye yardımcısı Franz von Papen'e Vatikan'daki dairesine kadar eşlik eder. Orada imzaladıkları anlaşma Alman Kilisesi'ne kendi işlerini idare etme hakkını garanti etmekte ve papazlar, dini tarikatlar ve Kilise'nin mülkleriyle ilgili olarak değişik korumalar sağlamaktadır. Fakat onun özellikle Katolik dernekler ve okullar konusunda dili belirsizdir.[13]

1930'dan 1932'ye kadar Almanya şansölyesi olarak görev yapmış olan Merkez Partisi lideri Heinrich Brünning öfkesinden burnundan solumaktadır. Sinirli bir şekilde Vatikan'ın Katolik partiyi sattığını ve kaderini Hitler'e bağladığını söylemekte, Naziliğin doğasını yanlış anlamakla suçladığı Kardinal Pacelli'yi eleştirmektedir. Brünning daha sonra hatıralarında Pacelli'nin "anlaşmalar sistemi"ne inancının kendisini ve Vatikan'ı demokrasi ve parlamenter sistemi küçümsemeye götürdüğünü yazacaktır.[14]

Papa kısa bir süre sonra Kilise tarihçisi Hubert Wolf'un söylediği gibi "şeytanla yaptığı anlaşma"nın ümit ettiği yönde yürümediğini anlar[15]. Anlaşmayı imzaladıkları sırada Naziler, Kalıtımsal Olarak Hastalıklı Çocukların Önlenmesi Yasası'nı çıkarırlar. Bu yasa Hıristiyan öğretisine açıkça aykırı olarak kusurlu görülen insanların zorla kısırlaştırılmasını öngörmektedir. Hitler Kilise'nin yaygın piskoposluk okulları ağına karşı da harekete geçmeye başlamıştır. Naziler tümüyle kontrol edebilecekleri bir kilise istemektedirler. Sonbaharın başında Vatikan'ın genel sekreterlik bürosu bu çabalarla ilgili endişe verici bir analiz hazırlar. Bu analiz Hitler gençliği arasında popüler olan ve Hitler'i "kurtarıcı"ları olarak adlandıran bir şarkının sözlerini içermektedir.[16] Ekimde İtalya'nın en önde gelen Katolik gazetesinin, *L'Avvenire d'İtalia*'nın yayın yönetmeni Nazilerin içinde Protestan ve Katoliklerin bir araya getirilecekleri ulusal bir Alman kilisesini kurmaya çalıştıkları yönünde uyarıda bulunur.[17] Aralıkta kardinallere yaptığı yıllık Noel konuşmasında

13. Gururlu bir Katolik olan von Papen yıllar önce Almanya'da Pacelli'yle dost olmuştur. Onu sık sık Muhafız Süvari Kulubü'nde misafir etmiş, orada kendisini Almanya'nın önde gelen çok sayıda muhafazakârıyla tanıştırmıştır: CC 1933 IV, s. 89; Wolf 2010, s. 174-75; Ventresca 2013, s. 62.
14. Ventresca 2013, s. 75-79.
15. Wolf 2010, s. 178.
16. A.g.e., s. 227-28.
17. ASMAE, AISS b. 77, "Il punto di vista cattolico di fronte al sistema Tedesco di concepire la Chiesa", 19 ottobre 1933.

XI. Pius Nazi hükümetinden duyduğu hayal kırıklığını dile getirir. Pacelli ve von Papen'in anlaşmayı imzalamalarının üzerinden henüz beş ay geçmiştir.[18]

Papanın Hitler'le ilgili şüpheleri artarken onun en yakınındakiler ilişkileri mümkün olduğu kadar uyumlu bir biçimde muhafaza etmek istemektedirler. 1934'ün başında gerek Kardinal Pacelli gerek papanın Almanya büyükelçisi olan Monsenyör Cesare Orsenigo Kilise'nin durumunu daha da kötüleştirmemesi için papayı Hitler'i öfkelendirebilecek bir şey söylememesi konusunda uyarmaktadır.[19] Berlin'de büyükelçi olduğu sırada Pacelli'nin özel yardımcısı olan Alman Peder Eduard Gehrman'ı görevinde tutan Orsenigo bu çabalarında ondan yardım almaktadır. Fakat bir Vatikan gözlemcisinin dediği gibi Peder Gehrman "İsa'dan daha fazla Hitler'e inanmaktadır".[20]

XI. Pius'un Nazi Almanya'sına büyükelçisi olarak Cesare Orsenigo'yu seçmesi papa hakkında çok şeyi açığa vurmaktadır. İtalya büyükelçiliği hariç, Vatikan'da bu büyükelçilikle karşılaştırılabilecek önemli veya karmaşık başka bir diplomatik görev yoktu. Buna karşılık Orsenigo sınırlı zekâya, hatta daha da sınırlı bir dünya görüşüne sahip bir insandı. Milano'nun kuzeyinde, Como Gölü'nün bulunduğu bölgede papanın doğduğu kasabaya yakın bir yerde doğmuş olan Orsenigo'nun babası da yine papa gibi bir ipek fabrikasının yöneticisiydi. Babasının iki erkek kardeşi yakınlardaki bir kasabada bir ipek fabrikası murakıbının kızı olan annesinin diğer iki kız kardeşiyle evlenmişlerdi. Üç çiftin her birinin ilerde bir papaz olacak olan bir oğlu olmuştu. 1896'da papaz olan Orsenigo, Milano'nun bir piskoposluğunda görev yapmış ve 1912'de Milano Katedrali özel heyetinin üyesi olmuştu.

Orsenigo o zamana kadar Milano'da ve onun civarında yalnızca Kilise'nin sınırları içinde yaşamıştı. Ne diplomatik bir tecrübesi

18. Pacelli'nin notlarında kaydedildiği gibi: ASV, AESS, fasc. 430a, fasc 349, ff. 27r-27v, 30 dicembre 1933. İtalya'nın Almanya büyükelçisi aralıkta Katolik Kilisesi'yle Alman hükümeti arasında, özellikle gençler konusunda büyüyen çatışmayı da rapor etmiştir: ASMAE, APG. B. 13, "S. Sede Governo germanico", 27 dicembre 1933.

19. Berlin'deki İtalyan büyükelçisine göre Monsenyör Orsenigo Nazi liderlerle bir karşılıklı anlayışa varmıştır. O, gerek Nazi kademelerinde gerek Vatikan'da Vatikan-Nazi işbirliğine muhalif olanları engellemek için elinden gelen her şeyi yapmaktadır: ASMAE, AISS, b. 35, ff. 70-71, ministero degli affari esteri a De Vecchi, 25 gennaio 1934.

20. Biffi 1997 s. 99'da zikredilen Giorgo Angelozzi Gariboldi'nin.

olmuştu ne de uluslararası işlere belirgin bir ilgisi. Ama Pius'un papa olmasının üzerinden henüz dört ay geçmemişti ki Orsenigo başpiskopos unvanıyla Hollanda'ya büyükelçi olarak atanmıştı. Atama üst düzey rahipler arasında epey homurdanmaya neden olmuştu. Onlar bunu papanın dostlarını en büyük uzmanlığa sahip kilise hiyerarşisi içinden değil de Milano'dan seçmesinin en son örneği olarak görmüşlerdi. Kardinal Gasparri, Orsenigo'nun piskoposluk törenine başkanlık etmişti. Milanolu rahip papanın bu olayı onurlandırmak için kendisine vermiş olduğu haçı gururla taşımıştı. Fakat kilisenin bakıcıları olarak görevlendirilen Roma'daki Lombard Din Okulu'ndan gelmiş birkaç öğrenci bir yana bırakılırsa tören yapıldığı sırada kilise bomboştu.

Hollanda'da iki yıl geçirdikten sonra Orsenigo Macaristan büyükelçisi olmuştur. 1928'de bir ziyaret için yine Roma'da olduğu bir sırada Mussolini'nin muhbirlerinden biri papanın genel sekreteri olarak Casparri'nin yerini almak üzere onu seçebileceği görüşünü ileri sürmüştür. Muhbire göre papa her şeyden çok kendisine bağlılığı tartışma götürmez olan insanlara değer vermektedir. Yine muhbir böyle bir atamanın rejim için harika bir şey olacağını raporuna eklemiştir; çünkü Orsenigo düzenbaz Gasparri'den daha az kurnaz ve daha kolay kandırılabilir biridir.[21]

Yeni genel sekreteri olarak Orsenigo'yu atlamakla birlikte papa Pacelli'nin yerine geçirmek için Almanya'ya büyükelçi olarak onu seçecektir. Gerek Hitler gerek Kardinal Pacelli Orsenigo'yu bir hafif sıklet olarak göreceklerdir. Kendisi de daha önce Almanya'da büyükelçi olmuş olan Pacelli şüphesiz Berlin'le ilişkileri yürütme konusunda onun görüşünü sorma gereğini hiçbir zaman duymayacaktır. İhtiyatlı ve görevine bağlı bir insan olan Orsenigo sürekli olarak Hitler'i incitmekten korkmuştur. Daha sonra Nazi Almanya'sıyla ilişkiler Pius'un ana kaygısı hâline geldiğinde de o Orsenigo'yu değiştirmeyecektir. Çünkü o Hitler nezdinde büyükelçisi olarak ne bağımsız düşünen ne de fazla konuşan birini istemektedir. Böylece bir sonraki papaya kadar İkinci Dünya Savaşı'nın bütün o dramatik yılları boyunca vasat zekâlı Orsenigo bu görevde kalmaya devam edecektir.[22]

Nazi hareketi içindeki Katolik karşıtı unsurlardan endişelenen papa özellikle Nazilerin en önde gelen kuramcısı Alfred Rosenberg

21. ACS, MCPG, b. 157, 19 maggio 1928.

22. Orsenigo hakkındaki biyografik ayrıntıları Biffi'den (1997) alıyorum. Godman 2004, s. 30-31'ye de bkz.

tarafından yazılmış olan *Yirminci Yüzyıl Efsanesi*'nden rahatsız olmuştur. Rosenberg Tanrı'nın insanları ayrı ırklar olarak yarattığını, üstün Ari ırkının diğer ırklara hükmetmek için var olduğunu ileri sürmekteydi. Ona göre İsa bir Ari idi fakat Yahudi havarileri onun öğretisini bozmuşlardı. Katoliklik de bu Yahudi etkisinin bozuk sonucuydu. 1934'ün başında Papalık bu Almanca çok satan kitabı *Yasaklanmış Kitaplar* listesine koymuştu.[23] Hitlerin kendisi de ona belli bir mesafede durmaktaydı ve böylece Vatikan'da bir süre için Nazilerin Katolik karşıtı eğilimleri Hitler'e değil partinin kilise düşmanı kanadına mal edilebilmiştir. İtalya'daki Katolik karşıtı eylemlerden genellikle Mussolini'nin değil, onun etrafındaki papaz düşmanlarının sorumlu olduğu Vatikan'da bilinen bir hikâyeydi.

Hitler'i anlaşmaya saygı göstermeye ikna etme çabalarında Pius yardım için sürekli olarak Mussolini'ye dönmekteydi.[24] Duçe'nin Hitler'le ilk görüşmesine hazırlandığı 1934 ilkbaharında papa ona talimatlar göndermiş[25] ve Mussolini'nin Hitler'den anlaşmaya uyacağı yönünde teminat almasını istemiştir. Bir yıldan daha az bir süreden beri yürürlükte olmasına karşılık Naziler anlaşmayı görmezlikten gelmekteydiler. Mussolini'nin Hitler'e bir uyarıyı daha iletmesi gerekmekteydi: Hitler'in Almanya'daki piskoposları rahatsız etmemesi akıllıca olacaktı çünkü "Katolikler kendilerinin tarafını tutacağından onların Hitler'e çok faydalı olmaları mümkün olduğu gibi onlar –kendileri istemeseler de– Hitler'e aynı zamanda büyük zarar da verebilirler"di.

Pius Mussolini'den Hitler'i "kendisini kötü gösteren bazı çömezlerden, özellikle Alfred Rosenberg'le propaganda bakanı Joseph Goebbels'ten kurtulmaya" ikna etmesini de ister. Papa onların her ikisinin de Katolik Kilisesi'ne saldırıları cesaretlendirdiklerini düşünmektedir. Münih başpiskoposu Kardinal Faulhaber kısa bir süre önce 1920'lerde yazmış olduğu popüler bir roman dahil yazıları Tanrı ve İsa'ya güçlü bir inançla Kilise ve papaz sınıfına

23. Pacelli faydasından çok zarar getireceğinden korkarak buna karşı çıkmıştı: Wolf 2010, s. 245-52; Godman 2004, s. 48-50.

24. Aralık 1934'te Nazileri eleştirmekten korkmayan Mussolini Fransız dergisi *Le Figaro*'ya Vatikan'la yakın ilişkileriyle övünmüş, yanlış dini politikalarından ötürü Nazi rejiminin hatalı olduğunu söylemiştir. MAESI, cilt 267, 49-53, Charles-Roux au ministère des affaires étrangères, 26 décembre 1934.

25. 25 Mayıs'ta papa Pacelli'ye Mussolini'ye gece gündüz kendisi için dua ettiğini söylemesi talimatını verir. O Mussolini'den Hitler'i Kilise'nin gençliğe ahlaki ve manevi terbiye verme hakkını kabul etmeye ikna etmesini istemektedir.

karşı küçümsemeyi birleştiren Goebbels hakkında rahatsız edici bir rapor hazırlamıştır. Goebbels kitabında "İsa'yla konuştum" diye yazmıştır. "Onu yendiğimi zannettim ama meğer sadece onun put-perest papazlarını ve sahte hizmetkârlarını yenmişim. İsa sert ve acımasız." İşleri daha da kötüleştiren şey bir Katolik olan Goebbels'in kısa bir süre önce boşanmış olan Protestan bir kadınla evlenmiş olmasıdır ve Goebbels başpiskoposun raporuna göre "tanınmış bir eşcinsel"dir. Papanın talebini alan Mussolini bilge devlet adamı rolünü oynamaktan ötürü çok mutlu olmuştur ve papanın istediği her şeyi yapacağına söz verir.[26]

Mussolini görüşmeyi dört gözle beklemekteydi. Nazilerin etnik kökenli bütün Almanları birleştirerek daha büyük bir Almanya yaratma amaçları kaçınılmaz olarak Avusturya'yı ilhak etmeye çalışacakları anlamına gelmekteydi. Bu, Avusturya'yı İtalyan nüfuz alanının bir parçası ve aşırı saldırgan Almanya'ya karşı bir tampon olarak gören İtalya'nın dış politikasına doğrudan doğruya zıttı.[27] Mussolini Avusturya hükümetinin Hıristiyan Sosyalist lideri ve 1933 Mart'ında Naziler tarafından yaratılmış huzursuzluğa tepki olarak parlamenter hükümeti askıya almış olan Engelbert Dolfuss'un güçlü bir destekçisiydi. Aynı yılın yazı Dolfuss kendisinden yardım istemek üzere Mussolini'yi Romagna'nın Adriyatik Denizi kıyısındaki Riccione'de bulunan yazlığında karısı ve çocuklarıyla birlikte ziyaret etmişti.[28] Viyana'ya dönmesinden kısa bir süre sonra bir Avusturyalı Nazi, Dolfuss'u vurarak kolundan ve kaburgalarından yaralamıştı.[29]

Führer 14 Haziran 1934 sabahı güneşten iyice yanmış Duçe'nin kendisini karşıladığı Venedik havaalanına iner. Mussolini, üzerinde

26. ASMAE, AISS, b. 35, "Udienza dal Cardinale Segretario di Stato-Venerdi 1 giugno 1934", "Udienza da S.E. il Capo del governo-Lunedi 4 giugno 1934", "Udienza dal Cardinale Pacelli-Martedi 5 giugno 1935". Goebbels'le ilgili pasaj, onun romanı *Michael*'dan alınmıştır (Steigmann-Gall 2003, s. 20-21). Faulhaber'in raporu Wolf 2010, s. 162-63'te zikredilmektedir. İki diktatörün buluştukları 15 Temmuz'da De Vecchi Mussolini'nin papanın sözünü ettiği noktaları kesinlikle ortaya atacağı konusunda kendisini temin etmek üzere Pacelli'yle görüşmüştür: ASV, AESS, pos. 430 b, fasc. 361, ff. 32/33, "L'Ambasciatore d'Italia", 15 giugno 1934.

27. Mussolini'nin İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'dan sonra kazanmış olduğu ve bağlılıkları şüpheli olan Alto Adige bölgesinin Almanca konuşan nüfusuyla ilgili endişeleri de vardı.

28. DDI, dizi 7, cilt 14, n. 112, "Colloqui fra il capo del governo, Mussolini, e il cancelliere federale austriaco Dollfuss, Riccione", 19-20 agosto 1933; Lamb 1997, s. 100-1.

29. DDI, dizi 7, cilt 14, n. 246, "Appunto", 5 ottobre 1933.

göğsünü süsleyen bir dizi madalyanın bulunduğu parlak bir üniformayla siyah bir faşist fes, beline sokulmuş bir hançer ve dizlerinin üzerine kadar çıkan siyah çizme giymiştir. Hitler'in üzerinde ise sarı bir trençkot, kahverengi bir kadife şapka, koyu bir takım elbise vardır ve ayağına sıradan bir siyah ayakkabı giymiştir. Bir tanığın belirttiğine göre o, "en güzel pazar elbisesini giymiş bir köylü"ye benzemektedir. Muhallebi çocuğuna benzeyen Alman, sonsuz biçimlerde verdiği pozlar içinde göğsünü açmaktan hoşlanan erkeksi Mussolini'yle birlikte bulunmaktan her zaman rahatsız olacaktır. Hitler hiçbir zaman tam olarak giyinmiş olmadan bir resminin çekilmesine izin vermeyecektir. Hatta 1920'lerdeki hapis günlerinde bile her gün kravat takmakta ısrar etmiştir. Mussolini'nin hızlı arabalar sürmekten, uçaklar kullanmaktan hoşlanmasına karşılık Hitler hayat hikâyesini yazan İan Kershaw'ın sözleriyle "eksantrik bir gangster" gibi korumalarıyla çevrili olarak büyük Mersedes'inin arka koltuğunda oturmayı tercih eden biridir.[30]

Uçaktan indiğinde Führer açık bir biçimde rahatsızdır. Kendine güvenli Mussolini uzun adımlarla ona doğru yürür ve faşist selamı vererek kolunu havaya kaldırır. Daha sonra ona cevap olarak Hitler kolunu havaya kaldırdığında Mussolini'nin "*Ave, İmitatore*" (Selam, taklitçi!) diye mırıldandığı söylenmiştir. Hitler'in bıraktığı izlenim Mussolini'nin daha sonra tehlikeli olduğu ortaya çıkacak olan bir duygusunu, orijinalinin kötü bir kopyası karşısında bulunduğu duygusunu besleyecektir.[31]

Akıcı Almancasından gurur duyan Duçe Hitler'le baş başa görüşmekte ısrar eder. Hatta görüşmelerinden önceki haftalarda Almancasını iyileştirmek için dersler bile almıştır. Fakat Mussolini Hitler'in uzun ağız kalabalığını takip etmenin zor olduğunu görür. Bunun nedeni dilsel sınırlamalar kadar bu nutukların doğurduğu sıkılma duygusudur.[32] Bunu takip eden iki gün içinde Hitler'in biraz çılgın olduğuna ilişkin Mussolini'nin görüşü daha da artar. Görüşmelerine yardımcı olmayan diğer iki şey, başlarına bela olan "bıldırcın kadar büyük" oldukları söylenen sivrisineklerle Hitler'in

30. Kershaw 1999, s. 282. Mussolini'nin vücudunu siyasi olarak kullanması üzerine Luzzatto'nun mükemmel kitabına bkz. (1998).

31. Rauscher 2004, s. 193-94.

32. De Felice (1974, s. 494) Hitler'in İtalyan tercümanını zikrederek Mussolini'nin Almancasının Hitler'i anlayamayacağı kadar zayıf olduğu yönündeki yaygın görüşü tartışmaktadır: "Duçe ağır bir aksanla, çok yavaş, her heceyi dikkatle telaffuz ederek genel olarak Almanca konuşmaktaydı ve bunu isteyerek yaptığı açıktı."

Güney Avrupalıların kısmen "zenci" olan kökenlerine nispetle Kuzey ırkının üstünlüğüyle övünmesidir. Görüşmelerde Avusturya en büyük gerilim kaynağı olmaya devam eder çünkü Hitler onu Almanya'yla birleştirme amacını gizlemez.

Hitler'in uçağı havalandığında Mussolini "Ne soytarı!" diye Hitler'le alay eder.[33] Adam Alman ırkının üstünlüğüyle övünmektedir. Ama Mussolini'nin İtalyan dinleyicilerine dediği gibi Sezar, Cicero, Vergilius, Augustus gibi adamlar Roma'da muhteşem saraylar inşa ettirdiklerinde Nazilerin ataları olan okuma yazma bilmeyen vahşiler ormanda pis kulübelerde yaşamaktadırlar.[34]

Venedik'teki görüşmenin akabinde Mussolini Vatikan büyükelçisi Cesare De Vecchi'ye bilgi vermek üzere bir mektup yazar: "Hitler'in İsa Mesih'in Yahudi ırkından olduğu vb konusunda söylediği aptalca şeylerle seni sıkmayacağım" der.[35] Mussolini De Vecchi'ye birkaç gün sonra Hitler'in Katolik Kilisesi'nden söz ettiğinde "sanki konuyla ilgili önceden hazırlatmış olduğu bir plağı" on dakika boyunca ve sonuna kadar kendisine dinlettiğini söyler. Hitler, Kilise'nin Yahudilerin kandırmacalarından birinden başka bir şey olmadığını söylemiştir. İsa'yı kastederek "Bu Yahudi tüm Batı dünyasını bozmanın bir yolunu bulmuştur" demiştir. Bundan sonra Mussolini'ye "Tanrıya şükür ki siz (İtalyanlar) merkezini Roma yapıp onu kendi amaçlarınız için kullanarak (Katolik Kilisesi'nin içine) biraz paganlık koymayı başardınız" demiştir. Hitler sözlerine kendisi Katolik olmasına rağmen Katolikliğin Almanya'da faaliyette bulunmasının bir faydası olduğunu düşünmediğini eklemiştir.[36]

Mussolini papaya bütün bunlardan söz etmez, sadece belirsiz bir biçimde Hitler'in İsa'nın Yahudi olması konusundaki "*sciocchezze*"sine (saçma görüş) imada bulunur. Papanın Hitler'in söylemiş olduğu şeyleri öğrenmesinin işleri daha da kötüleştirmekten başka bir şeye yaramayacağını düşünen Mussolini De Vecchi'ye Vatikan'da kullanmak üzere Hitler'le konuşmasının ayıklanmış bir hikâyesini verir. De Vecchi'nin Mussolini'nin elinden geleni yaptığını ve gelecekte Nazi liderini daha uzlaşmacı bir görüşe sevk

33. Milza 2000, s. 694-96.
34. De Felice 1974, s. 505.
35. ASV, AESS, pos. 430b, fasc. 361, ff, 52/53, "L'Ambasciata d'Italia", 6 iuglio 1934.
36. DDI, dizi 7, cilt 15, n. 469, "Colloquio fra il Capo del Governo...e...De Vecchi", 2 iuglio 1934.

etmesinin kendisi için mümkün olabileceğini papaya bildirmesi gerekmektedir.[37]

Bir ay sonra Avusturya ordusu üniformalarını giymiş silahlı Naziler Şansölye Dolfuss'un bürosunu basarlar ve onu vurarak öldürürler. O günün sabahı Dolfuss'un karısı ve çocukları Dolfuss'un kendilerine katılması planlanan Mussolini'nin Adriyatik kıyısındaki yazlık evine gelmişlerdir. Kendilerine kötü haberi vermek Mussolini'ye düşer.[38]

Pius ümitsizdir. Dolfuss henüz bir yıl önce Avusturya'yla Papalık arasında bir anlaşma imzalamak üzere Roma'ya gelmiştir. Papa onu tanımaktadır ve sadık bir Katolik olarak görmektedir. Sürekli olarak "Korkunç bir şey bu! Korkunç bir şey bu!" diye tekrarlayıp durmaktadır. Masasında oturmuş, başını elleri arasına almış, yere bakmaktadır. Sonunda başını kaldırıp "Ne yapabiliriz?" diye sorar.[39]

Kardinal Pacelli'nin ise Avusturyalı lider hakkında daha az coşkulu bir görüşü vardır. Temmuz 1933'te Dolfuss Vatikan'ın Hitler'le bir anlaşma imzalamak üzere olduğunu öğrendiğinde bunun Avusturya'nın Nazilere karşı direnişini ortadan kaldıracağına inandığı için öfkelenmiştir. Dolfuss'un bu görüşünü ifade ettiği bir belge kaleme aldığını bilen Pacelli Avusturya'nın Vatikan büyükelçisinden yardım ister. Ona Dolfuss'un bu belgesinin Avusturya diplomatik arşivlerinden çıkarılmasının iyi olacağını söyler.[40]

Bu aylar zarfında papa sürekli olarak kendisine Nazilerin Yahudi karşıtı kampanyasının ayrıntıları hakkında bilgi veren raporlar almaktaydı. 1933 Mart'ının başında Almanya'da seçimin hemen öncesinde Hitler, bir piskoposlar grubuna Kilise'nin haklarını, okullarını, örgütlerini koruyacağı konusunda teminat vermişti. Onların desteğini kazanma yönünde açık bir çabayla hepsinin aynı mücadelede, yani Yahudilere karşı savaşta müttefik olduklarını sözlerine eklemişti. Hitler onlara "Yahudi meselesini ele alış tarzımdan dolayı saldırılara uğruyorum. Ama Kilise 1500 yıldır Yahudilerin zararlı insanlar olduklarını düşünmüş ve onları gettolara sürmüştür... Ben Hıristiyanlığa en büyük hizmette bulunuyorum" demişti.[41]

37. ASMAE, AISS, b. 35, Mussolini a De Vecchi, 22 giugno 1934.
38. Lamb 1997, s. 106-7.
39. ACS, MCPG, b. 158, "Riservato, da fonte Vaticana", Roma, 26 iuglio 1934.
40. Ventrezza 2003, s. 85.
41. Fattorini 2007, s. 110 n. 8'den aktarıyorum. Orsenigo'ya göre piskoposlar Hitler'in bu iddiasına herhangi bir itirazda bulunmamışlardır: Orsenigo'nun 7 Mart 1933 tarihli Pacelli'ye gönderdiği raporuna dayanan Duce 2006 s. 32-33. Osnabrück

Nisanda papa on bir yıl önce Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş ve o sırada Münih'te yaşayan kırk bir yaşındaki bir Alman filozofu olan Edith Stein'dan bir mektup alır. Stein ondan Nazilerin Yahudi karşıtı kampanyasına karşı sesini yükseltmesini istemektedir. Çünkü bu Hıristiyan olduğunu iddia eden ve çabalarını desteklemek üzere Hıristiyan imgelerini kullanan bir hükümetin yürüttüğü bir kampanyadır. "Haftalardır" diye yazar Edith Stein, "sadece Yahudiler değil, Almanya'da ve benim inancıma göre bütün dünyada binlerce inançlı Katolik İsa'nın kilisesinin, İsa'nın adının bu kötü kullanımına bir son vermek üzere sesini yükseltmesini beklemekte ve umut etmektedir. Radyonun her gün insanların beynine soktuğu bu ırk ve devlet putperestliği açık bir sapkınlık değil de nedir?" Stein mektubunu kehanet kabilinden bir ricayla bitirmiştir: "Kilise'nin sadık çocukları olan ve Almanya'daki olayları yakından izleyen biz, hepimiz eğer bu sessizlik devam ederse Kilisenin şöhreti konusunda en kötüsünden korkmaktayız."

Papa adına mektuba cevap veren Pacelli Stein'a değil, onun mektubunu Vatikan'a ileten manastırın başpapazına bir mektup yazar. Mektubunu papaya gösterdiğini Stein'a bildirmesini ister. Mektubuna bu güç zamanlarda Tanrı'nın kilisesini koruyabilmesi yönünde bir de dua ekler. Tüm yapılan budur.[42]

Belki şaşırtıcıdır ama Edith Stein'ın imanı sağlam kalacaktır. Yıl bitmeden bir Karmelit rahibesi olmak için yemin edecek, 1930'ların sonunda Hollanda'ya sığınmaya çalışacaktır. 2 Ağustos 1942'de Naziler Yahudi olduğunu düşündükleri kendisini ve kız kardeşi Rosa'yı yakalayıp Auschwitz'e gönderecekler ve ikisi de gaz odasının dumanını soluyarak son nefeslerini vereceklerdir.[43]

Stein'ın papaya ricada bulunduğu sıralarda Orsenigo, Kardinal Pacelli'ye bir telgraf göndermiştir. Naziler Yahudi düşmanlığını resmi hükümet politikası ilan etmişlerdir. Yahudilerin sahibi oldukları

---

piskoposu Hitler'in görüşmede "Kilise'ye karşı tek bir söz söylemediğini, sadece piskoposlara takdirlerini belirttiğini" söylemektedir. Nazilerin Yahudileri kötülemek için kullandıkları temalar (Herf 2006, s. 37-41) büyük ölçüde Vatikan'ın gayriresmi gazetesi *La Civiltà cattolica*'nın ortaya attığı temaların aynı idi. 1920'den itibaren Hitler ve hempası Joseph Goebbels Batı uygarlığına karşı bir Yahudi komplosundan ve yüksek finans, basın ve Bolşeviklerin Yahudilerin kontrolü altında bulunduğundan söz etmişlerdi. Bütün bunların amacı, onlara göre, Hıristiyanları Yahudilerin uşakları yapmaktı.

42. ASV, AESG, pos. 643, fasc. 158, ff. 14r-19r. Hubert Wolf'un (2010, s. 184-190) bu vakayı tartışmasına da bkz.

43. Wolf 2010, s. 190.

bütün dükkânlar ve işyerleri gibi Yahudi doktorlar, avukatlar ve serbest meslek sahipleri de boykot edilmeye çağrılmış, 7 Nisan'da kamu görevlerinden Yahudileri çıkarmaya yönelik bir yasa geçmiştir. Bütün bunları bildiren Orsenigo papaya müdahale etmemesi konusunda uyarıda bulunmuş, "Papalık temsilcisinin müdahalesinin hükümete karşı bir protesto anlamına geleceği"ni belirtmiştir.

Papa büyükelçisinin tavsiyesini dinlemiş ve sessiz kalmıştır.[44] Çarpıcı bir olay şudur ki Nazi yönetiminin bu ilk aylarında Hitler'e Yahudilere işkence etmeye son vermesini söyleyen XI. Pius değil Mussolini olmuştur. 30 Mart'ta Mussolini Berlin'deki büyükelçisine gizli bir nota göndererek derhal Hitler'le görüşmesi ve ona Yahudi karşıtı kampanyasının bir hata olduğu tavsiyesinde bulunması talimatını vermiştir: "Bu, uluslararası Yahudiliğin ahlaki baskısını ve ekonomik misillemelerini artıracaktır." Mussolini Hitler'in bu tavsiyeyi kendisine yardımcı olma çabasıyla yaptığını anladığından emin olmak istemekte ve "Her rejimin tümüyle güvenilir olmayan unsurları etkili mevkilerden ayıklamak sadece hakkı değil, aynı zamanda görevidir ama bunu Sami ırka karşı Ari ırk temeli üzerinde yapmak zarar verici olabilir" demekte ve eğer kampanyasını devam ettirirse Nazi rejimine karşı çıkacak olanların sadece Yahudiler olmayacakları konusunda Hitler'i şöyle uyarmaktaydı: "Yahudi düşmanlığı meselesi Hıristiyan düşmanlar tarafından da Hitler karşıtı bir hareketin birleşme noktası olma işlevini yerine getirebilir."

Ertesi gün İtalya büyükelçisi Duçe'nin bu tavsiyesini iletmek üzere Führer'le görüşür.[45] Papanın bu olaydan haberi vardır. Vatikan genel sekreterliği dosyaları arasında bir not Mussolini'nin Hitler'e ricasının Almanlar tarafından" alındığı ve Sami ırkına

44. "Yahudi düşmanı mücadele resmi hükümet politikası karakteri kazanmaktadır. Papanın temsili müdahalesi hükümetin çıkardığı bir yasayı protesto anlamına gelecektir": ASV, AESG, pos. 643, fasc. 158, f. 5r. Ve birkaç gün sonra "Maalesef Yahudi karşıtı ilke tüm hükümet tarafından kabul edildi ve onaylandı ve bu olay maalesef tarihin ilk sayfaları üzerinde iğrenç bir leke olarak kalacaktır": ASV, AESG, pos. 643, fasc. 158, 6r-6v, 11 aprile 1933.

45. 1933 Mart'ının sonu ve Nisan'ının başında büyükelçi Victorio Cerruti'yle Mussolini arasındaki dikkate değer mektuplaşma bu çok telaşlı çabaları göstermektedir: ASMAE, Gab., b. 668. Duçe'nin Cerruti'ye telgrafı DDI, dizi 7, cilt 13, n. 327, Mussolini a Cerruti, 30 marzo 1933'te olduğu gibi verilmektedir. Duçe'nin Hitler'e mesajını içeren telgraf üzerinde "mutlak öncelikli, Ekselansları Cerruti'ye özel" etiketi altında ASMAE dosyasında bulunmaktadır. Cerruti'nin Viyana'da tanışmış olduğu karısı Macar'dı ve Cerruti anılarında bu konuyu tartışmamakla birlikte anlaşıldığına göre o Yahudi bir aileden gelmekteydi: Cerruti, 1953. Çok muhtemel olarak papanın kendisi gibi Pacelli de Mussolini'nin bu eleştiriyi seslendirdiğini biliyordu.

mensup insanların devlet memurluklarından uzaklaştırılmasıyla ilgili yasayı onaylayan kabine toplantısından yarım saat önce Hitler ve Goebbels'e okunduğu"nu bildirmektedir.[46]

Mussolini'nin tavsiyesini reddeden Hitler canice tutumunu sürdürür. 1935'te Nuremberg Yasaları Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasındaki evlilikleri yasaklar ve Yahudileri Alman yurttaşlığından atar. Aynı yıl Nazi partisinin ulusal kongresiyle ilgili bir rapor gönderen Orsenigo Vatikan'a Nazilerin zulümlerini Yahudileri komünist olmakla suçlayarak meşrulaştırdıklarını bildirir. Büyükelçi "Tüm Rus Bolşevikliğinin sırf Yahudilerin eseri olup olmadığını bilmiyorum ama burada insanları buna inandırmanın ve buna uygun olarak onları Yahudiliğe karşı harekete geçirmenin bir yolunu bulmuşlar" der ve sözlerini korkunç bir kehanetle bitirir: "Eğer Nazi hükümeti uzun süre varlığını devam ettirirse –ki öyle görünüyor– Yahudiler bu ulusun içinde ortadan kalkmaya mahkûm gibi görünüyor."[47]

---

46. ASV, AESG, pos. 643, fasc. 158, f. 5r, Orsenigo a Pacelli, 9 aprile 1933. Mussolini'nin protestosuyla ilgili (tarihsiz) nota AESG, pos. 643, 643, fasc. 158, f. 8r'dedir. Mussolini Siyonist lider Chaim Weizmann'la nisan sonunda görüşmüştür. Weizmann Hitler'in yönetiminin ilk haftalarında Nazilerin Yahudilere karşı giriştikleri zulüm kampanyalarını anlamış ve Alman Yahudilerinin büyük bir kısmının Filistin'e göç etmeleri için izin alma çabalarıyla ilgili planından söz etmiştir: DDI, dizi 7, cilt 13, n. 480, "Colloqui fra il capo del governo... Mussolini e Chaim Weizmann", 26 aprile 1933. Ertesi ay İtalya'nın Almanya temsilcisi Mussolini'ye Nazi liderlerin basında yaratmış olduğu kötü reklamdan ötürü Yahudi düşmanı kampanyalarıyla ilgili olarak birtakım art düşüncelere sahip olmaya başladıklarını bildirmiştir. Temsilci "Böylece" diye devam etmiştir, "düşüncesini hem geçmişte hem de yakınlarda açık bir şekilde Hitler'e belirttiğim Duçe haklı olarak görülmeye başlanıyor gibi". Ona göre eğer kendisinin muhtemel olduğunu düşündüğü gibi Hitler Yahudiler üzerine koyduğu kısıtlamaları yumuşatmaya başlarsa, Yahudilerin Mussolini'ye teşekkür etmeleri gerekecektir: DDI, dizi 7, cilt 13, n. 595, Renzetti a Chiavolini, Berlino, 14 maggio 1933.
Dikkate değer olan şey şudur: Mussolini'nin ricalarına cevap olarak Duçe'yle 10 Nisan'da Roma'da görüşen Alman şansölye yardımcısı Franz von Papen "Yahudilere karşı yürütülen kampanyanın bir hata olduğunu" kabul eder. Mussolini bu görüşmeden Nazi rejimi için Vatikan'la iyi ilişkileri devam ettirmenin önemini vurgulama bakımından da yararlanır: DDI dizi 7, cilt 13, n. 401, "Colloquio fra il Capo del Governo e Ministro degli Esteri, Mussolini, e il Vice Cancelliere del Reich, Papen", Roma, 10 aprile 1933. Ertesi gün hem von Papen hem de Hitler'in uşağı ve Reichstag'ın başkanı olan Göring papayla Vatikan'da görüşürler. Bu görüşmede ne konuşulduğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz. *L'Osservatore romano* herhangi bir yorum veya açıklama vermeksizin sadece bir görüşmenin yapılmış olduğunu bildirir: "Nostre informazioni", *OR*, 13 aprile 1933, s. 1.
47. Ne Vatikan ne de Alman piskoposları örgütü Nuremberg yasalarını protesto etmiştir; onlar yeniden açılan Yahudileri şeytanlaştırma kampanyasına da herhangi bir itirazı dile getirmemişlerdir.

Almanya'nın Katolik nüfusunun bir Yahudi komplosunu tamamıyla inanılabilir bulması çok şaşırtıcı bir şey olarak görülmemelidir. Yıllar boyu Kilise'nin diğer birçok yayını arasında Vatikan tarafından çıkarılan *La Civilta cattolica* Yahudilerin tehlikeli bir komplo hareketinin arkasında bulunan kötü güç olduğunu yazıp durmuştur. Yahudilerin Hıristiyanları köle etmeyi amaçlayan komünizmin ve Bolşevikliğin perde arkasındaki efendileri olduğu söylemiştir.[48] İlave edilmiş olan sahte biyoloji argümanı dışında Nazi versiyonuyla Kilise'nin versiyonu arasındaki dikkate değer tek fark, Nazi versiyonunda Protestanların adının geçmemesi olmuştur.

Bu fesat teorisini ileri süren Vatikan'ın en etkili simaları arasında, Cizvit tarikatının başı olan Wlodzimierz Ledochowski vardır. 1936'da kendi eliyle yazmış olduğu bir mektupta Ledochowski papadan "her gün daha tehdit edici bir hâle gelen bu korkunç tehlike" konusunda dünya çapında bir uyarıda bulunmasını istemiştir. Tehlikenin tümünün Yahudilerin eseri olan Moskova'nın tanrıtanımaz komünist propagandasından gelmesine karşılık, ona göre Yahudilerin kontrolü altında bulunan büyük dünya basını bundan hemen hemen hiç söz etmemektedir... "Bu konuda bir Papalık bildirisi" diye devam etmektedir Ledochowski, "sadece Katolikleri değil diğerlerini de daha canlı ve daha örgütlü bir direnmeye sevk edecektir".[49]

Komünizmin ciddi bir tehdit teşkil ettiği konusunda Ledochowski'nin görüşünü paylaşan XI. Pius özel bir Papalık bildirisi hazırlatmayı kabul eder ve bunu izleyen aylarda görüşleri ve önerilerini almak üzere bu bildirinin taslaklarını sık sık ona gönderir. Bu taslakların Yahudiler hakkında bir şey söylememesinden memnun olmayan Ledochowski bildiride Yahudileri komünist

48. 1935 Nuremberg toplantısında bu temayı ele alan Joseph Goebbels "uluslararası Yahudi dünyasının hâkimiyeti" yönünde Yahudilerin gizli planlarından söz etmiştir: Herf 2006, s. 41-42.

49. Papayı bir Papalık bildirisinin gereğine ikna edeceği ümidiyle Ledóchowski mektubu Pacelli'ye yazmıştır. O sırada Nazi hükümeti dışarıya yasadışı yollarla paralar göndermekle suçlayarak Cizvitleri çok ses getirecek bir şekilde mahkeme önüne çıkarmayı planlamaktadır. Fakat Cizvit lider bu sırada şaşırtıcı bir şekilde Hitler'i savunmaktadır. Temmuz ayında Pignatti'ye konuşurken Ledóchowski Katolik Kilisesi'nin ünlü düşmanları olan Goebbels ve Rosenberg'i yaratmış oldukları problemlerden ötürü kınamış, İtalya büyükelçisine Hitler'in o sırada yürütülmekte olan dini tarikatlara karşı kampanyayı tasvip etmiyor olmasının çok mümkün olduğu görüşünde olduğunu söylemiştir: ASMAE, APG, b. 33, fasc. 1, Pignatti al ministero degli affari esteri, "Processi antireligiosi in Germania", 14 iuglio 1936.

tehlikeye bağlayan bir dil kullanması yönünde papaya baskı yapmayı sürdürür. Bu taslakların biriyle ilgili olarak "Böyle bir bildiride sadece komünizmin entelektüel kurucularının tümünün (Marx, Lassalle[50] vb) Yahudiler olmalarından dolayı değil, aynı zamanda Rusya'daki komünist hareketin Yahudiler tarafından sahneye konulmasından ötürü Yahudi etkisine en azından bir imada bulunulması bize zorunlu görünmektedir. Bugün de her bölgede her zaman açık olmamakla birlikte derinlemesine bakılırsa komünist propagandanın ana savunucuları ve teşvik edicileri Yahudilerdir " der.

Ledochowski'nin Rusya'daki komünizmden Yahudilerin sorumlu olduğu cümlesini içine alan satırın yanına papa tek bir kelime düşer: *Verificare* (tahkik edin). Bir ay sonra papa komünizmi suçlayan bildiriyi *Divini redemptoris* başlığıyla yayımlayacak fakat Cizvit liderini büyük hayal kırıklığına uğratarak Yahudiler hakkında herhangi bir şey söylemeyecektir.[51]

La Civilta cattolica tehlikeli Yahudi fesadıyla ilgili olarak Katolikleri korkutmak üzere elinden gelen her şeyi yapma konusunda bu tür incelikler göstermemiştir. Papanın komünizme karşı bildiriyi yayımlamasından aylar sonra gazete "Yahudi Meselesi" adlı bir yazı yayımlamıştır. Bu yazı daha ilk cümlesinde ana meseleyi ortaya koymaktadır: "Çelişik görünen iki olay aslında çağdaş dünyaya yayılmış olan Yahudiler arasında kesin bir gerçektir: Bunlar onların paraya hükmetmeleri ve sosyalizm ve komünizme olan eğilimleridir." Cizvit gazeteye göre "Yahudiler sadece komünizmin kurucuları olmakla kalmamaktadırlar, çağdaş sosyalizm ve Bolşevizmin ihtilalci liderlerinin tümü de Yahudidir".[52]

Hitler Yahudi tehdidini önlemek için kendi tasarısını geliştirirken Cizvit gazetesi ona karşı uygun Hıristiyan cevap üzerinde düşünmekteydi: Ortada üç imkân vardı. En iyisi bütün Yahudileri Hıristiyan yapmaktı. Fakat bunun gerçekleşmeyeceği açıktı. Yahudiler inatçı bir biçimde Yahudi olarak kalma konusunda ısrarlıydılar.

50. Ferdinand Lassalle, on dokuzuncu yüzyıl ortalarının Almanya'sında sosyalist hareketin kurucularından biriydi.

51. Fattorini 2007, s. 64-69.

52. Hem kapitalizmi hem de komünizmi kontrol eden Yahudiler kavramındaki görünürdeki çelişkiyi nasıl açıklayabiliriz? Cizvit gazetenin buna cevabı onların her ikisinin de saf Yahudi-püriten kaynaklı olan "dünya hakkında materyalist-ekonomik bir görüşten" çıkmış olmalarıdır. Fakat işin içinde daha zararlı bir şey vardı: Bütün görünüşüne rağmen sosyalizm "Yahudilerin uluslararası finansı destekleyen bir silah ve tahrip aletinden başka bir şey değildi".

İkinci imkân Avrupa Yahudilerini Filistin'e göndermekti. Fakat bu ülke on altı milyon Yahudi'nin tümünü alamazdı; alsa bile Yahudiler hiçbir zaman gerekli olan çalışmayı yapmayacaklardı çünkü onlar sadece asalak bir varlık olma özelliğine sahiptiler ve bu yıkıcı insanların el işlerine karşı ne kabiliyetleri ne de istekleri vardı.

Geride tek bir seçim kalmaktaydı: Kilise'nin yüzyıllardır başarılı bir şekilde uyguladığı çözüm, yani Yahudileri yurttaşlık haklarından mahrum etmek.[53]

Aynı sayısında *La Civilta cattolica* daha sonra kısa bir süre önce, 1936'da Nuremberg'de düzenlenen Nazi kongresiyle ilgili bilgi vermektedir. Orada Hitler "bıkmak usanmak bilmeyen bir inatçılıkla" kongrede bulunan kalabalığa "Yahudi ihtilal merkezlerinin bir dünya ihtilalini hazırlamakta oldukları"nı söylemiştir. Bu sözleri söyledikten sonra gazete yorum yapmaksızın Hitler'in Rusya'daki üst mevkilerin yüzde 98'inin "Yahudilerin elinde olduğu" iddiasını zikreder. Yahudilerin kitle hâlinde ortadan kaldırılmalarına (Holocaust) giden yıllarda gerek Naziler gerek Cizvit gazetesi bu iddiayı sürekli olarak tekrar edip duracaktır.[54] Oysa 1920'lerin ortasında Sovyetler Birliği'ndeki en yüksek yönetim makamlarında bulunan 417 insandan sadece yüzde 6'sı Yahudi ailelerden gelmektedir ve 1930'larda özellikle Stalin'in insanları tasfiye etmek üzere kurduğu mahkemelerin Yahudi düşmanı özellikler taşımaları sonucunda bu rakam keskin bir biçimde düşmüştür. 1938'de *La Civilta cattolica* ve Nazi hükümeti Sovyetler Birliği'nin hemen hemen bütün liderlerinin Yahudi oldukları konusundaki uyarılarını sürdürürken Sovyet hükümetinin en güçlü organı olan ve dokuz kişiden meydana gelen Politbüro'da sadece tek bir Yahudi kökenli üye vardır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Prezidyumu'nun otuz yedi üyesinden ise sadece biri Yahudi bir aileden gelmektedir.[55]

53. "La questione giudaica", CC 1936 IV, s. 37-46.

54. CC 1936 IV, s. 83-85.

55. Herf (2006, s. 95-96) bu konuyla ilgili Pinkus'un (1988) önemli çalışmasını zikretmektedir. AJC 1939, s. 56-59'a da bkz. SSCB hükümet organları üyelerinin listeleri 1935 ve 1938 yıllarıyla ilgili olarak *The Statesman's Year Book*'ta verilmektedir. Hitler 1936'nın sonunda Yahudi-komünist tehdide sövüp sayarken *La Civiltà cattolica* okurlarına "içtenlik ve imanın sıcaklığıyla yazılmış" bir Yahudi karşıtı faşist eleştiri, "insanlar arasında iyi şeylere yol açabilecek" bir eser olarak övdüğü Alfredo Rosmanini'nin *Ebrei, cristianesimo, fascismo*'sunu (Yahudiler, Hıristiyanlık, faşizm) tavsiye etmekteydi. Bu eser hakkındaki coşkulu kitap eleştirisi "Yahudiliğin önemli bir rol oynadığı komünist, tanrıtanımaz, yıkıcı tehlikeyle dini ve toplum düzenini savunmada faşizmin meziyetleri üzerine bir makaleler ve denemeler topluluğu"

1932 yılında Mussolini'yle görüşmesinde papa Rus komünist tehdidiyle ilgili endişelerini ifade etmiş ve onu "Yahudiliğin Hıristiyanlık düşmanı nefreti"ne bağlamıştı. Fakat o günden bu yana çok şey olmuştur. Hitler iktidara gelmiştir ve o sadece Kilise'nin Almanya'daki etkisini ortadan kaldırmakla meşgul değildir, aynı zamanda Hıristiyan mesajına aykırı olan putperest bir ideolojiyi yaymaktadır. XI. Pius Hıristiyanlığın karşısında bulunan en büyük tehlikenin Nazilerden geldiğini giderek daha açık bir biçimde anlamıştır. Fakat danışmanları kendisiyle aynı fikirde değildirler; onlar Hitler'i komünist ilerlemeyi durdurmak için Kilise'nin en iyi ümidi olarak görmektedirler. Papadan onu gücendirmemesini istemektedirler.

sözleriyle başlıyor ve şöyle devam ediyordu: "Sömürücü olarak sayısı az olmayan Yahudilerin etkisinin herkes tarafından iyi bilindiğini not ediyoruz." Bu noktada gazete konuyla ilgili yakınlarda yayımlanmış olan kendi makalesine göndermede bulunmaktaydı: CC 1936 IV, s 252. Calimani (2007, s. 235) Rosmanini'nin kitabını, faşist rejimin Yahudi karşıtı kampanyasının ürünü olarak ortaya çıkan "ilk yoğun bir biçimde Yahudi düşmanı olan kitap" olarak nitelendirmektedir.

On Altıncı Bölüm

Sınırı Geçmek

Mussolini'nin tutkuları ve egosu giderek büyümekteydi. Roma'ya eski büyüklüğünü yeniden kazandıran bir adam olarak görülmek istiyordu. Bunun için yeni bir imparatorluğa ihtiyaç vardı. Bakışlarını Liberya hariç Avrupalıların elinde bulunmayan tek Afrika kara parçası olan Etiyopya'ya döndürür. Onun ayrıca sınırlarında iki İtalyan sömürgesi, İtalya Somali'si ile Eritre'nin bulunması gibi bir avantajı vardır.

Duçe şimdiye kadar bu konudaki niyetlerini ima etmişti. 1934'ün sonunda Etiyopya kuvvetleri İtalya Somali'si sınırları içinde bulunan Wal Wal'daki bir grup İtalyan askerinin üzerine ateş açmışlardı. İtalyan basını olayı ulusun onuruna bir saldırı olarak takdim etmişti. Mussolini, Etiyopya özür dileyip tazminat ödemedikçe savaş tehdidinde bulunmuştu.[1] Büyük gürültülerle ilerdeki talimatlarını beklemelerini söyleyerek birkaç kara tümenini Somali'ye ve bir filoyu Kızıldeniz'e göndermişti.[2] XI. Pius bu olaydan hoşnut değildi; Etiyopya'nın İtalya tarafından işgalinin tüm Afrika'daki Katolik misyonerleri tehlike içine atmasından endişeleniyordu.

Bu arada papa giderek yaşının daha fazla farkına varmaktaydı. 1934 yılının Paskalya'sında sona eren son Kutsal Yıl'ın yorucu

1. Fransa büyükelçisi François Charles-Roux 15 Şubat 1935'te Dalla Tore'nin kendisine papanın mümkün bir işgal konusundaki endişesini belirttiğini söylemiştir. Charles-Roux bu sırada Mussolini'nin bir işgale girişecek kadar gözü kara olmadığını düşünmekteydi.

2. Mussolini mart ayında yola çıkarken çeşitli İtalyan kardinalleri tarafından kutsanan iki tümeni Somali'ye gönderdiğinde Vatikan'daki Fransız maslahatgüzarı bu kutsamaların birçok yoruma neden olduğunu bildirmiştir: DDF, dizi 1, cilt 9, n. 400, Truelle à Laval; askeri gelişmeler için bkz Del Boca 2010, s. 90-92.

faaliyetleri kendisini tüketmişti. Vatikan bahçelerinde yaptığı kendisine dinçlik kazandıran yürüyüşlerini bırakmıştı, hatta salonu bir ucundan diğerine yürümek bile onu nefes nefese bırakıyordu. Sıcak da onu rahatsız etmekteydi.[3] Eski şehrin fakir mahallelerinde ve banliyölerde hızla büyüyen gecekondu bölgelerinde elektrik ve musluk suyu enderdi, verem ve trahom yaygındı.[4] Bir önceki yıl Roma bir tifüs salgınıyla sarsılmıştı. 1934'ün yazında yaşlı papa Alban Hill'deki yazlık sarayına gitmeyi dört gözle bekliyordu. Pizzardo'nun yardımcısı Domenico Tardini papanın yola çıktığı gün "Onun ne kadar mutlu olduğunu görebilirsiniz!" demişti. "Tatile gitmek üzere olan bir ilkokul öğrencisine benziyor!" Tardini, papanın bu alışılmadık keyifli havasından Rus göçmenlerine yardım için kendisinden 34.000 liret almakta yararlanmıştı. "Ah!" diye yazmaktaydı Tardini. "Keşke daha sık gitse!"[5]

Bir muhbirin bildirdiği gibi papa şimdi "eğer böyle bir şey mümkünse, daha ters, daha şüpheci, daha çabuk sinirlenen" biri olmuştu.[6] Parlak beyaz cüppesini giymiş olarak insanlarla yaptığı görüşmelerde etrafındaki herkesi huzursuz ve sinirli kılan krallara has bir azamet sergiliyordu. Saçının perçemlerinde kırlar görünmeye başlamıştı fakat sesi hâlâ kararlı ve canlı, kalın gözlüğünün arkasındaki gözleri ise eskisi kadar hareketliydi. Fiziksel olarak ağırlaşmasına karşılık her şey hakkında kendisine bilgi verilmesini ve yine her şeyle ilgili olarak kendisinin karar vermesini istiyordu.[7]

Papanın Mussolini'nin yapmakla tehdit ettiği Etiyopya'yı işgal etmesinden rahatsız olmasına karşılık Kilise içinde başkaları çok farklı bir görüşe sahipti. İtalya'nın en etkili Katolik gazetesi olan *L'Avvenire d'Italia,* faşist basını yansıtıyordu. Ona göre Etiyopyalılar putperest barbarlardı. Savaş, bu vahşilere uygarlığı ve Hıristiyanlığı getirecekti.[8]

---

3. ACS, MCPG, b. 172, Zanetti, 25 giugno 1935.
4. Bosworth 2011, s. 171.
5. Tardini 1988, s. 332; C. Wingfield, *Annual Report 1934*, January 12 1935, R 402/402/22, Hachey 1972, s. 287-88, 138-40. seksiyonlarda.
6. ACS, MCPG, b.172, Zanetti, 19 giugno 1935.
7. McCormick 1957, s. 69-76.
8. DDF, dizi 1, cilt 11, n. 348, Charles-Roux à Laval, Ministre des Affaires Étrangères, 24 juillet 1935. Aylar önce, Şubat'ta, *L'Osservatore romano*'nun yayın yönetmeni Dalla Torre Fransa büyükelçisine papanın Mussolini'nin Etiyopya'da bir savaşa girme planlarıyla ilgili endişelerini belirtmiştir: DDF dizi 1, cilt 9, n. 226, Charles-Roux à Laval, 15 février 1935. Maslahatgüzar Talamo haziran sonunda Etiyopya'daki durum konusunda Vatikan'ın tutumunu yansıttığını söylediği *Avvenire*'deki makale hakkında bir rapor vermiştir.

Ufukta görünen savaş ihtimali papayı çok zor bir duruma soktu. Savaş, sadece İtalya ve Etiyopya için değil, bir bütün olarak Avrupa için de yıkıcı sonuçlara yol açabilirdi. Çok sayıda insan sadece papanın onu önleyebileceğini düşünüyordu ve dışarıdan yapılan çağrılar papayı Mussolini'yi alenen geri bir adım atması için uyarıda bulunmaya davet etmekteydi. Fakat o, kendisi için bu kadar önemli bir konuda İtalya diktatörüne meydan okumanın ittifaklarını tehlikeye atacağını biliyordu.

27 Ağustos 1935'te yirmi ülkeden iki bin Katolik rahibe Vatikan'da otobüslere binerler. Toplantılarının son aşamasına, Castel Gandolfo'da papayla görüşmeye gitmektedirler. Papa onlara hitap eder, bir saatten daha uzun bir süre konuşarak onların çalışmalarını över. Son olarak onları kutsar. Görüşmeyi ayarlamaya yardımcı olmuş olan Pizzardo mutlu bir yüzle onun yanında ayakta durmaktadır. Fakat papa beklenmeyen bir şekilde, konuşmayı bu noktada bırakmak yerine tamamen farklı bir konuya geçer. Rahibelere bir fetih savaşının asla hoş görülemeyeceğini söyler. O "her türlü hayal gücünün ötesinde... haksız bir savaş... anlatılması imkânsız ölçüde korkunç bir savaş" olacaktır.[9] Pizzardo'nun gülümsemesi yüzünde donup kalır.

Monsenyör Tardini günlüğünde "Büyük bölümü yabancı olan rahibeler ilgi ve memnunlukla dinlediler" diye yazmıştır. "Daha büyük bir ilgiyle fakat kesinlikle gayrimemnun bir şekilde dinleyen Monsenyör Pizzardo idi. "Ne büyük felaket!" Rahibeler otobüsle geri dönerken Pizzardo papanın görüşleri üzerine konuşmalarını engellemek amacıyla yolculuk boyunca dua etmeleri üzerinde ısrar eder. Gözyaşları içinde Vatikan'a geri döndüğünde "rengi soluk, ümitsiz, cesareti kırılmış, perişan" bir görünüş içindedir. Kendi kendine alçak sesle papanın "haksız bir savaş, haksız bir savaş" sözlerini tekrarlamaktadır.[10]

Ertesi sabah papanın konuşması İtalya'nın Vatikan büyükelçisinin vekili Giuseppe Talamo'nun kulağına gittiğinde Talamo hızla Vatikan'a koşar.[11] İtalyan diplomatın hatırladığı şudur: "Monsenyör

9. Ceci 2008, s. 297; Ceci 2010, s. 43. Ceci 2010, papanın Etiyopya savaşındaki tutumunun gelişmesi üzerine mükemmel bir analizde bulunmaktadır.

10. İngiltere'nin Vatikan temsilcisi bir süre sonra Pizzardo hakkında verdiği kısa tasvirde "Çok dostça davranan, nazik bir insan fakat çok fazla çalışıyor ve birinci sınıf bir kabiliyete sahip değil" demiştir: R5802/5802/22, FCRSE, pt. 14, s. 155, Osborne to Halifax, June 21, 1938.

11. Talamo haberi, hasar azaltma çabasıyla o sabah erkenden kendisine bildirmek

Pizzardo şaşkınlığını ifade etti ve hiçbir şeyin daha önce herhangi bir biçimde tavsiyesini almak üzere genel sekreterlik bürosuna danışmaksızın böyle hassas bir konuda konuşma yapma yönündeki papanın bu ani kararının ipuçlarını vermediğini belirtti."

Talamo, Pizzardo'dan Vatikan gazetesinde yayımlanacak olan papanın konuşmasının metnini yumuşatmasını ister. Pizzardo onu kendisi ve meslektaşlarının papanın görüşlerini "yumuşatmak ve hafifletmek için şimdiye kadar mümkün olan her şeyi yaptıkları" konusunda temin eder. Papanın konuşmasını kaydetmiş olan *L'Osservatore romano*'nun muhabiri o akşam papanın konuşma metninin yazılı kopyasını çıkarır ve Tardini'yle birlikte bu metin üzerinde cerrahi bir ameliyata girişirler. Tardini "Orasından bir kelime çıkardım, burasına bir kelime ekledim" diye hatırlamaktadır. "Şurasında bir cümleyi değiştirdim, burasında bir başka cümleyi sildim. Kısaca ince ve yöntemli bir çabayla papanın düşüncesinin kabalığını büyük ölçüde yumuşatmayı başardık" der.[12] Ürettikleri metin rahibelerin duydukları bir işgalin açık bir biçimde kınanmasından uzaktır. Onun yerine farklı yorumlara müsait belirsiz bir cümleler topluluğudur.

Ertesi sabah sıra asıl zor olan kısma gelir. Tardini budanmış metinle ilgili olarak papanın onayını olmak zorundadır. Papaya daktilo edilmiş sayfaları verirken kayıtsız görünmeye çalışır. Kare yüzü büyük bir samimiyet ifadesine bürünmüştür.

Papaya *L'Osservatore romano*'nun muhabirinin "eğer papanın her kelimesini tam olarak yakalamayı başaramamış ise bundan dolayı ondan affını dilediğini" söyler. Papa bir saat yirmi dakika konuşmuştur ve konuşmanın sonuna doğru muhabir çok yorgun düşmüştür. Ayrıca korkunç bir diş ağrısı da dikkatini dağıtmıştır. Bu arada konuşmanın sonuna gelmeden gün ışığı da azalmaya başlamıştır – rahibelerle görüşme dışarıda avluda yapılmıştı. Bu durum onun papanın son sözlerini kaydetmesini özellikle güçleştirmiştir.

Papa okumaya başladığında Tardini odadan çıkmaya çalışır; fakat papa elini kaldırır ve onu durdurur. Son sayfalarını ayırarak metnin bütününü bir kenara bırakır ve doğrudan son sözlerine gider. Onları okurken homurdanır. Kendisine bakmak üzere göz-

üzere bürosuna koşan Ulusal Katolik Eylem'in ulusal başkanı Agosto Ciriaci'den alır. Cesare De Vecchi o yıl daha önceki bir tarihte milli eğitim bakanı olduğundan o sırada Talamo büyükelçi vekili olarak görev yapmaktadır.

12. Tardini 1988, s. 385.

lerini kaldırdığı her seferinde Tardini gerginliğini gizlemeye çalışır. Papa savaş hakkında paramparça bir hâle getirilmiş olan sözlerini yüksek sesle okur. Tardini hâlâ sanki ortada bir problem yokmuş gibi davranmaya çalışmaktadır. Daha sonra "Bilmediği bir şeye dikkatini yoğunlaştırmak isteyen bir insan pozunu takındım" demekte ve buna parantez içinde "Oysa konuşmanın bu kısmını ezbere biliyordum" cümlesini eklemektedir. Papa metne ve arkasından Tardini'ye bakmaya devam eder. Tardini'nin değiştirmiş olduğu her cümleyi okuduğunda "Ben gerçekte bunu böyle dememiştim" diye söylenmektedir. Papanın itiraz ettiği her seferinde Tardini yumuşak bir sesle eğer varsa herhangi bir hatayı düzeltme önerisinde bulunur. Fakat sonunda papa sadece "Hayır, onu bu şekilde bırakalım" der. Tardini ve üstlerinin, yani Pizzardo ve Pacelli'nin de ümit ettikleri budur.[13]

Fakat büyük ölçüde zayıflatılmış bu metin bile İtalya büyükelçisinin vekilinin hoşuna gitmez. Faşist basının papanın savaşı desteklediğini kanıtlamak üzere onun içinden seçici bir tarzda alıntılar yapmasına rağmen İtalya dışındaki ülkelerde ayıklanmış bir biçim altında bile olsa papanın görüşleri onun savaşa karşı olduğunu ileri sürmek için kullanılır.[14] Faşist basının, konuşmasının savaş için açık bir desteği ifade ettiği iddiasından öfkelenen papa Vatikan gazetesinin ilk sayfasında sözlerinin kötüye kullanılmasından duyduğu memnuniyetsizliği ifade eden bir başyazının yayımlanmasını emreder. Talamo hoşnut değildir. Mussolini'ye "Bu noktada papanın bilinen dik kafalılığından ve bunakça ısrarından söz etmek çok saygılı olmayacaktır ama öte yandan bu tespit, daha az doğru bir şey de olmayacaktır" der.

O hafta Pacelli ile düzenli cuma görüşmesinde Talamo sözlerini sempatiyle dinlemeye hazır bir kulakla karşılaşır. Mussolini'ye "Kardinal sekreter bana şaşkınlığını bildirdi" diye rapor verir.[15]

---

13. A.g.e., s. 385-86.

14. *London Times* papanın "Bir fetih savaşı; saldırgan, haksız bir savaş; dile getirilemeyecek kadar korkunç olacaktır" sözlerine dikkati çekmektedir: "Views of the Pope on Abyssinia", *Times*, September 2, 1935, s. 11. *Washington Post* aynı gün ilginç bir biçimde papanın mesajını Mussolini'ye götürmekte Tacchi Venturi'nin oynadığı rolün altını çizen "Pontiff Plans Plea to Il Duce to Avert War" (Papa Savaşa Engel Olmak İçin Duçe'ye Ricada Bulunmayı Planlıyor) başlıklı bir baş sayfa makalesi yayımlamıştır. Ertesi gün gazete Tacchi Venturi'den son derece şüpheli bir alıntı yaparak papanın barış arzusuna başmakalesini ayırır: "Pope to Emperor", *WP*, September 3, 1935, s. 8.

15. ASMAE, AISS, b. 56, fasc. 1, s.1b, Pignatti a Mussolini, 30 agosto 1935.

Eugenio Pacelli epey zamandır genel sekreter olmasına karşılık Pius'la ilişkisi resmilik ve duygusal olarak mesafelilik tarafından belirlenmeye devam etmektedir. O sene daha erken bir tarihte Paris başpiskoposu Jean Verdier'nin bir ziyaret için Roma'da bulunduğunu işiten Pacelli onu görmek ister. Fransa'nın hac yeri olan Lourde'da nisan ayında büyük bir tören planlanmıştır ve Pacelli bu törene katılmaya isteklidir. Fakat ancak Pius isterse oraya gidebilir ve papaya konuyu kendisi açmaktan korkmaktadır. Biraz utanarak Jean Verdier'den konuyu papaya kendisinin açmasını rica eder. Ancak bu dolaylı yolla papanın yolculuk için iznini alır.[16] Verdier, Pacelli'nin bu yıllarda papayla ilişkisini "en azından yaşlı papanın mizacının içtenliğe izin vermesinin mümkün olduğu ölçüde içten" olduğunu belirtmiştir.[17]

Eylül ayının başında Milletler Cemiyeti İtalya'nın üye bir ülke olan Etiyopya'yı istila etme ihtimalini tartışmak için toplanır. Örgüt Mussolini'nin bunu yapması durumunda ağır ekonomik yaptırımlar uygulayacaktır.[18]

Dört yıl önce Katolik Eylem tartışmasının çözüme bağlanmasından bu yana papa rejime desteğini giderek daha açık bir hâle getirmektedir. 1932 Eylül'ünde Roma'ya hac ziyaretine gelen dışarıdaki faşist organizasyonlara kayıtlı binlerce genç için Aziz Peter Kilisesi'nde özel bir ayin düzenler. Aynı ay on binlerce İtalyan faşist gençlik grubu üyesi Roma civarında egzersizler yapmak üzere iki hafta geçirirler. Onlara faşist amblemleri üzerinde bir haç taşıyan şapkalarıyla çok sayıda papaz eşlik eder. Papa bu papazlardan yüzlercesini Vatikan'da kabul eder ve yapmış oldukları önemli işten ötürü onları kutsar.[19]

Vatikan'ın Duçe coşkusu Roma'ya Yürüyüş'ün onuncu yıldönümünde tekrar kendini gösterir. *L'Osservatore romano*'nun diktatöre desteğinin daha coşkulu olması pek mümkün değildir. Vatikan gazetesi Mussolini'nin "kamu yönetiminin bütün dallarında geniş, derin, muazzam değişiklikler" gerçekleştirdiğini ilan eder. 1921

16. Verdier'nin açıklaması Papin 1977, s. 63'tedir.
17. A.g.e., s. 56, 62.
18. Bosworth 2002, s. 304-5.
19. MAEI, cilt 266. 269-71, Charles-Roux à président du conseil, 17 septembre 1932. Bununla birlikte siyah gömlekleri ve askeri üniformaları içinde faşist çocukları kabul ettiğinde çizgiyi çizer çünkü savaş için giyinmiş çocukların görüntüsü ona iğ gelmektedir: De Rossi dell'Arno 1954 46.

yılında parlamentodaki ilk konuşmasından bu yana Mussolini "bütün dünyada Katolik düşüncenin emsalsiz güzelliğini ve Kilise'nin misyonunu yüceltmiştir". Gazete, okurlarına ülkenin okullarındaki sınıflara ve mahkeme salonlarına İsa'nın haçını yerleştirenin Mussolini olduğunu hatırlatır. Okullara din öğretimini sokan ve Lateran Antlaşması'yla devletle Kilise arasındaki dostluğu tesis eden yine Mussolini'dir.[20]

XI. Pius'un rahibelere yaptığı yazılı metni olmayan bu konuşmayı izleyen haftalarda Kardinal Pacelli ve Monsenyör Pizzardo papayı Mussolini'nin savaşına karşı muhalefetini kendine saklaması konusunda ikna etmeye çalışırlar. 13 Eylül'de Pacelli Mussolini'ye papanın Etiyopya'yı işgaline engel olmayacağı yönünde haber gönderir.[21]

Fakat papa hâlâ Mussolini'yi bu projesinden caydırabileceği ümidini korumaktadır. 20 Eylül'de savaşın neden bir hata olacağını açıkladığı bir mektup kaleme alır. İtalya uzak ara daha büyük bir askeri güç olmakla birlikte Etiyopyalılar daha iyi bildikleri zor arazi

20. "Per la celebrazione del decennale in Italia", *OR*, 3 novembre 1932, s. 1. Makale MAEI, cilt 266, 294-97, Charles-Roux à président du conseil, 3 novembre 1932'de tartışılmaktadır. Onun ilginç bir arka zemin hikâyesi vardır: Gazetenin yayın yönetmen olan ve papayı resmi olmayan bir kılıkla ziyaret etmekte kendini özgür hisseden belki de din adamları sınıfı dışındaki tek insan olan Giuseppe Dalla Tore anlaşıldığına göre genel sekreterlik bürosundan istenen bir övgü yazısı yazma talebini reddetmiştir: Agostino 1991, s. 153. Mussolini uzun zamandan beri ve haklı nedenlerle Dalla Torre'nin kendisine düşman olduğuna kanidir. Charles-Roux papanın görüşleriyle ilgili olarak içerden bilgi kaynağı olarak Dalla Torre'ye güvenmektedir ve Etiyopya krizi sırasında Dalla Torre, kendisine papanın Mussolini nezdindeki temsilcileri olan Borgongini ve Tacchi Venturi'nin her ikisini de Duçe'nin avcunun içine almış olduğu ve onların onun teveccühünü kazanma çabasıyla papanın eleştirilerinden çoğunu ayıklayarak ona aktardıkları görüşünü ifade etmiştir: DDF, dizi 2, cilt 1, n. 107, Charles-Roux à Flandrin, ministre des affaires étrangères, 27 janvier 1936. Augusto Ciriaci'nin rejime olan büyük hayranlığını bilen Pacelli makaleyi kaleme alması için ona başvurmuştur. Ciriaci de bunu yerine getirmiştir. Daha sonra XI. Pius yazıya kendinden bir şeyler eklemiş ve makaleye son şeklini vermiştir: ASMAE, AISS, 21, fasc. 8, De Vecchi a Mussolini. Dalla Torre'nin *L'Osservatore romano*'daki bazı meslektaşları da içinde olmak üzere Kilise'de herkes bu övgü yazısından memnun olmamıştır. Bundan sonra ne gelecek diye kendi kendilerine sormuşlardır. *L'Osservatore romano* amblem olarak papanın tacı yerine faşist baltayı mı koyacaktır? ASMAE, AISS, b, 21, f. 8, Città del Vaticano, 3 novembre 1932.

21. ASMAE, AISS, b. 56, fasc. 1, sf. 1c, Pacelli a Mussolini, 14 settembre 1935. Bir muhbir raporuna göre papa Tacchi Venturi'yi Mussolini'nin savaş planlarına güçlü İngiliz muhalefeti karşısında İtalyan hükümetini desteklemeleri için yerel Katolikler arasında lobi yapmak üzere gizli bir planla İngiltere'ye göndermiştir. Fakat bu seyahatin gerçekleştiğini gösteren bir kanıt bugüne kadar bulunamamıştır: ACS, DAGR, b. 1320, informatore n. 52, 12 settembre 1935.

şartlarından istifade edeceklerdir. İtalya ülkeyi fethetse bile papa yüksek sıcaklık ve hastalıkların getireceği güçlükler bir yana, İtalyan kuvvetlerinin sonu gelmeyen gerilla saldırılarıyla karşılaşacakları öngörüsünde bulunur. Olaylar gerçekten de papanın öngördüğü gibi gerçekleşecektir.[22]

Papadan gelen ve savaşa karşı çıkan resmi bir mektubun Mussolini'yi öfkelendireceğinden endişelenen Pacelli papayı bunun yerine düşüncelerini resmi olmayan bir biçimde Tacchi Venturi vasıtasıyla Mussolini'ye iletmeye ikna eder. Papa Cizvit'i yanına çağırır ve ona kullanması için bir metin verir ama Mussolini'ye bu metnin bir kopyasını bırakmaması konusunda uyarır. Pacelli tarafından kaleme alınmış olan metin Duçe tarafından dile getirilmiş olan İtalya'ya bir genişleme alanı sağlamak ve onun kendini savunma haklarını tesis etme yönündeki amaçlarına sempatisini ifade etmekle söze başlamakta, sonra papanın endişelerini sıralamakta, özellikle Duçe'nin fikrini değiştirmesi en muhtemel olan bir görüşün, eğer işler kötü giderse bundan Mussolini'nin suçlanacağı görüşünün altını çizmektedir.[23]

Bunlardan hiçbiri diktatör üzerinde bir etkide bulunmaz. 2 Ekim akşamı Mussolini uzun adımlarla Palazzo Venezia'nın balkonuna yürür ve aşağıda toplanmış olan kalabalığı İtalyan birliklerine Etiyopya'ya yürüme emrini verdiği haberiyle coşturur. On binlerce insanın ritmik bir biçimde "Du-çe, Du-çe, Du-çe!" diye haykırmasından bina zangırdamaya başlar.

Meydanın tam karşı tarafında bulunan geniş bir pencereden Margherita Sarfatti bu sahneyi seyretmektedir. Bir sevgili olarak çekiciliği geçmiş olmasına ve Mussolini'nin onu son yıllarda yanından uzaklaştırmasına rağmen Mussolini'nin sadık ve ve özellikle yurtdışında etkili bir propagandacısı olarak kalmaya devam etmiştir. Fakat Almanya'da Nazilerin kısa bir süre önceki yükselişi onu gittikçe artan bir korkuyla doldurmuştur. Milletler Cemiyeti'ne meydan okuyan ve İngiltere ve Fransa'yla bir savaşa girme tehlikesi içeren

22. ASV, AESS, pos. 430a, fasc. 352, ff. 49, 20 settembre 1935.

23. ASV, AESI, pos. 967, cilt 1, ff. 156r-159r. Papa, 27 Eylül'de Charles-Roux ile görüşmesinde Duçe'nin planladığı işgali gerçekleştirmesi durumunda İtalya ve Mussolini'nin başına çökebilecek felaketle ilgili korkularını tekrar eder. Fransa büyükelçisine savaştan çıkışın bir yolunu bulma konusundaki müzakerelere nasıl yardımcı olabileceğini tartışmak üzere Mussolini'ye gizli bir görüşme yapmayı teklif ettiğini fakat Mussolini'nin bu teklifi reddettiğini söyler: DDF, dizi 1, cilt 12, n. 254, Charles-Roux à Laval, 27 septembre 1935.

bir savaşı başlatmanın İtalya'yı Hitler'in kucağına itme anlamına geleceğini bilmektedir. Korkunç bir şey meydana gelmek üzeredir.

Sarfatti yanında duran bir arkadaşına döner ve "Bu, sonun başlangıcı" der.

Arkadaşı "Neden böyle diyorsun" diye sorar. "Bu savaşı kaybedeceğimizi mi düşünüyorsun?"

"Hayır... Bunu diyorum çünkü maalesef onu kazanacağız... Ve o kellesini kaybedecek."[24]

Ertesi günü Duçe ile Pius arasında iyi niyeti tesis etmek amacında olan Tacchi Venturi Mussolini'ye papanın savaş planlarına engel olmayacağı konusunda teminat verir. "Bu en ciddi anda" diye yazar, "Kutsal Peder benden öğrendiği şeyle mutlu oldu ve mümkün olan ilk fırsatı size bu memnuniyetini belirtmem için kullanmam konusunda geç kalmamamı söyledi".[25]

İşgalin İtalya'yı dünyada tek başına bırakacağından korkan papa İngiltere Kralı V. George'a bir ricada bulunma yönünde olağandışı bir adım atar. Bu onun ilk teşebbüsü değildir. Geçen ağustos ayında da krala Westminister başpiskoposu vasıtasıyla bir mesaj göndermeye çalışmış fakat başpiskoposun görüşme talebinin arkasında neyin bulunduğunu öğrenen kral onu kabul etmemek için bir bahane bulmuştur.[26]

Kardinal Pacelli İngiltere kralına yeni bir mektup hazırlar. Mektup "Majesteleri" diye başlamaktadır. "Kutsal Peder beni aşağıdaki konuyu son derece mahrem bir biçimde size sunmam konusunda özel olarak ve şahsen görevlendirdi." Papa, İtalya'nın anlaşmalar uyarınca hakkı olduğuna inandığı asgari şey, yani Etiyopya İmparatorluğu'na mücavir bölgeler üzerinde bir kontrol ve yönetim *(protectorate)* değil, basit bir manda *(mandate)* yetkisi reddedildiği için Etiyopya çatışmasından kaçınmanın nasıl mümkün olacağını görememektedir. Pacelli Etiyopya'nın sözü edilen kısımlarının "kölelik ve düzensizliğin hüküm sürdüğü" ve Negus'un, yani Etiyopya kralı Haile Selasiye'nin üzerinde fazla nüfuzunun olmadığı bölgeler olduğunu belirterek Mussolini'nin taleplerinin makul olduğunu açıklar.

Şaşkınlık içinde kalan İngiliz büyükelçisi Pacelli'den mektubu alır ve talimat için Londra'ya sorar. İngiliz dışişleri bakanı

24. Milza 2000, s. 204'ten aktarıyoruz.
25. ACS, CR, b. 68, Tacchi Venturi a Mussolini, 3 ottobre 1935.
26. DDF, dizi 1, cilt 12, n. 412, Charles-Roux à Laval, 10 octobre 1935 (dipnot 1).

mektubu kabul etmeyi reddeder. Papanın mektubu açılmadan geri çevrilir.[27]

3 Ekim günü şafak vakti Roma'ya Yürüyüş'ün keçisakallı lideri General Emilio De Bono'nun komutası altında 110.000 insan güneydeki Eritre'den Etiyopya sınırını geçer. Birliklerin içinde sadece İtalyan askerleri yoktur; İtalyanların komutası altında Eritreliler ve Somaliler de vardır. İstilaya mağrur ve Duçe ve anavatan için nihayet elle tutulabilir bir şey yapma şansını bulmuş olmalarından ötürü heyecanlı, kısmen eğitim almış faşist milis grupları da katılmıştır. Kuvvetler 2.300 makineli tüfek, 230 top ve 156 tankla donatılmış olarak yetmiş kilometre genişliğinde bir cepheye yayılırlar. Hava desteği sağlamak üzere de yüz yirmi altı uçak Eritre havaalanlarında hazır beklemektedir. Birkaç saat içinde bir birlik küçük bir düşman grupla karşılaşır ve ilk İtalyan askeri öldürülür. O zamana kadar yurtsever şarkılar söyleyerek mutlu bir şekilde kendilerini meşgul eden İtalyanlar bir sıhhiye görevlisinin arkadaşlarının kanlı cesedinin üzerine bir örtü örtmesini dehşetle seyrederler. İçlerinden biri "Kimse bu kadar çabuk ölebileceğini düşünmüyordu" diyerek olayla ilgili yorum yapar. Kısa bir süre sonra İtalyan uçakları yakındaki Adua kasabası üzerine yangın bombalarını bırakırlar. Mussolini'nin çocukları Bruno ve Vittorio'nun her biri saldırıda bir Caproni 101 uçağını kullanmaktadır. İtalyan güçleri hastanesi de dahil olmak üzere kasabanın büyük bir kısmını yakıp küle çevirirler. Yüzlerce insan ölür. İtalyanlar ilerlemeye devam ederler.[28]

İstiladan birkaç gün sonra Milletler Cemiyeti 4'e karşı 54 oyla tüm İtalyan ihraç ürünleriyle petrol hariç savaşta kullanılmasının mümkün olduğu düşünülen ithal ürünlerine uygulanmak üzere İtalya'ya karşı yaptırımlarda bulunma kararı alır.[29]

Aynı hafta içinde daha sonra Papalık nezdindeki yeni İtalya büyükelçisi Kont Bonifacio Pignatti papaya güven mektubunu takdim

27. Pacelli'nin krala göndermek istediği mektup ve onun orijinal zarfı Londra'daki kraliyet arşivlerinde değil, Vatikan arşivlerinde bulunmaktadır. Bu olgunun kendisi aslında durumu anlatmaktadır. Vatikan dosyası üzerinde elle yazılmış bir not durumu açıklamaktadır: "İngiltere kralına Kardinal Pacelli imzalı 3 Ekim 1931 tarihli mektup. Not: Mektup önce kabul edilmiş, sonra İngiliz legasyonu tarafından geri gönderilmiştir." ASV, AESI, pos. 967, cilt 1, ff. 201r-208r. İngiltere başbakanı papanın dış politikayla ilgili bir konuda doğrudan kralla iletişime geçme teşebbüsünü diplomatik protokolün bir ihlali olarak görmüştür.

28. Del Boca 2010, s. 104-7.

29. Federico 2003, s. 590.

eder. Aynı yıl içinde daha erken bir tarihte Cesare De Vecchi'nin milli eğitim bakanı olmak üzere büyükelçilikten ayrılacağı haberi bir dost olarak görülmeye başlandığı Vatikan'da endişeyle karşılanmıştır.[30]

Fransa büyükelçisi ve İtalyan diplomatlar grubunun otuz yıllık kıdemlisi olan elli yedi yaşındaki Pignatti selefiyle tam bir zıtlık meydana getirmektedir. De Vecchi hiçbir diplomatik tecrübesi olmaksızın bu makama gelmişti. Ünü Torino'nun faşist patronlarından biri olması yanında Roma'ya Yürüyüş'ün liderlerinden biri olduğu günlere dayanmaktaydı. Pignatti ise bunun tersine tüm Avrupa ve Güney Amerika'daki İtalyan büyükelçiliklerinde görev yapmıştı. Orta boylu, saçları büyük ölçüde kırlaşmış, büyükelçi elbisesi içinde son derece rahat hareket eden bir insandı. Kısaca adaba aykırı De Vecchi'den farklı olarak son derecede büyük ölçüde bir diplomata benziyordu.[31]

Yeni büyükelçi ve XI. Pius'un ilk görüşmelerinde savaş üzerinde konuşmalarına rağmen papa yorgun ve dikkatsiz görünmüştür. Sonra biraz canlanmıştır. Papanın Fransızların arabuluculuk konusundaki çabaları hakkında iyimser olduğunu belirtmesine karşılık Pignatti şüphecidir. Görüşmede papa kısa bir süre önce başlamış olan işgal hareketini protesto edici herhangi bir söz sarf etmemiştir ve Milletler Cemiyeti hakkındaki küçümseyici görüşünü ifade ederek Pignatti'yi memnun etmiştir.[32]

---

30. ACS, MCPG, b. 159, 1 febbraio 1935. De Vecchi, görevinden ayrılırken kendisine bir altın madalya veren ve bol bol övgülerde bulunan papa tarafından onurlandırılır: CC 1935I, s. 423-24, 647. Bir muhbire göre papa De Vecchi'den hoşlanmaktadır ve Vatikan gazetesine, ayrılmakta olan büyükelçi hakkında övücü bir yazı yayımlamasını söyleyen odur: ACS, MCPG, b. 159, informatore, Roma, 5 febbraio 1935. Daha 1932 yılında Kardinal Pacelli Vecchi'nin değiştirileceği konusundaki söylentileri duymuş ve onun yerine kimin geleceği üzerine tahminlere başlamıştır. Pacelli, De Vecchi'nin vasat bir insan olduğunu belirtmiştir: MAEI, cilt 266, 250-54, Charles Roux au président du conseil, 25 juillet 1932.

31. ASV, AESI, pos. 985, fasc. 658, ff. 23r-27r. Pignatti'nin diplomasi tecrübesi hakkında Casella 2010, s. 185'eki 1 numaralı dipnota bkz. De Vecchi'nin yerine kimin geleceği konusundaki söylentiler Roma'da dolaşıp durmuştur. Federzoni ve Alfredo Rocco'dan Mussolini'nin damadı Galeazzo Ciano'ya kadar rejimin en ünlü isimlerinden çoğunun adı geçmiştir. Pignatti'yi atamadan önce Mussolini papanın onayını aramıştır. Buna karşılık papa da Fransa büyükelçisi Monsenyör Luigi Maglione'yle temas kurmuş, Maglione kontun dini vecibelerini yerine getiren bir Katolik, iyi bir baba, zeki, alçakgönüllü ve dürüst bir insan olarak iyi bir seçim olduğu konusunda papayı temin etmiştir: ACS, MI, PP, b. 168, informatori, relazioni, 3 marzo, 22 marzo, 27 marzo.

32. Büyükelçi kısaca şu sonuca varmıştır: "Kutsal Peder iyi bir İtalyan gibi konuştu." ASMAE, APSS, b. 25, fasc. 2, 13 ottobre 1935; Casella 2010, s. 189.

Papanın tutumundaki değişikliği fark eden İngiltere'nin Vatikan büyükelçisi bir açıklama getirmiştir. Buna göre papa önce kendilerini bekleyen savaşı güçlü bir biçimde kınamış ve Mussolini'yi bu yolda yürümekten caydırmaya çalışmıştır. Fakat Duçe bir kez savaşı başlattıktan sonra "faşizmin düşüşünün başarısız bir savaşın sonucu olmasından ve komünist veya kilise düşmanı bir rejimin Papalık bakımından felakete yol açacak sonuçlarla iktidarı ele geçirebileceğinden korkan" papa artık savaş girişimini baltalamak istememiştir. Fransa büyükelçisi de kendi payına papanın içine düşmüş olduğu kötü durumda duygusal bir yan görmüştür: Ona göre baskıcı bir karaktere sahip olan papa kendi İtalyan din adamları sınıfının savaş destekçisi coşkusu karşısında kendisini çaresiz hissetmiştir fakat sessizliğinin dışarıda bırakacağı zayıflık izleniminden de rahatsızlık duymuştur.[33]

İtalyan Katolik papaz takımı halkın savaş coşkusunu tahrik etmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. 28 Ekim'de Milano'nun güzel katedralinde Roma'ya Yürüyüş'ün on üçüncü yıldönümünü anmak üzere yapılan bir törende Kardinal Ildefenso Schuster uluslararası düzeyde dikkat çeken kışkırtıcı bir vaaz vermiştir. Çileci sertliğiyle tanınan bir Benedikten keşiş olan Schuster 1929'da Milano başpiskoposu olmuştu. Papa gibi o da Batı uygarlığının iyi ile kötü, Tanrısal olanla şeytani olan arasında kahramansı bir savaşın içinde bulunduğunu düşünmekteydi. Mussolini'yle faşist rejimi bu savaşta Kilise'nin hayati müttefikleri olarak görmekteydi. Cesare De Vecchi Kardinal Schuster'in "sadece siyah gömleğinin eksik" olduğunu, "geri kalan her şeyde en ateşli bir üyesi kadar partinin çizgisiyle yakından uyum içinde" bulunduğunu söylemiştir.[34]

Roma'ya Yürüyüş'ün anısına düzenlenen ayinden birkaç ay önce Kardinal Schuster bu yürüyüşte vurulmuş olan faşistlerin sunağına bir çiçek buketi bırakmış ve onların ruhları için dua etmiştir. Milano'daki bir muhbir şöyle yazmıştır: "Kardinalin bu davranışı papaz sınıfının giderek daha büyük ölçüde faşistleştiği görülen çeşitli çevrelerde çok olumlu karşılanmıştır."[35] Milano katedralindeki

33. H. Montgomery, *Annual Report 1935*, January 9, 1936, R 217/217/22, Hachey 1927, s. 322-23, 161-64. seksiyonlarda; MAESS, cilt 37, 188-89, Charles-Roux, télégramme, Affaires étrangères, 17 décembre 1935.

34. Garzonio 1996: Rumi 1996, s. 38-39; De Vecchi 1983, s. 219.

35. Muhbir, başpiskoposun davranışının ideolojik olmaktan çok fırsatçı olduğuna dikkati çekmiş ve sözlerine şunu eklemiştir: "Olaylar lehinde olduğu sürece faşist

kutlama ayininde faşist hükümet yetkilileri, askerler ve partinin kodamanları, Roma'ya Yürüyüş'ün anılmasının basit olarak siyasi bir kutlama olmadığını, "özü itibariyle Katolik bir bayram günü" olduğunu belirten kardinalin etrafını sarmışlardır. Kardinale göre faşizm, Katolik İtalya'nın yeniden ortaya çıkmasını sağlamıştı ve Etiyopya'daki savaş da bu bakış açısından görülmeliydi. İtalyan bayrağının Etiyopya'nın topraklarına İsa'nın Haçı'nı getirdiği, kölelerin zincirlerini parçaladığı ve İncil'in misyonerlerine yollarını açtığı bir zamanda Kilise'nin ve faşist devletin yerine getirecekleri kutsal "ulusal ve Katolik bir görev"leri vardı.[36]

Mussolini bu konuşmayı İtalyan radyosunda yeniden yayınlatır ve kardinalin resmi, popüler haftalık bir derginin kapağını süsler.[37] Fakat kardinalin Fransa'daki meslektaşları memnun değildirler. 1935'e kadar bir kardinal olan Alfred Baudrillart "Kardinal Schuster inanmış bir faşist" diye yazmıştır.[38]

Savaşın gerilimli aylarında Duçe sadece iç destek için değil, uluslararası yardım için de Kilise'ye bakmıştır. Özellikle Milletler Cemiyeti'nin ekonomik yaptırımlarının yaygınlaştırılmasını önleme konusunda papanın yardımını almaya çok istekli olmuştur.[39]

Kasımın ortalarında Kardinal Pacelli'yle yaptığı bir dizi uzun görüşmelerinde Pignatti Vatikan'ın savaşla ilgili olarak büyükelçilerinin yardımlarını alması konusunda ısrar eder. Dünyadaki kardinalleri ve diğer etkili Katolikleri İtalya'nın savaşla ilgili amaçlarının doğru olduğuna ikna etmek hayati bir önem taşımaktadır. Kardinal bu tür çabaların sarf edilmekte olduğu ve Vatikan'ın bu konuda şimdiden bazı şeyler yapmış olduğu cevabını verir. Pacelli işi buna kendi tavsiyelerini eklemeye kadar götürür. Mussolini'ye

---

olan rahibe fazla güvenmemek en iyisi olacaktır." ACS, MI, FP "Schuster", informatore n. 52, Miano, 3 gennaio 1935.

36. Sarasella 1990, s. 460.

37. Ceci 2010, s. 86-87.

38. Baudrillart 1996, s. 193-94'te zikredilmektedir (5 Mayıs 1936).

39. Ekonomik yaptırımları önleme konusunda diplomatik çabalar başarısızlığa uğradıktan sonra 24 Ekim'de yapılan bir görüşmede Mussolini Tacchi Venturi'ye papanın anlaşmazlıkta arabulucu olma yönünde Fransa'nın müdahalesi konusundaki ümitlerinin boş olduğunu söylemiştir: "Papaya Fransa'yla dostluğumuzun bittiğini söyleyin." İtalya'nın dostu olarak sadece Nazi Almanya'sı kalmıştır. Daha sonra Mussolini sözlerine şunu eklemiştir: "Kim yirmi yıl önceki dostlarımızın bugün düşmanlarımız olacağını, buna karşılık o dönemdeki düşmanlarımızla dost olacağımızı düşünebilirdi... Neler olacağını Tanrı bilir." ASV, AESI, pos. 967, cilt 2, ff. 80r-80v, "Udienza col Capo del Governo", 24 ottobre 1935, P.T.V.

Amerika'nın desteğini kazanmanın hayati olduğunu söyler. Duçe Birleşik Devletler'de gazeteler, üniversiteler ve dergilerde Kuzey Amerikalıların zihniyetine en uygun olan vasıta ve yollarla yoğun ve akıllıca bir propaganda faaliyetini başlatmalıdır.[40]

Pacelli'nin bildiği gibi Mussolini Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olmayan Birleşik Devletler'in uluslararası boykota katılabileceğinden endişe duymaktaydı. Daha önce Birleşik Devletler'deki gerek Cumhuriyetçi gerekse Demokrat hükümetler daha ziyade gayesiz ve disiplinsiz olan İtalyanların ihtiyaç duyduğu güçlü liderliği temsil ettiğini düşünerek diktatör hakkında hayırhah bir görüş sahibi olmuşlardı. Mussolini'ye karşı kişisel olarak fazla sempatisi olmamakla birlikte Başkan Roosevelt de Duçe'nin İtalya için epey şey yaptığı yönünde görüşünü ifade etmişti. Amerikan basını da onu destekleyici davranmıştı. Fakat savaş hızlı bir değişiklik meydana getirmiştir. Amerikan gazeteleri giderek artan bir ölçüde faşist İtalya ile Nazi Almanya'sı arasındaki benzerliklere işaret etmişlerdir. *New York Times* başyazısında "Ne kadar iyiliksever bir tarzda felsefe yaparsa yapsın veya gülümserse gülümsesin bir zorba neticede zorba olarak kalır" demiştir. Roosevelt de Mussolini hakkında çok olumsuz bir görüşü benimser ve 1936 yılının başında İtalyan faşizmini aleni olarak kınar.[41]

Geniş ölçüde Amerikan toplumunu hedefleyen İtalyan hükümeti ve Vatikan'ın eşgüdümlü kampanyası başarılı olur. İtalyan-Amerikan basını Mussolini'yi desteklemeye devam eder. Philadelphia'da iki yüz bin İtalyan-Amerikalı Milletler Cemiyeti'nin yaptırımlarını protesto etmek için bir yürüyüş yapar.[42] Büyük İtalyan göçmen nüfusun olduğu diğer şehirlerde benzer mitingler düzenlenir ve Kongre'ye çok sayıda dilekçe gönderilir. Bütün bunlar içinde en etkilisi olarak her pazar on milyonlarca Amerikalıya radyo kanalıyla yayın yapan rahip Charles Coughlin haftalarca bu yaptırımları topa tutar.[43]

---

40. DDI, dizi 8,cilt 2, n. 664, Pignatti a Mussolini, 19 novembre 1935.

41. Diggins 1972, s. 279-82. *New York Times*'ın başyazısı Ekim 1937 tarihlidir. Diggins 1972, s. 276-78, 290-91, 317.

42. Gösteri 10 Kasım'da yapılmıştır: Ceci 2012, s. 95; Diggins 1972, s. 107.

43. O sırada basın ve propagandadan sorumlu müsteşar olan Dino Alfieri'ye yazdığı bir mektupta New York City'deki *Unione Italiana d'America*'nın faşist İtalyan-Amerikan sekreteri, Peder Coughlin'in çabalarının ne kadar önemli olduğunun altını çizmektedir. Amerikalıların çoğunluğunun Etiyopya'daki savaşa karşı olmasına rağmen İtalyan-Amerikalılar ona destek vermişlerdir. Bu Coughlin'in çabalarıyla birleşerek Roosevelt'in yaptırımlarla ilgili teklifini Kongre'den geçirmesine engel olmuştur. Ancak sekreteri son derece rahatsız eden bir şey vardır: Sinemalarda savaşla

1891'de Ontario Hamilton'da İrlandalı göçmen bir anne babadan dünyaya gelmiş ve Toronto'da papazlığa atanmış olan Coughlin 1920'lerin başında Detroit'e taşınmış ve burada kendi inşa ettiği basit bir kilisede vaaz vermeye başlamıştır. Kısa bir süre sonra dini konulara tahsis edilmiş mütevazı bir radyo programını başlatmıştır. 1930'a gelindiğinde genç papaz fakirlerin içinde bulunduğu zor durum üzerine yoğunlaşarak ilgi alanını genişletmiştir. 1932'de ilk teşebbüsünde Başkan Roosevelt'i desteklemiş ama kısa bir süre sonra onun aleyhine dönmüş ve 1934'te kendi siyasi partisini, Ulusal Toplumsal Adalet Birliği'ni kurmuştur. Bu sırada "Yahudi bankerler"i suçlamaya ve Mussolini'yi beğenmeye başlamıştır. Yardımlar akmaya başlarken şimdi artık ülkede en tanınmış dinsel sima hâline gelmiş olan Coughlin'in mütevazı ahşap kilisesinin yerinde ultramodern bir kilise yükselmektedir. Bu kilisenin en çarpıcı özelliği üzerinde yükselen ve tepesinde güçlü bir radyo vericisinin bulunduğu geniş taş kuledir. Coughlin'in esip gürlemeleri Kilise hiyerarşisi içinde birçok insanı korkutmaktadır.[44]

---

ilgili bir haber-film gösterildiğinde Mussolini sahnede görünür görünmez insanlar yuhalamakta ve ıslık çalmakta, Etiyopyalıların görüntülerini ise alkışlamaktadırlar. 22 Kasım'da Pacelli ile görüşmesinde Pignatti İngiltere'de ve başka yerlerde bazılarının teklif ettiği gibi petrolün yaptırımlar listesine eklenmemiş olmasının ne kadar hayati ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu yaptırım uygulamalarına katılmamasının ne kadar önemli olduğunun altını çizmiştir. Pacelli'den tekrar Vatikan'ın savaş çabalarına yardımcı olmak üzere diplomatik ağını harekete geçirmesini istemiştir. Kilise'nin Amerika Birleşik Devletleri'nde yapabileceği hizmete işaret ederek Peder Coughlin'in çabasını övmüştür. Pacelli ise İtalya büyükelçisine Vatikan'ın bu konuda elinden geleni yaptığına dair teminat vermiş ve sözlerine şunu eklemiştir: "İngiltere'ye ve yaptırımlara güçlü bir şekilde karşı çıktığından ötürü Coughlin'i daha fazla şeyler yapmaya davet etmemize gerek yok." ASV, AESS, b. 430a, fasc. 362, f. 136. Coughlin'in Amerikan Katolik papazlar sınıfının Etiyopya savaşını desteklemeleri konusunda faydalı bir rol oynamakta olduğu haberi 28 Kasım'da hükümetin basın ve propagandadan sorumlu müsteşarına bildirilmiştir: ACS, MCPR, b. 21, "Appunto per S.E. il Sottosegretario di stato". 6 Aralık'ta Pacelli'yle yeniden görüşen İtalya büyükelçisi yaptırımlara karşı çıkma yönünde Amerika'daki girişimleri harekete geçiren Peder Coughlin'in yaptığı her şeyi memnuniyetle not ettiğini belirtmiştir: ASV, AESS, pos. 430b, fasc. 362, ff. 145/146. Coughlin ve onun Vatikan'la ilişkileri hakkında Fogarty 2012'ye bkz.

44. 1935'te Philadelphia başpiskoposu Kardinal Dougherty, Coughlin'in "artık hemen hemen kontrol dışına çıktığı"ndan şikâyet etmiştir. Buna onun "proletaryanın ve özellikle Yahudi kökenli veya sosyalist ve komünistlere mensup ayaktakımının kafasında bir kahramana dönüşmüş olduğu"nu eklemiştir. Coughlin'in Yahudi karşıtı eğilimi düşünülünce bu oldukça tuhaf bir nitelendirmedir: Fogarty 2012, s. 108-10. Anlatımımın bir kısmı Washington'daki İtalya büyükelçiliğinden Roma'ya gönderilmiş olan rapora dayanmaktadır: ASMAE, AISS, b. 33, "Oggetto: Padre Coughlin", 22 ottobre 1936.

Birleşik Devletler'in yaptırımlara katılması için çağrıda bulunan Pittman-McReynolds'un yasa teklifi İtalyan-Amerikan toplumundan bir protesto selinin akmasına yol açar; binlerce mektup ve sayısız İtalyan-Amerikan delegasyonunun hücumuna uğrayan Kongre üyeleri, Amerikan silah kontrol ajansının başkanının sözleriyle "açık bir biçimde çizmeleri içinde titremişlerdir". Teklif reddedilir.[45]

Etiyopya'ya giden her İtalyan askerine yeni bir dualar topluluğu içeren *Asker! Dua Et!* adlı kitapçığın bir kopyası verilmektedir Kitapçığın girişinde Milano Katolik Üniversitesi'nin yorulmak bilmez rektörü Augusto Gemelli genç İtalyanları dövüşmeye davet etmektedir:

> Her şeye hazır olarak anavatanın seni gönderdiği ve Tanrı'nın seni çağırdığı yere git...
> Tanrı hayatını feda etmeni istese bile, güven duy.
> İtalyan askeri! İnsanlar arasında Tanrı olan Efendimiz İsa Mesih'in fedakârlığıyla
> Birleşen fedakârlığın anavatanın kurtuluşunu ve büyüklüğünü sağlayacaktır.[46]

Sonraki aylarda ateşli faşist inançlarını gösterme ve savaşla ilgili olarak Tanrı'nın desteğini ilan etme konusunda İtalya'nın piskoposları birbiriyle yarışırlar. Roma yakınındaki Terracina piskoposu olan Monsenyör Navarra günün havasını iyi kavramıştır: "Ey Duçe!... Bugün İtalya faşisttir ve bütün İtalyanların kalbi seninkiyle bir olarak atmaktadır... Tanrı seni kutsasın Duçe! Günlük, dev çalışmanda Tanrı senin yanında olsun ve İtalyan ordularına zaferi sağlasın."[47]

İtalya giderek tek başına kalırken fesat teorileri yeni bir ivme kazanmıştır. Bu teoriler arasında Kilise içinde çok sayıda insanın uzun zamandan beri yüksek sesle aleyhinde bulunduğu Protestan-Yahudi-mason-komünist komplosu son sıralarda bulunmamaktadır. Kasım başında Amalfi başpiskoposu papazlarına pazar vaazlarında

---

45. Luconi 2000, s. 11-12. İtalyan-Amerikan toplumunda Etiyopya savaşıyla ilgili coşku yaygındır. Nisan 1936'da siyah gömlek giymiş İtalyan konsolos yardımcısı Rhode İsland, Providence'te yedi yüzden fazla çelik nikâh yüzüğü dağıtmıştır. Bu şehirde altın nikâh yüzüğü bağışı o kadar fazla olmuştur ki konsolos yardımcısı daha sonra dört yüzden fazla çelik yüzüğü daha dağıtmak zorunda kalmıştır.
46. Franzinelli 1995, s. 311-12'den aktarıyoruz.
47. DE Felice 1974, s. 761. Piskoposun sözleri *Il Popolo d'Italia*'nın 19 Aralık 1935 tarihli nüshasında yayımlanmıştır

papazlık bölgelerindeki müminlerle paylaşmaları için başlığı şu olan bir genelge göndermiştir: "Milletler Cemiyeti gizli güçlerin etkisi altında hareket etmektedir." Genelge daha sonra bu gizli güçleri sıralamaktadır: "Farmasonluk, Bolşeviklik, Anglikanlık." Bunlar faşist rejimin "Katolik Kilisesi'yle mükemmel bir işbirliği içinde" yaşadığını görmeye tahammül edemedikleri için İtalya'ya savaş açmışlardır.[48]

İngilizler ve Fransızların savaşı aleni olarak eleştirmeleri Duçe'yi öfkelendirmektedir ve o ekonomik yaptırımların yapabileceği etkiden korkmaktadır. Bu, yıllardan beri fesat teorilerini Duçe'ye kabul ettirmeye çalışan Tacchi Venturi'nin önünde yeni bir yol açar.

30 Kasım'da Cizvit rahip, savaşa erken bir tarihte son verme ümidini tartışmak üzere papa tarafından gönderilmiş olarak Palazzo Venezia'ya gelir ve hemen zihnini en çok meşgul eden konuya geçer.

"Ekselansları, Fransız *La Revue hebdomodaire* gazetesinin 16 ve 30 Kasım tarihli sayılarında yayımlanan 'Savaşı Kim İstiyor?' ve 'Etiyopya Meselesinin Perde Arkası' adlı makaleleri acaba okudular mı?"

"Evet, onlardan haberim var."

"O zaman adı belirtilmeyen yazarın nasıl açık bir şekilde komünistler ve Bolşeviklerle bağları olan farmasonluğun faşizmin ve Mussolini'nin sonunu getirmek ve İtalya'da bir ihtilal yapmak amacıyla birleşik bir cephe kurmuş olduklarını kanıtlamış olduğunu gördünüz. Bu, yazarın haklı olarak İtalya'da Bolşevik bir imparatorluk kurmanın zorunlu aracı olarak gördüğü bir ihtilal!"

Mussolini bu sözlere cevap verme imkânı bulmadan Tacchi Venturi çizmiş olduğu tabloyu tamamlar:

"Ekselansları, inanın bana. Kendisi de Yahudiler ve Masonların hâkimiyeti altında bulunan Milletler Cemiyeti'nin suç ortaklığıyla kurulmuş olan korkunç bir komplo karşısında bulunmaktayız."

Mussolini papanın temsilcisi tarafından üretilmiş bu kendisini ortadan kaldırmaya yönelik Mason-Bolşevik komplo hikâyesini dinler. Venturi hikâyeyi bitirdiğinde Mussolini öfkeyle İngiltere ve Fransa'nın dünyanın geri kalan kısmının büyük bir bölümünü

48. De Rossi dell'Arno 1954, s. 69-70. Bir sonraki ay Ventimigla piskoposu bölgesindeki kadınlara hitap ederken "İtalya'nın, onun büyüklüğünün ve geleceğinin düşmanları" olarak Rus Bolşevikliğini, komünizmi, uluslararası masonluğu ve İngiliz Protestanlığını saymıştır.

kendisine karşı kışkırttıklarını söyler. Onların bir Avrupa savaşını başlatmaya istekli olduklarını ileri sürer.[49]

Mussolini Yahudiler hakkında fazla şey söylemez fakat giderek savaşa karşı çıkılmasını bu konuda bir komplonun varlığıyla açıklamaya başlar. İki hafta sonra Tacchi Venturi'yle görüştüğünde bu kez uluslararası bir komplo konusunu açan kendisi olacaktır. Duçe, Cizvit'e Üçüncü Sosyalist Enternasyonal, farmasonlar ve liberallerin İtalya'ya karşı ortak bir cephe kurduklarını belirtir. Amaçları "İtalya'yı yöneten hükümeti ne pahasına olursa olsun devirmek"tir.

Papanın temsilcisinin buna cevabı şu olur: "Kimsenin bundan bir şüphesi yok, zaten böyle bir şüphe mümkün değil."[50]

49. ASV, AESI, pos. 967, cilt 2, ff. 187r-88v., Tacchi Venturi, "Relazione dell'udienza avuta col Capo del Governo", 30 novembre 1935. Renzo De Felice (1981, s. 291 n. 85) Tacchi Venturi'nin Mussolini'nin Etiyopya savaşına karşı çıkan "uluslararası Yahudi" bir komplonun var olduğu kuramını benimsemesine katkıda bulunduğu sonucuna varmaktadır.

50. ASV, AESI, pos. 967, cilt 2, ff. 257r-260r, Tacchi Venturi, "Relazione dell'udienza avuta con S.E. Mussolini", 14 dicembre 1955.

On Yedinci Bölüm

Ortak Düşmanlar

Kasım başında Bologna'nın büyük ana katedralinde bir grup kadına konuşan şehrin başpiskoposu Mussolini'yi över: "İtalyan halkına –O'nun o kadar güzel bir biçimde dediği gibi– azizler, kahramanlar, dâhiler, kolonicilerden meydana gelen halka, Tanrı'nın gerçek anlamda sadece kendisine ait olan bir sezgi bahşetmiş olduğu ve bunun sonucu olarak da içinde bulunduğumuz tarihi anda herkesin üzerine yükselen liderimiz, siz Katolikleri, İtalyan kadınlarını büyük bir göreve çağırmak istiyor." Amalfi başpiskoposu, tüm ülkede piskoposlar tarafından ifade edilen temaları seslendirerek farmasonların ve Anglikanların eseri olarak yaptırımların kötülüğüne hücum eder ve Duçe'nin yeni Musa olduğunu bildirir: "İtalya'nın dünyadaki kaderi olan gelecekteki büyüklüğüne seviniyorum. Azizlerin ve kahramanların anavatanı olan İtalya, Kilise'yle barışmış ve papa tarafından kutsanmıştır. İtalya faşist hükümet tarafından ahlaki, Hıristiyan bir görev üstlenmiştir."[1]

Papanın üzerine düşen görev İtalyan din adamları grubunun bu inanılmaz savaş coşkusuna karşı çıkan yabancıların tepkisini halletmekti. Vatikan'daki İngiliz büyükelçisi Hugh Montgomery piskoposların kışkırtıcı konuşmalarından yayımlanmış özetleri Vatikan'a göndermekte ve Pius'tan bunlara bir son vermesini istemekteydi. Papa bu ricalara konuşmalarının tonunu yumuşatmaları için piskoposlara temsilciler gönderdiği yönünde cevap vermiştir.[2] Fakat bu konuşmalar ve İngiltere'nin protestoları devam etmiştir.

1. Franzinelli 1998, s. 17; Franzinelli 2008, s. 258'den aktarıyoruz.
2. ASV, AESI, pos. 907, cilt 5, f. 186r, "Memoria archivio", 28 novembre 1935.

İngiltere ve Fransa krize son vermek için ortaklaşa bir plan hazırlamışlardır ve papa bu plana büyük ümitler bağlamıştır. Plana göre Etiyopya bölünecek, İtalya'ya onun en arzu edilen parçası verilecektir. Aralığın ortasında maddelerinin basına sızması ve gerek İngiltere gerek Fransa'da siyasi baskıların onu engellemesi sonucunda anlaşma suya düşer. İngiliz dışişleri bakanı itibarını kaybederek istifa eder.[3]

Mussolini taviz vermeyeceği konusunda ısrar eder. Etiyopya'nın bütününü fethetmesine hiçbir şey engel olmayacaktır.[4]

Kasımın sonunda Duçe bir *Giornata della Fede*, yani kelimesi kelimesine bir İnanç Günü veya Nikâh Yüzüğü Günü (*Fede* hem "inanç" hem de "nikâh yüzüğü" anlamına gelmektedir) düzenlemeye karar verir. Bu, İtalyanları –özellikle kadınları– savaş çabasına daha fazla bağlayacak mükemmel bir propaganda fikridir. Ülkelerine karşı sevgilerini ve savaşa verdikleri desteği göstermek için bütün iyi İtalyanlar altın nikâh yüzüklerini anavatana bağışlayacaklardır.

İtalya piskoposları Katolikleri altın yüzüklerini bağışlamaya çağırırlar. Piskoposlar bağışlayıcıların bu yüzükler karşılığında alacakları çelik yüzükleri kutsayacaklardır. Piskoposlar oynayacakları rolü öğrendiklerinde ne yapmaları gerektiği konusunda talimat almak üzere Vatikan'ı soru yağmuruna tutarlar. Papa İtalya'nın yüksek düzeydeki Kilise mensuplarının savaş olayında böyle aleni bir görev almalarını istememektedir. Bunda İtalya'nın dışındaki insanlardan aldığı ve Vatikan'ın Etiyopya'daki faşist katliamı görünüşteki benimsemesine karşı öfkelerini dile getiren Katoliklerin mektuplarının da rolü vardır. Fakat öte yandan o Mussolini'yi de sinirlendirmek istememektedir. Piskoposlara göndereceği yazılı bir genelgenin dışarıya sızacağından endişelendiği için mesajını şifahi olarak kendilerine iletmek üzere bir temsilci göndermeye karar verir. Ona "Dikkatli ol... Etiyopya kampanyasının haklılığı veya meşruluğu konusunda bir yargıda bulunma ve her şeyden önemlisi diğer tarafı sinirlendirecek veya onun memnuniyetsizliğini doğuracak herhangi bir kelimeyi kullanmaktan sakın" der.[5]

3. Brendon 2000, s. 426.
4. ASV, ANI, pos. 23, fasc. 7, ff. 24r-27r, Borgongini a Pacelli, 18 dicembre 1935. Görüşme bir gün önce gerçekleşmiştir.
5. ASV, AESI, pos. 967, cilt 5, f. 201r, "Istruzioni per Monsignor Roveda da impartire verbalmente ai vescovi d'Italia", 30 novembre 1935.

Bazı yüksek düzey Kilise mensuplarının papanın rahatsızlığını paylaşmalarına karşılık büyük çoğunluk kendilerini frenlemelerinin imkânsız olduğunu görmektedir.[6] Onlar gerçekten papanın mesajını almış olsalar bile onu görmezden gelirler. Katolik basın vahşilere Hıristiyanlık ve uygarlığı getirecek olan kutsal savaşa övgüler dizen makalelerle doludur. Milano başpiskoposu ve Katolik Üniversitesi rektörü gibi önde gelen Kilise mensupları savaşı benimsemişlerdir ve papanın kendisi de papazlar sınıfına hiçbir zaman doğrudan şüphelerini ifade etmemiştir. Böylece piskoposlar, piskoposluk bölgelerinin bültenlerinde ve vaazlarında bütün iyi Katolikleri nikâh yüzüklerini kutsal davaya bağışlamaları yönünde teşvik ederler. Papazlar en yüksek yerel katılımı sağlamak için bölge komiteleri tesis ederler ve günü geldiğinde göğüsleri üzerinde taşıdıkları kendi altın haçlarını bağışlarlar.[7]

Milano'da Kardinal Schuster kişisel olarak kendi özel kilisesinde bu yüzüklere karşılık olarak verilen 25.000 çelik yüzüğü kutsar.[8] Sicilya'da yoksul bir piskopos, Messina başpiskoposu, papazlarına sadık Katoliklerden en az otuz kilogram altın beklediğini bildirir. Adanın diğer tarafında Monreale piskoposu papazlarından müminlerin yıllardır bağış olarak kiliselerine bağışlamış oldukları adak hediyeleri eritmelerini ister. Toskana eyaletinde Grosseto'da bir bölge papazı piskoposundan Duçe'yi ve savaşı desteklemek üzere kilisesinin üstündeki çanları eritmek için izin talep eder.[9]

---

6. Bologna başpiskoposu Kardinal Nasalli Rocca bu rahatsız olan insanlar arasındaydı. Pacelli'ye şöyle yazmıştır: "Altın yüzüklerimi vermemin özel olarak hoşuma gitmemesi bir yana anladığım kadarıyla mesele karara bağlanmış ve bana sadece kutsama için talimat almam kalmaktadır." Pacelli, Nasalli'nin mektubunu papaya götürmüş, papa piskoposluk bölgelerindeki papazların yüzükleri kutsamalarının iyi olacağını fakat kardinalin kendisinin bundan kaçınması gerektiğini söylemiştir: ASV, AESI, pos.967, cilt 5, ff. 217r-218r.

7. Ceci 2010, s. 97. Mantua'da yerel gazete piskoposun şu tavsiyesini bildirmiştir: "Anavatana veren, Tanrı'ya vermiş olur!" Katolik Eylem'in ulusal başkanı olan Augusto Ciriaci büyük bir tantanayla Faşist Parti'nin başkanı olan Achille Starace'ye Katolik Eylem'in erkekler kolunun onuncu yıldönümlerinde kendisine hediye etmiş olduğu altın saatini teslim etmiştir: Terhoeven 2006, s. 102. Daha fazla ayrıntı için Terhoeven 2006 ve Ceci 2010, s. 94-101'e bkz.

8. Papalığın kutsal sembollerini devlete bağışlayan bir başpiskopos fikri Kilise'nin doğru yeri konusundaki duygusunu incitmesinden ötürü papa Schuster'den memnun olamazdı. Bir polis muhbirine göre Vatikan altın yüzükleri bağışlama önerisini desteklemiş ve "piskoposların altınlarını bağışlamalarına olumlu bakmıştır... Çekinceler, kutsal bir şey olduğuna inanılan göğüs üzerinde taşınan haçlar konusunda ortaya çıkmıştır": ACS, MCPG, b. 172, informatore, 11 dicembre 1935.

9. Terhoeven 2006, ss.102, 104, 105; Ceci 2012, s. 92. Nobili (2008, s. 271, 275-76).

18 Aralık İnanç Günü ülkeyi yurtsever bir çılgınlık içinde bulur.[10] Mussolini daha önce bataklık olan bir alanda yaratmış olduğu şeylerden biri olan yeni Pontina kasabasını takdis etmek üzere Roma dışında bulunmaktadır. Bölge başpiskoposu töreni başlatır. "Ah Duçe! Halkımıza boyun eğdireceğini düşünenler yanılıyorlar. İtalya bugün faşisttir, bütün İtalyanların kalpleri seninkiyle aynı şekilde atmaktadır ve tüm ulus barış ve Roma-Hıristiyan uygarlığının zaferi için zorunlu olan her fedakârlığı yapmaya hazırdır." Sözlerinin sonunda başpiskopos göğsünün üzerinde taşıdığı haçı ve papaz yüzüğünü çıkarır, toplanan bağışlara ilave eder.[11]

Papaların Papalık devletlerini yönettikleri günlerden bu yana Katolik Kilisesi hiç bu kadar hükümetle özdeşleşmemiştir. Haçlılar döneminden bu yana da Kilise Katolikleri yabancı toprakları fethetmeye teşvik etmekte bu kadar merkezi bir rol oynamamıştır.

Papaz ve piskoposlar müminleri işgale karşı çıkan ülkelerin bunu hem faşist İtalya'ya hem de Roma Katolik Kilisesi'ne karşı duydukları nefretten ötürü yaptıkları konusunda uyarırken savaş coşkusu en karanlık komplo teorilerini beslemektedir.[12]

Vatikan bu görüşleri teşvik etmekteydi. Noel'den sonraki gün Pizzardo Vatikan'ın Kanada temsilcisine Etiyopya savaşına gösteri-

---

Lombardiya'da piskoposların altın kutsal eşya bağışlarının başka örneklerini vermektedir: İnanç Günü anısına çıkarılmış popüler bir kartpostal, üzerine bir elbise giymiş, sakallı ve uzun saçlı İsa'yı gökte bir elinde diğer elinden aldığı evlilik yüzüğü tutan bir resmini göstermektedir. Kartpostalın üzerinde "davanın kutsallığı için" yazılıdır. Falasca-Zamponi 1997, resim 20.

10. Altın takılarını Roma'da Vittoriano Anıtı'ndaki Meçhul Asker'in mezarına bırakarak kral ve kraliçe bu konuda öncülük etmişlerdir. Oyun yazarı Luigi Pirandello Nobel ödülü olan altın madalyasını bağışlamış ve İtalya'nın kültürel seçkinleri onları takip etmiştir: Milza 2000, s. 731.

11. Terhoeven 2006, s. 118-19. O gün dramatik bir hediye vermenin peşinde koşan Duçe Lateran Antlaşması imzalandığında papanın kendisine vermiş olduğu altın hatıra madalyasını bağışlar. Fakat papanın madalyasının incelenmesi onun altından değil üzerinde ince bir altın tabakası bulunan ucuz bir metalden yapılmış olduğunu ortaya koyar. Haber, görevlilerin Mussolini'ye bunu bildirip bildirmemek konusunda endişeli bir şekilde kendi aralarında tartıştıkları Roma PNF bürosunda bir krize yol açar. Onlar partinin ulusal başkanı olan Starace'ye sormaya karar verirler. Anlaşıldığı kadarıyla Starace durumla ilgili Duce'ye bilgi verir: Terhoeven 2006, s. 82.

12. Örneğin Torino piskoposluğunun haftalık gazetesi, "Bolşeviklik ve Protestanlık'la ortaklık kuran bir Mason komplosundan" söz etmekteydi. Bunlar "İtalya'ya karşı birleşmişlerdi. Amaçları İtalya, Papalık ve Katolikliğe karşı birlikte vahşice bir saldırıda bulunmaktı": Reineri 1978, s. 170-71'den aktarıyoruz. 25 Nisan'da Pizzardo yine Pignatti'yi "hem Kilise hem de faşizme karşı paralel bir biçimde harekete geçen Yahudi-mason kampanyası" konusunda uyarır: ASMAE, AISS, b. 81,fasc. 1, sf 1, Pignatti, "Congresso dei 'Senza Dio' in Praga".

len muhalefete karşılık vermek zorunda olduğunu söyler.[13] Çünkü ona göre muhalefet hem faşizmi hem de Kilise'yi hedef tahtasına oturtmaktadır. O, "Papalık'la iyi ilişkiler sürdüren İtalya gibi büyük Katolik bir devlete karşı doğal olarak ortaya çıkan bir nefret"tir. "Saldırıların kaynağında İtalya'ya saldırarak Katolik Kilisesi'ne ve Papalığa bir darbe indirmek isteyen Kilise düşmanlarının nefreti yatmaktadır."

Pizzardo'ya verdiği cevapta Vatikan'ın Kanada temsilcisi, Etiyopya savaşına muhalefetin Kanada'da çok yaygın olduğuna işaret eder. Protestanlar, komünistler ve "demokratik ilkelere çok bağlı olanlar" maalesef uzun zamandan beri faşizme karşı çıkmaktaydılar. Fakat "daha az tutkulu siyasetçiler gibi iyi insanların da faşizmin gerçekleştirdiği olağanüstü esere hayranlık duyması gerekmekte"ydi. Pizzardo'nun gizli düşmanlarla ilgili uyarısına gelince, temsilci onu insanlara söylemek için elinden geleni yapacağını belirtir."[14]

Mussolini'nin İnanç Günü'nü düzenlediği aynı ay, XI. Pius yirmi yeni din adamının kardinalliğe yükseltilmiş olduğunu ilan eder.

13. Birleşik Devletler gibi. Benzeri nedenlerle –Protestan çoğunluğun muhalefeti– Kanada'nın da Vatikan'la diplomatik münasebeti, dolayısıyla büyükelçisi yoktu.

14. ASV, AESI, pos. 967, cilt 5, ff. 129r-131r, Pizzardo a Monsignor Andrea Cassulo, delegatio apostolico, Ottawa, 26 dicembre 1935; a.g.e., ff. 132r-134r, Cassulo a Pizzardo, 11 gennaio 1936. Pizzardo Vatikan'ın Mussolini'nin savaş çabalarını desteklemek için perde arkasında ne kadar çok şey yaptığını göstermek üzere Kanada temsilcisinin raporunu 1 Şubat'ta Pignatti'yle paylaşır. Ona Vatikan'ın daha önce Kanada temsilcisine "bu Katolikler arasında bizim lehimize hareketi desteklemesi" için talimat vermiş olduğunu hatırlatır. Konuşma hakkındaki daha sonraki raporunda Pignatti Mussolini'ye önemli olduğunu düşündüğü bir şeyi söylemek için koşar: Ottawa'da Kapusen Tarikatı'nın başı Etiyopya'daki Kapusen arkadaşlarından bir rapor almıştır. Rapor İtalyan işgali lehine destek kazanma çabalarının "Yahudiler ve masonların İtalya karşıtı propagandaları tarafından engellendiği"nden şikâyet etmektedir: DDI, dizi 8, cilt 3, n. 158, Pignatti a Mussolini, 1 febbraio 1936. Kanada temsilcisinin raporunu almasından kısa bir süre sonra Vatikan genel sekreterlik bürosu Kilise ve İtalya'yı hedef alan komployla ilgili başka bir haber daha alır. Fakat bu haberin kaynağı şaşırtıcıdır: Kanada Başbakanı Mackenzie King "Rapallo'dan E. Pound adlı birinden", kendisine "yaptırımların bir Avrupa savaşını kışkırtmanın aracı olarak uluslararası Yahudi bir kliğin eseri olduğu" hakkında bilgi veren bir mektup almıştır. Kanada başbakanı o zamana kadar Kanada'da Yahudilerin etkisi konusu üzerinde fazla düşünmemiş olduğunu fakat bu bilgi karşısında şimdi artık meseleyi ciddi bir biçimde inceleyeceğini söyler. Vatikan'ın notuna göre o, sözlerine "Yahudiliğin İngiltere ve Birleşik Devletler'de, gerek hükümet çevrelerinde gerek genel olarak kamuoyunda son derece güçlü unsurlara sahip oldukları"na inandığını ekler: ASV, AESI, pos. 967, cilt 2, f. 396r, "Appunto" Roma, 4 febbraio 1936. Kanada başbakanının sözlerinden sözünü ettiği bu "E. Pound"un ünlü şair Ezra Pound olduğunu bilip bilmediği açık değildir.

Bunlardan on dördü İtalyan'dır. Bu olay üzerinde çok konuşulmuştur: Bir grup gözlemcinin işaret ettiği gibi Vatikan genel sekreterlik bürosundaki hemen herkes aslında İtalyan'dır. Bütün büyükelçiler de İtalyan'dır. Alman gazetelerindeki makaleler ve siyasi çevreler papanın yeni kardinaller konusundaki seçimini Vatikan'da faşist rejimin artan etkisine bağlamaktadır. Bir Alman gazetesi İtalyan piskoposlarının Mussolini'nin savaşına verdikleri coşkun destekle Alman piskoposlarının benzeri bir heyecanı Nazi rejimiyle ilgili olarak göstermemeleri arasındaki zıtlığa üzüntüyle işaret eder.[15]

Beklentilere meydan okuyan bir olay olarak Westminister yeni başpiskoposu Arthur Hinsley, kardinal şapkasını giyme şansını elde eden insanlar arasında değildir. İki ay önce başpiskopos savaşı önlemek için yapabileceği fazla bir şey olmadığını söyleyerek papayı savunmuştur. Papa hakkında "O kendisini, Vatikan'ın paha biçilmez hazinelerini ve layık olduğu bağımsızlığını sağlayan küçük devletçiğini korumak için küçük bir polis gücünden başka bir şeyi olmayan zavallı, çaresiz, yaşlı bir adam" demiştir. Başpiskoposun bu kendisini savunma tarzı papanın hoşuna gitmemiş ve onun faşist rejimi "zorbaca" –"Sezarcılığın günümüzdeki tanrılaştırılması"– diye niteleyip mahkûm etmesi de Mussolini'yi öfkelendirmiştir. Papanın Hinsley'i pas geçme kararı, herkes tarafından onun Duçe'yi darıltmama arzusuna bağlanır.[16]

İtalyan hükümeti papanın Kutsal Kolej için tercihlerini sıcak karşılar. Papa sadece İtalyanların yeniden açık bir çoğunluk mey-

15. Berlin'deki İtalya büyükelçisi tarafından kaleme alınan ve dışişleri bakanlığınca bir kopyası Vatikandaki İtalya büyükelçiliğine gönderilen rapora göre (ASMAE, APSS, b. 27, fasc. 1, 9 dicembre 1935), İngiltere'nin Vatikan temsilcisi de mutsuzdur. O Londra'ya şunları yazar: "Yeni kardinal seçimlerinin birçok insanın talihsiz olduğunu düşündüğü sonuçlarından biri... Kutsal Kolej içinde ulusların dengesini İtalya'yı çok kayıran bir biçimde yeniden kurmuş olmasıdır." Temsilci raporuna şunu da ilave eder: "Böylece şurada burada bugünkü papanın yerine geçecek yabancı bir halefle ilgili beslenen ümitler kesin olarak bir kenara bırakılmak zorundadır": H. Montgomery, *Annual Report 1935*, January 9, 1936, R 217/217/22, Hachey 1972, s. 322-23, 161-164. seksiyonlarda.

16. Montgomery, *Annual Report 1935*, 161-64 ve 347. seksiyonlar; MAEI, cilt 267, 61-63, Charles-Roux à Flandrin, 14 mars 1936. Yirmi yeni kardinalin atanmasıyla ilgili raporunda Pignatti benzer şekilde Westminister başpiskoposunun göze çarpan yokluğunu not eder. Bunu Vatikan'ın başpiskoposun İtalya'nın savaş çabalarını eleştirmesi ve papa hakkındaki yorumlarından duyulan memnuniyetsizliğe bağlar: ASMAE, APSS, b. 25. Pignatti al ministro degli affari esteri, "Concistoro", telespresso n. 7748/26, 22 novembre 1935. Kutsal Kolej'in üye sayısı daha önce kırk dokuz kardinale indirilmişti. Bu yeni atanan kardinallerle birlikte o, en yüksek sayılarından birine, yetmişe ulaşacaktır.

dana getirmelerini sağlamakla kalmamıştır, bir polis muhbirinin dediği gibi "atanan on dört İtalyan'ın hemen hemen tümünün –az veya çok– rejimin dostları olduğunun söylenmesi mümkündür ".[17]

Hor görülen tek kilise mensubu Westminister başpiskoposu değildi. 10 Ocak 1929'da papa kendisini kardinalliğe yükseltmeyi istemiş olmasına karşılık zamanın uygun olmadığına karar vermiş olduğunu söylemek üzere Tacchi Venturi'yi yanına çağırmıştır. Mahzun temsilcisine "Zavallı Peder" der, "kardinal şapkası sana geliyordu! Fakat ne yapabilirdim?" Uluslararası nazik durum göz önüne alınırsa özel temsilcisini kardinal yapması yanlış yorumlanabilirdi. İngilizler ne düşüneceklerdi? Her halükârda, diyerek Cizvit'e açıklama yapmaya devam eder, kendisini şimdiki mevkiinde tutması son derecede önemliydi. Eğer kardinal olsaydı bu kendisi için imkânsız olacaktı.[18]

Aralık ayında başlarına kardinal şapkası geçirilmiş olan bu yirmi adam arasında birçok kez oğlancılıkla suçlanmış olan Camillo Caccia da vardı. Papanın teşrifat müdürü terfiinin uzun zamandan bu yana gecikmiş olduğu görüşündeydi. 1929'da kardinaller listesi ilan edildiğinde onda adını görmeyen Caccia çok sinirlenmişti.[19] Ekim 1930'da Torino gazeteleri oraya başpiskopos olarak atanmak üzere olduğu yönünde bazı şayiaları yazmıştı. Vatikan'daki bir polis muhbirine göre bu şayialar "oldukça açık saçık yorumlar"a da yol

17. ACS, MCPG, b.172, Roma, 21 novembre 1935. Brezilya hükümeti dört kardinali olan Birleşik Devletler'dekinden iki misli daha fazla Katoliğe sahip olmasına karşılık tek bir Brezilyalı kardinalin bile olmamasından şikâyet etmek üzere büyükelçisini Vatikan'a gönderir. Pacelli argümanını papaya iletmek üzere Brezilya hükümetinin bu talebini kabul etmeyeceği yönünde cevap verir çünkü papa "haklı olarak kardinalleri seçiminde sırf kendisine ait olan hak ve özgürlüğünü kıskanç bir biçimde korumaktadır ve bundan ötürü birinin bu konuyla ilgili bir 'hayal kırıklığı' veya talepten söz etmesini kabul edemeyeceği gibi başka ülkelerle kıyaslamayı da kabul edemez": ASV, AESS, pos. 430b, fasc. 363, ff. 2/3, 3 gennaio 1936. Papa atamaların büyük sayısını uzun zamandır kardinal yapmaya çalıştığı fakat dikkati onun üzerine toplamak istemediği için yapamadığı birini gizlice kardinal yapmak için kullanmıştır. Bu kişi, on üç yıldır kelimenin gerçek anlamında her zaman yanında bulunan Milanolu arkadaşı ve yardımcısı Monsenyör Caccia Dominioni'dir. 1. Dominioni nihayet kardinal şapkasını giymişti.

18. Papa, Venturi'ye Ledóchowski'nin onu kardinal yapmaması için kendisine telkinde bulunduğunu söylememiştir. Cizvit general, Tacchi Venturi'nin prestijinin kendisininkini gölgede bırakmasından rahatsızdı ve Cizvit meslektaşına böyle bir yüksek paye verilmesine tahammül edemezdi: Martina 1996, s. 103-8; 271-72.

19. ACS, MI, PS, Polizia Politica, b.210, informatore n. 35 Città del Vaticano, 26 novembre 1929. Muhbir Bice Pupeschi bir önceki akşam kendisiyle yaptığı konuşmada Caccia'nın şikâyetlerini doğrudan kendisinden duyduğunu iddia etmiştir.

açmıştı.[20] 1931 Mart'ında bir başka muhbir Caccia'nın, kısa bir süre önce genç bir rahiple mahrem ilişkisi üzerine rapor yazan Papalık jandarmalarının komutanına çok kızgın olduğunu bildirmişti. Papa olayı öğrenmişti ve memnun değildi. Muhbir geçmişte papayla sahip olduğu eski bağlarının Caccia'yı Pius'un benzeri şartlar altında Monsenyör De Samper'e vermiş olduğu cezadan kurtardığını hatırlatmaktaydı.[21]

Caccia'yı kuşatan hikâyelere rağmen papanın onu kardinalliğe yükseltmek üzere olduğu dedikoduları güç kazanmıştı. Bu 1933'te yeni bir iddialar dalgasına yol açtı: Vatikan'da bazıları Caccia'yı oğlanlar ve gençlerle itibarını tehlikeye düşürecek bir vaziyette gördüklerini ileri sürmek üzere ortaya çıktılar. Onlar arasında *siyah aristokrasi*den, yani yeni İtalyan devletine karşı çıkan eski soylu sınıfından bir kont, Caccia'nın Vatikan'daki dairesinde iki öğrenciyi kendilerine şarap ve likör ikram ederek okşarken basılmış olduğunu söyledi. Sarhoşlukları devam ederken sorguya çekilen oğlanlar Caccia'nın büyük miktarda para teklifinde bulunarak kendilerini odasına gelmeye ikna ettiğini söylemişlerdi. Muhbirin iddiasına göre Roma papaz sınıfı papadan hoşlanmamakta, onu huysuz bir despot olarak görmekteydi. Eğer papa kötü şöhretine rağmen Caccia'yı kardinal yapmaya gitmiş olsaydı, popülaritesi yeni bir düşüşle karşılacaktı (veya en azından muhbirin iddiası buydu).[22]

Ağustos 1934'te Buenos Aires'teki Şarap ve Ekmek Ayini *(Eucharistie)* Kongresi'ne katılacak Papalık heyetinin bir üyesi olmasını kendisinden istediğinde Cacchia papanın teveccühünün açık bir işaretine sahip olmuştur ve sonunda kendisini kardinal yapacağını

---

20. ACS, MI, PS, Polizia Politica, b 210, informatore n. 52, Città del Vaticano, 21 ottobre 1930.

21. A.G.E., informatore n. 293, Città del Vaticano, 27 marzo 1931. Caccia kendisini papaya ihbar edenin o olduğuna inanarak Pizzardo'yu probleminden sorumlu tutmaktaydı. 1931 yazında Caccia'nın Pizzardo'nun Katolik Eylem'in liderliğine karşı eleştirilerini yeni bir suçlama dalgası izlemiştir. Buna karşılık veren Pizzardo –en azından eğer rapora inanılabilirse– cinsel ilgilerinde anlaşıldığına göre muhafazakâr olan Caccia'nın şehirde dükkânı olan bir kadından bir erkek çocuk sahibi olduğuna dair eski bir hikâyeyi tekrar tedavüle sokmuştur. İddianın kanıtı olarak Pizzardo oğlanın gözlerinde Caccia'nınkinin aynı olan bir tik olduğunu ileri sürmüştür: ACS, MI, PS, Polizia Politica, b. 210, informatore n. 40, Città del Vaticano, 30 agosto 1931.

22. ACS, MI, PS, Polizia Politica, b, 210, informatore n. 40, Roma, 12 settembre 1933. Bir sonraki yıl, "adı geçen Vatikan muhbiri" papanın Roma'da sevilmemesinin kanıtı olarak her zaman "duygusuz" olduğundan ötürü hasta olduğunu bildiği papazlara hemen hemen hiçbir zaman ilgi göstermemesini zikretmiştir: ACS, MCPG, b. 158, iuglio 1934.

düşünmüştür.[23] Fakat bu aynı dönemde bir başka polis muhbiri papanın niyetleri hakkında şüpheler ortaya koymaktadır. Papayla bir görüşmesi esnasında Caccia'nın destekleyicilerinden biri papa adına yapmış olduğu sıkı çalışmasını överek onun hakkında iyi sözler sarf etmiştir. Bu dostu giderek büyüyen göbeğinden hareketle Caccia'nın bu çok tempolu çalışma tarzını devam ettirmekte güçlük çektiğini söyleyerek artık onu ödüllendirmenin zamanının geldiğini ileri sürmüştür. Bu talepten sinirlenen papa ziyaretçisine sırtını dönüp "O zaman biraz daha az yesin!" demiştir.[24]

Ancak papa Milano'da ta bir çocuk olduğu günden beri tanıdığı Caccia'ya karşı sevgi beslemeye devam etmekteydi ve sonunda 1935'te onu az sayıdaki kardinallerin listesine koymuştur. Ona karşı iddialar Vatikan'da iyi bilinmekle birlikte onlar onun yeni meslektaşları arasına alınmasının yaratmış olduğu coşkuyu azaltmış görünmemektedir. 1938'in ortalarında İngiltere'nin Papalık büyükelçisi "sağlam yapılı, neşeli ve esprili kardinal Cacchia'nın Kutsal Kolej'in belki en popüler üyesi" olduğunu söylemektedir.[25]

Papa Etiyopya savaşının Birleşik Devletler'in davranışları üzerindeki etkisinden üzüntü duymaya devam etmekteydi. 4 Ocak'ta Pacelli'nin daha önceki önerisini dile getirerek Duçe'ye Amerika Birleşik Devletleri'ndeki savaş öncesi propagandasını güçlendirmesini tavsiye eder.[26] Mussolini papaya üzülmemesini, çünkü özellikle "Amerikalılar arasında son derece etkili olan ve özü itibariyle Amerikalı olan yöntemlerle saldırıya geçen İrlandalı rahip –radyo vaizi Peder Charles Coughlin– sayesinde durumun şimdi çok daha iyi" olduğunu söyler.[27] Yaptırımlar ilan edildiğinden bu

23. Bir muhbir raporuna göre papayı dik kafalı monsenyörü terfi ettirmeye ikna eden Pacelli olmuştur: ACS, MI, PS, Polizia Politica, b. 210, informatore n. 40, Città del Vaticano, 12 agosto 1934.

24. ACS, MI, PS, Polizia Politica, b. 210, informatore n. 390, Milano, 15 ottobre 1934.

25. FRSCE, n. 350, Osborne to Halifax, June 21, 1938.

26. Papa bu telkini büyükelçisi vasıtasıyla yapmıştır. Mussolini'ye gönderdiği 8 Ekim tarihli bir mektupta Pignatti kısa bir süre önce Vatikan genel sekreterlik bürosuna yapmış olduğu bir ziyarette kendisine Kilise'nin İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Etiyopya savaşında İtalya lehine lobi yapma çabalarını desteklemek üzere Vatikan'ın elinden geleni yapmakta olduğu yönünde teminat verildiğini yazmıştır. Vatikan'ın görevlilerinden biri –çok muhtemel olarak Pizzardo– İrlandalıların çoğunun Etiyopya savaşında İtalya'yı desteklemelerinin bir nedeninin savaş konusunda "İngiliz Protestan parlamentosuna karşı çıkma arzusu" olduğunu açıklamıştır: ASMAE, AISS, b. 56, Pignatti el ministro degli affari esteri, "Cattolici in İrlanda Stati unuti e Canada", n. 8048/126.

27. Mussolini Borgongini'den papaya farmasonların Duçe'nin yeminli düşmanları

yana Coughlin her pazar yarım saatlik ulusal radyo yayınını bu yaptırımları şiddetle eleştirmeye ayırmaktadır. Kasım ayı sonunda milyonlarca dinleyicisine şunları söylemiştir: "Milletler Cemiyeti ve yaptırımlar sadece tek bir amaç için var: İngilizlerin çıkarları söz konusu olduğunda harekete geçmek için."[28]

Birleşik Devletler'de bir problem ortaya çıktığında Mussolini Vatikan'dakilerin kendisine yardım edeceklerine güvenebileceğini biliyordu. 1936'nın başında Birleşik Devletler'in etkili Cizvit gazetesi *America,* savaşı eleştiren bir makale yayımlamıştı.[29] Duçe yardımını istemek üzere Cizvit tarikatının başıyla konuşmak için büyükelçisini gönderir.

On altıncı yüzyılın ortalarında ortaya çıkmış olan Cizvitler, Kilise'nin entelektüelleri oldukları yönünde bir şöhrete sahiptiler ve XI. Pius tavsiyeleri için onlara güvenme geleneğini devam ettirmekteydi. 1915'te Cizvit tarikatının en üst generali makamına –ölümüne kadar çeyrek yüzyıl boyunca işgal edeceği makama– seçilmiş olan Wlodzimierz Ledochowski soylu bir Polonyalı ailenin oğlu olarak dünyaya gelmişti. Çocukluğunda uşak olarak Avusturya imparatorluk sarayında hizmet etmişti. Bir kont olan babası Avusturya ordusunda süvari zabiti olarak görev yapmıştı. Bir kardinal olan amcası da Curia'da İmanın Yaygınlaştırılması Meclisi'nin başkanı olarak yaptığı görevinde sivrilmişti.[30] Dünya Cizvit merkezindeki Ledochowski'nin bürosu Vatikan'a bir taş atımı mesafedeydi.

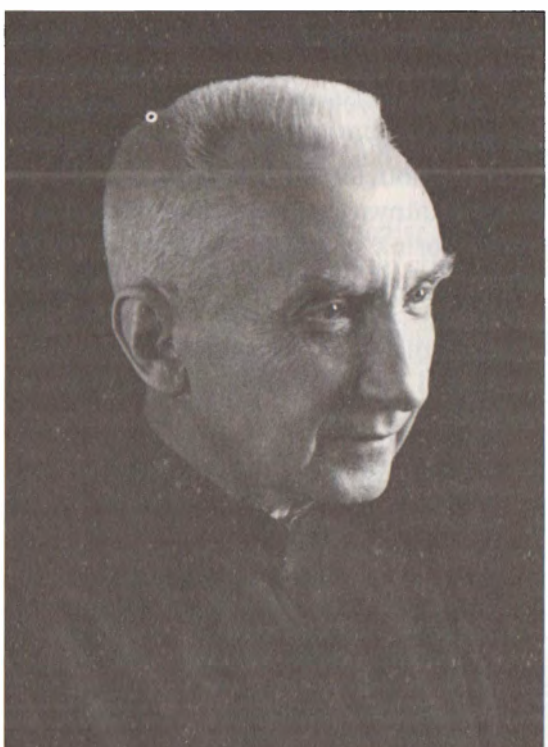
oldukları, localarını ortadan kaldırmasından ve Kilise'yle barışmasından ötürü kendisine kızgın olduklarını söylemesini de istemiştir. Mussolini "Önce benden intikam almak istiyorlar, böylece onlar daha sonra Kilise'ye dönebileceklerdir. Ama onlar kazanamayacaklar" demiştir: ASV, AESI, pos. 967, cilt 2, ff. 343r-346r, Borgongini "Relazione dell'udienza avuta con S.E. Il Capo del Governo", 3 gennaio 1936.

28. "Coughlin Berates League of Nations", *Ludington Daily News,* Novembre 25, 1935, s. 1. Mussolini'ye 1935 Kasım'ının ortasında Unione Italiana d'Americana'nın başkanı tarafından gönderilmiş olan bir mektupta Coughlin'in değeri ve daha genel olarak Amerika Birleşik Devletler'indeki Katoliklerin yaptırımlara karşı çıkmada oynadıkları olumlu rol hakkında bilgi verilmiştir: ACS, MCPR, b. 21, Casagrande oi Villaviera, New York, a Dina Alfieri, 15 novembre 1935.

29. Geoge Seldes'in Mussolini hakkındaki son derece eleştiriye eğilimli biyografisi (*Sawdust Caesar*) üzerine kitap eleştirisinde Gerard Francis Yates şu sonuca varmaktadır: "Bu kitap zihin tembelliği veya parlamenterlerimizin hilekârlıklarına duydukları tiksintiden ötürü hastalıklarımıza karşı bir ilaç olarak faşist veya proleter bir diktatörlüğün özlemini çeken herkes tarafından okunmalıdır." *America* 54, n. 16 (January 25, 1936), s. 382.

30. "New Jesuit Head is a Russian Pole?" *New York Times,* February 12, 1915, s. 11; Pagano 2009, s. 41-2n.

Yüzyılın başında Alman İmparatorluğu şansölyesi olarak görev yapmış olan Prens Bernhard von Bülow hatıralarında Ledochowski'yi şöyle tasvir etmiştir: "General orta boylu, olağanüstü zekice bakan gözlere, bir bilginin kırışık yüz hatları ve biçimine ve doğuştan soylu birinin davranış kesinliğine sahip bir adam." Prens, Cizvit lideri 1924'te Roma'da ziyaret ettiğinde onun Meryem Ana'nın bir heykeli ve papaların birkaç portresi hariç fazla eşyası olmayan odasının basitliğinden etkilenmiştir. Prens, Cizvit generallerin neden kardinallerden farklı olarak görüşme kabul etmekten kaçındığını kolayca anlayabilmiştir: Bunun nedeni onların mevkilerinin kardinallerinkinden daha etkili olmasıydı.[31]

Włodzimierz Ledóchowski, Cizvit tarikatinin yüksek generali

31. Von Bülow 2007, s. 279-80. Cizvit tarikatının başının büyük gücünün bir başka işareti Cizvit generalin genel olarak "Siyah Papa" olarak adlandırılmasıydı. Bu terim aynı zamanda hem siyah Cizvit kıyafete hem de –en azından komplocu bir düşünme eğilimine sahip olan insanlarla ilgili olarak– beyaz papayla kara planları olan kara papa arasındaki zıtlığa göndermede bulunmaktaydı.

Ledochowski bir yandan Asya'daki misyoner gruplarının sayısını artırırken öte yandan Kuzey ve Güney Amerika'daki varlığını destekleyerek Cizvit tarikatının hızlı bir biçimde genişlemesini sağlamıştı. Bazı bakımlardan müstebit ve kesinlikle sert olmakla birlikte belli bir mizah duygusuna da sahipti. Yakın çalışma arkadaşlarından biri kendisini bir gün bürosunda görmeye geldiğinde tarikatın şişman bir üyesinin odadan ayrılmak üzere olduğunu fark eder. Cizvit general kendisine söz konusu kişiyi tanıyıp tanımadığını sorar. "O, en iyi adamlarımızdan biri olan Peder B." der. "Ne kadar şişman olduğunu görüyor musun? Oturduğu zaman en az üç sandalye işgal ediyor. Bundan ötürü, basının, İsa Topluluğu'nun orada geniş bir temsili olduğunu söyleyebilmesi için resmi törenlere her zaman onu gönderiyorum."[32]

Cizvit lider faşist rejime duyduğu hayranlığı hiç gizlememişti. Mussolini'nin iktidara geldiği andan itibaren Kilise'nin Duçe'ye muhalefetini bastırmak için elinden gelen her şeyi yapmıştı.[33]

1936'nın başlarında gerçekleşen görüşmelerinde İtalyan büyükelçi Ledochowski'ye Mussolini'nin *America*'nın faşist karşıtı yayın yönetmeninin işten uzaklaştırılması ve yerine faşist sempatizanı bir yayın yönetmeninin getirilmesini istediğini söyler. Ledochowski bu isteği hemen yerine getirir. Pignatti "Peder general hiç tereddüt etmeden bana Kuzey Amerika Cizvit dergisinin müdürünün kellesini verdi" diye yazar. Kısa bir süre sonra uygun bir biçimde faşist davayı desteklemeye hazır yeni yayın yönetmeni görevinin başındadır.[34]

Bu destekten memnun olan Pignatti İtalya'nın düşmanlarının aynı zamanda Kilise'nin de düşmanları olduğunu belirtmiş ve Ledochowski bu görüşe katılmıştır. Büyükelçiye Etiyopya'daki sava-

32. Munoz 1942, s. 5-6.

33. *La Civiltà cattolica*'nın yayın yönetmeni Enrico Rosa Ekim 1922'de faşizme saldıran bir makale kaleme aldığında Ledochowski'nin buna karşı hoşnutsuzluğunu bildirdiğini hatırlayalım. 1929 yazında, Lateran Antlaşması'nın hemen akabinde papa Mussolini'ye sinirlendiğinde Cizvit general papayı eleştiriye sevk etmesinden ötürü Rosa'ya yine kızmıştır. Gizli bir polis raporuna göre onu yolundan çekmek ve papaya sakinleşmesi için zaman bırakmak amacıyla Ledochowski Rosa'yı İspanya'daki bir kongreye göndermiştir: ASMAE, AISS, b. 2, "Roma, 12 agosto 1929" ve "Roma, 7 agosto 1929".

34. Mussolini'nin isteğiyle işinden kovulan adam, Wilfrid Parsons, on bir yıldan beri haftalık Cizvit gazetesinin başındaydı. O, Charles Coughlin'in amansız bir düşmanıydı. Parsons'un yerine Coughlin'in bir destekleyicisi ve faşizmin propagandacısı olan Francis Talbot, S.J. getirilmiştir: Gallagher 2012.

şından ötürü Mussolini'ye yöneltilen hücumların "Batı uygarlığına yönelttiği saldırıyı daha ileri götürmek için uluslararası Yahudiliğin yararlandığı bir bahane"den başka bir şey olmadığını söylemiştir.[35]

Duçe büyük bir baskı altındaydı. Daha sonra Hitler'e "eğer Milletler Cemiyeti (İngiliz dışişleri bakanı Anthony) Eden'in tavsiyesine uyup İtalya'ya karşı yaptırımları, içine petrolü de alacak şekilde genişletmiş olsaydı bir hafta içinde Habeşistan'dan çekilmek zorunda kalacaktım. Bu benim için ifade edilmesi mümkün olmayan bir felaket olacaktı" demiştir.[36] İtalyan ekonomisi savaş masrafları ve yaptırımlardan çok zarar görmekteydi. Papanın en yüksek mali danışmanı kendisine Mussolini'nin halkın önündeki sakin görünüşünün onun aslında "fiziksel olarak bir çöküntü içinde olduğu" gerçeğini gizlediğini söylemiştir.[37]

Faşist propaganda savaşın kısa süreceğini, çağdaş Avrupalı bir ordunun ellerinde mızraklar olan vahşiler tarafından savunulan çorak bir bölgede zafer yürüyüşü yapacağını ileri sürmüştü; fakat bunun yerine İtalyan birlikleri zorluk üzerine zorlukla karşılaşmışlardır. 6 Aralık'ta, yani işgalin başlamasından iki ay sonra İtalyanlar Dessie kasabasını bombaladıklarında bir fotoğrafçı başının üstünden uçan İtalyan uçaklarına elindeki makineli tüfekle ateş eden imparator Haile Selasiye'nin bir fotoğrafını çeker. Daha kötüsü aynı fotoğrafçı orada üzerinde Kızıl Haç işaretinin açıkça görüldüğü Amerikan hastanesini bombalayan İtalyan uçaklarını da kaydeder. O ay daha sonra Etiyopyalılar binlerce insanı bir araya getirirler ve kısa bir süre için İtalyan ordusunun ilerleyişini durdururlar. Ocak ayının başında İtalyanlar yüz bin insandan fazla Etiyopyalıdan meydana gelen bir ordunun kendilerini beklediğinden habersiz, Tembien'e yürürler. Siyah gömlekli faşist milisler saldırıya önderlik etmektedirler. Bu milis subayların yarısı bir günde öldürülür. Panik içinde kaçan hayatta kalanlar, ancak zehirli gaz varillerini öldürücü bir

35. Ledochowski işi İngiliz dışişleri bakanı Anthony Eden'i "Yahudilerin, özellikle de Rothschild'ların avuçları içine almış oldukları"nı söylemeye kadar götürmüştür: ASMAE, AISS, b. 102. Pignatti tarafından imzalanmış aynı raporun bir kopyası ASMAE, AISS, b. 30'da bulunmaktadır. Vatikan'da 12 Mayıs 1936'da Dünya Katolik Basın Sergisi'nin açılış töreninden sonra Pignatti papanın konuşmasında komünist tehdidi vurgulamasından memnun olan Ledochowski'ye koşmuştur. Pignatti "Peder Ledochowski, Bolşeviklikle birleşen Yahudiliği günümüzdeki fenalıkların kaynağı ve uygarlığımız için büyük bir tehlike olarak görmektedir" diye yazmıştır.

36. De Felice 1974, s. 701.

37. Ventresca 2013, s. 104.

biçimde havadan yere bırakan İtalyan uçaklarının son anda gelmesiyle onursuz bir geri çekilmeden kurtulurlar.[38]

Duraklayan İtalyan istilası 1936 Şubat'ında büyük ölçüde uluslararası anlaşmalarla yasaklanmış olan silahların kullanılmasıyla yeniden yoluna girer. Etiyopyalıların hava kuvvetleri yoktur. Onlar İtalyan uçaklarının köyler üzerine yangın bombalarını bırakmaları, onlardan kaçan insanların üzerine zehirli gaz atmaları karşısında çaresizdirler. Mussolini'nin oğlu Vittorio, kardeşi Bruno'yla Edda'nın kocası Galeazzo Ciano'nun da katıldığı hava saldırıları hakkında "Çok eğlendirici; trajik fakat güzel bir manzara" diye yazmıştır. Zehirli gaz kurbanları dünya basınına gösterildiğinde İtalyan gazeteleri Etiyopyalıların bedenlerindeki bozuklukların nedeninin frengi olduğunu ileri sürmüşlerdir.[39]

XI. Pius "Mussolini'nin çok şansı var, çok şansı" demekteydi. 1936 Mart'ının ortasıydı. Bir hafta önce Hitler Alman birliklerini Ren Bölgesi'ne göndermiş, böylece dünyanın dikkatini Etiyopya'daki savaştan uzaklaştırmıştı.[40] Bir dizi askeri zaferden cesaretlenen Duçe savaşın muharebe meydanında biteceğini açıklar. Mayısın başında Addis Ababa'nın işgaline giden haftalarda bozgun soykırıma yaklaşan bir boyut kazanır. Kendisine motorize bir birliğin komutası verilen faşist partinin başkanı Achille Starace, geçtiği köylerin çıra gibi yanmasına nezaret etmektedir. Alevden kavrulmuş yaralılar su içmek için göllere koşmakta, fakat suların hardal gazıyla zehirlenmiş olduğunu görmekte ve büyük acılar çekerek ölmektedirler. Yüz binler değilse de on binlerce insan böylece hayatını kaybeder.[41]

---

38. Mockler 2003, s. 74-85.

39. Brendon 2000, s. 324. 7 Şubat'ta Borgongini Duçe'yi "karamsar bir ruh hâli içinde" bulur. Mussolini Fransa'ya kızgındır. Evet, İngiltere de İtalya'nın düşmanıdır ama Mussolini Fransa'nın daha kötü olduğunu, çünkü kendilerine ihanet ettiğini söyler. Solun kısa bir süre önceki seçim zaferinin ardından yeni Fransız dışişleri bakanı "masonlar tarafından Rotschild'ın Jeroboam'ı olarak adlandırılmaktan kaçınmak için kendisine Mandel diyen şu domuz Mandel'le aynı locaya konulmuştur" Duçe'ye göre yeni Fransız hükümeti on dört mason ve üç Yahudi'den meydana gelmektedir. "Yahudi masonları –ki *Sion'un Yaşlılarının Protokolleri*'ne göre onlar "köpeklerin, yani Katoliklerin bile ahlakını bozarlar– Fransızları kuş beyinli insanlara döndürmeyi başarmışlardır": ASV, ANI, pos. 23, fasc. 8, ff. 4r-8r.

40. DDF, dizi 2, cilt 1, n. 447, Charles-Roux à Flandin, 17 mars 1936.

41. Milza 2000, s. 726-27. Faşistlerin en faşisti ve Vatikan'ın baş belası olan Roberto Farinacci'nin Etiyopya'daki hava kuvvetlerine katılma dileği yerine getirilir. Şubatta Etiyopya'ya gelmiş olan Farinacci uzun süre orada kalmaz. Nisanda savunmasız kabile mensuplarını bombalamaya ara verir, balık avlamak için küçük bir göle gider. Olta takımları olmadığı için o ve arkadaşları el bombaları kullanmaya karar verirler.

İtalyan ordusu Addis Ababa'ya yaklaşırken Haile Selasiye her şeyin kaybedilmiş olduğunu anlar. 2 Mayıs'ta gururlu vatandaşlarının bazılarını son derece inciten bir davranışla yakın çevresiyle birlikte bir trene atlayarak şehirden kaçar. Geride bıraktığı başkentte lidersiz kalmış olan savaşçılar silah ve paranın peşine düşerek evleri, dükkânları ve büroları yağmalarlar. Bazıları İtalyanların onu almasındansa şehri kendileri yakmaya çalışır. Avrupalılar saldırı altında bulunan büyükelçiliklerde toplanırlar. Kargaşa korkunçtur fakat kısa sürer. 5 Mayıs'ta General Badoglio iki bin İtalyan arabasından oluşan bir konvoyun başında Addis Ababa'ya girer. Onlardan önce İtalyan gazetecilerle dolu arabalar zaferi kaydetmek için şehre gelmişlerdir.[42]

Ertesi gün Tacchi Venturi Mussolini'ye bir tebrik mektubu gönderir.[43] "Ekselansları" diye yazar mektupta, "zafer ve Roma'nın barışı için Tanrı'ya şükranlarımı sunduktan sonra size içtenlikle bir şey söylememe izin verin. Ekselanslarına en büyük bir mutluluk diliyorum. En güç, belirsiz saatlerde Efendimiz, vazgeçmemeniz için size olağanüstü bir tarzda yardımcı oldu. Bütün iyi Katolik İtalyanlar zaferin meyvelerinin muzaffer Roma Katolik ulusundan bekleme hakkına sahip olduğumuz meyveler olmasını sağlamak üzere Tanrı'nın size yardım etmeye devam etmesi için dua etmektedir".[44]

9 Mayıs'ta yüz bin Romalı Piazza Venezia'ya koşar. Faşist bayraklarını havaya kaldırarak ve ellerindeki mendillerini sallayarak bakışlarını Mussolini'nin balkonuna dikerler. Başka binlercesi de etraftaki sokakları doldurmuştur. Düzgün aralıklarla "Du-çe, Duçe" sesleri eski duvarları sarsmaktadır.

Tüm ülkede, ne kadar küçük veya ücra olursa olsun bütün kasaba ve köylerde, kilise çanları herkesi ana meydana çekmektedir. Mussolini'nin konuşmasını yayınlamak için hazırlanan hoparlörler bekleme hâlindedirler. Roma'da Duçe'nin sarayından üç trompet sesi yükselir ama az kişi onu duyabilmiştir. Mussolini'nin birazdan

---

Belki arkadaşlarıyla eğlenme dikkatini dağıttığından Farinacci el bombasını elinde gerektiğinden uzun bir süre tutar ve bomba elinde patlar. Farinacci birkaç hafta sonra bir kahraman gibi karşılanacağı İtalya'ya geri döner ve kendine metal bir takma el yaptırır. Hükümet cesur liderin askeri bir harekât esnasında yaralanmış olduğuna dair bir hikâyeyi gazetelerde yayımlatır: Fornari 1971, s. 161; Bottai 2001, s. 102.

42. Mockler 2003, s. 133-42.

43. O hafta daha sonra Charles-Roux Tacchi Venturi'nin diktatörün "şahsi bir dostu" olduğunu bildirir: DDF, dizi 2, cilt 2, n. 185, Charles-Roux à Flandrin, 8 mai 1936.

44. ACS, CR, b. 68, Tacchi Venturi a Mussolini, Roma, 6 maggio 1936.

kendilerine görüneceği beklentisi tahammül edilmesi mümkün olmayan bir heyecan yaratmaktadır. Sonunda büyük insan uzun adımlarla balkona çıkar, sanki kendisi de mermerden yapılmış gibi hareketsiz ellerini balkonun mermer korkuluğunun üzerine koyarak, geniş omuzları gerilmiş, kare yüzünde sert bir ifadeyle bir süre dimdik ayakta durur. Sağ elini Roma selamını vermek için havaya kaldırır ve gövdesinin üst kısmını arkaya doğru eğerek alnını buruşturur. Kalabalıktan tüm meydanı saran muazzam bir gürültü yükselir. Ancak o zaman sanki kalabalığın kendisine tapmasına ve gösterdiği inançlılığına mukabele etmek istiyormuş gibi iyiliksever bir gülümsemeyle bakışını yumuşatır.

"İtalya'nın artık bir imparatorluğu var" diye bağırır.

Kalabalık kendinden geçer. Bir görgü şahidinin söylediğine göre meydan göksel bir kubbe altındaki bir tapınak gibidir. Mussolini onları onaylama anlamında ellerini sallar, arkasından kalabalığa susmasını işaret eder. Daha söyleyecek şeyleri vardır.

Mussolini Etiyopyalıların İtalya Krallığı'nın uyrukları olacaklarını açıklar. İtalya Kralı'nın şimdi artık bir unvanı daha olacaktır: Etiyopya İmparatoru. Bunun arkasından "On beş yüzyıl sonra Roma'nın tarihi önem taşıyan tepeleri üzerinde imparatorluğun yeniden ortaya çıkışını selamlamak için bayraklarınızı, kollarınızı ve kalplerinizi havaya kaldırın" diye haykırır.

Ve ekler: "Ona layık olacak mısınız?"

Kalabalık "Eveeet" diye bağırır.

"Sesiniz sizi Tanrı'nın ve insanların önünde hayat ve ölümde bağlayan kutsal bir yemin gibi" diye devam eder Mussolini. Bu noktada sağ elini faşist selamı vererek havaya kaldırır Piazza Venezia'da ve tüm İtalya'da şehir ve kasabaların ana meydanlarındaki kalabalıklar sağ ellerini ileriye doğru uzatıp neşe içinde haykırırlar.

Ertesi gün ülkedeki bütün katedral ve kiliselerde milyonlarca İtalyan özel şükran ayinleri düzenlemektedir.[45]

Savaşın sona ermesi XI. Pius'a büyük bir rahatlama getirir. O, savaşı hiçbir zaman istememiştir ve savaş Vatikan'ı büyük bir gerilim içine sokmuştur. Fakat uluslararası durum onu ciddi olarak endişelendirmeye devam etmekteydi. Savaşın Mussolini'yi Hitler'in kollarına daha fazla itmesinden endişelenmekteydi. Afrika'daki fethinden başı dönmüş Mussolini'nin dikkatini Adriyatik'e çevi-

45. Ojetti 1939, ss, 116-20; Morgan 1941, 188-91.

receğinden de korkmaktaydı. Haziranın başında Fransız maslahatgüzarına Mussolini'nin listesindeki bundan sonraki hedefin muhtemelen Arnavutluk olacağını söyler.[46]

Papa bu arada kendisini giderek daha güçsüz hissetmektedir. Nisanda Paskalya gününü kutlamak üzere Aziz Peter Kilisesi'nde olamamıştır. Günlük yürüyüşlerini bırakmış, kendini büyük Amerikan sedan arabasıyla ara sıra Vatikan bahçelerinin etrafında dolaşmakla sınırlamıştır. Özel odalarından çalışma odasına gitmek için merdivenlerden inip çıkmak zorunda kalmaması için Papalık Sarayı'na bir asansör yapılmıştır."[47]

Mussolini mutludur, canını sadece savaşın sonunda Milletler Cemiyeti'nin yaptırımlarının hâlâ uygulanmaya devam etmesi sıkmaktadır. Yardım için gene Vatikan'a başvurur.[48] Kardinal Pacelli onun arzusunu yerine getirmek için elinden geleni yapar. İngiliz büyükelçisiyle görüşerek yaptırımlar kaldırılıncaya kadar Avrupa'da barışın olmayacağı konusunda ısrar eder.[49] Pacelli Avrupa ülkelerinin büyükelçileriyle haftalık diğer görüşmelerinde de aynı mesajı tekrarlar. Papa da Fransız büyükelçisine yaptırımların artık herhangi bir faydalı amaca hizmet etmediğini söyleyerek kendi üzerine düşeni yapar.[50] 7 Temmuz'da Milletler Cemiyeti onları kaldırmayı onaylar.[51]

İlginç olan bir şey İtalya'nın Vatikan büyükelçisi olan Bonifacio Pignatti'nin Mussolini'nin papanın desteğine gereğinden fazla önem verdiğini düşünmekte olmasıdır. Pignatti Mussolini'ye papanın sadece kendi çıkarına davrandığını söylemektedir. Vatikan büyükelçisinin veya bir başkasının görevlilere önerilerde bulunmak üzere bakanlıkların koridorlarında dolaşmalarına rastlanmadığı bir gün yoktur. Faşist rejime bir şey olursa papanın kaybedeceği çok şey vardır.

---

46. DDF, dizi 2, cilt 2, n. 287, Chambrun à Delbos, 10 juin 1936.
47. Pope Gives Up All Exercise as 80th Year Approaches" ve "Vatican Easter Quietest in Years", *BG* april 13, 1936, s. 2.
48. ASMAE, APSS, b. 31, Mussolini a Ambasciata presso la Santa sede, Roma. Telegramma in partenza, 14 maggio 1936.
49. ASV, AESS, pos. 430b, fasc. 363, f. 57, "Il Ministro d'Inghilterra", 15 maggio 1936.
50. DDI, dizi 8, cilt 4, n. 78, Pignatti a Mussolini, 19 maggio 1936. Pignatti mektubuna şu sözlerle son vermektedir: "Gerektiğinde kendilerini kraliyet bakanının verdiği bilgi ve talimatlara uygun bir şekilde yönlendirebilmem için bir gözüm de Vatikan'ın hareketlerinin üzerinde olacak": DDF, dizi 2, cilt 2, n. 287, Chambrun à Delbos, ministre des affaires étrangères, 10 juin 1936
51. De Felice 1974, s. 756-7.

Pignatti İtalyan papaz sınıfı ve Vatikan hiyerarşisinin savaş konusunda vermiş olduğu hemen hemen dünya çapındaki coşkulu desteğin değerli olduğunu kabul etmekteydi. Ama buna şunu eklemekteydi: "Fakat unutmayınız ki İtalya-Etiyopya çatışmasında Papalık kendisini, Protestanlık tarafından güçlü bir şekilde desteklenen bir Yahudi-Mason-Bolşevik koalisyonu karşısında bulmuştu." Eğer Vatikan Mussolini'nin savaşını desteklemiş idiyse bunun nedeni Kilise'nin aynı düşmanları hedef alan kendi kutsal savaşını veriyor olmasıydı.[52] Tacchi Venturi'nin komplo teorisinin kendine bir başka taraftar bulmuş olduğu anlaşılmaktaydı.

Etiyopya Mussolini'nin büyük zaferiydi veya ona öyle geliyordu. Savaş sırasında her gün bürosunda bulundurduğu dev harita üzerinde küçük İtalyan bayraklarını hareket ettirerek İtalyan birliklerinin hareketini büyük bir ilgiyle takip etmişti.[53] Kendisinden önce kimse İtalya'ya önem vermemekteydi. Şimdi ise dünya liderleri sürekli olarak Duçe'nin ne yapacağından söz etmekteydiler. Piskoposlar ve papazlar altın haçlarını ve kutsal değerli eşyalarını kendisine bağışlamışlardı. III. Victor Emmanuel ona ülkenin en büyük askeri madalyası olan Savoy Tarikatı Büyük Haçı'nı takmıştı. Kral ayrıca onu da bir prens yapmak istemiş ama Mussolini bu teklifi reddetmişti. Krala "Majesteleri, ben şimdiye kadar hep Mussolini olarak yaşadım ve şimdi de Mussolini'yim. Mussolini ailesinin nesilleri hep köylü nesilleri olmuştur ve bu benim de her zaman gurur duyduğum bir şeydir" demiştir.[54]

Margherita Sarfatti'nin bir yıl önce Piazza Venezia'ya bakan pencereden yaptığı kehanetin doğru olduğu ortaya çıkacaktır. Eski sevgilisinin kendisini önemli görme duygusu artık bir sınır tanımamaktadır. İçgüdülerine olan güveni Ebedi Şehir'de yanılmaz olanın sadece papa olmadığına inanıyor gibi göründüğü bir noktaya doğru gitmektedir. Dalkavuk Starace'nin yardımıyla kısa bir süre sonra şahıs kültünü her tarafta görülen heykelleri, portreleri ve fotoğraflarıyla yeni korkutucu bir seviyeye taşıyacaktır. Kocaman harflerle yazılmış "İnan, itaat et, dövüş"; "Mussolini her zaman haklıdır"; "Çok düşman, çok şeref demektir" sloganları evlerin ve ambarların yan duvarlarını kaplamaktadır.[55] Ortaokul öğrencileri

52. DDI, dizi 8, cilt 4, n. 40, Pignatti a Mussolini, 14 maggio 1936.
53. Navara 204, s. 86.
54. De Felice 1974, s. 259'da zikredilmektedir.
55. Diktatör insanlara karşı gittikçe daha güvensiz ve alaycı olmaktaydı. Kendisine

"dünyada her şeyden daha fazla sevdikleri" Mussolini için Tanrı'ya şükranlarını sunarak "Duçe'ye dua"larını etmekte ve bu duanın sonunda "Ey Duçe, önünde eğilerek hayatımı sana feda ediyorum" diye ant içmektedirler.[56]

Yüz binlerce faşist genç ve yedek asker, "faşist cumartesi" adı verilen her cumartesi öğleden sonrasını yeni *passo romano*, yani Romalı yürüyüşünü uygulamaya çalışarak geçirmektedir. Mussolini'nin eski Roma lejyonlarının askerlerinin yürüyüşüne dayandığını ileri sürmesine karşılık onun Nazilerin kaz adımları yürüyüşüyle olan benzerliği insanların dikkatinden kaçmamıştır. Bu konuda da Sarfatti haklı çıkacaktır. Mussolini İtalyanları onun tahmin etmiş olduğu şeye, Nazi Almanya'sının kucağına doğru götürmektedir.

engel olan herkes veya her şey ortadan kaldırılmalıydı. Kendisiyle mülakat yapan yabancı bir muhabire Mayıs 1936'da İtalyanları harekete geçirmek için müziğe ve bayraklara ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Sevdiği benzetmelerden birini kullanarak "Kitle, disiplin altına alınıncaya ve yönlendirilinceye kadar bir hayvan sürüsü gibi düzensiz ve dağınıktır" der. "Onun bilmeye ihtiyacı yoktur, inanmaya ihtiyacı vardır. Çünkü dağları yerinden oynatan imandır... Gerçek şudur ki çağdaş dünyada insanların eğilimi kesinlikle inanılamaz olan şeylere inanmaktır." De Felice 1974, s. 799'dan aktarıyoruz.

56. Galeotti 2000, s. 29-30.

On Sekizinci Bölüm

Şeref Rüyaları

Almanya büyükelçisi Diego von Bergen 1936'nın başında papanın kütüphanesine girdiğinde görüşmenin rahatsız edici olacağından korkuyordu. Yeni yılda her büyükelçiyle bir görüşme yapmak papa XI. Pius'un âdetiydi. Her birine ayrılmış olan on dakika içinde papa büyükelçiyi kutsar ve hükümetinin yakın zamanlardaki hareketlerinden ötürü kısaca övgü veya kınamalarda bulunurdu. Bergen'le görüşmesi onun beklediğinden daha da rahatsız edici geçecekti.

Papanın şikâyet edeceği çok şey vardı. 1933'te Hitler iktidara geldiğinde Almanya'nın en büyük Katolik nüfusa sahip eyaleti olan Bavyera'nın başkenti Münih'te okul yaşındaki çocukların üçte ikisi Katolik piskoposluk okullarına devam etmekteydiler. 1935'e gelindiğinde bu sayı yarıya düşmüştü. Daha sonraki iki sene içindeyse üçte bire inecekti.[1]

Bergen'in hatırladığına göre bu "sözümona sohbetler, sözlerinin itiraz edilmeksizin dinleneceğini ve saygıyla kabul edileceğini bir hak gibi gören papanın kendi kendine yaptığı konuşmalar"dı.

Bağıran çağıran, kollarını sallayan ve giderek daha da sinirlenen papa Üçüncü Reich'ın Kilise'ye yaptığı çeşitli eziyetlerden şikâyet eder. Bergen söz almak için araya girmek istediğinde ise papa sadece sesini daha da yükseltir. Görüşmeye ayrılan on dakika çoktan geçmiştir ama papa söylenmeye devam eder: "Kilisenin ortadan kalkmaya mahkûm olduğunu söyleyen insanlar her zaman oldu. Ama Kilise değil, bunu söyleyenlerin kendileri ortadan kalktılar"

1. Chiron 2006, s. 371.

diyerek büyükelçiyi uyarır. Sonra masasına yerleştirdiği elektrikli zile basar ve dışarıda bekleyen görevliye gitmek üzere olan ziyaretçiye kapıyı açmasını işaret eder.[2]

Altüst olmuş olan Bergen doğrudan şikâyet etmek üzere Pacelli'nin bürosuna gider. Vatikan'ın bu eski Almanya büyükelçisini eski bir dost olarak görmektedir. Ona papanın söylediklerinden ne kadarını üstlerine bildirmesi gerektiğini sorar. Papanın sert sözlerinin onları öfkelendireceğine işaret eder. Pacelli daha kızdırıcı sözlerini bir tarafa bırakarak onun sadece yaptığı yorumların özünü üstlerine bildirmesini tavsiye eder.

Bergen, Alman dışişleri bakanına "Bu olay idare edilmesi ve söz geçirilmesi zor bir insan olan papayı sakinleştirmek üzere Kardinal Pacelli'nin nasıl sürekli çaba sarf ettiğini ve onun üzerinde nasıl yatıştırıcı bir etkide bulunduğunu göstermektedir" der ve sözlerine papanın patlamalarını fazla ciddiye almamanın en iyisi olacağını ekler. Papanın nutukları konusundaki tecrübesine dayanan Mussolini'nin "Sinirlenmeyin, yapılacak en iyi şey ihtiyarın söylemek istediği şeyi söylemesine müsaade etmektir" tavsiyesinde bulunduğu söylenmiştir.[3]

Duçe'nin giderek daha fazla Führer'in görüşlerini benimsemesi papayı sinirlendirmektedir. İngiltere ve Fransa'nın Almanya'nın askeri olarak teşkilatlanmasını durdurmak için çok az şey yapmalarından da memnun değildir. 7 Mart 1936'da Hitler Alman askeri güçlerini Ren Bölgesi'ne, yani Fransa, Belçika ve Hollanda'nın sınırında bulunan ve 1919 Versailles Antlaşması'na göre askerden arındırılması gereken kara şeridine gönderir. Alman birlikleri Fransızların karşı saldırıya geçmesinin ilk işaretini gördükleri an geri dönme emrini almışlardır. Fakat Fransızlar bir şey yapmazlar. Ertesi hafta papa Fransız büyükelçisine "Eğer 200.000 insan göndermiş

2. Pavelli'nin not defterinden aktarıyoruz: ASV, AESS, pos. 430a, fasc. 352, f. 81, 30 dicembre 1935. Elektrikli zil için bkz. Charles-Roux 1947, s. 13.

3. DGFP, C b4, n. 482, Ambassador Bergen to Foreign Minister Neurath, Rome, January 4, 1936. Hitler'i öfkelendirmekten kaçınmak istediğinden Pacelli Alman büyükelçisine her zaman çok nazik davranmıştır. Fakat başkalarına zaman zaman öfkesini göstermiştir. 1936'da Hollanda Nazi Partisi'nin başkanı kendisini görmeye gelmiş ve onun beğenisini kazanma çabasıyla Bolşevikliğin Avrupa'da ilerlemesine gerçek anlamda iki gücün karşı çıktığını söylemiştir: Mussolini ve Hitler. Pacelli hemen onun sözünü kesmiş, sert bir şekilde onun Mussolini hakkındaki görüşünü paylaşmasına karşılık Hitler'le ilgili hayranlığına katılmadığını söylemiştir. Daha sonra bu konuşmayı anlattığı zaman bile o kadar sinirlenmiştir ki boynundaki damarlar ortaya çıkmıştır: DDI, dizi 8, cilt 4, n. 316, Pignatti a Ciano, 10 giugno 1936.

olsaydınız tüm dünyaya büyük bir hizmette bulunmuş olacaktınız" der.[4] Avrupa savaşa bir adım daha yaklaşmıştır.

İspanya'daki olaylar da Duçe ve Hitler'i daha büyük bir işbirliğine götürmüştür. 1936 ilkbaharında İspanya'nın solcu Halk Cephesi'nin seçim zaferi, askeri bir isyanı başlatır. Uzun zamandan beri eski seçkinlerle, şimdi ise isyan eden subaylarla kendini özdeşleştirmiş olan Kilise kısa bir süre sonra halkın isyana duyduğu öfkenin hedefi olur.[5]

Kralın beş yıl önce tahtından vazgeçmesinden bu yana İspanya'nın durumu papayı üzmektedir. 1933'te papa İspanya hükümetinin Kilise'nin nüfuzunu ortadan kaldırma çabalarını eleştiren bir Papalık bildirisi yayımlamıştı.[6] Bununla birlikte soruna bir çözüm bulmak için daha ılımlı hükümet unsurlarıyla birlikte çalışma eğilimindedir. Ama bu çabaları gerek hükümet içindeki Kilise düşmanı aşırı çevrelerin, gerek solcularla herhangi bir uzlaşmaya karşı çıkan İspanya Kilise hiyerarşisi içindeki çok sayıda insanın düşmanlığı tarafından engellenir.[7]

Temmuz 1936'da iç savaşın patlak vermesi, kelimelerle ifade edilemez dehşet verici olaylara yol açar. Yedi yüz papaz, keşiş ve rahibe öldürülür. Papazların kulakları kesilir ve bunlar bir boğa güreşinde öldürülen boğalardan elde edilen zafer hatıraları gibi etrafta dolaştırılır. Rahibelerin çürümüş cesetleri mezarlarından çıkarılır ve açık havada sergilenmeye bırakılır. Fransız gazeteler bunların fotoğraflarını yayımlarlar. Manastırlar sosyalist merkezlere dönüştürülür; dini ayinler yasaklanır ve hemen hemen Barselona'nın bütün kiliseleri ateşe verilir. 12 Ağustos'ta Kardinal Pacelli bunları protesto etmek için İspanya büyükelçiliğine gider.[8]

---

4. DDF, dizi 2, cilt 3, n. 114, Charles-Roux à Delbos, ministre des affaires étrangères, 9 août 1936.

5. Ağustosun ortasında Madrid'de yakılmamış veya yağmalanmamış olan kiliseler "kızıl milisler" tarafından işgal edilmiştir: Canosa 2009, s. 63-69.

6. Diğer adımlar arasında, hükümetin Kilise'nin mülkleri üzerine yeni bir kamu kontrolü getirmesi Cizvitleri ülkeden çıkarması ve halkın eğitiminde dini tarikatların müdahalesine son vermesi vardı.

7. Kent 1981, s. 140-41. *L'Osservatore romano* İspanya'da papaz sınıfına karşı yürütülen kampanyanın çeşitli unsurlarından yakınan çok sayıda makale yayımlamıştır.

8. Büyükelçi bazı "aşırılıklar"ın olduğunu kabul ederek birçok durumda asi orduların kilise ve manastırlarda toplandıklarını, askeri isyanın kardinalin şikâyet ettiği çok sayıda şartlar yaratarak hükümeti kendini savunmak üzere halkı silahlandırmaktan başka bir seçenek karşısında bırakmadığını ileri sürer: ASV, AESS, pos, 340b, fasc. 363, f. 102, appunti di Pacelli, 12 agosto 1936. Brendon 2000, s. 374-75'e de bkz. Birkaç gün sonra Pacelli Madrid'deki büyükelçiden bir rapor alır: Bu rapora göre hiçbir

İspanya'daki askeri isyanın lideri olan Francisco Franco bazen Mussolini'yle karşılaştırılmış olmakla birlikte Duçe'nin ona karşı özel bir sempatisi yoktu. Franco'nun korkak bir tarzda cepheden uzak duran ve fazla generale benzemeyen biri olduğunu düşünmekteydi. İspanya askeri güçlerinin sadistliği de dehşet vericiydi. Mussolini onlar için "bin insanı idam etmenin bir tabak makarna yemek gibi bir şey "olduğunu söylemiştir.[9]

Franco'yla ideolojik dostluktan çok Fransa'daki solcu hükümetin uluslararası etkisini azaltmak için Mussolini kısa bir süre sonra kendisini isyana en iyi nasıl yardım edebilecekleri konusunda Nazilerle müzakereler içinde bulur. Ekimde İspanya hükümetini desteklemek üzere ilk Rus uçakları, tankları ve diğer levazım gelmeye başlar. İtalyan Katolik basını asilere yardım etmek üzere İtalyan birliklerini göndermesi için Mussolini'yi sıkıştırmaktadır.[10] Yıl bitmeden Mussolini Franco'ya yardım için binlerce kara gömlekli ve asker gönderecektir.[11]

Papa, savaş coşkusunu paylaşmamaktadır. Katolik karşıtı vahşetlerin tüyler ürpertici hikâyelerinden dehşete düşmüştür. Fakat seçilmiş bir hükümete karşı silahlı bir baş kaldırma hareketini desteklemeye de karşı çıkmaktadır. Öte yandan Mussolini'nin kendisini Hitler'in kollarına daha fazla itecek bir savaşa karışmasını da istememektedir.[12]

Tam İspanya'daki iç savaş hakkında ilk raporları aldığı sırada papaya Almanya'dan daha rahatsız edici haberler gelmeye başlar:

---

kilise, faaliyette bulunma imkânına sahip değildir ve Cumhuriyetçi güçler başpiskoposun ikametgâhı, din öğretimi binaları ve Katolik gazetelerin bütün matbaalarını işgal etmişlerdir. Başpiskopos bilinmeyen bir yere kaçmış, papazlar arkadaşları ve akrabalarının evlerine sığınmışlardır. Onlar "kızılların ellerine düşmemek" için sürekli hareket hâlindedirler. Halk düşmanı olarak görülen çok sayıda papaz vahşi bir biçimde öldürülmüştür. Diğerleri hapse atılmıştır. İsa'nın Kutsal Yüreği'ne saygısızlıkta bulunulmuş ve daha sonra tahrip edilmiştir. Gizli olarak ayinlerin yapılmaya devam ettiği az sayıda ev, bundan dolayı büyük bir tehlike altında bulunmaktadır: ASV, AESE, pos. 889, fasc. 263, ff. 30r-32r, Silvio Sericano, Madrid, 20 agosto 1936.

9. ASV, AESE, pos. 869, fasc. 264, ff. 74r-76r, Borgongini a Pacelli, 28 novembre 1936.

10. De Felice 1981, s. 358-89.

11. De Felice 1981, s. 390-91.

12. Ekimde yorgun ve yenilmiş görünen papa Charles-Roux'ya Mussolini'nin İtalya'nın kaderini Fransa ve İngiltere'yle uçurumun kenarında bir ölüm kalım savaşını oynama niyetinde olan Almanya'ya bağlama tehlikesine girerek ateşle oynadığını söylemiştir: MAESS, 38, 28-34, Charles-Roux à Delbos, ministre des affaires étrangères, 22 octobre 1936.

Naziler binlerce Alman keşiş ve rahibeyi cinsel sapıklık suçlamasıyla mahkeme önüne çıkarmayı planlamaktadırlar. Bir sonraki yıl boyunca kamuoyunda geniş ölçüde konuşulan bu duruşmalar Alman basınında gazetelerin ilk sayfalarını işgal edecektir. Bir gazete "Gençliğin Ahlakını Bozanlar Rahip Kisvesi Altında Dolaşıyorlar" manşetini atacaktır. Bir başkası "Manastırda Dibi Görünmeyen Ahlak Düşüklüğü" diyecektir. Rahipler görevlerini yaparken çocukları cinsel eylemler için kandırmak ve kolay incinebilir genç kadınları ayartmakla suçlanmaktadırlar. İşleri daha da kötüleştiren şey, Alman yetkililerin gayrimeşru şekilde fonları yurtdışına para çıkarmakla suçlanan Yahudilerin davalarını da yeniden açmış olmalarıdır.[13]

Daha sonra Mussolini'nin, damadı Galaezza Ciano'yu iki ülke arasındaki bağları güçlendirme konusunda görüşmelerde bulunmak üzere Berlin'e göndereceğine dair rahatsız edici haberler gelir. Ciano hükümet kademelerinde roket hızıyla yükselmiştir. 1935'te otuz iki yaşına geldiğinde basın ve propaganda bakanı olmuştur. Ertesi yıl Mussolini onu hükümette kendisininkinden sonraki en prestijli makama, yani dışişleri bakanı koltuğuna oturtarak tüm diplomatlar topluluğunu şaşırtmıştır. Ciano bilinçli olmasa da kayınpederinin yapmacıklı tavırlarını taklit etmeye çalışmaktadır. Fakat genizden gelen ince sesi Duçe'nin gümbürtülü, kesik kesik ve güçlü konuşmasıyla aynı etkiyi meydana getirmemektedir. Romalılar dalga geçerek onu *il Ducellino* ("küçük Duçe") veya "damat" anlamına gelen *genero*'yla en yüksek askeri makam olan *generalissimo*'yu eğlenceli bir şekilde birleştirerek *generissimo* diye çağırmaktadır. Bir Amerikan diplomatı "Damat da yükselir" diye bir şaka yapmıştır. Elde ettiği güçten kolayca etkilenen ve dalkavukluğa direnemeyen Ciano, Hitler'in elinde bir oyuncaktır.[14] Ekimde,

13. Micheler 2005, s. 113-114. Öfkeli bir Pacelli İtalyan büyükelçiye mahkeme önüne çıkarılanlar Cizvitler olsaydı bunun yankılarının büyük olacağını ve "tüm Almanya'nın sarsılacağını"söylemiştir: DDI, dizi 8, cilt 4, n. 613, Pignatti a Ciano, 24 iuglio 1936. Papa Mussolini'nin Cizvitler adına müdahale etmesini istemiştir. Görüşmelerinden sonra kardinal Pacelli biraz önce papadan almış olduğu talimatları iletmek için Pignatti'yi aramıştır: Ona göre Mussolini'nin papanın isteği üzerine harekete geçtiği söylenmemelidir: DDI, dizi 8, cilt 4, n. 636, Pignatti a Ciano, 27 iuglio 1936. Ertesi ay, Berlin'deki İtalya büyükelçisi Roma'dan aldığı talimatla gerek Avusturyalı rahibeler gerek Cizvitler için ricada bulunduğunda Pacelli teşekkürlerini ifade etmiştir: DDI, dizi 8, cilt 5, n. 150, L'İncarnato d'afferi presso la Santa Sede, Cassinis a Ciano, 2 ottobre 1936.

14. Grandi (1985, s. 410-11) Almanların Ciano'yu "istedikleri şekli verebilecekleri bir aletleri" yapmış olduklarını söylemiştir: Innocenti 1992, s. 14-16: Moseley 1999, s. 4-9; Morgan 1941, s. 245; De Felice 1974, s. 804 ve Brendon 200, s. 559'a

İspanya İç Savaşı'nın patlak vermesinden üç ay sonra Ciano Üçüncü Reich'la gizli bir işbirliği anlaşması imzalar. Böylece Roma-Berlin "mihver"i doğmuş olur.[15]

Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni İtalya büyükelçisi William Phillips Roma'ya yaklaşık aynı tarihte gelir. İlk görüşmelerinde Ciano büyükelçi üzerinde iyi bir izlenim bırakır: O, nazik, bol bol gülen ve mükemmel İngilizce konuşan bir insandır. Fakat kısa bir süre sonra Phillips İtalya'nın genç dışişleri bakanı hakkında bazı şüpheler duymaya başlar. "Dış görünüşü bakımından" diye yazar, "hayret verici bir biçimde çocuksu ama şişmanlamaya eğilimli biri gibi görünüyor".[16] Orta boylu olan Ciano'nun yuvarlak bir yüzü ve "tipik İtalyan tarzı" geriye doğru düzgün bir biçimde taradığı "siyah yağlı saçlar"ı vardı. Açık olarak ihtiraslı ama "ahlaki ve siyasi bakımdan standartları" olmayan bir insandır. Kudretli bir faşist ve Duçe'nin damadı olarak hayatın keyfini sürmektedir; fakat diğer faşist liderler hak etmediği bir güce sahip olmasından ve tatlı hayata *(dolce vita)* karşı düşkünlüğünden ötürü ona hınç duymakta ve kendisinden nefret etmektedirler. Her şeyden önce de Mussolini'nin kendilerine danışmadan, görünüşe göre, onu siyasi vârisi olarak seçmiş olmasına öfkelenmektedirler.[17]

Büyükelçi Philipps'in Mussolini'yle ilgili izlenimi ise tamamen farklıdır. İlk görüşmeleri için "geniş, zemini cilalanmış boş salon"a girdiğinde onun uzak ucunda bir masaya oturmuş bir simayı fark eder. Daha sonra "kısa boylu, kalın ve güçlü bir vücut yapısına sahip bir adam beni karşılamaya geldi. Tümüyle saçsız olması kafasının

bkz. Ancak kendisi Duçe üzerindeki etkisini Ciano'ya kaptırmak üzere olduğu için Grandi'nin bu görüşü ihtiyatla ele alınmalıdır. Bu çatışma konusunda Renzo De Felice'in Ciano'nun günlüğüne yazmış olduğu önsöze de bkz. (2002, s. XIV).

15. Rauscher 2004, s. 220.

16. Daha sonraları Amerikalı muhabir Thomas Morgan (1941, s. 265) Ciona'yla ilgili olarak şunları yazmıştır: "Şişmanlamaya başladığı zaman –ki bu babası ve annesinin de biraz iri olmalarından ötürü tehlikeli bir işaretti– o da Duçe'nin meyve, balık ve kümes hayvanlarından oluşan perhizini benimsemiştir."

17. Milza 2000, s. 737. Philipps'in söylediğine göre (1952. s. 88) Ciano'yu ciddiye almak imkânsızdı çünkü "onun dikkatini birkaç dakikadan fazla bir şey üzerinde toplamak mümkün değildi". Gözleri sürekli olarak etrafta çekici kadınları aramaktaydı. İtalya'nın Almanya büyükelçisinin karısı Elisabeth Cerruti onu iyi kavramıştır: "Yaşına göre fazla şişman ve biraz sağlıksız olduğu için çekici olmamasına karşılık onun belli bir kaba yakışıklılığı vardı ve kendisinin kadınların direnemeyeceği bir erkek olduğu düşüncesindeydi... En hoş kadınlar bir gülümsemesi için birbirleriyle yarışarak açık bir şekilde onun arkasından koşmaktaydılar. Bu, seyredilmesi insana acı veren bir şeydi." Moseley 1999, s. 30'dan aktarıyoruz.

büyüklüğünü abartıyor gibiydi" diye yazmıştır. Büyükelçiye en çarpıcı gelen şey Duçe'nin gözleridir. Onlar Mussolini bir şeyi vurgulamak istediğinde "aniden büyüyor ve gözünün akı öne doğru fırlıyor gibi" görünmektedir. Mussolini'nin kısa bir süre önce almış olduğu özel derslerin kendisine faydası olmuş olduğundan büyükelçiyle İngilizce konuşmaktadır. Philipps daha sonra faşist üniformasını giydiğinde Duçe'nin hâkim bir figür olarak göründüğünü, buna karşılık sivil kıyafet içinde gördüğü ender durumlarda onun "iri bir köylü" ve "çok kaba bir adam"a benzediğini söyleyecektir.[18]

Mussolini'nin İspanya büyükelçisi Roberto Cantalupo aylar sonra kendisiyle ilk kez görüştüğünde Etiyopya zaferinin akabinde dramatik bir biçimde değişmiş olan bir insanla karşılaşır. Duçe kilo almıştır; boynu kalınlaşmış, yüzü genişlemiştir; cildi deniz kıyısında geçirdiği yaz günlerinin sonucu olarak parlak kırmızı bir renk kazanmıştır. Yanında bulunan Ciano'yla söylediği her şey sanki büyük bir dinleyici kitlesine hitap etmek üzere hazırlanmış gibi yapmacıklıdır. Kendisini yıllardır tanıyan Cantalupo'ya karşı takındığı mesafeli tutum inanılmazdır. Rahatsız edici birkaç dakikadan sonra Cantalupo Mussolini'nin yanından ayrılır fakat binayı terk etmeden önce Ciano onu yakalar.

"Onu nasıl buldunuz?" diye sorar.

"Onu bulmadım. Başka birini buldum" diye cevap verir Cantalupo.

Ciano gülümser: "Biliyorsunuz, büyük bir zafer kazandı. Geri kalan bizleri yukardan o kadar küçük görüyor ki. O şimdi artık kendi dünyasında yaşıyor... Belki de onu orada büyük işler yapacağı Olympos tepesinde bırakmamız en iyisi olacak. Geri kalan bizler de bu dünyanın işleriyle meşgul olalım."[19]

Mussolini'ye en yakın faşist liderlerden biri olan Giovanni Bottai de Etiyopya'dan döndüğünde benzeri bir tecrübeyi yaşamıştır. Günlüğüne "Önümde bir insan değil, bir heykel durmaktaydı" diye yazmıştır. "İçinden soğuk bir sesin geldiği sert, taştan bir heykel."[20]

Duçe'nin sükûneti bu sırada karşılaştığı beklenmeyen bir darbeyle kısa bir süreliğine bozulur. En küçük çocuğu olan yedi yaşındaki Anna Maria çocuk felcine yakalanır. Duçe çaresiz bir biçimde kendisini seyrederken Maria hayatla ölüm arasında gider gelir.

18. Philipps 1952, s. 189-91.
19. Felice 1981, s. 273.
20. Bottai 2001, s. 109-10.

Sonunda iyileşir ama hastalığın izlerini hayat boyu üzerinde taşıyacaktır. Hastalığı sırasında yaptığı bir basın toplantısında yabancı gazeteciler Mussolini'ye küçük kızına vermek üzere bir bebek hediye ettiklerinde onun maskeye benzeyen ünlü yüzünden aşağıya gözyaşları yuvarlanır.[21]

Ama kızının hastalığı onu herhangi bir biçimde yumuşatmaz. Mussolini'ye tavsiyelerde bulunmanın bir faydası yoktur. Kendisini görmeye geldiklerinde bakanlar ve diğer görevlilerin masasına ulaşmak üzere kocaman bürosunu hızlı adımlarla geçmeleri, bir Roma selamı vermeleri ve talep etmiş olduğu evrakı kendisine teslim etmeleri konusunda ısrar eder. Sorularını cevapladıktan sonra kendilerinden istenmemiş olan herhangi bir yorumda bulunmaksızın Mussolini'yi tekrar selamlayarak geri dönecekler ve oradan hızla uzaklaşacaklardır.[22] Eğer Mussolini'nin gazabını üzerlerine çekmeden oradan kaçabilirlerse şanslıdırlar. O sırada kapının dışında bekleyen Mussolini'nin yardımcısı Navarra Duçe'nin düzenli olarak bağırıp çağırmalarını duymaktadır. Öfkelendiğinde masanın üstüne yumruklarını indirmekte, bacaklarını bir kasma hareketi içinde ileriye uzatıp sonra toplamakta, topuklarıyla masasının altında bulunan ve ayaklarını dayadığı bir tabureyi dövmektedir. Kısa bir süre sonra bu tabure, Navarra'nın söylediğine göre tamamen yıpranmış, kullanılamaz hâle gelmiştir.[23]

Mussolini eğer isterse hiçbir şeyin imkânsız olmadığını hissetmekteydi.[24] İtalya, İtalyanların emirlerini yerine getirmeleri durumunda dünyanın en büyük ülkelerinden biri olabilirdi. Mussolini bütün bu fetih ve şeref hülyaları arasında İtalyanların doğaları bakımından zayıf, savaşçı projelerine uygun olmayan bir halk olmalarına üzülüyordu. Aralıktaki Büyük Faşist Konsey toplantısında bir gün bütün gitarlar, mandolinler, kemanlar, orglarını bir kenara süpürüp atmak için birliklerini Napoli'ye göndereceğini söylemiştir.[25]

21. Baratter 2008.

22. Giuseppe Bastiani'nin bu ritüeli dramatik tasviri De Felice 1981, s. 283'te vardır.

23. Navara 2004, s. 64-65, 97.

24. İtalya'da Duçe'ye inanma, İsa Mesih'e inanmayla rekabet hâlindeydi. Örneğin faşist Ascoli Piceno federasyonu, *Eja* adlı dergisinin 22 Ağustos 1936 tarihli sayısında şu tavsiyede bulunmaktaydı: "Her zaman inanın. Mussolini'ye inancınızı koruyun çünkü bu inanç kutsal bir şey... Duçe'nin söylediği her şey doğrudur. İnsan Duçe'nin sözlerini tartışmaz... Her sabah Tanrı'ya 'amentü'nüzü söyledikten sonra Mussolini'ye 'amentü'nüzü yüksek sesle okuyun." Gentile 1993, s. 127'den aktarıyoruz.

25. Bottai 2004, s. 115; De Felice 1981, s. 267.

Mussolini giderek günlük işleri çalışma arkadaşlarına bırakmaktaydı. Fakat bunun nedeni sadece daha önemli meselelerle ilgilenmesi değildi. Şimdi yeni bir metresi vardı. İlişkileri ciddi olarak başladığında Clara Petacci yirmi dört yaşındaydı. Mussolini ise elli üçüne gelmişti. Clara'nın ailesi Mussolini'nin Villa Torlonia'sına yakın olan büyük bir apartmanda yaşamaktaydı. Babası Vatikan'ın farklı kısımlarında çalışan mensuplarına, papazlara, memurlara ve Papalık muhafızlarına bakan bir hekimdi. Clara iki seneden daha az bir süre önce yüksek mevkilerde bulunan çok sayıda Vatikan görevlisinin katıldığı ve bizzat Kardinal Gasparri'nin yönettiği bir nikâh töreniyle evlenmişti.

İri göğüslü, yeşil gözlü, –her gece saçlarına uyguladığı düzinelerce bigudinin sonucu olarak– kıvırcık saçlı ve neşeli genç bir kadın olan Clara'nın küçük dişleri ve alçak, sıcak, boğuk bir sesi vardı. Kendisini Palazzo Venezia'ya çağıran öğleden sonra telefonları için yaşamaktaydı. Dedikoduları en aza indirmek için üzerinde anlaşılan bir yere taksiyle gidiyor, orada motosikletli bir polis memuruyla buluşuyor ve onun üç tekerlekli motosikletinin üzeri kapalı selesine biniyordu. Palazzo Venezia'nın servis girişinde Mussolini'nin mutemet yardımcısı Quinto Navarra tarafından karşılanıyor ve Mussolini'nin kendisi için tutmuş olduğu özel dairesine kadar yine onun tarafından kendisine eşlik ediliyordu. Orada gök mavisi kubbeli tavanı üzerinde bulunan altın rengi resimden dolayı Zodyak odası diye adlandırılan odada bir divanın üzerine uzanıyor, genellikle öğleden sonra saat altıda gelen Mussolini'yi beklerken saatlerini okuma, plak dinleme, elbiseleri için desenler çizme ve büyük adamla her buluşmasını en ufak ayrıntılarına kadar anlattığı günlüğünü içine kaydettiği kocaman not defterlerini doldurmayla geçiriyordu.[26] Gardıropta bir düzine kadar canlı renkli, fırfırlı elbiseyle çok sayıda çeşitli cicili bicili şapka bulundurmaktaydı. Çayını getiren Navarra zaman zaman sohbet etmek için onun yanında kalmaktaydı.[27]

26. Sadece 1938 yılında Clara dağınık kâğıt parçaları üzerine karaladığı 1.810 sayfa yazmıştır. Mussolini'yle yaptığı telefon konuşmaları o kadar ayrıntılıdır ki İtalya Devlet Arşivleri'nin genel denetleyicisi daha sonra onları incelediğinde onun telefonuna bir kayıt cihazı yerleştirilmiş olduğundan şüphelenmiştir: Petacci 2010, s. 5; Festorazzi 2012, s. 308.

27. Milza 2000, s. 528; Monelli 1953, s. 153-156; Petacci 2011, s. 423.

Clara Petacci.

Mussolini'nin geçmişte bir sürü sevgilisi olmasına karşılık Clara Petacci onun için yeni bir şeyi temsil etmekteydi. Bu, önceki sevgililerinin kendisine daha yakın yaşlarda ve çoğunlukla güzel oldukları kadar basit insanlar olmalarıyla değil, Mussolini'nin Petacci'ye karşı o zamana kadar alışık olmadığı duygusal bir bağımlılık geliştirmiş olmasıyla ilgiliydi. Öte yandan bu Mussolini'nin Petacci'yi herhangi bir biçimde kendisinin eşiti olarak gördüğü anlamına da gelmemekteydi: Tersine, onun görüşlerine en ufak bir ilgi göstermemekteydi. Clara'nın yayımlanmış olan yüzlerce sayfalık günlükleri Mussolini'nin herhangi bir konuda onun görüşüne önem verdiğine değil, sadece Clara'nın Mussolini'ye olan mutlak bağlılığına işaret etmektedir. Fakat Mussolini bu çekici genç kadın, onun kendisine olan düşkünlüğü ve cinsel olarak her an elinin altında olması olmaksızın yaşayamayacağını görmekteydi.

Yaşlanmakta olduğuna ilişkin korkusunun arttığı bir zamanda Clara ona yeniden kazanılmış bir gençlik duygusu vermekteydi. Küçük kızının kısa bir süre önce ölümle yüz yüze gelmesinin ve Etiyopya savaşındaki yalnız kalmışlık duygusunun arkasından Clara ona sürekli olarak İtalya'nın Süpermen'i pozunda dolaşma mecburiyetinin baskılarından kurtulma imkânını sağlamaktaydı.[28]

New York Times'ın 1 Ekim 1936 tarihli sayısının ilk sayfası şaşırtıcı haberler vermekteydi: Eugenio Pacelli ertesi günü uzun bir Amerika ziyareti için Napoli'den gemiyle hareket edecekti. Vatikan'da bu kadar yüksek bir makamda bulunan hiç kimse daha önce Birleşik Amerika'yı ziyaret etmemişti.[29] Dünya başkentlerinde papanın genel sekreterini Amerika'ya niçin gönderdiğine ilişkin spekülasyonlar yapılmaktaydı. Kimse ziyaretin tamamen "kişisel" olduğu yönündeki Vatikan'ın açıklamasını ciddiye almamaktaydı.

Dikkatler 1936'daki yeni seçim kampanyasının ortasında Franklin Roosevelt'e yönelttiği giderek artan kötü niyetli saldırılarının Amerika'nın Katolik topluluğunu ikiye bölmüş ve Vatikan için bir sıkıntıya yol açmış olduğu radyo yayıncısı rahip Charles Coughlin üzerinde yoğunlaşmıştı. *New York Times* Pacelli'nin sürpriz ziyaretinin nedeninin papanın Coughlin'in saldırılarıyla kendisinin hiçbir ilgisinin olmadığı konusunda Roosevelt'i temin etme arzusu olduğu yönünde spekülasyonlar yapmaktaydı. Diğer gazeteler Pacelli'nin ateşli radyo papazını susturacağı tahmininde bulunmaktaydı. Pacelli'nin ayrılmış olduğu Roma'da ise İtalya'nın Vatikan büyükelçisinin seyahatle ilgili başka bir açıklaması vardı: Ona göre Pacelli XI. Pius'un yerine geçmek üzere bir kampanya yürütmekteydi ve Amerika'nın dört kardinalinin oyunu almak için onlara kur yapmak üzere oraya gitmekteydi.[30]

---

28. Burada ilk kez De Felice (1981, s. 277) tarafından ifade edilmiş olan bir dizi görüşü paylaşıyorum.

29. Amerikan Kilisesi'nin önemine Roma'da yeni yeni alışılmaktaydı çünkü Papalık uzun zaman Birleşik Devletler'e önemsiz bir yer olarak bakmıştı. Birkaç on yıl öncesine kadar Vatikan'ın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kiliseyle ilişkileri bütün Avrupa ülkerinden farklı olarak genel sekreterlik bürosu tarafından değil, İmanın Yaygınlaştırılması Meclisi tarafından yönetilmekteydi. Bu meclis çoğunlukla teşkilatlanmış kiliselerden çok misyoner grupların çalıştığı Asya ve Afrika gibi uzak kabul edilen bölgelerle ilgilenmekteydi. Ancak 1930'lara gelindiğinde Birleşik Devletler, Roma Katolikleri ve Kilisesi için yalnızca önemli, gelişen bir merkez değil Papalık için tek en büyük gelir kaynağı olarak da yerini sağlamlaştırmıştı. Pollard 2012.

30. Arnaldo Cortesi, "Papal Secretary of State Coming Here; Rome Specialists on

Boston piskoposu Spellman, ziyaretçiyle ilgilenmekteydi. Pacelli'yle Spellman sekiz bin milden fazla yol alarak ve sayısız yerlerde durarak Amerika'nın bir ucundan diğerine gideceklerdi. Pacelli çok sayıda Katolik yüksek okulundan onur nişanları alacak, hemen hemen bütün Amerikalı piskoposlarla tanışacak ve Boston'dan Kaliforniya'ya kadar her yerde geniş rahip ve mümin topluluklarına hitap edecekti.[31]

Ziyaretinin ilan edildiği andan itibaren basının ilgisi kardinalin Amerikan başkanıyla görüşüp görüşmeyeceği üzerine odaklanmıştı. Peder Coughlin, radyo programını Vatikan genel sekreterini böyle bir görüşmeyi yapmaması konusunda uyarmak için kullanmıştı; çünkü bu, Vatikan'ın Roosevelt'in yeniden seçilmesini desteklediği anlamına gelecekti.[32] Rahibin dinleyicileri de Washington'daki Papalık temsilcisini kendi uyarılarını ekledikleri öfkeli bir mektup yağmuruna tâbi tutmuşlardı; Birleşik Devletler'le diplomatik ilişkileri olmadığından Vatikan başkentte bir büyükelçi değil, Papalık temsilcisi bulunduruyordu.[33] Baskıya boyun eğen Pacelli Roosevelt'i görmek için seçimden iki gün sonrasını bekler.

Subject of Mission", *NYT*, October 1, 1936, s. 1; Cortesi, "Pacelli Reported Seeking Aid of U.S. in Anti-Red Drive", *NYT*, October 2, 1936, s. 1. Washington'daki İtalya büyükelçiliği ziyaretin amacıyla ilgili bu söylentileri Vatikan temsilcisinin kendisinin onlardan ötürü şaşırmış, hatta biraz da endişelenmiş olduğunu belirterek Ciano'ya bildirmiştir: DDI, dizi 8, cilt 5, n. 151, L'Incaricato d'affari a Washington, Rossi Longhi, al ministro degli affari, 6 ottobre 1936 ve a.g.e., n. 160, Rossi Longhi a Ciano, 6 ottobre 1936. Pignatti'nin Pacelli'nin Papalık konusundaki ihtirasları ile ilgili spekülasyonları için bkz. DDI, dizi 8, cilt 5, n. 170, Pignatti a Ciano, 7 ottobre 1936. Kasım 1934'te Pacelli papanın temsilcisi olarak Buenos Aires'te Uluslararası Eucharistie Kongresi'ne katılmış ve oraya büyük kalabalıkları çekmişti. Memlekete dönerken Brezilya'da mola vermiş, orada da Millet Meclisi'nde ve Yüksek Mahkeme'de Portekizce bir konuşma yapmıştı: Blet 1996, s. 202.

31. Aldığı fahri dereceler arasında Georgetown ("Pacelli Urges World Peace, Blesses Many", *WP*, October 23, 1936, s. 1), Fordham College ve Notre Dame'dakiler ("Papal Aide Gets Notre Dame Honor" *NYT*, October 26, 1936, s. 18) vardır.

32. Coughlin'in siyasi partisi olan Toplumsal Adalet için Ulusal Birlik'in (the National Union of Social Justice) Roosevelt'e –veya papazın ona takmış olduğu adla "Hilekâr Franklin Roosevelt"e (Franklin Double – Crossing Roosevelt)– karşı çıkardığı kendi adayı vardır: Fogarty 2002, s. 110.

33. Eylül ayında Coughlin başkana karşı "kurşun" kullanılması çağrısında bulunur –daha sonra baskı altında kalınca bu sözünden dolayı özür diler– ve Roosevelt'in komünist yanlısı bir "diktatör" olduğunu söyler. D'Alessio (2012, s. 133-34) bunu 9 ve 10 Ekim'de Cicognani tarafından Pacelli'ye yazılmış olan iki mektuptan aktarmaktadır.

New York şehrini ziyareti sırasında Kardinal Pacelli, Ekim 1936.

Görüşmeleri başkanın New York Hyde Park'taki aile malikânesinde gerçekleşir. Görüşme hakkındaki tek kayıt Roosevelt'in birkaç sene sonraki hatıralarından gelmektedir. Hatıralarında Roosevelt kendisini en çok etkileyen şeyin Pacelli'nin Birleşik Devletler'de komünistlerin yönetimi ellerine geçirme tehlikesi üzerine takıntısı olduğunu söylemektedir. Başkan, Pacelli'nin Peder Coughlin'e çok benzediğini düşünmüştür. Kardinal sürekli olarak "Amerika'da büyük tehlike onun komünistleşmesidir" deyip durmaktadır. Roosevelt buna Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçek tehlikenin onun faşistleşmesi olduğu şeklinde cevap verir.

"Ama Sayın Başkan" der Kardinal Pacelli, "siz komünist hareketin gerçek önemini anlamıyorsunuz".

Roosevelt'in buna cevabı şu olur: "Siz de asıl Amerikan halkını tanımıyorsunuz."[34]

34. Joseph Kennedy –Katolik zengin işadamı ve gelecekteki başkanın (John F.

İki gün sonra Pacelli ülkesine dönmek üzere New York limanında *Count of Savoy* adlı transatlantiğe biner.[35]

Pacelli hâlâ Amerika'dayken ekim ayında bir gece papa bayılır ve düşerken kafasını karyolasının ahşap direklerinden birine vurur. Bu, gelecekte olacakların bir habercisidir. Kasıma gelindiğinde bir zamanların güçlü papası halkla görüşmelerine bakıcılar tarafından yüksekte taşınan bir koltukla gitmek zorundadır. Aralığın başlarında kalbi endişe verici zayıflık işaretleri gösteren yetmiş dokuz yaşındaki papa yatağa bağlanmıştır.[36]

Papanın şişmiş kan damarları kendisine korkunç acılar vermektedir. Her gün bir saat bacaklarına masaj yapan bakıcıları sayesinde bu acılar biraz azalmaktadır. Zamanının çoğunu yatakta geçirmekte ve doktoru günde dört kez kendisini ziyaret etmektedir.[37] Geceleri papanın Milano'dan iki eski papaz yardımcısı yatağının başında oturarak sırayla nöbet tutmaktadır çünkü o fazla uyuyamayacak kadar rahatsızdır. Günlük düzenli tek randevusu olup biten her şeyden haberdar olmak için çaba sarf eden papayı görmek üzere her gün gelen Kardinal Pacelli'yledir.[38]

Papa o kadar çok ıstırap çekmektedir ki Pacelli gözyaşlarını tutamamaktadır. Pius doktorunu iyileşmesinin ne kadar zaman

---

Kennedy'nin) babası– görüşmeyi ayarlamaya yardımcı olmuş ve ona katılmıştır. Pacelli'nin komünist tehditle ilgili kaygısını muhtemelen İspanya İç Savaşı üzerine gözlemleri artırmıştır. Roosevelt'in 1943 yılında Hyde Park'ta bir akşam yemeğinde Florence Kerr'e anlattığı bu hikâye Gallagher 208, s. 87-88'de zikredilmektedir.

35. Pacelli'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ziyaret Gannon (1962, s. 106-116), Fogarty (2012, s. 115) ve D'Alessio (2012, s. 131-135) tarafından incelenmiştir. İki sene önce Buenos Aires'te olduğu gibi bu ziyarette de Hemşire Pascalina Pacelli'ye refakat etmiştir. Bununla birlikte adabımuaşeretle ilgili nedenlerle o başka bir gemiyle yolculuk etmiş ve arka planda kalmıştır. Schad 2008, s. 81-87.

36. ASMAE, APSS, b. 36, Ciano al ministero dell'interno, telespresso n. 691938, 7 dicembre 1936; Falconi 1967, s. 226; Confalonieri 1957, s. 334-38.

37. Baudrillart 1996, s. 364 (6 décembre 1936). Papanın eski arkadaşı Agostino Gemelli kendisine sık sık ziyaretler yapmaktadır. Hatta bir seferinde papaya şahsen bir elektrokardiyogram uygulamıştır: Venini 2004, s. 201. Lazzarini'ye göre (1937, s. 142-43) bir ziyarette Peder Gemelli papanın yemekten şikâyet ettiğini duyar, Gemelli veya kendisine takılmış olan adla "muhteşem dehşet", Milano lehçesiyle, papaya bir yemek hazırlayıp hazırlayamayacağını sorar. Papanın gözleri aydınlanır. İyi bir hekim olduğu kadar mükemmel bir ahçı olduğu söylenen Gemelli yakınlarda bir mutfak bulur ve kısa bir süre sonra safranla yapılmış ve *al dente* pişirilmiş bir tabak Milano usulü *risotto*'yla görünür. *Risotto*'yu iştahla yerken papa "En mükemmel olan hâlâ memleketten gelen şey" der.

38. Pacelli'nin papayla görüşmesine ilişkin notları üzerine Tardini'nin yazdığı bir kenar notu bu hasta yatağı ziyaretlerinden söz etmektedir: ASV, AESS, b. 560, fasc. 592, f. 16r, 9 dicembre 1937.

alacağını söylemesi için sıkıştırıp durmaktadır. Bunu söyleyemeyeceğini belirten az konuşan doktoruna "Benden gerçeği saklamanızı istemiyorum" der. Papa sabahları biraz süt, öğleden sonra açık bir çorba içmekte, radyosundan klasik müzik dinlemektedir. Noel yaklaştığında yatağının kenarında kardinallere geleneksel kutsamasını yapma konusunda ısrar eder. Bu arada onlar ihtiyatlı bir şekilde onun yerine kimin geçeceği konusunu konuşmaya başlamışlardır. Bir süre sonra papa doktoruna sağlığının ne zaman düzeleceğini sormaktan vazgeçer. Yalnızca Tanrı'nın kendisine onurlu bir ölüm vermesini diler.[39]

Vatikan papanın neden yatalak olduğunu açıklamak üzere bir sürü yanıltıcı hikâye uydurur. Ama yeni yıl geldiğinde ve papa hâlâ ortalıklarda görünmediğinde bozulan sağlığıyla ilgili dedikodular artık bir kenara itilemez. 1937 Ocak'ının başında *l'Osservatore romano* papanın damar sertliği ve kan dolaşımı bozukluğundan mustarip olduğunu bildirir. Vatikan gazetesine göre papanın durumunun iyileşmesi konusunda belli bir umut vardır ama hastalığın mahiyeti ve papanın yaşı göz önüne alınırsa "belli ölçüde ihtiyatlı olmak" gerekmektedir.[40]

Ama papa daha az enerjik değildir. Talebi üzerine her gece sekreteri kendisine önceki papaların son günlerinin tarihsel hikâyelerini okumaktadır. Bezgin bir şekilde "Eve gitmenin zamanı geldi. Çantalarımızı hazırlamamız lazım" demektedir.[41] Dinlenirken yatağından iyi ölümün koruyucu azizi Andrea Avellino'yu gösteren resme bakmaktadır. Acı çeken ve yaşından dolayı zayıf düşmüş olan papa çaresizliğinden ötürü mutsuzdur. Etrafındakileri o kadar çok korkutan güçlü, kendine güvenen, iddialı papa hızla çöküşe doğru gidiyor gibidir. Fakat XI. Pius'un dediği gibi Tanrı tuhaf yollarla iş görmektedir. Papanın en büyük savaşı daha başlamamıştır.

39. Hem Venini (2004, s. 182-87) hem Baudrillart (1996, s. 364, 371, 378-79) günlüklerinde bu olayları tartışmaktadır.

40. CC 1937I, s. 182-83; *OR*, 4-5 gennaio 1937. İngiltere büyükelçisi Vatikan'ın yayımladığı önceki bütün sağlık raporlarını tarih sırasına göre vermektedir: D. G.Osborne, *Annual Report 1936*, January 1, 1937, R 57/57/22, Hachey 1972, s. 365, seksiyon 101'de.

41. Confalonieri 1957, s. 349-50.

Üçüncü Kısım

Mussolini, Hitler ve Yahudiler

On Dokuzuncu Bölüm

Hitler'e Saldırma

Kimse yeni bir papayı seçecek kardinaller toplantısının fazla uzak olduğunu düşünmemekteydi. Kardinallerin kişilik ve kabiliyetleri tartışılıyordu. Amerikan gazetecileri ellerinde banknot demetleriyle papanın öldüğü anı kendilerine söyleyecek birini bulmaya istekli bir vaziyette Vatikan'ın etrafında karargâh kurmuşlardı.[1]

Mussolini'nin büyükelçisi Bonifacio Pignatti sahne gerisindeki manevralardan kendisini haberdar etmekteydi. O, İtalya'da Duçe'ye inancın mutlak olduğunu ve bu inancın tüm piskoposlar ve papazlar hiyerarşisi içinde tartışılmaktan uzak olduğunu söylemekteydi. Papanın halefinin Kilise'nin faşist hükümetle iyi ilişkilerini bozmak için "deli olması" gerekmekteydi. Fakat Pignatti İtalya dışında işlerin farklı olduğu konusunda uyarıda bulunmaktaydı: Üçüncü Reich'ın Katolik din adamları sınıfına karşı açmış olduğu "ahlaksızlık duruşmaları" kardinalleri dünya çapında Naziliğe karşı birleştirmişti. Onlar Katolik din okullarının ve yakın zamanlarda Katolik gazetelerin kapatılmasından da memnun değildiler. Katolik gençlik gruplarının zararına ve Hitler gençliğinin gelişmesine paralel olarak Hitler'in ve Alman kanının kutsallaştırılması işleri daha da kötüye götürmüştü. Pignatti kardinallerin Hitler'e düşmanlıklarının Mussolini'ye karşı tutumlarını etkilemesinden endişe etmekteydi. İtalya'daki kardinaller şüphesiz Vatikan'ın Mussolini'yle ittifakını destekleyecek bir papayı isteyeceklerdi ama İtalyan olmayanlar faşizme daha az âşık birini seçmeyi deneyebilirlerdi.[2]

1. ACS, MCPG, b. 172, ff. 57-59, 28 gennaio 1937.

2. Pignatti'nin sözleriyle "Alman kardinalleri, Kuzey Amerika ve İngiltere kardinallerinin hatırı sayılır bir bölümü ve hemen hemen bütün Fransız kardinalleri faşist

Fakat papa şaşırtıcı bir şekilde iyileşmeye başlar. Roma'ya bir yolculuk için bavullarını hazırlamaya başlamış olan kardinaller kendilerini onları boşaltırken bulurlar. Pius bir daha hiçbir zaman tam olarak sağlığına kavuşamayacaktır ama en önemli görevlerini yeniden sürdürecek kadar iyileşecek, Curia Meclisi'nin başkanlarıyla görüşmeye, hatta sonunda daha aralıklı olmakla birlikte halkla yaptığı toplantılara yeniden katılmaya başlayacaktır. 1937 Mart'ının sonunda, aylar sonra papayı ilk kez gören Kardinal Baudrillart onun "çok daha ince, yüzü zayıflamış ve kırışmış" bir vaziyette kendisine çok değişmiş göründüğünü, yüzündeki ifadenin de "daha yumuşak" olduğunu söyleyecektir.

Paskalya yortusunda papa hınca hınç dolu Aziz Peter Kilisesi içinde sıralar arasında dolaşan bir kortejde *sedia gestatoria*'sına oturmuş bir vaziyette yukarda taşınarak halkın arasına dramatik bir dönüş yapar. Yüzü kül rengindedir ve halsiz görünmektedir. Onu bir daha göremeyeceğini düşünen çok sayıda insan sevinç gözyaşları dökmektedir. Bazilikanın sıraları arasında dolaştırılırken papanın da gözleri nemlenmiştir Ayinden sonra bakıcıları onu dış balkona götürürler. Orada kutsamasını almak üzere Aziz Peter Meydanı'nı dolduran kalabalığa bakar. Baudrillart "kutsama anı geldiğinde papanın sesinin güçlü ve pürüzsüz" olduğunu hatırlamaktadır. "Dünya, bu üzüntülü dünya kutsanmıştır."[3]

Birkaç gün sonra hastalığından bu yana ilk defa kütüphanesine girdiğinde papa gözyaşlarını güçlükle tutar. Uyanık kaldığı çok sayıdaki geceler boyunca onu bir kez daha görüp göremeyeceğini kendi kendisine sormuştur. Bundan sonraki haftalarda bacaklarındaki

---

rejimlere yakınlık göstermiş olan bir kardinale oy vermeyeceklerdir": DDI, 8. dizi, cilt 6, numara 456. Martın ortasında Paris'e rapor gönderen Fransız büyükelçisi Charles-Roux, Katolik Eylem'le ilgili 1931'deki "kısa fakat şiddetli" çatışmadan bu yana Papalık'la faşist devlet arasındaki ilişkilerin pürüzsüz olduğunu çünkü Vatikan'daki görevlilerin "çok nadir istisnalarla tümüyle İtalyan oldukları"nı ve İtalyan din adamları sınıfının hemen hemen tümünün Mussolini konusundaki coşkuyu paylaştıklarını belirtmektedir: MAEI, cilt 267, 78-79, Charles_Roux à Ministre des Affaires Étrangères, 19 Mars 1937. Charles-Roux uzun raporunun büyük bir bölümünü gerek Kutsal Kardinaller Koleji'ni gerek Papalığın ana idari ve diplomatik personelini uluslararası olmaya ve Vatikan'ı İtalyanların ezici üstünlüğünden kurtarmaya davet etmeye ayırmaktadır. Almanya'da Katolik basın hakkında bkz. Conway 1968, s. 171.

3. Aziz Peter Kilisesi'ndeki Paskalya yortusu ayininde alışıldığı üzere tüm Vatikan diplomatlar grubu hazır bulunmaktaydı. Dikkate değer tek istisna töreni boykot eden Alman hükümetinin Papalık büyükelçisiydi. Baudrillart 1996, s. 456, 464-65 (22 mars 1937; 28 mars 1937); "Pope in Tears at St. Peter's" *BG*, March 29, 1937, s. 1.

ağrı, lastik çoraplar ve düzenli masajlar sayesinde hafifletildiğinde papa halkla görüşmelerine iki direk üzerinde yüksekte taşınan bir koltuğa oturmuş olarak çıkar. Dairesinde ise tekerlekli bir sandalye kullanmaktadır. Bahçeye çıktığı kısa ama değerli anlarda bir bastonla dinlene dinlene yürümektedir. Günün ilk görüşmesini artık saat 10.00'da yapmaktadır ve öğle yemeğinden sonra uzun süre kestirmektedir. Pazartesileri bütün gün yatakta kalmaktadır. Geceleri radyoda müzik dinleyerek dinlenmektedir.[4]

Vatikan'ın Hitler'le ilişkileri gittikçe kötüleşmektedir. Alman papazların birer gösteri mahiyetini alan duruşmaları dünya çapında basının ilgisini çekmekteydi ve Katolik okullarındaki çocukların sayısı yok olma noktasına varacak kadar azalmıştı. Fakat Vatikan'ın Mussolini'yle ittifakı güçlü olarak kalmaktaydı. İtalyan birliklerinin Addis Ababa'ya girmesinden aylar sonra İtalyanlar hâlâ yurtsever gurur duygusuyla doluydular. Yağcı bir İtalyan gazetecisi "Mussolini'nin gülümsemesi Güneş Tanrısı'nın ışığına benziyor.[5] O, sağlık ve hayat getirdiğinden ötürü beklenen ve arzulanan bir şey" diye yazmıştır. İtalya'nın en önde gelen Katolik gazetesi *L'Avvenire d'Italia* ve Vatikan'ın *L'Osservatore romano*'sunun her ikisi de rejime coşkulu desteklerini ifade etmekteydi.[6]

Mussolini'nin Hitler'le ilişkileri Vatikan'ın ona verdiği desteği azaltmamıştı fakat İtalya dışında diktatörün yıldızı sönmekteydi. Şubat ayında İtalya'nın Amerika Birleşik Devletleri büyükelçisi üzülerek bu değişikliği rapor etmiştir: Amerikalılar faşizm ve Nazizmi aynı totaliter paranın iki yüzü olarak görmekteydiler ve onlar Nazilerden nefret ediyorlardı.[7]

Fakat Mussolini İtalyan kökenli Amerikalıların hâlâ coşkulu desteğine sahipti. Bunun sonucu olarak geniş İtalyan-Amerikan topluluklarının bulunduğu yerlerde siyasetçiler onu eleştirme konusunda isteksizdiler. 1937'de New York Belediye Başkanı Fiorella La Guardia bir Yahudi gruba Hitler'in resminin Dünya Fuarı'nda

4. Confalonieri 1957, s. 367-68; Venini 2004, s. 203-208-9; Chiron 2006, s. 414.
5. Boswort 2002, s. 339'dan alıntı yapan Asvero Gravelli.
6. MAEI, cilt 70, 64-70, Charles-Roux à Delbos, Ministre des Affaires Etrangères, 17 mars 1937.
7. Büyükelçi şöyle yazmaktaydı: "Amerika'da Nazi rejimine karşı basında, siyasette, finans alanında önemli mevkilerde bulunan Yahudilerin doğal olarak kendisinden istifade ettikleri güçlü bir antipati var": DDI, dizi 8, cilt 6, numara 126, Sivuch a Ciano, 4 febbraio 1937.

bir işkence odasına konulması gerektiğini söyledi ve bundan bir yıl sonra Führer'i "zavallı bir korkak" olmakla suçladı. Ama İtalya'nın Yahudilik karşıtı yasaları 1938'de yürürlüğe konmasına rağmen İtalyan olan annesi bir Yahudi ailesinden gelen La Guardia 1940'a, yani İtalya Fransa'yı işgal edinceye ve Nazilerin yanında İkinci Dünya Savaşı'na girinceye kadar Duçe hakkında eleştirel bir şey söylemeye cesaret edememiştir.[8]

1937'nin başında bir Alman muhabir Mussolini'yle mülakat yapmak üzere Palazzo Venezia'ya gelir. Ev sahibi Dünya Haritası Salonu'nun uzak ucunda büyük, mermer bir şöminenin önünde oturmuştur. Duçe oturduğu yerden kalkar, bir tüfek harbisi gibi dimdik ayakta durur ve sağ kolunu Nazi selamıyla ileri doğru uzatır. Alman ziyaretçiye Hitler'in nasıl olduğunu sorar. Mussolini'nin zindeliğine şaşırmış olan muhabir "Çok iyi!" diye cevap verir. Mussolini'nin "Sezar yüzü" daha gençleşmiş görünmektedir ve gözünün etrafındaki kırışıklıklar kaybolmuştur.

Duçe muhabire destansı bir savaşın başlamak üzere olduğunu söyler. Komünizm Avrupa'yı yok etme tehlikesini göstermektedir. Demokrasiler "komünist mikroplar saçan" iltihap yuvaları olmuşlardır. Avrupa bir dönüm noktasındadır. Duçe'ye göre "çağımız, güçlü bireyler ve üstün kişilikler çağıdır" ve "demokrasiler kaygan kumlardır. Bizim devlet idealimiz bir kaya, granit bir tepedir". Böylece ancak faşist İtalya ve Nazi Almanya'sı Avrupa'yı kurtarabilir.[9]

Gücünün bir kısmını yeniden kazandığında papa Mussolini'den Hitler konusunda kendisine yardım etmesini ister; fakat ümitleri

8. Luconi 2004, s. 159. İtalya'nın en önemli piskoposluk bölgesi olan Milano'nun başpiskoposu Kardinal Schuster'in durumu Kilise'nin faşist rejime verdiği güçlü ve yüksek düzeydeki desteğin bir örneğiydi. Etiyopya savaşına destek sağlamak için elinden gelen her şeyi yaptıktan sonra Schuster ertesi yıl Milano'daki Faşist Parti'yle yakın ilişkiler geliştirmeye devam etmiştir. Ocak 1937'de Milano'daki PRF'nin başı Milano faşizmi adına ona bir madalya vermiş ve bölgenin çok sayıda insanı şehrin faşist liderinin çok sayıda önemli karar almadan önce kardinale danıştığını düşünmüştür: ACS, MI, FP "Schuster", Milano 7 gennaio 1937. Şubatta Milano'nun üst düzey faşist ve askeri liderlerinin hazır bulundukları bir konferansta Schuster Hıristiyanlığı kabul eden ilk Roma İmparatoru Konstantin ile kendisini kıyaslayıp yine Tanrı tarafından kendilerine gönderilmiş olan bir insan olduğunu söyleyerek Mussolini'yi övmüştür: ACS, MI, FP "Schuster", Milano, 27 febbraio, 1937.

9. Mussolini'yle mülakat *Völkischer Beobachter*'in 17 Ocak 1937 günkü sayısının ilk sayfasında yayımlanmıştır. Amerika'nın Almanya büyükelçisi William Dodd mülakattan seçilen parçaların bir İngilizce çevirisini dışişleri bakanına göndermiştir: NARA LM 192, reel 6, 23 Ocak, 1937, no. 3265.

boşunadır. Mussolini Tacchi Venturi'ye din meselesi söz konusu olduğunda Führer üzerinde etkide bulunmak için kendisinin veya bir başkasının yapabileceği az şey olduğunu söyler. Bu mesajı papaya ileten Tacchi Venturi Duçe'nin elinden geleni yapmış olduğuna işaret eder. Papanın Mussolini'ye karşı coşkusunun azalmaması için buna hemen diktatörün "aynı nezaketle" papanın diğer bütün taleplerini uygun gördüğünü ekler. Papanın itiraz ettiği bir gazeteyi sansür edecek ve Amerikan Protestanlarının kısa bir süre önce İtalya'daki kardeşlerine gönderdikleri bir broşürün bütün nüshalarını toplatacaktır.[10]

1936 yazında Alman piskoposlar, papadan Nazi hükümetini Kilise'yle imzalamış olduğu 1933 anlaşmasının şartlarına saygı göstermeye davet eden bir Papalık bildirisi hazırlatmasını isterler. 1937'nin başında papa hasta yatağında teklifi tartışmak için gelmiş olan üç Alman kardinal ve iki piskoposla görüşür. Hitler'le zıtlaşmayı istemeyen Pacelli papaya, eleştirilerini bir Papalık bildirisi şeklinde yayımlamamasını tavsiye eder. O Hitler'e sadece Alman piskoposlarıyla paylaşacağı bir mektup göndermelidir. Fakat papa Pacelli'nin teklifini küçümser. Bütün Almanların –ve dünyanın– okuyacağı bir Papalık bildirisi yayımlamak ister. Sonuç dramatiktir. 21 Mart 1937'de, Paskalya'dan önceki yortu gününde (Palm Sunday) tüm Almanya'daki piskoposlar ve papazlar Nazi rejiminin aleni olarak eleştirilmesine alışık olmayan halka kürsüden bu bildiriyi *mit brennender Sorge* (derin endişeyle) okurlar.[11]

"Uzun zamandan beri derin bir endişe ve artan şaşkınlıkla Alman Kilisesi'yle ilgili acı verici duruşmaları, kalpleri ve eylemlerinde sadık kalmış olan insanların başına gelen üzüntü verici olayları izliyoruz." Bildiri bu cümleyle başlamakta ve şöyle devam etmektedir: "Kilise Alman hükümetiyle iyi niyetle bir anlaşma yapmış olmasına karşılık, şaşkınlık ve üzüntüyle kabul etmek zorundayız ki diğer taraf anlaşmanın şartlarını zayıflatmakta, anlamını çarpıtmakta ve sonuç olarak onun az veya çok ihlalini normal bir politika olarak görmektedir." Bundan sonra papa anlaşmanın onları koruyan maddelerine rağmen Katolik din okullarının ortadan kaldırılmasından şikâyet etmektedir. Irk ve ulusu putlaştıranlar insanları, "onların

10. ASV, AESI, pos. 855, fasc. 551 vdd. 38r-39v, Tacchi Venturi a Pio XI, 2 marzo 1937.

11. Godman 2004, s. 133-44. *Mit brennender Sorge*'den bir hafta önce komünizmi mahkûm eden bir Papalık bildirisi, *Divini dedemptoris* yayımlanmıştır.

Tanrı tarafından planlanmış ve yaratılmış olan dünyanın düzeni"ni çarpıtmak ve bozmaktan suçlu olduklarını belirterek keskin bir biçimde eleştirmektedir. Hıristiyanlığı ırka tapmayla karıştırma çabalarını kastederek "Ancak sığ zekâlar ulusal bir Tanrı, ulusal bir din kavramlarını savunabilir veya evrenin yaratıcısı olan Tanrı'yı tek bir halkın, tek bir ırkın dar sınırları içine hapsedebilir" demektedir. Hiçbir yerde ismen Naziliği zikretmemekle birlikte "saldırgan bir putperestliğin dişleri arasında Hıristiyanlık görevini yerine getirme ve Tanrı'nın haklarını savunma konusunda kararlılık gösterenlere" teşekkür etmektedir. Gönderme açıktır.

Bildiri vurucuydu ama daha sert olabilirdi. Kutsal Engizisyon Bürosu aylarca Kilise'nin Naziliğin büyük yanlışlar olduğunu düşündüğü temel ilkelerinin bir listesini veren ayrı bir belge üzerinde çalışmıştı. Onlar arasında Hitler'in açık olarak *Kavgam*'ından *(Mein Kampf)* alınmış pasajlar vardı.

Nazi ideolojisinin Hıristiyanlığa aykırı olduğunu ilan etmenin Hitler'i anlaşmadan bütünüyle vazgeçmeye itebileceğinden korkan papa daha az doğrudan bir saldırıya karar vermişti. Bu konuda sadece Pacelli tarafından değil, Almanya'nın önemli başpiskoposu olan Münih başpiskoposu Kardinal Michael von Faulhaber tarafından da desteklenmekteydi. Taslak projenin tümünde Cizvit General Ledochowski kendisini "zor ve hassas olan konulara girmekten kaçınma"ya davet ederek papanın Hitler'i alenen suçlamasını engellemek için elinden geleni yapmıştır. Taslaktan Nazi kelimesi çıkarılmıştır. Yahudilere yapılan zulümden de hiç söz edilmemiştir. Bildiriye Naziliğin temel ilkelerini içine alan ve Kilise tarafından mahkûm edilen yanlışların bir listesi eşlik edecekti. Fakat bu liste de hiçbir zaman Vatikan'ın dışına çıkmamıştır.[12]

Sulandırılmış olmakla birlikte bildiri Hitler'i çok sinirlendirir. Hitler sadece daha önce bir benzeri olmayan bu halkın önündeki saldırıdan değil, papanın kendisinin bilgisi olmadan mesajı o kadar geniş bir biçimde dağıtma kabiliyetinden de çok öfkelenir.

12. Tarihçi Peter Godman şöyle yazmaktadır: Hitler'le barışı devam ettirmeye çalışan "papa, Yüksek (Engizisyon) Mahkemesi tarafından hazırlanmış olan doğrudan ve ayrıntılı biçim altında ırkçılık, insan hakları ve benzeri konularda görüşünü yüksek sesle ifade etmemeye karar vermiştir. Almanya'da barışı yeniden tesis etmek arzusunun altını çizerek XI. Pius Roma'nın 1937'de Nazilere karşı başlatması mümkün olan açık sözlü bir saldırısını Lateran Antlaşması'na kurban etmiştir": Godman 2004, s. 146-47. Bu Papalık bildirisinin İngilizce ve Almanca çevirileri www. vatican. va.'dan elde edilebilir. İtalyanca versiyonu CC 1937 II, s. 216-30'da bulunmaktadır.

Polise Katolik yayınevlerini kapatmasını emreder ve tüm ülkede dosyalarına el koymak üzere piskoposluk merkezlerine ve manastırlara memurlar gönderir. Bir ziyaretçiye "Gizli manastır arşivlerini açıp, onlarda yayımlanmış olan ne kadar pislik varsa onları açığa çıkartarak Katolik Kilisesi'ni rezil edeceğim, utanç verici bir duruma sokacağım" der.[13] Kilise'nin zayıf noktasını bildiğine kani olan Hitler Katolik papazların işledikleri cinsel istismarların yazılı hikâyelerini halka ifşa etme tehdidinde bulunur ve hızla suçlayıcı kanıtlar toplatmaya başlar. Polisin saldırılarına ilişkin haberler duyulunca Berlin piskoposu ile Breslau başpiskoposu papazlara karşı yapılan şikâyetlerle ilgili bütün dosyaların yakılmasını emreder. Papa Almanya'daki bütün piskoposların onların örneğini izlemelerini ister.[14]

İtalyan gazetelerinin bildiriyi Almanya'yla yapılan anlaşmanın şartlarına saygı gösterilmesini isteyen bir talepten çok Naziliğin aleni olarak suçlanması olarak takdim etmesinden endişelenen papa Duçe'ye niyetinin bu olmadığını bildirir.[15] Pacelli de kendi payına oradaki Kilise'yi savunmasız bırakmasından korkarak Nazi hükümetiyle ilişkilerin kesilmesinden kaçınmak istemektedir.[16]

---

13. Godman 2004, s. 149; Fattorini 2007, s. 132.

14. Pacelli'ye mektubunda Berlin ve Breslau piskoposlarının belgeleri yakma kararını bildiren Orsenigo başka piskoposlar kendisinden benzeri bir şeyi yapmalarının gerekli olup olmadığını sorduklarında bu soruyu soranlara kendi yargı güçlerini kullanmaları gerektiği cevabını vermiştir. Orsenigo'nun mektubunun kenarına Pacelli bir not karalamıştır: "Kutsal Peder bunun zayıf bir cevap olduğunu düşünmektedir... O bunun yerine size *soru sormaksızın* problem yaratabilecek her şeyi yakmaları gerektiğini söylemeniz talimatını vermektedir." Fattorini 2011, s. 123, 236'da zikredilmektedir. Pacelli'nin vurgusu orijinalinde mevcuttur.

15. Pignatti mesajı iletmiştir; onun muhtırası kaynak olarak doğrudan Pacelli'yi zikretmemektedir ama onu ima etmektedir: "Kutsal Peder bu mektubun Vatikan'ın Nazizme muhalefetini yansıttığı yönünde İtalyan basınının açıklamalarıyla ilgili herhangi bir yorum istememektedir": ASMAE,APSS, b. 35, Ministero degli Affari Esteri, "Appunto".

16. Pignatti kendisiyle sık sık görüştüğü Pacelli'nin "ilişkilerde bir kopukluğu istemediği"ni ve "diğer tarafın da kavgayı bir sonraki seviyeye taşımakta tereddüt ettiğini gördüğünde bundan memnun olduğunu" söylemektedir: ASMAE, AISS, b. 67, fasc. 9, Pignatti a Ciano, "Le tre Encicliche Pasquali", 1 aprile 1937. İtalya maslahatgüzarı ertesi gün Ciano'ya gönderilmiş olan bir muhtırada Papalık bildirisine Almanların tepkisini analiz etmiştir: DDI, dizi 8, cilt 6, n. 388, Magistrati a Ciano, Berlin, 2 aprile 1937. 17 Nisan'da Ciano Berlin'deki İtalyan büyükelçisine Kardinal Pacelli'nin Hitler'in Papalık bildirisini Nazizme karşı bir saldırı olarak görmesini istemediği yönündeki yorumları hakkında bilgi verir. Pignatti'nin Pacelli'yle konuşmasının ayrıntılarını anlatan raporunun bir kopyasını ona ekler. Ciano Alman piskoposların bildiriyi hazırlaması için papa üzerinde baskı yapmış olduklarını,

Mayısta Mussolini papanın davasını Alman dışişleri bakanı Konstantin von Neurath'la görüşür. Ona Kilise'yle çatışmanın Üçüncü Reich'ın itibarına zarar verdiğini söyler. Kendi tecrübesine dayanarak Nazilere İtalya'da kendisine o kadar yarar getirmiş olan devlet okullarında dini öğretime izin vermeleri tavsiyesinde bulunur. Ruhban sınıfının üst düzey insanlarına "küçük iyilikler yaparak" –bu küçük iyiliklerin örnekleri olarak bedava tren biletleri ve vergi imtiyazlarını zikreder– onları Habeşistan'daki savaşı kutsal bir savaş ilan edecekleri ölçüde kazanmış olduğunu belirtir.[17]

Bu, şu veya bu biçim altında Duçe'nin düzenli olarak üst düzey Nazi liderlerine yaptığı bir tavsiyedir. Bir önceki sonbahar Roma'yı ziyaret eden Almanya adalet bakanı, Mussolini'ye İtalya'da Kilise'yle bu kadar iyi ilişkileri devam ettirmeye nasıl muvaffak olduğunu sormuştur. Mussolini 1931'de kısa bir zorluk döneminden sonra

papanın da "sonuçları üzerinde bir endişe duymaksızın" bildiriyi hazırlatmış olduğunu söyler. Mussolini ve damadı, en çok Nazilerin papa tarafından kınanmasının İtalya'yı Üçüncü Reich'la daha sıkı ilişkiler içine sokma yönündeki planları üzerine yapacağı etkilerden ötürü endişe duymaktadırlar. Fakat papanın Mussolini'yi beğendiğinden ve onun Nazizmle birlikte faşizmi de kınamasını isteyen İtalya dışındaki Kilise mensuplarına direneceğine güvenebileceklerinden emindirler. Pignatti'nin dediği gibi "birinci dereceden bir yetkiliden öğrendiğime göre papanın bazı danışmanları papalık belgelerinin tüm totaliter rejimlere saldırmasını istemişler ama papa bu telkinleri reddetmiştir"

Pignatt, Ciano'nun Berlin'e göndermiş olduğu bir mektupta şu bilgiyi vermiştir: "Genel Sekreter Kardinal açık bir biçimde benden zatıalilerinizin Berlin'de bir müdahalede bulunmanızı istemedi. Fakat benden şu büyük arzusunu da gizlemedi ki papa içinde bulunduğumuz anda bir çatışmadan kaçınma ve bir uzlaşmaya varılması konusunda kendisine yardım edilmesinden memnun olacaktır." Ciano bundan sonra konuya girmekte ve Berlin'deki büyükelçisine şunları söylemektedir: "Zatıalilerinizin Alman hükümetiyle Kardinal Genel Sekreter'in işaret ettiği anlamda ve sınırlar içinde harekete geçme fırsatı üzerinde düşünmenizi rica ediyorum": ASMAE, APG, b. 38. Ciano a Regia Ambasciata, Berlino, telegramma in partenza n. 740, 7 aprile 1937. Hitler'i Papalık bildirisinin akabinde Vatikan'la ilişkileri koparma tehlikesini göze almamaya davet eden Duçe'nin rolünü anlatan *Boston Globe* tuhaf bir biçimde Tacchi Venturi'nin "İtalyan başbakanının itidal çağrısını Hitler'e ilettiği"ni yazmaktadır. "Duce Aids Nazi in Vatican Row" *BG*, April 16, 1937, s. 11. Chenaux (2005) Kardinal Pacelli'nin bu dönemde "hiçbir zaman aynı mesajı iletmekten vazgeçmediğini, yani *mit brennender Sorge*'nin Nazi devletinin veya Nazi partisinin böyle olmaları bakımından bir mahkûm edilmelerini içermediğini ve "rejimle bir *modus vivendi*'nin aranmasının papalığın Almanya'ya karşı politikalarının birincil amacı olarak kaldığı"nı göstermek için yeterli ölçüde kanıtları gözler önüne sermektedir (s. 264). 30 Nisan'da Pacelli, Bergen'e Alman hükümetinin papalık bildirisiyle ilgili yaptığı yorumu reddeden uzun bir mektup göndermiştir: DGFB, dizi D, cilt ıb, n. 649.

17. DGFP, dizi D, cilt ıb, n. 650, "Memorandum by the Foreign Minister, Baron von Neurath", Rome, May, 4, 1937.

Vatikan'ı hizaya getirmiş olduğunu söyleyerek övünür. Ama ona şu tavsiyede bulunmayı da ihmal etmez: Hiçbir zaman savunmanızı bırakmayın çünkü Katolik Kilisesi lastik bir top gibidir; eğer üzerinde baskıyı devam ettirmezseniz tekrar eski şekline döner.[18]

1937 Mayıs'ının sonunda Chicago'lu beş yüz rahip, dört yılda bir yaptıkları gibi piskoposluk toplantılarına katılmak üzere yerel bir seminerde bir araya gelirler.[19] Başpiskopos George Mundelein konuşmak için ayağa kalktığında söyleyeceği şeyin Chicago'nun dışında herhangi bir önemi olacağı konusunda bir işaret yoktur. Fakat sözleri uluslararası bir olay olacaktır.[20] Nazi rejiminin Kilise'ye yaptığı zulmü eleştiren Mundelein papazlara "Altmış milyonluk zeki bir halkın korku ve kölelik içinde bir yabancıya, duvarlara afiş yapıştıran, üstelik bu işte de başarısız olan Avusturyalı birine ve onun halka, hayatının her hareketini dikte eden Goebbels ve Göring gibi birkaç ortağına nasıl boyun eğdiğini soracaksınız"[21] der.

18. "Conversations between the Duce and Herr Frank, Palazzo Venezia", September 23, 1936, Muggeridge 1948,s. 47-48'de zikredilmektedir.

19. "Mundelein Rips into Hitler for Church Attacks", *CDT*, May 19, 1937, s. 7.

20. Mundelein New York City'de doğmuş ve büyümüştür. Babası Alman kökenli bir aileden gelmektedir. Annesi ise İrlandalı bir Amerikalıdır. Daha kırk iki yaşındayken 1914'te Chicago başpiskoposluğuna getirilmiştir. 1924'te kardinal şapkasını giymek için ve daha sonra başka vesilelerle Roma'ya yolculuk etmiştir. Mundelein kendisiyle birlikte Chicago'dan getirmeyi sürdürdüğü mali destekten çok memnun olan papa tarafından iyi tanınan bir adamdır. 1933'te başkan olduğu sırada kendisini alenen desteklemiş olduğu Franklin Roosevelt'le de kişisel bir ilişkisi vardır. 1934'te Roma'ya giderken, başkanı Hyde Park'ta ziyaret etmiştir. Bundan sonraki yıllarda da başkanı düzenli olarak ziyaret edecektir. Başkan kuzeydoğu bölgesinin dışındaki tek kardinal olan Mundelein'i Katoliklerin desteğini alma çabasında önemli biri olarak görmüştür: Kantowicz 1983, s. 220-36.

21. Alman dışişleri bakanlığının Almanya'nın Vatikan büyükelçisine ilettiği Mundelein'in sözleriyle ilgili anlatımı budur: DGFP, dizi D, cilt ıc, n. 652, 21 maggio 1937. Pacelli konuşması hakkında ondan bir açıklama talep etmiştir. Mundelein Washington'daki Vatikan temsilcisine yazılı olarak şu cevabı vermiştir: "Bu kez, basında Almanya'da 'ahlaksızlık duruşmaları' denen olayla ilgili yazılan şeylerden etkilenerek hemen o anda zihnimdeki şeyleri yazdım ve onları yazdığım şekilde papazlara söyledim": Trisco 2012, s. 159'da zikredilmektedir. Bu duruşmalar 1935'te başlamış fakat 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları dolayısıyla ertelenmiştir. Hitler 7 Nisan 1937'de onların yeniden başlatılması emrini vermiştir ve onlar Mundelein'in konuşmasını yaptığı sırada Almanya'da yoğun bir şekilde basın organlarında yer almaktadır. Yüzlerce Katolik rahip ve dini tarikatın mensupları "doğaya aykırı cinsel ilişkiler" veya çocukları cinsel fiillere teşvik etmekle suçlanarak mahkeme önüne çıkarılmıştır. Tam sayfa gazete manşetleri Katolik rahip sınıfındaki "ahlaki bozulma"ya veya "papaz cüppesi altında gençliği ifsat etmeye" karşı uyarılarda bulunmuştur. Papazlar ve keşişler, din adamları olarak çocuklarla ilişkilerini onları

Öfkelenen Alman hükümeti Vatikan'dan bir özür talep eder. Papa adına cevap veren Pacelli bunu reddeder. Önce Alman hükümetinin Almanya'daki gazetelerde Kilise'ye sürekli olarak yaptığı saldırıları durdurmadıkça böyle bir özür talebinin nazarı itibara alınmayacağını söyler.

Berlin, Papalık nezdindeki büyükelçisi Diego von Bergen'i geri çağırır. "Papalık bu konudaki beklenmedik ve anlaşılamaz davranışını düzeltmedikçe Alman hükümetiyle Vatikan arasındaki normal ilişki durumu için zorunlu olan koşulları ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmenin tüm sorumluluğu sadece Vatikan'a aittir" der.[22]

Kardinal Pacelli'nin bu bunalımda ön plana çıkmasının nedeni, kısmen papanın sağlığının hâlâ kötü bir durumda olmasıdır. Kalp yetersizliği ve nefes darlığının sonucu olarak soluk almakta zorluk çekmesi papayı zayıf düşürmüş ve eski enerjisinin büyük bir kısmını götürmüştür. Bir ziyaretçi, papanın sanki yüzüne "ebediyetin bir ışını" vurmuş gibi göründüğünü söylemiştir. Pacelli, XI. Pius'un hastalığının onu "son derecede duygusal" bir insan hâline getirdiğini söylemiştir. Nisan ayında bir arkadaşına zayıf papayı ağlamadığı bir durumda görmediğini söylemiştir. Daha da sıklıkla, harekete geçmesi istendiğinde "Bunu yapmak halefimizin görevi olacak" demektedir.[23]

"doğaya aykırı zina fiillerine" girmek suretiyle kötüye kullanmalarından ötürü suçlanmışlardır. Alman hükümetinin Katolik Kilisesi'nin Katolik bölgelerdeki eğitim ve gençlik faaliyetleri üzerindeki etkisini sona erdirme yönündeki çabaları göz önüne alınırsa bu kampanya Naziler için tam bir propaganda ikramiyesi olmuştur: DGFP, dizi D, cilt ıb, n. 642, 7 aprile 1937; Trisco 2012, s. 1553; Micheler 2005, s. 113-14. Tarihçiler hemen hemen söz birliği içinde bu duruşmaları Nazi rejiminin Katolik Kilisesi'ne zulmünün ve Nazilerin homofobisinin bir kanıtı olarak takdim etmektedirler: Micheler 2005, s. 1153. Onlar şüphesiz bunların her ikisiydi. Fakat iddia edilen olayların olgusal bir temeli olup olmadığı şimdiye kadar ciddi bir biçimde incelenmemiştir.

22. DGFP, dizi D, cilt ıc, n. 655, Bergen'den Alman dışişleri bakanına, Vatican, Mayıs 25, 1937; a.g.e. n. 657, Bergen'den Alman dışişleri bakanına, Vatican, Mayıs 26, 1937; a.g.e.,n. 658, Neurath'dan papalık nezdindeki Alman büyükelçisine, Mayıs 27, 1937. Kardinal Mundelein'in konuşmasından iki hafta önce İtalya'nın Chicago başkonsolosu onu ziyaret etmişti. Dostça sohbetleri sırasında başpiskopos "İtalya'nın, Kilise'nin kendisine gerçekten güvenebileceği bir ülke olduğunu söyleyerek Duçe ve faşizme hayranlığını" belirtmişti. Konsolosun sorusuna cevap olarak Mundelein bazı Amerikalı Katolik rahiplerin faşist karşıtı propagandanın kurbanı olduklarını kabul etmiş, fakat onların sayısının fazla olmadığı konusunda konsolosu temin etmişti: ASMAE, APSS, b. 35, "Visita del R. Console Generale in Chcago al Cardinale Mundelein", telespresso 215383, 8 maggio 1937.

23. Pacelli bu düşünceleri Fransız Kardinal Baudrillart ile paylaşmıştır: Baudrillart 1996, s. 476 (7 Nisan 1937).

Mayıs ayı geldiğinde, papa halkla görüşmelerinde zayıf sesini güçlendirmek için içine hoparlörlerin yerleştirildiği Castel Gandolfo'ya çekilir. Sekseninci yaş gününde yeni Papalık Bilimler Akademisi'ni açmayı planlamıştır ama son dakikada bu açılışı iptal etmek zorunda kalır.[24]

Papalık ile Almanya arasındaki gerilimler hasta papanın kısa bir süre içinde Hitler'i aforoz edeceği yönünde spekülasyonlara yol açar.[25] Papanın Nazilere olan nefretinin, Franco'nun Hitler'le yakın bağlarından şüphelenmesinden ötürü İspanya İç Savaşı'na karşı tutumu üzerinde de etkisi olmuştur. Mussolini, Franco'nun komünizme karşı mücadelesini desteklemek üzere ona insan ve cephane göndermekteydi. Fakat papanın bir yandan bir bildiride komünizmi suçlarken öte yandan bu isyanı desteklemek için hiçbir şey yapmamasından şikâyet ediyordu.[26] Mayıs ayında İspanya başpiskoposu Kardinal İstro Goma'yla görüşmesinde Franco ona papanın aleni desteğine sahip olmanın ne kadar önemli olacağını söyler. Goma bu görüşe katılır ve Vatikan genel sekreterlik bürosuna İspanya piskoposları tarafından imzalanmış olan ve Franco'ya desteklerini belirten bir mektubun yayımlanacağını bildirir. Pacelli, papaya bu mektubu Vatikan'ın resmi belgelerinin –*Acta Apostolicae Sedis*– bir parçası olarak yayımlatması konusunda ısrar eder. Fakat hasta papa bu öneriyi reddeder. "Hayır, olmaz Kardinal" der.[27]

İtalya dışında yaşayan Katolikler için papalığın İtalyan faşist rejimine desteği giderek daha rahatsızlık verici olmaktadır. Vatikan'ın son sıkıntısı 9 Haziran'da, Fransız faşist haydutlar sürgündeki İtalyan faşist karşıtı örgütün en önemli kurucularından biri olan Carlo Rosselli'yi katlettikleri gün ortaya çıkar. Matteotti, Amendola ve şimdi de Rosselli: Mussolini'nin uşakları muhalefetin bu üç önde gelen liderini, büyük ahlaki itibarları olan insanları öldürmüşlerdir.[28]

---

24. "Pope's Voice Fails as Health Vanes" *NYT*, May 19, 1937, s. 9; "Pope Has Setback On 80th Birthday", *NYT*, June 1, 1937, s. 25. Papanın devam eden kötü sağlık durumuna atıfta bulunan bir muhbir onu "daha çabuk sinirlenen ve her zamankinden daha asık yüzlü" olarak nitelemiştir: ACS, MCPG, b. 172, fasc.23. informatore, 15 maggio 1937.

25. Baudrillart 1996, s. 536 (21 Haziran 1937).

26. Mussolini bu düşüncelerini Tacchi Venturi'ye söylemiştir: ARSI, TV, b. 25, fasc. 1950, Tacchi Venturi a Pizzardo, 31 maggio 1937.

27. Fantorini 2007, s. 95. Bir önceki aralık Pacelli, Generalissimo'nun "hızlı ve tam" zaferini ümit ederek Franco'ya Vatikan'ın sevgilerini göndermiştir: a.g.e. s. 96.

28. Carlo Roselli'nin kardeşi Nello da katiller Carlo'yu vurdukları sırada kardeşini ziyaret etme talihsizliğinin sonucu olarak bu saldırıda öldürülmüştür. Şimdiye ka-

Tacchi Venturi de bu sırada yorulmak bilmeksizin İtalyan diktatörüne yöneltilen Katolik eleştirileri bastırmaya çalışmaktadır. 12 Haziran'da halk kültürü bakanı Dino Alfieri, Venturi'den son bir olayla ilgilenmesini ister. İngiltere'nin en önemli Katolik dergisi kısa bir süre önce Nazi Almanya'sına ve faşist İtalya'ya ateş püsküren bir mektup yayımlamıştır. Mektubun bir Dominiken olan yazarı İngiliz faşistlerinin Vatikan'ın desteğine sahip oldukları yönündeki iddialarından üzgündür. Papanın faşizme karşı olduğunu kanıtlamak için XI. Pius'un 1931 tarihli Papalık bildirisini, *Non abbiamo bisogno*'yu zikretmiştir.

Olay hakkında kendisine bilgi verilen Vatikan genel sekreter yardımcısı Monsenyör Pizzardo, İngiltere ve Galler Katolik Kilisesi'nin başı olan Westminister başpiskoposuna hitaben bir mektup kaleme alır.[29] İngiliz dergisindeki incitici mektubun "Katolik Kilisesi açısından İtalyan faşizmiyle Alman ırkçılığını, sanki ilki ikincisiyle aynı kınamayı ve mahkûm edilmeyi hak ediyormuş gibi aynı kefeye koyması"ndan şikâyet eder. Ona göre mektubun sahibinin iki rejim arasında daha açık bir şekilde ayrım yapması gerekmekteydi. Kilise'nin "nasyonal sosyalizmin aşırılıkları"nı mahkûm etmesine karşılık 1931'de İtalyan Katolik Eylem üzerindeki tartışma kısa süre içinde çözüme bağlanmıştı. Pizzardo bu tarihten itibaren Kilise otoritesiyle İtalyan hükümeti arasında sadece dikkate değer bir sürtüşme olayının yaşanmamış olduğunu değil, hatta onlar arasında verimli bir işbirliğinin de meydana gelmiş olduğunu söyleyerek sözlerine son vermekteydi.

Pizzardo yazının taslağını Tacchi Venturi'yi gönderir. Venturi faşist rejimle ilgili övgüyü güçlendirmesi yönünde yaptığı önerilerle birlikte onu kendisine iade eder.[30] Bunun yanında kendi "haklı

dar bu konuda herhangi bir delil bulunmamış olmakla birlikte Mussolini'nin çok muhtemel olarak bu saldırıdan hem haberi vardır hem de onu onaylamıştır. Vakayı tartışırken Duçe'nin muhtemelen onayını verdiğini kabul etmekle birlikte De Felice (1981, s. 420-21) olayı onun ancak daha sonra öğrenmiş olma ihtimalini de göz önüne almaktadır. Fakat bu pek muhtemel görünmemektedir. Bu üç cinayetle ilgili olarak bkz. Mack Smith 1983, s. 8.

29. "Roma'da insanlar (Pizzardo'nun) hâkim rolünün papanın ölümünden sonra sona ereceğinden emindirler. O çok çalışkan bir insan ama onun ne zekâsı ne de görünüşü bakımından bu role uygun olmadığını söylüyorlar." Bir polis muhbiri Castel Gandolfo'da hasta durumda olan papayla Pizzardo'nun Vatikan'da "gerçek patron (*padrone*)" olarak kaldığını söylemektedir: ACS, MCPG, b. 172.

30. Venturi özellikle son cümlenin güçlendirilmesini istemektedir. Pizzardo geçen birçok yıl zarfında Kilise'yle faşist rejim arasında sürtüşme vakalarının olmadığını söylerken "dikkate değer" kelimesini kullanmamalıdır. Çünkü "dikkate değer" veya

uyarı"sını ekleyebilmesi için yazının bir kopyasının da Dominiken tarikatının başına gönderilmesini tavsiye eder. Pizzardo önerilen bütün değişiklikleri yapar ve mektubu gönderir. Azarlanan mektup sahibi aynı dergide sözlerini alçakgönüllü bir şekilde geri aldığını belirten bir özür yazısı yayımlar.[31]

İspanya İç Savaşı Avrupa'yı daha geniş bir çatışmaya sürükleme tehlikesi göstermektedir. Ağustosta İtalyan denizaltıları Cumhuriyetçilerin kontrolü altında bulunan İspanya limanlarına giden gemileri batırmaya başlarlar. Bu arada Hitler de Almanya'nın yeniden silahlandırılmasını hızlandırmaktadır. Dünyada yükselen gerilime rağmen Mussolini genç metresi Clara Petacci'ye yaptığı günlük ziyaretler ve arada bir başka kadınlarla eğlenmek için vakit bulmaya devam etmektedir.

Mussolini o zamana kadar birçok ilişkisinin ayrıntılarını dünya basınından uzak tutma konusunda başarılı olmuştur. Bu durum, yirmi dokuz yaşında ayartıcı bir Fransız muhabiri sayesinde 1937 yılında değişir. Magda Fontanges İtalya'daki Fransız büyükelçisini tabancayla vurup yaraladığında dünya çapında bir şöhrete kavuşur. Fontanges büyükelçiyi Mussolini'yle ilişkisinin sona ermesinden sorumlu olduğundan ötürü öldürmeye çalışmış olduğunu söyler. Duruşması dünya gazetelerinin sayfalarını buluşmalarını anlatan fırtınalı hikâyelerle doldurur. Fontanges daha sonra bir Amerikan dergisinde "Mussolini'nin Metresiydim!" başlığı altında iç gıcıklayıcı hikâyesini yayımlar.[32] Hikâyede üç tefrika hâlinde ve nefes kesici

---

"önemsiz" herhangi bir sürtüşme olayı olmamıştır. Onun istediği ikinci değişiklik "Hatta onların ikisi (yani Vatikan ve Mussolini) arasında verimli bir işbirliği olmuştur" cümlesi yerine "İki otoritenin verimli bir işbirliği zemini üzerinde çalışmaları alışılan bir şey olmuştur" cümlesinin konulmasıdır.

31. Söz konusu dergi *The Tablet*'ti ve onun yazarı Peder Hillary Carpenter da Oxford'daki Blackfriars Manastırı'nın Dominiken başrahibiydi: ASV, AESS, pos. 555, fasc. 588, 3r, vdd. 5r, 23r-43r. Bu dosyada daha yüksek Kilise otoritesinin talebine boyun eğen ve faşist karşıtı görüşlerini geri alacağını belirten Carpenter'ın mektubu da bulunmaktadır. *The Tablet*'in 7 Ağustos tarihli sayısı başrahibin sözlerini bu geri almasını yayımlamıştır: "Yüksek otorite tarafından Kilise'yle ilgili olarak her ikisi de aynı mahkûm edilmeyi hak ediyorlarmış gibi faşizmle Nazizmi aynı kefeye koymakla yanlış yaptığım konusunda bilgilendirildim... 1931 Anlaşması'ndan bu yana Kilise otoritesiyle İtalyan hükümeti arasında bir sürtüşme ortaya çıkmamış olmakla kalmamaktadır, çoğu zaman bu iki otorite verimli bir işbirliği zemini üzerinde birlikte çalışmaktadırlar... Yukarıdaki bilgiyi kabul ettiğimi belirtmeme izin verilmesini rica ederim." Chadwick 1986, s. 12-13'te zikredilmektedir.

32. Taşkın ve dengesiz bir insan olan Fontanges Fransa'nın İtalya büyükelçisi Char-

ayrıntılarla Mussolini'nin kendisini nasıl baştan çıkardığını anlatır. İkinci tefrika öpüşürlerken Fontanges'ın Mussolini'nin kollarında tam sayfa resmiyle başlar. Resmin altındaki yazıda "Kollarını sıkı bir şekilde belime sararken bana ilk öpücüğünü verdi. Sarhoş gibi olduğumu hissettim" sözleri yer almaktadır. Daha sonra yazıda diktatör kendisini karanlık odadaki divanın üstüne götürürken Fontanges Palazzo Venezia'daki aşk yuvasını tasvir etmektedir.

"Beni çok yumuşak bir şekilde yeniden öptü" diyerek o anı tekrar yaşamaktadır. "Sonra bir tür çılgınlığa kapılarak kabalaştı ve bana 'Şimdi Duçe'yi tanıyacaksın, erkeğinin kim olduğunu öğreneceksin' dedi."

"Ceketini çıkardı, spor gömleği içinde şaşırtıcı ölçüde genç görünüyordu. İçgüdülerinden başka bir şeyi dinlemeyerek üzerime atıldı. Ben bir çığlık bile atmaya fırsat bulamadan güçlü kollarıyla beni yakaladı."[33]

Fransız kadının yarattığı skandal yabancı basında Duçe'nin doymak bilmeyen cinsel iştahıyla ilgili çok sayıda haberin çıkmasına neden olur. Mussolini bu haberlerin büyük ölçüde abartılmış olduğunu söylemektedir. Kendisiyle mülakat yapan bir muhabire "Sahip olduğum iddia edilen bu kadınların hepsiyle yatmış olsaydım içtenlikle söylüyorum, bir insandan çok bir aygır olmam gerekirdi" der. İki yıl sonra tanıdığı bir kadınla şakalaşırken bedeninin bir aziz olmasına imkân vermediği yönünde bir espri yapar. Az şeyin kendisini çekmesine karşılık –çoğunlukla meyve ve sebze yemektedir ve paraya karşı bir ilgisi yoktur– herhangi bir şekilde aziz olma özlemlerine engel olacak bir zaafının olduğunu kabul eder.

Muhabir kadın "Dünyada tek başımıza yaşamıyoruz. İnsan yaşlı olduğunda erdemli olmanın ne işe yaradığına hep merak etmişimdir" der.

Mussolini "Romagna'da bir atasözü vardır... Gençliğinde bedenini şeytana, yaşlılıkta kemiklerini Tanrı'ya ver denir" der.[34]

---

les de Chambrun'u Paris'te Gare du Nord'a kadar takip etmiştir. Orada cebinden bir tabanca çıkarmış ve iki kez ateş ederek vurmuştur. Allahtan bir katil olarak kabiliyeti diğer kabiliyetlerinden daha aşağı düzeydedir ve büyükelçiyi sadece hafif biçimde yaralamıştır: Tronel 2007; De Felice 1974, s. 303 not 1.

33. Magda Fontanges, "My Love Affair with Mussolini", *Liberty*, August 17, 1940, kısım 2, s. 40; 1936 Nisan'ına göndermede bulunmaktadır.

34. De Felice 1981, s. 276 not 1'de zikredilmektedir. 1927'de kız kardeşine yazdığı mektupta Mussolini mide problemlerinden ötürü tümüyle sulu bir diyet yaptığını söylemekte ve sözlerine şunu eklemektedir: "Hiçbir zaman oburluk denen günahla ilgili bir zaafım olmadığı için bu perhiz beni rahatsız etmiyor." E. Mussolini 1957,

Mussolini kültünde kadınlar tarafından sevilen bir erkek olma her zaman önemli bir rol oynamıştır. Fontanges olayı da bunda bir değişiklik meydana getirmemiştir. Eylül başında Sicilya'nın bir plajında bir festivalde bir bando çalarken Mussolini bölgenin bazıları genç, bazıları yaşlı, bazıları zayıf, bazıları şişman, bazıları çekici, bazıları öyle olmayan kadınlarıyla dans etmektedir. "Romagna'da dans etmek bir dindir"der. "O, Katolikliğin yerini tutar."

Mussolini sağa sola sallanırken sekreter elinde bir telgrafla hızla dans salonuna girer. Sicilya kıyılarının açığında bir İtalyan denizaltısı Cumhuriyetçi İspanya'ya erzak taşıyan bir Rus yük gemisini torpidoyla vurmuştur. Saldırı daha büyük bir Avrupa savaşına yol açma tehlikesi gösteren kısa bir süre önce uygulanmaya başlayan ablukanın bir parçasıdır. Haberi okumak için bir süre duraktan sonra Duçe bir başka partner seçer. Şarkı bittiğinde "Başka telgraflar var mı? Salonda dans ederken her dönüşümde bana bir başka torpidoyla vurma haberi getirilecekse dansı hiçbir zaman bırakmayacağım" der.[35]

---

s. 121. Mussolini'nin bedenini ne ölçüde şeytana vermiş olduğu sonraki biyograflar veya hiç olmazsa daha az şehvet düşkünlerinin görmezlikten gelebilecekleri bir konu üzerinde spekülasyon yapanlar arasında tartışma konusu olmuştur. Aşırı bir uçta Nicholas Farrell bulunmaktadır: O, 2000 yılında yayımlanmış ve Baima Ballone 2007, s. 118-19'da zikredilmiş olan biyografisinde *(Mussolini: A New Life)* Mussolini'nin beş bin kadınla cinsel ilişkiye girmiş olduğunu hesaplamaktadır ki bu bir aygır veya başka bir işi olmayan bir insan için bile yüksek bir rakam gibi görünmektedir. Diğer bazı tahminler şüphe uyandırıcı ölçüde kesin görünmektedir. Örneğin Cannistrato ve Sullivan (1993) tarafından zikredilen Dullio Susmel toplam olarak 169 sevgiliden söz etmektedir.

35. Seçkin ziyaretçinin gelişini haber almış olan bölge papazı plaja koşar. Mussolini'nin aklına gelen ilk şey, papazın görmüş olduğu şeyden memnun olmaya cağıdır ve bundan ötürü aceleyle danslarının masum olduğu konusunda onu temin etmeye çalışır. Fakat papazın aklında başka bir şey vardır. Duçe'yi kilisesine davet eder ve kendisine oradaki orgun acıklı durumunu gösterir. Cömert diktatör onun onarımı için eline para tutuşturduğunda papazın yüzü aydınlanır.

Yirminci Bölüm

Viva il Duce! (Yaşasın Duçe!)

1937 Ağustos'unda gazeteler Mussolini'nin Almanya'yı ziyaret etme planını haber verirler.[1] Bu, tarihi önemi büyük bir ziyaret olacaktır. Eylülün sonunda Nazi rejiminin gücü ve Almanların Führer'lerine bağlılıklarıyla kendisini etkilemek amacıyla dikkatli bir biçimde bir dizi törenler, geçit resimleri ve teftiş ziyaretleri düzenleyen Hitler beş gün boyunca Duçe'nin yanında olacaktır. Bu gösteriler en yüksek noktasına Berlin'de sekiz yüz bin kişinin yeni olimpik stadyumun yakınındaki bir alanı dolduracağı 18 Ekim'de varacaktır. Oraya giden yol boyunca Almanya'nın her tarafından trenler ve otobüslerle getirilmiş yaklaşık üç milyon Alman, diktatörleri alkışlayacak, iki lider alanda göründüğünde ise kalabalık kendinden geçecektir. Hitler Mussolini'yi övmek için hiçbir şeyi esirgemeyecek, onu "tarihin yaratmış olduğu insanlardan biri değil, kendileri tarihi yaratmış olan ender dehalardan biri olarak" selamlayacaktır. Hitler daha sonra onu "kimsenin uzaktan bile olsa kendisiyle karşılaştırılamayacağı dünyadaki en önde gelen lider" olarak nitelendirecektir.[2]

Mussolini, Almanca metnini dikkatle hazırlamıştır ve Hitler'in coşkun takdiminden sonra konuşmak üzere ayağa kalkar. Eğer bir dostuysa, faşist İtalya'nın onunla "sonuna kadar" birlikte yürüdüğünü söyler. Fakat aniden bastıran şiddetli yağmur arzu edilen etkiye

1. Duçe "Kimse Berlin olmaksızın veya Berlin'e karşı Roma'ya veya Roma'ya karşı Berlin'e gidemez" demişti. (Rauscher 2004, s. 224). Mussolini Almanya seyahati esnasında bu sözleri kendisine söyleyip durmuştur: DGFP, dizi C, cilt 6b, n. 568, Hassell to Weizsaecker, October 7, 1937.
2. Hitler Ciano'ya bu yorumları 24 Ekim'de yapmıştır: Kershaw 2000, s. 25.

mani olur çünkü abartma ustası elinde suyla sırılsıklam olmuş sayfaları okumakta güçlük çeker. Halk onun ne dediğini anlayamaz.[3]

Mussolini ve Hitler Münih'te, Eylül 1937.

Olayın görgü şahitlerinden biri Hitler'in gösterileriyle karşılaştırılırsa İtalyan faşistin gösterilerinin bağırarak etrafta koşuşan bir avuç insana benzediğini söylemiştir. Mussolini konuşmalarında son derecede sıradan şeyleri dramatik, apaçık doğruları tumturaklı bir havayla ifade ederek dağınık şeyler söyleyen biridir. O, cahil kitlelere hitap etmektedir ve yüzüyle, eliyle, koluyla, bedeniyle,

3. Milza 2000, s. 754.

gözleriyle bir şarlatanın hareketlerini yaparak halk için konuşur. Hitler ise her zaman sakindir. Mussolini elleri kalçalarında sahnede göründüğünde sirkteki bir gösteri ustasına benzer. Hitler ise bir havari, siyasi, dini bir lider gibidir."[4]

Duçe derin bir biçimde etkilenmiştir. Berlin'den ayrılmaya hazırlandığı sırada telefonla konuştuğu karısı Rachele'e "Burada gördüğüm şeyler inanılmaz" der.[5]

Papanın şikâyetlerini kendisine ileteceğine söz vermiş olmasına rağmen Mussolini onlardan Hitler'e hiçbir biçimde söz etmez.[6] Yaltaklanan büyük kalabalıklar ve etkileyici askeri güç gösterileri arasında böyle tatsız bir konuyu açmaya cesaret edememiştir.[7]

Mussolini Hitler'e Ebedi Şehir'e yapacağı bir ziyarette Hitler'in Almanya'daki kendi kabulünü gölgede bırakacak bir ev sahipliği yapacağını vaat eder, Kardinal Baudrillart günlüğüne zayıf düşmüş XI. Pius'un böyle acı verici bir manzaranın üstesinden gelip gelemeyeceğini merak ettiğini yazar.[8]

Vatikan için iki totaliter devlet arasında ayrım yapmak giderek daha önemli bir hâle gelmekteydi. Mussolini'nin Almanya'yı ziyaretinin hemen arkasından *La Civilta cattolica* tam da bu ayrımı yapan bir yazı yayımlamıştır. Gazete Nazi Almanya'sının faşist İtalya'yla aynı şey olduğunu söyleyen insanların "faşist rejime büyük bir haksızlık yaptığını" ileri sürmüştür. Ona göre Hitler Alman halkını yeni putperest bir din altında birleştirmek istemekteydi; sloganı, kan ve toprağın kutsallığıydı; oysa Mussolini İtalyanları Katolik dini altında birleştirerek bunun tam tersini yapmaktaydı. İki rejim birbirinden ancak bu kadar farklı olabilirdi.[9]

4. Caviglia 2009, s. 205-5.

5. Rauscher 2004, s. 226.

6. 17 Eylül'de Pignatti kendisinden Mussolini'yi Alman hükümetinin Katolik Kilisesi'yle ilişkilerini iyileştirmesi için Hitler'i ikna etmeye çalışmasını isteyen Pacelli'yle görüşür: ASMAE, APG, b. 47, Pignatti a Ciano, "S. Sede e Reich", 17 settembre 1937. Bununla ilgili haberin ortaya çıkmış olduğu 23 Eylül'de CDT'de yayımlanan iki sayfalık yazı, "Duce to Be Pope's Envoy to Hitler on Church Strife" da görülebilir.

7. "Eğer papalık Mussolini'nin Almanya yolculuğundan kendisine de faydalı olacak bir sonuç elde etmeyi ümit etmişse, bu ümidini içine gömmek zorunda kalacaktır çünkü Mussolini bizim Vatikan'la ilişkilerimizi herhangi bir biçimde açmaktan kaçınmıştır": DGFP, dizi D, cilt ıd, n. 682.

8. Baudrillart 1996, s. 624-5 (1 Ekim 1937).

9. ASMAE, APSS, b. 34, Pignatti a regio ministero degli affari esteri, telespresso, 4 ottobre 1037. Pignatti M. Barbera'nın CC, quaderno 2095'teki makalesinden alıntı yapmaktadır. Papanın Mussolini'yle kendi ilişkileri iyi olmayı sürdürmektedir.

Yerel piskopos faşist selamı vermeye katılırken Mussolini yeni Guidonia şehrinin açılışını yapıyor, Kasım 1937.

Aralarındaki işbirliğinin işaretleri arasında Aziz Peter Meydanı'nın dışındaki dev inşaat projesinin başlaması vardır. Lateran Antlaşması'nın anılmasının bir yolu olarak Mussolini tarafından bir yıl önce ilan edilmiş olan bu çalışma Tiber Nehri'nden Aziz Peter'e giden iki dar sokak arasında sıkışık bir durumda bulunan insanlarla dolu binaları, yolları ve sokakları yıkmayı amaçlamaktadır. Bunun yerine Via della Conciliazione adı verilen geniş bir bulvar açılacaktır. Çalışma ancak papa onayını verdikten sonra başlamıştır ve papa Mussolini'nin Almanya'dan dönüşünden kısa bir süre sonra onu teftiş etmeye gitmiştir: Insolera 1976, s. 130-31; Painter 2005, s. 68-70.

Mussolini'nin Almanya'dan dönmesinden sonra Kilise meselesini Hitler'e açmamış olmasından ötürü üzgün olmakla birlikte papa Führer'e karşı yeniden Duçe'nin yardımını ister. Hitler'in Kilise'ye karşı zulümlerini durdurmasının Mussolini'nin kendi menfaatine olduğunu ileri sürer. İtalya'nın Üçüncü Reich'la bağlarından ötürü Nazilerin Kilise karşıtı kampanyaları İtalyan faşizminin iyi adına gölge düşürmektedir.[10]

Nazi Almanya'sını benimsemesinin bir başka işareti olarak Mussolini aralık ayında İtalya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekileceğini ilan eder. Hitler 1933'te iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Almanya'yı ondan çıkarmıştır. Papa artan bir endişeyle olayı izlemektedir. O kadar çok sayıda İtalyan olmayan kardinalin Mussolini'nin Hitler üzerinde yatıştırıcı bir etkisi olacağını umut edecek kadar saf bir insan olduğunu düşünmeleri de kendisini rahatsız etmektedir.[11] Fransız Kardinal Eugéne Tisserant "Hitler üzerinde herhangi bir etkisi olan Duçe değil, tersine Duçe üzerinde etkisi olan Führer" demiştir.[12] Kardinallere yaptığı Noel konuşmasında papa yine Almanya'da Kilise'ye yapılan zulümden şikâyet eder.[13] Bu, dinleyen herkesle paylaştığı bir mesajdır.

Yaşayacak fazla zamanı olmadığından emin olan XI. Pius Tanrı'nın kendisini bir nedenle hayatta tuttuğuna inanmaktadır. Fransız büyükelçisi "Kırılgan sağlık durumu maalesef kötüleşmekte; ama azalan entelektüel kapasitesi değil, fiziksel gücü" demiştir. Paris başpiskoposu Jean Verdier Noel zamanı papayı iki defa görmüştür.

10. Pizzardo papanın mesajını İtalyan maslahatgüzarına iletir. O ise mesajı Ciano'ya naklederken ona bir başka endişeyi ekler: "İtalya, Papa Ratti'ninkilerinden tamamen farklı duygulara sahip bir papanın seçildiğini görme tehlikesi altında bulunmaktadır": DDI, dizi 8, cilt 7, n. 424, Venturini a Ciano, 12 ottobre 1937. Almanya'daki büyükelçiye gönderilmiş olan bu muhtıranın metni Ciano'nun elinde bulunmaktadır: ASMAE, APG, "S. Sede Reich e Fascismo", 14 ottobre 1937.

11. Aralık ayı sonunda, Charles-Roux'yla birlikte her yıl yaptıkları yeni yıl görüşmesi için papanın kütüphanesinin dışında beklerlerken Pignatti ona papanın Mussolini'nin Berlin ziyaretine hâlâ "öfkeli" olduğunu söyler: DDF, dizi 2, cilt 7, n. 393, Chrles-Roux a Delbos, 29 decembre 1937.

12. Tisserant bu yorumu Fransa büyükelçisine yapmıştır: DDF, dizi 2, cilt 7, n. 393, Charles-Roux à Delbos, Ministre des Affaires Êtrangères, 29 décembre 1937.

13. Bu, İtalyan basınında da haber yapılır. İtalyan büyükelçiliği arşivlerinde 25 Aralık 1937 tarihli *Il Popolo di Roma*'nın "Un discorso di Pio XI al Sacro Collegio" başlıklı bir kupürü bulunmaktadır: AV, ANI, b. 24, fasc. 14, f. 20r. Birkaç gün sonra İtalya büyükelçisiyle görüşen papa daha fazla kilo kaybetmiş gibidir fakat zihni her zamanki kadar keskindir. O beş dakikalık Noel kutlamasında büyükelçiye "Almanya'dan artık iyi bir şey beklenmeyeceği"ni söyleme fırsatını bulur: ASMAE, AISS, b. 115, Pignatti a Ciano, 28 Dicembre 1937.

İlk görüşmelerinde kardinal onu canlı ve dikkatli bulmaktan mutlu olur. Ama bir sonraki görüşmelerinde papa takatsizdir, konuşmaktan ve önünde bulunan evraklı okumaktan âciz bir durumdadır. Papa bazen uyanıktır ve ne dediğinin farkındadır. Başka zamanlarda ise güçsüz ve aksidir. Ama uykusuz geçirdiği gecelerde Tanrı'nın varlığını hissetmektedir. Bu Tanrı, görevinin ölmeden önce onu diğer insanlara iletmek olduğu bir mesajı kendisine emanet etmektedir.[14]

Mussolini, Palazzo Venezia'dan İtalya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekildiğini ilan ediyor, Aralık 1937.

Kardinal Baudrillart günlüğünde bu değişikliği kaydetmiştir: "Papa son derece bilinçli kalmaya devam ediyor ama irade gücü giderek azalıyor." Fransız kardinal, genel sekreterin onun uygun bir vekilini temsil etmediği görüşündedir. "Bütün yüksek niteliklerine karşılık" diye yazmaktadır, "Kardinal Pacelli ne çok kararlı bir zihne ne de güçlü bir iradeye sahip görünüyor".[15] Aynı ay içinde

14. DDF, dizi 2, cilt 7, n. 374, Charles-Roux à Delbos, 20 décembre 1937; Baudrillart 1996, s. 703 (28 decembre 1937).

15. Baudrillart 1996, s. 731 (17 Janvier 1938). İspanya büyükelçisi Alman Dışişleri bürosunun başı olan Ernst von Weizsaecker'in görüşünü paylaşmaktadır: "Pacelli tümüyle irade ve karakterden yoksun olduğundan XI. Pius'a karşı gerçek bir ağırlığı temsil etmiyor": Rhodes 1974, s. 222-23.

daha sonra Baudrillart günlüğüne telgraf üslubuyla şunu yazmıştır: "Şimdi artık rejimin sonu havası hâkim: gizli entrikalar."

Mussolini sinirlidir. İtalyanların Almanya'ya karşı coşkularını harekete geçirmek onun büyük propaganda makinesiyle bile kolay bir iş değildir. İtalyanların Almanlara karşı savaşmalarının üzerinden henüz yirmi yıl geçmemiştir ve Kuzey ırkının üstünlüğüne dair bütün o Nazi nutukları Mussolini'nin işini hiç de kolaylaştırmamaktadır. İhtiyacı olan son şey papanın İtalyanları Hitler'in Kilise'nin bir düşmanı olduğuna ikna etmesidir.

Mussolini biraz baskı uygulamanın zamanı olduğunu düşünür. Guido Buffarini vasıtasıyla mesajını verir. Buffarini on yıl önce Mussolini'nin içişleriyle ilgili danışmanı olmuştur. Pembe yüzlü, üzgün gözlü, şişman, zeki ve kurnaz, hiçbir ahlaki ilkesi olmayan Buffarini insanları korkutma kabiliyetine ve kendisine teslim edilen paraları tırtıklama eğilimine sahip bir insandır.[16]

30 Aralık'ta Buffarini papanın büyükelçisini çağırır. Ona Katolik Eylem gruplarının gene siyasete karıştıklarına dair elinde kanıtlar olduğunu söyler. Bunun devam etmesi hâlinde halkın şiddetli bir tepkisinin ortaya çıkacağından emin olduğu konusunda kendisini uyarır. Şaşkınlıktan donakalan büyükelçi suçlamayı boşuna inkâr eder.[17]

Kendisine Mussolini'nin yeni tehditleri iletilen XI. Pius büyükelçisini Duçe'nin damadına gönderir. Fakat Ciano büyükelçiye sert davranır. Eğer Mussolini Vatikan'dan hoşnut değilse, papanın suçlaması gereken kişinin bizzat kendisi olduğunu söyler. Papa, Almanya'yı sürekli eleştirilerinin Duçe'yi sinirlendirdiğini bilmeliydi ama o saldırılarını devam ettirmiştir.[18]

16. De Felice 1974, s. 299; De Felice 1981, s. 280; Deakin 2000; Innocenti 1992, s. 169.

17. Buffarini ona şöyle der: "Fransa ve İngiltere'yle savaşın eşiğindeyiz. Rejim, ulusun birliğini sağlama ihtiyacında. Dolayısıyla genç Katoliklerin Almanlarla ittifakın doğal olmadığını söylemelerine tahammül edemez": ASV, ANI, pos. 24, fasc. 14, ff. 6r-11r. Borgongini a Pacelli, 31 dicembre 1937.

18. Ciano Mussolini'nin Vatikan'la 1936'dan beri sosyalist ve komünistlerin meydana getirdiği Halk Cephesi'nin kontrolü altında bulunan Fransız hükümeti arasındaki ilişkilerin sıcaklaşmasına dair işaretlerden de memnun olmadığını sözlerine ekler: Nazi Almanya'sı ile Faşist İtalya Fransa'yı amansız bir düşman olarak görmektedirler. Ciano, büyükelçiye Alman uçakları ve insanlarının Fransız hükümeti tarafından silahlandırılan "Kızıl İspanya'ya karşı Katolik dini uğruna" İtalyanların yanında dövüşmekte olduklarını belirtir. Borgongini İtalyan hükümetinin 1929 tarihli Kilise'yle barışmasının özellikle Etiyopya savaşında ve her şeyden önce de dış dünyada İtalya'nın prestijine katkıda bulunma konusunda hükümete az faydasının

İtalya'da çok az insan bu gerilimlerin farkındadır. Katolik Kilisesi mensuplarının büyük çoğunluğu Mussolini'yi hâlâ ulusu kurtarmak için Tanrı tarafından gönderilmiş bir insan olarak görmektedir. Bu, rahiplerin düzenli olarak cemaatleriyle paylaştıkları bir mesajdır.

Bu desteğin altını çizmek isteyen Mussolini Palazzo Venezia'da büyük bir piskoposlar ve papazlar toplantısı düzenlemeye karar verir. Vesile olarak "hububat savaşı"nda, yani yaklaşık on yıldan beri yürütülen tarım bakımından kendine yeterli olma kampanyasında sivrilmiş olan kilise mensuplarını onurlandırmak üzere bir kutlama yapma fikri ortaya atılır. Bir Katolik faşist gazete yayın yönetmeni tarafından imzalanan davetiyeler aralığın ortasında ortaya çıkar. 9 Ocak'taki bu kutlamaya katılacak rahipler ve piskoposlar "imparatorluğun kurucusu Duçe'ye en görkemli onuru takdim edecekler, böylece onun Hıristiyan anlamını artıracaklardır". Udine başpiskoposu Monsenyör Giuseppe Nogara toplantıya katılanlar adına Duçe'ye hitap edecektir.[19]

Piskoposlar Vatikan genel sekreterliğini ne yapmaları gerektiğini soran bir mektup yağmuruna tutarlar. Toskana'daki bir piskopos "Bana öyle geliyor ki" diye yazar, "bir gazete yayın yönetmeninin imparatorluğun kurucusu Duçe'ye törensel bir saygı sunumunda bulunmak için piskopos ve papazları seferber etmesi epey cüret gerektiren bir şey. Fakat orada bulunmayacak tek kişinin ben olmasını da istemiyorum".[20]

Kilise mensuplarını ilgilendiren işlerden sorumlu Curia sekreteri Kardinal Raffaele Rossi genel sekreterden görüş ister. Pacelli ona Kilise mensuplarının olaya katılmalarına bir itirazı olmadığını bildirir. Fakat Pacelli'nin cevabını almadan önce Kardinal Rossi

dokunmadığını hatırlatarak buna cevap verir. Ciano büyükelçiyle bu konuyu tartışmaz ve ertesi günü Duçe'yle konuşmayı ve ne yapılabileceğini görmeyi kabul eder. Borgongini eğer yardımı olacaksa bizzat kendisinin Duçe'yle görüşmesini teklif eder fakat Ciano bu fikri reddeder. Mussolini, gerek Ciano gerek Borgongini'nin bildikleri ama ifade etmedikleri bir şeyi, Tacchi Venturi'yle konuşmayı daha yararlı görür: ASV, ANI, pos. 24, fasc. 14, ff. 53r-58r., Borgongini a Pacelli, 4 Gennaio 1938.

19. Bir hafta sonra gönderilen bir mektup, papazların katılmadıkları takdirde hazır bulunmamalarının "kötü yorumlanacakları" konusunda uyarıda bulunur. "Rahipler arasında Ulusal Hububat ve Çiftlikler Yarışması" başlıklı kâğıtlar üzerine yazılmış bu iki davet mektubu ASV, AESI, pos. 1044, fasc. 722, ff. 60r-61r ve 48r-48v'deki Vatikan dosyalarında bulunmaktadır.

20. ASV, AESI, pos. 1044, fasc. 722, f. 45r, Francesco Niccoli, vescovo di Colle, a Mons. Domenico Tardini, Sostitutio per gli Affari Ordinari, Segretaria di Stato, 16 dicembre 1937.

faşist bayramı hakkında bir başka piskoposun sorusunu iletir ve davetlerin kabul edilmemesi yönünde kendi görüşünü belirtir.

Kardinal Rossi, Pacelli'yi zor bir duruma sokmuştur çünkü bir gazetecinin İtalya piskoposlarını bir toplantıya çağırmasına müsaade etmek açıkça uygunsuzdur. Pacelli papaya danışır ve papa davetin "kabul edilmeye layık olmadığı" konusunda kendisiyle aynı fikirde olduğunu söyler. Fakat ne papa ne de Pacelli öte yandan Mussolini'yi gücendirmek istemektedirler.[21]

Bundan sonraki iki hafta boyunca genel sekreterlikte karışıklık hüküm sürer.[22] Kilise Olağandışı İşler Meclisi müsteşarlığına getirilmek için yeni terfi ettirilmiş Pizzardo'nun yerine geçmiş olan Monsenyör Tardini, İtalya büyükelçisiyle ilginç bir dansa girer. Tardini 30 Aralık'ta Pignatti'ye papaz sınıfının, özellikle piskoposların böyle büyük bir siyasi gösterisinden rahatsız olduğunu söyler. Pignatti büyükelçi olarak kendisinin konuyu Mussolini'yle görüşmesini istiyorsa Vatikan'ın itirazlarını yazıya dökmesi gerektiğini belirtir. Birkaç gün sonra Pignatti'yle görüştüklerinde Tardini ricasını yeniden tekrarlar. Pignatti ona yine aynı şekilde cevap verir. Fakat papalığın herhangi bir resmi talebi ortaya çıkmaz. Tardini mektubu kaleme alır ama sonunda papa onu göndermemeye karar verir.[23]

21. Nihai bir karar vermeden önce papa, olayda baş konuşmacı olacağı ilan edilmiş olan Udine başpiskoposuyla uyum içinde olmak ister. Ondan bu kadar ön planda bir rol oynamayı nasıl kabul ettiğini sorar. Pacelli geçmiş yıllarda piskoposların bu tür yurtsever gösterilere herhangi bir problem olmaksızın katılmış olduklarını ekleyerek papanın bu talebini Rossi'ye iletir. Kardinal Rossi'yle Pacelli arasındaki mektuplaşma ASV, AESI, pos. 1044, fasc. 722, ff. 52r-56r, 571, 63r-64r'de bulunmaktadır. Başpiskopos Nogara "Haber doğru!" diye cevap verir. Fakat "Ben katılmayı ve konuşmayı kabul etmeden önce Mons. Pizzardo'yla temas kurdum –Pizzardo o sırada bir ay önce kardinal yapılmıştır– Pizzardo ise bu konuyu Kutsal Peder'le konuştu... Onun rızasını aldı" der ve biraz endişeyle ekler: "Bu, inşallah problem yaratmamıştır": A.g.e., 70r. Muhtemelen Pizzardo papanın onayını istemiş, papa onu vermiş fakat daha sonra onu unutmuştur. Çünkü o günlerde papanın zihni bazen bu şekilde karışmaktadır.

22. 30 Aralık'ta gergin piskoposlardan gelen yeni bir sorular dalgasına cevap olarak papa Kardinal Rossi'ye bir gazeteciden davet almış olan piskoposların "bu daveti kabul etmek zorunda olmadıkları"nı söyler: ASV, AESI pos. 1044, fasc. 723, f. 41.

23. A.g.e., ff. 16r-17r, "Appunto", 30 dicembre 1937. Üzerinde "İtalya büyükelçisi için hazırlanmış ama ona verilmemiştir" şeklinde kurşunkalemle yazılmış bir açıklama bulunmaktadır. İtalya büyükelçisi, Rossi'nin piskoposların faşistlerin törenine katılmalarına karşı çıktığını öğrenen papanın ona kendi kararını kabul ettirdiğinden emindir. Ciano'ya gönderilen aynı raporda Pignatti Vatikan'da en "İtalyan" olan adamın XI. Pius olduğuna dair inancını tekrar etmektedir. Faşistler ve hükümette yer alan insanlar için "İtalyan" olmak Mussolini'yi desteklemekle aynı şeydi. Papa sadece papazların kutlamaya katılmalarını engel olmaya çalışmakla kalmamış, ken-

Mussoli'nin "Hububat Savaşı"nı kutlaması töreninde papaz sınıfı, Ocak 1938.

9 Ocak 1938 Pazar sabahı iki bin papaz ve altmış piskopos vakur bir yürüyüş alayı içinde meraklıların ve faşist yandaşların kendilerini alkışlamak için iki tarafına dizilmiş oldukları Roma sokaklarından geçerler. Önlerinde resmi üniformaları içinde karabinalı askerler, askeri bir bando ve İtalyan bayrakları taşıyan siyah elbiseli muhafızlar vardır. Onları Piazza Venezia'daki Victor Emmanuel Anıtı önünde Ulusal Faşist Partisi'nin başkanı Achille Starace beklemektedir. Starace, partinin Roma şubesinin başkanıyla birliktedir. Her ikisi piskoposlara Meçhul Askerlerin ve Faşist Devrim'in kahramanlarının mezarlarına defne dallarından yapılmış çelenkler bırakacakları mermer merdivenlerde eşlik ederler.

Yürüyüş alayı daha sonra Palazzo Venezia'ya gitmek üzere yeniden teşekkül eder. Mussolini'nin bürosunun balkonunun önünden geçer. Bu sırada balkonda ışıklar saçan bir vaziyette ayakta durmakta

---

di mahalli valilerinden davet mektupları almış olanlara da –içlerinde böyle olanlar vardı– onu geri çevirmemeleri gerektiği söylenmiştir. Sicilya'dan bir piskopos esefle "bir şey dikmek için bile bir metrekarelik toprağı olmadığı"nı ekleyerek hububat savaşıyla ilgili herhangi bir şey yapmış olmamasına karşılık böyle bir davet almış olduğundan şikâyet etmiş, "fakat tekrarlanan davetleri göz önüne alarak onu kabul etmeyi ve Roma'ya gelmeyi görevim olarak gördüm" diye yazmıştır: A.g.e., s. 311, vescovo di Agrigento, 30 dicembre 1937.

olan Duçe onların faşist selamına karşılık verir. Öğle vakti hepsi Kraliyet Salonu'na doluşurlar. Büyük kalabalığın yüksek sesle ettiği bir başka duadan sonra içeriye giren Duçe alkışlarla karşılanır. Başpiskopos Nogara Hıristiyanlık için o kadar çok şey yapmış olan adama Tanrı'nın kutsamasını istemek üzere ayağa kalkar. Bir bölge papazı uzun adımlarla yürüyerek iki bin papazın oybirliğiyle kabul etmiş oldukları bir öneriyi okumak üzere öne çıkar: "İtalyan rahipleri şahsınıza, İtalya'yı yeniden kurma, imparatorluğu tesis etme çalışmanıza, faşist hükümete Tanrı'nın kutsamasını talep etmektedirler ve talep etmeye de devam edeceklerdir." Papaz, sözünü "Yaşasın Duçe!" diye bitirir. Orada toplanmış olan papaz ve piskoposlar "Du-çe, Du-çe" diye bağırırken salon gürültüden sarsılmaktadır.[24]

İtalyan gazeteleri olaya baş sayfalarında yer verirler. Torino'da çıkan *La Stampa,* din adamları sınıfının faşist rejime coşkulu desteğini herkese duyurur. "Faşizmin düşmanları Kilise'nin de düşmanlarıdır. Faşizmin uğruna mücadele ettiği idealler Katolik uygarlığın yüzyıllardır yücelttiği ideallerdir." Alman basını İtalya'nın papaz ve piskoposlarının faşist rejimlerine verdikleri desteği "Almanya'da Alman din adamları sınıfıyla ilgili olarak sahip oldukları acı tecrübe"yle karşılaştırıp ona ne kadar ters düştüğünü belirtirler.[25]

---

24. De Rossi dell'Arno, 1954, s. 138-43. İngiltere'nin Vatikan büyükelçisi, "Mussolini, faşist bayrak direğine Katolik bayrağını dikmek fırsatını yakalamıştır" demiştir: FCRSE, part XIII, s. 11, Osborne to Eden, January 12, 1938, R. 495/495/2...
Palazzo Venezia'daki mitingden üç gün sonrası için papa Roma'ya bu miting için gelmiş olan piskoposları ve papazları davet etmişti. Papa zor durumda kalmıştır. Papazlar ve piskoposlara gönderilen ilk davetiyelerde onların papa tarafından kabul edilmeleri için ayarlamaların yapılmış olduğu bildirilmekteydi. Fakat o sırada bu tür ayarlamalar yapılmamıştı. Papa Piskoposlar Meclisi'yle (Consistorial Congregation) istişarelerde bulunur. O, sekreteri olan Kardinal Rossi vasıtasıyla Mussolini'nin kutlamasına verilecek böyle açık bir desteğin yurtdışında nasıl görüneceğinden endişe ederek papaya grubu kabul etmemesi tavsiyesinde bulunur. Fakat papa bu tavsiyeyi görmezlikten gelir ve bunun yerine Mussolini'nin hoşuna gideceğini bildiği bir şeyi yaparak papazlar sınıfıyla dayanışmasını göstermeye karar verir: ASMAE, AISS, b. 115, Pignatti al ministero degli affari, 15 gennaio 1938. Rahipleri kutsar, kırsal bölgelerindeki topluluklarıyla yapmış oldukları iyi işlerden ötürü onlara iltifatlar yağdırır ve barışmadan çıkmış olan tüm iyi şeyleri över: CC 1938 I, s. 277-79.
25. *Völkischer Beabachtung*'dan yapılan bu alıntı Vatikan arşivlerinde bulunmaktadır: ASV, AESI, pos. 1044, fasc. 723, f. 33356r; aynı alıntı Berlin'deki İtalya büyükelçisi tarafından hem İtalya dışişleri bakanlığına hem de halk kültürü bakanlığına gönderilmiştir: ASMAE, APG, b. 47, 11 gennaio 1938. *La Stampa*'dan yapılan alıntı 53 r'de tekrar verilmektedir.

Mussolini (en sağda) Faşist Parti'nin (PNF) başkanı olan Achille Starace'yle birlikte konuşma yapıyor.

Her zaman İtalya'nın büyüklüğünü göstermeye istekli ve her türlü ölçü duygusunu kaybetmiş olan Mussolini bütün dünyaya ulusun faşist coşkusunu gösterme amacını taşıyan bir dizi önlemleri uygulamaya koyar. Bunlar kaz adımı yürüyüşten selamlaşırken el sıkmayı yasaklamaya kadar uzanmaktadır. Bu gülünç değişikliklerin baş mimarı 1931'den bu yana Faşist Parti'nin başkanı olan Achille Starace'dir. Bir talim çavuşu zihniyetine sahip olarak zevksizlik timsali olan[26] ve gerek sağduyudan gerek yüksek siyasi incelikten yoksun olan Starace, Mussolini'ye tam bir bağlılık örneği olmuştur. Yıllarca görevini titizlikle yerine getiren, üniformasını giyip siyah saçlarını bol miktarda briyantinle kafasına yapıştıran Starace, Duçe'nin halkın önüne çıktığı bütün toplantılarda hemen her zaman

26. Kelime Innocenti'nindir (1992, s. 93). Önceki dışişleri bakanı ve faşist rejimin önemli bir figürü olan Dino Grandi (1985, s. 360) Starace'yi iyi yakalamıştır. "Zekâdan yoksun ve mutlak anlamda cahil, önemli şeyleri önemsizlerinden, daha kötüsü zararlı olan şeylerden ayırmaktan âciz bir insan olan Starace, Mussolini'ye karşı bağnazca bir hayranlık duyuyor ve onun sabah brifinglerinde yaptığı monologlarını vecit içinde dinliyordu."

onun bir adım gerisinde durmaktadır. Bir gün ona niçin tahammül ettiğini açıklarken Mussolini gülümseyerek şöyle demiştir: "Starace benim pitbul köpeğimdir!" Starace bunu duyduğunda zevkten kıpkırmızı olmuştur.[27]

Bütün bu olaylar arasında papa Mussolini'ye Hitler'le ilgili olarak kendisine yardım etmesi için baskı yapmaktadır. Papayla Alman diktatör arasındaki gerilimi azaltmakta Duçe'nin çıkarı açıktır: Eğer papa Nazileri suçlamaya devam edip Hitler'i aforoz ederse İtalyanları kaderlerini Üçüncü Reich'a bağlamaya ikna etmek imkânsız olacaktır.

Mart 1938'de Mussolini Nazilerin Katolik din adamlarıyla ilgili rahatsız edici gösteri duruşmalarını kısa bir süre önce askıya almalarından yararlanarak papaya son girişimleri hakkında bilgi verir. Önceki iki yıl zarfında yüzlerce papaz ve keşiş hapse atılmış, birçoğu genç oğlanlara karşı cinsel suçlar işlemekle suçlanmıştır. Bu "ahlaksızlık duruşmaları" basında manşet olmuştur. Goebbels yaptığı ülke çapındaki bir radyo konuşmasında "kiliselerin birer randevu evi, manastırların pis homoseksüeller yetiştiren yuvalar" oldukları suçlamasında bulunmuştur.[28] Papa Mussolini'ye bu konudaki yardımından ötürü teşekkür etmiş fakat Vatikan'la Üçüncü Reich arasında normal ilişkiler kurulacaksa bunun için onun Hitler'i Katolik okulların ve Katolik Eylem gruplarının serbest bir şekilde çalışmasına yeniden izin vermesi konusunda ikna etmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir.[29]

İtalyan din adamları sınıfının artık Hitler'e papadan daha fazla sevgileri yoktur. Fakat Mussolini'ye karşı tutumları çok farklıdır. En büyük endişeleri giderek daha belirsiz bir hâle gelen dünyada Mussolini'nin yönetimini tehdit edebilecek bir şeyin meydana gelmesidir. Bir gün Aziz Peter Meydanı'nda dolaşırken Roma'nın kardinal vekili Marchetti Selvaggiani bu düşünceyi Kardinal Pizzardo'yla paylaşır. Yakındaki bir sokak lambasına işaret ederek "Eğer Mussolini gidecek olursa benim bu lamba direğine asılmış olduğumu göreceksin" der.[30]

27. De Felice 1974, s. 216-17; Innocenti 1992, s. 94-95; Petacci 2011, s. 37.
28. Conway 1968, s. 158-9; Johnson 1999, s. 212-14.
29. Berlin'deki İtalyan büyükelçisine de verilen Pignatti'nin Ciano'ya gönderdiği üç telgraf bu olayı hikâye etmektedir: ASMAE, APG, b. 46, Ciano "Questione religiosa Germania-Vaticano", telespresso n. 201989, 26 marzo 1938.
30. DDI, dizi 8, cilt, 8, n. 130, Pignatti a Ciano, 10 febbraio 1938.

Yirmi Birinci Bölüm

Hitler Roma'da

12 Mart 1938 sabahı erken bir saatte Alman ordusu Avusturya sınırını geçer. Ertesi günü muzaffer Hitler ülkeyi Alman Reich'ının bir eyaleti ilan eder. 14 Mart'ta yaygın sevinç gösterileri ve kiliselerin çan sesleri arasında Hitler Viyana'ya gelir.[1] *New York Times* "Yahudiler Viyanalı Kalabalıklar Tarafından Aşağılanıyor: Aileler Sokakları Temizlemeye Zorlanıyor" şeklinde bir manşetle çıkar. Başyazısında ise "Kadere karşı mücadele eden küçük bir devlet dün ortadan kalktı" der. *London Times*'ın manşeti ise daha çarpıcıdır: "Avusturya'nın Irzına Geçildi".[2]

Ertesi gün Hitler Viyana başpiskoposu ve Avusturya Katolik Kilisesi'nin başı olan Kardinal Theodor Innitzer'le görüşür. Kardinal "Ruhları olan insanlar ve müminler koşulsuz olarak Alman devletini ve Führer'i destekleyecektir çünkü Bolşevikliğin canice hülyasına karşı ve Alman hayatının güvenliği, iş ve ekmek, Reich'ın gücü ve onuru ve Alman ulusunun birliği için bu mücadeleye açık bir biçimde Tanrı'nın kutsaması eşlik etmektedir" diye bir demeç verir. Kardinal Innitzer papazlarına bu demeci her kilisede okumaları emrini verir. "Yaşasın Hitler!" şeklindeki son sözlerinin kendi el yazısıyla yazılmış olduğu demecin kopyaları Viyana ve tüm Avusturya'da duvarlara yapıştırılır.[3]

1. DDE, dizi 2, cilt 8, n. 422, Puaux, Ministre de France à Vienne, à Paul-Boncour, ministre des affaires étrangères, 14 mars 1938.
2. *NYT*, March 16, 1938, s. 8; "Austria disappears", *NYT*, March 14, 1938, s. 14; *Times*, March 15, 1938, s. 14.
3. Charles-Roux 1947, s. 122; Passelecq ve Suchecky 1997, s. 50-51. Chiron 2006, s. 448.

Naziler hâkimiyetlerini meşrulaştırmak için ertesi ay bir plebisit planlarlar ve Avusturya'nın piskoposları Avusturya kiliselerinin kürsülerinden müminlere okunacak bir demeç hazırlama konusunda kardinale katılırlar. Avusturya Katoliklerine "Nasyonal Sosyalist hareketin toplumun idaresi alanında olduğu gibi ulusal ve ekonomik yeniden inşa alanında da harika şeyler yaptığını ve yapmaya devam ettiğini kabul etmekten mutluyuz" derler ve devam ederler: "Biz Nazi hareketinin faaliyeti sayesinde tanrıtanımaz, yıkıcı Bolşevikliğin durdurulduğundan da eminiz" ve müminleri Avusturya'nın Üçüncü Reich'a katılmasına "evet" oyu vermeye davet ederler.[4]

Hitler'in Avusturya'yı ele geçirmesi Mussolini'nin prestijine indirilen bir darbe olur. Çünkü Duçe uzun zamandan beri İtalya'nın nüfuzu altında bağımsız bir Avusturya'yı savunmaktadır. Ayrıca diğer çok sayıda İtalyan gibi kuzey sınırlarında güçlü ve saldırgan bir Almanya'nın aniden ortaya çıkışından mutlu değildir.[5] Birkaç ay önce Almanya'yı ziyaret ettiğinde Nazi liderler daha önce kendisine danışmaksızın Avusturya'ya girmeyeceklerine söz vermişlerdir.[6] Fakat danışma Hitler'in istiladan iki gün önce kısa bir süre sonra gerçekleştirecekleri harekât hakkında bilgi veren bir mektubundan ibaret olacaktır.[7]

XI. Pius Mussolini'nin Nazilerin Avusturya'yı ele geçirmelerini uysal bir biçimde kabul etmesine şaşırmış, korkmuş ve rahatsız olmuştur. "Papa olarak üzgünüm; ama bir İtalyan olarak daha da üzgünüm" der. Viyana başpiskoposuna gelince, ona çok öfkelidir. "Önüne koydukları her şeyi, istedikleri her şeyi imzaladı... ve sonra kimse kendisini zorlamadığı hâlde "Yaşasın Hitler!" diye bağırdı" diye duygularını ifade eder. Salzburg ve Graz başpiskoposları da kısa bir süre içinde Innitzer'in örneğini takip etmişlerdir. Papa Avusturya

4. CC 1938 II, s. 189.

5. Mussolini başlangıçta bakanına İtalyan basınının gazetelerde Avusturya'nın işgaline en az yer vermesi talimatını verir. Yayın yönetmenlerine "Olayı dramatize etmeyin" denir. Fakat ertesi gün, 12 Mart'ta yeni gerçek kendini kabul ettirince Mussolini durumu idare etmeye ve İtalyan halkını bu yeni duruma alıştırmaya karar verir. Böylece 12 Mart'ta verdiği talimatta şöyle der: "Haber objektif olmalı ama bu yeni durumu sempatiyle karşılamalıdır": Tranfaglia 2005, s. 248.

6. Mussolini'nin Almanya ziyaretinden döndüğünde krala söylediği gibi: DDI dizi 8, cilt 7, n. 393, 4 ottobre 1937. 1937'de gerek Pacelli gerekse Pizzardo Fransız büyükelçisini Mussolini'nin Hitler'in Avusturya'yı işgal etmesine hiçbir zaman müsaade etmeyeceği konusunda temin ederler fakat büyükelçi bundan o kadar emin değilir: DDI, dizi 2, cilt 5, n. 232, Charles-Roux à Delbos, 8 avril 1937 ve a.g.e., n. 297, Charles-Roux à Delbos, 17 avril 1937.

7. Lamb 1997, s. 206-7.

halkının karakter zaafları hakkında bazı seçme sözcükler kullanır ve bu zaafların maalesef oradaki din adamları sınıfı tarafından da paylaşılmasından şikâyet eder.[8]

1 Nisan akşamı Vatikan radyosu Avusturya piskoposlarını Nazi işgalini desteklemelerinden ötürü eleştiren bir yayın yapar. Ertesi gün Vatikan gazetesi piskoposların demeçlerini Vatikan'ın onayı olmaksızın hazırlamış olduklarına işaret ederek bu eleştiriye bir ilavede bulunur. İtalya büyükelçisiyle görüşen Pacelli Kardinal Innitzer'in davranışının Kilise için bir sıkıntı yarattığını belirtir. Normalde gergin olduğunda sükûnetini koruyan Pacelli bu kez açık olarak kızgındır. Mesleğinde bazen maalesef "karaktersiz insanlarla" muhatap olmak zorunda kaldığını söyler.[9]

Fakat daha sonra Almanya'nın Vatikan büyükelçisiyle konuştuğunda Pacelli daha dikkatlidir. Bergen, Vatikan radyosunun "zamansız sözlerinden" şikâyet eder. Pacelli radyo yayınının "ne resmi ne de yarı resmi" olmadığını, esinini de Vatikan'dan almadığını ve papanın olayla hiçbir ilgisi olmadığını söyleyerek büyükelçiyi ikna etmeye çalışır. Pacelli burada çok sevdiği inkâr etme ilkesini en son sınırına götürmekteydi ve Alman büyükelçinin Pacelli'nin yalan söylediğini anlaması için haklı nedenleri vardı. Radyo istasyonu papanın kendi projesiydi. O bu projeye yardımcı olması için Nobel ödülü sahibi Guglielmo Marconi'yi görevlendirmişti. Marconi'yle birlikte 1931'de bu istasyonun açılışını yapmıştı ve Latince yaptığı yarım saatlik konuşma Atlantik'in her iki yanına ulaşmıştı.[10]

Alman büyükelçi, Pacelli'de bir müttefikiyle karşılaştığını düşünmüştür. Berlin'e gönderdiği raporda "Kardinal bana aramızda kalmak üzere bu tatsız sürprizden sonra Vatikan radyosu üzerinde biraz kontrol kurmaya çalışacağını söyledi. Kardinal tekrar tekrar Almanya'yla barış içinde olma yönündeki büyük arzusunu ifade etti" demiştir.[11]

8. Baudrillart papayla konuşmasını Charles-Roux'ya anlatmıştır: DDF, dizi 2, cilt 9, n. 209, Charles-Roux à Georges Bonnet, ministre des affaires étrangères, 20 avril 1938. Charles-Roux 1947, s. 121'e de bkz.

9. DDI, dizi 8, cilt 8, n. 437, Pignatti a Ciano, 2 aprile 1938.

10. Papa Vatikan'ın bu ilk radyo yayınında "Gökler, söylediğim şeyleri işitin! Dünya ağzımdan çıkan şeylere kulak versin. Milletler bunları duyun. Tüm dünya sakinleri, söylediklerime kulak verin!" demişti: Confalonieri 1957, s. 147-49; Agostino 1991, s. 66-67.

11. DGFP, dizi D, cilt ıd, n. 700, Bergen to the German foreign minster, April 4, 1938.

Papa Innitzer'i Vatikan'a çağırtır. Viyana başpiskoposu 5 Nisan öğleden sonra geleceğini söyler fakat Hitler'le kaçırmak istemediği bir randevusu olduğundan ertesi sabah hemen ayrılmak zorundadır.[12] Öfkelenen papa bir kardinalin kendisine programını dikte ettirmesine alışık olmadığını bildirir. Innitzer Avusturya'ya ancak ne zaman kendisine izin verirse o zaman gidecektir.[13]

Görüşmelerinde papa Innitzer'e davranışının çok ayıp olduğunu söyler ve ona yeni rejimi öven demecini geri aldığını belirten bir yazının altına imzasını atması talimatını verir. Innitzer'in sözünü geri alma beyanatı şöyle başlamaktaydı: "Avusturya piskoposlarının 18 Mart tarihli demeçlerinin amacı, açık olarak Tanrı'nın Katolik Kilisesi'nin özgürlüğü ve haklarıyla ilgili yasasına geçmişte uygun olmadığı gibi şimdi de uygun olmayan şeyin onaylanmış olduğunu ifade etmek değildi." Metin daha sonra Avusturya'nın Vatikan'la anlaşmasına riayet etmesi ve Avusturyalı çocukların Katolik bir eğitim almakta özgür olmaları gerektiğinin altını çizmekteydi. Alman büyükelçinin bildirdiğine göre bu beyanat "Kardinal Innitzer'den ancak zorbalık olarak nitelendirilebilecek bir baskıyla" alınmıştı. Bergen Innitzer'in en büyük ölçüde direndiğini fakat ancak birkaç taviz koparabildiğini yazmıştır. Ertesi günü başpiskoposun beyanatı *L'Osservatore romano*'nun sayfalarında yayımlanmıştır.[14]

Papa Avusturya'nın bağımsızlığını koruyacağı sözünü veren fakat Nazilerin ülkeyi işgal etmelerini durdurmak için hiçbir şey yapmayan Mussolini'ye de kızgındı. O, eski dostu Eugene Tisserant'a "Duçe, bir süre önce aklını kaybetti" der.

Fransız kardinal papaya "Papa hazretleri, bence o aklını Berlin seyahati sırasında kaybetti" diye cevap verir.

"Hayır, onu daha önce kaybetti" der Papa.[15]

---

12. Innitzer'in acele Viyana'ya dönmesinin nedeninin Hitler'le görüşebilmesi olduğu papaya Kardinal Baudrillart tarafından bildirilmiştir: DDF, dizi 2, cilt 9, n. 209, Charles-Roux à Georges Bonnet, ministre des affaires étrangères, 20 avril 1938.

13. Kardinalin gelişini beklerlerken papa Pacelli'ye başpiskoposun istifasını sunması durumunda onu kabul edeceğini söylemiştir: Durand 2010.

14. Bergen sözlerine şöyle son vermiştir: "Bu konuda da papa Almanya'ya karşı hastalıklı öfkesinin kendisini alt etmesine izin vermiştir": DGFP, dizi D, cilt ıd, n. 702, Bergen to the German foreign minister, April 6, 1938. Beyanat *L'Osservatore romano*'da 7 Nisan'da Almanca orijinal ifadesiyle yayımlanmıştır; bir sonraki gün onun İtalyanca bir çevirisi yayımlanmıştır: "La dischiarazione dell'Episcopato Austriaco", *OR*, 8 aprile 1938, s. 1.

15. DDF, dizi 2, cilt 9, n. 125, Riviere, charge d'affaires de France à Rome Saint-Siège, à Paul-Boncour, 6 avril 1938.

Viyana başpiskoposu Kardinal İnnitzer Nazilerin plebisitini destekliyor, 10 Nisan 1938.

Fransızlar Mussolini ve Hitler'i giderek daha fazla akraba ruhlar, dünya barışına yönelen aynı totaliter tehdidin bir parçası olarak görmektedirler. Papanın İtalyan diktatörüne desteğine Fransızların öfkesi artınca XI. Pius eleştirilerin konusu olur. Kardinal Baudrillart günlüğüne şunları yazar: "Bir yanda aşırı uçtaki gazeteler onu ahlaki görevini yerine getirmemek ve teslim olmakla suçluyorlar. Öte tarafta bazıları ciddi olarak artık İtalya'nın merhametine kalmaması (veya onun bir suç ortağı olmaması) için bir başka yerde (ama Avignon'da değil) kendisine dünyevi bir devletin verilmesi gerektiğini düşünüyorlar." Baudrillart sözlerine şu cümleyle son verir: "Kardinal Pacelli ne kadar zor bir durumda olmalı! XI. Pius'un iktidarı için ne hazin bir son!"[16]

16. Baudrillart 1996, s. 809 (3 avril 1938). Viyana başpiskoposu Roma'ya yaptığı hoş olmayan yolculuğunun ardından 10 Nisan'daki plebisit için aceleyle ülkesine döner. Boyun eğmemiş ve yaptığından pişman olmayan bir insan olarak oyunu Avusturya'nın Alman İmparatorluğu'na katılması lehinde kullanmak üzere kollarını Nazi selamı vererek kaldırmış bir vaziyette sandığa gider. Hasta papanın Nazilerin hâkim olduğu topraklardaki Kilise yüksek görevlileri üzerinde sahip olduğu kontrol ellerinden kaymak üzere gibi görünmektedir: ASMAE, APSS, b. 39, ministero degli affari esteri a R. Ambasciata S. Sede, "Il plebiscito del 10 aprile", telespresso n. 217705, 23 maggio 1938. Ay sonunda –kardinal ve onun piskoposları tarafından o kadar coşkuyla savunulan– yeni rejim Avusturya'daki Yahudi öğretmen ve öğrencilerin okullardan atılmalarını, Yahudi doktorların hastanelerdeki işlerinden uzaklaştırılmalarını, Yahudi avukatların hukukla ilgili işler yapma yetkisine sahip kişilerle ilgili listeden çıkarılmasını emreder. Yahudi gazete yöneticileri işlerinden atılır, Yahudi fabrika sahiplerinin elinden fabrikaları alınır ve Yahudi tiyatro yöne-

Nazilerin Avusturya'yı ele geçirmelerinden sonra Mussolini kendisini kötüye kullanılmış hissetmektedir. Uzun süre engellemeye ahdettiği bu işgalden ötürü hayal kırıklığına uğramış olarak Tacchi Venturi'yi yanına çağırtır ve ona Hitler'in dünyaya hâkim olma rüyalarına bir son vermenin zamanı geldiğini söyler. Yarım tedbirlerin bir işe yaramayacağını, Naziliğin bir gün bir şekilde barış içinde ortadan kalkacağına dair ümitlerin safça olduğunu belirtir. Dramatik bir şey gerekmektedir ve bu şeyin yakında olması lazımdır.

Böyle bir harekete geçme konumunda olan kimdir? Duçe şaşkınlık içinde olan Cizvit'e Hitler'i durdurabilecek tek insanın papa olduğunu söyler. O, kendisini aforoz ederek Führer'i tecrit edebilir ve Nazileri engelleyebilir.[17]

Mussolini'nin teklif ettiği o kadar inanılmaz bir şeydir ki Tacchi Venturi onu yazılı bir şekle büründürmeyecektir. Papa'yla acil bir görüşme ister ve Mussolini'nin kendisine söylediği şeyleri ona iletir.[18] Mussolini'nin ne kadar değişken mizaçlı olduğunu bilen ve her halükârda böyle sert bir yola girmek niyetinde olmayan papa bu teklifi hiçbir zaman ciddiye almayı düşünmez.

İlginç olan, papanın onunla ilgili herhangi bir şey bildiğine dair elde bir kanıt olmamakla birlikte Hitler'in aforoz edilmesinin Vatikan'da bir tarihte resmi olarak düşünülmüş olmasıdır. Bu, Ocak 1932'de, Hitler'in iktidara gelmesinden bir yıl önce olmuştur. Aforozun gerekçesi ne Hitler'in putperest ideolojisi ne de ırk konusunda giriştiği nefret kampanyasıdır. Kilisenin onaylamadığı şey, onun bir nikâhta şahitlik görevini yerine getirmesidir. O ay içinde yüksek mevkide bulunan bir Alman Kilise görevlisi İtalya'nın Almanya büyükelçisine Hitler'in Vatikan'la ciddi bir anlaşmazlık içinde oldu-

---

ticileriyle Yahudi aktörler görevlerinden uzaklaştırılırlar. Yahudilerin sahibi oldukları dükkânların vitrinlerine "Yahudi dükkânı" anlamına gelen işaretleri konulur. Bu uyarıları görmezlikten gelme cesaretine sahip olan Katolik müşteriler sırtlarında "Ben bir Ari domuzum" işareti olan yazılarla dolaşmaya mecbur edilirler. Viyana'daki İtalyan başkonsolosu bütün bunları 26 Nisan'da Mussolini'ye bir raporla bildirir: DDI, dizi 8, cilt 9, n. 10.

17. Mussolini Nazi hükümetini tehlikeye atan herhangi bir şeyin komünist karşıtı güçleri zayıflatabileceğinden endişelenen papanın böyle bir şeye karşı çıkacağını anlamaktadır ve Kilise'nin bazı düşmanlarının bu aforoz olayı dolayısıyla cesaretlenebileceklerini kabul eder. Fakat "Bu böyle bir aforoza duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmamaktadır" der.

18. Bu konuşmayla ilgili sahip olduğumuz tek açıklama Pius'un Vatikan'daki arşivleri 2006 yılında açıldıktan sonra Kardinal Pacelli'nin papayla görüşmeleriyle ilgili el yazısıyla tuttuğu notları bulunduğunda ortaya çıkmıştır: ASV, AESS, pos. 430a, fasc. 355, f. 41, 10 aprile 1938.

ğunu söylemiştir. Hitler'in çömezi olan Goebbels Hitler'in şahitlik yaptığı bir törenle evlenmiştir. Goebbels de Hitler gibi bir Katolik'tir fakat evlendiği kadın sadece boşanmış bir kadın değildir, aynı zamanda Protestan'dır ve tören de bir Protestan rahip tarafından idare edilmiştir. Yüksek Alman Kilise görevlisi böyle bir günahla ilgili olarak aforoz meselesinin gündeme geldiğini söylemiştir. Bu aforoz konusu o sırada gerçekten göz önüne alınmış olsa bile Vatikan, sonuçta onu kabul etmemiştir.[19]

Mussolini kısa bir süre sonra Almanya'nın Avusturya'ya el koymasının kaçınılmaz olduğunu söyleyerek kendisini sakinleştirmiştir. Üzerinde düşününce Hitler'in güç gösterisi Mussolini'nin Nazilerin müttefiki olarak kalma kararını daha da güçlendirmiştir. Şimdi o, Hitler'e karşı çıkmasını istemek bir yana papanın İtalyanları İtalyan-Alman ittifakının aleyhine çevirmesinden endişelidir. Yakın gelecekte Roma'yı ziyaret etmesi programlanan Hitler'le ilgili bir fiyaskonun ortaya çıkmasından endişe etmektedir.

Führer'in yakındaki Roma ziyaretiyle ilgili haberler basında daha sık yer almaya başladığında Hitler'in papayı ziyaret edip etmeyeceği konusuna ilgi giderek daha fazla yoğunlaşır.[20] Hitler'den nefret etmesine karşılık Pius ilke olarak görüşmeyi reddetmeyecektir. Hitler büyük Katolik nüfusu olan bir ülkenin, Vatikan'ın kendisiyle

19. ASMAE, APSS, b. 39, ministero degli affari esteri, Roma, a R. Ambasciata presso S. Sede "Contrasti fra Hitler e Vaticano", telespresso n. 200305, 5 gennaio 1932.

20. Ocak ayının ortasında Kardinal Pacelli Fransız büyükelçisine Vatikan'a o ana kadar Alman hükümetinden görüşmeyle ilgili herhangi bir talebin gelmemiş olduğunu söyler. Aradaki gergin ilişkiden dolayı Pacelli böyle bir talebin gelmesinin de muhtemel olmadığını düşünmektedir. Ayrı bir konuşmada Monsenyör Tardini Charles-Roux'ya Hitler'in papayla bir görüşme talep etmesi durumunda papanın bunu reddetmesinin bir yolunu görmediğini belirtir: DDF, dizi 2, cilt 8a, n. 5, Charles-Roux à Delbos, ministre des affaires étrangères, 18 janvier 1938. Ocak ayında daha sonra Pignatti bu izlenimini tekrarlar: Eğer Hitler papayla bir görüşme isterse Vatikan onu ayarlamakta güçlük çekmeyecektir: ASMAE, AISS, b. 87, "Reservato", imzasız daktilo edilmiş rapor, 24 gennaio 1938. Almanya'nın Vatikan büyükelçisi Bergen, Pacelli'nin Hitler'in papayı ziyareti konusunda "Katoliklere ve Katolik Kilisesi'ne karşı muameleyle ilgili üzerinde mutabık kalınan bir beyanat"ta bulunup bulunmayacağıyla ilgili bir zemin yoklamasında bulunduğunu bildirmiştir. Bergen papanın Führer'in kendisini ziyaretine kesin olarak inanmakta olduğunu söylemektedir. Fakat "bütün bu zemin yoklamalarına karşı ben almış olduğum talimatlara uygun biçimde görüşlerimi ifade ettim ve bir ziyaretin söz konusu olmadığı konusunda herhangi bir şüpheye mahal bırakmadım": DGFP, dizi D, cilt 1, n. 708, Bergen to Weizsaeker, May 18, 1938. Daha sonra Bergen papanın Hitler'in kendisini ziyaret etmesini beklediğini ve "son ana kadar bunu ümit ettiği"ni söylemiştir: A.g.e., May 23, 1938, n. 710.

tam diplomatik ilişkilerinin olduğu bir hükümetin lideridir. Öte yandan papa İtalya dışındaki çok sayıda insanın Hitler'i Vatikan'da görmekten mutlu olmayacaklarını da bilmektedir. Bu, şüphesiz Fransızları kızdıracaktır ve Birleşik Devletler'den gelen bir rapor Amerikalıların da bundan rahatsız olacaklarını belirtmektedir.[21]

Mussolini Peder Pietro Tacchi Venturi ve Achille Starace'yle yeni Luce (Işık) binasını açıyor, 10 Kasım 1937.

Duçe başta Hitler'le XI. Pius arasında tarihsel bir görüşmenin Führer'in Ebedi Şehir'i ziyaretinin en çarpıcı anlarından biri olacağını ümit eder.[22] Eğer Hitler Roma'ya gelip de Vatikan'ı ziyaret

21. ASMAE, AISS, b. 87, Pignani a Regio Ministero degli Affari Esteri, "Germania e Santa Sede", 21 gennaio 1938.

22. Ziyarete takaddüm eden haftalarda papa Führer'le arasını yapması için Mussolini'ye düzenli olarak Kilise adına çağrıda bulunmaktaydı. 16 Mart'ta Kardinal Pacelli "Alman İmparatorluğu şansölyesi Bay Hitler nezdindeki tavassut girişimi" ve "Almanya'da dini zulüm politikasının devamına karşı müdahalesi"yle ilgili olarak papanın şükranlarını kendisine iletmek üzere Mussolini'ye bir mektup yazar. Pacelli Hitler'in Roma'yı ziyaretinin hemen öncesinde meydana gelmesinden ötürü Mussolini'nin bu müdahalesini daha da takdir ettiğini sözlerine ekler: ASMAE, APG, b. 46, Pacelli a Mussolini, 16 marzo 1938. Pacelli'nin kendi el yazısıyla üzerinde düzeltmeler yapmış olduğu bu mektubun taslağı ASV, AESG, pos. 735, fasc. 353, f. 4r'de bulunmaktadır. Tacchi Venturi Katolik Kilisesi'ne yapılan zulmü kestederek dini zulmün Avusturya'da başlamamasını temin etmek için Mussolini'nin elinden

etmezse milyonlarca İtalyan'ın hayal kırıklığına uğrayacağından endişelenmektedir. Yakın yıllarda Roma'ya gelmiş olan ve Papalık'la ilişkileri bulunan hiçbir devlet başkanı papayı görmeden gitmemiştir.[23]

Papa, Hitler'in ziyaretinden memnun olmamakla birlikte Mussolini bazı düzenlemelerine yardımcı olması konusunda ona hâlâ güvenmektedir. Lateran Antlaşması'nın maddelerine göre İtalya topraklarının dışında bulunma statüsüne sahip Roma'daki dini kurumlarda yaşayan yabancıların Nazi karşıtı duyguları kendisini endişelendirmektedir. 26 Mart'ta Ciano papanın yardımını istemek için Kardinal Pacelli'yle temas kurar. Nazi karşıtı duygulara sahip olduğundan şüphelenilen yabancıları tespit etmek ve onları Hitler'in ziyareti süresince gözetim altında tutmak için Papalık polisinin işbirliği kaçınılmazdır. Bir hafta sonra cevap gelir: "Genel sekreterlik bütün saygısıyla (İtalyan) büyükelçiliğine Papa cenaplarının arzu edilen yetkiyi verme lütfunda bulunduğunu bildirir." İtalyan polisi gözetleme için Vatikan'daki meslektaşlarıyla temas hâlinde olmalıdır.[24]

Mussolini'yle sıkı ilişkilerini devam ettirmeyi istemekle birlikte papa Führer'in ziyareti için planlanan törenlerin çok yüksek

---

gelen her şeyi yapacağını duymaktan son derece memnun (*contentissimo*) olmuş olduğunu ona söyler: ACS, CR, b. 68, n. 028790, 12 marzo 1038.

23. Fransa büyükelçisi eğer Hitler gelmek isterse papanın onu kabul edeceğinden emindir. Büyükelçi şunları söylemiştir: "Papalık için tek bir düşünce bütün diğer düşüncelere üstün gelmektedir: Nasyonal Sosyalist hükümete aşırı unsurların peşinden koşmakta göründükleri bahaneyi vererek şeyleri daha kötü bir duruma götürecek herhangi bir şey yapmamak": DDF, dizi 2, cilt 8, n. 41, Charles-Roux à Delbos, ministère des affaires étrangères, 26 Janvier 1938. Eğer pürüzsüz bir şekilde gerçekleşecekse Mussolini'nin Hitler'in papayı ziyaret etmesini istemesine karşılık Führer bu projeyi iğrenç bulmaktaydı. Alman dışişleri bakanlığı Hitler'in neden geleneği takip ederek papayı görmeyeceğini açıklama konusunda tuhaf bir pozisyonda bulunmaktaydı. Şubat ayının ortasında yeni Alman dışişleri bakanı Joachim von Ribbentrop kullanılabilecek mümkün bir mazeret önerir: Hitler Roma'ya kralın daveti üzerine gitmekteydi ve "bu vesileyle İtalya dışı topraklar üzerindeki diğer hükümran liderleri ziyaret etmesi için neden yoktu". Ribbentrop mazeret olarak bunu kullanırken başkalarının gerekçe olarak teklif ettikleri şeyi, yani papadan bu yönde bir davet almamış olmaları olayını kullanmamalarını tavsiye eder. "Sonuçta bugüne kadar böyle bir davetin gelmemiş olmasına işaret etmek bize tavsiye edilebilir şey görünmemektedir çünkü bu durumda Vatikan'ın böyle bir daveti yapma tehlikesi mevcuttur": DGFP, dizi d, cilt ıd, n. 691, Ribbentrop'la konuşmasına dayanarak McKenzen tarafından imzalanmış, February 14, 1938 tarihli "muhtıra".

24. ASMAE, APSS, b. 39, Ciano a Pignatti, "Viaggio in Italia di S.E. il Cancelliere Hitler", 26 marzo 1938 ve Pignatti a Ciano, "Viaggio in İtalia del Fuehrer", 2 aprile 1938.

düzeyinden rahatsızdır. İtalyan büyükelçisine alçak düzeyde bir ziyaretin anlaşılabilir olduğunu söyler. Hükümet "Hıristiyanlığın ve Kilise'nin modern zamanlarda karşılaştığı en büyük düşmanı olan Bay Hitler'in tanrılaştırılmasının" nasıl hazırlığını yapabilir? Papa böyle acı verici bir manzarayı görmemek için Tanrı'dan kendisini yanına almasını dilemiştir. Pignatti'yle konuşurken manzarayı gözlerinin önüne getiren papa boğulur gibi olur. Sevdiği ulusa yapılan bu hakaret tahammül edemeyeceği bir şeydir.[25]

Hitler'in gelişinden üç gün önce papa Castel Gandolfo'daki yazlık sarayına gitmek üzere Vatikan'dan ayrılır. Hitler'in ziyareti süresince Vatikan müzelerinin kapalı tutulmasını emreder ve Hitler'in gittiği şehirlerdeki güzergâhı üzerinde bulunan piskoposlara onun onuruna verilen kabullere katılmamaları talimatını verir. Papanın protestoları karşısında hükümet Aziz Peter Kilisesi'ni aydınlatmak üzere meydana dev projektörler yerleştirme projesinden vazgeçer.[26] *L'Osservatore romano* papanın Vatikan'dan ayrılmasıyla ilgili haberi doğrular ama onun Führer'in gelişiyle herhangi bir ilgisi olduğunu inkâr eder.[27]

Papa için Castel Gandolfo'ya gitme hem acı hem tatlı bir olaydır. Bu onun için fiziksel ve ruhsal olarak zor bir zamandı ve bunun Alban Hills'teki son yazı olacağını hissediyordu. Gelişinde verdiği alışılmadık kabulde bu düşüncesinin izlerine rastlanabilir. Kendisine hoş geldin demek için meydanda toplanan kalabalığı kutsadıktan sonra maiyetini küçük bir kutlamaya davet eder. Fresklerle süslü salonda monsenyörler sohbete katıldıklarında içeriye vermut getirilmesi ve onun herkese ikram edilmesini emreder.[28]

---

25. ASMAE, APSS, b. 39, Pignatti a Ciano, telegramma n. 2022, 7 aprile 1938. Papa ve genel sekreteri, İtalya'daki kardinallerin Hitler Roma'dayken eğer papayı ziyaret etmezse bunun nedeninin papanın onu görmeyi reddetmiş olması değil, Hitler'in böyle bir görüşmeyi istememiş olması olduğunu bilmelerini istemektedirler. Hitler'in Roma'ya geldiği gün, Kardinal Pacelli kardinallere bu amaçla bir mesaj gönderir ve bu mesaja Borgongini'nin mayıs başında Buffarini'yle görüşmesine ilişkin raporun bir kopyasını ekler. Rapor papanın Hitler'le görüşme konusunda isteksizliğini bildirmektedir: ASV, AESG, pos. 735, fasc. 353, ff. 26r-27r, "Circa l'omissione di una visita del Cancelliere del Reich Germanico al Santo Padre". Üzerine "Sub secreto pontificio" yazılmıştır ve 3 maggio 1937 tarihlidir. Papa Hitler'i kabul etmek istiyordu ama ancak Hitler'in imzalamış olduğu anlaşmanın maddelerine riayet etme niyetini ifade etmesi şartıyla bunu yapacağını açıkça söylemişti.

26. Pacelli'nin Pignatti'yle Mart 25, 1938 tarihli görüşmesinin notları, Casella 2010, s. 210-11'de bulunmaktadır.

27. ASMAE, AISS, b. 87, Pignatti a Ciano, 28 aprile 1938; CC 1938 II, s. 368.

28. Confalioneri 1957, s. 372.

3 Mayıs akşamı Hitler, Ribbentrop, Goebbels, Hess, Himmler, diğer Nazi liderleri ve diplomatlar, resmi kıyafetleri içinde bir grup gazeteci ve insanların gözünden uzak tutulan Eva Braun'la birlikte Roma tren istasyonuna gelir.[29] Alman devletinin başı olduğu için protokol Hitler'in Mussolini değil, kral tarafından karşılanmasını emretmektedir. Führer trenden indiğinde Duçe aylardan beri büyük bir hevesle hayalini kurduğu bir zamanda ikinci derecede bir rol oynamaya mecbur kalmış bir insan olarak bir kenarda sigarasını içerek ayakta durmaktadır. Hitler de bir Roma imparatoru olarak selamladığı insan tarafından değil de büyük, beyaz palabıyığıyla küçük kral tarafından karşılanmış olmaktan ötürü şaşkındır.

Kral ve Führer birlikte muhteşem bir at arabasına binerler. İki tarafına insanların dizilmiş olduğu sokaklardan geçerler. Tahta bariyerler arkasında tutulan kalabalıkların önüne iki sıra hâlinde İtalyan askerleri dizilmiştir. Projektörler Roma'nın eski anıtlarını aydınlatmakta, magnezyum tozu doldurulmuş büyük Roma vazolarından yükselen dumanlar Forum'un ve Palatina Tepesi'nin harabelerine dünya dışı bir görüntü verdirmektedir.

Misafir ve ev sahibi, kralın ikametgâhı olan büyük Quirinal Sarayı'na yönelirler. Mutlu bir çift teşkil etmemektedirler. Kral yakın çevresine, aralarında kalmak üzere, Hitler'in bir akıl hastası ve uyuşturucu bağımlısı olduğunu düşündüğünü söylemiştir. Hitler de kendi payına faşist müttefiki tarafından misafir edilmediğinden ötürü şaşkındır ve kraliyet sarayını "melankolik, rahatsız, bir antikacı dükkânına benzeyen" bir yer olarak tarif etmiştir. Führer'in hempası Goebbels, kralın tahtını gördüğünde onun aslında Duçe'nin koltuğu olması gerektiğini söylemiş, kralı işaret ederek alçak sesle onun "bu taht için fazla küçük" olduğunu fısıldamıştır.[30]

29. Rauscher 2004, s. 241.

30. Milza 2000, s. 759; Gallagher 2008, s. 71; Cerruti 1953, s. 240. Amerika Birleşik Devletleri'nin İtalya büyükelçisi, Kral III. Victor Emmanuel'i ancak biraz daha cömert bir şekilde "çok kısa bacakları, aptalca yüzü, fırça gibi bıyıkları olan ama anlamsız görünüşüne rağmen belli bir vakara sahip zayıf, küçük bir adam" olarak tanımlamıştı: Philipps 1952, s. 192. Günlüğünde (2002, s. 86, 88-89) kralın Hitler hakkındaki görüşlerini anlatan Ciano'ydu. Ciano, Führer'in ziyareti esnasında kralın "gereksiz ve rahatsız edici" olmasından şikâyet etmiştir. Amerikan büyükelçisi daha sonra Roma'da dolaşan –ve doğruluğuna kefil olduğu– bir hikâyeyi tekrar etmektedir. Buna göre Hitler ilk defa Quirinal Sarayı'na geldiğinde ve odasını gördüğünde yatağını yapanın bir erkek mi yoksa kadın hizmetçi mi olduğunu sormuştur. Onun bir erkek olduğunu öğrenince onu yeniden yapması için bir kadının bulunmasını istemiştir. Çünkü bir erkek tarafından yapılmış bir yatakta uyuyamayacaktır: Philipps 1952, s. 214.

Ertesi gün Castel Gandolfo'da yeni evlenmiş yüzlerce çifte hitap ederken papa Roma'da meydana gelen "üzüntü verici şeyler"den, "İsa'nın Haçı olmayan bir başka haçın" ortaya çıkmasından yakınır. Pignatti, "Papa şüphesiz içini dökme ihtiyacını hissetmişti ve karakteri göz önüne alınırsa onun bunu nispeten yumuşak bir tarzda yaptığını söyleyebilirdiniz. Fakat burada duracak mı?" der. Sorusunu yine kendisi cevaplandırır: "Zannetmiyorum."[31]

Mussolini, Hitler, Kral III. Victor Emmanuel, Mayıs 1938.

Mussolini aylardır Hitler'in faşist İtalya'dan etkilenmesini sağlamaya çalışmıştı. Her ikisi Roma'ya ilaveten Napoli ve Floransa'yı ziyaret edeceklerdi. Her şehirde, oraya gittikleri gün tatil ilan edilecekti. Zafer takları kurulmuş ve özel aydınlatmalar yapılmıştı. Her tarafta bayraklar ve flamalar sallanmaktaydı.[32]

31. DDI, dizi 8, cilt 9, n. 53, Pignatti a Ciano, 5 maggio 1938.

32. Hitler'in muzaffer havasını Franco'nun bir ay önce Cumhuriyetçi İspanya'yı ikiye bölen kuvvetlerinin zaferi daha da artırmaktaydı Çarpıcı olan şey, Papalığın Hitler Roma'dayken resmi olarak İspanya'daki yeni milliyetçi hükümete bir büyükelçi atamış olduğunu ilen etmesiydi. Bundan kısa bir süre sonra da Franco Vatikan'a bir elçi gönderecekti: Kent 1986, s. 457. Mussolini'nin Franco için dövüşmek üzere birlikler gönderme kararı yaklaşık dört bin İtalyan'ın hayatına mal olmuştur.

Roma'nın kutsal yerlerinde düzenlenen çeşitli törenlerden sonra grup Napoli'ye hareket eder. Kralın eşlik ettiği alay büyük bir debdebeyle limana yürür. Orada *Cavour* savaş gemisinde Mussolini kendilerini beklemektedir. Deniz kuvvetlerinin gündüz gerçekleştirilen manevralarından sonra misafirler akşamı operada geçirirler. Seyahatin Führer için sevimsiz anı operadan sonra kendisini dışarıda kraliyet üniformasını giymiş olan kralın yanında ayakta durarak bir şeref kıtasını teftiş etmek üzere bulduğu an olur. Hitler sağ elini Nazi selamıyla havaya kaldırırken sol eliyle rüzgârda uçuşan eteklerini bastırma çabası içinde frakının üst kısmını ümitsizce tutmaya çalışmaktadır. Yardımcısı onun bir lokantanın telaş içinde koşuşturan başgarsonu gibi göründüğünü söylemiştir.[33]

Askeri manevralar, opera, kabuller ve nutuk atmalarla geçecek bir başka üç gün için Roma'ya geri döndükten sonra grup, ziyaretin son günü için Floransa'ya gider. Yüz binden fazla İtalyan, Nazi bayrakları ve flamaları pencerelerde asılıdır veya binaların üstünden aşağıya sarkıtılmıştır. Her yerde çiçeklerden meydana getirilmiş kordonlar vardır. Yeni ışıklar şehrin aydınlatmasını üç katına çıkarmıştır. Seksen bin faşist milis askeri, üç piyade alayı, Floransa'da görevli veya Roma'dan gelen yüzlerce polis memuru, civardaki kırsal bölgelerden şehre getirilmiş bin beş yüz jandarma sokakların iki tarafına dizilmiştir. Üç hafta boyunca polis şehre arabayla gelen herkesin belgelerini kontrol etmiştir. Sadakatlerinden şüphelenilen insanlarla ilgili olarak önleyici tutuklamalar yapılmıştır. Amerikan başkonsolosuna göre "çok sayıda Yahudi ziyaret boyunca Floransa'yı terk etmeye zorlanmış veya terk etmeleri öğütlenmiş ya da onların kendileri böyle yapmanın akıllıca olacağını düşünmüşlerdir".[34]

Önce Hitler, sonra Mussolini gamalı haçlarla süslenmiş şehrin sokaklarından arabalarıyla muzaffer bir şekilde geçerler. Muhteşem Piazza della Signoria meydanında toplanmış olan büyük bir kalabalık iki diktatörü alkışlar; daha sonra Hitler isteksiz Mussolini'yi Uffizi sanat galerilerinde bir tur atmak üzere kendisine eşlik etmeye

33. Hitler içine düşmüş olduğu sıkıntılı durumun öfkesini Ribbentrop'tan çıkarır. O da Nazi protokol şefini işten atar. Kershaw 2000, s. 98.

34. Amerikan konsolosu dört kadına yapılan akşam yemeği davetinin "onların Yahudi ebeveynlerinden veya bağlantılarından ötürü" geri alındığını söylemektedir. Ancak bu kadınlardan biri "bir Yahudi olmadığını kanıtlayarak o kadar şiddetli bir protestoda bulunmuştur ki onun yemekte hazır bulunmaması yönündeki talep geri çekilmiştir": NARA, LM192, reel 5, John Putnam, U.S. consul general, Florence, to William Philipps, May 21, 1938.

zorlar.[35] Hitler ayrılmaya hazırlanırken iki adam tren istasyonunda sıcak bir şekilde birbirlerine veda ederler. Duçe "Şimdi bizi hiçbir kuvvet ayıramaz" der. Bu sırada Führer'in gözleri yaşla dolmuştur.[36]

İtalyanların Führer'in ziyaretini ne kadar coşkuyla karşılamış oldukları tartışma konusudur. Roma'daki Amerikan büyükelçisi William Philipps onların Mussolini'ye gösterdikleri coşkulu tezahüratla Hitler'i karşılamalarındaki "cansızlığı" karşılaştırmaktadır. Bununla birlikte Mussolini'nin amacını gerçekleştirmiş olduğu sonucuna varmaktadır çünkü Hitler, ziyaretinden memnun ayrılmıştır, özellikle Roma'nın eski harabelerinden etkilenmiştir.[37]

Hitler'le Mussolini yüz binlerce İtalyan'ın coşkun tezahüratları karşısında birbirlerine hayranlıklarını ilan ederken papa içten içe köpürmektedir. Ziyaretten birkaç gün sonra Fransız büyükelçisi Charlee-Roux'ya kendisini en fazla rahatsız eden şeyin Hitler'e gösterilen saygının yüksek derecesi olduğunu söyler. O, İtalya'nın Führer'e köleliliğin en son işareti olmuştur.[38] *L'Osservatore romano* ziyareti görmezlikten gelmek için elinden geleni yapmıştır. *La Civilta cattolica* ziyaret hakkındaki kuru açıklamasını karamsar bir notla bitirir: Resmi gösterilerin ihtişamı Katolik müminlerin hayal kırıklığını gizleyememektedir. Yirmi yedi milyon Katoliği olan bir ülkenin başı Roma'yı ziyaret etmiş ama "milyonlarca Katolik tarafından babaları ve ruhlarının en yüksek rehberi olarak sevilen ve İsa Mesih'in yeryüzündeki vekili olarak kendisine saygı gösterilen insan"a saygısını sunmamıştır. *La Civilta cattolica*'ya göre sonuç "ziyaretin değerini büyük ölçüde azaltan ciddi bir eksiklik" olmuştur.[39]

Bu görüş Katolik Kilisesi'nin bütün mensupları tarafından paylaşılmamaktaydı Papanın uyarısını dikkate almayan çok sayıda insan

35. Mussolini fazla müze ziyaretçisi değildir, 1922'de hayatında hiçbir müzeye gitmemiş olduğunu söylemiştir. Boswell 2011, s. 201
36. Ciano 2002, s. 89.
37. NARA, LM192, reel 5, William Philipps, U.S. ambassador, Rome, to U.S. secretary of state, Rome, "Hitler's visit to Italy", 12 sayfalık rapor ve ekleri, Mayıs 13, 1938. Floransa'daki törenler Floransa'daki Birleşik Devletler konsolosu tarafından tasvir edilmiştir: "Memorandum of Visit of Their Excellencies Adolf Hitler and Benito Mussolini, May 1938", May 18 1938, yukarda 34 numaralı dipnotta zikredilen başkonsolos John Putnam'ın raporuna ek. İngilizlerin diplomatik değerlendirmesi de aynı sonuca varmaktadır: FCRSE, pt. 14, R. 4789/43/22, s. 93, Earl of Perth to Viscount Halifax, May 8, 1938.
38. DDF, dizi 2, cilt 9, n. 346, Charles RouxàGeorges Bonnet, 15 mai 1938.
39. CC 1938 II, s. 376-77.

diktatörün muzaffer alayına karşı coşkusunu göstermekten kendini alamamıştır. Roma'yla Floransa arasındaki demiryolu hattında yer alan Orte piskoposluk bölgesinde papazlar siyah cüppelerini Büyük Savaş'ta kazandıkları askeri madalyalarıyla süsleyerek kutlamalara katılmışlardır. Yerel Fransiskenlerin faşist inançlarının derinlerde yattığını bilen Orte piskoposu onları bu kutlamalara katılmama konusunda uyarmıştır. Fakat Hitler'in oradan geçtiği gün, onlar manastırlarının her tarafını İtalyan ve Nazi bayraklarıyla donatmışlar, hatta çan kulelerinin üstüne gamalı haçlar asmışlardır. Daha da kötüsü okullarına devam eden yüzlerce çocuğu tren yolu boyunca dizmişler, tren yanlarından geçerken "Yaşasın Mussolini! Yaşasın Hitler!" diyerek onlara yol göstermişlerdir.[40]

40. ASV, AESG, pos. 735, fasc.353, ff. 59r-60r, Il delegato vescovile, Curia ecclesiastica generale di Orte, alla segreteria di stato, Vaticano, 15 maggio 1938.

Yirmi İkinci Bölüm

Şaşırtıcı Bir Görev

Haziran 1938'de Roma'yı ziyaret eden elli sekiz yaşındaki Amerikalı Cizvit rahip John Lafarge XI. Pius'un Castel Gandolfo'da kendisini görmek istediğini bildiren mesajını aldığında çok şaşırır.

Papanın yazlık ikametgâhına geldiğinde Lafarge onun bir yürüyüşten tam da o sırada dönmüş olduğu bir iç avluya götürülür. Papanın beyaz bastonu, arkasındaki duvarın bir çıkıntısı üzerindedir. Papa Lafarge'a kendisiyle ırkçılık meselesini konuşmak istediğini söyler. Kendisini aratmasının nedeni yeni çıkan *Interracial Justice* ("Irklararası Adalet") adlı kitabının bu konuda şimdiye kadar okumuş olduğu en iyi kitap olduğunu düşünmesidir.

Vatikan çevrelerinde fazla tanınmamakla birlikte Lafarge Amerikan Kilisesi içinde önemli bir entelektüel simadır. Rhode Island'da Newport'ta doğmuştur. Babası önde gelen bir sanatçı, annesi Benjamin Franklin'in soyundan gelen biridir. 1901 yılında Harvard'dan mezun olmuş ve dört yıl sonra papazlığa atanmıştır. Bundan sonra esas olarak Afrikalı-Amerikalı topluluklara hizmet vererek Maryland'de on beş yıl geçirmiştir. 1926'da *America* dergisinin yazı işleri heyetine katılmış ve 1934'te ırklararası anlayışı geliştirmeyi amaçlayan *Katolik Irklararası Konseyi*'ni kurmuştur. Üç yıl sonra papanın dikkatini kendisi üzerine çeken kitabı yayımlamıştır.[1]

1. Muhtemelen bu kitabı tartışan *Civilta cattolica*'daki bir makale vasıtasıyla: M. Barbera, "Giustizia tra le 'razze'", CC 1937 IV, s. 531-38. Lafarge'ın adı 1932 yılında *L'Osservatore romano*'da yayımlanmış ve komünistlerin Afrikalı-Amerikalıları kazanma çabaları üzerine *America* dergisi için yazmış olduğu bir makale hakkında

Birlikte oturduklarında papa Amerikalı rahibe çok şaşırtıcı bir görev verir. O, papanın günün en yakıcı meseleleri olarak gördüğü iki şey, ırkçılık ve Yahudi düşmanlığı üzerinde gizli olarak bir Papalık bildirisi hazırlayacaktır. Hitler'in birkaç ay önce Roma'ya yapmış olduğu ziyaret papanın hâlâ aklındadır ve 1937'de yayımlamış olduğu Papalık bildirisinde ırkın yüceltilmesini mahkûm eden sözlerinin artık yeterli olmadığını düşünmektedir. Yeni bir Papalık bildirisi fikri üzerinde düşünürken doğru insanın tam da o sırada Roma'yı ziyaret etmekte olduğunu öğrenmiştir. Şaşırmış olan Amerikalıya onu kendisine Allah'ın göndermiş olduğunu söyler.

Lafarge bu işin üstesinden gelebileceğinden şüphesi olduğunu ileri sürer. Fakat papa ısrar eder. "Sen sadece eğer papa olsaydın bu konuda ne diyeceğini söyle bana" der ve ele alınmasını istediği konular ve Lafarge'a rehberlik edecek ilkeler hakkında bir taslak çizmeye koyulur.

"Seninle konuşmadan önce aslında bunları Peder Ledochowski'yle ele almalıydım. Ama böyle de ortada bir problem olmayacağını düşünüyorum" der.

Papa bunu söylerken pek dürüst değildir çünkü Cizvit generalin buna olumlu yaklaşmayacağını bilmektedir. Daha da anlamlı olan bir şey, papanın bu konuyu Kardinal Pacelli ve bütün genel sekreterlik bürosundan gizli tutmasıdır. O normalde uzmanları Papalık bildirilerini hazırlayan Vatikan bürolarına da danışmış değildir.

O pazar papayla görüşmesinden ve onun Amerikalı Cizvit'e verdiği görevi öğrenmesinden sonra Ledochowski İngilizce "Papa delirmiş!" der.[2]

Ertesi günü Ledochowski Lafarge'la görüşür. Amerikalının endişesini –Lafarge bir arkadaşına "Şaşkın bir vaziyetteyim... Sanki kafama bir kaya parçası düştü" demiştir– fırsat bilen Ledochowski iki tecrübeli Cizvit'in daha ona yardım etmesi önerisinde bulunur.

Lafarge birkaç gün sonra Paris'e geldiğinde iki meslektaşı kendisine katılır ve üçü bütün yaz boyu *Humani generis unites* ("İnsanlığın Birliği Üzerine") adıyla tanınacak Papalık bildirisi üzerinde çalışırlar. Papanın Lafarge'ı Birleşik Devletler'deki ırkçılığa karşı eserinden ötürü seçmiş olmasına karşılık Ledochowski onun iki

bilgi veren bir yazıda geçmişti: "Diventeranno communisti i Negri", *OR*, 5 giugno 1932, s. 4. Ailesi üzerine ayrıntılar Eisner 2013'te bulunabilir.

2. Cizvit generalin tepkisini *La Civilta cattolica*'nın envanteri yapılmamış olan arşivlerinde bulunmuş ve Sale 2009'da zikredilmiş olan bir belgeden öğreniyoruz.

meslektaşını –kırk altı yaşındaki Alman Gustav Gundlach'la altmış dokuz yaşındaki Fransız Cizvit Gustav Desbuquois'yı– çok farklı nedenlerle tercih etmiştir. Ledochowski, Yahudileri Kilise'nin ve Avrupa uygarlığının düşmanları olarak görmektedir ve papanın tüm Avrupa'yı kaplayan Yahudi karşıtı dalgayı yavaşlatmasını engellemek için elinden geleni yapacaktır. Gundlach ve Desbuquois'nın papalık bildirileri üzerinde çalışma konusunda daha önceki tecrübeleri ve Vatikan'la yakın bağları vardır. Onlar keskin bir bakışla kendisinin tecrübe eksikliğini fark eden Lafarge'ı dar sınırlar içinde tutmaya yardımcı olacaklardır.

Roma'da Gregoryen Üniversitesi'nde ahlak felsefesi profesörü olan Gustav Gundlach, Yahudiler konusunda en ileri gelen Cizvit uzmanlardan biridir. 1930'da alanında bir otoriteyi teşkil eden Alman ilahiyat ansiklopedisi *Lexikon für Theologie und Kirche*'de Yahudi karşıtlığıyla ilgili maddeyi yazmıştır. Bu maddede o iki tür Yahudi karşıtlığını birbirinden ayırmıştır. Ona göre Kilise'nin öğretilerine aykırı olan birinci tür Yahudi karşıtlığı Yahudilere "sadece ırksal ve ulusal yabancılıkları"ndan ötürü karşı çıkmaktaydı. Kilise'nin benimsediği ikinci tür ise "halkın Yahudi kesiminin sahip olduğu aşırı ve zararlı etkisi"nden dolayı Yahudilerle mücadele etmekteydi.[3]

Eylülde üç adam hazırladıkları metin taslağını tamamlarlar ve derhal papaya göndereceğini düşünerek bu metni Ledochowski'ye gönderirler. Fakat Ledochowski onun yerine metnin kısaltılmış bir versiyonunu Enrico Rosa'ya gönderir. Papanın on yıl önce İsrail'in Dostları Derneği'ni feshetmek için kendisine başvurduğu, o sırada *La Civilta cattolica*'nın müdürü olan bu Rosa idi. Fakat Pius'un Yahudilere karşı tutumu şimdi Rosa'nınkinden uzaklaşmaktaydı.

3. Gundlach'a göre birinci tür Yahudi karşıtlığı ırk ayrımı fikirlerine dayandığı için Hıristiyan değildi. Buna karşılık "ikinci tür Yahudi karşıtlığına, ekonomi, siyaset, tiyatro, sinema, basın, bilim ve sanat alanlarında halkın Yahudi kesiminin gerçekten zararlı etkisiyle ahlaki ve yasal vasıtalarla mücadele ettiğinde, izin vardı". Gundlach onların en tehlikeli olanlarının liberal, toplumla daha bütünleşmiş olan Yahudiler olduklarını ileri sürmekteydi çünkü "çoğu ahlaki nihilizme kendini kaptırmış ve herhangi bir ulusal veya dinsel bağı olmayan bu insanlar uluslararası Bolşeviklik dünyasında olduğu kadar dünya plütokrasisi içinde de çalışmakta, böylece anavatanından kovulmuş olan Yahudi halkının ruhunun en karanlık çizgilerini harekete geçirmekteydiler". Kilise sevgi ve merhametiyle her zaman Yahudilerin haksızca zulme uğramalarına karşı çıkmış fakat Avrupa toplumunu Yahudilerin zararlı ekonomik ve entelektüel etkisinden korumaya yönelik tedbirleri de uzun zamandan beri desteklemiştir. Yazının İngilizce çevirisi Passelecq ve Suchesky 1997, s. 47-49'da bulunmaktadır. Lafarge'ın papa ve Ledochowski'yle buluşmalarına ilişkin anlatımım Passelecq ve Suchecky'nin mükemmel çalışmalarına dayanmaktadır. Eisner 2013'e bkz.

Lafarge'a başvurmak suretiyle papa Rosa'yı devreden çıkarmıştı. Bununla birlikte Papalık bildirisinin taslak metni şimdi onun masası üzerinde bulunmaktaydı.

Yahudi meselesinde görünüşe göre görüşünün değişmiş olmasına karşılık papa Rosa'nın gazetesinde ortaya konmakta olan Yahudi düşmanı zararlı akımı dizginlemek üzere de hiçbir şey yapmamıştı. Hitler, Almanya Yahudilerini dehşete düşürüp Avusturya, Macaristan, Polonya ve diğer Avrupa ülkeleri Yahudilerin haklarını kısıtlamak üzere yasalar çıkarırken sayfaları daha önceden Vatikan genel sekreterliği tarafından görülen ve onaylanan *La Civilta cattolica* bütün bunları teşvik etmekteydi.

Mayıs 1937'de *La Civilta cattolica* tanınmış bir Yahudi düşmanı olan ünlü İngiliz Katolik yazar Hilaire Belloc'un eserini öven "Yahudi Meselesi ve Siyonizm" adlı bir makale yayımlar. Makale daha başında ana görüşünü ortaya koyar: "Dünyaya hâkim olma zihniyetleri ve devrimci hareketlerdeki ağırlıklı rollerinden ötürü Yahudilerin yıkıcı bir unsur oldukları apaçık bir gerçektir." Gazetenin onaylayarak belirttiğine göre Belloc Yahudiliği "içine nüfuz ettiği organizmada bir tahriş ve tepki meydana getiren yabancı bir cisim"e benzetmektedir. Eski bir rahip ve tanınmış bir faşist olan Giovanni Preziosi, Cizvit gazetenin bu uzun makalesinden memnundur. Preziosi uzun zamandan beri Mussolini'yi Katolik İtalya'yı Yahudi tehdidine karşı korumak üzere bir kampanya düzenlemeye teşvik etmekteydi ve ona göre *La Civilta cattolica*'daki bu makale o kadar mükemmeldi ki kendisi "Yahudi altınına karşı duydukları sevgiden dolayı Yahudi tehlikesinin varlığını inkâr eden İtalyanlara onu hediye etmek"" istemekteydi.[4]

Gazete Belloc'un hükümetlerin Yahudileri büyük Hıristiyan topluluklardan ayırması gerektiği yönündeki teklifini büyük bir coşkuyla desteklemekteydi.[5] Yahudileri, "hâkimiyetlerini tüm dün-

4. Starr 1939, s. 118'de zikredilmektedir. 27 Mayıs'ta Torino'nun *la Stampa* gazetesi toplumu Yahudi tehlikesine karşı uyaran önde gelen bir Yahudi karşıtı makalede Belloc'un kitabındaki bu satırları olduğu gibi vermiştir: "Il numero e il denaro", *La Stampa*, 27 maggio 1937, s. 1. Bu makale, gazeteden kesilmiş ve Vatikan genel sekreterlik ofisinde muhafaza edilmiştir: ASV, AESI, b. 1031, fasc. 717, f. 88r.

5. Cizvit gazete daha sonra seçkin bir Hollandalı Katoliğin, Hermann De Vries'in yeni çıkan önemli bir kitabını, *Israel, son passé, son avenir*'ini tartışmaktadır. De Vries sürgünden sonra Yahudilerin tarihsel olarak bir ülkeden kovulup diğer bir ülkeye gittiklerinde tekrarlanan beş dönemden geçtiklerini yazmaktadır. Onlar önce iyi karşılanmakta, sonra onlara müsamaha gösterilmektedir. Üçüncü dönemde onlar zenginleşmekte ve bu etraflarındaki insanlarda kıskançlık duygularına yol

yaya yaymak" için devrimleri kışkırtma "ikili oyun"u içinde yer alarak yüksek finansı ve komünizmi kontrol etmekle suçlamaktaydı. Gazeteye göre Yahudiler doğaları gereği dünyaya hâkim olmak amacında olduklarından asla içinde yaşadıkları ülkeye sadık olamazlardı. Bundan dolayı onlar gerek farmasonluğun gerek Milletler Cemiyeti'nin en coşkulu destekçileri olmuşlardı. Kısaca yayımlanmadan önce Vatikan tarafından ciddi bir biçimde incelenen yazı Yahudilerin Hıristiyanları köleleri yapmaya çalıştıklarını ileri sürmekteydi.[6]

Böylece Mussolini'nin haziran ayında ortaya çıkacak olan İtalya Yahudilerine saldırısından önce gelen aylarda *La Civilta cattolica* Yahudi tehdidi ve ona karşı harekete geçmenin gerekliliği konusunda uyarıda bulunarak bu saldırının hazırlanmasına yardımcı olmuştu. Gazete kısa bir süre önce yayımlanmış çok sayıda Yahudi düşmanı kitabın öneminden de okurlarını haberdar etmiştir. Şubat 1938'de Gino Sottochiesa'nın *İsrail'in Maskesi Altında* adlı kitabı hakkında kaleme alınmış olan bir kitap eleştirisi "sağlam Katolik inancına sahip bir insan" olarak tanıtılan bu yazarın yanlış bir izlenimini düzeltmektedir: Bu izlenim *La Civilta cattolica*'nın Yahudi tehdidinin ele alınmasında sadece bir "sevgi ve Yahudileri Hıristiyanlığa davet etme" çağrısında bulunduğudur. Oysa gazete uzun süreden beri hükümetlerin Yahudi ırkına karşı önleyici tedbirler alması üzerinde de ısrar etmektedir.[7]

La Civilta cattolica bu tutumunda yalnız değildi. Yahudi karşıtı kampanyanın başlamasından önceki aylarda İtalyan Katolik basınının büyük bir kısmı hükümeti harekete geçmeye davet etmekteydi.

---

dır. Bu durum halkın onlara karşı ayaklanmasına sebep olmakta, bu da beşinci bir döneme, onları ortadan kaldırma veya ülkeden kovma girişimine yol açmaktadır.

6. "Laquestione giudaica e il sionismo", CC 1937 II, s. 418-31.

7. CC 1938 I, s. 460. Bir sonraki ay *La Civilta cattolica* Yahudilerin dünyaya hâkim olma arzularına karşı uyarısını yeniler. O, "aslında derin bir biçimde bozuk bir din olan" mevcut Yahudilik ile Hıristiyanlığı doğurmuş olan iyi Yahudiliğin zıddıdır. Gazete, "Yahudiliği bir anarşi kaynağı ve dünya için büyük bir tehlike yapan gerçek ve derin nedenin... onun mali ve siyasi olarak dünyaya hâkim olma yönündeki ölümcül deliliği olduğu" konusunda okurlarına bilgi verir. Yahudilere karşı savunmacı eylem zorunludur. En iyi yol papaların merhamet ve sevgiyle "ihtiyat ve uygun önlemlerden meydana gelen karışımı, yani zamanımıza uygun düşen bir ayrımcılık biçimini izlemektir" Bir sonraki ay, gazete, okurlarına "Yahudilerin her devirde ve şimdi sahip oldukları gücü sürekli olarak kötüye kallanmaları ve İsa'ya, onun dinine ve Katolik Kilisesi'ne karşı duymuş oldukları nefretle halkın haklı tiksinmesini üzerlerine çekmeleri konusunda bilgi verir: "La 'teoria moderna delle razze' impugnata da un acattolico", CC 1938 III, s. 62-71, 68. sayfadan alıntı.

Üyesi olarak yirmi bin papaza sahip olan Ulusal İtalyan Roma Katolik Derneği'nin resmi yayın organı olan *L'Amico del clero* (Ruhban Sınıfının Dostu) özellikle etkiliydi.

Monsenyör Nazareno Orlandi tarafından yazılmış olan "İtalya'da Yahudi İstilası" adlı 1938 ilkbahar tarihli bir makale alışılan inkârla başlamaktaydı: "Hıristiyanlar olarak bizler Yahudi düşmanı değiliz ve de olamayız." Monsenyör Orlandi Nazilerin kan saflığı inancına dayanan Yahudi düşmanlığının reddedilmesinin gerekli olmasına karşılık "savunmacı Yahudi düşmanlığı"nın "siyasette, ekonomide, gazetecilikte, sinemada, ahlakta ve tüm kamusal hayatta Yahudi istilası"na karşı verilen savaşta sadece meşru değil aynı zamanda zorunlu olduğunu açıklamaya geçmekteydi. Hükümetin uyanıklığı sayesinde işlerin İtalya'da başka yerde olduğu kadar kötü olmamasına karşılık "bizim içimizde de kumanda mevkilerinin çoğunun kendilerine fırsat verildiği takdirde muhtemelen diğer milletlere o kadar başarılı bir biçimde yaptıkları şeyleri bize de yapacak olan Yahudilerin elinde bulunduğu kesin"di. Sözünü ettiğimiz aylarda pazar ayinlerine katılan milyonlarca insanın kürsülerden duydukları şeylerin neler olduğu hakkında elimizde bulunan kayıtlar sınırlı, bu konuda yapılan çalışmalar hemen hemen yok derecesinde olmakla birlikte onların bu sözünü ettiğimiz karanlık uyarıların yeniden paketlenmiş versiyonları olmamaları şaşırtıcı olacaktır.[8]

Haziran ortasında Lafarge ve meslektaşları Paris'te gizlice papalık bildirilerinin taslağını kaleme alırken *La Civilta cattolica* kısa bir süre önce Macaristan'da çıkarılmış olan Yahudi karşıtı yasalar üzerine uzun, coşkulu bir makale yayımlar. Gazete şunları yazar: "Macaristan'da Yahudilerin sistemli bir tarzda ortak bir biçimde harekete geçmiş tek bir örgütleri yoktur. Fakat Yahudi ulusunun içgüdüsel ve bastırılamaz dayanışması, onların dünya hâkimiyeti yönündeki Mesihçi arzularını harekete geçirme konusunda işbirliği yapmalarında yeterli olmaktadır." Böylece yazara göre Macar Katoliklerinin Yahudi karşıtlığı "kaba, bağnaz" türden değildi, daha az "ırkçı"ydı ama "ulusal geleneklerin ve Macar halkının gerçek özgürlük ve bağımsızlığının ürünü olan bir savunma hareketi"ydi.[9]

8. Monsenyör Orlandi'nin makalesi "L'invazione ebraica anche in Italia" (*L'Amica del Clero*, cilt 20, sayı 3, 1938) Miççolo 1988, s. 68'de geniş olarak alıntılanmaktadır.
9. Mario Barbera, "La questione dei giudei in Ungheria", CC 1938 III, s. 146-53. 12 Nisan 1938'de Budapeşte'deki Papalık temsilcisi, Pacelli'ye, orada serbest meslekler, maliye ve iş dünyası alanlarında Yahudilerin katılımlarına kotalar getiren yeni yasalar üzerine bir rapor göndermişti. Endişelenen temsilci yeni yasanın 1919'dan

14 Temmuz'da Mussolini, İtalya'nın önde gelen gazetelerinden biri olan *Giornale d'Italia*'da yayımlanan bir beyanatıyla İtalya Yahudilerine karşı saldırısını başlatır. Mussolini'nin yönetiminde hazırlanan *Irkbilimcilerin Manifestosu*, tanınmamış yirmi beş yaşındaki bir antropolog, Guido Landra tarafından kaleme alınmış ve bazıları ünlü, bazıları öyle olmayan karışık bir bilim insanları grubu tarafından imzalanmış bir dizi iddiadan meydana gelmekteydi.[10] Manifesto, faşist rejimin yeni ırk kuramını ortaya koymaktaydı. İtalyan halkının Ari ırkına mensup olduğunu, uygarlığının da Ari olduğunu ve "şüphesiz saf bir İtalyan ırkının var olduğu"nu söylemekteydi. Gelecekle ilgili kötü bir işaret olarak İtalyanlar için "açık bir biçimde ırkçı olduklarını ilan etme"nin zamanının gelmiş olduğunu belirtmekteydi. Rejimin o zamana kadar yapmış olduğu her şey, manifestoya göre, özü itibariyle ırkçılıktı. Bir yandan "İtalya'da ırk meselesinin tümüyle biyolojik bir bakış açısından ele alınması gerektiği"ni söylemekte, öte yandan bununla tam bir tutarsızlık içinde "ancak bunun İtalyan teorilerine Alman ırkçılığını sokmak anlamına gelmediği"ni iddia etmekteydi.[11]

Tarihçiler Mussolini'nin neden İtalyan Yahudilerine karşı bir kampanya açmaya karar verdiğini tartışmışlardır. Margherita Sarfatti yıllarca Mussolini'nin hem sevgilisi hem güvendiği akıl hocası olmuştur.[12] Mussolini'nin aile hekimlerinin birkaç tanesi Yahudi'ydi

---

sonra Katolikliğe geçerek din değiştirmiş ve vaftiz edilmiş olan bütün Yahudileri, doğuşlarında vaftiz edilmiş olan çocuklarıyla birlikte Yahudi olarak kabul ettiğine dikkati çekmiştir. Macaristan'da Katolik üniversite öğrencilerinin çoğunluğunun ait olduğu Üniversite Öğrencileri Derneği, yönetmeliklerine "vaftiz edilmiş Yahudileri ve onların çocuklarını koşulsuz olarak Macar kabul etmediği"ni belirten bir madde eklemiştir. Mayıs başında Kardinal Pacelli, büyükelçiye endişelerini paylaşan bir mektup yazmıştır. "1919'dan sonra meydana gelmiş olan Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmelerin samimi olmadığı yönündeki bu son derece genel yargı, tuhaf, keyfi ve Macar halkının cömertlik ruhuna aykırı görünmektedir." Pacelli mektubunu şöyle bitirmiştir: "Özellikle Macar ulusunun haklı çıkarlarını korurken bu hükümetin Yahudilere karşı aşırı sert önlemler almaması ve Macar Katoliklerinin bu koşullarda bu konuda makul ölçülülük göstermesi ümit edilmektedir": ASV, AESU, b. 77, fasc. 57, ff. 6r-9v, Angelo Rotta, nunzio, a Pacelli, Budapest, 12 aprile 1938; a.g.e., ff. 10r-10v, Pacelli a Rotta, 8 maggio 1938.

10. Maiocchi 2003; Bottai 2001, s. 125; Gillette 2001, 2002a, 2002b.

11. 18 Temmuz'da diplomatik bir akşam yemeğinde Bottai (2001, s. 125), Mussolini'ye manifesto konusunu açar. Mussolini büyük bir heyecanla "İnsanların dünyaya Dante, Machiavelli, Rafael, Michelangelo'yu veren bır ırkın Afrika kökenli olduğunu söylemelerini duymaktan bıktım" der.

12. Cannistrato ve Sullivan (1993, s. 218-19) Mussolini'nin hayat hikâyesini yazan en ünlü Fransız yazarı Sarfatti'nin Mussolini'yi savaş sonrasında genç savaş gazile-

ve "ırk" kampanyasını ilan ettikten sonra Mussolini yeni bir de dişçi bulmak zorunda kalacaktır.[13] Mussolini daha önce Nazilerin ırkla ilgili üstünlük iddialarını da ciddiye almamıştı. 1932'de Yahudi Emil Ludwig'e verdiği mülakatta herkes tarafından bilinen sözü söylemişti: "Bugün biyolojik olarak saf ırkların var olduğunun gösterilebileceğine hiçbir şey beni inandıramaz."[14]

Birçok tarihçiye göre Mussolini'nin kampanyasının zamanlaması –Hitler'in Roma'yı ziyaret etmesinden hemen iki ay sonra– bir rastlantı değildi. Onların görüşü Hitler'in, ziyareti esnasında Mussolini'ye eğer dostluklarını gerçekten sağlamlaştırmak istiyorsa iki rejim arasındaki en açık farklılığı ortadan kaldırması ve Yahudilere savaş ilan etmek zorunda olduğunu söylemiş olduğudur. O sırada İtalya'nın Büyük Britanya büyükelçisi olan Dino Grandi'nin verdiği açıklama budur. Bu açıklamaya göre Hitler Mussolini'yi Katolik Kilisesi'ne karşı verdiği savaşına katılmaya da ikna etmeye çalışmıştır. Duçe bunu reddetmiş fakat Nazilerin Yahudi düşmanı kampanyasına katılmayı kabul etmiştir.[15]

Grandi'nin açıklamasından şüphe etmemiz için nedenlerimiz vardır. Bu nedenler arasında onun, savaştan sonra, yani Nazi ittifakını hiçbir zaman desteklememiş olan Grandi'nin faşizmin her türlü kusurunun suçunu Nazilerin üzerine yıkmak istediği bir dönemde yazılmış olması gelmektedir. Ama bu Mussolini'nin Yahudi düşmanı kampanyasının zamanlamasının Hitler'in ziyaretiyle bir ilişkisi olmadığı anlamına da gelmemektedir. Mussolini Nazi liderliğini

---

ri tarafından gerçekleştirilecek ulusalcı bir devrimi savunma fikrine götürmede en büyük etkisi olan tek insan olduğunu söylemektedirler. Mussolini ilk kez başbakan olduğunda Sarfatti İtalya'nın yeni Sezar'ı olabileceği konusunda ikna etmede yardımcı olmuştur. Milza 2000, s. 257, 354. Mussolini üzerine Sarfatti'nin etkisiyle ilgili olarak Urso 2003'e de bkz.

13. Festorazzi 2010, s. 96; Navarra 2004, s. 68.

14. Ludwig 1933, s. 69-70. Fakat 1937 Eylül'ünde Almanya'yı ziyaretinden ve Führer'le sıkı ittifakından sonra İtalyan Yahudileri Mussolini'nin Hitler'in Yahudi karşıtı kampanyasını taklit edebileceğinden endişelenmeye başlamışlardır. İtalyan Yahudilerinden telaşlı başvurular alan Ciano Almanların kendisiyle bu meseleyi hiç konuşmadıklarını kaydetmiştir. "İtalya'da bir Yahudi karşıtı kampanyayı başlatmanın bizim menfaatimize olacağına da inanmıyorum. Burada böyle bir problem yok. Onların sayıları az ve birkaç istisna hariç onlar iyi insanlar": Ciano 2002, s. 32. Şubat 1938'e kadar geç bir tarihte Mussolini İtalya dışişleri bakanlığına hükümetin Yahudi karşıtı bir kampanya planladığını inkâr eden bir not göndermiştir: DDI, dizi 8, cilt 8, s. 162, "Nota s. 14 dell'informazione diplomatica", 16 febbraio 1938.

15. Grandi 1985, s. 443-44. Fakat Rauscher (2004, s. 225) Mussolini'nin 1937'de Almanya'yı ziyareti esnasında Hitler'e yakında İtalya'da Yahudi karşıtı yasalar çıkaracağını bildirdiğini ileri sürmektedir.

etkilemek istemekteydi ve onun hiçbir şeyin İtalya Yahudilerini hedef tahtasına koyması kadar onları memnun etmeyeceğini düşünmüş olduğuna şüphe yoktur.[16]

Haziran sonunda Mussolini'nin manifestosunu yayımlayan *La Civilta cattolica* onun İtalyan ırkçılığının "özü itibariyle İtalyan" olacağı ifadesini memnuniyetle karşılar. Fakat gazete manifestonun cümlelerinin yeterli derecede açık olmamasından endişe duyar. Bazıları onları tek bir insanlığın olduğu yönündeki Katolik öğretisine ters düşen bir Nazi kavramı olan kana tapmayı destekleyen bir şey olarak yorumlayabilirler. Gazete manifestonun "Yahudilerin İtalyan ırkına ait olmadıkları" cümlesi üzerinde bir yorum yapmaz.[17] Haberi veren *L'Osservatore romano* bu cümleyi alıntılar ama üzerinde tek bir eleştiri kelimesi sarf etmez. Bu arada çok sayıda gazete *La Civilta cattolica*'nın yazarlarından biri tarafından kaleme alınmış ve manifesto hakkında olumlu bir yorumda bulunan 17 Temmuz tarihli bir makalenin bir kısmını veya bütününü yeniden yayımlar.[18] İtalya'nın ana Katolik gazetesi *L'Avvenire d'Italia* bu gazetelerden biridir. Dört gün sonra onun yayın yönetmeni Raimondo Manzini bu gazetenin sayfalarında bir "İtalyan ırkçılığı"na olan desteğini dile

16. Birçok çalışma Mussolini'nin 1938 yılındaki Yahudi karşıtı kampanyasının nasıl ortaya çıktığı meselesini tartışmaktadır. Fabre (2005), Mussolini'nin her zaman Yahudi karşıtı olduğunu ileri sürmektedir. Fakat De Felice (1981, s. 312-13) onun hiçbir zaman gerçek bir Yahudi karşıtı olmadığını, sadece Etiyopya savaşıyla birlikte uluslararası bir Yahudi komplosunun kendisine karşı örgütlendiğine ikna olduğunu, bunun üzerine "siyasi" Yahudi karşıtlığı yoluna girmiş olduğunu savunmaktadır. Başka bakış açıları için bkz. İsrael 2010, s. 159-70; Matard Bonucci 2008 ve Vivarelli 2009, s. 748.

17. CC 1938 III, s. 275-78.

18. *Civilta cattolica*'nın yazarı Peder Angelo Brucculeri'ydi. Brucculeri'nin yeni ırk politikasına övgüsünü yeniden basan diğer Katolik yayınlar arasında Venedik piskoposluğunun haftalık dergisi *La Settimana religiosa* vardır: Pern 2011, s. 200-1

19 "Il fascismo ei problemi dalla razze", *OR*, 16 iuglio 1938, s. 2. Brucculeri'nin makalesi için bkz. Miccoli 1988, s. 871. Manzoni 1960'tan 1978'e kadar *L'Osservatore romano*'nun yayın yönetmeniydi: De Cesaris 2010, s. 139. Roma Katolik Kilisesi'nin Yahudi düşmanlığını benimsemesi hararetli bir biçimde tartışılmıştır. Çok sayıda insan Kilise'nin din temelli "Yahudi karşıtlığı"yla Yahudi soykırımına götüren ırk temelli "Yahudi karşıtlığı" arasında keskin bir çizgi çizmeye çalışmaktadır. Bu tartışmayı Kertzer 2001'de ele aldım. Bu yıllarda *La Civilta cattolica* ve İtalyan Katolik basınının geri kalanı genel olarak Yahudilere bir "ırk" olarak göndermede bulunmaktadır. 1938 Paskalya yortusu için yazmış olduğu bir mektupta Venedik patriği Kardinal Adeodato Piazza Yahudileri İsa'yı öldürmekten kolektif olarak sorumlu bir 'ırk' olmakla suçlamıştır. Onun iddiasına göre yeryüzüne dağılmaya mahkûm edilmiş olan Yahudiler masonluktan Bolşevikliğe kadar en karanlık mezheplerin içine girmişlerdir: Perin 2011, s. 216-27.

getirir. Manzini bundan sonra on sekiz yıl *L'Osservatore romano*'nun editörü olarak görev yapacaktır.[19]

14 Temmuz akşamı saat 7.15'te, yani manifestonun yayımlanmasından sadece saatler sonra Nazi Partisi'nin gazetesi *Völkischer Beobachter*'in Roma muhabiri heyecan verici haberi Almanya'ya bildirir. Alman gazeteci şunları söyler: "Irkçılık meselesi üzerindeki bu beyanatın gösterdiği şey, nasyonal sosyalizm ile faşizmin bu alanda da aynı görüşte olduklarıdır. Bu günden itibaren 140 milyon insan aynı dünya görüşünü *(weltanschauung)* savunmaktadır."[20] Ertesi gün Alman gazeteleri İtalya'nın yakında Nazi örneğini izleyen kendi Yahudi karşıtı yasalarını ilan edeceği ümidini ifade ederek bu haberi neşeyle verirler.[21]

Sahne arkasında hatılı sayılır bir çalışmadan sonra Yahudi karşıtı kampanya güçlü bir şekilde başlar. Mussolini rejimin propaganda işlerinden sorumlu olan halk kültürü bakanına bu görevi vererek kampanyayı yakından izler. Faşizme sempatileri olduğu bilinen profesörlere adlarını kampanyanın destekçileri olarak ilan etmeleri rica edilir. Irkçı edebiyata ayrılan kütüphaneler kurulur ve yirmi bin ırkçı fotoğraftan meydana gelecek bir arşiv planlanır. Irk gerçeği üzerine geniş bir okur kitlesini hedefleyerek yazacak bir grup akademisyen görevlendirilir. *La Difesa delle razza* (Irkın Savunması) adını alacak ve ırkçı kuramları teşvik edecek yeni resimli popüler bir derginin çıkarılması özel bir önem taşımaktadır.[22]

Varsayılan tehlikeli Yahudi tehdide karşı harekete geçen Mussolini nihayet papanın temsilcilerinin, özellikle Peder Tacchi Venturi'nin kendisine yaptıkları uyarıları dikkate almıştır. Fakat

19. "İl fascismo e i problemi della razza" OR, 16 luglio 1938, s. 2. Bruccoli'nin makalesi için bkz. Miccoli 1988, s. 871. Manzini 1960'dan 1978'e kadar *L'Osservatore romano*'nun editörüydü.; De Cesaris 2019, s. 139. Roma Katolik kilisesinin Yahudi karşıtlığını benimsemesi ateşli bir tartışma konusudur. Çok sayıda insan kilisenin din temelli "Yahudi karşıtlığı"yla Holocaust'a götüren ırk temelli "Yahudi karşıtlığı" arasında keskin bir ayrım yapmaya çalışmaktadır. Ben bu tartışmayı Kertzer 2001'de ele aldım. *La Civilta cattolica* ve İtalyan Katolik basının geri kalanı bu yıllarda bir bütün olarak Yahudilere bir "ırk" olarak atıfta bulunmaktaydı. Tipik bir örnek vermek gerekirse 1938 Paskalya'sında Venedik patriği Kardinal Adeodata Piazza Yahudileri İsa'nın öldürülmesinden kolektif olarak sorumlu olan bir "ırk" olarak suçlamıştır. Ona göre dünyada belli bir yerde kalmayıp sürekli olarak dolaşmaya mahkum olan Yahudiler masonluktan Bolşevikliğe kadar en karanlık mezheplere katılmışlardır. (Perin 2011, s. 216-17'den alıntı).

20. Bir hükümet gizli telefon dinlemesi bu konuşmayı yakalamıştır: ACS, MCPG, b. 156, gizli telefon dinlemesi, n. 5102, Roma 14 iuglio 1938. Konuşma Almancadır.

21. Alman basınının İtalyan Papalık masasına bildirilen yeni İtalyan ırk kampanyasıyla ilgili coşkusu ASMAE, AISS, b. 102, "Servizio speciale", Monaco, 15 iuglio 1938'de bulunabilir.

22. ACS, MCPG, b. 151, ministro di cultura popolare a Mussolini, 19 iuglio 1938.

papanın kendisi İtalya'da Yahudi tehdidi konusunda herhangi bir endişe işareti göstermemektedir. Onu en çok meşgul eden tehlike, Nazilerin yarattığı tehdittir.

Mussolini, papanın Alman ırkçılığını benimsemesine karşı çıkacağından endişe duymakta haklıydı. Fakat onun buna karşı aleni olarak konuşmasını engelleyebileceğine inanmak için de nedenleri vardı. Kararlı davrandığı ve kendi ırkçılık türünü Nazilerinkinden ayırdığı takdirde papanın sonunda kendisini destekleyeceğini düşünmekteydi. Faşist ırkçılığı Nazi ırkçılığından ayırmak için gösterilen çabalar ırk manifestosunda kendini gösteren söz cambazlıklarını açıklamaktadır. Ayrım hiçbir şeyin Mussolini'yi Hitler'i taklit ettiği suçlaması kadar öfkelendirmeyeceğinden ötürü önemliydi.

Mussolini papanın Almanların ırkçı ideolojisine karşı olmasına karşılık Yahudilerin haklarını kısıtlamayı amaçlayan devlet politikası konusundaki görüşlerinin çok daha az açık olduğunu biliyordu. Duçe hiç şüphesiz Yahudi karşıtı kampanyasına halkın desteğini sağlamak için Yahudi tehdidi üzerine Kilise'nin kendi uyarılarına güvenmekteydi.

Mussolini her şeyden önce papanın Kilise'nin kendilerinden yararlandığı kayırmalara ne kadar çok bağımlı olduğunu biliyordu. Hitler'i Kilise adına etkilemeye çalışmak da içinde olmak üzere onların bazıları ana konularla ilgiliydi. Pius'un zararlı gördüğü kitapların yayımlanmasının engellenmesi gibi başka bazıları daha küçük şeylerdi ama onlar da papa için önemliydi. Bununla ilgili bir örnek, sözünü ettiğimiz dönemde hiç şüphesiz papanın aklındaydı.

Mayıs ayı sonunda Pius, Sezar Borjiya hakkında yeni resimli bir biyografinin gazete kulübelerinde ucuz bir fiyatla ve tefrika hâlinde satışa çıkarılacağını öğrenmişti. Sezar Borjiya, Vatikan'ın geniş olarak araştırılmasını istemediği bir konuydu. O, 1475 yılında doğmuş, on sekiz yaşındayken kardinal yapılmıştı. Babası Papa VI. Aleksandr idi. Yirmi yaşlarının başında kardinal takkesinden vazgeçen Sezar Borjiya askeri bir lider olmaya yönelmişti. Karısından iki, başka kadınlardan çok daha fazla çocuğu olmuştu.[23] Papa Ciano'dan bu biyografinin bütün nüshalarının ortadan kaldırılmasını istedi.[24]

23. İlginç olan bir şey şudur: 1933'te Mussolini'yle mülakat yapan Emil Ludwig, Mussolini'yi yakından gördükten sonra onun Sezar Borjiya'yla olan benzerliği üzerinde düşünmüştü: "Şimdi o, masada tam karşımda oturuyordu. Bir keresinde bir Roma sarayında resmini gördüğüm Romagna'nın kahramanı, paralı askerlerin komutanı Sezar Borjiya siyah bir takım elbise giymiş ve yine siyah bir kravat takmış olarak bana sanki dirilmiş gibi geldi": Ludwig 1933, s. 23.

24. Papanın talimatları Pacelli vasıtasıyla Borgongini'ye iletilmiştir. Papa Borji-

Mussolini'nin damadı, kitabın gazete kulübelerinde tefrika hâlinde satılmak üzere olan yayınının durdurulmasını emreder. Hükümet sadece biyografinin okur kitlesinin sayısını dramatik olarak azaltacak tek, kalın bir ciltte yayımlanmasına izin verecektir.[25] Fakat Vatikan kısa süre içinde Ciano'nun emrine rağmen kitabın gazete kulübelerindeki satışının devam ettiğini öğrenir. Papanın talimatı üzerine büyükelçi Borgongini 13 Haziran'da Ciano'yla görüşür. Emrinin yerine getirilmemiş olmasına öfkelenen Ciano telefonunun ahizesini kaldırır ve bakanın kendisi o sırada şehir dışında olduğundan halk kültürü bakanlığının ikinci adamıyla görüşür.

Galeazzo Ciano.

Ciano ona "Rizzoli (yayıncı Angelo Rizzoli) düşünülebilecek en İtalya karşıtı, faşizm karşıtı, Katoliklik karşıtı insandır" der. Kitabı "Yahudiler tarafından hazırlanmış korkunç bir spekülasyon" olarak niteler. Daha önce Borgongini Ciano'ya biyografinin yazarı

ya daha önce Vatikan'ın sıkı sansür çabalarının konusu olmuştu. 1934'te papa VI. Aleksandr'ı bütün çürümüşlüğü içinde resmeden *Caterina Sforza* adlı bir oyunun nisan ayında Roma'da gösterileceğini öğrenmiştir. Onu durdurmak için Tacchi Venturi'yi göndermiştir. Hükümet oyunun birinci sahnesini tümüyle çıkartmış ve Kilise'yi tahkir eder gibi görünen ikinci sahneyi de köklü bir şekilde budamıştır: ASV, AESI, pos. 855, fasc. 549, ff. 4r-24r.

25. ASV, ANI, pos. 47, fasc. 2, ff., 124r-129r.

olan Gustave Sacerdote'un Yahudi olduğunu söylemiştir. Demek ki Rizzoli'nin bir derse ihtiyacı vardır. Ciano telefonda konuştuğu adama "Dizini onun boğazına daya ve ona unutamayacağı bir dayak at" der.[26]

Görüşmeden bir hafta sonra Ciano, Sezar Borjiya'nın biyografisinin sadece popüler ucuz tefrikasının değil, kitabın kendisinin de yasaklanmış olduğunu bildirir. Ertesi hafta Kardinal Pacelli kendisine bir teşekkür notu yazar.[27]

Achille Starace'nin demir elli yönetimi altında Mussolini'nin rejimin erkeksiliğini gösterme kampanyası tam gaz devam etmektedir. 30 Haziran'dan 2 Temmuz'a kadar diktatör, faşist partinin liderliğinin yılmaz ruhu ve sertliğini göstermeyi amaçlayan ve basın tarafından üzerinde çok yayın yapılan atletizm olaylarına başkanlık eder. Roma'ya çağrılan taşranın faşist parti yöneticileri bir dizi "sınav"a katılırlar. Bunlar gülünç olanlardan –partinin şişko kodamanlarının tahtadan yapılmış atlar üzerinden sırıkla atlama denemeleri– tehlikeli olanlara –yan yana havaya dikilmiş bir dizi süngü üzerinden atlama– uzanmaktadır. Amerikan büyükelçisi, Mussolini kendilerini seyrederken "iki yarışmacının pek başarılı olmayan sonuçlarla süngülerin meydana getirdiği duvarın ilerisine düşmemeleri"ni anlatmaktadır. İtalyan gazeteleri bir alev çemberinin içinden balıklama atlayan kahraman Achille Starace'nin bir fotoğrafını basmışlardır.[28]

Bu sırada tatsız bir olay Mussolini'nin İtalya'nın büyüklüğüyle ilgili planlarını bir süre için engeller. Clara Petacci gitgide daha çok kıskançlık nöbetlerine yakalanmaktadır. Clara bu şüphelerinde hak-

26. A.g.e., ff. 132r-134r, Tacchi Venturi a Tardini, 15 giugno 1938.

27. Borgongini'ye gönderilmiş olan Pacelli'nin mektubu böyle iyi bir haberin alınmasından duyulan mutluluğu ifade etmekteydi: ASV, ANI, pos. 47, fasc. 2, ff. 135r-136r, Pacelli a Borgongini, 22 giugno, 1938. Katolik Eylem, polisi Kilise'nin ahlaka aykırı gördüğü kitaplar, dergiler, oyunlar ve filmler konusunda uyararak önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Ülke çapındaki bu örgüt, piskoposların ahlak sekreterliklerine ahlaka aykırı eserlerin polisin dikkatinden kaçmamasını sağlamak üzere bir muhbirler ağını nasıl çalıştırmak gerektiği üzerine ayrıntılı talimatlar göndermiştir: ASV, AESI, pos. 773, fasc. 356, ff. 104r-115r. Yayıncı Rizzoli'ye gelince, o varlığını sürdürecek ve bir yayıneviyle kitapçı imparatorluğunu yaratmaya gidecek ve savaş sonrası yıllarda Kilise'yle yine anlaşmazlığa düşecek, 1960'ta Federico Fellini tarafından çevrilecek, *L'Osservatore romano* tarafından mahkûm edilecek ve başlangıçta İtalya'da sansür edilecek olan bir film, *La Dolce Vita*'yı (Tatlı Hayat) yapacaktır.

28. NARA, M1423, reel 1, n. 991, William Philipps to U.S. secretary of state, Washington, "Physical Fitness Tests for High Fascist Party Officials", July 7, 1938.

sız da değildir çünkü onun Palazzo Venezia'daki dairesinde kaldığı günlerde bile Mussolini zaman zaman eski sevgililerinin bazılarıyla buluşmaya devam etmektedir. Clara çok öfkelenir. Onu yatıştırmak için Mussolini günde birkaç kez kendisine telefon eder. Temmuz ayı boyunca hemen her gün kuşluk vakti ayrılıp öğleden sonra geri dönmek üzere Clara'yla birlikte gizlice Ostia plajına giderler.[29]

Yeni ilan edilmiş ırk kampanyasının sonuçlarını takip etmek Mussolini'nin damadına kalmıştır. 20 Temmuz'da Ciano papanın tepkisini öğrenmek üzere İtalya büyükelçisi Pignatti'yi Vatikan'a gönderir. Bundan iki gün önce papa bir grup rahibeye hitap ederken yine "abartılmış ulusçuluk"tan şikâyet etmiştir.

Pignatti Kardinal Pacelli'ye "papanın krallık hükümeti tarafından planlanan Yahudi karşıtı kampanyaya muhalefet etmek üzere karşı tedbirler almayı" düşünüp düşünmediğini sorar.

Kardinal bağlayıcı şeyler söylemez; papanın onun hakkında aleni olarak düşüncesini belirtmek üzere bir planı olmadığını söylediğini belirtir. Kendisi de Yahudi karşıtı kampanyaya karşı bir şey söylememektedir.

Pignatti "abartılmış ulusçuluk" derken papanın neyi kastettiğini sorar. Bu tür yorumların yeni ırk politikasının bir eleştirisi olarak yorumlanabileceğini belirtir.

Pacelli hemen papanın böyle bir niyeti olmadığı, sözlerinin esas olarak diğer ülkelerdeki Katolikleri hedeflediği, onların kendi ülkelerindeki ulusalcı ideolojilerle fazla özdeşleşmemelerine yönelik uyarılar olduğu konusunda kendisini temin eder.

Pignatti, Katolik öğretinin ırkların varlığını kabul etmek zorunda olduğunu ileri sürer.

Kardinal Pacelli buna dolaylı bir cevap verir. Kilise yasalarının çok açık olduğunu söyler. Vaftiz edilmiş insanlar Katolik olarak kabul edilmek durumundadırlar. Mussolini'nin planladığı Yahudi karşıtı önlemler her neyseler onların sadece gerçekten Yahudi olanlarla sınırlı tutulması Kilise için hayati önem taşımaktadır.[30]

---

29. Petacci 2010, s. 131, 370.

30. Pacelli Pignatti'ye özellikle Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş bir Katolikle bir başka Katolik arasındaki evlenmeyi engellemek için hiçbir şeyin yapılmaması gerektiğini söyler. Pacelli'nin endişelenmesi için neden vardır çünkü 1935 Nüremberg yasaları Almanya'da böyle bir tedbiri tesis etmiştir. Pacelli Kilise'deki evlenmelerin medeni olarak geçerli olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirten Lateran Antlaşması'nın ilgili maddesini zikreder ve Ciano'ya "Kilise hukukunun başka herhangi bir mülahazayı göz önüne almaksızın vaftiz edilmiş insanlar arasındaki evli-

Altı gün sonra Pignatti, ırk kampanyasını doğrudan kendisiyle tartışmak üzere Castel Gandolfo'da papayla görüşür. Papa fizik olarak daha zayıf görünmektedir fakat gücünün epey bir kısmını toplamıştır. Bacaklarındaki ağrıyı azaltmak için lastik çoraplar giymektedir ama günlük masajlara artık ihtiyacı yoktur. Özel hekimi her sabah kendisini muayene etmek üzere Roma'dan arabasıyla gelmektedir; fakat artık bir önceki yaz olduğu gibi gecelerini orada geçirme gereğini duymamaktadır. Papanın çok uzun süre yaşayabileceğiyle ilgili bir hayali yoktur fakat masasının başında ölmek istemektedir.[31]

Pignatti görüşmeden memnundur. Sözünün yanlış yorumlanmaya müsait olduğunu söyleyerek "abartılmış ulusçuluk"u mahkûm etmesinden ötürü papayı hafifçe azarlar. Cevap olarak papa İtalya'yı kastetmediği yönündeki Pacelli'nin açıklamasını tekrarlar.

Bundan sonra papa kendi şikâyetini dile getirir. İtalyan hükümetinin Doğu Afrika'da İtalyan bölgelerindeki Protestanlara imtiyazlı muamelelerde bulunduğu şeklinde rahatsız edici raporlar almaktadır. Pignatti'ye bunun sadece Katoliklik için değil, Protestanların Afrika'da İngiliz ajanları olarak faaliyette bulunmalarından ötürü İtalya için de kötü olduğunu söyler.[32] Papa ayrıca Katolik Eylem'in siyasete karıştığıyla ilgili en son suçlamalardan duyduğu endişeleri dile getirir. "Tanrı'ya her gün Bay Mussolini'nin Katolik Eylem'e dokunmaması için dua ediyorum" der ve sözlerine "Katolik Eylem'e dokunmadığınız sürece papadan istediğiniz şeyi elde edebilirsiniz" cümlesini ekler.[33]

Görüşmeden bir hafta sonra Pignatti'nin uyarısını duymazlıktan gelerek papa "abartılmış ulusçuluk" üzerine saldırılarını yeniden başlatır. Roma Dini Yayma Koleji'nin iki yüz öğrencisine hitap ederken eleştirisini bir adım daha ileri götürür. Öğrencilere bir tek büyük insan ırkı olduğunu söyler ve Mussolini'yi son derecede kızdıracak bir yorumda bulunarak "İtalya'nın niçin Almanya'yı taklit etmeye gittiğini kendimize sorabiliriz" der.[34]

---

liklerin geçerli olduğunu kabul ettiğini" hatırlatır: ASMAE, AISS, b. 102, Pignatti al ministro degli affari esteri, 20 iuglio 1938.

31. ASMAE, APSS, b. 40, Pignatti, "Notizie sulla salute del Pontefice", telespresso n. 1818/678, 11 iuglio 1938. Pucci, papanın sağlığıyla ilgili tasvirini kısa bir süre önce papayı ziyaret etmiş olan Pacelli'yle sohbetine dayandırmıştır.

32. DDI, dizi 8, cilt 9, n. 336, Pignatti a Ciano, 26 iuglio 1938.

33. A.g.e., n. 337, Pignatti a Ciano, 26 iuglio 1938.

34. "La parola del Sommo Pontefice PİO XI agli alunni del Collegio di Propaganda Fida" *OR*, 20 iuglio 1938, s. 1. CC 1938 III, s. 371-76'da yeniden yayımlanmıştır.

Fakat en sert sözlerini gözdesi olan Katolik Eylem hareketini savunmaya ayırmıştır: "Katolik Eylem'e vurmama konusunda sizi uyarıyorum ve kendi iyiliğiniz için size yalvarıyorum; çünkü Katolik Eylem'e vuran papaya vurmuş olur ve papaya vuran da ölür."

Her şeyden çok Hitler'i taklit ettiği suçlamasından öfkelenen Mussolini hiçbir İtalyan gazetesinin papanın konuşmasını yayımlamamasını emreder.[35] Ciano papanın büyükelçisi Borgongini'ye papanın bu saldırılara devam etmesi durumunda aralarında büyük bir uçurum doğacağını söyler. Ciano "Borgongini'yle çok açık konuştum" diye hatırlamaktadır. "Ona bizim ırkçılığımızın vaatlerini ve amaçlarını açıkladım." Büyükelçi yine papanın sözlerinin önemini azaltmaya çalışır. Pius sadece İtalyan ırkçılığının uygun sınırlar içinde kalacağından emin olmak istemektedir. Ciano memnun olmuştur: "Borgongini bana ikna olmuş göründü ve kendisinin son derecede Yahudi karşıtı olduğunu söyledi" der.[36]

31 Temmuz'da İtalya büyükelçisi papanın son sözlerini şikâyet etmek için Kardinal Pacelli'yi görmeye gider. Papa hem eleştirilerine devam edip hem de Kilise'nin rejimle yapıcı ilişkilerini sürdürmesini bekleyemez. Pacelli Mussolini'nin üzüntülerini papaya iletmeye söz verir. Pignatti Pacelli'nin kendi tarafında olduğunu düşünmektedir fakat papanın onun tavsiyelerini dikkate alacağından şüphelidir.[37]

Pacelli daha sonra Paris başpiskoposu Kardinal Verdier'ye XI. Pius'la ilişkisini açıklarken "İşbirliği bazen zordu" diyecektir. Papa hiç kimseyi, hatta kendi genel sekreterini bile dinleyen bir insan değildir veya o kendisine böyle gelmektedir. Pacelli "Duygulu tabiatım bundan müteessir olmaktaydı; fakat onun beni sevdiğini biliyordum ve bu düşünce beni teselli ediyordu" demiştir. Daha sonra Verdier'ye bu zaman zaman gergin ilişkinin bir başka örneğini verir. Bir seferinde o kadar bunalmıştır ki farkına varmadan yumruklarını

35. ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 732, f. 19r.

36. Ciano 2002, s.113 (30 Temmuz 1938). Borgongini, İtalya'nın Vatikan büyükelçisine Kilise'nin ortaya çıkan "melezlerin her iki ırkın kusurlarını bir araya getirdiği için" her zaman ırklararası evlilikleri teşvik etmediğini söylemiştir. Yahudi karşıtı kampanyaya gelince, papayı rahatsız eden şey hükümetin Yahudilere karşı harekete geçme projesi değil, İtalya'nın Katolikliği kabul etmiş olanlara Yahudilermiş gibi davranma konusunda Almanya örneğini izlemesidir. Piegnatti buna doğrudan bir cevap vermez, sadece İtalyan ırk kampanyasının Nazilerinkinden farklı olacağı konusunda papanın temsilcisini temin etmekle yetinir: ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 728, ff. 46r-48r, Borgongini a Pacelli, 2 agosto 1938. Ertesi gün Borgongini bu konuşmayı doğrudan papaya anlatır.

37. ASMAE, AISS, b. 115, Pignatti a Ciano, 31 iuglio 1938.

"hemen hemen şiddetle" papanın masası üzerine indirmiştir. Ona genel sekreter olarak görevine devam edemeyeceğini söylemiştir: "Bu beni mutlu etmiyor ve ben acı çekiyorum" demiştir.

Büyükelçi Bonifacio Pignatti (sağda) Galeazzo Ciano'yla, Mayıs 1939.

"Papa soğuk bir şekilde bana baktı ve asla unutmayacağım şu sözleri söyledi: "Senin ve benim tek bir görevimiz var: iyinin politikasını yapmak." Pacelli etkilenmiştir. "Ne olağanüstü bir cevaptı! Sinirlerimin yarattığı zayıflıktan utanarak papanın ayaklarına kapandım ve beni affetmesini istedim. Kutsal Peder şefkatle beni ayağa kaldırdı ve kucakladı." Resmi gözünün önüne getiren Verdier "Quelle tableau" (Ne tablo!) der.[38]

Yahudi karşıtı kampanyaya papanın verebileceği zarardan endişelenen Pignatti yardımı olabilecek bir insana başvurur. 4 Ağustos'ta güneydeki Sorrento Yarımadası'na bir yolculuk yapar. Yakınlarda geçirmiş olduğu bir hastalıktan iyileşme safhasında bulunan Peder Ledochowski burada Cizvit bir ikametgâhta kalmaktadır. Pignatti daha sonra olayı şöyle açıklayacaktır: "Cizvitlerin generalini görmeye gittim çünkü o, geçmişte... Avrupa'nın başına gelen bütün kötülüklerin kaynağı olduğuna inandığı Yahudilere karşı dinmek bilmeyen nefretini benden saklamamıştı."

38. Pepin 1977, s. 62'de zikredilmektedir.

Büyükelçi, Ledochowski'nin konu hakkında geniş bilgisi olduğunu ve kendisinin davasına karşı da son derece sempatiyle baktığını görür. Cizvit, "Peder Rosa bana papanın anlamadığını söyledi" der. Hastalığı sırasında papa Tanrı'ya kendisini yanına alması için dua etmiştir ve bunun sonucu olarak Kilise bugün ciddi bir bunalım geçirmektedir. "Pius mantıklı düşünmemekte, mantığının sesini dinlemek de istememektedir." Kardinal Pacelli tamamen şaşırmış bir vaziyettedir. "Papa onu artık eskiden olduğu gibi dinlemiyor. Planlarını dikkatli bir biçimde ondan saklıyor ve yapmak istediği konuşmalar hakkında onunla konuşmuyor."

Ledochowski papanın etrafındaki insanların onun durumu daha da kötüleştiği takdirde ne olacağından korkuya düştüklerini belirtir[39] ve büyükelçiden papanın atıp tutmalarının Kilise'nin faşist rejimle iyi ilişkilerini tehlikeye atmasına izin vermemesini ister.

Pignatti papanın konuşmalarını görmezlik gelemeyeceklerini çünkü yabancı basının, özellikle Fransız basınının onun sözlerini kötüye kullandığını ve tüm dünyada "bütün müminlerin ortak babalarının zihinsel olarak çöküntü içinde olduğunu bilmeyen" Katoliklerin bu sözlere önem verdiklerini belirtir. Papanın sözleri "İtalya'ya karşı onu hem ahlaki hem de fiziki olarak tehlikeye atan bir nefret dalgasına" yol açmaktadır.

Ledochowski bu görüşü kabul eder. Ufukta bir bunalım görünmektedir. Büyükelçiden gizlilik sözü aldıktan sonra düşüncesini belirtir. "Bir çare bulmak için zorunlu olan her şeyin yapılmasını gerektirecek kadar büyük bir tehlikeyle karşı karşıyayız."[40]

Cizvit'in kafasındaki "çare"nin ne olduğu açık değildir. Fakat bundan sonraki haftaları papanın faşist ırk politikasını suçlamasını, Nazileri kızdırmasını veya Yahudilere herhangi bir ümit vermesini engellemek için elinden gelen her şeyi yapmakla geçirecektir.

39. Ledochowski "yakın tarihte aklını kaybeden bir papa örneğinin yaşanmadığı"nı belirtir: ASMAE, Gab. B. 1186, Pignatti a Ciano, 5 agosto 1938.
40. Aynı yer.

Yirmi Üçüncü Bölüm

Gizli Anlaşma

Temmuz 1938'de Avusturya'da kırk bin Yahudi devlet tarafından toplanır ve "koruyucu gözetim" altına alınır. Fransa Almanya'ya karşı Çekoslovakya'yı savunma taahhüdünü yeniden ilan eder. Almanlar buna Fransa'yla olan sınırlarına askeri birlikler göndererek cevap verirler. Bunları daha sonra tam bir askeri seferberlik takip eder.

Ağustosun başında, savaşa doğru giden bu korkutucu gelişmelerin ortasında İtalyan hükümeti bir dizi Yahudi karşıtı yasa çıkararak ırkla ilgili manifestosunu uygulamaya koyar. Bu yasalardan ilki İtalya'da dünyaya gelmemiş olan bütün Yahudilerin İtalyan okullarına devam etmelerini yasaklamaktadır. *La Civilta cattolica* okurlarını bu önlemle ilgili olarak bilgilendirir ve hükümetin gerekçesini yayımlar: Bu gerekçe dikkat çekecek bir biçimde gazetenin kendisinin Yahudi tehdidiyle ilgili daha önceki uyarılarına benzemektedir. Buna göre gerçek bağlılıkları başka Yahudilere olduğundan ötürü Yahudilerin içinde yaşadıkları ülkeye sadık olmaları mümkün değildir. Yahudilik hem Bolşevikliğin hem de farmasonluğun arkasında bulunmaktadır ve bin İtalyan'dan ancak birinin Yahudi olmasına karşılık Yahudiler çok sayıda üst mevkii ellerinde tutmaktadırlar. Bu duruma tahammül edilemez.[1]

4 Ağustos 1938'de papa, Giovanni Montini'yi yanına çağırtır. Birkaç sene önce Mussolini'yi mutlu etme çabasıyla Montini'yi ulusal Katolik Eylem Üniversitesi kurum papazlığından almıştır. Fakat 1937'nin sonunda ona itibarını iade etmeye karar vermiş ve

1. CC 1938 III, s. 377-78.

onu Pacelli'nin iki yardımcı sekreterinden biri yapmıştır. Bu karar Montini'yi bir çeyrek yüzyıl sonra Aziz Peter'in tahtına oturtacak olan yolu açmıştır. Şimdi Pius ondan Yahudiler ve Katolik Eylem'le ilgili papanın pozisyonunu ortaya koyacak bir mektup kaleme almasını istemektedir.

Ertesi gün Montini mektubu Pius'a teslim eder ve Pius onu dikkatle gözden geçirir. Mektup Yahudilerle ilgili olarak papanın devletin "meşru çıkarlarını savunma yönünde uygun tedbirleri alma sorumluluğu"na müdahale etme niyetinde olmadığını ama Mussolini'nin Hıristiyan sevgi ve şefkatinin izin verdiğinden daha ileriye geçmeyeceğini ümit ettiğini belirtmektedir. Katolik Eylem konusunda ise papa onun üyelerini Faşist Parti'den ihraç etme tehditlerine karşı çıkmaktadır. Katolik Eylem'in sadece dinsel gayeler peşinde koştuğu ve bunun Faşist Parti'nin üyeliğiyle bir çatışma içinde olmadığı üzerinde ısrar etmektedir.

Kardinal Pacelli Mussolini'yi öfkelendirmemesi için papayı bir kez daha bu mektubu göndermekten vazgeçirir. Bunun yerine Tacchi Venturi papanın düşüncelerini Mussolini'ye şahsen iletecektir.[2]

Papanın Katolik Eylem'le ilgili en son üzüntüsü kuzeydoğuda bulunan Bergamo şehrinden aldığı bir rapordan kaynaklanmaktadır. Bu rapora göre bölge faşistleri bir Katolik Eylem kulübüne saldırmışlardır. Kardinal Pacelli bu şikâyeti Pignatti'ye aktardığında büyükelçi çok sinirlenir. Vatikan ne beklemektedir? Faşist eylemciler papanın ırk kampanyasına karşı eleştirilerine öfkelenmişlerdir. Aslında bunun arkasından daha kötü şiddet olaylarının gelmesi mümkündür.[3]

İki gün sonra faşist basının papayı ırkçılığı eleştirmeye ikna eden kişinin kendisi olduğu yönündeki suçlamalarından sinirlenen Kardinal Pizzardo büyükelçiyle görüşür. Pignatti'yi papayla ırkçılık meselesini hiç konuşmadığı konusunda temin eder. Konuşmaları daha sonra Katolik Eylem'le ilgili gerilim konusuna döner. Pignatti onunla ilgili bir çözüm teklif eder. Eğer örgüt resmi üyelik uygulamasından vazgeçerse gerilimi yumuşatma konusunda epey

2. ASV, AESI, pos. 1007c, fasc. 695, ff. 707-75r, "Progetto di una lettera del S. Padre a Mussolini circa Ebrei e Azione Cattolica", agosto 1938.

3. Pignatti'yi yatıştırmak isteyen Pacelli ona papanın Tacchi Venturi'yi tam o sırada bir mesajla Mussolini'ye göndermiş olduğunu söyler. Mesaj, Katolik Eylem'e karşı gösterilen bir süre önceki şiddet olayından ötürü şikâyette bulunmakla birlikte bunu saygılı bir biçimde ve "Duçe'ye karşı büyük hayranlık ve saygının ifade edilmesiyle" yapmaktadır: ASMAE, AISS, b. 102, Pignatti a Ciano, 6 agosto 1938.

mesafe alınması mümkündür. Pizzardo bu konuda karar verme yetkisinin papaya ait olduğunu belirterek kendisini bağlamaz. Pignatti Pizzardo'nun papayı Katolik Eylem'i savunma konusunda cesaretlendirdiğinden şüphelenmektedir. Yardım için kime başvurması gerektiğini bilmektedir. Görüşmeleriyle ilgili raporunda Pignatti "Herkes tarafından bilindiği üzere Kardinal Pizzardo'yla kötü ilişkiler içinde bulunan Kardinal Pacelli Katolik Eylem'in bugünkü örgütlenme tarzına karşı özel bir aşkı olmadığından bu konuda müttefik olarak onu kazanmaya çalışacağım" diye yazar.[4]

Papanın tecrit edilmesinin bir başka işareti o hafta *La Civilta cattolica* rejim hakkında övücü bir yazı yayımladığında ortaya çıkar[5]. Pignatti mutludur. Yahudilere karşı kampanyaya gelince, Pignatti Ciano'ya Cizvitlerin sempatisinin açık bir biçimde Mussolini'ye yöneldiğini söyler. Ama bir uyarıda bulunur: İtalya gazeteleri bu olayı yüksek sesle bütün dünyaya ilan etmeyi bırakmalıdırlar. Cizvitler, papaya karşı çıkan insanlar olarak gösterilmelerine izin veremezler.[6]

Ciano Mussolini'ye papanın bundan sonra ne diyebileceğini tahmin edemeyeceğini söylediğinde Duçe'nin keyfi kaçar. "Onun güçlerini küçümsemiyorum" der, "ama o da benimkileri küçümsememeli". Papa yedi yıl önce Katolik Eylem'le ilgili kavgalarında dersini almamış mıydı? "Benim bir işaretim bu ulustaki bütün kilise düşmanlığının zincirinden boşalması için kâfidir " diye uyarıda bulunur.[7]

Faşistlerin en faşisti olan Roberto Farinacci, geçmişte olduğu gibi şimdi de Mussolini'nin papa üzerine baskı yapmasına yardımcı olma konusunda son derecede isteklidir. O, idare merkezi Cremona olan *İl Regime fascista* gazetesinin sayfalarında ırk kampanyası hakkındaki eleştirilerinden ötürü XI. Pius'u alenen kınar.[8]

4. Pignatti'nin 8 Ağustos 1938 tarihli raporundan. Casella 2010, s. 268-69'da zikredilmektedir.

5. Yazı "Faşizmin, birini veya bir şey taklit ettiğini söylemek basit olarak saçmadır... Onun, zamanın İtalyan ırkçılığı için uygun olduğunu kimse inkâr edemez" sözleri de içinde olmak üzere Yahudi karşıtı kampanyayı haklı çıkaran Mussolini'den uzun uzun alıntılar yapar. Gazete Duçe'nin sözleri üzerine herhangi bir yorum yapmaz: CC 1938 III, s. 376-78.

6. Pignatti "ustası oldukları gizli eylemleri yapma imkânına kavuştuklarında" Cizvitlerin en başarılı olduklarını söyler: ASMAE, AISS, b. 102, Pignatti a Ciano, 7 agosto 1938.

7. Fakat papanın etrafında bulunanların ona ulaşmaya başladıklarına inanan Ciano daha iyimserdir. O günle ilgili olarak günlüğüne şunları yazmıştır: "Irk meselesine gelince, şimdi problemlerin gerçek verilerini bilen papa boyun eğmeye başlıyor."

8. Farinacci papayı ırk kampanyasını eleştirmeye ikna edenin Kardinal Pizzardo

Derhal papanın yardımına koşan Cremona piskoposu, Farinacci'ye uzun bir mektup gönderir. Papanın faşist ırk programını hiçbir zaman eleştirmek gibi bir niyeti olmadığını belirtir. "Irkçılık"a karşı çıkarken papa sadece Nazilerin benimsemiş olduğu putperest ideolojiyi mahkûm etmek istemiştir. "Ve herhangi bir Katolik yazar İtalyan Katolik Eylem'in ilke olarak ırkçılığı kabul edemeyeceğini ileri sürdüğünde" o yalnızca Alman ırkçılığını kastetmektedir; yoksa İtalyan ırkçılığından söz etmemektedir. Papa şüphesiz İtalya Yahudilerinin kendisine karşı bir tehdit meydana getirdiği İtalyan ırkının sağlıklı bir savunmasını mahkûm etmemektedir. Eğer halk, papa ve Kilise'nin ırk kampanyasına karşı oldukları şeklinde yanlış bir görüşe kapılmışsa bunun nedeni hiç şüphesiz "faşist karşıtlarıyla Yahudilerin, faşizme düşmanlıkları lehine papanın sözlerini çarpıtmalarında bir çıkarlarının olması"dır.[9]

Farinacci gazetesinde bu mektuba cevap verir. Mussolini'nin Yahudi karşıtı kampanyayı başlatırken sadece Kilise'nin öğretilerini takip etmiş olduğunu açıklar: "Uluslararası bir örgüte bağlı olan Yahudiler tüm dünyada kendilerinin faşist karşıtı, dolayısıyla hem İtalya karşıtı hem de Katolik karşıtı olduklarını ilan etmişlerdir. Bu papanın biraz Yahudi yanlısı zaafları varsa da diğer papaların ırk problemini ele alırken faşizmin selefleri oldukları inkâr edilemez. Bugün de çok sayıda kardinalin, papanın ve L'*Osservatore romano*'nun bu konudaki tutumunu paylaşmadığı konusunda sizi temin ederim."[10]

Farinacci ateşe körükle giderken papa Katolik Eylem konusunda daha önceki bunalımda yaptığı gibi gene bir anlaşmaya arabuluculuk yapması için Tacchi Venturi'ye başvurur. Cizvit, yanında papanın düşüncelerini kaydettiği bir muhtırayı getirerek 8 Ağustos'ta Duçe'yle görüşür. Muhtırayı yüksek sesle okur ve kendisiyle papanın görüşlerini tartıştıktan sonra muhtırayı Mussolini'nin yanında bırakır.

---

olduğunu söyler. 3 Ağustos'ta Mussolini'ye yazdığı bir mektupta bu suçlamayı tekrarlar. Mektubunu "Sayın Başkan, papanın annesinin bir Yahudi olduğu doğru mu?" sorusuyla bitirir. Sonra sözlerine şunu ekler: "Eğer bu doğruysa ne eğlenceli!": ACS, CR, b. 33, Roberto Farinacci, direttore, Il regime fascista, Cremona a Mussolini, 3 agosto 1938. Farinacci papanın Yahudi olduğuna dair iddiayı muhtemelen o sırada bu tür hikâyeleri yazan Alman basınından almıştır.

9. ASV, AESI, pos. 1060, fasc. 749, ff. 14r-21r, Monsignor Giovanni Cazzani, vescovo di Cremona, a Farinacci, 17 agosto 1932.

10. ASV, AESI, pos. 1060, fasc. 749, 22r-26r, Farinacci a Cazzani, 18 agosto 1938.

Muhtırada iki "çok ciddi" konunun papayı rahatsız ettiği söylenmektedir. Birincisi Katolik Eylem'in içinde kendini bulduğu "ıstırap verici" durumdur. İtalyan basını, örgüte yönelik iftiralarla doludur ve bazı bölgelerde onun sadece liderleri değil üyeleri de tacize uğrama tehdidi altındadır. Ülkenin birçok bölgesinde Faşist Parti'nin üyelerine partide kalmak istiyorlarsa Katolik Eylem'in üyeliğinden vazgeçmek zorunda oldukları söylenmektedir. Papa Mussolini'ye şunun söylenmesi talimatını vermiştir: "Temmuz 1931'in zor günlerinde olduğu gibi bugün yedi yıl sonra da Tacchi Venturi'yi tam güvenimize sahip temsilcimiz olarak size gönderiyoruz. İnanıyoruz ki o sizi ve sizi başımıza gönderen Efendimizi nasıl anlamamız gerektiğini bilecektir." Papa Mussolini'nin yardımcı olacağını düşünmesi durumunda bir çözüm bulmak üzere kendisiyle şahsen görüşeceğini de sözlerine eklemiştir.

Muhtırada ortaya konan "ıstırap verici" konulardan ikincisi "Yahudi meselesi"yle ilgilidir. Pius "Biz meşru menfaatlerini savunmak üzere bu konuda uygun tedbirleri almasının ulusun hükümetinin yetkisi dahilinde olduğunu kabul ediyoruz ve niyetimiz buna karışmak değildir" demektedir. Fakat Mussolini'nin Hıristiyan duygusuna hitap etmeyi ve onu insanlığa ve Hıristiyanlığa aykırı türden tedbirler almaya karşı uyarmayı de görev bilmektedir. Bundan sonra Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş olanlar ve Kilise'nin tanıdığı muafiyetle Katoliklerle evlenmiş olan Yahudilerle ilgili konuya geçmektedir. Mussolini'ye Lateran Antlaşması'na göre bu evliliklerin geçerli olup olmadığını belirleme yetkisinin sadece Kilise'ye ait olduğunu ve bu hakkı ihlal etmek üzere Mussolini'nin hiçbir şey yapmaması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Pius Kilise'nin ve hükümran oldukları alanlarda papaların "İsrail oğullarını dizginlemeye özen göstermelerine ve onların kötülüklerine karşı koruyucu tedbirler almalarına karşılık onlara hiçbir zaman kötü muamelelerde bulunmadıklarını hatırlatarak sözlerine son vermektedir. Paskalya yortusundan önceki cumanın güçlü litürjisi Yahudileri "hainler" olarak adlandırmaktaysa da Pius papaların Dünyanın Kurtarıcısı olan İsa'nın Yahudilerin arasından çıktığını hiçbir zaman unutmamış olduklarını belirtmektedir.[11]

Tacchi Venturi Mussolini'yle görüşmesinde bütün bunları tartışır, sonra Duçe'nin onun ricalarına gösterdiği tepkiyle ilgili olarak

11. Fabre (2012, s. 109-10) Tacchi Venturi'nin kâğıtları arasında bulunmuş olan bu metni yayımlamış ve analiz etmiştir: ARSI, TV, f. 2143.

papayı bilgilendirir. Papa Venturi'yi 12 Ağustos Cuma günü akşamı bir başka muhtırayla tekrar Duçe'ye gönderir. Bu kez Venturi tartışmaya başlamalarından önce okuması için papanın metnini Mussolini'ye verir: Papa Mussolini'nin üzerinde anlaşılmış olan sınırlar içinde kaldığı sürece Katolik Eylem'e karşı bir harekete geçme niyetinde olmadığını duymaktan memnun olmuştur ve Mussolini'nin "İsraillilere karşı göstermeyi arzu ettiğini belirttiği ılımlılık ve makullük ruhu" da kendisini cesaretlendirmiştir. Papanın metni bundan sonra Yahudileri bir daha zikretmemekte, dikkatini tümüyle Katolik Eylem'le ilgili endişeleri üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Papa Katolik Eylem tartışmasını barışçıl bir sonuca götürmek üzere yeni bir anlaşmaya erişilebileceğini ümit etmektedir; fakat bu ancak Mussolini'nin üç adımı atması, yani Faşist Parti'nin Kilise düşmanı Bergamo şubesi başkanını görevden alması, faşist parti üyelikleri ellerinden alınmış olan Katolik Eylem'in mensuplarına eski haklarını geri vermesi ve Katolik Eylem'le ilgili faaliyetlerinden ötürü hükümetteki işlerini kaybedenlerin tekrar eski görevlerine getirilmesiyle mümkün olabilecektir.

Papa adına konuşan Tacchi Venturi Mussolini'ye "Sayın Duçe, bunlar olmaksızın bizim serinkanlı konuşmalarımızın maalesef 1931'deki konuşmalarımızla aynı mutlu sonuçları veremeyeceğine inanıyorum" der. Sözlerini Kilise'nin kendisini desteklemesinin onun için ne kadar değerli olmuş olduğunu Mussolini'ye hatırlatmakla bitirir. İtalya'nın Etiyopya'daki zaferi Kilise'nin bu desteğinin önemli katkılarından biri olmuştur. Papanın temsilcisi "kozmopolit faşist düşmanlığının bu dünyadaki ve cehennemdeki bütün güçlerinin kendisini ortadan kaldırmak için bir şey yapamayacaklarını" belirterek Vatikan'ın faşist rejime verdiği desteğin ne kadar büyük bir hayati öneme sahip olduğunu belirtir.[12]

Yeni ırk öğretisinin ilan edilmesinden bu yana hemen hemen bir ay geçmiştir. Tüm dünyada Yahudiler bundan sonra neyin geleceği konusunda son derece gergin bir bekleyiş içindeyken hâlâ İtalya'nın Yahudi karşıtı tutumunun fazla pratik bir sonucu olmayacağını ümit etmektedirler. İtalya'nın 46.000 Yahudi'si ülkenin büyük ölçüde kuzeyinde ve Orta İtalya'daki şehirlerde yaşamaktadır. En büyük Yahudi topluluğu 11.000 kişiyle uzak ara Roma'da bulunmakta, onu 7.000 kişiyle Milano ve yaklaşık 5.000 kişiyle kuzeydoğuda yer alan

12. ASV, AESI, pos. 1007c, fasc. 695, ff. 37r-39r, "Nota da me presentato al-Duce la sera di venerdi 12 agosto", Tacchi Venturi, 12 agosto 1938.

liman şehri Trieste takip etmektedir. Yahudiler genel nüfusa nispetle çok daha eğitimlidirler ve İtalyan halkının yarısının çiftçi olmasına karşılık tarımla uğraşan bir Yahudi bulmak zordur. Bununla birlikte İtalya Yahudilerinin tümü hâli vakti yerinde insanlar olmaktan da uzaktır. Nüfus sayımında onların en büyük kısmının mesleğinin "ticaret" olduğunu söylenmekle birlikte bu terim züğürt sokak satıcılarından zengin tüccarlara kadar herkesi içine almaktadır. Roma'nın Yahudi topluluğu zengin değildir. Mensuplarının çoğu hayatta kalmak için Yahudi hayır derneklerine muhtaçtır.[13]

Zengin veya fakir, İtalyan Yahudileriyle ilgili olarak Mussolini ırk retoriğini eyleme geçirme konusunda maalesef çok ciddidir. Fakat İtalyanların çoğu üzerinde tam bir şaşkınlık yaratan Yahudi düşmanı bir haçlı seferi için halkın coşkusunu harekete geçirmesinin kolay olmayacağını da bilmektedir. Eğer papa aleni olarak kendisine karşı çıkarsa bu, bu kampanyayı ciddi olarak akamete uğratabilir.

Papanın Cizvit temsilcisinin ertesi gün Kardinal Pacelli'ye gönderdiği üç sayfalık daktilo edilmiş belgenin başlığı şudur: "Son haftalarda bozulmuş olan Papalık ile İtalyan hükümeti arasındaki iyi uyumu yeniden tesis etmek amacıyla Ekselansları saygıdeğer Mussolini'yle Peder Tacchi Venturi arasında 16 Ağustos 1938 akşamı mutlu bir biçimde varılmış olan anlaşmanın üç noktası." Mussolini metni dikte etmiş, Tacchi Venturi yazmıştır. Maddeler, papanın bir önceki hafta Duçe'ye teklif etmiş olduğu noktaları yakından takip etmektedir.

Anlaşmanın üç noktasından ilki Yahudilerle, ikincisi Katolik Eylem'le ilgilidir. İkinci nokta Katolik Eylem'in faaliyetlerine rahatsız edilmeksizin tam olarak izin verileceği ve Faşist Parti'nin üyeliğini kaybeden tüm insanların bu üyeliği geri alacaklarını taahhüt etmektedir. Üçüncü noktada Mussolini Bergamo'daki partinin başını görevinden uzaklaştırmayı kabul etmektedir.

Peder Tacchi Venturi'nin Yahudilere yapılacak muameleyle ilgili olarak Mussolini'yle anlaşması, birinci noktada "Irkçılık ve Yahudilik Meselesi" başlığı altında ifade edilmektedir. Mussolini yeni Yahudi karşıtı yasaların papaların kendilerinin yüzyıllar boyu Yahudilere uyguladıkları yasalardan daha sert olmayacağını taahhüt

13. Sarfatti 2006, s. 19-41; Sarfatti 2005, s. 67-68; 1938'e gelindiğinde İtalya'da yaşayan Yahudilerin kabaca yüzde yirmi biri başka ülkelerden gelen, zulümden kaçmaya çalışan mültecilerdir.

etmektedir. Gerçekte papaların Papalık devletlerinde uygulamış oldukları kısıtlamaların bazıları özellikle ortadan kaldırılacaktır. Metin şöyle demektedir:

> "Yahudilere gelince, hangi renkte olursa olsun ayırt edici başlıklar, gettolar yeniden getirilmeyecek, Yahudilerin malları da zorla ellerinden alınmayacaktır. Tek kelimeyle Yahudiler kendilerini Ebedi Şehir'e ve dünyevi hükümranlıklarının topraklarına kabul eden papalar tarafından asırlar boyu kendilerine bahşedilmiş olan muameleden daha kötü bir muameleye tâbi tutulmayacaklarından emin olabilirler."

La Civilta cattolica Cizvitlerinin, Tacchi Venturi ve Cizvit general tarafından paylaşılan rüyaları buydu. Yani Yahudiler sonunda Hıristiyan toplumunu onların zararlı etkilerinden korumayı amaçlayan kısıtlamalara tâbi olacaklardı. Vatikan'ın gayriresmi gazetesi on yıllardan bu yana bu önlemleri Avrupa hükümetlerine tavsiye edip durmaktaydı.

Bu bölümün üçüncü ve son paragrafında ifade edildiği gibi Mussolini'nin Yahudilere getirilen ve Kilise tarafından desteklenen kısıtlamaların sınırları içinde kalacağı vaadi karşılığında papa da çıkarılacak olan Yahudi karşıtı yasaları eleştirmemeyi kabul etmekteydi: "Bunu (yani Yahudiler üzerindeki kısıtlamaların papalık devletlerinde uygulanmış olan kısıtlamalardan daha kötü olmayacağını) söyledikten sonra Sayın Hükümet Başkanı'nın güçlü arzusu, Katolik basınının, vaizlerin, Katolik konuşmacıların ve benzerlerinin bu konuyu kamuoyu önünde tartışmaktan kaçınmalarıdır. Papalığın ve papa hazretlerinin kendisi özel vasıtalarla Mussolini'yle doğrudan anlaşmaya varma ve bu nazik meselenin en iyi çözümüne yararlı olacağına inandıkları düşüncelerini kendisine iletme imkânlarından yoksun değildirler."[14]

14. ASV, AESI, pos. 1054, fasc.730, ff. 40r-41r. XI. Pius'un papalığıyla ilgili Vatikan Arşivleri'nin açılmasından yıllar önce Peder Angelo Martini'ye onlara giriş izni verilmişti ve o bu belgenin varlığını haber vermişti. Martini onu zikretmesine rağmen (Martini 1963) metnin geri planı hakkında az bilgi vermiş ve onu "maalesef güven vermeyecek kadar genel" olarak nitelemişti. Miccoli (1988, s. 847-489) Martini'nin buluşundan ve yorumundan söz ederken, o tarihte arşive girmiş olmadığı hâlde onun önemini not etmiş ve Martini'nin onu önemsememesine katılmamıştır. Ancak Vatikan arşivlerinin 2006'da açılmasıyla bu belge ve etrafındaki şeyler erişilebilir olmuş ve onun tüm önemi ortaya çıkmıştır. De Cesaris (2010, s. 160-61) belgenin Tacchi Venturi veya Vatikan'dan biri tarafından değil, Mussolini veya hükümette ona yakın olan biri tarafından kaleme alınmış olduğunu ileri sürmektedir. Ama ben onun papayı ve Vatikan'ı bu tekliften uzak tutma yönündeki çabasını ikna edici bul-

Tacchi Venturi memnundu. Anlaşma papa ve Mussolini'nin en son birbirlerinin yüzüne karşı tehditler savurmuş oldukları 1931 yılını hatırlatmıştı. O zaman da aralarındaki ilişkinin kopması tehlikeli derecede yakın görünmüştü. Diğerleri başarısızlığa uğradıktan sonra Venturi çağrılmış ve Mussolini'yle dostça bir çözümü müzakere ederek papa adına anlaşmayı imzalamıştı. Bu sefer de Katolik Eylem'e karşı faşist tehdit savuşturulmuştu.

Aynı hafta Vatikan gazetesi Yahudilere karşı hükümetin harekete geçmesinin gerekliliği konusunu ele alır. *L'Osservatore romano* yüzyıllar boyunca papaların Hıristiyanları korumak için Yahudilerin haklarını kısıtlamış olduklarını hatırlatır. İtalya'daki bütün gazetelerin hızlı bir şekilde alıntılayacakları bir pasajda gazete papaların Yahudilere karşı her zaman şefkat göstermiş olmakla birlikte bunun yanlış anlaşılmaması gerektiğini vurgular:

> "Fakat gerçeği söylemek gerekirse bu, Yahudilerin Hıristiyan ülkelerin misafirperverliklerini kötüye kullanabilecekleri anlamına gelmemektedir. Koruyucu önlemlerin yanında onlarla ilgili olarak kısıtlama kararnameleri ve kovuşturmalar da vardı. Dünyevi yönetici bu konuda Kilise'yle uyuşma içindeydi... Hıristiyanların Yahudileri Katolik dinini kabul etmeye zorlamaları, havralarında, Sabbatlarında, yortularında rahatsız etmeleri yasaklanmıştı ama Yahudilerin de öte yandan sivil veya askeri bir kamu görevinde bulunmaları yasaktı ve bu yasaklama Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Yahudilerin çocuklarına da genişletilmişti. Bu önlemler mesleki faaliyetler, öğretim, hatta ticaret için geçerliydi."[15]

Vatikan gazetesi böylece Mussolini'nin üç haftadan daha kısa bir süre içinde uygulamaya koyacağı Yahudi karşıtı yasaların ayrıntılı bir planını vermekteydi.

18 Ağustos Perşembe sabahı Tacchi Venturi anlaşmayı papaya göstermek için Castel Gandolfo'ya gider. Papaya karşı dikkatli davranması gerektiğini bilmektedir. Papanın öfkesi her an patlak

---

muyorum. Çünkü belge papanın daha önceki günlerde Mussolini'ye yapmış olduğu tekliflerini yakından yansıtmaktadır.

15. "Gli Ebrei ed il Concilio Vaticano" *OR*, 14 agosto 1938, s. 2. Vatikan'ın İtalya'daki ırk kampanyasına karşı çıkmamaya karar vermiş gibi görünmesi olayından şikâyet eden Birleşik Devletler büyükelçisi tarafından sağlanan İngilizce çeviriyi kullanıyorum: NARA, M1423, reel 12, Ambassador William Philipps to U.S. secretary of state, "Progress of Raciam Movement in Italy", August 19, 1938. Papanın İtalyanların Yahudi karşıtı kampanyasına karşı tepkisiyle ilgili olarak Birleşik Devletler'in dışişleri bakanıyla İtalyan büyükelçisi arasındaki mektuplaşmanın incelenmesi için Kertzer ve Visani 2012'ye bkz.

verebilir. Fakat Cizvit onu kazanmak veya hiç olmazsa tek başına kalmasını sağlamak için yeterli zaman olduğu takdirde bir yolun bulunabileceğini bilmektedir.

Papanın gazabından korkması için Venturi'nin haklı nedenleri olduğu ortaya çıkar. Saat on birden birkaç dakika sonra papanın çalışma odasında kendilerine katılan Tardini gerilimi fark eder. Bir şey yanlış gitmektedir ama onun ne olduğunu bilmemektedir.

Vatikan'a geri dönerlerken Venturi Tardini'ye anlaşmayı gösterir ve papanın üç noktadan ilki, Yahudilerle ilgili madde konusunda öfkelendiğini söyler. "*Quidquid recipitur pro modum recipientis recipitu*r" der. Ortaçağ Hıristiyan felsefesiyle özdeşleştirilmiş olan bu cümleyi "Kişi, algılama tarzına göre algılar" diye çevirebiliriz. Cizvit, papanın şeylere kara bir gözlük arkasından bakmasından şikâyet eder. Anlaşıldığına göre papa özellikle anlaşmada papaların geçmişte Yahudilere muamele tarzlarına yapılan açık atıftan rahatsız olmuştur. Yahudiler konusunda Duçe'yle daha önceki görüşmesinde aynı görüşü kendisi ileri sürmüş olmasına rağmen Mussolini'nin yapmak üzere olduğu şeyi kendisinden önce gelen papaların yapmış oldukları şeyle özdeşleştirmesini istememektedir.[16]

XI Pius'un öfke patlamasına rağmen Tacchi Venturi Tardini'ye papanın sakinleşeceğini ve anlaşmanın Kilise için iyi olduğunu anlayacağını ümit ettiğini söyler. Venturi papanın çalışma odasının dışındaki bekleme odasında anlaşma taslağını Kardinal Pizzardo'ya göstermiştir. Pizzardo'nun papayı anlaşmayı kabul etmeye ikna etmekte yardımcı olacağını ümit etmektedir.[17]

Gerek Mussolini gerek papanın etrafındakiler bir anlaşmaya varılmış olduğunu görme konusunda çok isteklidirler. Başbakanına göndermiş olduğu mektuplarda Fransız büyükelçisi Charles-Roux ırk kampanyası üzerindeki tartışmaların kapanmak üzere olduğunu bildirir. Geride kalan tek tartışma konusu Katolik Eylem'dir. "Yahudi karşıtlığına gelince" diye yazar büyükelçi, "İtalyan hükümeti tarafından kullanılan taktik ustaca ve Vatikan'ı sessiz kalmak

16. 16 Ağustos anlaşmasının en kapsamlı incelemesini yapmış olan Fabre (2012, s. 119) papanın öfke patlamasıyla ilgili olarak aynı sonuca varmaktadır.

17. ASV, AESI, pos. 1007c, fasc. 695, ff. 41r-42r, el yazısıyla yazılmış, imzalanmamış muhtıra, 18 agosto 2011. O ay daha sonra Katolik Eylem'le ilgili hükümetle aralarındaki çatışmayı Fransız büyükelçiliği mensuplarıyla konuşan Tardini, Mussolini'nin suçsuz olduğunu söyler. Ona göre suç, faşist partinin "sol kanadı"nda, özellikle partinin başkanı Achille Starace'dedir: MAEI, cilt 267, 126, Charles-Roux à Bonnet, 29 août 1938.

zorunda bırakmaktadır". İtalyan gazeteleri dünyevi gücü ellerinde tuttuklarında papaların Yahudilere karşı nasıl ayrımcılık yaptıklarını ayrıntılarıyla anlatan makalelerle doludur. 17 Ağustos'ta birçok gazete hafta içinde daha önce *L'Osservatore romano*'da yayımlanmış olan yazıyı zikrederek "Papalar Yahudilere Nasıl Davranmışlardır?" başlığı altında makaleler yayımlar.[18] Mussolini ve Tacchi Venturi'nin anlaşmayı kaleme aldıkları gün halk kültürü bakanı Dino Alfieri Roma gazetelerinin müdürleriyle diğer İtalyan gazetelerin Roma'da oturan muhabirlerini yanına çağırtır. Mesajı şudur: Vatikan'a karşı polemiklerin dozunu azaltın çünkü "her şey dikkate alınmış görünmekte"dir.[19]

Vatikan'a yakın gazeteciler arasında Tacchi Venturi ile Mussolini'nin bir anlaşmaya varmaktan uzak olduklarına ilişkin haber yayılır. Faşist Parti'nin başkanı Achille Starace ve Katolik Eylem'in başı Lamberto Vignoli bu arada anlaşmanın ikinci ve üçüncü noktaları üzerinde çalışmak üzere bir araya gelirler.[20]

20 Ağustos'ta *New York Times* gazetesi baş sayfasında pazarlıkla ilgili haberi manşet yapar. "Son haftalarda İtalyan basınının İtalya'nın ırk öğretilerine düşman olmakla suçladığı Katolik Eylem dernekleriyle ilgili olarak Vatikan'la Faşist Parti arasındaki gerginlik bugün Faşist Parti'nin başkanı Achille Starace'yle İtalyan Katolik Eylem'in başkanı Lamberto Vignoli'nin ilişkilerini 1931 Eylül'ündeki anlaşmanın temeli üzerine oturtan bir uzlaşmaya varmış olduklarını ilan etmeleriyle yumuşamıştır." *Times* muhabiri uzlaşmanın temelinde tam olarak belirli olmamakla birlikte gizli bir anlaşmanın olduğunu öğrenmiştir. Buna göre Mussolini'nin Katolik Eylem'e dokunmaması karşılığında Vatikan da rejimin Yahudi karşıtı politikasına karşı çıkmayacaktır. "Mussolini ve Peder Tacchi Venturi arasındaki müzakerelerin bir sonucu olarak Katolik Eylem İtalya'nın ırk politikasına karşı düşmanca diye nitelendirilebilecek herhangi bir faaliyette bulunmamayı taahhüt etmiştir. Bunun karşılığında Faşist Parti aynı zamanda Katolik Eylem'e mensup olan

18. MAEI, cilt 2267, 94, Charles-Roux 17 août 1938; ve a.g.e., 95-96, 18 août 1938.
19. MAEI, cilt 267, 97, Charles-Roux, 18 août 1938. Bakan papanın *Propaganda Fide* sözlerinden endişelenmemeleri gerektiğini çünkü onların ırk kampanyası üzerine Vatikan'ın pozisyonunu yansıtmadığını sözlerine ekler. Onlar sadece yaşlı papanın o sırada tesadüfen içinde bulunduğu karamsar anın ürünüdürler. Tranfaglia 2005, s. 151.
20. MAEI, cilt 267, 102-3, Charles-Roux, 20 août 1938.

parti üyelerine karşı misilleme önlemlerine girişmeyeceğine dair güvence vermiştir."[21]

21 Ağustos'ta Roma'nın *Il Messaggero* gazetesi "Parti ve Katolik Eylem Arasında Anlaşma Doğrulanmaktadır" başlığı altında anlaşma hakkındaki kendi açıklamasını verir. Starace ve Vignoli'nin buluşmasını ve bunun sonucu olan anlaşmayı bildirir. Gazete Mussolini'nin Katolik Eylem'le ilgili olarak Tacchi Venturi'yle varmış olduğu anlaşmayı doğru bir biçimde anlatır: Katolik Eylem 1931 Anlaşması'nın şartlarına uyduğu ve faaliyetlerini dini alanla sınırladığı sürece rahatsız edilmeksizin özgür bir biçimde çalışmalarına devam edecektir. Ama Amerikan gazetesinden farklı olarak İtalyan gazeteleri Mussolini'nin bunun karşılığında papadan ne beklediğini belirtmemektedirler.

Papa Faşist Parti üyeliklerini kaybetmiş olan Katolik Eylem mensuplarının üyeliklerini geri alacakları konusunda başka güvenceler elde etmeye çalışarak Vatikan'ın anlaşmayı ilan etmesini erteler. Tacchi Venturi'yle Mussolini arasında daha birkaç görüşmeden sonra papa nihayet tatmin olur. Vatikan gazetesi 25 Ağustos'ta anlaşmayla ilgili haberi yayımlar. Katolik Eylem'le ilgili tartışma çözülmüştür. Bunun karşılığı olarak Vatikan'ın Mussolini'nin Yahudi karşıtı kampanyasını desteklediğinden ise yine herhangi bir şekilde söz edilmemektedir.[22]

Danışmanlarının tavsiyelerinden cesaretlenen papa yavaş yavaş Tacchi Venturi'nin Mussolini'yle birlikte ortaya koyduğu anlaşmaya alışmaktadır. Ama Mussolini'nin Hitler'i ve kendisine Hıristiyanlık karşıtı görünen bir ideolojiyi benimsemesinden mutlu değildir. Dünya basını anlaşmayla ilgili haberleri yayımlarken papa özel olarak öfkesini ifade etmektedir. Genel sekreterine Tacchi Venturi'nin Mussolini'ye eğer papayı öldürmek istiyorsa kullandığı yöntemlerin etkili olduğunu söyleyip söylemediğini sorar ve yine bir tehdit ek-

21. "Papayla Faşistler Katolik Eylem'le İlgili Yeni bir Anlaşmaya Varıyorlar", *NYT*, August 21, 1938, s. 1. Aynı günün *Los Angeles Times* gazetesinde benzer bir hikâye söz konusudur: "77 yaşındaki Cizvit rahip Pietro Tacchi Venturi'nin çalışmaları sayesinde Başbakan Mussolini'yle Papa XI. Pius, Katolik Kilisesi'yle Faşist Parti arasındaki görüş ayrılıklarını yeniden ortadan kaldırıyorlar", "Papa ve Duçe Barışı Yeniliyorlar", *LAT*, August 21, 1938, s. 2.

22. "Circa le relazioni tre l'Azione Cattolica Italiana e il Partito Nazionale Fascista", *OR*, 25 agosto 1938, s. 1. *Messagero*'nun kupürü AESI, pos. 1007c, fasc. 695, f. 64r'de bulunmaktadır. Papa ve İtalya hükümetinin işin içine girmesini gerektiren müzakerelerin son telaşlı safhası Cossato'nun bir raporunda anlatılmaktadır. ASMAE, AISS, b. 102, Cossato, 23 agosto 1938 ve a.g.e., 24 agosto 1938.

ler: Ölmeden önce "tüm dünyanın Katolik dini ve Kutsal Peder'e İtalya'da nasıl muamele edildiğinin öğrenmesini sağlayacaktır".[23]

Kamuoyu önünde papa şimdi daha dikkatlidir ama devam eden rahatsızlığının bazı işaretleri konuşmalarında kendini gösterir. Castel Gandolfo'da Dinin Yayılması Koleji'nin binasında öğrencilere yaptığı bir konuşmada papa "abartılmış ulusçuluk" konusuna geri döner. Haberi veren Pignatti'nin iki numaralı adamı Carlo Fecia di Cossato (Pignatti bu sırada muhtemelen ağustos tatili için şehir dışındadır) papanın Mussolini'nin yeni ırk politikası üzerine 28 Temmuz tarihli tartışmalı konuşmasını yapmış olduğu aynı dinleyici grubunu seçmesinin bir rastlantı olmadığını düşünmektedir. Diplomat, almış olduğu eleştirilerin bir sonucu olarak papanın "şarabına bir miktar su kattığı"nı söylemektedir. Papa bütün erdemlerle uyumlu, doğru, ılımlı bir ulusçuluk için dünyada yer olmasına karşılık "gerçek bir bela" olduğunu düşündüğü onun sağlıksız bir biçimi, "abartılmış bir ulusçuluk"un da var olduğunu söylemiştir. Cossato papanın sözlerinin tonundan memnundur: "28 Temmuz konuşmasının meydana getirdiği kötü izlenimi yumuşatma kaygısı bana açık görünüyor" der.[24]

Herhangi bir eleştiri imasına bile hassas olan Mussolini ise daha az memnundur.[25] Ciano'ya "Zannedildiğinin tersine ben sabırlı bir adamım" der. "Fakat sabrımı kaybetmeme beni zorlamamaları lazım. Aksi takdirde etrafımdaki her şeyi yok ederek tepki gösteririm. Papa bu şekilde konuşmaya devam ederse İtalyanlardan rahip sınıfının etkisini kazıyacağım ve daha sen ağzını açma fırsatını bulamadan İtalyanları papaz sınıfının düşmanı yapacağım." Eğer papa İtalyanların kendisine bağlılıklarının Duçe'lerine olan bağlılıklarından daha büyük olduğuna inanıyorsa yanılmaktadır. "Vatikan'daki insanlar" der damadına, "duygusuz ve mumyalaşmışlar; dini inanç çöküş dönemini yaşıyor. Kimse bizim ıstırabımızla ilgilenen bir Tanrı'ya artık inanmıyor" Ve hafif bir küfür savurarak sözlerini bitirir: "Ben Via del Corso'daki bir polisin özel hayatıyla ilgilenen bir Tanrı'yı küçümserim."

Papanın etrafındakiler onu ikna etmeye çalışırlarken Tiber Nehri'nin öte tarafında da Ciano kayınbabasını yatıştırmaya ça-

23. ASV, AESS, pos. 430, fasc. 355, f. 70, 27 agosto 1938.
24. ASMAE, AISS, b. 102, Cossato, 22 agosto 1938.
25. Ne kadar kızgın olduğunu papaya söylemesi için Tacchi Venturi'yi yanına çağırtır. Cizvit'le görüşme saati takviminde 22 Ağustos akşam saat yedi buçuk olarak işaretlenmiştir: ACS, CO, b. 3136.

lışmaktadır. Günlüğünün 22 Ağustos tarihli sayfasına şunu yazar: "İçinde bulunduğumuz uluslararası zor durumda Kilise'yle bir çatışma kimseye bir yarar getirmeyecektir."[26]

Papaya baskı yapmaya devam eden İtalyan gazeteleri yeni faşist kampanyayı sadece Kilise'nin Yahudilerle ilgili çok eski öğretilerini uygulamaya koyma olarak takdim etmeyi sürdürürler. Irk manifestosunu yayımlayan ilk gazete olan *Giornale d'Italya*'da 24 Ağustos tarihli bir yazı papanın on yıl önce Yahudilerin "sadık olmayan" insanlar olduklarını söyleyen Kilise'ye karşı çıktığı için İsrail'in Dostları Derneği'ni kapatma kararını hatırlatır. Yahudi düşmanı olduğu bilinen *Il Tevere* gazetesi aynı gün "Kilise ve Yahudiler" başlığıyla bir yazı yayımlar. Birçok gazetede aynı başlığın kullanılması bu yazıları onlara hükümetin verdiğinin emin bir işaretidir. "Her çağda" der gazete, "papalar salgın bir hastalığı önlemek için insanların yaptıkları gibi Yahudileri tecrit etmek için onların faaliyetlerinin etrafına engeller dikmeye çalışmışlardır" Papalar, "tebaalarını Yahudilerin şeytani ahlaki etkilerinden korumaya çalışırken onlara karşı şimdi faşist rejimin almayı düşündüğünden çok daha sert önlemler almışlardır" Yahudi tehdidiyle ilgili Kilise hükümleri içinde yer alan düzinelerce uyarının listesini verdikten sonra makale "İtalyan ırkı bu hain, yabancı halktan ebediyen kurtulmak istemektedir" cümlesiyle sona erer.[27]

Papa devam eden gerilimleri konuşmak için büyükelçisini Ciano'ya gönderir. Ciano ağustosun sonunda yapılan görüşmeyi günlüğünde şöyle anlatmaktadır:

> "Papanın emirleri üzerine Borgongini Duca en azından şimdilik Parti'yle Katolik Eylem arasındaki kavgayı sona erdirecek bildiriyi tartışmak üzere yanıma geldi. Onu biraz yokladım ve bana papayla ilgili olarak içindekileri döktü. Onun korkunç bir insan olduğunu, çok otoriter ve hemen hemen terbiyesiz olduğunu söyledi. Vatikan'da herkes ondan korkuyormuş. Papanın odasına gireceği zamanlar Borgongini bile tir tir titriyormuş. Herkese, en seçkin kardinallere bile tepeden bakıyormuş. Örneğin Kardinal Pacelli papa tarafından çağrıldığında küçük bir sekreter gibi onun bütün talimatlarıyla ilgili notlar alıyormuş. Papa sağlığını yeniden kazanmış. Haşlanmış meyve ve biraz ekmek yiyormuş. Sınırlı

26. Ciano 2002, s. 117-18. Bu sırada Mussolini bir süre önce belli bir memnuniyetsizliğe yol açarak bütün hükümet memurlarına çalışma kıyafeti giyme mecburiyeti getirmiştir. Kendisine bu memnuniyetsizlik iletildiğinde "Unutmayın, keşişi yapan, kıyafetidir" diye cevap verir: Bottai 1989, s. 131.

27. Bu yazının kupürü ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 728, ff. 19r-20r'de bulunmaktadır.

miktarda şarap içiyor ve bahçede yeterli derecede egzersiz yapıyormuş. Şu anda 82 yaşında ve hâlâ en ufak ayrıntılarına kadar Kilise'nin yönetimiyle meşgul oluyor."[28]

Hükümet yeni yayımlanan iki haftalık popüler bir dergi olan *La Difesa della razza*'yı ağır bir biçimde kullanarak geniş bir Yahudi karşıtı kampanya başlatır.[29] Yahudiler ve Afrikalıların soylarının bozukluğunu anlatan üzerinde oynanmış fotoğraflar ve elle çizilmiş ilkel resimler bu derginin sayfalarını doldurmaktadır. İlk sayı yandan çekilmiş bir insanın yüzünü göstermektedir. Adamın burnu kalın dudaklarının üzerinde bir gaga gibi ileriye uzanmaktadır. Resmin altında "Açıkça ırkının özelliklerini gösteren tipik bir Yahudi'nin fotoğrafı" yazısı vardır.[30] Derginin Yahudi tehlikesini tasviri Vatikan onaylı *La Civilta cattolica*'nın sayfalarını yansıtmaktadır. Yalnız dergide buna ilaveten sahte bilimsel bir ciddiyet de vardır. Yazarlarının akademik unvanları tarafından sağlanan bu ciddiyet ona bir saygınlık havası kazandırmaktadır.[31] Dergiye göre Yahudiler hem komünizmin hem de kapitalizmin arkasında bulunmaktaydılar. Talmud onlara bütün Hıristiyanlardan nefret etmeyi ve onlara hükmetmeyi öğretmekteydi. Yahudilerin içinde yaşadıkları ülkelere hiçbir bağlılıkları yoktu. Gizlice hem Kilise'ye hem de faşizme karşı fesat kurma peşindeydiler. *La Difesa della razza*'nın ilk sayısındaki ana yazılardan biri "*La Civilta cattolica*'daki Tartışmaların Elli Yılı" adını taşımaktaydı ve "Kilise'nin öğretisiyle İtalya'da ifade edildiği şekliyle ırkçılık arasında herhangi bir uyuşmazlık olmadığı" sonucuna varmaktaydı.[32]

28. Ciano 2002, s. 119. Papa aslında bu sırada seksen bir yaşındaydı.

29. Derginin yıllardır kendisini Hitler örneğini izlemeye ve İtalya Yahudilerine karşı harekete geçmeye iten yayın yönetmenini, Taleso Interlandi'yi bizzat Hitler seçmiştir.

30. Guido Landra "Concetti del razzismo italiano", *La Diffeza della razza* 1, n, 1 (1938), s. 10.

31. Yukarda zikredilen ilk sayıda yayımlanmış olan korku verici makalenin yazarı da içinde olmak üzere yazarlarının çoğunun maalesef dönemin İtalyan antropologları olduğunu söylemek zorundayım.

32. Hükümet bütün üniversitelerden kütüphanelerine *La Difesa della razza*'nın bir nüshasını koymalarını istemiş ve bütün profesörlere onu dikkatle okumaları ve mesajını öğrencileriyle paylaşmaları çağrısında bulunmuştur. İtalyan gazeteleri de benzeri şekilde onun hikâyelerini zikretmeye ve malzemesini kendi hikâyeleri için kullanmaya yönlendirilmişlerdir: Giuseppe Pensabene, "L'evoluzione e la razza. Cinquant'anni di polemiche ne 'La Civilta cattolica'", *La Difesa della razza* 1, n. 1, 5 agosto 1938, s. 31-33. Mughini 1991, s. 145-46; İsrael 2010, s. 203-4; Cassata 2008, s. 116 ve Tranfaglia 2005, s. 152'ye de bkz.

Pignatti ağustos sonunda yaz tatilinden döndüğünde papanın dinleyici topluluklarına yaptığı son konuşmaların zararsız olduğunu öğrendiğinde rahatlar. XI. Pius bu konuşmalarda ırkçılık konusuna kısa bir biçimde temas etmekle birlikte İtalyan büyükelçisinin itiraz edebileceği bir şey söylememiştir. Fakat Pignatti gergin olmaya devam etmektedir. Ciano'ya "Ümit edebileceğimiz tek şey papanın konuşmayı bırakmasıdır. Onun bu konuşma hastalığı oldukça... insan her zaman en kötüsünden korkmaktadır" der.[33]

33. ASMAE, AISS, b. 102, Pignatti a Ciano, 29 agosto 1938.

Yirmi Dördüncü Bölüm

Irk Yasaları

1 Eylül'de İtalyan hükümeti 1919'dan sonra vatandaşlığa alınmış olan yabancı bir ülkede doğmuş Yahudilerin vatandaşlığını geri alır. Vatandaş olmayan bütün Yahudilerin ise altı ay içinde ülkeyi terk etmelerini emreder. Ertesi gün ilkokuldan üniversiteye okullarda görevli bütün Yahudi öğretmenler işlerinden atılırlar. Bundan böyle artık Hıristiyan çocuklara Yahudiler tarafından ders verilemeyecektir. Bunun yanında Yahudi çocuklar da herhangi bir düzeydeki devlet okullarına devam edemeyeceklerdir. Sanat, edebiyat ve bilim derneklerinin fahri Yahudi üyeleri onlardan çıkarılır. Bu "ırk yasaları"nın amaçlarıyla ilgili olarak Yahudiler Yahudilikten başka bir dine geçmiş olsalar bile Yahudi ırkından anne babadan doğmuş insanlar olarak kabul edilirler.

Yeni yasaları ilan ederken *La Civilta cattolica*, 1880'den beri tam da bu tür önlemlerin alınması için sürekli çağrıda bulunmuş olmasından ötürü herhangi bir muhalefet yapmaz. Fakat kendi Yahudi karşıtı kampanyasının temelini kan saflığına dayanan kampanyadan ayırma konusunda ısrar eder. Ona göre Yahudiler biyolojilerinden ötürü değil davranışlarından ötürü İtalyanlar için bir tehdittirler.[1] Gazetenin Yahudi tehdidine karşı hükümetin harekete geçmesi yönündeki çağrısı, esinini sadece Hıristiyan halkın (gazete burada

1. Gazetenin Cizvitleri "Günlük gazeteler Yahudilere karşı günümüzdeki mücadelede özellikle 1890'da yayımlamış olduğu üç makaleden ötürü *Civilta cattolica*'nın özel bir şeref mevkiini işgal ettiğini belirtmektedirler" diye yazmaktadır. "Doğrusunu söylemek gerekirse Yahudilerin işgal ve kibirlerinin doğurduğu bu sıkı kampanyanın "ırk problemini *Il regime Fascista*'nın (28 Ağustos) istediği gibi nasıl faşistçe bir tarzda kabul ettirmeyi bildiği söylenemez": CC 1938 III, s. 559-561.

daha önceki makaleden alıntı yapar) "içinde yaşadığı bir ulusa yabancı ve onun mutluluk ve refahının yeminli düşmanı olan yabancı bir ulusa" karşı meşru savunma arzusundan almıştır.[2]

Yahudi düşmanı kampanyanın ilk günlerinde faşist basın ırk yasalarına halkın desteğini sağlamak için gayriresmi Vatikan gazetesini yoğun bir biçimde kullanır. Vatikan, konuyu açıklığa kavuşturmak için gazetenin ak saçlı kardinali Enrico Rosa'ya başvurur. Onun "Yahudi Meselesi ve *Civilta cattolica*" adlı makalesi yeni Yahudi karşıtı yasalara karşı muhalefetini dile getirmemektedir fakat onları desteklerken gazetenin hükümetin Yahudilerin haklarını kısıtlamasını tavsiye etmesiyle ilgili gerekçelerini yanlış yorumlayan insanlarla tartışmaya girmektedir.

Peder Rosa olayların Yahudilere yasal eşitlik bahşetmenin sadece Hıristiyan toplumu için değil, Yahudilerin kendileri için de felaketli sonuçlara yol açacağı yönünde gazetenin kehanetinin doğruluğunu göstermiş olduğunu ileri sürmektedir. Yahudilere eşit hakların verilmesi onlara karşı geniş bir nefret doğurmuştur çünkü onlar bu yeni elde etmiş oldukları özgürlüğü gizli güç ve zenginliklerini artırmak, Katolik Kilisesi'ne zulmetmek ve Hıristiyanları ezmek için kullanmışlardır.[3]

Paniğe kapılmış olan çok sayıda İtalyan Yahudi'si kendilerini vaftiz ettirmek için bölgelerinin papazlarını ararlar. Bundan sonraki üç sene içinde on İtalyan Yahudi'sinden biri dinini terk edecektir. Bologna'nın bin Yahudi'sinden hemen hemen ellisi zulümden kaçma yönünde ümitsiz bir çabayla 1938'in Ağustos ve Eylül aylarında vaftiz olur.[4]

Yahudi karşıtı faşist kampanya kuramdan canlı zulme dramatik bir geçiş yaparken ülkenin Katolik papaz sınıfından az sayıda itiraz yükseltmiştir. Bir rahibin eleştiri dile getirdiği ender durumlarda Mussolini'nin yapması gereken şey sadece Kardinal Pacelli'ye bir haber göndermek olmuş ve söz konusu rahip derhal yola getirilmiştir. 1 Eylül'de Pacelli Milano'nun kuzeyinde Como Gölü'nün yakınında bulunan uzak bir köydeki bir rahibin eleştirel sözleriyle ilgili bir rapor aldığında durum bu olmuştur. Don Abramo Mauri asabi bir tükenmişlikten iyileşmek üzere kilise'ye ait bir huzurevinde yaşamaktadır. Bölgedeki rahibeler onu kendi

2. A.g.e., vurgu orijinalinde mevcuttur.
3. Enrico Rosa, "La questione giudaica e "la Civilta cattolica" CC, 1934 IV, s. 3-16.
4. Matard Bonucci 2008 309; Onofri 1989 s. 153.

küçük kiliselerinde bir ayini yönetmek üzere davet ederler. Orada bir pazar günü "insanların daha üç yaşındaki sümüklü çocuklara sahte bir kibir duygusu aşılamaya başladıklarından" şikâyet eder. Ayinde hazır bulunan Faşist Parti'nin başkanı rahibin faşist gençlik gruplarını kastettiğine kani olarak öfkelenir. Olayın vahametini artıran şey rahibin bu konudan, onun kendilerini savaşa götüreceği tahmininde bulunarak yeni ırk kampanyasını eleştirmeye geçmesidir.[5]

Mussolini Faşist bir gençlik grubunda çocuklarla, 1938.

Kardinal Pacelli Como piskoposundan olayı araştırmasını ister.[6] Konuyu inceledikten sonra piskopos Pacelli'yi rahibin "sümüklü çocuklar"la ilgili sözlerinin yanlış yorumlanmış olduğu konusunda temin eder. Bu sözlerle çocuklarını şımartan fazla hoşgörülü annelerin kastedildiğini söyler. Fakat piskopos rahibin ırk kampanyasını

5. ASV, AESI, pos. 985, fasc. 671, f. 471, "Appunto", 1 settembre 1938.
6. Pacelli hem Milano başpiskoposu olarak Como piskoposunun amiri olan Kardinal Schuster'e hem de Don Mauri'nin kendi amiri olan Torino başpiskoposuna yazar: ASV, AESI, pos. 985, fasc. 671, f. 49r, Pacelli al Cardinale Schuster, 2 settembre 1938.

eleştirisiyle ilgili bir açıklama bulamamıştır. Sonuç olarak piskopos, Don Mauri'ye kilisede bir daha bir vaaz vermemesini emreder.[7]

Bu arada Avrupa savaşa biraz daha yaklaşmıştır. 1 Eylül'de Hitler Çekoslovakya'dan Almanca konuşan Südet bölgesini Üçüncü Reich'a bırakmasını ister. Fransa, birliklerini seferber etmeye başlar.

Roma'da Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi William Philipps artan endişeyle olayları izlemektedir. Mussolini'nin temmuz manifestosu Amerika Birleşik Devletleri'nde şoke etkisi yaratmış, dışişleri bakanlığında İtalya'nın kaderini Nazi Almanya'sına bağlamak niyetinde olduğunun en son işareti olarak alarma neden olmuştur. Philipps felaketi önlemek için önlerinde az vasıtanın olduğunu ve onlardan hiçbirinin papadan daha ümit verici olmadığını görebilmektedir. Washington'a heyecan içinde papanın 20 Temmuz konuşmasını ve onun Duçe'nin Hitler'i takip etme konusundaki istekliliğini eleştirisini bildirmiştir. Bir ay sonra *L'Osservatore romano*'nun Yahudilere uygulanan kısıtlamaları destekleyen makalesini gördüğünde ümitleri kırılır. Ama hâlâ tam olarak vazgeçmemiştir. Belki hâlâ papanın görüşünü değiştirmek mümkündür.

Yahudi çocuklar ve öğretmenleri İtalyan okullarından kovan sonuncu ırk yasaları eylül başında ilan edilir edilmez Philipps, Vatikan genel sekreterliğinde çalışan tek Amerikalı rahip olan Joseph Hurley'i görmek ister. İki adam geçmişte birkaç sefer görüşmüşlerdir ve Vatikan'daki Amerikan elçisinin yokluğunda Hurley, Philipps'e Vatikan'da neler olup bittiği hakkında bilgi vermiştir.[8]

İki adam o akşam Birleşik Devletler büyükelçiliğinde buluştuklarında büyükelçi doğrudan konuya girer. Gerek kendisi gerek Amerikan hükümeti yeni Yahudi karşıtı yasalardan dehşete düşmüşlerdir. Bu yasalar kendi başlarına son derece rahatsız edici olmakla kalmamaktadır, Amerikan halkını keskin bir biçimde İtalyan

7. ASV, AESI, pos 985, fasc. 671, f. 53r, Alessandro Macchi, vescoyo di como, 15 settembre 1938; a.g.e., f. 54r, Sac. A. Negrini, Como, 15 settembre 1938. Daha sonraki bir raporda Pacelli'ye bütün olayın Aprica'daki PNF'nin başkanının orada bir otelinin olmasına ve onun yakınlarda bir binaları olan rahibelerle uzun zamandan beri bir anlaşmazlık içinde bulunmasına bağlanabileceği söylenmektedir. Bu açıklamaya göre faşistler rahibeleri güç duruma sokmak için Don Mauri'nin sözlerini abartmışlardır: ASV, AESI, pos. 985, fasc. 671, f. 60r, "Circa l'incidente sollevato in occasione del discorso tenuta in Aprica".

8. Gallagher 2008, s. 72-73. Birleşik Devletler'in Vatikan'ı hükümran bir devlet olarak tanımadığını, dolayısıyla onunla resmi diplomatik ilişkilerinin bulunmadığını hatırlayalım.

hükümetinin aleyhine çevireceklerdir. Philipps ırk kampanyasını daha büyük, üzüntü verici bir resmin bir parçası olarak görmektedir. Dalkavuklarla çevrilmiş ve farklı bir görüş ileri sürmesi mümkün olan yabancı büyükelçilerle görüşmeyi reddeden Mussolini, gerçeklik duygusunu kaybetmektedir. Philipps, Hurley'e işler daha kötüye giderse "belki Vatikan İtalyan hükümeti nezdindeki ihtiyatlı girişimiyle genel bir savaş felaketini önleyebilir" der[9].

Philipps bir teşvik olarak papanın yeni ırk yasalarının kabul edilemez olduklarını ilan etmesi durumunda Amerikan kamuoyunun çok mutlu olacağını, öyle ki "Protestan muhalefetinin elinden silahlarını alacağı"nı ima eder. Bu, Amerikan hükümetinin Vatikan'la resmi diplomatik ilişkiler tesis etmesine imkân verecektir. Papalık on yıllardan beri böyle bir tanınmanın peşinde koşmuştu, fakat Amerika'nın siyasi durumu onu şimdiye kadar imkânsız kılmıştır. Vatikan'ın hükümran bir devlet değil dini bir kurum olduğu inancıyla birleşen Protestan çoğunluğun Katolik karşıtı önyargıları bu yöndeki çabaları engellemiştir.[10] Ertesi günü Hurley Philipps'in bu mesajını Pacelli'ye iletir.

Üç gün sonra XI. Pius Belçika Katolik radyosunun çalışanlarını kabul eder. Kafası Amerikan büyükelçisinin yeni mesajıyla dolu olarak danışmanlarının tavsiyelerini bir kenara iter ve kendini kalbine bırakır. Yeni ırk kampanyasından söz etmeye başladığında sesi duyguyla yüklüdür ve gözlerine yaşlar dolar. Ayin sırasında kutsamasındaki bir cümleye atıfta bulunarak "Babamız İbrahim'in fedakârlığıyla ilgili sözleri okuduğum her seferinde" der, "son derecede derin bir biçimde etkileniyorum. Hıristiyanların Yahudi düşmanlığına katılmaları imkânsızdır. Biz herkesin kendini savunma ve meşru çıkarlarını korumak için zorunlu önlemleri alma

9. Philipps, Mussolini'nin Birleşik Devletler'i ve onun önemini anlamadığından da emindir. Hatıralarında Roosevelt'ten 15 Eylül 1938'de aldığı ve içinde başkanın kendisinin bu görüşünü paylaştığı bir mektubunu olduğu gibi vermektedir. Roosevelt, Mussolini ve onun etrafındakilerin Birleşik Devletler hakkındaki bilgisizliklerinin en küçük oğlu Johnny'nin İtalyan maliye bakanıyla yapmış olduğu bir sohbeti hatırlattığını söylemektedir. Bakan, başkanın Mussolini'ye bir ziyaret yapmasını önerince oğlu Mussolini'nin kendisinin babasını Washington'da ziyaret etmek isteyebileceğini söyler. Bakan bu fikri tuhaf bulur gibi görününce "Johnny kendisine son derecede nazik bir biçimde Birleşik Devletler'in İtalya'dan üç misli daha fazla bir nüfusa, on misli daha fazla kaynaklara sahip olduğunu, İtalya'nın bütününün son derece rahat bir şekilde Teksas eyaletine sığabileceğini söyler": Philipps 1952, s. 219.
10. ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 731, ff. 8r-10r, "Appunto", Hurley, 3 settembre 1938.

hakkına sahip olduğunu kabul ediyoruz. Fakat Yahudi düşmanlığı kabul edilemez. Ruhsal olarak hepimiz Yahudi'yiz".[11]

Ledechowski, Tacchi Venturi, Borgongini ve Pacelli'nin korktukları tam da budur. Fakat onlar zararı sınırlı tutmanın bir yolunu bulurlar. *L'osservatore romano* papanın sözleriyle ilgili haber yayımladığında onun bu Yahudilerle ilgili endişeli sözlerini vermez.[12] Bazı Katoliklerin Vatikan gazetesinin sessizliğini fark etmesi papanın yorumuyla ilgili ertesi günü dosyaya konulmuş olan bir polis istihbarat raporundan ortaya çıkmaktadır. Bu raporda şöyle denmektedir: "Papanın bir süre önce Yahudileri savunmak üzere söylediği sözleri tümüyle tasvip eden çok sayıda Katolik, İtalyan hükümetinin sansürü altında bulunmayan tek gazete olan Vatikan gazetesinin bakanlar kurulunda alınan kararların ardından bu konuya dönmemesini nasıl açıklayacaklarını bilmiyorlar. Bu sessizliği tuhaf buluyorlar."[13]

Pacelli ve onun sekreter yardımcısı Domenico Tardini'nin Vatikan gazetesinin papanın bu tahrip gücü yüksek sözlerini görmezden gelmesini nasıl sağlamış oldukları bir sır olarak kalmaktadır. Pacelli'nin bu aylarda papayla görüşmelerini anlatan günlüğünün çok sayıda sayfası, ilginç bir biçimde Vatikan'ın araştırıcılara açmış olduğu Gizli Arşivler'inde eksik bir durumdadır.

Mussolini İtalyanların zayıf bir halk olduğunu düşünmekteydi. Onları sertleştirmesi gerekmekteydi. Ek ırk yasalarının onaylandığı ekim başında meydana gelen Büyük Faşist Konsey toplantısında

---

11. Sale 2009, s. 88-89; Fattorini 2012, s. 390. Papanın bir devletin bu bağlamda kendini savunma meşru hakkıyla ilgili cümlesinin sonuçları için bkz. Kertzer 2001, s. 279-80. Papa ırk yasalarına itiraz ettiği sırada radyo papazı Charles Coughlin yardımını teklif etmek üzere Mussolini'ye yazmaktaydı. Coughlin milyonlarca okuru olan *Social Justice* adlı dergisine bir makale yazması için Mussolini'ye teklifte bulunmaktaydı. Mussolini böylece "Yahudilere karşı tutumunu açıklığa kavuşturabilirdi". Coughlin "Ekselansları için Tanrı'nın yardımını ve sağlığının iyi olmasını diliyorum ve liderliğiniz altında İtalyan İmparatorluğu'nun komünizmi ezmesi için dua ediyorum" diyerek mektubuna son vermekteydi. Mussolini sözü edilen yazıyı yazmama yönünde karar vermiştir: ACS, MCPR, b. 3, Coughlin a Mussolini, 6 settembre 1938; ACS, MCPR, b. 3, stampa estera, telegramma n. 16848 a R. Ambasciata d'Italia, Washington, 18 ottobre 1938.

12. Vatikan gazetesi ırk veya Yahudi karşıtlığı hakkındaki yorumlara herhangi bir göndermede bulunmaksızın toplantıya sadece tek bir paragraf ayırır: "Il paterno elogio di Sua Santita ai pellegrini della Gioventu Cattolica del Belgio", *OR*, 9 settembre 1938, s. 1.

13. ACS, MCPG, b. 164, "Notizia fiduciara", Roma, 7 settembre 1938.

Mussolini şöyle konuşur: "Benim görevim İtalyanların toplarını sıkmak. Toplumun marjinal bir bölümünde rahat hayatı sevenlerin olduğunu biliyorum. Ama onlar ulusun saçakları. Onları kesip atacağız."[14]

Çok sayıda İtalyan'ın gözünde Mussolini Tanrısal özelliklere bürünmüştür fakat dalkavuklukla birlikte bir korku çizgisi de ortaya çıkmıştır. Faşist Kültür Enstitüsü'nün iki üyesi enstitünün merkezinden ayrılırlarken yaşlı bir bekçiye rastlarlar. İçlerinden biri şaka yaparak diğer adamı işaret eder ve şaşkınlık içinde olan bekçiye "Bu adamı görüyor musun?" der. "O ölümsüz."

Yaşlı bekçi "Ne demek istiyorsunuz? Herkes ölümlüdür" diye cevap verir.

"Ya, öyle mi? Demek Mussolini'nin de ölümlü olduğunu düşünüyorsun?"

Korkmuş olan zavallı bekçi "Ben öyle bir şey demedim!" der.[15]

O sırada Dışişleri Bakanı Ciano'nun bir ziyaretçisi vardır. Bu, Hitler'in Mussolini'ye mesaj göndermek için sık sık kullandığı bir adam, Prens Philopp von Hesse'dir. O yıl bir süre önce Hitler'in önümüzdeki günlerde Avusturya'yı işgal edeceğini bildiren mektubunu Mussolini'ye elden veren bu Hesse olmuştur. Alman imparatorunun torunu ve Büyük Britanya Kraliçesi Victoria'nın büyük büyük torunu olan Hesse 1930'dan bu yana Nazi Partisi'nin bir üyesidir. Alman soylularını Nazi davasına kazanmak için çok şey yapmıştır. O gün Ciano'nun ofisine geldiğinde açık bir şekilde sıkıntılıdır. Özel bir meseleyle ilgili olarak Ciano'yu görmeye geldiğini belirtir. 1925'te Hesse, Victor Emmanuel'in kızıyla evlenmiştir ve kaynanası Kraliçe Elena ondan kendi adlarına Duçe'ye bir ricada bulunmasını istemiştir. Onlar Yahudi hekimleriyle ilgili olarak ırk yasalarında bir istisna yapılmasını istemektedirler. Ciano günlüğüne şunları yazar: "Öyle görünüyor ki kraliçe hekimlerinin kovulmasından ötürü çok öfkeli ve bu hekime çok güvenen kral da öyle. Fakat kral, Duçe'yle konuşmaya cesaret edemiyor. Her ikisi benim dostça arabuluculuğuma güveniyorlar." Gergin Alman soylusuna karşı üstün bir duruma geçmiş olan Ciano gülümser; yüksek sesle kendisine Hesse'nin isteğini ona ilettiğinde Führer'in buna ne diyeceğini sorar. O anda Hesse'nin yüzünden bütün kanı çekilir.[16]

14. Bottai 2001, s. 137 (7 ottobre 1938).
15. A.g.e., s. 133 (3 settembre 1938).
16. Ciano 2002, s. 124 (10 Eylül 1938); Lamb 1997, s. 206-7. İki gün sonra kral,

Eylülün başında XI. Pius, Tacchi Venturi'ye Mussolini'ye verilmek üzere vaftiz edilmiş Yahudilerin ırk yasalarından muaf tutulmasının gerekli olduğuna dair bir mesajını kaleme almasını söyler. Onun hazırlamış olduğu yazıyı onaylar, sonra bu yazıya bir başka şey ekler. Cizvit temsilcisine Mussolini'ye İtalya'nın ırk yasalarının "dünya üzerindeki Yahudilerin misillemelerini doğurabileceğini" belirtmesi talimatını verir.[17] Birkaç gün sonra Venturi Mussolini'ye papanın daha sert bir mesajını iletir. Papa bir İtalyan olarak "İtalya'nın tüm sağduyu tarihinin unutulmuş, Yahudi düşmanı bir Alman dalgasına kapının veya pencerenin açılmış olduğunu" görmekten gerçekten üzüntü içinde olduğunu belirtmektedir.[18]

Fakat ilk ırk yasaları öğrenildiğinde papayı en fazla üzen ve şüphesiz onun etrafındakileri de en çok rahatsız eden şey bu yasaların İtalyan Yahudileri üzerindeki etkisi değildir, Yahudilikten Katolikliğe geçmiş olan insanlara da uygulanması olayıdır.

20 Eylül'de papayla görüşmesinden sonra Tacchi Venturi genellikle yaptığı gibi papanın taleplerini Mussolini'ye iletmek üzere bir

---

doktoru için doğrudan içişlerinden sorumlu sekreter yardımcısı Buffarini Guido'yla konuşur. Kralın ırk yasalarını korkakça onaylaması tekrar kendini gösterir: Kral yüksek düzeyde madalyalarla ödüllendirilmiş Yahudi askeri görevlilerin yeni Yahudi karşıtı kampanyadan şikâyet etmek üzere kendisiyle temasa geçmiş olmalarından ötürü rahatsızdır. Buffarini kendisine bu tür adamları yasadan muaf tutmak için yasaya konulan maddelerden söz ettiğinde kral "Başkan Mussolini'nin anavatana sadakatlerini göstermiş olan bu Yahudilerin değerlerini kabul ederek bu ayrımları yapmış olmasından ötürü gerçekten mutluyum" der ve ekler: "Başkanın büyük duyarlılığı, derin sezgisi ve büyük cömertliğinin onu böyle bir davranış çizgisine sevk etmiş olduğundan eminim." De Felice 1981, s. 492'den aktarıyoruz.

17. ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 727, f. 48r, 6 settembre 1938, Consegnato dal P. Tacchi Venturi per riferire al S. Padre, 6 settembre 1938, a.g.e., 47r, Segretaria di Stato di Sua Bantita, 7 settembre 1938.

18. Papa, Kilise'nin gerek Hıristiyanların gerek Yahudilerin İbrahim'in soyundan geldiklerini ve İbrahim'in herkesin atası olduğunu öğrettiğini ekler. Kardinal Pacelli'yle talimatlarını verir. Sayfa Pacelli'nin el yazısıyla yazılmıştır ve onun papayla görüşmelerinin notlarıyla aynı türdendir ama genel sekreterin notlarının geri kalan kısmıyla bir arada değildir. ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 727, f. 45r, "Udienza del 9 settembre 1938". Bu konuşmaların kaydını içeren klasörün etiketi bilgi vericidir çünkü papanın konuyu farklı görmesinin mümkün olmuş olmasına karşılık Pacelli'nin idaresi altında genel sekreterlik bürosunun dikkatinin nereye çevrili olduğunu göstermektedir: "Irk meselesi hakkında hükümetin başkanıyla yapılan müzakereler konusunda Peder Tacchi Venturi'ye talimatlar: Katolikliği kabul etmiş olan Yahudiler meselesi": ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 727, f. 40r, settembre 1938. Tacchi Venturi'nin ırk yasalarını tartışmak üzere Mussolini'yle görüştüğü aynı gün Pignatti de Pacelli'yle buluşur ve onlar PNF'nin işçi sınıfına ait kızların katıldığı dans partilerine verdiği desteğiyle ilgili papanın devam eden şikâyetlerini tartışırlar. ASMAE, APSS, b. 42, Pignatti a Starace, 10 settembre 1938.

muhtıra hazırlar. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda askeri sahada özel başarı göstermiş olan Yahudilerin yeni yasalardan muaf tutulmuş oldukları noktasına dikkat çeker. Papa bu istisnayı öğrendiğinde memnun olmuştur fakat benzeri bir maddenin "vaftiz olmayı isteyerek ve vaftiz edilerek havradan kendi istekleriyle ayrılmış olan" Yahudiler için niçin konulmadığını merak etmektedir. Çünkü Kilise "onların her birinin Yahudi hıyanetini menfur bir şey olarak görmelerini ve Yahudi boş inancını reddetmelerini istemektedir ve (dolayısıyla) onları, yani kendi çocuklarını unutamaz". Papanın temsilcisi Hıristiyanlığa geçmiş olan bu insanların kendilerini hain olarak görüp onlardan uzaklaşan kendi ailelerinden ötürü özellikle tehlike altında bulunduklarını sözlerine ekler.

Tacchi Venturi Katolikliği kabul etmiş Yahudileri değil de savaşta hizmet etmiş olanları yasadan muaf tutmasının Mussolini için bir anlamı olmadığını ileri sürer. İkincilerin meziyeti "şüphesiz bir Yahudi'nin o olmaksızın gerçek bir Hıristiyan olmasının mümkün olmadığı içinde bulunduğu körlük ve hatada ısrar etmekten vazgeçme yönündeki çok daha büyük meziyete oranla daha aşağıda bir düzeydedir".[19]

Irk yasalarının ardından Yahudiler ve eski Yahudilerden meydana gelen gruplar yardım için İtalyan piskoposlarının peşlerinden koşarlar. Papanın kendilerinden ne beklediğinden emin olmayan piskoposlar da bu konuda Vatikan'ı kendilerine yol göstermesini isteyen mektup yağmuruna tutarlar. Eylülün sonuna rastlayan tipik bir mektupta Torino başpiskoposu yardım için kendisine başvuran bütün Yahudilerden söz eder. Eğer onlar bu yardımı elde edeceklerini düşünmüşlerse yanılmışlardır. Çünkü başpiskopos "Genellikle onlara sakin olmalarını, daha sonraki düzenlemeleri beklemelerini ve hükümete inanmalarını vb tavsiye etmekle yetiniyorum" demektedir. Yahudileri başından savma imkânına sahip olmakla birlikte Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş olan fakat Yahudi'ymiş gibi muamele gören Katoliklerle ilgili olarak aynı şeyi yapamayacağını hissetmektedir. Bu nedenle Vatikan'a yazmıştır.

Tardini, mektubunu papayla paylaştığını söyleyerek başpiskopos tarafından zikredilen Torino'daki vakaları hükümetin dikkatine sunacağını vaat eden bir cevap verir. Tacchi Venturi'den de konuyla ilgilenmesini ister.[20]

19. ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 727, ff. 41r, 43r, 20 settembre 1938.
20. A.g.e., fasc. 732, ff. 48r-48v, Cardinal Fossati, arcivescovo di Torino, a Domenico

İtalyan Yahudileri giderek kendilerini daha tecrit edilmiş hissetmektedirler. O sırada Torino Üniversitesi'nde on dokuz yaşında bir öğrenci olan Primo Levi ırk yasalarının çıkarıldığı o ilk ayları hatırlamaktadır: "Hıristiyan sınıf arkadaşlarım medeni insanlardı. Onlardan veya profesörlerimden hiçbiri bana düşmanca bir söz söylemedi veya düşmanca bir davranışta bulunmadı. Fakat onlardan uzaklaştığımı hissediyordum... Aramızda teati ettiğimiz her bakışa küçük fakat hissedilir bir çekingenlik ve şüphe gölgesi eşlik etmekteydi. Benim hakkımda ne düşünüyorsunuz? Sizin için ben neyim? Altı ay öncekiyle aynı mıyım? Kiliseye gitmeyen sizin eşitlerinizden biri miyim yoksa bir Yahudi miyim?"[21]

Yahudi bir kadın günlüğünün eylül ayına ait sayfasında ailesinin başına gelen kötü durumu anlatmıştır. Bir bilim insanı olan kocası ümitsizdir: Kısa bir süre önce yazmış olduğu ve basılmak üzere bir gazeteye gönderdiği makaleyi içinde bulunduran bir mektup almıştır. Karısı gazetenin editörünün kocasının makalesini, onu artık yayımlamayacağını belirten birkaç sıkıntılı ve özür belirten sözle iade ettiğini anlamıştır. Kocası bir sonraki mektubu açar: Bilimler Akademisi'nin başkanı bu yönde almış olduğu talimatları yerine getirerek kocasının adını üyelik listesinden çıkardığını haber vermektedir. "Korkunç bir boşluk duygusu kocasının ruhunu istila eder. O, birdenbire ve hayatında ilk kez olarak yaşamak için tek gerçek nedeninin elinden alınmış olduğunu görür."[22]

Bir başka Yahudi ailesinde genç bir kız odasından dışarı çıkmayı ve yemek yemeyi reddeder. O gün okuldaki ilk günü olacaktır fakat Yahudi olduğu için diğer kızlarla bu heyecanı paylaşamayacaktır. Günlüğünde hatırladığına göre annesi son derecede üzüntülü bir vaziyette "boğazı düğümlenmiş" olarak kızının odasına girer. Sahneyi şöyle anlatır: "Genç insanların gözyaşlarını dindirmek çok zor... Oda sessiz, bomboş görünüyordu. Sonra yatağın üzerine uzanmış uyuyan kızımı gördüm. Yanakları hâlâ ıslaktı ve elleri mendilini sımsıkı tutmaktaydı. 'Neden?' diye attığı çığlığı hâlâ boş odasında yankılanıyordu."[23]

Tardini, 28 settembre 1938; a.g.e., f. 49r, Tardini a Fossati, 1 ottobre 1938; Tardini a Tacchi Venturi, 1 ottobre 1938.

21. Primo Levi, *The Periodic Table*, Cavarochi ve Minerb 1999, s. 483'te zikredilmektedir.

22. Gönderme, Sylvia Lombroso'nun günlüğündeki (Nidam-Orvieto 2005) 162. sayfadadır.

23. A.g.e., s. 162-63.

Mart ayında Avusturya'yı yutmuş olan Naziler şimdi Çekoslovakya'nın Südet bölgesini ilhak etme tehdidinde bulunmaktaydılar. Nüremberg'de 12 Eylül'de yaptığı bir konuşmada Hitler kendisine verilmemesi durumunda Almanların onu zorla alacaklarına yemin eder.[24] Bunun üzerine bütün Avrupa'yı bir panik kaplar. Eylülün sonuna gelindiğinde bir Alman saldırısının yakın olduğundan korkan altı yüz bin kişi Paris'ten kaçmıştır.

Bu çılgınlığın ortasında Duçe alışılmadık bir fırsat yakalar. İngiliz başbakanı Neville Chamberlain Südet bölgesi konusunda Münih'te düzenlenecek bir barış konferansında arabuluculuk etmesi için onu davet eder.

Fransız, İngiliz, Alman ve İtalyan liderler 29 Eylül'de konferans mahalline gelirler. Vücudunu sıkı bir tarzda saran üniforması içinde çenesini ileriye doğru uzatmış, yüzüne en sert Sezar pozu vermiş, kalın gövdeli Mussolini ev sahibi olan sanki Hitler değil de kendisiymiş gibi davranmaktadır. Kendisi gibi üniformasını giymiş olan Ciano da kayınbabasının yanında başı yükseklerde dolaşmaktadır. Şık takım elbisesi, bol kıllı kaşları, endişeli yüzü ve romatizmadan çarpılmış elleriyle Chamberlain İngiliz tipi aristokrat diplomatın cisimleşmiş bir örneğidir. Çalışma kıyafeti içinde, sürekli hareket hâlinde olan solgun çehreli Hitler ise huzursuzdur. Sadece Almanca bildiğinden devamlı olarak, diğer hükümet başkanları içinde Almanca bilen tek kişi olan Mussolini'nin peşinden koşmaktadır.[25]

Konferansla ilgili bir fotoğraf, açık renkli üniforması içinde, başı usturayla tıraş edilmiş, biraz tehditkâr bir biçimde bakan Mussolini'yi göstermektedir. Yanında koyu takım elbisesi ve yüksek yakasıyla Chamberlain onu bir şeye ikna etmek için çaba gösterir bir pozdadır. Mussolini'ye göre elinde her zaman bir şemsiye taşıyan İngiliz başbakanı faşist rejimin kendisiyle mücadele ettiği eski moda değerlerin bir cisimleşmesidir. Bir seferinde "Etrafımda hiçbir zaman bir şemsiye görmek istemiyorum" demiş ve devam etmiştir: "Şemsiye bir burjuva kalıntısıdır. O, papanın askerleri tarafından kullanılan silahtır. Şemsiye taşıyan bir halk, bir imparatorluk kuramaz."[26]

24. Lamb 1997, s. 221.

25. Fransa'nın Berlin büyükelçisi Andre François-Poncet, toplantının De Felice (1985, s. 528'de aktarılan) mükemmel bir tasvirini vermiştir. Eduard Daladier, konferansta Fransız temsilcisidir.

26. Lamb 1997, 12-13 numaralı resimler; Navarra 2004, s. 38. Navarra, anlaşıldığına göre şemsiyelerine rağmen İngilizlerin oldukça önemli bir imparatorluk kurduklarını belirtmemeyi akıllıca bulmuştur.

Duçe Münih'teyken papa barış için çağrıda bulunmak üzere Vatikan radyo istasyonuna gider. Mesajının herkes tarafından duyulması için Latince değil, İtalyanca konuşur. "Tüm Katolikler ve bütün dünya" diye hitap ettiğinde gözleri dolar. "Milyonlarca insan önümüzdeki savaş tehlikesinin korkusu ve daha önce görülmemiş katliamların ve yıkımın tehdidi altında yaşarken biz baba kalbimizde o kadar evladımızın titreyişlerini paylaşıyor ve piskoposları, papazları, dini tarikatların üyelerini ve bütün müminleri adalet ve sevgi içinde barışı korumak için en ısrarlı, ümit dolu duamıza katılmaya davet ediyoruz."[27]

Münih Konferansı'nda Mussolini barış planını, daha doğrusu Hitler'in kendisine verdiği ve kendisinin kendi planı olduğunu söylediği planı konferansa sunar: Almanya'nın Südet bölgesini ele geçirmesine müsaade edilmelidir. İngiliz ve Fransız hükümetlerinin başkanları Hitler'in bu noktada duracağı vaadi karşılığında bu onur kırıcı teslim anlaşmasını kabul ederler. Ülkelerini parçalayacak bu toplantıya Çekoslovakya'nın hiçbir temsilcisi davet edilmemiştir.

Mussolini bir kahraman olarak karşılanacağı İtalya'ya geri döner. Tren yollarının kenarlarındaki tarlalarda çalışan çiftçiler Avrupa'ya barış getiren adamı selamlamak için dizleri üzerine çökerler. Bu, ırk yasalarının ilan edilmesinden bir ay sonra Mussolini'nin popülaritesinin yükseklerde olduğunun çok sayıdaki işaretlerinden sadece biridir.[28] Kendi payına Hitler, savaşının ciddi olarak başladığını görmek için bir sonraki yıla kadar beklemek zorunda kalacaktır. Fakat o bu barış konferansından önemli bir ders çıkarmıştır. Ağustos

27. "Mentre Milioni", 29 settembre 1938, http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi?speeches?documents/hf_p_xi_spe_19380929_mentre-millioni_it.html. XI. Pius Münih anlaşmasından memnun değildir. Charles-Roux'ya Fransa'nın Çekoslovakya'yı desteklememesinden ve Fransa ve İngiltere'nin görüşme masasında onun herhangi bir biçimde temsil edilmesine izin vermeyip ülkenin parçalanmasını kabul etmelerinden şikâyet eder. 30 Eylül'deki bir görüşmede papa bu görüşünü iki İtalyan senatörüyle de paylaşır. Onlar da bunu Mussolini'ye söylerler. Bunun üzerine Duçe çok öfkelenir. Kutsal Peder'in anlaşıldığına göre kendi ayağına ateş etmekten vazgeçmediğini söyler: MAESS, cilt 38, 209-10, Charles-Roux, 5 octobre 1938.

28. Milza 2000, s. 762-63, Rauscher 2004, s. 261-64; Grandi 1985, s. 452-53: De Felice 1981, s. 530. Yakınlarda yayımlanmış bir dizi çalışma ırk yasalarının İtalya'da halk tarafından iyi karşılanmamış olduğu ve rejime verilen destekte bir düşüşe neden olduğu tezine karşı çıkmaktadır: Rigano 2008; Pavan 2010; İsrael 2010. Miccoli (2004, s. 25) ırk yasalarının İtalyan Katoliklerinin Mussolini'ye desteklerini ortadan kaldırdığını reddetmekte ve Katolik desteğinin ancak savaşın kötüye gitmeye başladığı 1942'den itibaren azaldığını söylemektedir.

1939'da Alman birliklerini Polonya'ya göndermek üzereyken generallerine "Düşmanlarımız küçük solucanlardır. Onları Münih'te gördüm" diyecektir.[29]

Milano başpiskoposu Kardinal Lidefonso Schuster, Mussolini'yle birlikte.

Mussolini'ye övgüler dizenler arasında Milano Kardinali Schuster de vardır. Kamuya açıkladığı coşkulu bir mektubunda "Duçe'nin barışa bu kadar değerli bir katkıda bulunmasından ötürü İtalya'nın gurur duyduğunu" belirtir. Mussolini'nin zaferini hatırda tutmak için barışa adanmış yeni bir kilise inşa edilmesini önerir. Başpiskoposun bu teklifini duyduğunda papa "Ne felaket!" diye patlar ve

29. Kershaw 2000, s. 123.

Tardini'ye, "Buna hiçbir zaman inanamazdım! Onun bundan daha akıllı biri olduğunu sanırdım!" der.[30]

Dönüşünden birkaç gün sonra Faşist Büyük Konsey'in toplantısında Mussolini ırk yasalarına karşı direnen bir avuç insanı hedef alır. Ülkede faşizme karşı olmaya devam edenlerin arkasında Yahudilerin olduğu üzerinde ısrar eder. Papanın eleştirilerinden rahatsız olarak onu "Katolik Kilisesi'nin geleceği konusunda en zararlı papa" olarak nitelendirir.[31]

Mussolini bu toplantıdan kısa bir süre sonra Clara Petacci'ye konunun uzmanı olan bir adam havasıyla "Papa bir felaket!" der. "Aslında bugün bu dini destekleyen biricik insanlarız, ben tek insanım... Papa hepimizin Yahudi olduğumuz tarzında çok utanç verici şeyler söylüyor". Giderek daha da sinirlenir. Bu konulara karşı ilgisi sınırlı olan Clara'ya "Onların neden oldukları problemleri bilemezsin" der. "O, bütün Katolikleri üzüyor, pis, şoke edici konuşmalar yapıyor. Tek kelimeyle o, kötü bir varlık." Bundan sonra Pius adlı papalarda uğursuz bir şey olduğu üzerine yorumlara girer: Pius'ların tümü felaketlere neden olmuştur. VI. Pius ve VII. Pius'un her ikisi de Napolyon tarafından Roma'dan kovulmuştur. IX. Pius Roma'yı ve papalık devletlerini kaybetmiştir. X. Pius tüm Avrupa'nın savaşta havaya uçtuğunu görmüştür. "Şimdi de bu bütün dünyayı kaybediyor, burada da her şeyi yok etme tehlikesini gösteriyor. Ah, bu gerçek bir felaket!" Bir Katolik olarak Mussolini sözlerini "Bundan daha kötü bir papayı tasavvur etmenin zor olduğunu söylemek zorundayım" diye bitirir.[32]

Büyük Konsey yeni ırk yasalarını onaylar. *La Civilta cattolica* resmi gerekçeleriyle ama üzerlerinde bir yorum yapmaksızın onların tümünü yayımlar. Hükümet "tüm faşist karşıtı güçlere Yahudi unsurların yol gösterdiklerini" ilan eder. Dolayısıyla onlara karşı acilen başka tedbirlere de ihtiyaç vardır. İtalyan Yahudilerinin Faşist Parti'den atılmaları gerekmektedir. Yahudiler yüzden fazla insan çalıştıran işyerlerine sahip olamazlar veya onları yönetemezler. Elli

30. ASV, AESS, pos. 560, fasc. 592, f. 98v, Tardini, diario, 2 ottobre 1938. Schuster Mussolini'nin İtalya'yı ve Avrupa'yı kurtarmak üzere Tanrı tarafından gönderilmiş bir insan olduğuna inanan çok sayıdaki papazdan sadece biriydi. Yeni Musa olarak Mussolini'yi özel olarak öven bir vaaz 7 Ekim'de Campobasso Katedrali başrahibi tarafından verilmiştir: Piccardi 1995, s. 218-20.

31. Bottai 2001, s. 136. Günlüğü Mussolini'nin sözlerini kaydeden Bottai ırk yasalarının ateşli bir taraftarıydı.

32. Petacci 2019, s. 421'de zikredilmektedir.

hektardan fazla toprağa sahip olamazlar veya İtalyan ordusunda görev yapmaya devam edemezler. Serbest mesleklerini yapma izinleri üzerine getirilecek kısıtlamalar da yakında ilan edilecektir. Şimdiye kadar izin verilmiş olan Yahudi ilkokullarına ilave olarak Yahudiler için orta öğretim düzeyinde özel okullar kurulacaktır.[33]

Ciano ırk yasalarının son grubuna papanın göstereceği tepkiden endişelidir. Fakat sonuç olarak her şeyin düzgün işleyeceğini öğrenmekten memnun olur. Vatikan'daki maslahatgüzarı kendisine yeni yasalar Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş olanlara Yahudilermiş gibi muamele etmediği sürece papanın itiraz etmeyeceğini söyler. En önemlisi Vatikan'ın Hükümetle anlaşmanın maddelerinin ihlal edilmemesi konusunda ısrarlı olmasıdır: Onun dili açık olarak Kilise onaylı evliliklerin devlet tarafından tanınmasını garanti etmektedir. İtalyan diplomat, Ciano'ya "Büyük Konsey'in ırkçı beyanatında Kilise'nin karşı çıkacağı tek nokta budur" der.[34]

Papanın pozisyonunun bu yorumu Domenico Tardini'nin yeni ırk yasalarının ilan edildiği gün yazdığı bir pusula tarafından teyit edilmektedir. "Kutsal Peder'in isteği üzerine" diye yazmaktadır Tardini, "bu akşam *L'Osservatore romano*, bazı endişeleri zikreden ve gelecek yasanın çekinmek için bütün nedenleri ortadan kaldırabileceği ümidini ifade eden kısa bir makale yayımlayacaktır".[35]

Papa yeni ırk yasalarını daha geniş, rahatsız edici bir bütünün bir parçası olarak görmekteydi. Mussolini, Katolikliğin kendi değerleriyle faşizmin içine nüfuz edeceği bir din devleti meydana getirmek üzere Vatikan'la birlikte çalışmaktan çok ayrı bir faşist din yaratmak istiyor gibiydi. Eylül ortasında XI. Pius Fransız İşçiler Birliği üyelerinden meydana gelen bir gruba yaptığı konuşmada bu endişesini ortaya koyar. Papa şöyle der: "Bazıları kendisini totaliter bir devlet yaparak her şeyin devlete ait olması gerektiğini ileri sürmekte. Fakat böyle bir iddia saçmadır. Eğer gerek olgusal olarak gerek ahlaki bakımdan doğru bir şey olarak totaliter bir rejim varsa o, Kilise'nin rejimidir; çünkü insan tümüyle Kilise'ye aittir."[36]

Papa, Mussolini'yi ve onun faşist rejimini desteklemeye devam edip edemeyeceğini sorgulamaya başlamaktaydı. Yazıya geçiril-

33. CC 1938 IV, s. 269-71.
34. DDI, dizi 8, cilt 10, n. 238, l'incaricato d'affadi presso la Santa Sede, Feci adi cossato, al ministro degli affari esteri, Ciano, 7 ottobre 1938.
35. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 10r, 12r, 7 ottobre 1938.
36. Guasco 2010, s. 94-95'te zikredilmektedir.

memiş olan sözleri gerek faşist görevlileri gerek kendi dostlarını sinirlendirmeye devam etmekle birlikte papanın Yahudi karşıtı önlemlere muhalefeti gene de sınırlı kalmaktaydı. Onun etrafındaki insanlar ise bu önlemlere açık bir biçimde karşı çıkmamaktaydılar. İtalya maslahatgüzarı Carlo Fecia di Cossato, Mussolini ve Ciano'ya yüksek düzeydeki Vatikan görevlilerinden aldığı bilgiye göre kısa süre önce ilan edilmiş olan ırk yasalarının "bir bütün olarak Vatikan'da olumsuz bir tepkiye yol açmadığını" bildirir. Vatikan'da ona yapılan tek itiraz Kilise'nin yasal bir evliliği meydana getiren şeyin ne olduğunu belirleme hakkının ihlal edilmesiyle ilgilidir. Cossato, "Genel sekreterlik ofisinde olağan işlerden sorumlu başkan vekili olan Monsenyör Montini'den bu izlenimlerin teyidini aldım. Özellikle papanın biricik değil ama temel endişesinin Hıristiyanlığı kabul etmiş Yahudilerin evliliklerinin durumuyla ilgili olduğunu öğrendim" diye bildirir.

Cossato, raporuna Pignatti'nin daha önceki tavsiyesini tekrarlayarak Cizvitlerle ilgili bir not ekler: "Cizvitler bizimkilerden farklı öğretisel gerekçelerle olsa da her zaman inanmış Yahudi karşıtları olmuşlardır." Fakat onlar papaya karşı çıkan insanlar olarak görülmek istemezler. Böylece Cossato'nun tavsiyesi de onlar üzerine dikkati çekmeksizin Cizvitlerin Yahudileri şeytanlaştırmalarına izin vermenin daha iyi olacağıdır çünkü "onlar kendilerini göstermeden pratik düzeyde bizim en iyi müttefiklerimiz olmuşlardır ve hâlâ öyle olmaya devam edebilirler".[37]

Aynı akşam Cossato "Yahudi Meselesi" üzerine en son makalesi kısa bir süre önce *La Civilta cattolica*'da yayımlanmış olan Peder Rosa ile görüşmeye gider. Rosa kendisine bu makaleyi "İsa Derneği vasıtasıyla faşist hükümet tarafından benimsenmiş olan ırkçı önlemlere verilen tam destek hakkında okurların sahip olabilecekleri izlenimi dağıtmak üzere" Vatikan'dan almış olduğu emir üzerine yazmış olduğunu söyler. Fakat Rosa'yla konuştuktan sonra temsilci kendisini güvende hisseder. Ciano'ya "Cizvitler bugün de açık olarak ve temelde Yahudi düşmanları" der.[38]

37. DDI, dizi 8, cilt 10, n. 252, l'incaricato d'affari presso la Santa Sede, Feci adi Cossato, al ministro degli affari esteri, Ciano, 10 ottobre 1938.

38. ASMAE, AISS, b. 102, l'incaricato d'affari presso la Santa Sede, Fecia de Cossato, al ministro degli affari esteri, Ciano, 11 ottobre 1938. Ciano'yu Cizvitlerin hükümetin faşist karşıtı kampanyasına verdikleri güçlü destek hakkında bilgilendiren önceki raporlarını zikreden Cossato 5 ve 17 Ağustos tarihli raporlarını hatırlatır. Bu tarihler önemlidir çünkü Mussolini ilk Yahudi karşıtı yasaları bu haftalarda formüle

Ekim başında Büyük Konsey'in toplantısına gitmeden kısa bir süre önce Ciano Vatikan'ın büyükelçisini yanına çağırır ve ona yakın zamanlardaki bir Eucharistie Kongresi'nden almış olduğu raporları gösterir. Borgongini renkli kalemiyle Mussolini'nin sayfalar üzerinde yapmış olduğu özel işaretlerini görür. Diktatör kongrede rahipler tarafından ifade edilmiş olan eleştirel sözleri öğrenmekten üzülmüştür. Özellikle biri onu sinirlendirmiştir. Bir rahip, "Tanrı Alman halkını ve onların yolundan gidenleri şüphesiz cezalandıracaktır" diye uyarmıştır. Ciano, Duçe'nin Kilise'yle bir çatışma istemediğini söyler; fakat papaya rahiplerin bu tür eleştiriler yapmalarına engel olmadıkça hükümetin harekete geçmek zorunda kalacağının söylenmesi gerekir.

Büyükelçi "Eğer herhangi bir dil taşkınlığı olmuşsa, konuşmacılara görevlerini hatırlatacak ilk insanlar şüphesiz biz olacağız" diyerek Ciano'ya teminat verir. Fakat papa büyükelçisinin korkak görüşünü paylaşmamaktadır. Birkaç gün sonra rahiplerin "taşkın" sözlerini duyduğunda "Benissimo! Giustissimo!" ("Harika!, Tamamen doğru!") diye haykıracak ve "Birinin bu şeyleri söylemesine ihtiyaç var!" diyecektir.

Ciano'yla aynı görüşmede Borgongini Mussolini'ye papanın kendi adına Hitler'e müdahale etmesi yönündeki ricasını da iletir. Papa Nazilerin Kilise'ye karşı zulümlerinin şimdi Avusturya'ya ve Südet bölgesine de genişletildiğini öğrenmekten üzüntü duymuştur. Büyükelçi, Ciano'ya "Hükümet başkanından başka hiç kimsenin Hitler üzerinde etkide bulunma gücü olmadığı açık olduğu için Ekselansları Mussolini'ye, ancak kendisinin Führer'in bu zulmünü durdurabileceğini söylemenizi rica ediyorum" der.

Borgongini daha sonra Bergamo'daki Faşist Parti'nin başkanı konusuna döner. Buradaki sözleri özel olarak ilginçtir çünkü onlar Katolik Eylem'in yararına alınan ödünler karşılığında papanın ırk yasalarına onayını vermesiyle ilgili Mussolini'yle ağustos ortasında yapılmış olan gizli anlaşmaya atıfta bulunmaktadır. Daha sonra büyükelçi, Pacelli'ye şunları söylemiştir: "Bakandan (Ciano) Bergamo meselesiyle ilgilenmesini istedim; çünkü yetkili biri tarafından bize eylül sonuna kadar bu federal sekreterin görevinden alınacağına dair söz verilmişti ama o hâlâ görevinin başında bulunmaktaydı."[39]

---

etmiştir ve Kilise'nin Yahudi karşıtı kampanyasını destekleyeceğinden emin olmak istemiştir.

39. ASV, ANI, pos. 24, fasc. 14, ff. 160r-163r, Borgongini a Pacelli, 10 ottobre 1938. Vatikan genel sekreterinin dosyalarında bulunan 7 Ekim 1938 tarihli bir not, benzer

Pazarlığın kendisiyle ilgili kısmını hâlâ yerine getirmediği hatırlatılan Mussolini, Tacchi Venturi'yi yanına çağırtır. Bergamo meselesinin fazla uzun sürdüğünü veya kendi daha renkli diliyle "sakalının fazla uzadığını" (*la barba troppo luga*) söyler.[40] Oradaki parti başkanını derhal görevden alacaktır. Aynı zamanda papadan Bergamo Katolik Eylem şubesi yönetim kurulunun bir zamanlar Halkçı Parti'nin eylemcileri olmuş olan dört üyesini görevden almasını isteyecektir.[41]

Pius Duçe'nin ne istediğini duyduğunda böyle bir geçmişi olan insanların hâlâ Katolik Eylem'in liderlik mevkilerinde bulunabilmesine karşı şaşkınlığını ifade eder. Onların hepsinin ayıklanmış olduğunu düşünmektedir.[42] Tardini papanın dört adamın görevden alınmasını ne kadar kolayca emrettiğini görmekten şaşkındır. 14 Ekim'de Bergamo gazetesi dört yönetim kurulu üyesinin istifasını ve Bergamo Faşist Parti başkanının görevden alınmasını bildirir.[43]

Papanın ruhi durumu kısmen sağlığına bağlı olarak keskin zikzaklar çizmeye devam etmektedir. Çöküntü ve öfke dönemlerini daha yumuşak göründüğü günler takip etmektedir. Ekimin

---

şekilde Mussolini ve Tacchi Venturi tarafından varılan 17 Ağustos tarihli anlaşmaya, yürürlükte olan bir şey olarak atıfta bulunmaktadır. ASV, AESI, pos. 1060, fasc. 747, f. 6r.

40. Tacchi Venturi a Monsignor A. Bernareggi, vescovo di Bergamo, 11 ottobre 1938. Presenti 1979, s. 562'de yayımlanmıştır.

41. Duçe'yi her zaman papaya sevdirmeye çalışan Tacchi Venturi ertesi günü ona "Mussolini bana en büyük iyi niyetle çalışmak istemesine karşılık meselenin bu kadar uzun bir zaman alarak sonuçlanmış olmasından ötürü ne kadar üzgün olduğunu söyledi" der: ASV, AESI, pos. 1060, fasc. 747, f. 4r, Tacchi Venturi a Pio XI, 11 ottobre 1938.

42. ASV, AESS, pos. 560, fasc. 592, f. 107r, 10 ottobre 1938. Papa, Tardini'ye Bergamo parti başkanıyla Katolik Eylem'in yönetim kurulu üyelerinin görevlerinden alındığını hemen ilan etmeleri talimatını verir. Tardini 15 Ekim Cumartesi gününü beklemelerini teklif edince, "Hayır, o çok geç! Sonra hafta sonu. 14 Ekim Cuma günü duyurmanız için her şeyi yapın" der: ASV, AESS, pos. 560, fasc. 592, ff. 107v-108r, 11 ottobre, 1938. Bergamo piskoposu Katolik Eylem'in yönetim kurulunun dört en değerli ve saygıdeğer üyesinin görevlerinden alınmasından memnun değildir. Onu teselli etmek için Tacchi Venturi iyi Katolikler olarak onların Katolik Eylem'e en yararlı olacak her şeyi yapmak isteyeceklerinden emin olduğunu söyler ve sözlerine şunu ekler: "(Faşist terminolojiyi kullanarak) Muhafızlarda küçük bir değişikliğin hiçbir kuruma zararlı olmayacağını düşünüyorum": Tacchi Venturi a Monsignor A. Bernareggi, vescovo di Bergamo, 11 ottobre 1938, Presenti 1979, s. 592.

43. ASV, AESI, pos. 1060, pos. 747, f. 171, l'incaricato d'affari presso la Santa Sede, Conte Carlo Fecia di Cossato, consigliere dell'ambasciata d'Italia presso la Santa Sede, a Domenico Tardini, 12 ottobre 1938; a.g.e., 18r-19r, Tardini a Fecia di Cossato, 13 ottobre 1938; ASV, AESS, pos. 560, fasc. 592, f. 108v-, 12 ottobre 1938.

başında Tardini'den Milano'daki bir manastırla ilgili bir mektup göndermesini isterken bir espri yapar: "Manastırın kıvır zıvırı! Söyledikleri şey gerçekten doğru: Papaz cüppesi ve başlığı giyenden hayır gelmez!"[44] Birkaç gün sonra maiyetinden Viyana'da kendisine orada neler olup bittiğine ilişkin gizli raporlar gönderecek genç bir rahip bulmasını ister. Sonra yine bir espri yapar: "Eğer genç olsaydım, böyle bir görevi yapmaktan çok memnun olurdum."[45]

Fakat papanın keyfi hızla değişebilir. Tardini Bergamo'ya yeni bir Faşist Parti başkanının atandığını söyleyip sözlerine orada durumun iyileşeceği ümidini ekleyince papa bir anda eski öfkesiyle ona karşılık verir: "Eğer onlar bir başka (Faşist Parti) üyelik kartını elimizden alırlarsa ciddi bir şekilde duruma müdahale edeceğim. Rezalet çıkaracağım. Bütün dünyanın bunu öğrenmesini sağlayacağım. Bir insanın üyeliğini elinden almak, onun ekmeğini elinden almak demektir." Giderek daha da sinirlenir: "Faşizm gerçekten iyi bir görüntü verecek! İnsan boşuna yaşlanmaz. Yaşlı insanların dokunulmazlığı vardır ve ben de ondan yararlanacağım."[46]

Hasta papa Mussolini konusunda hayal kırıklığına uğramış olduğu gibi vatandaşları hakkında da olumlu olmayan bir görüş geliştirmektedir. Ekim ortasındaki konuşmalarında yeni ırk yasaları konusunu ele aldıklarında papa, Tardini'ye "İtalyanlar bir koyun sürüsü" der ve ilave eder: "Bunun için şüphesiz Mussolini'ye minnettar olmamız gerekmiyor."[47]

44. Tardini'nin notlarından. ASV, AESS, pos. 560, fasc. 592, f. 106r, Tardini, 9 ottobre 1938. Papanın cümlesi burada Lesley Riva'nın yardımıyla gevşek bir şekilde çevrilmiştir. İtalyancası şudur: "*Raba da fruti! E proprio vero che: cappuccio e cotta sempre borbotta!*"
45. ASV, AESS, pos. 560, 592, f. 109r, 14 ottobre 1938.
46. A.g.a., f. 112r, 15 ottobre 1938.
47. A.g.e., f. 114r, 16 ottobre 1938.

Yirmi Beşinci Bölüm

Nihai Muharebe

Papanın ırk üzerine gizli bildirisinin hazırlanmasında yardımı olmuş olan Gustav Gundlach yine Roma'dadır ve mutlu değildir. Eylül ayında o ve iki meslektaşı Cizvit generalin onu papaya göndereceğini düşünerek metinlerini Ledochowski'ye vermişlerdi. "Irk Bilimcilerinin Manifestosu"nun yayımlanması ve ilk ırk yasalarının ilan edilmesi papanın çalışmalarını en kısa zamanda görmek istediği yönündeki düşüncelerini güçlendirmişti. Fakat Cizvit generalin, metinlerinin "kısaltılmış bir versiyonu"nu Peder Enrico Rosa'ya göndermiş olduğunu öğrenen Gundlach Amerikalı meslektaşından papaya olup biteni anlatmasını ister. Lafarge'a "Belgenin başka ellere geçmesine müsaade etmeme niyetin gerçekleşmedi" der. "Patrona –Ledochowski için aralarında kullandıkları şifre ad– bağlılığın ödüllendirilmedi. Bay Fischer'e –XI. Pius için aralarında kullandıkları tuhaf bir başka şifre ad– sadakatinin Patron'a sadakatinden zarar gördüğü yönünde bir eleştiriye maruz kalabilirsin" der ve sözlerini şöyle tamamlar: "Bu işle ilişkisi olmayan biri bütün bunlarda Bay Fischer tarafından doğrudan sana verilmiş olan görevi taktik ve diplomatik gerekçelerle savsaklayarak sabote ettiğin izlenimine kapılabilir."[1]

Hitler'in tüm İtalya'yı kapsayan zafer gezisi çok sayıda Amerikalının Duçe hakkındaki görüşlerini olumsuz yönde değiştirmiştir. Şimdi de ırk yasalarının uygulamaya konulmasıyla Mussolini'nin Amerika'daki popülaritesi hızla aşağı doğru inmektedir. Washington'daki İtalyan büyükelçiliği Roma'ya bu inişi anlatan uzun bir

1. Passelcq ve Suchecky 1997, s. 69.

rapor göndermiştir. "Bilindiği gibi Amerikalı Katolikler –özellikle onlar arasında en çok Chicago'dan Kardinal Mundelein olmak üzere Kilise'nin üst düzey mensupları– Nazi yetkililerin resmi Katolik karşıtı ve kısmen de Hıristiyan karşıtı tutumlarına ta baştan itibaren düşmanlık ve giderek artan bir öfkeyle tepki göstermişlerdir." Büyükelçilik raporu şöyle devam etmektedir: "Irk yasalarının çıkarılması ve Katolik Eylem'le yapılan en son savaş İtalya'da Kilise'nin geleceğiyle ilgili olarak burada başka endişelerin, her ikisini de fazla sevilmeyen otoriter rejimler olarak gören kamuoyunun fazla ince olmayan bakış açısı içinde faşistliği Naziliğe özdeş kılan görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır."[2]

Faşist rejimle Amerikan hükümeti arasındaki ilişkiler hızla soğumaktaydı. İtalyan gazeteleri Amerika Birleşik Devletleri'ni Yahudilerin idare ettiğini ileri sürmek suretiyle bu konuya bir yardımda bulunmuş olmuyorlardı. Bu gazeteler başkanının Bernard Baruch, başkan yardımcısının Albert Einstein olacağının söylendiği tümü Yahudilerden meydana gelecek bir sonraki muhtemel Amerikan kabinesinin listesini vermekteydiler.[3] Leon Troçki de bu kabinede savaş bakanlığına getirilmekteydi. Troçki'nin ne bir Amerikalı ne de bu ülkede yaşamakta olan biri olmaması, anlaşıldığına göre bir engel teşkil etmemekteydi.[4]

Pius vaftiz edilmiş Yahudilerin diğer Katoliklerle evlenmelerini yasaklama tehlikesini içeren planlanmakta olan yeni evlenme yasasından endişeliydi. Büyükelçisinden bu konuyla ilgili olarak resmi bir durum raporu hazırlamasını ister.[5] Papanın aklında Katolik

2. ASMAE, APSS,b. 39, fasc. I, Cosmelli, R. Ambasciata Washington, a Ciano, "Stati Uniti e Cattolicesimo", 20 ottobre 1938. Kertzer ve Visani 2012'de daha ileri ölçüde tartışılmaktadır.

3. Daha önceki bir Wall Street zengini olan Baruch o sırada bir insan severdi (philantropist) ve Franklin Roosevelt'in "beyin takımı" içinde yer alan danışmanlarından biriydi.

4. Birleşik Devletler büyükelçisi Trieste'deki polis görevlilerinin oradaki insanların C. Colombus Günü'nü kutlamalarına engel olmalarını da ekleyerek bütün bunları Washington'a bildirmiştir. Bu engellemenin gerisinde Colombus'un bir Yahudi olduğu inancıyla Mussolini'nin onu ırk yasaları konusundaki Birleşik Devletler'in protestolarından duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmesinin bir işareti olarak kullanmak istemesi vardır. NARA M1423, reel 12, Philipps to U.S. secretary of state, "Anti-Jewish measures in Italy" n. 1120, October 21, 1938.

5. ASV, AESS, pos. 560, fasc. 592, f. 117r, Tardini'nin notları, 19 ottobre 1938. Tardini şunları yazmaktadır: "Papalığın İtalyan hükümetini yeni yasalarının sonuçlarıyla ilgili olarak uyarmış olduğu konusunda bir kanıtın varlığını emniyet altına almak

ilkenin ifade edilmesi vardır fakat Borgongini onun daha fazla bir şey içermesinin önemli olduğunu düşünmektedir: Vatikan'ın Kilise'nin öğretilerine ters düşmeyecek ırk yasalarını kaleme almaya rehberlik etmesi lazımdır. Borgongini "Bir çıkış yolu teklif etmeliyiz" der. "Aksi hâlde hükümet onu kendi başına bulamaz ve o zaman şüphesiz ortaya bir çatlak çıkar."[6] Büyükelçi bundan sonraki haftaları bu çatlağın ortaya çıkmaması için elinden gelen her şeyi yapmak için harcayacaktır.

Borgongini'nin taslak metni hükümeti yeni yasalarını formüle ederken "dini unsur"u görmezlikten gelmemeye davet etmekteydi. Onda "Bundan ötürü Yahudilerin Katolikliği kabul etmiş olanlarla karıştırılmaması zorunludur; çünkü bunlar kendi uluslarından ebedi olarak ayrılma cesaret ve kahramanlığını göstermiş olan insanlardır" denmekteydi.[7]

Teklifini Mussolini için daha kabul edilebilir bir duruma getirme çabasıyla Borgongini onun içine Vatikan'ın ırk yasalarının amaçlarına karşı sempatisini belirten bir kısım ekler: "Hiç şüphesiz hem ahlaki hem de sağlıkla ilgili nedenlerle (Kilise) siyahlarla beyazlar arasındaki birleşmeleri ve uygun olmayan türden bir birleşmeyi caydırmak için elinde bulunan bütün kanıtları kullanır.[8] Böylece o iki ırkın kusurlarını bir araya getiren melezleri meydana getirmekten kaçınmaya çalışır." Fakat Kilise "bu caydırma çabalarını mutlak yasaklama noktasına kadar götüremez".

Borgongini iki mümkün ödün teklif eder. Söz konusu evlenmelere kralın var olan muafiyetleri dağıtma yetkisine dayanılarak izin verilebilir. Bunun alternatifi olarak yeni yasaya, onun maddelerine aykırı olan fakat Kilise'yle varılan anlaşmanın dini evlenmelerin medeni hukuk bakımından sonuçlarını kabul eden 34. maddesinin kapsamı içine giren evlenmelerin ancak papanın onları yeniden gözden geçirmesi ve onaylaması durumunda tanınacağını belirten bir cümle ilave edilebilir.[9]

üzere resmi muhtıra zorunludur": ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, f. 15r, Tardini appunti, 19 ottobre 1938.

6. Borgongini'nin yorumları Tardini'ye yapılmıştır: ASV, AESS, po. 560, fasc. 592, ff. 119r-119v, Tardini appunti, 20 ottobre 1938.

7. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 20r-21r, Borgongini, Nunziatura Apostolca d'Italia, "Progetto di appunto" n. 6480, tarihsiz.

8. Buraya Tardini kurşunkalemle "uygun olmayan"dan önce "da" kelimesini derç etmiştir.

9. Borgongini bir anlaşmaya varma konusunda ümitsizdi. Eğer bu tekliflerden hiçbiri hükümet için kabul edilebilir değildiyse yeni yasalar ilan edilmeden önce Vatikan

Papa bundan sonraki adımları tartışmak üzere Tardini ve Tacchi Venturi'yle görüşür. Tardini hükümetin sadece Alman biçimini eleştirseler bile ırkçılığı eleştiren makalelerin yayımlanmasını yasaklamış olduğunu hatırlatır. Papa "Fakat bütün bunlar bir yüz karası!" der. "Papa olarak değil, bir İtalyan olarak utanıyorum. İtalyan halkı aptal bir koyun sürüsü oldu. Ben sesimi yükseltece-ğim, bundan korkmuyorum. Hükümetle anlaşmamız benim için çok şey ifade ediyor. Ama vicdanım daha fazla şey ifade ediyor... Onlar çok sayıda Farinacci'ler oldular. Bir papa ve bir İtalyan olarak gerçekten üzgünüm."

Tardini'nin papanın patlaması diye nitelendirdiği fırtına geçince tuttuğu yoldan saptırılması kolay biri olmayan Tacchi Venturi alakasız bir biçimde çantasından papanın bir fotoğrafını çıkarır ve papadan onu Mussolini'nin birkaç gün sonra evlenecek olan oğlu Bruno'ya bir ithafla imzalamasını ister. Papa "İmzamı Mussolini'nin adının altına atmaktan pek zevk almıyorum" der ama Tacchi'nin yapacağını bildiği gibi resmi imzalar.[10]

İşleri bitince XI. Pius'la Cizvit hatıralarını tazelemeye başlarlar. Sahneyi hatırlayan Tardini "Biri seksen iki, diğeri yetmiş yedi yaşında neşeli ve zeki iki ihtiyar" diye düşünür. Birbirlerine Eski ve Yeni Ahit'ten göndermeler yaparlar ve bazıları uzun zaman önce ölmüş olan tanıdıkları insanların hikâyelerini anlatarak gülerler.[11] Papanın başka az kişiyle yapacağı türden hafif şakalaşmadır bu.

Aynı gün daha sonra Tardini, Tacchi Venturi ve Borgongini Kardinal Domenico Jorio'nun dairesinde bir araya gelirler.[12] Mukaddes Ayinlerin İdaresi Meclisi'nin başkanı olarak Jorio evlilikle ilgili kuralları düzenlemektedir. Papa etrafındaki insanlardan içinde bulundukları çıkmazdan bir çıkış yolu bulmalarını istemiştir. Onlar papanın onayladığı bir planla ortaya çıkarlar. Büyükelçi ve Tacchi Venturi hükümet görevlilerini eğer bir çıkış yolu bulmak mümkünse az sayıdaki karma evliliklerle ilgili olarak papayla ilişkilerinde bir çatlağa neden olmalarının kendilerinin

ve hükümet başka bir uzlaşmaya gitmek zorundaydılar: ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 36r, 23 ottobre 1938; AESS, pos.560, fasc. 592, ff.123v-125r, 23 ottobre 1938.

10. Tardini bu görüşmenin kendi el yazısıyla yazılmış iki farklı hikâyesini bırakmıştır: ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, f. 36r, 23 ottobre 1938; AESS, pos. 560 fasc. ff. 123v-125r, 23 ottobre 1938.

11. ASV, AESI, pos. 560, fasc. 592, f. 125v, 23 ottobre 1938.

12. Kutsal Ayinlerin Yönetimi Meclisi'nin (Congregation of the Discipline of the Sacraments) sekreteri Monsenyör Francesco Bracci de onda hazır bulunmuştur.

menfaatine olmadığına ikna etmeye çalışacaklardır. "Uygun değişiklikler teklif edebilmek için" planlanan yasanın bir kopyasını elde etmeye çalışacaklardır.[13]

Fakat Venturi Mussolini'den bir görüşme istediğinde Duçe söylemek istediği şeyi yazıya dökmesini söyleyerek onu geri çevirir.[14] Dolayısıyla Cizvit, ona içinde Katolik Kilisesi'nin uzun zamandan beri karma evliliklere karşı olduğunu ileri sürdüğü bir mektup gönderir. Buna göre bu evlilikler "son derecede nadirdir ve onlara Kilise tarafından sadece ciddi vicdani gerekçelerle müsamaha gösterilmektedir". Tacchi Venturi papanın bir anlaşmaya varmak, hatta daha ileriye gitmek istediği konusunda Mussolini'yi temin eder. "Kutsal Peder bu evliliklerin daha seyrek meydana gelmesi ve hatta onların bizzat kendisi tarafından yeniden bir incelemeye tâbi tutulmaksızın hiçbir zaman meydana gelmemesi için gereğini yapmaya hazırdır" der.

Bir anlaşmaya varma konusunda ümitsiz olan Tacchi Venturi sadece papayı ırk kampanyası içine doğrudan katmayı istemekle kalmamaktaydı, aynı zamanda Kilise için hayati öneme sahip olan ve Vatikan'ın ırk yasalarıyla ilgili itirazında merkezi bir yer işgal eden bir ayrımı gizlemekteydi. Papanın temel itirazı Kilise'nin karma evlilikler, yani Yahudilerle Katolikler arasındaki evlilikler olarak göz önüne aldığı şeyle ilgili yasağa değildi, aynı zamanda taraflardan birinin bir zamanlar Yahudi olduğu veya Yahudi bir anne babadan doğmuş olduğu Katolikleri birleştiren evliliklerin yasadışı ilan edilmesineydi.

Cizvit, mektubunun son sayfasını Mussolini'ye dizdiği övgülere ayırır. Sözlerine kendisini "Sizi ve anavatanını seven biri, en ufak

13. 1935'e kadar genel sekreter vekili ve daha sonra papalık müşaviri olan Monsenyör Alfredo Ottaviani de görüşmede yer almıştır. Orada üç adam hükümetle herhangi bir görüşmede üç noktanın ona iletileceği üzerinde karar vermişlerdir: 1. Gerek Katoliklerle Katolik olmayanlar gerek farklı ırktan Katolikler arasındaki karma evlilikler nadirdir "ve gelecekle ilgili olarak Kutsal Peder onları kendisi karara bağlamayı üzerine alacaktır" 2. Hükümet eğer gerekirse kralın muafiyetler dağıtma yetkisini kullanarak bu nadir evlilikleri tanımayı kabul etmelidir. 3. Her halükârda hükümet vicdani nedenlerle bu evliliklerin yerine getirilmesini sağlayan insanları cezalandırması durumunda ciddi bir biçimde dini duyguya –ve metni gözden geçirdiğinde papa buraya ekler: doğal yasaya– tecavüz edeceğini kabul etmek durumundadır: ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, f, 40r, Tardini appunti, 23 ottobre 1938. Arkadan aynı tarihteki görüşmenin zabıtları gelmektedir: 41r-45r. Papanın planı onaylaması hakkında bkz. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 49r-50r, Tardini appunti, 24 ottobre 1938.

14. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, f. 53r, Tardini appunti, 25 ottobre 1938.

bir övünme gölgesi olmaksızın söylüyorum, size ve faşizme ihanet etme gücüne sahip olmayan biri" olarak nitelendirerek bitirir.[15]

Fakat teklif Mussolini'yi etkilemeyi başaramaz. İçişlerinden sorumlu korkutucu sekreter yardımcısı Guido Buffarini kendilerine haberi verir: Duçe karma evlilikler için papanın istisnalar yapmasına asla izin vermeyecektir. O kralın bu tür talepleri yeniden gözden geçirmesini de istememektedir.[16]

Ekimin sonunda Duçe Roma'da Nazilerin dışişleri bakanı Joachim von Ribbentrop'la görüşür. Ribbentrop Mussolini'yi İtalya'yı Almanya ve Japonya'ya bağlayacak askeri bir ittifakın zamanının geldiğine ikna etmek için gelmiştir.[17] Bütün gösterişli sözlerine rağmen Mussolini'nin resmi askeri bir ittifak anlaşmasını imzalama konusunda şüpheleri olduğunu sezen Ribbentrop ona Alman desteğiyle bütün Akdeniz'in bir gün bir İtalyan denizi olacağına söz verir. İlginç bir biçimde Mussolini'nin bu görüşmede çıkarmış olduğu ana çatlak ses Kilise ve papayla ilgilidir. Almanya dışişleri bakanına Nazilerin Katolik Kilisesi'ne karşı sürdürdükleri savaşın askeri bir ittifakın önündeki ana engel olduğunu söyler; çünkü o İtalyan halkının desteğini ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir ittifakın imzalanmasından önce Alman hükümetinin Kilise'yle barış yapmanın bir yolunu bulmasını tavsiye eder. Eğer Kilise'yle böyle bir anlaşmaya varabilirlerse Nazilerle ittifak yapmasının "çok popüler" olacağını söyler. Kilise'yle bütün problemler sadece Almanya için

15. A.g.e., ff. 56r-59r, Tacchi Venturi a Mussolini, 26 ottobre 1938.

16. A.g.e., ff. 61r-64r, Adunanza presso L'E. Mo Sig. Cardinale Joro, 27 ottobre 1938. Ertesi günkü papayla görüşmesine Tardini ne kadar az vakadan söz ettiklerini göstermek üzere yanında verilerle gelir. Papaya bir önceki yıl İtalya'da 337.000 evlilikten sadece 61'inin Kilise'nin onaylamış olduğu bir Katolik'le Katolik olmayanın evliliği sınıfına girdiğine işaret eder. Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş olanların evliliklerinin sayısı da bundan fazla değildir. A.g.e., f. 72r, Tardini appunti, 28 ottobre 1938.

17. Daha önce Naziler böyle bir ilanın Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana getireceği olumsuz etkiden endişe duymuşlardı fakat Alman dışişleri bakanı şimdi daha az endişeliydi: Südet bölgesiyle ilgili bir süre önceki kriz Birleşik Devletler'deki tecritçilerin ne kadar güçlü olduklarını göstermişti. Ribbentrop'un endişelerinden biri ilanın Amerikan Yahudileri üzerinde yaratacağı öfkeydi fakat "Amerika'da Almanya ve İtalya'ya yöneltilmiş olan Yahudi propagandası sadece doğu kısmında güçlüydü. Buna karşılık o, Amerika Birleşik Devletleri'nin batı kısmında giderek zayıflamaktaydı. Dış siyaset üzerinde hâkim bir etkisi olan ise Amerika Birleşik Devletleri'nin batı bölgesiydi": DGFP, dizi D, cilt 4, n. 400, "Conversation between the Reich foreign minister, Herr von Ribbentrop and the Italian foreign minister Count Ciano", Rome, October 28, 1938.

söz konusu değildir. Mussolini kendisinin papayla ilişkilerinin de son zamanlarda gerginleştiğini belirtir. Papanın ittifakı eleştirmesinin İtalyan Katoliklerini "zor bir durum"a sokacağından endişe duymaktadır.[18]

Ciano günlüğünde kendisinin Roma'da Grand Hotel'de Ribbentrop'la görüşmesinin ürkütücü bir resmini çizmektedir. "Ribbentrop'un kafasında savaşla ilgili bir takıntı var" diye yazmaktadır. "Savaş istiyor, kendi savaşını istiyor. Ama genel bir planı yok veya onu söylemiyor. Düşmanlarının kim olduğunu özel olarak belirtmiyor, hedeflerinin ne olduğunu da söylemiyor. Fakat üç dört yıl içinde kesinlikle bir savaş istiyor." Ciano Ribbentrop'un askeri ittifak teklifini kayınbabası ile görüştüğünde Mussolini kendisine böyle bir ittifakın ilanının "her şeyden önce büyük Katolik kitlelerdeki Alman karşıtı duygulardan ötürü" ertelenmesi gerektiğini söyler.[19]

İtalya'nın Yahudi karşıtı kampanyası İtalya'nın dışında olumsuz bir dikkati üzerine çekmektedir ve Vatikan'ın faşist rejimle yakın bağlarından ötürü papa kendisini rahatsız edici bir konumda bulmaktadır. Tardini onu Mussolini'yle yeni ırk yasası konusunda karşılıklı olarak kabul edilebilir bir metin ortaya koyma konusunda işbirliği yapmaya karşı uyarır. Böyle bir anlaşma Vatikan'ı Yahudi karşıtı kampanyaya katılma suçlamasına açık bırakacaktır. Tavsiyesi basit olarak hükümetin yapmak istediği şeyi yapmasına izin vermenin daha iyi olacağı yönündedir. Mussolini'nin yeni ırk yasasıyla ilgili planını uygulaması durumunda Vatikan onun Mussolini'yle yaptıkları anlaşmanın 34'üncü maddesine aykırı düşen maddesini mahkûm edebilir, buna karşılık ondan az sayıda evliliğin etkilenmesinden dolayı da içi rahat olabilir. Önemli olan anlaşmanın geri kalanının yürürlükte kalmasıdır.[20]

Papa önce kabul eder. Fakat diğer danışmanlarının diktatörle bir anlaşma yapması konusundaki baskısıyla Tardini'nin tavsiyesini yerine getirmeyi imkânsız görecektir.[21]

29 Ekim'de papanın yazlık sarayının önündeki meydanda oradan ayrılırken kutsamasını almak üzere bir kalabalık toplanmıştır. Berbat bir dolu, kar ve buz gibi soğuk bir yağmur karışımı

18. Ciano'nun diplomatik belgelerinden, "Conversation between the Duce and the foreign minister of the Reich, von Ribbentrop, in the presence of Count Ciano, Rome, 28th October 1938", Muggeridge 1948, s. 242-46'da.
19. Ciano 2002, 148-149.
20. ASV, AESI, pos.1063, fasc. 755, ff. 88r-89v, 30 ottobre 1938.
21. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 76r-76v, Tardini appunti, 29 ottobre 1938.

müminleri yakınlardaki dükkânlara sığınmaya götürür. Yağmur etkisini kaybettiğinde papa sarayının küçük balkonunda görünür ve insanlar yeniden meydana koşarlar. Castel Gandolfo'da görüleceği son kezdir bu.[22]

Bir ay önce Vatikan diplomatlar grubunu büyük şaşkınlığa sürükleyerek Kardinal Pacelli her yıl yaptığı İsviçre'deki düzenli tatili için Roma'yı terk etmiştir.[23] 20 Ekim Pazar sabahı gece treniyle Roma'ya döner ve istasyondan doğruca papanın ofisine gider.[24] Önceden orada olan Tacchi Venturi ona son gelişmeleri anlatır. Papa onun Mussolini'yle konuşmak ve dostça bir çözüm bulmak için son bir çaba göstermesine izin verir.[25]

Duçe'yle bağlantı kurma çabası içinde olan Cizvit, Buffarini'ye bir pusula verir. Pusulada eğer hükümet Vatikan'la bir anlaşmaya varmaksızın yeni ırk yasasını uygulamaya geçirirse rejime verilen Katolik desteğin uğrayacağı tüm zararı düşünmenin Kutsal Peder'e ıstırap verdiği söylenmektedir. Bu "her dil ve ulustan faşist karşıtlarına büyük bir sevinç" verecektir. Papa "her iki tarafı memnun edecek yeni bir evlilik yasasını formüle etmek için hâlâ zamanın var olduğu görüşündedir".[26]

---

22. CC 1938, IV, s. 371-72, Confanolieri 1957, s. 379.
23. MAESS, cilt 38, s. 196-97; Charles-Roux, 27 Septembre 1938.
24. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 88r-89v, 30 ottobre 1938.
25. Tardini o günle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Mussolini'yi çok sık görmeye alışmış olan Tacchi Venturi onun iyi niteliklerinden etkilenmişti ve içinde her zaman ona karşı derin bir sevgi beslemekteydi." Fakat Mussolini kendisini görmeyi reddedince Cizvit sinirlenmiştir. O günün tarihini taşımakla birlikte Tardini aslında bunu daha sonra yazmıştır ve bu durum onun bu cümlesinin yorumunu güçleştirmektedir. Tardini şunu eklemektedir: "Mussolini'yi görme konusunda değişik çabalarına karşılık Mussolini artık P.T.V'ye güvenini kaybetmişti. Onu zaman zaman kabul etmekteydi ama bunu seyrek olarak yapmaktaydı ve bunu yaparken de ona soğuk davranmaktaydı. Sonunda onu hiç görmek istemeyecekti": ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 129r-129v, 31 ottobre 1938.
26. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 130r-131r, 31 ottobre 1938. Tacchi Venturi'nin görüşme konusundaki notu ARSI, TV, b. 28, fasc. 2159, "Prememoria da me letto a S.E. Buffarini il 31 ottobre 1938"de bulunmaktadır. Mussolini'nin Vatikan'a bu soğuk davranmasının tam ortasında Alman diplomatik arşivlerinde bulunan bir not kavgalı bir dönemi haber vermektedir: 1 Kasım'da Mussolini ve Ribbentrop bir trenle Verona'ya giderlerken Duçe özel bir istekte bulunur. Acaba sayın dışişleri bakanı Almanya'da Katolik Kilisesi'yle ilişkileri iyileştirmek için bir şey yapamaz mı? Kendisinin Vatikan'la ilişkileri yeni ilan edilen ırk politikasından ötürü gerginleşmiştir ve Mussolini Mihver Devletleri'nin Katolik Kilisesi'yle ilişkilerinin iyileşmesini görmek istemektedir. Bu konu üzerinde o kadar ısrar eder ki Ribbentrop Alman dışişleri bakanlığının Vatikan'la ilişkileri iyileştirmek için ne yapılabileceği hakkında bir rapor hazırlamasını emreder. Mussolini'nin talebinin bir başka sonucu şu olur:

Hasta olmakla birlikte papa bundan sonraki haftalarda çılgınca bir hızla yürütülen son dakika pazarlıklarını yönetmek için birçok kez Tacchi Venturi, Pacelli ve Tardini'yle görüşür. 2 Kasım'da nihayet planlanan yeni yasanın bir kopyasını ele geçirdiklerinde papa Kardinal Jorio'nun dairesinde bir araya gelen gruptan tekrar toplanmasını ister.

Yasa teklifinin 1. maddesi "Ari ırktan bir İtalyan vatandaşıyla bir başka ırka mensup olan bir kişinin evlenmesi yasaktır" demektedir. O sadece Mussolini'nin Vatikan'ı yatıştırmak için eklemiş olduğu 7. maddede öngörülen evlilikleri bunun dışında tutmaktadır. Bu madde ölmek üzere olan bir şahısla veya çocukların nesebinin tasdik edilmesiyle ilgili olarak istisnalara izin vermektedir.[27]

Tardini daha önce papaya verdiği tavsiyeyi tekrar eder: Vatikan resmi olarak yeni yasanın arkasında yatan ırkçı ilkeye karşı çıkmalı ve dünyaya onun kaleme alınmasında kendisinin bir rolü olmadığını bildirmelidir.

Fakat diğerleri Tardini'nin teklifini reddederler. Rejimle aralarında bir çatlağın ortaya çıkmasından korkan büyükelçi Borgongini yeni yasanın Lateran Antlaşması'na ters düştüğünü ilan etmekle tehdit etmelerini; fakat yasanın yürürlüğe girmesi durumunda fiilen herhangi bir aleni protestoda bulunmamalarını teklif eder. Bu, kendilerinin istedikleri değişiklikler için perde arkasından lobi yapmaya devam etmelerine imkân verecektir.[28]

O günün gelişmelerini daha sonra anlatırken Tardini şunları yazar: "Büyükelçinin büyük endişesinin Papalıkla İtalyan hükümeti arasında bir çatışmadan kaçınmak olduğu açıktı ve ne kadar hafifletilmiş olursa olsun Papalığın kamuoyuna açıklayacağı bir protesto, faşizmin hem iç hem de özellikle dış düşmanları tarafın-

Ribbentrop, Bergen'in Roma'da papalık nezdindeki büyükelçi olarak kalmasına karar verir. Pacelli aylardır Bergen'in yerine aşırı bir Nazi'nin geleceğinden endişelenmektedir: DGFP, dizi D, cilt 4, n. 468, "Memorandum by the Director of the Political Department". Wörmann, Vienna, November 3, 1938.

27. ASV, ANI, pos. 9, fasc. 5, ff. 139r-141r, "Provvedimenti per la tutela della razza italiana".

28. Tacchi Venturi onlara Kutsal Ayinlerin Yönetimi Meclisi'nin İtalya'da Katolik Kilisesi'ne sağladığı evlilik talimatlarıyla ilgili olarak yeni bir dil meydana getirme gereğinden de söz eder. Teklif ettiği yeni dil yeni ırk yasasının kendilerine izin vermediği takdirde "çok ciddi vicdani gerekçeler" içeren vakalar hariç papazların dini evlendirmeler yapmalarını yasaklayacaktır. Bu son cümleyle tam olarak ne kastedildiği belirsiz bırakılmaktaydı. Orada hazır bulunanların tümü buna katıldıklarını belirtir: ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 139r-141r, "Adunanza presso L'E. Mo sig. Card. Jorio", 2 novembre 1938.

dan bir çatışma meydana getirmek üzere kullanılabileceğinden büyükelçi –yasa üzerinde önemli bazı değişikliklerle– Papalığın bir protestosunu önlemek için bir yol bulmaya çalışıyordu."

Borgongini Faşist Büyük Konsey'in 6 Ekim tarihli beyanatında karma evliliklerden doğan ama bir başka dinin (yani Katolikliğin) mensubu olan çocukların yasaya göre Yahudi olarak kabul edilmeyeceklerini ilan ettiğini hatırlatır. Eğer Vatikan hükümetin bu ifadeyi yeni yasaya koymayı kabul etmesini sağlarsa bu, Katolikler arasında ondan etkilenecek evliliklerin sayısını ciddi bir biçimde azaltacaktır. Büyükelçi bunun Papalığın bir protestoda bulunmaksızın yeni yasanın yürürlüğe girmesine imkân vermesinde yeterli olacağını düşünmektedir.

Fakat papa kabul etmez çünkü bu şartlar altında Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş Katolikler hâlâ Yahudi olarak kabul edileceklerdir. O yeni yasanın daha önce Yahudi olanların diğer Katoliklerle evlenmelerine izin veren bir istisnayı içermesi gerektiği üzerinde ısrar eder.[29]

Tacchi Venturi papanın teklifinin diktatörün onayını kazanma şansının olmadığını bilmesine rağmen önerilen değişiklikleri Buffarini'ye götürür. Teklif edilen metni okuyan Buffarini başını sallar. Onu Duçe'ye göstermeyeceğini söyler. Çünkü bu teklif işleri daha da kötüleştirecektir.

Aynı günün akşamı Tacchi Venturi evlilik yasasının nihai şeklini alır. Onun daha önceki şeklinde bulunan birkaç istisnanın da çıkarılmış olduğunu görür.[30] Mussolini bütün tehditlerine rağmen papanın sonunda faşist rejimle yollarını ayırmayacağına bahse girmeye karar vermiştir.

29. "Böyle bir eklemeyle" der Tardini, "hükümetin, papalığın ilkesini, yani din kavramının ırk kavramına üstün olduğunu tümüyle kabul etmiş olacağı açıktı": ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 149r-150v, Tardini appunti, 3 novembre 1938. Vurgu orijinalde mevcuttur.

30. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 162r-164r, "Relazione del colloquio avuto con S.E. Buffarini il 3 novembre 1938" Tacchi Venturi; a.g.e., f. 171r, Tardini appunti, 4 novembre 1938.

Yirmi Altıncı Bölüm

Krala İnanma

Mussolini'nin her ikisine de o kadar çok hizmet etmiş olan anlaşmayı bu kadar pişkin bir biçimde ihlal edeceğine inanmayan XI. Pius yaptığı deliliğe karşı kendisini uyarmak için Duçe'ye bir mektup yazar.

"En sevgili oğlumuza" diye başlar, yeni yasanın "Ari ırktan bir İtalyan vatandaşıyla başka bir ırka mensup olan bir şahıs arasındaki evliliğin yasaklanmış olduğu"nu tesis eden ilk maddesini zikretmez. Bunun yerine onun anlaşmalarının Kilise tarafından onaylanan evliliklerin medeni bakımdan tanınmasına ilişkin maddesini açık bir şekilde ihlal eden 7. maddesine itiraz eder. Musssolini'ye "böyle bir *vulnus*'tan (yaralama) yukarda zikredilen maddenin metni yerine... bizim sizin iş arkadaşlarınıza verdiğimiz ama maalesef burada kabul edilmediğini gördüğümüz metnin konulması durumunda kolayca kaçınılabileceği"ni söyler. Papa buraya tavsiye ettiği kendi metnini, yani Buffarini'nin bir gün önce o kadar öfkeyle reddetmiş olduğu 7. maddenin gözden geçirilmiş şeklini, "ırk"ları ne olursa olsun iki Katolik arasındaki evliliklere izin veren şeklini koyar.[1]

Görüşünü değiştirmek yönünde son bir çabayla Tacchi Venturi Mussolini'ye kişisel bir başvuruda bulunur. O kadar yıl Duçe'ye hizmet etmiş ve ona karşı sadakat ve sevgisini her fırsatta ispat etmiş bir insan olarak Mussolini'den papanın talebini kabul etmesi ricasında bulunur.[2]

1. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 177r-178r, Pio XI a Mussolini, 4 novembre 1938.

2. A.g.e., ff. 180r-181r. Tacchi Venturi a Mussolini, 4 novembre 1938. Venturi, papayı Duçe'ye sevdirme çabasıyla onun ilk önce protokolün gerektirdiği gibi doğru-

Mussolini papanın son dakika başvurusunu reddeder. Ertesi sabah ona yasada hiçbir değişiklik yapmayacağını bildirir. Reddedilmesine sinirlenen papa krala başvurmaya karar verir. Seremoniyle ilgili amaçlar dışında Victor Emmanuel'e hiçbir zaman herhangi bir şey yazmamıştır. Şimdi ondan "Başbakanınızdan bizim elde etmeyi başaramadığımız şeyi... sizin yüksek otoritenizle elde etmeniz için müdahale etmesi"ni istemektedir. Papa krala 1929'da onun adına büyük bir törenle imzalanmış olan anlaşmayı ve teklif edilen evlilik yasasının bu anlaşmanın maddelerine doğrudan aykırı olduğunu hatırlatır. 7'nci maddenin kendisinin teklif ettiği alternatif şeklini mektubuna ekler.[3]

Birkaç sene sonra, felaket getiren bir savaşın sonunda, İtalyanlar krallığı devam ettirip ettirmeme konusunda bir referandum düzenleyeceklerdir. Kendisini diktatöre direnmemekle suçlayıp kralı terk edeceklerdir. Victor Emmanuel'in korkaklığı hiçbir yerde Mussolini'nin teklif ettiği her ırk yasasını olduğu gibi onaylamasında olduğu kadar açık –veya daha alçaltıcı– değildir. Yahudiler devlet tarafından aşağılanarak okullardan ve işlerinden atılır, maişetlerinden olurken kral haftada iki gün yaptıkları düzenli görüşmelerinde Mussolini'nin önüne koyduğu bütün yasa tekliflerini imzalamıştır. Bazı açılardan işleri daha da kötüleştiren şey ne Nazilerin Ari ırkı kutsallaştırılmalarına ne de Mussolini'nin onun bir İtalyan şeklini yaratma çabalarına kralın herhangi bir sempati duymamasıdır. O sadece Duçe'ye karşı çıkma cesaretine sahip olmamıştır, o kadar.

Kralın papaya 7 Kasım tarihli cevabı aynı korkaklığı yansıtmaktadır.[4] Victor Emmanuel mektubu için papaya teşekkür eder ve

---

dan krala yazmayı düşündüğünü fakat Duçe'nin Kilise için ne kadar çok şey yapmış olduğunu kabul ederek işleri düzeltmek için kendisine son bir şans vermeye karar vermiş olduğunu sözlerine eklemektedir.

3. Papanın talebi üzerine Pacelli mektubu hem krala hem de Mussolini'ye gönderir. Krala gönderilmiş olan mektubun yayımlanmış bir şekli DDI, dizi 8, cilt 10, n. 360 "Sua Santita Pio XI a Re Vittorio Emaniele III", 5 novembre 1958'de mevcuttur. Pacelli'nin orijinal taslağı, üzerinde kendi el yazısıyla yaptığı düzeltmelerle birlikte ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, vdd., 184r-184v'dedir.

4. Birkaç yıl sonra Mussolini'nin dışişleri bakanı olacak fakat bu sırada İtalya'nın İngiltere büyükelçisi olarak görev yapmakta olan Dino Grandi kralın Duçe'yle ilişkisi üzerinde düşünmüştür. Şöyle demiştir: "Yirmi yıl boyunca kral ve Mussolini ellerinde çekilmiş kılıçlarıyla iki eskrimci gibi birbirlerine bakıp durdular." İki adamın birbirini karşılıklı olarak dikkatle kollamalarını iyi yakalamış olmakla birlikte Grandi'nin bu gözlemi düellonun eşit olmayan güçler arasında olduğu noktasını gözden kaçırmaktadır: Kral Duçe'nin hoşuna gitmeyecek bir şey yapmaktan her zaman korkmuştur. Fakat kökten farklı geçmişlerine, farklı mizaçlarına ve kralın

"iki görüş noktasını uzlaştıran" bir çözümün bulunabileceği ümidiyle onun bir kopyasını Mussolini'ye göndermiş olduğunu söyler. Yaptığı bu kadardır.[5] Kendi adına Mussolini yine papaya isteğini kabul edemeyeceğini çünkü bunu yapmanın yeni evlilik yasasının bütün amacını ortadan kaldırmak anlamına geleceğini bildirir.[6]

O hafta daha önce Ciano Alman hava kuvvetlerinin başı ve Hitler'in planlama bakanı Hermann Göring'le görüşmüştür. Nazilere karşı aşırı sevgisine rağmen Mussolini'nin züppe damadı onların liderlerinin çoğunu sıkıcı bulmuştur. Günlüğünde Göring'in canlı bir tasvirini vermektedir: "Pahalı ve parlak gri takım elbisesiyle sivil kıyafet içinde Göring eski moda düğüm attığı kravatına yakut bir iğne takmıştı. Parmaklarında da başka büyük yakutlar vardı. Ceketinin yakasına üzerinde elmaslar olan büyük bir Nazi kartalı yerleştirmişti. Belirsiz bir biçimde Al Capone'a benziyordu."

Daha sonra Ciano kayınbabasına Göring'le konuşmaları hakkında bilgi verir. Bundan sonra sözü papanın krala başvurusuna getirir. Günlüğüne Ciano "Duçe'nin fazla sarsılmış olduğunu söyleyemem" diye yazar.[7]

Ciano o gün Roma'da Amerikan elçiliği tarafından verilen bir yemek partisine davetlidir. Partinin şeref konuğu o sırada Vatikan'a bir ziyarette bulunan Chicago başpiskoposu Kardinal Mundelein'den başkası değildir. Bir önceki yıl Hitler'i alenen eleştirmesinin yaratmış olduğu fırtınanın akabinde onunla dayanışma içinde olduğunu göstermek için Başkan Roosevelt yola çıkmasından önce Mundelein'i Beyaz Saray'da misafir etmiştir. Başkan büyükelçi Philipps'e de İtalya'daki seyahati boyunca başpiskoposa Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini göstermek için gereken her şeyi yapması talimatını vermiştir.[8]

---

köleliğine rağmen onların her ikisi, öte yandan derin bir yalnızlığı ve insan hemcinsleriyle ilgili olarak aynı karamsar görüşü paylaşmaktadırlar.

5. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, f. 186r.

6. Mussolini bu cevabı Buffarini aracılığıyla ona iletir. ASV, ANI, pos. 9, fasc. 5, f. 1411, Buffarini a Tacchi Venturi, 7 novembre 1938.

7. Ciano 2002, s. 151-52.

8. Fogarty 1996, s. 562. Roosevelt, Fransız sularında bulunan Amerikan deniz filosunun bayrak gemisinin Mundelein'i onurlandıran törenlere katılmak üzere Napoli'ye gitmesini emretmiştir ve Philipps Amerikalı tuğamiralin gemide verdiği bir öğle yemeğinde bulunmuştur. Roosevelt Philipps'e "Dini zulmün İtalya'da bile artmakta olduğu bu özel anda yapılmasını arzu ettiğim şeyin anlamı İtalyanlar tarafından gözden kaçırılmayacaktır ve bence bunun sonucu iyi olacaktır" demiştir: Philipps 1952, s. 222-23.

Yemekte papanın temsilcisi de vardır ve Ciano'yu fark ederek onun yanına gelmek üzere kalabalığı yarmıştır. Yeni evlilik yasası ertesi günü görüşülmek üzere Bakanlar Kurulu'nun gündemindedir ve Ciano üzgündür. Mussolini konuyla ilgili olarak o kadar öfkelidir ki metin şimdi eski şeklinden çok daha katıdır. Ciano yasanın Vatikan'ın faşist rejime desteğini sona erdirmesinin bir felaket olacağını düşünmektedir.

Ciano, Borgongini'ye "Papa ne yapacak?" diye sorar.

"Bilmiyorum çünkü papa kimseye ne yapacağını söylemiyor" diye cevap verir büyükelçi. "Fakat önemli bir şey yapacağından emin olabilirsiniz."

"Bu diplomatik bir protesto mu, yoksa halka duyurulacak aleni bir protesto mu olacak?"

Borgongini bilmediğini söyler fakat dışişleri bakanı olarak Ciano'nun Lateran Antlaşması'nı kurtarmak için hâlâ müdahale edebileceğini belirtir.

"Peki, biz neyi teklif edebiliriz? Gerek Kutsal Peder gerek hükümet başkanı onu ele almış durumdalar. Dolayısıyla dışişleri bakanı olarak benim, büyükelçi olarak da sizin yapabileceğimiz bir şey yok."

Borgongini durumun hâlâ çok geç olmadığını, Ciano'nun meseleyi incelemek üzere ikili bir komisyon teklifinde bulunabileceğini söyler. Ciano kendisine Duçe'yi ikna etmek için ne söyleyebileceğini sorunca büyükelçi tekrar ne kadar az evliliğin olaydan etkileneceğinin altını çizer. Konuşmanın sonunda Borgongini Ciano'nun Vatikan'la bir bunalımı önlemek için elinden gelen bir şey varsa onu yapacağına kani olmuştur.[9]

O gece, 9 Kasım 1938, tarihin hafızasında *Kristallnacht*, yani Almanya'da korkunç olayların meydana geldiği bir gece olarak kalacaktır. Fransa'da bir Alman diplomatın Polonyalı genç bir mülteci tarafından öldürülmesini bahane eden çapulcu Naziler havraları yakar, Yahudilerin sahibi oldukları dükkânları yağmalar ve dehşete düşmüş Yahudilerin peşine düşüp onları döverler. Çok sayıda Yahudi öldürülür, on binlercesi tutuklanır. Yüzlerce havra yakılarak yerle bir edilir, Yahudilerin sahibi olduğu binlerce işyeri

9. Konuşmaları sona ermeden şeref misafiri onlara katılır. Kardinal Mundelein Ciano'ya hükümeti Vatikan'a karşı taahhütlerini yerine getirmeye davet ederken bütün Amerikalı Katolikler –"ve Birleşik Devletler'deki birçok Katolik olmayan insan"– adına konuştuğuna inandığını söyler: ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 200r-202v, Borgongini a Pacelli, 9 novembre 1938.

talan edilir. Şiddet olaylarının akabinde Alman hükümeti bundan böyle Yahudilerin kendi dükkânları veya işyerlerinin olmasına, mesleklerini icra etmelerine veya tiyatro veya konser salonlarına girmelerine izin verilmeyeceğini, mal mülklerinden ellerinde kalana da el konulacağını ve onların Hıristiyanlara verileceğini ilan eder. Yüzlerce Yahudi intihar eder. Ciano Almanya'daki İtalyan büyükelçisinden iç karartıcı ayrıntılar veren uzun bir rapor alır. Pacelli de Berlin'deki büyükelçiden uzun bir rapor almıştır.[10]

İtalya'nın Katolik basınının Almanya Yahudilerinin başına gelen korkunç olaylar üzerine söyleyeceği fazla şey yoktur. Venedik piskoposluğunun haftalık dergisi tüm küçümsemesini Nazi diplomatını vuran Yahudi gencine, "kalbindeki derin nefret, intikam ve hınç duygusuyla... soğukkanlı bir şekilde tabancasını hedefine doğru çeviren Yahudi"ye yöneltir ve şunları ekler: "Bir insanın önceden düşünüp tasarlayarak tanımadığı barışçı bir devlet görevlisini vurabileceğini anlamadığımızı itiraf ederiz." Dergi Almanya'daki Yahudilerin hükümet destekli kitlesel öldürülme ve yok edilme olayına maruz kalmaları hakkında herhangi bir şey söylemez.[11]

Almanya'da havralar tutuşturulduğu ve Alman Yahudileri zulümlere uğradıkları sırada Peder Tacchi Venturi uyumamış bir vaziyette yatağında yatmaktadır. Bir gün sonra Mussolini'nin Bakanlar Kurulu'nun toplanacağını bildiğinden iki patronu arasında bir kopmanın meydana gelmesine engel olmanın bir yolunu düşünmektedir. Yatağından kalkar, ışığı yakar ve Duçe'ye hitaben bir mektup kaleme alır.

"Teklif ettiğim değişiklik" diye yazar, "yasanın temel ilkesini –İtalyanların Ari oldukları, Yahudilerin ise olmadıkları ilkesini– kurtarmaktadır. O yalnızca bir istisnaya izin vermektedir." Tacchi Venturi yine bu tür vakaların ne kadar ender olduğunu savunur. "Yahudi ırkından gelen İtalyan vatandaşlarının küçük sayısını, hemen hemen bütün İsraillilerin Hıristiyanlarla, Hıristiyanların da dinlerini değiştirmiş olsalar bile Yahudilerle evlenme konusundaki isteksizliklerini göz önüne alırsak farklı ırktan ama Katolik dinine

10. ASMAE, APG, b. 46, R. Ambasciata, Berlino, a Regio Ministero degli affari esteri, "Reazioni anti-Semite in Germania" 26 novembre 1938. Papanın büyükelçisi Cesare Orsenigo da Yahudilere yapılan zulüm üzerine ayrıntılı bir rapor gönderir ama Papalık tarafından olayı protesto etmek üzere söylenen sözlerle ilgili elimizde hiçbir kayıt yoktur: Wolf 2010, s. 205-6. Şiddet olaylarından CC 1938 IV, s. 476-78'de söz edilmektedir.

11. Perin 2011, s. 207.

mensup insanlar arasındaki bu tür evliliklerin sayısının yüzden daha aşağı olacağını söylemekten korkmuyorum." Normalde son derece zeki olan Cizvit'in gecenin bir yarısında daha önce Duçe'ye sayısız kez sıraladığı argümanları tekrar etmek için kalkması onun ne kadar ümitsiz bir durumda olduğunu göstermektedir.[12]

Bu arada Vatikan'a eziyet etmekte üzerine düşen rolü oynamaktan zevk alan Roberto Farinacci Yahudi karşıtı yasalar lehinde halkın desteğini sağlamada Duçe'ye yardımcı olmaktaydı. Kaynağını Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerinde bulan yeni önlemler almaktaydı. Bir önceki yaz, gazetesinde kampanyayı haklı çıkarmak için *La Civilta cattolica*'yı zikreden bir dizi Yahudi karşıtı makale yayımlamıştı. Onlardan birine "Katolikler İçin Katoliklikten Gelen Bir Ders" başlığını vermişti. 7 Kasım'da Milano'da geniş ölçüde duyurusu yapılan "Kilise ve Yahudiler" adlı bir konferansta Katolik Kilisesi'nin faşist Yahudi karşıtı yasaların orijinal kaynağı olduğunu ispat etmek üzere Yeni Ahit'ten geniş alıntılar yapmıştı. O, papanın son zamanlarda maalesef bu ana Kilise öğretisinden sapma işaretleri göstermesinden şikâyet ediyordu ve "Bugün resmi Kilise'nin Yahudi karşıtı olmak yerine Yahudi dostu olması için ne oldu? Komünistler, farmasonlar, demokratlar, Kilise'nin bütün yeminli düşmanları niçin onu övüyorlar ve kendisine yardım teklifinde bulunuyorlar?" diye soruyordu. Cevabı basitti. "Onu faşizme karşı kullanmak için."

Il Regime fascista Farinacci'nin konuşmasını ona üç sütunluk "Konsillerin Düzenlemeleri ve Tarih Boyu Yahudilere Karşı Papalar" başlıklı bir tarihsel yazı ekleyerek tam sayfa yayımlamıştı.[13] Çok sayıda gazete bu yazıyı alıntılamıştı. *Irkbilimcilerin Manifestosu*'nu ilk yayımlamış olan *Il Giornale d'Italia*, Farinacci'nin konuşmasının ana mesajını birkaç kelimeyle yakalamıştır: "Saygıdeğer Farinacci ateşli alkışlar arasında Katolik bir faşistin Kilise'nin bin yıl içinde şekillendirmiş olduğu Yahudi karşıtı bilinci terk etmesinin imkânsız olduğunu belirterek sözlerine son vermiştir."[14]

10 Kasım'daki toplantısında Bakanlar Kurulu yeni ırk yasalarını onaylar. Duçe papanın tehditlerini sürdürüp sürdürmeyeceğini endişe içinde beklemektedir. Bütün gürültü patırtısına rağmen

12. ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 203r-204r, Tacchi Vehturi a Mussolini, 10 novembre 1938.
13. Formari 1971, s. 185-86; *Il Regime fascista*, 8 Kasım 1938, s. 3.
14. "la chiesa e gli ebrei in un discorso dell'on Farinacci", *Il Giornale d'Italia*, 9 Kasım 1938.

Vatikan'ın kendisine karşı döndüğünü görmeye istekli değildir. Papadan bölge papazlarına kadar Kilise hiyerarşisinin desteği kendisi için çok değerli olmuştur ve şimdi onun rejimiyle ilgili daha büyük hedefleri vardır. Kilise'nin desteğini kaybetmek kendisine pahalıya mal olabilir.[15]

Duçe'nin daha fazla endişeli olmamasının nedeni bütün o müzakereler ve uçurumun kenarına gidip gelmelerin olduğu, papanın bütün o şikâyetlerde bulunup ağlayıp sızladığı haftalarda ne XI. Pius'un, ne onun Cizvit temsilcisinin, ne genel sekreterinin ne de büyükelçisinin Yahudileri İtalyan vatandaşları olarak haklarından mahrum etmeyi hedefleyen ırk yasalarının ana gövdesine herhangi bir itirazı dile getirmemiş olmalarıdır. Vatikan ne Yahudi çocuklarının veya öğretmenlerin okullarından atılmasını, ne profesörlerin üniversitelerden kovulmasını protesto etmiştir. Ne Pacelli ne de papanın iki temsilcisi –resmi büyükelçisiyle gayriresmi temsilcisi Tacchi Venturi– hükümetin Yahudileri sağlıklı İtalyan toplumuna bir tehlike olarak görme kararına tek bir kelimeyle karşı çıkmışlardır. Yahudilere karşı yürütülen yeni kovuşturma kampanyası hakkında Vatikan'ın görüşünü bilmek isteyen herhangi biri, bu arada ona nasıl tepki göstermek gerektiğini öğrenmek isteyen bölge papazları ve piskoposlar için demek ki mesaj açıktı: Devlet, Vatikan gazetesinde düzenli olarak yayımlanan ve Vatikan'ın nezareti altında çıkan *La Civilta cattolica*'da ve Katolik piskoposlukların haftalık bültenlerinden ana günlük gazetelere kadar İtalyan basınının büyük bir bölümünde düzenli olarak tekrar edilen uyarıları nihayet dikkate almaya doğru gitmişti.

Vatikan Gizli Arşivleri'nin yakınlardaki açılması bir raporu aydınlığa çıkarmıştır. Bu rapor Tacchi Venturi'nin Mussolini'yle müzakere ettiği Katolik Eylem'e olumlu davranılması karşılığında ırk yasalarının eleştirilmeyeceğini öngören 16 Ağustos anlaşmasının Vatikan bakımından yürürlükte kaldığını göstermektedir. Kasımın başında Vatikan genel sekreterliğinde hazırlanmış olan bu rapor Vatikan'ın Yahudi karşıtı kampanyayla ilgili olarak faşist hükümetle görüşmelerini anlatmaktadır. XI. Pius'un "abartılmış ulusçuluk"u eleştiren 28 Temmuz'daki sözlerinin açıklanmasının arkasından "Mussolini-Tacchi Venturi Anlaşması (16 Ağustos 1938)" başlıklı uzun bir kısım gelmektedir. Bu kısmın girişinde şöyle denmektedir: "Bu sırada Papalık Peder Tacchi Venturi'yi bir anlaşmaya varması

15. DDI, dizi 8, cilt 10, n. 390, Pignatti a Ciano, 12 Kasım 1938.

için görevlendirdi ve Peder Venturi bu görevde başarılı oldu. 16 Ağustos 1938 anlaşması üç noktadan meydana gelmektedir." Rapor daha sonra bu üç noktanın her birini özetlemeye geçmektedir.[16]

Mussolini Papalığın faşist devletle ittifakından onu tehlikeye atmayacak kadar yararlanmış olduğunu düşünmektedir. Vatikan yıllar boyunca ahlaka aykırı olduğunu düşündüğü kitap ve dergileri toplattırmak, Protestanların mezheplerine yeni müminler kazanmalarını engellemek ve kadınların iffetiyle ilgili standartlarını uygulatmak için rejimle özel ilişkilerine güvenmiştir. Mussolini neticede her faşist gençlik grubunun ona bağlı bir papazının olmasını, İtalyan vergilerinin Kilise'nin masrafları için kullanılmasını ve Katolik din adamlarına tüm devlet kademelerinde onur görevleri verilmesini sağlayan "Tanrı tarafından gönderilmiş olan insan"dır.

La Diesa della razza'da açıklanan ırk yasaları, 20 Kasım 1938.

16. Muhtemelen Tardini tarafından hazırlanmış olan belgenin başlığı "Irkçılık Meselesi Üzerinde Papalığın Giriştiği Eylem" adını taşımaktadır: ASV, AESI, pos. 1054, fasc. 738, ff. 34r-39r. Belge tarihsizdir fakat 21 Eylül 1938'deki olaylara atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla o eylül sonundan daha erken bir tarihte hazırlanmış olamaz. Bununla birlikte Vatikan Arşivleri'nde 4 Kasım 1938 tarihli bir dosyanın hemen arkasında yer almaktadır. Böylece o kasımın ilk yarısıyla ilgili bir tarihe işaret etmektedir.

Eğer Mussolini, evlilik yasasının onaylanmasının ertesi günü Kardinal Pacelli'nin Papalığın dünyadaki bütün büyükelçilerine göndermiş olduğu gizli telgrafı görmüş olsaydı hesabının doğru olduğunu anlardı. Pacelli onlara farklı ırklardan iki Katolik arasındaki evliliği yasaklamasıyla yeni yasanın daha önceki anlaşmaya şüphesiz aykırı düştüğünü söylemektedir. Ama büyükelçilerin bundan çıkaracakları ders nedir ve kendilerine soru soranlara onlar ne diyeceklerdir? Pacelli kavgayı önemsiz göstermek için elinden gelen her şeyi yapmaktadır: "Anlaşmanın ihlalinin az sayıda, belki bir düzine kadar olayla sınırlı olduğu kaydedilmelidir... Buna karşılık İtalya'da her sene tümü düzenli olarak kayda geçen üç yüz binden fazla evlilik yapılmaktadır ve yapılmaya da devam edecektir."[17]

Vatikan'ın İtalyan hükümetine gönderdiği resmi protesto mektubu daha yumuşak olamazdı. Papanın kendisi bir şey söylememeye karar vermişti. Bütün tehditlerinden sonra sonuçta anlaşmazlığın Kilise'yle faşist rejim arasındaki her iki tarafa da yararlı olmuş olan ilişkiyi bozmasına izin vermek istemiyordu. Pacelli'ye bu mektubu hazırlamasını söylemiştir. Ama onu krala, hatta Mussolini'ye veya Ciano'ya değil, İtalya büyükelçisi Pignatti'ye gönderecektir.

Mektup yeni evlilik yasasının Lateran Antlaşması'nın 34. maddesine aykırı olduğunu kaydetmekle başlamaktaydı. Kilise'nin bütün ırklara açık olduğunu belirttikten sonra Pacelli Kilise'nin rejimin yeni ırk kuramına itirazlarını gene önemsizleştirmeye çalışmaktaydı. Yazıya göre Kilise de uzun zamandan beri ırkların karışmasından endişe duymaktaydı. Geleceğin papası şöyle demekteydi: "Her zaman seven bir anne olan Kilise genel olarak evlatlarını kusurlu çocuklar meydana getirme tehlikesi gösteren evliliklere karşı uyarmıştır ve bu anlamda o, Tanrısal hukukun sınırları içinde sivil yetkililerin bu çok erdemli amacı gerçekleştirme çabalarını desteklemeye hazırdır. Fakat Kilise'nin kendilerini caydırma konusundaki tutumuna rağmen farklı ırklardan iki Katolik evlenmekte ısrar ettiklerinde onları bu haktan da mahrum edemez."

Pacelli'nin notu, faşistlerin –ve Nazilerin– Yahudilerin ayrı bir ırk oldukları görüşünü benimsemekteydi. Pacelli İtalyan Katolikleriyle Yahudiler arasındaki "ırk karışımı"nın mümkün zararlı fiziksel sonuçlarıyla ilgili hükümetin görüşünü düzeltme yönünde bir çabada bulunmamaktaydı ve yeni yasanın doğuracağı etkiyi

17. SV, AESI, pos. 1063, fasc. 735, ff. 212r-213r, Pacelli, telegramma per Parigi, San Sabastiano, Londra, 11 Kasım 1938.

önemsiz göstermekteydi. Katoliklerle Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş olan insanlar arasındaki evliliklerin az rastlanan şeyler, "gerek Katoliklerin gerek Yahudilerin başka ırktan biriyle birleşmekten kaçınma yönündeki ortak tutumları tarafından da desteklenen ender bir olay" olduğunu belirtmekteydi.

Genel sekreter mektubuna Lateran Antlaşması'nın almış olduğu yarayı protesto etmesinin kendisi için zorunluluk hâline gelmiş olmasından duyduğu üzüntüyü belirterek son vermekteydi. Ama hükümetin Kilise'yle uyumu yeniden tesis etmek için gereken küçük değişiklikleri hâlâ yapabileceği ümidini ifade ederek onu sonuçta olumlu bir hava içinde bitirmekteydi.[18]

Kamuoyuna açıklanan protesto *L'Osservatore romano*'nun 15 Kasım tarihli sayısında "Yeni Bir Yasa Kuvvetinde Kararname Hakkında" gibi epey yumuşak bir başlığa sahip başmakale içinde yayımlanır. Pacelli metni yayımlanmadan önce dikkatle gözden geçirmiştir. Tardini onun "diğer nedenler yanında yasada gelecekteki iyileştirmelere zarar vermemek ve çatışmayı sona erdirmek amacıyla metne sakin, dingin bir hava verdirmek istediğini" kaydeder.[19] Makale Pacelli'nin resmi protesto mektubunda kullanılmış olan dili yansıtmaktadır ve "yasadan etkilenen vakaların küçük sayısı"yla ilgili olarak bir anlaşmanın hâlâ bulunabileceği ümidinin ifade edilmesiyle bitmektedir.[20]

18. ASV, ANI pos. 9, fasc. 5,ff. 162r-166r, Pacelli a Pignatti, 13 novembre 1938. Ertesi gün Pacelli Curia'daki kardinallere kendilerine durum hakkında bilgi veren bir muhtıra gönderir. Muhtıraya bilgi için Tacchi Venturi'nin Mussolini'ye yaltaklanan mektuplarından ikisi, yeni yasanın metni, papanın teklif edilen yeni yasanın ifadesiyle ilgili değişiklik önerileriyle birlikte Mussolini ve krala göndermiş olduğu iki mektup, kralın papaya cevabı ve Pacelli'nin Pignatti'ye yazmış olduğu 13 Kasım tarihli protesto mektubu da içlerinde olmak üzere birkaç belge ekler.

19. Sale 2009, s. 286'dan aktarılmıştır.

20. "A proposito di un nuovo Decreto Legge", *OR*, 14-15 Kasım 1938, s. 1. 16 Kasım'da İngiltere'nin İtalya büyükelçisi D'Arcy Osborne, papanın protestolarıyla ilgili analizini Londra'da Viscount Halifax'a göndermiştir. *L'Osservatore romano*'nun makalesinden ve onun anlaşmanın ihlalini protesto etmesinden bahsettikten sonra Osborne şunları söylemektedir: "Bu protestodan bir şeyin çıkıp çıkmayacağını görmek ilginç olacaktır çünkü bu, Sinyor Mussolini'nin müfrit faşist taraftarlarının ve onların Nazi arkadaşlarının mı yoksa İtalyan Katoliklerinin mi görüş ve etkilerine daha fazla önem verdiğini gösterecektir. Ben Vatikan'ın protestolarının kendi değersizliklerinden ötürü değil ama sırf çıkarların üstün gelmesinden ötürü göz önüne alınacağından şüpheliyim ve eğer faşist ilkeye ve Nazi uygulamasına uyulması üstün gelmezse buna olumlu anlamda çok şaşıracağım": FCRSE, pt.16, October to December 1938, n. 5.

Fakat Vatikan gazetesinin 15 Kasım tarihli sayısında yayımlanan yumuşak protestonun arkasında dramatik bir hikâye yatmaktadır. O sabah saat 10.20'de Olağanüstü Kilise İşleri Meclisi sekreteri kare yüzlü Monsenyör Tardini acil bir mesaj alır: XI. Pius derhal kendisini görmek istemektedir. *L'Osservatore romano*'daki makale için hazırlanmış malzemeyi de kendisiyle birlikte getirmesi gerekmektedir. Kendisini bekleyen şeyden korkan Tardini dosyayı alır ve papaya koşar. "Papayı yüzü kıpkırmızı ve son derece heyecanlı bir vaziyette buldum" diye hatırlamaktadır. Papa gazetenin bir nüshasını elinde tutmaktadır.

Papa makalenin en önemli kısmının, bir önceki gün gözden geçirmiş ve onayını vermiş olduğu kısmının neden eksik olduğunu sorar. Papa makalenin, kendisinin Mussolini'ye ve krala gönderdiği mektupları da içine almasını istemiştir. Her şeyden önemlisi de kralın cevabının onda bulunmasını istemiştir. Papa Victor Emmanuel'in mektubunun Mussolini'ye papanın endişelerini giderecek şekilde evlenme yasasını değiştirmesini belirttiği üzerinde ısrar etmektedir. Papa dünyanın Mussolini'nin kralın isteğini görmezlikten geldiğini bilmesini istemiştir.

Tardini papayı sakinleştirmeye çalışır. "Evet" der, papa kendilerine mektupların metnini yayımlamalarını söylemiştir, fakat o Kardinal Pacelli'nin bir önceki gece kendisini onların yayımlanmaması konusunda ikna ettiğini unutmuş olmalıdır. Diplomatik mektupları diğer tarafın izni olmadan yayımlamak alışılagelen bir şey olmamakla kalmamaktadır; papanın o kadar önem verdiği kralın cevabı da aslında rahatsız edici bir biçimde belirsiz ve sonuçta etkisiz olmuştur. Onu yayımlamanın sonucu, dünyanın kralın "adam yerine konulmadığı"nı öğrenmesi olacaktır. Pacelli'nin kralın cevabını yayımlamayı istememiş olmasının bir başka sebebi daha vardır: O, Mussolini'nin onun mektubuna cevap verme zahmetine katlanmadığı olgusuna dikkati çekmiş olacaktı. Bu da Mussolini'yi kötü gösterecek bir şeydi. Pacelli bu noktayı belirttiğinde papa onun sözünü keser: "En yüksek habisliğe karşı hükümdarlık nezaketi!" der. Pacelli cesaretle ayak direr. Mussolini'nin kusurunu vurgulamanın hükümetin misillemesine yol açacağı üzerinde ısrar eder.

Tardini'nin XI. Pius'a bu konuşmayı hatırlatma çabası papanın öfkesini sona erdirmez. Tardini kendi kendine ayrıntılara dikkat eden papanın son zamanlarda giderek daha unutkan olmaya başladığını söyler. L'*Osservatore romano* olayına çok üzülmesinin

nedeni bir önceki akşam genel sekreteriyle yapmış olduğu konuşmayı tümüyle unutmuş olmasıdır. Tardini Pacelli'nin yeni yasanın etkisini azaltmak için Mussolini'nin hâlâ bir şeyler yapabileceği yönündeki ümidinden söz edince papa tekrar sinirlenir: "Fakat bu ümitleri size kim veriyor?" Papa, eğer ümit etmek için bir temel varsa bunun nedeninin kralın Mussolini'den harekete geçmesini istemesi olduğu düşüncesindedir ve onların makaleden kesip çıkardıkları tam da bu istektir.

Bu noktada Kardinal Pacelli aralarına katılır ve papa bu kez ona saldırır. Açıklamaya neler yaptıklarını görmenin kendisini hasta ettiğini söyler. Pacelli papanın sağlığı üzerine endişelerini dile getirir çünkü papa iyi değildir ve geceleri uyku uyumamaktadır. Fakat onun dikkatini dağıtma yönündeki bu çabalar boşunadır.

"Makaleyi kim yazdı?" diye sorar papa.

"Ben yazdım, Papa cenapları" diye cevap verir Tardini.

"Onu kesinlikle sevmedim" der papa.

Tardini azarlandığı sırada yakınında olmak istemeyen Kardinal Pacelli "Papa Hazretleri, makaleyi ben gözden geçirdim ve tüm sorumluluğu kendi üzerime alıyorum" diye müdahale eder.

Biraz sakinleşen papa Vatikan gazetesinin ertesi günkü sayısında kralın cevabını yayımlayarak problemi düzeltmek üzerinde ısrar eder. Ne Pacelli ne de Tardini buna izin vermek istemektedir. Tardini papanın fikrini değiştirmeye ikna edebilecek Tacchi Venturi'yi bulmaya gider. Venturi Vatikan'a koşar.

Venturi Pius'a Mussolini'ye yakın olan insanlarla konuştuğunu ve o günkü *L'Osservatore romano*'daki makalenin ölçülü tonunun çok iyi bir izlenim bırakmış olduğunu bildirmekten mutlu olduğunu söyler. Venturi bu haberin papayı memnun edeceğini ümit etmişse yanılmıştır. Papa onun sözünü keser ve "Üzgün olmamda şaşılacak bir şey yok! Fakat bu akşam yeni bir basın açıklaması yayımlatacağım" der. Tacchi Venturi korkmuştur ama ricaları papanın görüşünü değiştirmeye muvaffak olmaz.[21] Kardinal Pacelli ve meslektaşları bir kez daha papanın içindeki öfkesini boşaltmasına imkân vererek üstün gelirler. *L'Osservatore romano* kralın mektubunu hiçbir zaman yayımlamaz.[22]

21. Ertesi gün Tardini'yle konuşan XI. Pius, ona yaşlı Cizvit'le konuşmasını anlatır: "Dün Peder Tacchi Venturi buraya bana sadece makalenin hükümet üzerinde iyi bir tesir bırakmış olduğunu söylemek için geldi. Ama ben ona gününü gösterdim" der.

22. Pacelli'nin artık zayıflamaya başlamış olan hafızası göz önüne alınırsa papa onu unutuncaya kadar beklemek suretiyle mi, yoksa onun iyi bir fikir olmadığına kendi-

İtalyanlar, Yahudilere karşı faşist kampanyanın Vatikan'da destek bulduğuna inanmalarından ötürü mazur görülebilirler. Öte yandan en azından etkili bir İtalyan papaz çatlak bir ses çıkarmıştır. Onun itirazı şaşırtıcıdır: Milano başpiskoposu Schuster, Mussolini'nin en geveze ve coşkulu destekçilerinden biri olmuştur. Fransa'nın Vatikan büyükelçisi "çok faşist duygularıyla tanınan" Schuster'in daha bir yıl önce Faşist Mistiklik Okulu'nda yeni bir Katolik imparatorluk kurmasından ötürü Mussolini'yi öven bir konferans verdiğini belirtmektedir.[23] 1930'da Schuster Milano'da oturan üç yüz Katolik'ten faşistleri herhangi bir itirazda bulunmaksızın benimsemesinden ötürü kendisini eleştiren bir mektup almıştır. Bu olay faşist hükümetin bu mektubu imzalayan insanların listesinin kendilerine teslim edilmesiyle ilgili bir talebine yol açmıştır.[24] Eylül 1937'de bir polis muhbiri Schuster'in hasta XI. Pius'un yerine geçmeyle ilgili projelerinin onun faşist rejimle fazla sıkı ilişkiler içinde olduğunu düşünen İtalya dışındaki kardinallerin yoğun dirençleriyle karşılaştığını haber vermiştir.[25]

Fakat 13 Kasım Pazar günü Milano katedralinde konuşurken Schuster Vatikan'da hiç kimsenin yapmayacağı bir şey yapar: İtalya'nın ırk yasalarını yeni putperest ideolojinin bir ürünü olarak eleştirir ve Kilise'nin onları hiçbir zaman kabul etmeyeceğini ileri sürer. "Din ve anavatan arasında iki taraflı bir uyum tesis etmek faydasızdır. Faşist devlet dinsel fikirle kesinlikle hiçbir ortak yanı olmayan kendi ahlakını yaratmaktadır." Schuster bu sözlerden sonra Kuzeyli, putperest kökenli ırkçı bir ideolojiyi benimseyerek kölece Hitler'i takip ettiğini söylediği Mussolini'yi suçlamaya geçer.

Bu tek konuşmayla Schuster Milano faşistlerinin sevgilisi olmaktan çıkıp parti liderliğinin gözünde bir numaralı düşman durumuna geçer. Konuşmasının metni sonunda ancak 1951'de

---

sini ikna ittiği için mi mektubun yayımlanmasını engellemiş olduğu bu konuşmayla ilgili tek bilgi kaynağımız olan Tardini'nin açıklamasından ortaya çıkmamaktadır. Tardini sadece "Pacelli'nin onu yayımlamayı engellemeye muvaffak olduğunu" söylemektedir. Tardini'nin 15 Kasım 1938 tarihini taşıyan ama bir süre sonra kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu açıklaması ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 321r-321v, 329 r'de bulunmaktadır.

23. Charles-Roux, 23 février 1937, aktaran LaCroix-Riz, 1994, s. 55.

24. ASMAE, APSS, n. B. 5, fasc. 1, sf. 5, "lettera aperta a. S.E. il Cardinale Schuster Arcivescovo di Milano" marzo 1939. Olayla ilgili diğer ayrıntılar ACS, MI, FP "Schuster"'de bulunmaktadır.

25. ASMAE, APSS, n. 314682, Ministero degli Affari Esteri, "Appunto per la Dir. Gen. A.E.M. Uff. V", 1 settembre 1937.

Milano piskoposluğunun gazetesinde yayımlanacaktır ama Katolik gazetesi *L'Italia* 15 Kasım'da heyecanlı bir tartışma ve şaşkınlığa yol açarak bu konuşma hakkında bilgi verir. Milano'da bir gizli polis muhbirinin bildirdiği gibi özellikle başpiskoposun Nazilerin ırkçı ideolojisinin bir gün İtalyanların kendilerine karşı döneceği sözleri insanlar üzerinde soğuk bir duş etkisi yapar. Muhbir "bu noktada Kardinal Schuster Kuzey İtalya'da olağanüstü ölçüde yaygın olan bir korkuyu ifade etmektedir" diye yazar.[26]

Hükümet evlilik yasasını protesto eden Pacelli'nin mektubuna cevap vermez. 22 Kasım'da yasanın resmi olarak yayımlanmasından üç gün sonra Pacelli, Pignatti'ye Vatikan tarafından talep edilen istisnaların yasaya konulmamasından duyduğu üzüntüyü ifade eden yeni bir kısa not gönderir.[27] Bir hafta sonra Pignatti hükümetin yeni yasanın metni üzerinde görüş ayrılıklarını çözmek için çaba göstermiş olmasına ve bazı istisnalar yapmayı istemiş olmasına karşılık Vatikan'ın, ırkları ne olursa olsun iki Katolik arasındaki tüm evliliklerin kabul edilmesinden daha az bir şeyi kabul etmediğini belirterek bu notu cevaplandırır. Faşist devletin bunu kabul edemeyeceğini söyler. Pignatti bu cevabında Vatikan'ın, devletin kaygılarının "iyi ahlaki temeli"ni kabul etmiş olduğuna ve "kusurlu çocuklar meydana getirme tehlikesini doğuran evliliklere" karşı çıkmış olduğu noktasına da işaret eder.[28]

Vatikan'ın ırk yasalarını protestolarının sınırlı ve sessiz olmasına karşılık Amerika Birleşik Devletleri'nden koro hâlinde yükselen eleştiriler böyle değildir. İtalyanların Amerika'yla yakın bağlarından ötürü Mussolini onların kendisine karşı yönlendirilebileceğinden endişelidir. Kısa bir süre sonra faşist basın karşı saldırıya geçer. Basının açıklamasına göre Birleşik Devletler'in bu kadar eleştirel olmasının nedeni bu ülkede Yahudilerin hükümeti yönetmesi ve basını kontrol etmesidir.

Bir Roma gazetesi Yahudileri Amerika Birleşik Devletleri'ne hâkim olmakla suçlar. Gazetenin iddiasına göre Birleşik Devletler'de Yahudiler hükümetin en önemli mevkilerinin yüzde elli ikisini

26. Ferrari 1982, s. 590. ACS, MI, Fp "Schuster" informatore n. 533, 27 novembre 1938. Bir polis muhbirinin bildirdiği gibi Milano'da Schuster'in saldırısının neden olduğu şok "Kardinal'in PNF'yle sıkı ilişkiler içinde olduğu ve böyle olması bakımından da ırk politikasını benimsemeye eğilimli olduğu yönündeki ortak kanaatten" kaynaklanmaktadır: A.g.e., 30 novembre 1938, ayrıca a.g.e., informatore n. 37, 2 dicembre 1938.

27. ASV, ANI, pos. 9, fasc. 5,ff. 168r-169r, Pacelli a Pignatti, 22 novembre 1938.

28. A.g.e., ff. 170r-171r, Pignatti a Pacelli, 29 novembre 1938.

işgal etmekte, Amerikan sanayinin ise yüzde yetmişini kontrol etmektedirler. Gazete "İngiltere, Fransa ve Rusya'yı idare eden aynı gizli gücün Washington'da mutlak olarak hâkim olduğunu" bildirir. Yahudilik ve farmasonlukla aynı şey olan demokrasilerin faşist karşıtı faaliyet ve planları, gazeteye göre, Washington'da koordine edilmektedir. "Irk bakımından bir Yahudi" olan Başkan Roosevelt'i "Yahudi dünyasının papası" olmakla suçlayan gazete İtalyanların bu çirkin hakikati ne zaman anlayacaklarını sorar.[29]

Vatikan'da atmosfer bu sırada giderek daha fazla belirsizleşmektedir. Uluslararası durum hızla kötüleşirken papa gitgide daha fazla güçsüzleşmektedir. 25 Kasım'da XI. Pius bir kalp krizi geçirir. Tekrar kendisini toplamasına karşılık artık kimse onun uzun süre yaşayacağını düşünmemektedir.[30]

Kardinal Pacelli Vatikan'da Mussolini'nin en güçlü müttefiki olarak kalmaya devam etmektedir. Başpiskopos Schuster'in beklenmeyen çıkışından sonra Pignatti diğerlerinin onun izinden gideceklerinden korkmaktadır. Kendisinden Yahudi karşıtı kampanyayı eleştirmemelerini söylemek üzere İtalya'nın bütün piskoposlarına yazılı talimatlar göndermesini istemek için genel sekreteri görmeye gider.

İtalya büyükelçisi, Pacelli'yi destekleyici fakat kendisini tehlikeye atmaya istekli olmayan bir durumda bulur. Pignatti "Kardinal kendisine şifahi olarak teklif ettiğim öğüdü vermesinin kolay olduğunu, ancak onu yazıya dökmesinin daha zor olduğunu söyledi" diye yazar. Büyükelçi Pacelli'ye baskı yapılabileceğini bilmektedir ve ısrar eder. Ciano'ya "Sonunda genel sekreter bana Roma piskoposluğuyla ilgili olarak bir şeyin zaten yapılmış olduğunu söyledi. Buna ilaveten İtalya'nın diğer piskoposluklarıyla ilgilenmenin en iyi yolunu arayacağı sözünü vererek isteğimi yazılı olarak bir tarafa kaydetti" diye yazar.[31]

---

29. Sözü edilen gazete *IL Popolo d'İtalia*'ydı. Aynı gün Milano'nun prestijli gazetesi *Corriera della Sera* Roosevelt'in Birleşik Devletler'de halkın desteğini kaybettiğini ileri sürmekte ve onun yakın bir tarihte Amerika'nın tarafsızlığını savunan ve o sırada Beyaz Saray'da hâkim olan hain Yahudi etkilerine karşı çıkan şiddetli bir tepkiyle karşılaşabileceğini öngörmekteydi. Gazetenin makalelerinin tümü Reed tarafından zikredilmektedir: NARA, M1423, reel 1, Edward L. Reed, charge d'affaris ad interim, Roma, to secretary of state, Washington, n. 1184, December 2, 1938.
30. Confalonieri 1957, s. 379.
31. DDI, dizi 8, Cilt 10, n. 510, Pignatti a Ciano, 6 dicembre 1938.

Mussolini ırk yasalarının İtalyanların rejime karşı coşkularını azaltabileceğinden korkmaktaydı. Dikkate değer Yahudi nüfusunun olduğu şehirlerden gelen raporlar yaygın bir memnuniyetsizliğe işaret etmekteydi. Milano'dan bir polis muhbiri bazı insanların Yahudi karşıtı propaganda tarafından kazanılmış olmalarına karşılık "güçlü bir çoğunluk hükümetin önlemlerini hâlâ aşırı bulmakta ve hükümet başkanıyla Büyük Konsey'in bu kararları ancak Almanların onları Roma-Berlin mihverinin zorunlu koşullarından biri olarak empoze etmesinden sonra almalarını mahkûm etmektedir" diye rapor vermiştir. İnsanlar politikayı uygulamakla görevli faşistlerin Yahudilerden boşalan işleri kendi müşterilerine vermelerinden de rahatsızdılar. Onlar Yahudilerin mülklerini de değerlerinin çok altında satın almaktaydılar.[32]

İşlerini ve mülklerini kaybetmiş, çocukları okuldan atılmış İtalyan Yahudileri ümitsizdiler. Daha önce dostça davranan Katolik komşular şimdi onları selamlamamak için kaldırım değiştirmekteydiler. Nazilerin temerküz kampları planlarına ilişkin dedikodular etrafta dolaşmaktaydı. Yahudi intiharları artmıştı. Tanınmış bir editör ve şair olan Angelo Formiggini meslektaşlarına kendisinin iyi bir İtalyan olmasına karşılık sonu gelmeyen zulümlere artık tahammül edemediğini yazar. Yahudi olmayan karısına yazdığı bir mektupta kötü muamele görmekten kendisini ancak ölümün kurtarabileceğini söyler. Mektupları postayla gönderdikten sonra 160 basamağı tırmanarak Modena'nın ana meydanındaki ortaçağ kulesinin tepesine çıkar ve oradan atlar. Kemikleri kırılmış cesedinin etrafında bir kan gölü sokağın taşlarını üzerine yayılmıştır.

Faşist partinin bu haberi duyan şefi Achille Starece "Bir Yahudi gibi öldü" diyecektir. "Kurşun masrafından kurtulmak için gidip kendini kuleden aşağı attı."[33]

32. ACS, MI, DAGR, B7-G 81980-3, Milano, 4 dicembre 1938.
33. ACS, MI, DAGR, b. 37-G 81984-5, Milano, 5 dicembre 1938; İsrael 2011, s. 62; Motard-Bonucci 2008, s. 293.

Yirmi Yedinci Bölüm

Uygun Bir Ölüm

Mussolini Vatikan'la ortaklığını on altı yıl besleyip geliştirdikten sonra büyüklük hastalığının, Üçüncü Reich'a olan hayranlığının ve yenilmezlik duygusunun siyasi yargısının önüne geçmesine izin vermekteydi. Papa fena şekilde kullanılmış olduğu duygusuna sahipti. Giderek daha zayıf bir durumdaydı ve ölümünün fazla uzak olmadığını da bilmekteydi.

İtalya'da anlaşmanın ihlali ve Almanya'da Kilise'nin uğradığı zulüm kardinaller arasında memnuniyetsizlik yaratmıştı. Pignatti, aralığın ortasında Ciano'ya "Irk meselesi konusunda ve özellikle Yahudilere karşı tutumumuzun Kutsal Kolej üzerinde güçlü sonuçları olmuştur. Onun çoğunluğunun artık faşizme karşı iyi duygular besleyen insanlar oldukları söylenemez" der. Kardinaller, Mussolini'nin Hitler'i taklit etmesinden ve İtalya'da Kilise'nin nüfuzuna karşı bir kampanya başlatmasından rahatsız olmuşlardır.

Fakat İtalyan diktatör meydan okumayı sürdürür ve Pius'un düşündüğü şekilde papaya göstermesi gereken saygıyı bir kenara iter. Hayal kırıklığına uğrayan ve ümitsizliğe düşen papa onun kendisine gösterilmiş olan kutsal güvene sadık kalmamasından üzgündür. Papa, bir İtalyan olarak yurtseverce duygularının yargısını etkilemesine izin vermiştir. Önünde kalan az zamanı yapmış olduğu bu hatayı düzeltmek için kullanmak üzere elinden geleni yapmaya ahdeder.

Papanın yeni kararını duyan Pignatti endişelenir. Kelimelerin altını çizerek Ciano'ya "papanın ölmeden önce İtalya'da uzun zaman hatırlanacak bir şey yapma tehlikesini taşıdığını" söyler. Onun kısa bir süre sonra düzenlenecek olan Lateran Antlaşması'nın onuncu

yılının önemini gösteren kutlamaları faşizmin geniş kapsamlı bir mahkûmiyetini ilan etmek için kullanabileceği uyarısında bulunur.[1]

Kendisine bu son uyarıdan söz edilen Mussolini köpürür. Pius kâfi derecede erken ölemez mi? Papa Mussolini'nin kendisi için yapmış olduğu bütün o şeyleri anlamamış mıdır? İtalyanlar uzun zamandan beri Kilise'nin gücüne karşı bir öfke duymaktadırlar. Kilise'ye yöneltilen eleştirileri engelleyen kendisidir. Eğer papa bu oyunu oynamak istiyorsa kendisi de ona katılacaktır çünkü o "halkın ruhban sınıfına karşı hassasiyetlerini nasıl harekete geçireceğini" bilmektedir. Kilise uzun zamandan beri bir gerileme içindedir; bu gerileme kendisinin Kilise'ye verdiği destek sayesinde durmuştur. İtalyanlar hâlâ ayinlere katılmaktaysa Duçe'lerinin kendilerinin katılmalarını istediğini bildiklerinden ötürü bunu yapmaktadırlar. Bir süre bu şekilde esip gürledikten sonra diktatör sakinleşir ve şüphesiz Ciano'nun etkisiyle papayı kendisini terk etmeleri için Katoliklere çağrıda bulunmaya kışkırtmanın zamanı olmadığını kabul eder. Arada bir kopmanın meydana gelmesini önlemek için bir yol bulması gerekmektedir.[2]

Aralığın ortasında Roma'yı ziyaret eden bir Fransız piskoposu hasta papanın üzgün, cesaretini kaybetmiş, huzursuz ve Mussolini'nin evlilik yasası konusundaki şahsi mektubuna hâlâ bir cevap vermemiş olmasından ötürü şikâyetçi olduğunu görür. Pius genç piskoposa "Siz gençsiniz, Kilise'nin yüzyıllardır gördüğünden daha korkunç şeyler görmek için yaşayacaksınız"der.[3]

Noel'in arifesinde kardinaller kendisinden yıllık kutsamalarını almak için Vatikan'da papanın etrafında toplanırlar. Pacelli, Tardini ve Pius'un çevresinden başka bazıları gergindirler. Normalde papa her sene metninin bir kopyasını önceden genel sekretere göndermiştir ama bu sefer bunu yapmamıştır.

Koltuğuna oturmuş olan papa el yazısı notlarını titremekte olan ellerinde tutmaktadır. Konuşmasına oldukça sıcak başlar. Kardinallere 11 Şubat'ın Lateran Antlaşması'nın onuncu yıldönümünü temsil ettiğini hatırlatır. "En soylu krala ve onun eşsiz bakanına şükranlarımızı sunmamız gerekir" der. "Böyle önemli ve yararlı bir işin iyi bir sonuçla ve mutluluk verici bir başarıyla taçlanmış olmasını onlara borçluyuz."

1. DDI, dizi 8, cilt 10, n. 539, Pignatti a Ciano, 12 Dicembre 1938. Son kelimelerin orijinalinde de altı çizilmiştir.
2. Ciano 2002, s. 165-66.
3. Baudrillart 1996, s. 902-3.

Fakat bu sözlerle Mussolini'yi övdükten sonra birkaç ay önce Mussolini'yi o kadar çok öfkelendirmiş olan kelimeleri tekrar eder: "İsa'nın haçının düşmanı olan haçın kısa bir süre önce Roma'da kutsallaştırılmış olması"ndan şikâyet eder. Ebedi Şehir'de gamalı haçın görünmesiyle Lateran Antlaşması'nın yakınlarda almış olduğu yara ve Katolik Eylem'in üyelerinin uğradıkları zulüm arasında bağlantı kurar.[4]

Rahatsız olan Kardinal Pacelli papayı konuşmasının yayımlanacak versiyonunda gamalı haçla ilgili incitici ifadeyi çıkarmaya ikna etmeye çalışır. Papa konuşmasında Almanya değil, İtalya üzerinde odaklandığından o ifadenin papanın söylemek istediği şeyle ilgili olarak önemli olmadığını ileri sürer. Fakat Pius ne dediğini bilmektedir. Onun İtalyanları Nazilere karşı uyarması gerekmektedir. Tardini, Pacelli'nin bütün ricalarının boşuna olduğunu hatırlamaktadır: "Papa sıkı durdu" der. *L'Osservatore romano* ertesi günü tüm metni olduğu gibi yayımlar.[5]

Mussolini papanın sözlerini Roma-Berlin mihverine bir başka saldırı olarak görüp yine öfkelenir.[6] Lateran Antlaşması'nın kısa bir süre sonraki yıldönümü eldeki bütün kartların dramatik bir şekilde masaya konması olacak gibi görünmektedir. Papa, Mussolini'nin önünde hâlâ bir seçim yapma imkânı olduğuna inanmaktadır: O bu günü dünyaya bu anlaşmayı hâlâ savunmaya devam ettiğini göstermek için kullanabilir veya papayı hiçe sayarak Vatikan'a karşı savaş ilan edebilir. Gerilimi düşürmek isteyen büyükelçi Duçe'nin anlaşmanın yıldönümünde papayı ziyaret etmesini teklif eder fakat diktatör bu öneriyi reddeder. Papaya saygısını göstermek üzere bir kez gitmiştir. Bir daha gitmeyecektir.[7]

Duçe'nin yakın çevresindeki insanlar onun gerçeklikle ilişkisini kaybetmesine üzülmektedirler. Zaman zaman Mussolini açık bir

4. "Parole di Padre", OR, 25 dicembre 1938, s. 1.

5. Pacelli papayı ikna etmede kendisine yardımcı olması için Montini'yi yanına alır: ASV, AESI, pos. 1063, fasc. 755, ff. 479r-479v, Tardini appunti, 24 dicembre 1938.

6. Ciano'nun Duçe'nin öfkesini aktardığı bir görüşmede Borgongini papayı savunur. İçine hükümetin karma evlilikleri yasaklayarak Lateran Antlaşması'nı tahrip etme yönündeki açıklanamaz arzusunu da dahil ederek son gerilimlerden Mussolini'nin Nazileri benimsemesini sorumlu tutar. Papanın kardinallere yaptığı konuşmada Duçe hakkındaki cömert sözleriyle o kadar çok arzu ettikleri uyumlu ilişkileri yeniden tesis etmek için kendi üzerine düşeni yaptığını söyler. Şimdi onun bu hareketine karşılık verme sırası Mussolini'ye gelmiştir: ASV, ANI, pos. 24, fasc. 5, ff. 2r-6r, Borgongini to Pacelli, 28 dicembre 1938.

7. Ciano 2002, s. 172 (January 1, 1939).

biçimde Vatikan'ın desteğinin önemini kabul etmekte ve hatta Kilise'yle zıtlaştığı için Hitler'i eleştirmektedir. Fakat kendisi de giderek daha rahatsız olmaktadır. Yılın sonunda Romagna'da deniz kenarındaki evinde sonraki aylarda alması gereken önemli kararlar üzerinde düşünür. Fransa'nın İtalya büyükelçisi bu sahneyi iyi yakalamıştır: "Diktatörün arkadaşları, yakınları, onun kendi etrafına içine nüfuz edilemeyen bir sır perdesi çektiğini, bir zamanlar olduğu kişiyle artık aynı insan olmadığını, çok değiştiğini, kimseyi yanına kabul etmediğini ve bugün belki Ciano hariç kimsenin onun ne yapmaya hazırlandığını veya hangi amaca yöneldiğini bilmediğini ilk tasdik edenlerdir."[8]

Duçe'nin Clara Petacci'yle ilişkisi gitgide daha fazla alaycı sözlerin konusu olmaktadır fakat Mussolini ondan ayrılmayı istememektedir. İki ay önce eski hizmetçi kızlardan biri yardım istemek için yanına gelmiştir. Mussolini ona biraz para vermiştir. Fakat kız gitmeden önce çekinerek ona Roma'daki insanların kendisiyle ilgili ne söylediklerini bilip bilmediğini sormuştur. Mussolini istemeksizin kıza ne söylediklerini sormuş, bunun üzerine kız "Sizin Vatikan'daki bir kodamanın kızı olan genç bir sevgiliniz olduğunu söylüyorlar" demiştir.

Haberden hoşlanmayan Duçe "Her zamanki dedikodular" diye karşılık vermiştir. Geçmiş yıllarda da bir sürü sevgilisi olmuş ve onların adına zarar vermesinden fazla endişe etmemiştir. Hatta aslında onların imajına yardımcı olduklarını bile düşünmüştür. Fakat bu şekilde Vatikan'la ilişki içine sokulması kendisini çok rahatsız etmiştir.[9]

Yılbaşı günü bürosuna geri döndüğünde Mussolini sabah 9.15'te Clara'ya telefon eder. Daha sonra öğleden sonra saat 2.15'te yanına gelmesi için hazır olduğunu söylemek üzere onu aramadan önce üç defa daha telefon eder. Clara geldiğinde Mussolini yanında hafif bir ışıkla karanlıkta bir koltukta oturmaktadır. Uyuyakalmıştır. Uyandığında Clara'dan gelip kucağına oturmasını ister ve daha sonra sevişirler. Giyinirken Mussolini bir mandalina yer, sonra bürosuna gider ve 7.30'da tekrar Clara'nın yanına döner. Bir dizi evrakla meşgul olup onları okurken kendi kendine yüzünü buruşturup "Şu Fransız domuzları! Şunu dinle... Ne ahmaklar" demek-

8. François-Bonnet, Décember 31, 1938, De Felice 1981 s. 571-57'den aktarılmıştır.
9. Petacci 2010, s. 445-46.

tedir. Kendi kendisini sinirlendirerek odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolaşmaktadır. Çoğu zaman yaptığı gibi daha sonra sayısız kez kendisine sevgisini ilan etmeden önce Clara'ya ondan nefret ettiğini söyler. "Hayatımda hiç kimseyi sevmedim" der. "Çok sayıda kadına sahip oldum ama onlar benim için döner bir kapıdan başka bir şey değildiler." Şimdi daha az vahşidir ve sadece tanıdığı iki kadınla ilişkisini devam ettirmektedir: Romilda Ruspi ve Alice Pallotelli'yle. Bunun nedeni de yalnızca, onların çocuklarının anneleri olmalarıdır. Evet, bir zamanlar Margherita Sarfatti'yi sevmiştir fakat bu sadece birkaç yıl sürmüştür ve ona da sürekli olarak ihanet etmiştir. Gramofonu açarlar ve Clara'nın kürk mantosunu üzerlerine çekerek Beethoven'ın *Beşinci Senfoni*'sini dinlerler. Clara günlüğüne şöyle yazar: "Başımı göğsünün üzerinde tuttu ve sık sık beni okşadı. Fakat hep biraz dalgındı."[10]

Ertesi günü Duçe, Ciano ve Pignatti'yi son gelişmeleri tartışmak üzere yanına çağırtır. Hâlâ papanın Noel konuşmasında kendisine göndermede bulunmak için kullanmış olduğu "eşsiz bakan" ifadesi üzerinde düşünmektedir. Papanın kendisini aptal yerine koyarak bu sözü alaycı bir anlamda sarf ettiğinden emindir. İki adama "Bir çatışma istemiyoruz. Fakat ondan da kaçmayacağız. Bu durumda da uyumakta olan rahip sınıfına düşman olanların öfkesini uyandırmış olacağız" der. Mussolini'nin öfkesinin kendilerini nereye götüreceğinden endişelenen Pignatti papayı savunmaya çalışır. Ciano da Kilise'yi karşılarına almanın delilik olacağı görüşündedir. Fakat Mussolini baskı uygulamak ve büyükelçisinin Vatikan genel sekreterine verilecek keskin bir uyarı notası hazırlaması niyetindedir.[11]

Pignatti, ertesi gün Duçe'nin notasını Pacelli'ye takdim eder. Kardinal, Mussolini'yi o kadar rahatsız etmiş olan ifadenin –"eşsiz bakan"– samimi olduğu üzerinde ısrar eder. Papa Mussolini'nin İtalya ve Kilise için yapmış olduğu tüm şeylere karşı takdirini ifade etmek istemiştir. Pignatti papalığın ilişkilerinin tehlikeli bir noktada bulunduğu cevabını verir. Kilise dikkatli olmazsa kendisini zor bir durumda bulacaktır.[12]

10. Petacci 2011, s. 21-35.

11. Ciano 2002, s. 172 (January 2, 1939).

12. DDI, dizi 8, cilt 11, n. 6, Pignatti a Ciano, 3 gennaio 1939. 3 Ocak'ta Ciano ve Mussolini Başkan Roosevelt'ten bir teklif almak üzere Amerikan büyükelçisiyle de görüşürler. 7 Aralık tarihli bir mektupta Roosevelt Duçe'den Avrupa'da ülkelerini terk etmeye zorlanmış ama gidecek yerleri olmayan çok sayıda Yahudi'nin yaratmış olduğu insani krizi ele almaya yardımcı olmasını istemektedir. O, İtalya'ya Yahudiler

Geride kalan ayları papa için o kadar ıstırap verici kılacak olan şey, onun İtalya'yı içinde otoriter rejimin mekanizmasının Kilise'nin hizmetinde olacağı bir din devletine dönüştürme rüyalarının ne kadar safça olduğunu anlamış olmasıdır. Evet, kendisinden önceki hiçbir çağdaş papanın yapamadığı bir şeyi yapmayı, hükümetin Kilise'nin iradesini İtalyan halkına kabul ettirmesini başarmıştır. Katolik rahip sınıfı şimdi okullardan hükümet destekli gençlik gruplarına kadar çok sayıda devlet kurumlarında daha önce sahip olmadıkları faal roller oynamaktadır. Fakat evlilik yasası üzerindeki muharebe Mussolini'nin rejim için hayati bir öneme sahip olduğunu düşündüğü herhangi bir konuda karar verecek olanın papa değil kendisi olacağını açık bir biçimde göstermiştir.

Bir Londra gazetesi olan *Daily Mail* Roma muhabirinden almış olduğu bir haberi yayımlar. Buna göre papa XI. Pius ırkçılığın gürültü bir kınamasını ilan etmek üzere gizli bir kardinaller toplantısı planlamaktadır. Papanın aynı amaçla bir gizli bildiri hazırlamakta olduğuna ilişkin dedikodular da ortalıkta dolaşmaktadır. Kardinal Pacelli bu haberleri inkâr eder fakat İtalya büyükelçisine papanın "söyleyecek daha fazla şeyi olduğu ve bulunduğu yaşta herhangi bir korkusu olmadığı" konusunda kendisini uyardığını söyler. Bu sözleri Ciano'ya aktaran Pignatti sinirli bir şekilde papanın "ölmeden önce İtalya'nın uzun süre hatırlayacağı bir şey yapabileceği" konusundaki sözünü hatırlatır.[13]

Papanın ırkçılık üzerine kınayıcı sözleri İtalya Kilisesi liderlerine kendi eleştirilerini dile getirmeleri konusunda biraz imkân sağlamıştır. Milano'dan Kardinal Schuster bunlar arasında en ses

için bir sığınma bölgesi yaratmak üzere Etiyopya'nın bir bölgesini tahsis etmesini teklif etmektedir: Foreign Relations of the United States, cilt 1, s. 858-59. "President Roosevelt to the Chief of the Italian Government (Mussolini)", December 7, 1938 ve a.g.e., s. 859-60, "Memorandum Elaborating the Points Referred to in President Roosevelt's Letter to the Chief of the Italian Gvvernment, December 7, 1938". Mussolini buna Yahudilere karşı tutumundan ötürü İtalyan hükümetinin böyle bir rolü düşünmesinin mümkün olmadığı yönünde cevap verir; ama biraz alaycı bir biçimde Büyükelçi Philipps'e Birleşik Devletler'in geniş topraklara sahip olduğunu söyler ve Birleşik Devletler'in kendi toprakları üzerindeki bir bölgeyi Avrupa'nın Yahudi mültecilerine neden tahsis etmediğini sorar: DGFP, dizi D, cilt 4, n. 424, ambassador in Italy to foreign ministry, January 4, 1939; NARA, M1423, reel 1, Edward Reed, Rome, to secretary of state, January 6, 1939, no. 1238; DDI, dizi 8, cilt 11, n. 47, Vitetti ai Direttori Generali degli Affari Transoceanici, Roma, 11 gennaio 1939.

13. DDI, dizi 8, cilt 11, n. 26, Pignatti a Ciano, 7 gennaio 1939; ASMAE, AISS, b. 95, fasc. I, s. 1, Pignatti, 7 gennaio 1939.

getireni olmuştur. Diğer yüksek mevkilerde bulunan papazların onun örneğini takip etmeleri ihtimali Mussolini'yi ve ona hizmet edenleri üzmektedir.[14]

Schuster'e yöneltilen saldırının başını *Il regime fascista*'da "her zaman süper faşist" olmuş olan birinin birdenbire nasıl olup da diğer aşırı uca gittiğini soran Roberto Farinacci çekmektedir. Bunun Katolik diniyle şüphesiz hiçbir ilgisi yoktur; çünkü Farinacci'ye göre Yahudilerle mücadele ederken faşizm "İsa'yı inciten, ona hakaret eden Hıristiyanlık düşmanları"yla dövüşmektedir.[15] Farinacci yardım almak için Milano Katolik Üniversitesi'nin etkili rektörüne başvurur. Rektör Peder Gemelli'nin Bologna'da halka açık bir konferans vermesi programlanır.

Konferansın verilmesinden iki gün önce Farinacci Mussolini'ye bir mektup yazarak kısa bir süre önce Cremona piskoposu Giovanni Cazzani'yi Yahudi karşıtı kampanyayı destekleyen bir vaaz vermeye nasıl ikna ettiğini bildirir. Sonra ona "Peder Gemelli'nin aynı türden bir konferansı Bologna'da vermeye ikna etmeyi umuyorum" cümlesini ekler.

Bir hafta sonra Vatikan gazetesi *L'Osservatore romano* Vatikan'ın tümüyle Yahudi karşıtı yasaları desteklediği izlenimini veren Cremona piskoposu Cazzani'nin vaazını yayımlayacaktır. Gazetenin yayın yönetmeni bu vaaza yazdığı önsözde İtalya'nın bütün piskoposlarının Yahudilere gösterilen davranış konusunda görüş birliği içinde olduklarını ve onların görüşlerinin papanın görüşüyle tam olarak uyuştuğunu belirtir.

Piskopos Cazzani'ye göre "Almanların abartılmış ırkçılığı vahyolunmuş hakikate aykırı düşen bir öğreti"dir. Fakat Nazilerin Yahudi karşıtı kampanyaya yanlış nedenlerle girişmiş olmaları İtalya'nın ırk yasalarının haksız olduğu anlamına gelmemektedir. Nazilerin abartılmış ırkçılıklarında problem, onun Katolikleri de içine almış olmasıdır. "Kilise", demektedir piskopos, "Yahudiler

14. Renato Moro (2005, s. 51-55) İtalya'nın kardinalleri ve piskoposları arasında faşist rejimin ırk yasalarını benimsemesinin en tanınmış eleştiricisi olan Kardinal Schuster'in bile İtalyan faşist rejiminin faşist rejim olarak iyi olduğu inancını nasıl koruduğuna ilişkin nüfuz edici bir tahlil yapmaktadır. Schuster için problem Nazilerin putperest ideolojisi olarak gördüğü şeyi İtalyan faşizmi içine sokmak üzere bazı faşistler tarafından atılmış olan adımda yatmaktaydı.

15. Fransız dışişleri bakanına gönderdiği 31 Aralık 1938 tarihli raporunda Charles-Roux gazetenin bir önceki günkü sayısından alıntı yapmıştır: MAEI, cilt 267, 152-53.

olarak kaldıkları sürece Yahudilerle birlikte yaşamayı her zaman Hıristiyan inancı ve Hıristiyan halkların huzuru için tehlikeli bir şey olarak görmüştür. Bu nedenle Hıristiyanların arasında onları tecrit ederek ve Hıristiyanların ruhuna, eğitimine ve âdetlerine hâkim olabilecekleri veya etkileyebilecekleri görevlerde bulunmalarına veya meslekler icra etmelerine müsaade etmeyerek Yahudilerin eylem ve etkilerini ve Hıristiyanların onlarla temaslarını engellemeye ve sınırlandırmaya yönelik eski ve uzun bir kilise geleneğiyle karşılaşmaktayız". Cazzani Kilise'nin Yahudilere karşı çıkarılan yasalara muhalefet etmekle haksız olarak suçlandığı üzerinde ısrar etmekte, Kilise'nin mahkûm ettiği şeyin "abartılmış Alman ırkçılığı" olduğunu söylemektedir: "Kilise, ne ırkın bütünlüğü ve refahının herhangi bir siyasi savunmasını ne de ulusun hayatında aşırı ve zarar verici Yahudi etkisine karşı alınmış yasal herhangi bir önlemi mahkûm etmiştir ve etmemektedir."[16]

Peder Cemelli Bologna'da yaşamış bir on dördüncü yüzyıl cerrahının yüksek düzeyde anılması törenine katılmak üzere 9 Ocak'ta oraya gelmiştir. Sözlerinin sonunda konuyla ilgisiz bir şekilde –çünkü cerrah bir Yahudi değildi– sözü Yahudilere getirir. Seçkin dinleyici grubuna bugünün İtalyanlarının "en çok Yahudi-mason fesatçıların dini özel bir mesele yapma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan Kilise'yle devlet arasındaki çatışmadan acı çektiklerini" belirtir. Ona göre Roma meselesinin çözümlenmiş olması sayesindedir ki İtalyanlar "kanda, dinde, dilde, âdette, ümit ve ideallerde bir" olmuşlardır. Bu arada "Tanrı'yı katleden halkın kendi üzerlerine çektikleri ve yaptıkları bu feci eylemden ötürü bütün dünyaya dağılmış oldukları korkunç hüküm de gerçekleşmiştir. Onlar bu korkunç cinayetin sonuçları kendilerini her yerde ve her zaman takip ederken bir anavatanın barış ve huzurunu bulamamışlardır".[17]

16. Piskoposun Yahudler üzerine vaazı Vatikan gazetesinde iki bölüm hâlinde yayımlanmıştır: "Un'Omelia del vescovo di Cremona, Perche si accusa la Chiesa", 16-17 gennaio 1939, s. 2. Piskoposun Lenton vaazının *L'Osservatore romano*'da yayımlanmış olan versiyonu, piskoposun şu cümlesinin çıkarılmasıyla yumuşatılmış görünmektedir: "Kilise Yahudileri ve Yahudiliği savunmak için hiçbir şey söylememiş ve yapmamıştır." Bu değişikliklerin bir tartışılmasıyla ilgili olarak bkz. Binchy 1970, s. 622-23 ve Bocchini Camaiani 1989, s. 62-63. Gallina (1979, s. 523-24), Cremona valisinin Buffarini'ye gönderdiği piskoposun bu vaazıyla ilgili raporunun bir kısmını olduğu gibi vermektedir. Bu rapor piskoposun faşist Yahudi karşıtı kampanyayı güçlü bir şekilde desteklediğini belirtmektedir.

17. Bocci 2003, s. 501-5. Farinacci'nin Yahudi karşıtı kampanyaya güçlü Kilise desteğini kanıtlama çabasıyla ilgili olarak etkili Gemelli'ye başvurmayı düşünmesi şa-

İtalya'nın en etkili Katolik gazetesi olan ve Bologna'da çıkan *L'Avvenire d'Italia* Gemelli'nin sözlerine geniş yer verir. Konuşmadan çıkarılacak sonuç "kardinal ve piskoposların her zaman ve her yerde yabancı ırkçılıkla mücadele ettikleri fakat bunun İtalya'nın ırk politikasıyla hiçbir ilgisi olmadığı"dır. Bir hafta sonra bu konuşmaya temas eden papa okurlarına Peder Gemelli'nin konuşması ve Monsenyör Cazzini'nin vaazının "Kilise hiyerarşisi içinde en tepeden en aşağıya kadar herkes ve yüksek yanılmazlığı içinde papanın kendisi tarafından da savunulan ve öğretilen Katolik öğretinin yetkili ve mükemmel bir örneği" olduğunu belirtir.[18]

şırtıcı değildir. Gemelli'nin Bologna'da söylediği şeylerin özü gazetelerde çok haber yapılmış olan Milano Katolik Üniversitesi'nin 1938-39 akademik yılının resmi açılış konuşmasından alınmıştır. O bu konuşmada sadece "Yahudi-mason fitneler"i düşman olarak nitelemekle kalmamıştır; Mussolini'ye dizmiş olduğu methiyenin de daha coşkulu olması pek mümkün değildir: "Yeni İtalyan'ı, Mussolini çağının İtalyan'ını, söylendiği gibi anavatana asker olarak hizmet etmek üzere kitabı bir tarafa bırakma gücüne sahip 'Mussolini gençliği'ni yaratmamız lazımdır." Bu konuşma Gemelli'nin gazetesi *Vita e pensiero* 15, n. 1, s. 5-12'de yayımlanmış, Bocchini Camaiani 1989, s. 48, dipnot 14'te tartışılmıştır. Gemelli'nin Yahudilerle ilgili görüşleri Cizvit generalin ve *La Civilta cattolica*'nın görüşleriyle büyük ölçüde aynı istikamettedir. Gemelli, Katolik Üniversitesi'ni kurduğu tarihten itibaren düzenli olarak Yahudilere saldırmıştır. Bologna konuşmasından sadece birkaç ay önce bir arkadaşına Batı demokrasisinin "Yahudi-mason" bir fesat hareketi tarafından maniple edilen sisli bir perde olduğunu yazmıştır: Bocci 2003, s. 523 not 14.

Gemelli kendisinin de kabul ettiği gibi bir "kutsal terör"dür. Katolik Üniversitesi'ni kurmuş, onun için dövüşmüş, onu kendi derebeyliği olarak görmüştür. Bunu yaparken hem papanın hem de faşist yetkililerin güçlü desteğini almıştır. 1931'de bir dinleyici topluluğuna "Birçok kusurum var. Onların hepsini kabul ediyorum. Şiddet eğilimliyim, insanları rahatsız ediyorum, dik kafalıyım. Fakat Tanrı'nın amaçları için insanların kusurlarını kullanmayı biliyorum" demiştir. "Bir üniversite kurmak benim gibi bir adamı gerektiriyor, yani bir zorbayı." Cosmacini 1985, s. 203.

Gemelli'nin Farinacci'nin rejimin Yahudi karşıtı yasalarının Kilise'nin öğretileriyle uyum içinde olduğunu gösterme yönündeki çabalarını uygun bir zamanda destekleyen Yahudi karşıtı sözleri daha kötü olmuş olabilirdi. Onun Farinacci'nin dileklerini yerine getirirken İtalya'nın en prestijli akademik derneği olan İtalyan Akademisi'ne atanmayı ümit etmiş olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Eğer öyleyse Farinacci pazarlığın kendisi üzerine düşen kısmını yerine getirmiştir. 19 Mart'ta Mussolini'den Gemelli'yi Akademi'ye atamasını istemiştir. Farinacci Gemelli'nin yakında bir kardinal yapılacağından emindir ve Mussolini'ye böylece yeni papaya en yakın ve kendilerine en faydalı olacak bir "gerçekten kendi adamları"nın olacağını söylemiştir: ACS, CR, b. 44, n. 033912. Farinacci a Mussolini, 19 marzo 1939. Mussolini buna "zamanın henüz olgunlaşmadığı" ve bundan ötürü bu atamayı yapmayacağı cevabını vermiştir. Gemelli kardinal olarak da atanmamıştır. Bu dönemin bir tartışması için bkz. Bocci 2003, s. 506-8.

18. MAEI, cilt 267, 158-59. Charles-Roux à Georges Bonnet, 19 janvier 1939.

Hasta papa uzun zamandan beri demir bir elle yönettiği Kilise'nin kontrolünü kaybettiği yönünde birtakım işaretler vermekteydi. Etrafındaki insanlar İtalya'nın Nazi davasına katılmasını önleme konusundaki her çabasını boşa çıkarmaktaydılar. Pius, Gemelli'nin konuşma metnini okuduğunda birdenbire çöker ve yalnız kalabilmek için Pacelli'yi odasından dışarı göndererek ağlar.[19] Fakat aynı hafta Vatikan gazetesi onaylayıcı bir dille Cremona piskoposunun ırk yasalarını haklı çıkarmasını yayımlar.[20] Pius, sözlerinden ötürü Gemelli'ye kızmışsa da onunla yakın ilişkilerini etkileyecek herhangi bir şey yapmış görünmemektedir. Kendisini 22 Ocak'ta yeniden kabul ederek Gemelli'ye alışılmadık bir ilgi göstermeye devam etmiştir.[21] Faşist devletle Vatikan arasında bir kavganın varlığını fark eden İtalyanlar için tartışma konusu olan şey Yahudileri hedef alan yasalar değildir –çünkü Vatikan bu yasaları benimsemektedir-, Mussolini'nin Kilise'nin öğretisine ve evrensellik iddialarına ters düşen Nazilerin ırk ideolojisiyle flörtüdür.

Önünde fazla uzun bir zaman olmadığından emin olan papa Lateran Antlaşması'nın o yıl kutlanacak onuncu yıldönümünü üçte ikisini kendisinin atamış olduğu İtalyan piskoposlarına hitap etmek için son fırsat olarak görür.[22] Kendisini bu piskoposlara karşı sorumlu hissetmektedir ve dünyanın karşı karşıya bulunduğu bütün tehlikeler, Hıristiyan değerlere yöneltilen bütün tehditler arasında insanlara Tanrı'nın iradesini iletmek yönünde kutsal bir görevi olduğuna inanmaktadır.

Papa konuşmasını dinlemek üzere Mussolini'nin Aziz Peter Kilisesi'nde olup olmayacağını öğrenmek ister. Kardinal Pacelli kendisine bunu bilmediğini, ancak bunu pek muhtemel görmediğini söyler. "Eğer onuncu yılı kutlamak istemiyorsa" diye cevap verir papa, "onu ben tek başıma kutlarım".[23]

19. ACS, MI, FP "Gemelli", informatore n. 390 (Arrigo Pozzi, "Gli umori del nuovo papa verso padre Gemelli. Una scena pietosa con Pio XI", Milano, 19 marzo 1939.

20. 1939'un ilk haftalarında *Civilta cattolica*'da "herhangi bir ülkeye sadakatleri olmayan kozmopolit Yahudilikle birleşen" masonların, Hıristiyan uygarlığının büyük düşmanları oldukları suçlamasını tekrar eden bir makale yayımlamıştır: Antonio Messineo, "L'internazionalismo cosmopolita e l'essere nazinonale", CC, 1959 f. s. 7-20; Vlan 2011, s. 131-32'de de zikredilmektedir.

21. Venini 2004, s. 251. Venini papayla Gemelli arasında herhangi bir sürtüşmeden söz etmemektedir.

22. Riccardi 1996, s. 536. İtalya'da her birinin başında bir piskopos veya başpiskoposun bulunduğu 274 piskoposluk vardı.

23. Kendisine Pacelli tarafından bu muhavereden bahsedilen Pignatti ikisinin konu-

Vatikan'da bir devrin kapanmakta olduğu duygusundan kaçınmanın imkânı yoktur. Hemen hemen on yedi yıldan sonra yakında orada yeni bir papa olacaktır. Tüm Avrupa'da dedikodular bir roket hızıyla yükselmektedir. Fransız gazeteleri Mussolini'ye öfkeli olan hasta papanın İtalya'yı terk edip Fransa'ya taşınmak istediğini ve Avignon ile Fontainebleu arasında bir seçim yapma konusu üzerinde düşündüğünü yazmaktadırlar. Londra gazetesi *Daily Mail* ve çeşitli radyo istasyonları papanın Katolik dünyasını halefi için hazırlarken içinde bulunduğu zamanın bütün hatalarını eleştiren nihai bir vasiyet hazırlamak üzere kışın ortasında Castel Gandolfo'ya gitmeyi planladığını bildirmektedir. Ancak *L'Osservatore romano* "Peri Masalları" – başlığı altında yayımladığı bir makalede bu hikâyelerle alay etmekteydi. Vatikan gazetesine göre papanın sağlığı "mükemmel" bir durumda bulunmaktaydı.[24]

Papanın kardinallere yaptığı ve yabancı basının onun rejimden memnuniyetsizliğini herkese ilan etmek üzere kendisinden alıntılar yaptığı konuşmasında İtalyan Katolik Eylem'e yapılan zulümle ilgili şikâyetleri Mussolini'yi öfkelendirmeye devam eder.[25] İtalya'nın Vatikan büyükelçisi Duçe'nin memnuniyetsizliğini Kardinal Pacelli'ye iletir. Pacelli, papanın bu tür patlamalarını hiç kimsenin önleme gücüne sahip olmadığını söyler. Büyükelçi Ciano'ya "Kutsal Peder'in siniri her geçen gün daha belirgin bir

---

yu tartışmak üzere bir araya gelmelerini talep ederek onu derhal Ciano'ya aktarır: ASMAE, AISS, b. 101, fasc. I, Pignatti a Ciano, 11 gennaio 1939.

24. Papanın İtalyan hükümetinden memnun olmamasıyla ilgili haberlere ne kadar duyarlı olduğunu bilen Monsenyör Montini, Pignatti'ye Vatikan gazetesinin bir nüshasını göndermiştir. Fakat Pignatti memnun değildir ve ona konunun mizahi bir şekilde ele alınabilecek bir konu olmadığını söyler. Bunun yerine Vatikan'ın resmi bir yalanlama yayımlaması gerekmektedir: ASMAE, APSS, b. 44, fasc. 2, Pignatti a Ciano, 11 gennaio 1939. 11 Ocak'tan 14 Ocak'a kadar hem Ciano hem de Mussolini İngiltere başbakanı ve dışişleri bakanının Roma'ya yaptıkları bir ziyaretle meşguldürler: DBFP, 1919-1939, dizi 3, cilt 3, n. 500, s. 517-30, R 431/1/22, "Conversations between British and Italian Ministers, Rome, January 11-14, 1939" ve n. 502, s. 531-540, R, 546/1/22, "The Earl of Perth (Rome) to Viscount Halifax (Received January 23)", January 19, 1939. İki İngiliz ziyaretçi 13 Ocak'ta papayla kısa bir süre görüşmüşlerdir. Chamberlain papanın "sağlığının oldukça iyi bir durumda" olduğunu söylemiştir: "British Statemen Confer with Pope", *NYT*, January 14, 1939, s. 5.

25. *New York Times*'ın Noel sayısında tam sayfa şu manşet vardır: "Papa Faşistlerin Düşmanlığından Şikâyet Etti, Olayları Açıkladı" (December 25, 1938, s. 1). Birleşik Devletler, Fransa ve İngiltere'deki gazetelerin çoğunluğunun papanın protestolarında gerçekte yapılan ayrımları göz önüne almayıp papayı ırk yasalarının ve faşist rejimin amansız bir düşmanı olarak tasvir etmelerinden ötürü makale gerçekte tam olarak doğru değildi.

hal alıyor ve birlikte çalıştığı insanların işini son derecede zorlaştırıyor" diye bilgi verir.

Pignatti'ye göre papa hükümetin Katolik Eylem gruplarına zulmettiği fikrine takmıştır. O, önemsiz birtakım olayları almakta ve büyük meseleler hâline getirmektedir. Kısa bir süre önce yaptıkları bir görüşmede Pius Tardini'ye Katolik Eylem'le ilgili son haberleri sormuştur. Anlatılacak önemli bir olay olmadığı cevabını alınca papa patlamıştır. Zavallı Tardini'nin yüzüne bir tomar mektubu fırlatarak, "Sen hiçbir şeyi bilmiyorsun. Bana ne yazdıklarını oku!" diye bağırmıştır.

Pignatti Ciano'ya "Korkarım ki bugünkü papa yaşadıkça ümit edilecek fazla şey yok" demiş ve sözlerine XI. Pius'un "patolojik beyin iltihabı"na yakalandığını, yaşlandıkça da bunun kötüleştiğini eklemiştir

Pignatti'ye göre papa öldüğünde durum muhtemelen iyileşecektir fakat hiçbir şey şansa bırakılamaz. Hükümetin dikkatli bir şekilde İtalya'nın kardinalleri üzerinde çalışması lazımdır. Onun tavsiyesi "gelecekte papayı seçmek için yapılacak kardinaller toplantısında yetkili bir şekilde faşist hükümetin anlaşmalara ve onların arkasındaki ruha sadık kalmış olduğunu tasdik edecek iyi bir kardinaller grubunun olmasının zorunlu olacağıydı. Karma evliliklerle ilgili hükümet kararnamesi papanın öfkesinin büyüttüğü önemsiz bir meseleydi".[26]

Mussolini bir ikilemin karşısında bulunmaktaydı. Bütün dikkatin papa üzerinde toplanacağı Vatikan'daki coşkulu törene katılmaktan korkuyordu. Fakat bütün dünyanın en büyük başarılarından biri olarak gördüğü bir olayın anma törenine katılmamak da bir zayıflık, sanki Kilise'nin artık arkasında olmadığını hissettiğinin bir işareti olarak görülebilirdi.[27]

Mussolini Kardinal Pacelli'ye kutlamaları en iyi bir şekilde nasıl düzenleyebileceklerini tartışmak istediğine dair haber gönderir.

26. DDI, dizi 8, cilt 11, n. 56, Pignatti a Ciano, 14 gennaio 1939.

27. 19 Ocak'ta Borgongini, Mussolini'nin içişleriyle ilgili müsteşarı olan Buffarini'ye hükümetin Anlaşma'nın onuncu yıldönümünü nasıl kutlamayı planladığını sorar. Faşist lider yüzünü ekşiterek, "İçinde bulunduğumuz durumda nasıl bir kutlamayı düşünebiliriz?" der. Fakat büyükelçi Anlaşma'nın on sene önce İtalyanlar arasında ne kadar büyük bir sevince yol açtığını ve şimdi de onların nasıl büyük bir kutlama yapılmasını beklediklerini belirtince Buffarini "Evet, haklısınız, bir şey yapmamız lazım" der: ASV, ANI, pos. 576, fasc. 607, ff. 174r-177r, Borgongini a Pacelli, 19 gennaio 1939.

Ona düzenli olarak başkanlık ettiği faşist kutlamalar türünden, yani merkezinde kendisinin bulunacağı bir dizi etkinlik teklif eder. Kendisi ve papa ayrı ayrı konuşmalar yapacaklar, birbirlerine kutlama mesajları gönderecekler ve bir ayin düzenleyeceklerdir. Mussolini ayinini kendi şerefine inşa ettirdiği Roma'nın büyük spor sahasında düzenlemek istemektedir. Aziz Peter Kilisesi'ne ayak basmayacaktır. Roma'da bulundukları sırada İtalya piskoposlarına bir de kabul resmi vermek istemektedir. Pacelli Duçe'nin tekliflerini ertesi günü papalık ve İtalyan devletinin ortak bir kutlama yapmasının bir yolunu bulmayı ümit ederek papaya iletir. Fakat papa yine evlilik yasasıyla ilgili olarak kendisine göndermiş olduğu mektubuna bir cevap vermediği için Mussolini'ye saldırarak konuyu teğet geçer. Daha sonra Mussolini'nin kutlamayla ilgili tekliflerini ele alarak birbirlerine karşılıklı mesajlar göndermelerini kabul edebileceğini ama piskoposların Palazzo Venezia'daki bir resepsiyona katılmalarına izin vermeyeceğini söyler. Onları Roma'ya davet eden kendisidir, Mussolini değil. Eğer Mussolini Roma'da başka bir yerde bir ayin düzenlemek istiyorsa papanın bu ayinle şüphesiz herhangi bir işi olamaz.

Mussolini'nin teklifleri üzerinde düşündükçe papa daha fazla sinirlenmektedir. İki gün sonra Pacelli'ye fikrini değiştirdiğini ve Mussolini'yle mesaj alışverişine girmeyeceğini söyler. Lateran Antlaşması kral adına imzalanmıştır; dolayısıyla böyle bir mesaj teatisinin kendisiyle Duçe arasında değil de kral arasında olması gerekmektedir.[28]

Papanın ırkçılık ve Yahudi düşmanlığı üzerine bir bildiri taslağı hazırlamak üzere Peder Lafarge'ı Castel Gandolfo'ya davet etmesinin üzerinden şimdi yedi ay geçmiştir. Fakat papa henüz bir şey almamıştır. Artık sırrını danışmanlarından saklayamayacağı için Tardini'ye projesinden söz eder ve ondan Amerikalı Cizvit'in çalışmasının ne olduğunu Ledochowski'den öğrenmesini ister.

Aylar önce Ledochowski Papalık bildirisinin taslağını Rosa'ya gönderdiğinde üzerine bir not iliştirmiştir: "Saygıdeğer Efendime, Peder Lafarge'ın çalışmasının bir kopyasını gönderiyorum ve onu incelemenizi ve bu biçim altında onun bir ilk taslak olarak Kutsal Peder'e takdim edilip edilemeyeceğini belirtmenizi rica ediyorum."

28. Bu olaylar Tardini'nin açıklamasında anlatılmaktadır: ASV, AESS, pos. 576, fasc. 607, ff. 15r-15v, 17r.

Ledochowski sorusunun cevabını hemen alır: "Bundan çok şüpheliyim!" Fakat Rosa gözden geçirmesini hiçbir zaman tamamlayamaz.[29] 26 Kasım Cumartesi akşamı masasına oturduğu sırada *Civilta Catholica*'nın altmış sekiz yaşındaki eski yayın yönetmeni bir kalp krizi geçirir ve ölür.[30]

Ledochowski bildiri taslağını papadan saklamaya devam eder. Ocak ayında papaya istemeyerek verdiğinde ona kendi yazdığı bir mektup ekler. Anlamlı bir şekilde bildirinin konusunu ırkçılık veya Yahudi düşmanlığı değil de "ulusçuluk" olarak adlandırır. Papaya "gerek Peder Rosa'ya gerek bana öyle geliyor ki" diye yazar, "taslak papa cenaplarının arzu etmiş olduğu şeye karşılık vermemektedir" Rosa yeni bir taslak üzerinde çalışmış fakat onu tamamlayamadan ölmüştür. Ledochowski Rosa'nın ölümünden bu yana malzeme üzerinde ne yaptığı hakkında bir açıklama getirmemekte fakat onun daha kabul edilebilir bir versiyonunu hazırlama konusunda papaya elinden gelen yardımı yapmayı teklif etmektedir.[31]

Irkçılığa karşı gizli Papalık bildirisine ilişkin dedikodular bir şekilde dışarıya sızmıştır ve Mussolini ve çevresi bundan rahatsızdır. Ocağın sonunda bir polis muhbiri Nazi ırkçılığı ve onun İtalyan yankılarını eleştiren son yüksek kilise görevlisi üzerine uzun bir rapor gönderir. Venedik başpiskoposu –veya yazıda denildiği gibi patriği– kısa bir süre önce 6 Ocak yortusu *(Epiphany)* üzerine *L'Osservatore romano*'nun yayımlamış olduğu bir vaaz vermiştir. Kardinal Piazza bu vaazında hiçbir bilimsel temeli olmayan ve Kilise'nin temel öğretilerine aykırı olan "ırkların aşırı yüceltilmesi"ni hiçbir şeyin haklı çıkarmadığını söylemiştir.

Muhbir, yüksek kilise görevlilerinin ırkçılık karşıtı beyanlarının giderek artan sayısının, "onları söyleyen insanların yetkili konumla-

29. Sale 2009, s. 45.

30. Rosa'nın üzerinde önceki haftalarda yapmış olduğu çalışmalarla birlikte orijinal taslağın Ledochowski'nin eline tekrar nasıl geçtiğini bilmiyoruz. Peder Rosa'nın gazetenin yayın yönetmeni olarak yerine geçene sırrını açmış olması mümkündür. Bu durumda o derhal Ledochowski'ye göndermek üzere bütün malzemeyi bir araya toplamış olacaktır. Eğer böyle değilse Rosa'nın ölümünü öğrenen Cizvit general onu kendisine geri getirmeleri için haber göndermiş olmalıdır.

31. Sale 2009, s. 45-47. Bu mektuplaşmanın varlığını ilk kez 2009'daki kitabında haber vermiş olan Peder Sale, Ledochowski ve Rosa'yı papanın ırkçılık ve Yahudi düşmanlığını eleştiren bir bildiri yayımlamasına engel olma suçlamasından aklamaya çalışmaktadır. Ona göre (Sale 2009, s. 47) onların taslakla ilgili meseleleri, Lafarge'ın Papalık bildirisinin özel üslubuna aşina olmamasından ötürü uygun biçimi takip etmemiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak onların ana dertlerinin bu olduğuna inanmak çok zordur.

rı, kitlelerdeki geniş Katolik duygu, Katolik basınının sahip olduğu güçlü yayın imkânları, onun sürekli olarak büyüyen tedavülü ve geniş toplumsal tabakalar tarafından takip edilmesi göz önüne alınırsa, kamuoyu üzerinde ciddi etkisi olan düzenli bir cereyanı temsil ettiği" konusunda uyarıda bulunmaktaydı.[32]

Bu dönem üzerinde yorumda bulunan Pignatti problemin kısmen kendi eserleri olduğunu ileri sürmüştür. Eğer faşist basın onun Yahudi karşıtı yasalar üzerine önceki daha uzlaşmacı görüşlerini aşırı övgülere boğmamış olsaydı Kardinal Piazza ırkçılığa karşı yeni sözlerini hiçbir zaman telaffuz etmeyecekti. Patrik kendini önceki görüşlerini "açıklığa kavuşturma"ya mecbur hissetmişti. Pignatti'ye göre "ne kadar yüksek bir mevkide olursa olsun hiçbir papaz eğer denerse ezilebileceğini bilerek papaya karşı çıkmaya cesaret edemeyecekti". Ancak tek bir ümit vardı: "Sadece yeni bir papa –bunu geçmişte sürekli olarak yazdım– ırk meselesine farklı, uzlaşmacı bir yaklaşımı benimseme gücüne sahip olacaktır."[33]

Papa konuşması –daha doğrusu kutlamayı iki güne, 11-12 Şubat'a yaymaya karar vermiş olduğu için konuşmaları– üzerinde çalışmaya başlar. 11 Şubat Cumartesi günü hükümetin ve diplomatik erkânın hazır bulunduğu bir törenle piskoposlarıyla birlikte Lateran Antlaşması'nın onuncu yıldönümünü anacaktır. Ertesi sabah ise sadece piskoposlara ve diğer yüksek kilise görevlilerine hitap edecektir.[34]

Ciano papanın söyleyebileceği şeylerden endişeli ve gergindir. Günlüğüne "Onuncu yıldönümü kutlaması için atmosfer karanlık" diye yazar.[35]

Mussolini sert oynamaktadır. Pacelli'ye papadan olayı rejimi eleştirmek için kullanmayacağı garantisini almadan hiçbir hükümet görevlisinin kutlamaya katılmayacağını bildirir.[36]

Papa da baskıyı sürdürmektedir. Pacelli'ye Duçe'ye bir uyarıyı iletmesini söyler: Eğer İtalyanlar, ülkenin liderlerinin anlaşmanın yıldönümünü boykot ettiklerini öğrenirlerse şoke olacaklardır.

32. ASMAE, AISS, b. 102, "Notizia fiducaria", Roma, 19 gennaio 1939.
33. DDI, dizi 8, cilt 11, no. 102, Pignatti a Bastianini, 24 gennaio 1939.
34. ASV, AESS, pos. 576, fasc. 607, ff. 22r-23v, Tardini Appunti, 22 gennaio ve 1 febbraio 1939.
35. Ciano 2002, s. 184 (February 1, 1939).
36. Mussolini bunu Pignatti vasıtasıyla iletmiştir: ASMAE, AISS, b. 101, Pignatti a Ciano, n. 414/133, 3 febbraio 1939. Pacelli'nin görüşme hakkındaki açıklaması ASV, AESS, pos. 576, fasc. 607, f. 19r, 3 febbraio 1939'da bulunmaktadır.

Mussolini'ye hükümetin en yüksek seviyede temsil edilmemesi durumunda konuşmasında onun yokluğunu yorumlamak zorunda kalacağı konusunda uyarıda bulunur.

Kardinal Pacelli papanın yeni tehdidini onun evlilik yasasıyla ilgili mektubuna Duçe'nin cevap vermemiş olmasına hâlâ kızgın olduğunu sözlerine ekleyerek Pignatti'ye iletir. Öfkelenen Pignatti Pacelli'ye kralın papaya cevabını dikte ettirmiş olanın Mussolini'nin kendisi olduğunu, dolayısıyla Duçe'nin ona cevap vermiş olduğuna inandığını hatırlatır. Yine papanın yıldönümü törenlerini rejimi eleştirmek için kullanması durumunda "Kilise'nin Almanya'da karşılaştığı duruma benzer bir durumun İtalya'da da ortaya çıkabileceği" konusunda Pacelli'yi uyarır.[37]

Pignatti bir uzlaştırma arar. Mussolini'yi Aziz Peter Kilisesi'nde papanın konuşmasını dinlemeye hiçbir zaman ikna edemeyeceğini bilmektedir fakat eğer Ciano orada hazır bulunursa bu papanın gerçekten zarar verici bir şey söylemesine engel olmak için yeterli olabilecektir.[38]

Savaşın yakın olduğuna ve İtalya'nın –ve kendisinin– büyüklüğünün kısa bir süre sonra kanlı muharebe alanlarında kanıtlanacağına inanan Duçe giderek daha fazla kavgacı olmaktaydı. Pacelli ve Pignatti'nin hükümetten kimin yıldönümü törenlerine katılacağı konusunda tartıştıkları aynı gün yapılan Büyük Faşist Konseyi toplantısında Mussolini yeni sloganını açıklar: "Okyanusa Yürüyüş!" Meslektaşlarına İtalya'nın bir Akdeniz "hapishane"sine tıkılmış olduğunu söyler. O, açık denizlere bir çıkış bulmak zorundadır. İlk hedefleri arasında Korsika olacaktır ve eğer bu adayı almak Fransa'yla bir savaşı gerektiriyorduysa buna hazırdır. Franco'nun kuvvetleri sadece bir hafta önce İtalyanların yardımıyla ellerinde olmayan son büyük İspanya şehri olan Barselona'yı almıştır. Avrupa haritası yeniden çizilmek üzeredir.[39]

Duçe, Ciano'nun kendisini yıldönümü kutlamasında Aziz Peter'de temsil etmesini kabul eder. Kralın oğlu ve veliahttı olan Piedmont prensi de kralı temsil edecektir.[40] Hafta ortasına ge-

37. ASV, AESS, pos. 576, fasc. 607, f, 20r, 4 febbraio 1939.

38. "Eğer Aziz Peter'deki varlığınıza rağmen" der Pignatto Ciano'ya, "papa huysuzluğunu gösterirse, Katolik dünya ve aklı başında olan bütün insanlar, papa kaba davransa bile, kraliyet hükümetinin haklılığını not etmiş olacaktır": ASMAE, AISS, b. 101, Pignatti a Ciano, n. 439/144, 4 febrraio 1939.

39. Bottai 2001, s. 141.

40. ASV, AESS, pos. 576, fasc. 607, f. 21r, 6 febbraio 1939. Charles-Roux Paris'e gön-

lindiğinde İtalyan gazetelerinin tümü İtalyan dışişleri bakanıyla prensin katılmasını ön plana çıkararak bir sonraki hafta başlayacak muhteşem kutlamalar üzerine bilgi vermektedir.

Fakat büyük olay yaklaştıkça papanın sağlığı giderek daha da bozulmaktadır. Kalp atışları düzensizleşmiş, zayıf olan kan dolaşımı daha da zayıflamış ve papa ateşlenmiştir. Cumartesi konuşmasının taslağını 30 Ocak gecesi geç saatte kaleme almaya başlamıştır. 31 Ocak'ta Paris başpiskoposu Kardinal Jean Verdier papayı görmeye gelmiş ve onun çok zayıf görünüşünden şoke olmuştur. "Gerçekten çok acı verici bir manzaraydı" demektedir. "Yaşlı papa fiziksel olarak bir enkaz hâlindeydi. Çok daha zayıflamıştı, yüzü küçülmüş ve kırış kırış olmuştu." Fakat papanın zihni berraktır ve sesi hâlâ canlıdır. Sanki önünde fazla zamanı olmadığını, buna karşılık söyleyecek çok şeyi olduğunu biliyor gibi hızlı konuşmaktadır.[41]

Ertesi sabah erken saatte eski kütüphaneci Pius masasının çekmelerindeki evrakı onların hepsinin düzgün bir durumda olduğundan emin olmak için dikkatle gözden geçirir. Sabah görüşmelerinden sonra konuşmasının metnini tekrar okur. Metne o kadar dalmıştır ki yardımcıları ondan durmasını ve öğle yemeği için çalışmasına ara vermesini rica etmek zorunda kalırlar çünkü saat öğleden sonra üç olmuştur. Fakat papa gözlerinde yaşlarla yüksek sesle okuduğu metninden ayrılmasının zor olduğunu görür. Sonunda elindeki sayfaları bırakır ve onları daktilo etmesi için Monsenyör Confalonieri'ye verir. Dairesine gitmek için bindiği asansörde kendisine bakıcısı Peder Faustino yardımcı olur. Faustino papanın yüzündeki solgunluk ve güçsüzlükten endişeye kapılmıştır. Papanın nabzını tutar ve nabzının kırka düşmüş olduğunu görmekten dehşete düşer.[42]

Yatağa düşmüş olan papaya Pacelli, Ciano ve prensin törene katılacakları yönünde iyi haberi getirir. Son haftalarda papanın dilinden düşmeyen nakarat "Mussolini bana ne kadar kaba ve haince davrandı!" sözü olmuştur.[43] Şimdi ise biraz rahatlamaya başlar.

Kardinal Pacelli gücünü yeniden toplayıncaya kadar papadan kutlamayı ertelemesini ister. Fakat papa önünde fazla zamanı kalmadığını bilmektedir. 7 Şubat'ta *Osservatore romano*'ya "Kutsal

dermiş olduğu 8 Şubat tarihli raporunda Mussolini'nin Ciano'yu törene gönderme kararı üzerine düşüncelerini belirtmektedir: MAEI, cilt 267, 165-66.

41. Papin 1977, s. 49.

42. Confalonieri 1957, s. 385-86.

43. Papanın sözlerini Tardini kaydetmiştir: ASV, AESS, pos. 576, fasc. 607, l. 102r.

Peder'in durumu iyi" cümlesiyle başlayan bir mesaj dikte ettirir. Aynı gün daha geç bir saatte Pacelli ciddi bir biçimde hasta olan papadan yine kutlamayı ertelemesini rica edince, "Fakat daha bu sabah papanın iyi olduğunu ilan etmedik mi?" diye cevap verir.[44]

Ertesi gün sanki son her an gelebilirmiş gibi görünmektedir. Papanın nefes alması zorlaşmıştır, kendisine yüklü miktarda ilaçlar verilmektedir, kalp atışları düzensizleşmiştir. Ama kendisi için o kadar büyük önem ifade eden konuşmasını unutmamıştır ve Pacelli'den onu okumasını ister. Kardinal bazı ufak tefek önerilerde bulunur. Sayfalar piskoposlar için kopyalar yapılmak üzere Vatikan matbaasına gönderilir.[45]

Monsenyör De Romans normalde her cuma papanın günahını çıkartmak için gelmektedir. O çarşamba çekingen monsenyör papanın yatağının yanında göründüğünde papa önce ona bir hata yapmış olması gerektiğini söyler. Dili tutulan monsenyör son derecede sıkıntı içinde neden her zamankinden iki gün önce çağrıldığını kekeleyince papa onun ziyaretinin nedenini anlar. "Anlıyoruz" der ve zayıf bir sesle. "Günahımı çıkartın!" diye ekler.

9 Şubat Perşembe günü kendisini biraz daha iyi hisseden papa büyük olayla ilgili metninin basılmış ve piskoposlara dağıtılmak üzere hazır bir durumda olduğundan emin olmak ister.[46] Kendisine ta Milano günlerinden beri hizmet etmiş olan iki sadık yardımcısıyla birlikte yatağına uzanmış bir vaziyette duasını eder. Sonra onlardan çocukken öğrenmiş olduğu duayı söylemelerini ister.

İsa, Yusuf ve Meryem, size kalbimi ve ruhumu veriyorum.
İsa, Yusuf ve Meryem, son anlarımda benimle olun.
İsa, Yusuf ve Meryem, ruhum barış içinde size gelsin.

O akşam Pignatti papanın ağır bir biçimde hasta olduğunu haber vermek için Ciano'ya ulaşır. Ciano haberi Mussolini'ye iletir. Mussolini omuzlarını silkmekle yetinir. Ciano üzgündür. Eğer papa yıldönümü kutlamasından önce ölürse sonuç kendilerinin amaçlarına hemen hemen düşman bir kardinaller meclisi olabilir. Endişeyle geçen haftalardan sonra sonunda Vatikan'ın Aziz Peter'deki göz kamaştırıcı töreninin gerilimi düşürmekte yardımı

44. Aynı yer.
45. Fattorini 2007, s. 187 (February 9, 1939).
46. Venini 2004, s. 254.

olacağına kani olmuştur. Kutlama, İtalyan Katoliklerine papalıkla faşist rejim arasındaki bağın hâlâ ne kadar sağlam olduğunu gösterecektir. Eğer tören ertelenirse "Sevimsiz sürprizlerle karşılaşmayı beklememiz gerekir" der.[47]

O gece yatağında yatarken papanın durumu kötüleşir ve ona karşı son görevler yerine getirilir. 10 Şubat Cuma günü sabahın erken saatlerinde o artık ancak oksijen maskesinin yardımıyla nefes alabilmektedir. Saat dört civarında Kardinal Pacelli ve yakındaki diğerlerine haber verilmiş ve onlar da acıklı sahneye katılmışlardır. Ağlayarak papanın kutsamasını istemektedirler. Papa büyük bir çabayla gözlerini açar, anlaşılabilir bir şekilde konuşamayacak kadar zayıf olduğundan birkaç kelime mırıldanıp susar, sonra tekrar başka bir şey mırıldanır. Çoğu onun ne dediğini anlayacak bir durumda değildir ama ona yakın bir mesafede bulunanlar daha sonra onun "Tanrı sizi korusun, çocuklarım" dediğini, arkasından daha zayıf bir şekilde buna "Barış olsun" cümlesini eklediğini söylerler.[48]

Sabah 5.31'de uzun zamandan beri acı çeken XI. Pius ölür. Geleneğe uygun olarak teşrifatçıbaşı Kardinal Pacelli resmi olarak ölümü tahkik etmekle görevlidir. Yatağın yanına diz çöker, papanın yüzüne serilmiş olan örtüyü kaldırır, alnına hafif hafif gümüş bir tokmakla vururken vaftiz ismi olan Achille'i kullanarak yüksek sesle ona seslenir. Papadan herhangi bir hareket gelmeyince ritüel cümleyi telaffuz eder: "Papa gerçekten öldü." Papanın soğumuş parmağından Fishermann'ın yüzüğünü çıkarır.[49]

Ciano'nun ümitlerini bağladığı, Mussolini'nin korktuğu, papa için ise o kadar önemli olmuş olan kutlamaya katılmak üzere piskoposlar Roma'ya gelmişlerdir. Peder Lafarge tarafından hazırlanmış olan Papalık bildirisi *Humani generis unitas*'ın klasörü papanın masasının üzerinde bulunmaktadır. İyi bir Hıristiyan'ın ırkçılığı benimseyebileceğini reddeden bildiri, Yahudilere yapılan zulme son verilmesini istemektedir. XI. Pius'un ateşli ümidi böyle bir bildirinin yayımlanması olmuştur ama kendisinden sonra hayatta kalanlar arasında çok sayıda insan onun papayla birlikte gömülmesini görmeyi istemektedir.[50]

47. Ciano 2002, s. 187 (February 9, 1939).

48. Camille Cianfarra, "Pope Pius İs Dead at the Age of 81": Cardinals at Bedside in the Vatican, *NYT*, February 10, 1939, s. 1. Papanın son sözlerinin bu tür ikinci elden haberleri şüphesiz sıkı anlamda güvenilmezdir.

49. "Death of the Pope", The Times (London), February 11, 1939, s. 12.

50. Chiron (2006. 463-64) papanın son saatlerinin hikâyesini anlatmaktadır.

Yirmi Sekizinci Bölüm

Kara Bir Bulut Dağılıyor

XI. Pius'la birçok kez görüşmüş olmasına karşılık Fransa büyükelçisi onun yaşadığı yeri hiçbir zaman görmemişti. Şimdi papanın ölümünden birkaç saat sonra Papalık Sarayı'nın en üst katında onun ölüm sahnesinde yer almaktaydı. Büyük, yüksek tavanlı bir odaya girdi. Duvarlarına asılmış birbiriyle uyumsuz, amatör işi karışık sanat eserlerinin odanın ihtişamını bozmakta olduğunu düşündü. Onlardan biri "orta kalite bir zevkin ürünü olan Doğu işi bir nakış"tı. Onu dokumuş olan rahibeler papaya hediye etmişlerdi. Dünyanın çeşitli yerlerindeki misyonlardan papaya hediye olarak gönderilmiş olan başka türden eşya odanın geri kalan kısmının dekorunu meydana getirmekteydi

Misafir defterine adını yazdıktan sonra Charles-Roux papanın yatak odasına giden koridora girer. Orada papanın cesedi demir karyolası üzerinde yatmaktadır. Ona beyaz bir entari giydirilmiş, kırmızı, kenarında ermin kürkü olan papalık takkesi kulaklarına kadar aşağıya indirilmiştir. Başı basit bir yastığa dayalıdır. Göğsü üzerinde birleştirilmiş olan ellerinde bir haçla tespih vardır. Fransız büyükelçi "hayatın papanın bedenini acınacak bir vaziyette bıraktığını" söylemiştir. Yüzü tamamen değişmiş, "yenilgiye uğramış, harap olmuş" bir durumdadır. Yatağın iki ucunda kalın birer mum yanmaktadır. Her iki tarafında da bir soylu muhafız askeri kılıcını eliyle tutmuş bir vaziyette nöbet tutmaktadır.

Kabul salonuna geri döndüğünde Charles-Roux dehşete düşer. Çünkü sıralarını beklemekte olan soylu muhafızların diğer üyeleri zamanlarını yüksek düzeydeki papazlar ve sivil görevlilerle küçük gruplar hâlinde sohbet ederek geçirmektedirler. İnsanlar yüksek

sesle konuşmakta ve herhangi bir üzüntü veya saygı işareti göstermemektedirler.[1]

Ciano günlüğünün 10 Şubat'la ilgili sayfasına "Papa öldü!" diye yazmış ve ilave etmiştir: "Duçe haberi tam bir kayıtsızlıkla karşıladı." O gün öğleden sonra Ciano saygılarını sunmak için Vatikan'a gider. Kardinal Pacelli onu karşılar ve Sistine Kilisesi'ne kadar ona refakat eder. Papanın çok zayıflamış bedeni biraz önce oraya getirilmiştir. Tabut, freskleri Michelangelo tarafından yapılmış olan kubbeli tavanın altında, yüksek bir platformda yatmaktadır. Ciano, aşağıdan papanın sadece beyaz terliklerini ve elbisesinin kenarını görebilmektedir. Tekrar avluya döndüklerinde Pacelli ona "son derecede hoş ve ümitli cümlelerle devletle Kilise arasındaki ilişkilerden" söz eder.[2]

Mussolini kendini hâlâ incinmiş hissetmektedir; her halükârda kendi kendisiyle o kadar meşguldür ki bir üzüntü işareti göstermeye karar vermeden önce yardımcıları ona masaj yapmak zorunda kalmışlardır. Vatikan, Duçe'nin o gün Sistine Kilisesi'ndeki takdis yortusuna katılmasını beklemiş fakat o gelmemiştir. Mateme katı-

1. Charles-Roux 1947, s. 243-44.

2. Ciano 2002, s. 188 (February 10, 1939). Papanın ölümünün dramatik zamanlaması, yani İtalya'nın bütün piskoposlarına Mussolini'nin kendisini kınayabileceğinden korktuğu konuşmasını yapacağı günden bir gün önce ölmesi çeşitli suikast kuramlarına esin kaynağı olmuştur. Bu spekülasyonlarda ana figür Vatikan'ın sağlık bürosunda hekim olan Clara Petacci'nin babası Francesco'dur. Sadece Clara'yla değil, onun kardeşiyle ilgili bir dizi nedenden ötürü –Clara'nın kardeşi ailenin Mussolini'yle olan ilişkilerinden yararlanarak bir sürü tartışmalı mali işlere karışmıştır– Francesco şantaja maruz kalmıştır. Papanın son günlerinde özel doktoru olan Aminta Milani'nin hasta ve yatağa bağlı olma durumunu göz önüne alan bu kuramın savunucuları baba Petacci'nin bir şekilde pozisyonundan yararlanarak Lateran Antlaşması'nın onuncu yıldönümünde o çok korkulan konuşmasını yapamadan önce papayı öbür dünyaya gönderdiğini ileri sürmektedirler. 1972'de gazetenin ilk sayfasının tümünü kaplayan bir hikâyede Londra'nın *Times* gazetesi Kardinal Tisserant'ın yakın arkadaşlarına papanın öldürülmüş olduğuna inandığını ve bununla ilgili olarak da Petacci'den şüphelendiğini söylediğini belirten bir haber yayımlamıştır. Buna ilave bir kanıt olarak Petacci'nin papanın cesedini cenaze töreni için hazırlamakla görevlendirilmiş olduğu ve böylece onun herhangi bir zehirlenme işaretini ortadan kaldırma imkânına sahip olduğuna işaret edilmiştir: "Support for Theory of 1939 Killing of Pope", *Times*, June 1972, s. 1. 2005'te İtalyan tarihçi Piero Melograni bu teoriyi yeniden canlandırmıştır: Antonio Carioti, "La morta suspetta di Pio XI. Stava pen condanneare il Duce". *Corriere della Sera*, 11 iuglio 2005, 25. Papanın ölümü şüpheye mahal verebilir bir olay olmakla birlikte onun doğal nedenlerin dışında bir nedenle öldüğünü ima edecek herhangi güvenilir kanıt yoktur. Fakat teori o kadar sansasyoneldir ki sürekli olarak yeniden ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en yakın tarihli olanı şudur: Mauro Suttora, "Pio XI fu assassinato dal padre di clarette?", *Corriere della Sera*, 17 maggio 2012.

lanlardan biri onun yokluğunu kaydetmiştir. Günlüğüne "Bugün kral akşam saat 7.00 civarında cenazeyi ziyarete gitti fakat Mussolini gitmedi, belki tenezzül etmediği için, belki de Hitler'in canını sıkmak istemediği için bunu yapmadı" diye yazacaktır.[3]

Pignatti ve Ciano bu ana çok önem vermişlerdi. Mussolini'nin zaman zaman yeni papayı seçmek için toplanacak kardinaller meclisinde neler olup bittiğine önem vermediği yönündeki sözlerine rağmen her ikisi de bir sonraki papanın kendisiyle çalışabilecekleri biri olmasının ne kadar önemli olduğunu bilmekteydiler. Papanın İtalya Katoliklerini kendilerinin aleyhine çevirecek bir şey yapma ihtimali konusundaki sürekli endişeleri bir karabasan olmuştu.[4]

Cardinal Pacelli XI. Pius'un ölüsünü görmek üzere Galeazzo Ciano'ya eşlik ediyor, 10 Şubat 193.

Kardinaller meclisine fazla önem vermediği yönündeki iddiasına rağmen duyduğu bir şey Mussolini'yi endişelendirmiştir. Papanın

3. Caviglia 2009, s. 227 (10 febbraio 1939).

4. Önceki haftalarda Pignatti rejimin kardinaller arasındaki faşist karşıtı güçlerin elini güçlendirecek bir şey yapmamasını tavsiye etmişti. Fakat papa yatağında ölmek üzereyken PNF'nin lideri olan Achille Starace hükümetin yeni bir protestoda bulunmasını istemiştir: Ona göre bazı Katolik Eylem grupları siyasi faaliyetlerde bulunmaktaydı. Papanın ölümünden sonraki gün Pignatti, Starace'ye yazdığı mektupta içinde bulundukları anda meseleyi Vatikan'ın önüne götürmeye fazla istekli olmadığını söylemiştir. Papanın yokluğunda konunun Kutsal Kardinaller Heyeti'nin (Sacred College of Cardinals), yani papanın halefini seçecek olan insanların önüne götürülmesi gerekecektir. Anlaşıldığına göre süper faşist Starace bile büyükelçinin mantığını takdir etmiş ve o akşam anladığını belirten bir telgraf göndermiştir: ASMAE, APSS, b. 42, Pignatti a Starace, 11 febbraio 1939, n. 545; a.g.e., Pignatti a Ciano, 12 febbraio 1939, n. 553.

bürosunu temizlerlerken Vatikan görevlileri anlaşıldığına göre onun masası üzerinde gizli bir belge bulmuşlar ve onu hemen Kardinal Pacelli'ye vermişlerdir. 12 Şubat'ta Mussolini Ciano'dan onun ne olduğunu öğrenmesini ister. Ciano alışılmadık ölçüde ılık, güneşli şubat gününü golf kulübünde geçirmek üzere kendi kendisine izin verip bu emri Pignatti'ye aktarır.[5] Mussolini'nin de o gün için başka planları vardır. O gün öğleden sonra saat dört buçukta Clara Petacci yanında sandviçler ve bir buket menekşeyle Palazzo Venezia'daki dairelerine geldiğinde sevgilisini orada bir koltuğa gömülmüş, elindeki bazı kâğıtları okurken bulduğunda çok şaşırır. Onun son ilişkilerinden birinden kendisini suçlayacak bir şeyin kalmamış olmasından emin olmak için oraya kendisinden önce gitmiş olmasından şüphelenir. Duçe ona "Bana bir öpücük ver; gel kucağıma otur" der. Bundan sonraki saatlerde müminler papanın Vatikan'daki tabutunun önünden saygı duruşu içinde geçerlerken onlar iki kez sevişirler.[6]

Duçe bunlarla meşgulken Pignatti papanın arkasında bırakmış olduğu söylenen gizli belge ve öğrenmiş olduğu bir başka rahatsız edici rapor hakkında bilgi almak üzere büyükelçi Borgongini'yi görmeye gitmektedir. Yabancı bir gazete, papanın ölümünden sonraki gün, yani cumartesi sabahı Vatikan'da bir araya geldiklerinde İtalya piskoposlarının her birine faşizmi kınayan gizli bir belgenin bir kopyasının verildiğini bildirmiştir. Papanın son arzusu, onu bizzat kendisi onlara verecek kadar uzun yaşayamazsa piskoposların bu mesajı almalarıdır. Borgongini o sabah bizzat kendisi de piskoposlarla birlikte olduğu için bu hikâyenin doğru olmadığı konusunda büyükelçiyi temin eder. Belki de bu dedikoduların başlamasının nedeni Vatikan'dan ayrılırlarken piskoposların her birinin elinde büyük bir zarf taşımasıdır. Son anlarından birinde seyahat masraflarını karşılamak ve memleketlerine döndüklerine olay vesilesiyle özel bir ayin düzenlemelerine destek olmak amacıyla papa piskoposların her birine bin liret vermeye karar vermiştir. Gazetecinin gördüğü zarfların içinde bulunan şey budur.[7]

5. Ciano 2002, s. 189 (February 12, 1939).

6. Petacci 2011, s. 52-53 (12 febbraio 1939).

7. ASV, ANI, pos. 1, fasc. 7, ff. 7r-9r. Borgongini a Monsignor Vincenzo Santoro, segretario del Sacro Collegio, 13 febbraio 1939. Santoro iki gün sonra böyle bir gizli belgenin piskoposlara verilmemiş olduğunu teyit eden bir cevap vermiştir: A.g.e., f. 10r, Santoro a Borgonginie, 15 febbraio 1939. Pignatti de Pacelli'ye dedikoduyu sormuş ve aynı cevabı almıştır: ASMAE, AISS, b. 101, Pignatti a Ciano, 13 febbraio 1939, n. 557.

Papanın halka faşizmin aleni bir kınamasını ilan edeceğine ilişkin dedikoduların papanın ırkçılığa karşı gizli bir bildiri hazırlatma planlarının dışarıya sızmasının bir sonucu olup olmadığı açık değildir. Peder Lafarge ve Gundlach'ın çabalarının sabote edilmesine son derece üzülmekle birlikte gizlilik yeminlerini tuttukları ve ne Ledochowski ne de Rosa'nın dışarıdan birinin papanın planından haberdar olmasını sağlamalarında hiçbir menfaatlerinin olmadığı yönünde her türlü işaret mevcuttur. Metni ölümünden ancak üç hafta önce almış olmasından ötürü XI. Pius'un da onunla herhangi bir şey yapma şansı hiçbir zaman olmamıştır.

Mussolini'nin endişesini öğrenen Pacelli hızlı hareket eder. 15 Şubat'ta papanın sekreterine papanın konuşmasını hazırlarken ortaya koyduğu bütün yazılı malzemeyi toplamasını emreder. Vatikan yayın bürosuna da basmış olduğu konuşmanın bütün kopyalarını –Pius'un piskoposlara vermeyi istediği kopyaları– ortadan kaldırmasını söyler. Büronun müdür yardımcısı Pacelli'ye onları bizzat kendisinin ortadan kaldıracağı, öyle ki onlardan geride "bir tek virgül" bile kalmayacağı konusunda teminat verir. Pacelli Ciano'nun papanın konuşma metninin yayımlanacağına ilişkin endişesini öğrendikten iki gün sonra harekete geçer. O, başka kimsenin onu görmemesini garanti altına almak üzere Ledochowski'nin üç hafta önce papaya göndermiş olduğu malzemeyi –bu tarihten itibaren "gizli papalık bildirisi" olarak tanınacak olan şeyi– de kilit altına alır.

Papanın hayatının son günlerinde o kadar zahmetle hazırlamış olduğu kelimeler Pacelli yaşadığı sürece kimse tarafından görülmeyecektir. Ancak bu tarihten yirmi yıl, Pacelli'nin ölümünden ise dört ay sonra papa XXIII. Johannes ilk icraatlarından biri olarak metinden bazı seçmeleri yayımlatacaktır. Fakat o muhtemelen Mussolini'yi veya Hitler'i gücendirmemek için konuşmayı sakladığından şüphelenilen Pacelli'yi korumak amacıyla faşist rejime karşı en çok eleştirinin yöneltildiği pasajları kesip çıkaracaktır. Ancak Vatikan'ın XI. Pius'la ilgili arşivlerinin 2006'da açılmasından sonradır ki dünya söz konusu metni bütün olarak görecektir.

Metin Mussolini'nin korkmuş olduğu gibi faşist rejimin ses getirici aleni bir kınaması olmaktan uzaktır. Fakat Duçe İtalya piskoposlarının onu duyduklarını, daha sonra da dünyada milyonlarca insanın onu okuduklarını görmekten memnun olmayacaktı. Papa metinde, konuşmalarını gizleme ve kötü bir biçimde yorumlama çabalarından şikâyet etmekte ve piskoposları, "sözümona hükümet

büyükleri"yle konuşurken dikkatli olmaları konusunda uyarmaktadır: "Dikkatli olun, İsa'nın sevgili kardeşleri ve kendiliklerinden veya görevlendirilmiş oldukları için sizi mahkûm etmek üzere gözleyen ve dinleyen muhbirler (onları casuslar olarak adlandırırsanız iyi olur) olduğunu unutmayın. Onlar şüphesiz sizin konuşmalarınızdan hiçbir şey anlamayan veya gerek duyduklarında söylemek istediğiniz şeyin tam tersini anlayan insanlar olacaklardır." Sonra "bir piskoposla diğeri veya daha iyisi bir piskoposla papa arasında bir uyuşmazlık veya çelişki olduğuna inandıklarında mutlu görünen sözümona Katolikler"den şikâyet etmeye geçmektedir. Bundan sonra piskoposlara telefonları muhtemelen dinlendiği için bilinmesini istemedikleri şeyleri söylediklerinde telefon kullanmamalarını tavsiye etmektedir. (Gururla "şu son yıllarda tek bir defa bile telefon kullanmamış olduğunu" belirtmektedir.)

XI. Pius kısa bir biçimde Almanya'da Kilise'ye yapılan zulümlerden şikâyet etmekte ve bunu inkâr edenleri şiddetle eleştirmektedir. Son sözleri piskoposlara en fazla iletmek istediği mesajının havasını göstermektedir: O, "bütün halkların, bütün milletlerin, bütün ırkların hep birlikte ve büyük insan ailesinin ortak bağı içinde birleşmiş olarak 'tek doğru inanç'ta bir araya gelecekleri günü hasretle beklemekte"dir.[8]

Pacelli papanın bu cumartesi konuşması metniyle birlikte onun piskoposlara bir gün sonra, yani pazar günü yapacağı konuşma için hazırlamış olduğu notları da alır. Bu notlar daha sonra bulunmamış olmakla birlikte Tardini onları görmüştür ve bize onların bir tasvirini bırakmıştır. Papanın söylemeyi planladığı ana noktalar arasında Duçe'yi memnun etmeyecek üç şey vardır: Katolik Eylem, Almanya'daki dini durum ve "Ari ırktan olanlarla Ari olmayanlar arasındaki evlenmelerin yasaklanmış olmasıyla anlaşmanın almış olduğu yara".[9]

Mussolini papanın son projelerinin ortadan kaldırılmasını emreden kişinin Pacelli olduğunu hiçbir zaman öğrenmeyecektir. Bunun yerine onun duyduğu şey Kutsal Kardinaller Koleji'nin özel bir toplantısının Mussolini'ye karşı çok düşmanca olduğu

8. Fattorini (2011, s. 210-15) tam metnin İngilizce bir versiyonunu vermektedir. Orijinal İtalyanca versiyonu ise daha önce (2007, s. 240-44) yayımlamıştır. Konuşmayı gizlemek yönünde Pacelli'nin kararının analizi için İngilizce baskının 187-90. sayfalarına bkz. Belge ASV, AESS, pos. 576, fasc. 606, ff. 147r-153r'de bulunmaktadır.
9. ASV, AESS, pos. 576, fasc. 607, f. 165r, appunto Tardini, "Materiale preparato da S.S. Pio XI per l'adunanza del 12 febbraio 1939", 12 gennaio 1941.

değerlendirmesini yaparak Pacelli'nin konuşmayı gömmeye karar vermiş olmasıdır. Pignatti ona kardinallerin veya en azından onun İtalyan çoğunluğunun şimdi oylarını faşist rejime karşı daha uzlaşmacı bir tutum gösterecek bir şahıs üzerinde birleştirmeye istekli olduklarını söylemiştir.[10]

Mussolini Pignatti'nin haklı olmasını ümit eder ama üzülmesi için nedenleri vardır. En muhtemel adayla ilgili spekülasyonlar insanın başını döndürücü bir biçimde, İtalyan olmayanlar içinde en şanslı kişi olduğu söylenen Quebec başpiskoposu Jean Villeneuve'den, Mussolini'nin son zamanlardaki muhalifi Kardinal Schuster'e uzanmaktadır. *Boston Globe* önde gelen adaylar olduğunu bildirerek Kardinal Schuster'le Venedik piskoposu olan Giovanni Piazza'nın resimlerini yayımlamıştır.[11] *New York Times,* Piazza'nın favori olduğunu yazmıştır. Onun arkasından muhtemel şanslarına göre sekiz diğer kardinal gelmektedir. Kardinal Pacelli bu listenin en altında bulunmaktadır. Onun papazlık tecrübesi yoktur –diğer bütün adaylar başpiskoposlukların başında bulunmuşlardır– ve bir genel sekreterin veya teşrifatçının seçilmesine karşı köklü bir gelenek vardır. Pacelli ise onların her ikisi de olmuştur.[12]

Dışarıdan bakanların Pacelli'nin fazla şansı olmadığını düşünmelerine karşılık Mussolini uzun zamandan beri onu en şanslı aday olarak gören polis muhbirlerinden raporlar almaktadır. Bunlarda XI. Pius'un genel sekreterini en kabiliyetli halefi olarak gördüğü bildirilmektedir. Mussolini'ye papanın onu yabancı kardinalleri kazanması için çok sayıda görevle yurtdışına, Fransa'ya, Güney Amerika'ya, Birleşik Devletler'e ve daha başka yerlere göndermiş olduğu söylenmiştir. Bütün bunlar Duçe için iyi haberlerdir. Bir yıl önce bir gizli polis raporu Pacelli'yi "büyük bir içsel meziyete

10. ASMAE, AISS, b 101, Pignatti a Esteri-Gabinetto, 22 febbraio 1939, n. 23.

11. "Mentioned to succeed Pius", *BG*, February 11, 1939, s. 3. *Los Angeles Times*'ın spekülasyonları XI. Pius'un ölümünden sonra papalık için yarışan en önde gelen iki aday olarak Pacelli ve Schuster üzerinde toplanmıştır.

12. "Nine Leading Candidates", *NYT*, February 12, 1939, s. 43. Ertesi günü *New York Times* ("5 Cardinals Lead in Vatican Contest" February 13, 1939, s. 1) "Curia'nın papalık için başarılı bir adayı öne sürmesi şansının zayıf olduğu"nu ileri sürerek ve "tesadüfen bundan sonraki papanın onlardan biri olması durumunda Kardinal Massimi ve Tedeschini'nin en şanslı adaylar olacağı"nı ekleyerek konuyu geniş olarak ele almaktadır. Londra'nın *Times* gazetesi kendi payına yeni papanın muhtemelen İtalyan olacağını ama "siyaset dışı" oldukları düşünülenler arasından seçileceğini düşünmüştür. Bundan başka ona göre papa Vatikan Curia'sı içinden değil de İtalya'da oturmakta olan başpiskoposlar arasından seçilecektir: "Choosing a Pope", *Times*, March 1, 1939, s. 15.

sahip, mükemmel bir İtalyan, rejimimizin büyük ve samimi bir dostu" olarak tasvir etmiştir. Rapor bir de tavsiyede bulunmuştur: Bu nedenle "iyi Vatikan çevreleri özellikle içinde bulunduğumuz zamanda Kardinal Pacelli'ye uzaktan bile olsa en küçük bir sempatinin gösterilmesinden tümüyle kaçınılmasının hükümetimizin bilgeliği içinde olacağını ümit etmektedirler".[13]

Papanın ölümünün akabinde benzeri raporlar gelmeye devam eder. Bir polis muhbiri Pacelli'nin en şanslı aday olduğunu düşünen eski bir papalık temsilcisi olan Kardinal Angelo Dolci'yle konuşmuştur. Muhbir "iyi bir İtalyan ve faşizme çok sempatiyle bakan biri ve Duçe'nin bir hayranı olan Dolci'nin Pacelli'nin papa olarak rejimin gerçek bir dostu olacağından emin olmaya devam ettiği"ni bildirmiştir. Mucizeler gerçekleştirebilecek kadar kutsal bir adam olarak görülen Floransalı Kardinal Dalla Costa'nın da yüksek bir şansı olduğu söylenmektedir. Eğer bu ikisinden biri seçilirse toplantı çok kısa sürecektir. Seçilememeleri durumunda ise haftalarca uzayabilecektir.[14]

Hükümet okulları, büroları ve sinema salonlarını kapatarak papanın cenaze töreninin yapılacağı günü tatil günü ilan eder. Kral ve kraliçeyle birlikte diğer yüksek hükümet görevlilerinin katıldıkları Roma'da Sant'Andrea delle Valle Kilisesi'nde düzenlenen cenaze törenine Mussolini istemeyerek de olsa katılır.[15]

Mussolini ve diğer faşist liderler kendilerine uzun zamandan beri ıstırap veren rahatsız edici bir yaranın bir gün mucizevi bir şekilde iyileşmiş olduğunu görmek üzere uykudan uyanmış oldukları duygusuna kapılırlar. Pacelli'nin güçlü eli çeşitli biçimlerde kendisini göstermektedir. Vatikan ve İtalyan basınının XI. Pius'un papalık dönemine tahsis ettikleri tonlarca mürekkep içinde onun rejimle çatışması konusuna hiç değinilmediği gibi Hitler ve Nazilerle çatışmasının da adı geçmemektedir. XI. Pius'un papalığını ele aldıkları çok sayıdaki yazılarında onlar en büyük yeri Anlaşma'ya vermektedirler. Papa, Mussolini veya faşizm hakkında olumsuz bir şey söylemiş olsa bile bu kesinlikle unutulmuştur.[16]

13. ACS, MCPG,b. 169, Roma, 16 febbraio 1937.
14. ACS, MCPG, b. 170, Roma, 24 febbraio 1938. Dalla Costa'nın mucizeler gerçekleştirme gücü hakkında Papin 1997, s. 53-54'teki Kardinal Verdier'nin açıklamalarına bkz.
15. ASV, ANI, pos. 1, fasc. 7, Borgongini a Santoro, 16 febbraio 1939; a.g.e., f. 15r, Cardinal Belmonte a Borgongini, 18 febbraio 1939.
16. Fattorini (2007, s. 221-22) bu noktaya işaret etmektedir.

Papanın öldüğü gün Pignatti dışişleri bakanlığına seksen sekiz yaşındaki kardinal Pignatelli di Belmonte'den elli beş yaşındaki Kardinal Tisserant'a kadar papanın seçimine katılacak bütün üyelerin bir listesini verir. Kutsal Kolej'in (papayı seçecek kardinaller meclisi) altmış iki üyesinden otuz beşi İtalyan'dır.[17] 18 Şubat'ta kardinaller Roma'da toplandıklarında Almanya'nın Vatikan büyükelçisi olan Diego von Bergen İtalyan meslektaşıyla bir konuşma yapmaya gelir. Bergen, Pignatti'ye Kardinal Pacelli'yle kısa bir süre önce yapmış olduğu bir konuşmayı anlatmak istemektedir: Kardinal, Hitler'in göndermiş olduğu taziye mesajından etkilenmiştir ve ondan kendisinin ve Kutsal Kolej'in üyelerinin özel teşekkürlerini Führer'e iletmesini istemiştir. Pacelli şimdi Reich'la papalık arasında uzlaşmanın mümkün olacağını ümit ettiğini Hitler'in bilmesini de istemiştir. Mesaj, Nazi hükümetini çok memnun etmiştir.

Pignatti "Büyükelçi bana kurulun tercihinin Pacelli olması durumunda onun Almanya'yla barışmak için elinden gelen her şeyi yapacağını ve muhtemelen başarılı da olacağını söyledi" der.

İtalyan büyükelçi her ikisinin de davasına yardımcı olmak amacıyla Bergen'e bir de tavsiyede bulunur. Almanya'yla Vatikan'ın ilişkilerinin ancak Alman hükümetinin atmosferi iyileştirmek amacıyla bazı adımlar atması sayesinde düzeltilebileceğini söyler. Birinci olarak Alman gazeteleri Vatikan'ı eleştirilerinin dozunu azaltmalıdırlar. Kardinaller yabancı basında söylenen şeylere karşı çok duyarlıdırlar ve Almanya'da kısa bir süre önce yayımlanmış olan düşmanca makaleler bu konuda yardımcı olmamıştır.[18]

17. Sayı bakımından İtalyanlardan sonra Fransızlar altı kardinalle ikinci sırada gelmekteydi. Almanların dört, İspanya ve Birleşik Devletler'in ise üçer kardinali vardı. Başka ülkelerin birden fazla kardinali yoktu ve onlardan sadece dördü Avrupa dışından gelmekteydi: bir Kanadalı, bir Arjantinli, bir Brezilyalı ve bir Suriyeli. Kutsal Kolej'de güç baskın bir biçimde Roma'da temerküz etmekteydi. Kardinallerin yirmi dördü orada yaşamaktaydı ve biri haricinde –Eugéne Tisserant– onların hepsi İtalyan'dı. Çoğunun Vatikan'daki gücün merkezinde bulunan Curia'da görevleri vardı: ASMAE, AISS, b. 95, 10 febbraio 1939; *Annuario pontificio* 1940, s. 71-72. Pius, on dördü Vatikan'ın diplomatik servislerinden, diğer yirmisi ise Curia'dan gelen yetmiş yedi kişiyi kardinal yapmıştı. Geri kalanların çoğunluğu başpiskoposluk bölgeleri başpiskopos olarak bir kardinali hak eden ama kendileri Roma'da oturan başpiskoposlardı. Toplantı yapıldığı sırada onların hepsi hayatta değildi. Agostino (1991, s. 29-30) onların yirmi yedisinin Roma'da oturduğunu yazmaktadır ama ben burada Annuario 1940'ta bulunan adresleri incelemekten çıkarmış olduğum rakamı (yirmi dört) kullanıyorum.

18. Nazi basınında çıkmış olan bir dizi saldırgan makaleden memnun olmayan Monsenyör Montini *L'Osservatore Romano*'da onları eleştiren bir yazının yayımlan-

Pignatti Alman büyükelçiyi dört Alman kardinalinin kısa bir süre sonra yapılacak papayı seçme toplantısında uzlaştırıcı bir tutum göstermeleri konusunda elinden gelen her şeyi yapmaya davet eder. Eğer onlar Nazi rejimine karşı bir kutsal savaş ilan ederlerse "her şey kaybedilmiş olacaktır". Onların diğer kardinalleri Nazilerle bir anlaşmanın hâlâ mümkün olduğu konusunda ikna etmeleri hayati bir önem taşımaktadır. Bergen basındaki polemiklere bir son verilmesi için Berlin'e derhal bir telgraf çekeceğini söyler. Alman kardinallere gelince, onlarla ilgili olarak da Bergen iyimser olduğunu belirtir.[19]

İtalyan büyükelçisi için Alman kardinallerin papanın seçiminde nasıl oy kullanacakları meselesi tümüyle Bergen'e bırakılamayacak kadar önemlidir. 21 Şubat'ta Pignatti bu konuda yardımını istemek için Ledochowski'yi ziyaret eder. Cizvit general kendisine yardımcı olmak için elinden gelen her şeyi yapacağını söyler.[20]

Toplantı yaklaştıkça Pignatti, Alman büyükelçiliğinde Bergen'den sonraki ikinci adam olan Fritz Menshausen'la durumu müzakere eder. Pignatti Nazi temsilcinin "sürekli olarak papa olarak Pacelli'nin ve genel sekreter olarak önceki İspanya büyükelçisi Tedeschini'nin adaylığı üzerinde ısrar ettiğini" bildirir. Bu, anlaşıldığına göre Almanya için en iyi çözümü temsil etmektedir ve Papalık ile Almanya arasında ilişkilerin yumuşatılmasını mümkün kılacaktır.[21]

Pignatti faşist rejime karşı olumlu bir tutuma sahip olan ve Nazileri aleni olarak eleştirmeyecek bir papayı seçmenin akıllıca olacağına ikna etmek için bir kardinalden diğerine koşar. Pacelli'yi destekleyen Alman kardinallere eğer Fransız kardinaller de katılırsa İtalyan olmayan kardinallerin geri kalanının da onlarla birlikte oy

masını planlamıştır. Fakat Pignatti Kardinal Pacelli'ye bundan şikâyet edince Pacelli bu yayını önlemek üzere duruma müdahale etmiştir. Bergen'in Pignatti'nin tavsiyesini izlediği, o gün Berlin'deki dışişleri bakanlığına göndermiş olduğu, yaptığı bu konuşmayı bildiren ve Alman basınının kısa bir süre önce ölmüş olan papa ve iyi niyetine ihtiyaçları olduğu herhangi bir kardinal hakkındaki eleştirilerinin tonunu yumuşatmasını isteyen bir telgraftan görülebilir: DGFP, dizi D, cilt 4, n. 470, Bergen to foreign ministry, February 18, 1939.

19. Bergen'in iyimserliğinin bir nedeni XI. Pius'un ölümünden bu yana Vatikan'da çok daha dostça bir havanın varlığını fark etmiş olmasıdır. Bir dizi kardinal Almanya'yla bir anlaşmaya varılabileceğini ümit ettiklerini açıkça ifade etmişlerdir: ASMAE, AISS, b. 95 Pignatti a Ciano, 18 febbraio 1939. DDI, dizi 8, cilt 11, n. 197'de de yayımlanmıştır. Pignatti'nin bu konuşmayla ilgili olarak Ciano'ya verdiği rapor, Mussolini'ye gönderilmiştir.

20. ASMAE, AISS, b. 95, Pignatti, 21 febbraio 1939.

21. A.g.e., Pignatti a Ciano, 25 febbraio 1939.

vereceklerine inanmaktadır. İtalyan kardinallere gelince, onlar ayrı bir hikâyedir. Onlar Pacelli'yi "karakterinin zayıflığı, kolayca etki altında kalması ve zayıf olan insanlarla ilgili olarak söz konusu olduğu gibi bazen hata yapması"ndan ötürü eleştirmektedirler. Pignatti bütün bunları Ciano'ya anlatır ve ekler: "Bu hususlar bence de doğru."[22]

Kardinal Baudrillart'ın treni Paris'ten Roma'ya 20 Şubat'ta varır. XI. Pius'a derinden bağlı olan kardinal meslektaşlarından çoğunun onun hakkındaki eleştirilerinden rahatsız olmuştur. "Bu ülkede insan bir anda büyük olmaktan çıkıyor" der. Gelişinden iki gün sonra kısa bir tereddütten sonra önlerindeki toplantıda seçilme şansı üzerinde düşünmek isteyen Kardinal Pacelli'yi görmeye gider. "Sonunda" diye tahminde bulunur Baudrillart, "o bir uzlaştırıcı olacak".[23]

Fransız kardinalleri arasında ana muhalif Pacelli'nin Almanların hoşuna gitmek için fazla istekli olduğunu düşünen Eugéne Tisserant'dır. O, papanın bir önceki Fransa büyükelçisi Luigi Maglione'yi tercih etmektedir. Fransız kardinaller meseleyi kendi aralarında tartışırlar ve bir uzlaşmaya varırlar: Papa olarak Pacelli, genel sekreteri olarak Maglione üzerinde anlaşırlar. Tisserant, görünüşe göre Tisserant'ın kendisi hakkındaki çekincelerini bilmeyen ve ona gerginliğini açan Pacelli'yi görmeye gider. Pacelli Curia'daki İtalyan kardinallerin kendisinden hoşlanmadıklarından ve kendisine oy atmayacaklarından emindir. Her zaman tatil yaptığı yere atıfta bulunarak, "Toplantıdan hemen sonra pasaportumu alıp İsviçre'ye gidebilirim" der.

Tisserant onu rahatlatarak, "Fransız kardinaller sağlam duracaklardır" diye cevap verir. "Ancak Kardinal Maglione'yi genel

22. A.g.e., Pignatti a Ciano, 26 febbraio 1939. 27 Şubat'ta Pignatti elindeki notları kendisininkilerle karşılaştırmak üzere Alman büyükelçiyle görüşür. Alman kardinallerinden ikisi kısa bir süre önce toplantıda "uzlaşmacı" bir tavır alacakları konusunda Bergen'e teminat vermiştir. Kısa bir süre önce Alman kardinallerinden biriyle konuşan Pacelli gerek Alman gerek İtalyan hükümetleriyle barışma konusunda açık niyetini ifade etmiştir. Pignatti yeniden Alman hükümetinin Pacelli'nin adaylığı konusundaki görüşünün ne olduğunu sorar. Bergen ona kendisinin Pacelli'yi güçlü bir biçimde tercih ettiğine ilişkin olarak Alman dışişleri bakanlığına bilgi verdiğini ve "buna karşı olumsuz bir talimat almadığı"nı söyler. Bundan hükümetinin önceki genel sekreter hakkında olumlu bir görüş sahibi olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Kendi adına İtalyan büyükelçisi de Bergen'in İtalyan kardinallerin toplantıda ne yapacakları konusundaki endişesini paylaşmaktadır. Birçok İtalyan kardinaliyle konuştuğunu ve onların Pacelli'ye karşı özel bir aşkları olmadığını gördüğünü söyler: ASMAE, AISS, b. 95, Pignatti a Ciano, 27 febbraio 1939.

23. Baudrillart 1996, s. 963-65, 968 (20 fevrier, 22 fevrier, 24 fevrier 1939).

sekreter olarak seçmeyi planladığınızı öğrenmeleri durumunda onların kararı oybirliğiyle ve daha sağlam olacaktır" diye ilave eder.

"Onlara bunun teminatını verebilirsiniz" der Pacelli ve anlaşma yapılmış olur.[24]

"Büyük gün geldi!" 1 Mart Çarşamba günü gelir ve toplantı başlamak üzeredir. Baudrillart sabah saat 5.30'da ayaktadır ve sabah ayininden sonra Vatikan'dan ayrılır. Diğer kardinallerle birlikte giyinir ve sonra hep birlikte Pauline Şapeli'ne yürürler. Burada bir sabah ayini yapılır ve onu "az kişinin bir anlam verdiği" Latince, "buz gibi, sıkıcı" bir vaaz izler. Akşama kadar o sabah gemileri Napoli'de rıhtıma yanaşmış olan son üç kardinal, Boston başpiskoposu William O'Connell, Rio de Janeiro başpiskoposu Sebastiao Leme ve Buenos Aires başpiskoposu Santiago Copello da gelmiş olurlar.[25]

Diğer kardinallerin Papalık Sarayı'nın küçük odalarına tıka basa dolmalarına karşılık Kardinal Pacelli'ye teşrifatçı olması dolayısıyla teknik olarak toplantının yasaklanmış alanı içinde bulunan kendi dairesinde kalma ayrıcalığı tanınmıştır. Diğer kardinaller birlikte akşam yemeğini yerler. Pacelli ise yemeğini tek başına yer.[26]

Ertesi sabah kardinaller Sistine Kilisesi'ne gitmek üzere tek sıra hâlinde yola koyulurlar. Daha yaşlı olan bazıları zorlukla yürümektedir. Her biri kendisine tahsis edilmiş olan üstü örtülü küçük masasıyla sandalyesini bulur. Kilise boyunca birbirine yüzleri dönük olarak iki sıra teşkil etmektedirler. Artık açıklığa kavuşmuş olan şey ya XI. Pius'un görünüşteki vârisi olan Eugenio Pacelli'nin erken bir oylamayı kazanacağı veya karşıtlarının onun seçilmesini engellemeleri durumunda toplantının daha birçok gün devam edeceğidir.

Oyları saymak üzere kurayla üç kardinalin adı çekilir. Her kardinal kalemini mürekkebe batırıp seçtiği insanın adını küçük bir kâğıt pusulasının üzerine yazdığında tüm kiliseyi bir sessizlik kaplar. Kardinaller birer birer yerlerinden kalkarlar ve tek sıra meydana getirirler. Her kardinal sunağa yaklaştığında önce dizleri üzerine çöker, bir dua okur ve Latince gerekli olan yemini yapar, sonra

24. Verdier'nin konuşma hakkında verdiği açıklama budur. Papin 1997, s. 56-57'de.
25. Kardinallerden ikisi Sistine Kilisesi'ne gidemeyecek kadar hastadır, bundan dolayı onlar oylarını Vatikan'daki yatak odalarında kullanırlar. Kuzey ve Güney Amerikalı kardinallerin gelişiyle ilgili olarak bkz. "Liner to be Held", *NYT*, February 11, 1939, s. 1; Camile Cianfarra, "Vatican Door Shut on 62 Cardinals as Conclave Opens to Elect Pope", *NYT*, March 2, 1939, s. 1.
26. Ventresca 2013, s. 136.

üzerine seçtiği adayı yazmış olduğu katlanmış kâğıt pusulasını oraya bırakır.

İlk oylamada Pacelli mevcut altmış iki kardinalin salt çoğunluğunu teşkil eden otuz iki oy alır. Dokuz kişi Floransa başpiskoposu Dalla Costa, yedi kişi Papalığın bir önceki Fransa temsilcisi Maglione için oy kullanmıştır. Pacelli'nin gerekli olan üçte iki çoğunluğu almak için daha on oya ihtiyacı vardır. Geçmişte diğer favoriler çoğunluğa ulaşmış ama başka bir destek alamayınca bu çoğunluğu kaybetmişlerdir. "Toplantıya papa olarak gelen, oradan kardinal olarak ayrılır" tarihi temeli olan eski bir sözdür.

Kardinaller ikinci kez masalarına otururlar, seçtikleri kişinin adını pusulalarına yazarlar ve onu katlarlar. Yeniden bir sıra teşkil ederler ve eski geleneği izleyerek oy pusulalarını sunağa getirirler. Bu kez Pacelli sekiz oy daha alır ama hâlâ eksiği vardır. Papalık Sarayı'nın bacasından siyah dumanın yükselmesi için şöminede kâğıt pusulalara ıslak saman ilave edilir. Sabahki iki oylama tamamlanmıştır. Bir papa seçilememiştir. Kardinaller öğle yemeği için oylamaya ara verirler.

Eğer bazıları Pacelli'nin engellenebileceğini düşünmüşlerse kardinaller yemekten sonra üçüncü kez oylarını kullanmak için toplandıklarında hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Çok sayıda insana kaçınılmaz gibi görünen şeye ancak on dört kardinal direnmeye devam etmiştir. XI. Pius'a dokuz yıl genel sekreter olarak hizmet etmiş olan Eugenio Pacelli kırk sekiz oy almıştır, yani bir düzine fazla oyla gerekli olan üçte iki çoğunluğu aşmıştır. Onun altmış üçüncü doğum yıldönümüdür.[27]

Yeni papayı bütün dünyaya ilan etmelerinden önce onun resmi olarak bu görevi kabul ettiğini beyan etmesi gerekliydi. Uzun, zayıf, –ciddi, vakur ve inançlı– Pacelli titremektedir ama Baudrillart'ın söylediğine göre "o kadar uzun zaman arzu ettiği mevkii geri çevirmeyi düşündüğünü iddia edebilecek bir durumda değildi". Kardinal diyakoz Camillo Caccia Dominioni dışarıdaki heyecanlı

27. Papaya yakın olan bazı insanlar XI. Pius'un halefi olarak Pacelli'yi istemiş olduğu konusunda tanıklıkta bulunmuştur. Onlar arasında seçilmesinden kısa bir süre sonra Kardinal Verdier'ye "Papa bana iki kez benim halefim sen olacaksın dedi" diyen Pacelli'nin kendisi de vardır. Pacelli şöyle devam etmiştir: "İtiraz etmem gerektiğini düşündüm. Fakat Kutsal Peder sözlerine kuru bir biçimde şunu ekledi: "Biz ne dediğimizi biliyoruz." Yeni papa, Verdier'ye XI. Pius'un kendisini yurtdışındaki görevlere seçilme şansını artırmak için gönderdiğine inandığını da söylemiştir: Papin 997, s. 62.

halka hitap etmek üzere Aziz Peter Kilisesi'nin balkonuna doğru yürür. Beyaz dumanın yükseldiğini gördüğü andan beri kalabalığın gözleri onun kapısına kilitlenmiştir. "*Habemus papam*" (Bir papamız var!) diye bağırır. On beş dakika sonra yeni papa coşkulu kalabalığı kutsamak üzere balkonda görünür. Sadece o kadar uzun zaman yanında bulunmuş olduğu adamı değil, Kilise'nin gelenekçi kanadının kahramanları olan IX. ve X. Pius'u da onurlandırmak için XII. Pius adını alır.[28]

Yeni papa seçilen XII. Pius Aziz Peter meydanındaki kalabalıkları kutsuyor, Mart 1939. Cardinal Cccia Domi ioni önde, papanın sağ tarafında ayakta duruyor.

O akşam Pignatti, Pacelli'nin başarısını, genel sekreter olarak sadık bir şekilde papanın emirlerini yerine getirirken İtalya ve Almanya'ya karşı da çok daha uzlaşmacı bir tutumu tercih etmiş olduğunu meslektaşlarına göstermiş olmasıyla açıklayarak Ciano'ya iletir.[29]

Ciano iyi haberi Varşova'ya yaptığı bir seyahatten dönüşte alır. Günlüğünde papanın öldüğü gün Pacelli'yle yapmış olduğu bir konuşmayı zikretmektedir: "Çok uzlaşmacıydı ve bu arada Almanya'yla ilişkilerini de ıyileştirmiş görünüyordu. Aslında Pig-

28. Baudrillart 1996, s. 973-76 (1 mars, 2 mars 1939); NARA, M1423, reel 2, Philipps to U.S. secretary of state, report n. 1316, March 3, 1939.
29. DDI, dizi 8, cilt 11, n. 240, Pignatti a Ciano, 2 marzo 1939.

natti ancak dün onun Almanlar tarafından tercih edilen kardinal olduğunu söyledi." Bir sonraki öğleden sonra Roma'ya döndüğünde Ciano Pacelli'nin seçilmiş olmasına memnun olan Mussolini'yi görmeye gider. Mussolini Ciano'ya kiliseyi etkili olarak nasıl idare etmesi gerektiği üzerine kendisine bir tavsiyede bulunarak yeni papaya yardımcı olacağını söyler. Basına yeni papayı övmesi emrini verir. Yeni talimatlarında şu vardır: "Dindarlığını, kültürünü ve geniş siyasi tecrübesini hatırlatarak yeni papanın seçimi konusunda olumlu yorumlarda bulunun."[30]

Seçiminin üzerinden daha kırk sekiz saat geçmeden Papa Pacelli Almanya büyükelçisini 5 Mart sabahı kendisiyle görüşmek üzere toplantıya çağırır. XII. Pius Nazi hükümetine yeni bir anlayış çağını başlatmak istediği yönünde teminat vermeyi istemektedir. Bergen'e Münih ve Berlin'de geçirdiği uzun yılların sonucu olarak kendisini Alman halkına ne kadar yakın hissettiğini söyledikten sonra ana meseleye gelir. Farklı ülkelerin farklı hükümet biçimlerini benimsemesini anlamaktadır ve başka ülkelerin hangi sistemi seçtikleri üzerinde hüküm vermek papanın işi değildir. Bergen'e ikisi ülkenin otuz yıldan beri iyi ilişkiler içinde olduğunu hatırlatır. Bunun değişmemesi yönündeki dileğini ifade eder.[31]

Bergen memnundur fakat kendisini Nazi hükümetini gerçekçi olmayan pembe beklentilere kapılmaması konusunda uyarılarda bulunmak gibi alışık olmadığı bir pozisyonda bulur. Üç gün sonra Almanya dışişleri bakanlığına şöyle yazar: "Yeni papaya karşı basınımızın tutumu sadece Vatikan'da değil aynı zamanda İtalyan çevrelerinde de çok yakından gözlenmektedir ve olumlu bir şekilde karşılanmaktadır." *L'Osservatore Romano*'nun Nazi karşıtı havasına son vermeye ikna etmesine yardımcı olacağı umuduyla XII. Pius'a seçimiyle ilgili olarak Alman basınında çıkan birkaç olumlu makalenin kopyasını göndermiştir. Fakat bir uyarısı vardır: "Papanın ölümünden bu yana burada hâkim olan ilişkilerin kesinlikle yumuşaması bazı mahfillerde Almanya'yla Vatikan arasındaki görüş ayrılıklarının erken bir tarihte ortadan kalkacağı yönünde çok

30. Ciano 2002, s. 195-96 (March 2 ve 3, 1939); Tranfaglia 2005, s. 159.

31. XII. Pius Bergen'e bir önceki yıl Eucharistie Kongresi'nde söylemiş olduğu sözleri de hatırlatır: Pacelli orada Almanca olarak "Tamamen dünyevi olan şeylerde ve günün acil problemlerinin üstesinden gelme konusunda ortaya çıkabilecek farklı sistemler ve yöntemler arasındaki anlaşmazlıklarda taraf tutmak Kilise'nin görevi değildir" demişti: DGFP, dizi D, cilt 4, n. 472, Bergen to foreign ministry, March 5, 1939.

güçlü ümitler yaratmıştır." Büyükelçinin tavsiyesi "fazla iyimser beklentilere engel olmak" ve "önemli güçlükleri aşmak için" iyi niyetin dışında sabır ve zamanın gerekli olduğu" yönündedir.[32]

Bir hafta sonra 12 Mart'ta kırk bin kişi yeni papanın taç giymesine tanık olmak için Aziz Peter Meydanı'na akın eder. Zengin cüppeleri içinde iki bin papazdan ve çoğunluğu diplomatik ve askeri kıyafetleri içinde seçkin misafirlerden meydana gelen bir yürüyüş alayı vakur bir biçimde meydana girer. Yanlarında parıltılı mızraklarıyla tam takım elbiselerini giymiş bir İsviçreli muhafız grubu yürüyüş alayının başında bulunmakta, onu bütün dini tarikatların temsilcilerinden, beyaz ve sarı renkte elbiselerini giymiş yüzlerce piskopos, kırmızı mantoları içinde kardinalden meydana gelen uzun bir sıra takip etmektedir. En sonunda da parlak elmaslarla süslü tacını takmış, kırmızı kadifeden elbiseleri içinde teşrifatçıların elleri üzerinde yüksekte taşıdıkları tahtına oturmuş yeni papanın solgun yüzü görünmektedir. Onun arkasından da devekuşu tüyünden yapılmış büyük yelpazeleri hafifçe sallayan iki rahip yürümekte, nihayet bunları da kumandanları parlak gümüş zırhlarını giymiş, başlarına tüylü miğferlerini takmış daha başka soylu muhafızlarla İsviçreli muhafızlar izlemektedir.[33]

Papanın tacını Pacelli'nin başına yerleştirme onuruna sahip olacak kişi Kardinal Caccia Dominioni'den başkası değildir. Vatikan ve faşist polis kardinalin oğlancılık suçlamasından mahkeme edilmesini gizlemeye bir şekilde muvaffak olmuştur. İtalyan polisinin dosyalarında en son dönem ancak yakınlarda ortaya çıkmıştır. Bir önceki ağustosta Roma'da bir otobüste yolculuk yapan bir polis memurunun dikkatini genç bir haberci çocuğun elinde taşıdığı yabancı karton sigaralar çekmiştir. Şüphelenen polis memuru onların gerekli olan İtalyan devletinin damga resmi pulunu taşımadığını fark etmiştir. Çocuğa bu kaçak sigaraları nereden bulduğunu sorduğunda oğlan Vatikan'da yüksek mevkide bulunan birinin kendisine onları verdiğini söylemiştir. Biraz daha sıkıştırılınca çocuk Kardinal Caccia'yı teşhis etmiştir. Polis çocuğun hikâyesini kontrol etmek için kardinali arayınca kardinal hikâyeyi teyit etmiş ve çocuğun serbest bırakılmasını istemiştir. Polis muhbiri "Caccia Dominioni'nin oğlancı olduğu bilindiği için onlar bu sigaraların

32. DGFP, dizi D, cilt 4, n. 473, Bergen to foreign ministry, March 8, 1939.
33. Morgan 1044, s. 159-60.

hediye edilmesinin nedeninin kolayca açıklandığını söylüyorlar" diyerek raporunu bitirmiştir.[34]

Başkan Roosevelt'in taç giyme töreninde özel temsilcisi olan Joseph Kennedy kendini üniformalı Galeazzo Ciano'nun yanında kilisede iki sıra arasında yürürken bulduğunda aklında olan bir başka türden seksüel ilgi olmuştur. Kennedy daha sonra "Hayatımda bu kadar haşmetli bir kıç görmemiştim" der. Ciano kilisede ilerlerken elini ileriye uzatıp faşist selamı vererek o kadar çalımla yürümektedir ki sanki "papayla birlikte onurunu kendisi de paylaşmaya çalışmaktadır". Olayın şerefine düzenlenen çay partisinde Ciano bütün zamanını çekici kızları bir köşeye sıkıştırmakla geçirir. Yemekte de "kendisinin gelmesini sağlamak için davet edilmiş olan iki veya üç kızı gözden kaybetmek korkusuyla ciddi olarak kimseyle beş dakika bile konuşamaz". Ciano'yla ilgili olarak gördüğü, Mussolini hakkında da duyduğu şeylerden hareketle Kennedy oradan şu inançla ayrılır: "Roma'ya bir diplomatlar sürüsü ve uçak filosu göndereceğimize bir düzine güzel koro kızı göndersek çok daha iyi sonuçlar alabiliriz."[35]

Martta yani papanın taç giymesinden üç gün sonra Alman ordusu Çekoslovakya'nın geri kalanını ele geçirir. Ertesi gün Prag'da Hitler ülkenin Almanya'nın himayesi altına alındığını ilan eder.[36]

Hitler'in Prag'daki bu zafer konuşmasından sonraki gün Ciano papayla ilk görüşmesini yapar ve onu değişmemiş, "iyi yürekli, nazik ve insancıl" bulmaktan memnun olur. XII. Pius Almanya'nın durumu üzerine endişesini ifade eder ama Ciano'ya Reich'a karşı

34. ACS, MI, PS, Polizia Politica, b. 210, informatore n. 52, Roma, 15 agosto 1938. 571 numaralı muhbir altı ay sonraki bir raporuna bir başka suçlamayı eklemiştir: "Vatikan çevrelerine gelince, orada tanınan en iyi oğlancılar Kardinal Pizzardo'yla Caccia Dominioni'dir. Pizzardo'nun Travestere'den gençlerle yakın ilişkisi olduğu söylenmektedir": ACS, MI, FP, FP "Pizzardo", 20 febbraio 1939. Kardinal Pizzardo'ya karşı bu ithamda bulunan (kim olduğunu bilmediğim) tek bir muhbir olduğu için bu suçlamaya kanıtlanmamış bir şey olarak bakılmalıdır.

35. NARA M1423. reel 2, Joseph Kennedy, London, to U.S. secretary of state (Cordell Hull), March 17, 1939. Amerika'nın İtalya büyükelçisi olan William Philipps hatıralarında her kış Ciano ve karısı Edda Mussolini'nin onuruna büyük bir yemekli dans partisi verdiğini yazmaktadır: Philipps (1952, s. 218), Roma'daki üst düzey diplomatların varlığına rağmen Ciano'nun bütün dikkatini davetli olan güzel kadınlara yönelttiğini "büyükelçiler ve eşlerine veya orada bulunan seçkin İtalyanlara hiçbir önem vermediğini veya az önem verdiğini" belirtmektedir.

36. Dino Grandi "Bu, dramatik yıllarda vuku bulan 'olaylar' arasında bu en önemli olanıydı" diye yazmıştır (1985, s. 459).

daha uzlaşmacı bir yaklaşım göstermeyi planladığını belirtir ve Vatikan'ın Berlin'le ilişkilerinde bir iyileşmeyi görmeyi umut ettiğini söyler. Bu çabalar başarılı olursa Nazi hükümetinin üzerine düşeni yapması gerekecektir. Bütün bu sözleri duymaktan ötürü mutlu olan Ciano onun Mussolini'nin Hitler'i işbirliği yapmaya ikna etme konusunda yardımcı olabileceği inancını ifade eder. Vatikan'ın İtalyan hükümetiyle bir süre önceki anlaşmazlığına gelince; yeni Papa, Ciano'nun yazdığına göre bu konuda "kendisinin iyimser olduğunu" belirtir. Kardinal Pizzardo'yu Katolik Eylem'in başından alacağına ve onun yönetimini bir diyakoz başpiskoposlar komitesine vereceğine söz verir. Mussolini Pizzardo'nun uzun zamandan beri görevinden alınmasını istemiş fakat XI. Pius buna hiçbir zaman razı olmamıştır.

Vatikan kısa bir süre önce İtalya'daki piskoposlara piskoposluk bölgelerinde Katolik Eylem gruplarıyla yerel yönetim veya faşist parti görevlileri arasında herhangi bir gerilimin devam edip etmediğini sormuştur. Cevaplar XI. Pius'un ölümünü izleyen haftalarda gelmeye devam etmiştir. Kardinal Schuster'in güçlükler bildirdiği Milano hariç tutulursa tablo ümit vericidir. Hemen hemen herkes mükemmel ilişkilerden söz etmiştir. Yeni papa, Dalla Torre'ye *L'Osservatore Romano*'da İtalyan veya Alman hükümetinin "rahatsız edici" bulacağı herhangi bir şeyi yayımlamaktan kaçınması talimatını vererek kendi üzerine düşeni yapar. Mussolini ve Vatikan'la faşist rejim arasında mutlu işbirliği günlerine bir dönüşü arayan herkes için sanki kara bir bulut dağılmıştır.[37]

37. Ciano 2002, s. 203-4 (March 18, 1939); Chenaux 2005, s. 273; De Cesaris 2010, s. 251-53; Casella 2010, s. 290. Bir sonraki ay, yeni papanın Pizzardo'yu makamından uzaklaştırma ve bir başpiskoposlar komisyonu kurma kararını bildiren Charles-Roux Roma'daki izlenimin papanın bu eylemi kendisini "faşist rejime beğendirmek için" yapmış olduğu yönünde olduğunu söylemektedir: MAEI, cilt 267, 172-73, Charles-Roux à Bonnet, 13 avril 1939. Faşist yetkililerle Katolik Eylem grupları arasındaki ilişkiler üzerine piskopos raporları ASV, AESS, pos. 576, fasc. 607, ff. 179r-190r'de bulunmaktadır.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm

Felakete Doğru Gidiş

7 Nisan'da, Paskalya yortusundan önceki cuma günü Mussolini İtalyan birliklerini Arnavutluk'a gönderdi. İstilayı kınamak için uluslararası baskı altında bulunan yeni papa hiçbir şey demedi. Önde gelen bir Fransız aydını "Bu kanlı cuma hakkında papanın ağzından tek bir kelime çıkmadı" diye şikâyet etmiştir.[1] İtalya'nın Vatikan büyükelçisi Vatikan'daki yeni havadan çok rahatlamıştı. Bundan iki hafta sonra Ciano'ya şunları söylemiştir: "XII. Pius'un insanlık için niyaz ettiği barışın hangi barış olduğu şimdi artık açık: O, Roosevelt'in değil daha çok Duçe'nin barışı."[2]

İki papa arasındaki zıtlık, onları tanıyan herkes için açıktı. Roma'da yıllarını geçirmiş ve sık sık her ikisiyle de görüşmüş olan Amerikalı muhabir Thomas Morgan ikisini mizaç bakımından birbirinin zıddı olarak tanımlamıştır. XI. Pius'un "dövüşçü, meydan okuyan, emredici ve taviz vermeyen" biri olmasına karşılık halefi "ikna edici, teselli edici, çekici ve uzlaştırıcı" bir insandır veya Fransız büyükelçi Charles-Roux'un ifadesiyle Milanolu bir dağlıyı Romalı bir burjuva takip etmiştir; aklında olan şeyi hemen söyleyen birinin yerini ihtiyatlı bir diplomat almıştır.[3]

Nazi hükümeti de yeni papanın XI. Pius'un neden olduğu zararı tamir etme çabalarından memnundur. Alman dışişlerinin başı ve kısa bir süre sonra Vatikan büyükelçisi olarak Bergen'in yerini alacak olan Ernst von Weizsacker, hatıralarında şöyle yazmıştır: "O kadar içinden geldiği gibi hareket eden ve enerjik olan XI. Pius eğer biraz

1. Emmanel Mounier. Ventresca 213, s. 149'dan aktarıyoruz.
2. ASMAE, APSS, b. 42, Pignatti a Ciano, 21 aprile 1939.
3. Morgan 1941, s. 241-42; Chadwick 1986, s. 56.

Papa XII. Pius, Mart 1939.

daha uzun yaşasaydı Almanya ile Curia arasındaki ilişkilerde büyük ihtimalle bir kopma meydana gelecekti."[4] Ama öyle olmuştur ki Hitler'in 20 Nisan'daki doğum yıldönümünde Berlin'deki Vatikan büyükelçisi Führer'e şahsen yeni papanın en iyi dileklerini iletmiştir. Bütün Almanya'daki kiliseler bunu kutlamak için çanlarını çalmışlardır. Alman gazeteleri Papa Pacelli'ye övgülerle doludur. Onu Franco'yu ve vatandaşlarını İspanya'yı fethetmelerinden ötürü hararetli bir biçimde tebrik ettiği için göklere çıkarmaktadırlar. Gazeteler papanın komünizmi demokrasiyle özdeşleştiren sözlerine

4. Fattorini 2007, s, ıx.

özellikle dikkati çekmektedirler. Bütün bunları Ciano'ya bildiren Berlin'deki İtalya büyükelçisi yeni papanın uygun bir zamanda ortaya çıktığını söylemektedir. Dünya Nazilerin Çekoslovakya'yı işgalini mahkûm ederken Almanya'nın "belki ilk kez Kilise'nin kendisine karşı değil de kendisiyle birlikte olmasına" ihtiyacı vardı.[5]

Mayısta papa İtalya'nın eğitim bakanı ve Mussolini'ye en yakın insanlardan biri olan Giuseppe Bottai'yle görüşür. Odanın XI. Pius'un kullandığı odanın aynı olmasına karşılık Bottai şimdi onun ne kadar farklı göründüğüne şaşırır. XI. Pius'un papalığının ilk günlerinde çok mütevazı bir ofisi vardır fakat yaşlandıkça sık sık başvurduğu kitaplar yanında hatıra eşyalarının da sayısı artmıştır. Bottai'nin tasvir ettiğine göre "yaşlı papa etrafını uyumsuz bir mobilya kalabalığı, süslü püslü şeyler, gazeteler, kâğıtlar, kitaplarla çevrelemiştir". Buna karşılık XII. Pius son derece titiz bir düzen içinde oturmaktadır. Masasında sadece birkaç vazgeçilmez eşya vardır. Her şeyden çok fazla konuşan, çabuk heyecanlanan, Tanrı'nın kendisine rehberlik ettiğinden emin, uçlarda dolaşma özelliğine sahip XI. Pius'la karşılaştırıldığında halefi etrafına bir sükûnet duygusu ve işini iyi bilen birinin havasını yaymaktadır.[6]

Bundan sonraki aylarda Mussolini yeni, daha mutlu bir çağın gelmiş olduğuna daha fazla güven duyar. Aldığı çeşitli iyi haberler arasında papanın temmuzda sağcı Action Française ile yeniden ilişki tesis etme yönündeki kararı vardır. Onun lideri, protofaşist ve Fransa'nın en önde gelen Yahudi düşmanı olan Charles Maurras'nın bir talebine cevap olarak papa, XI. Pius'un 1926'da vermiş olduğu bu örgüte Katoliklerin katılmasını yasaklama kararını geri alır. Bu hareket sadece Fransız hükümetini değil, Fransa'nın en etkili kilise mensuplarının çoğunu öfkelendirir.[7]

---

5. ASMAE, APSS, b. 43, Ministero degli Affari Esteri a Pignatti, 26 aprile 1939. Aynı sırada Ciano'nun ofisi Münih'teki İtalyan konsolosluğundan yeni papaya karşı yerel basının tutumunda dramatik bir değişiklikten söz eden bir rapor almıştır. Konsolosun dediğine göre daha önce Alman basını Pacelli'den şüphelenmiş, Münih ve Berlin'deki günlerinden Merkez Partisi'nin eski liderlerine fazla yakın olduğunu ve Kilise'nin Bavyera'da hâkim güç olduğu günlere bir özlem duyduğunu düşünmüştür. Fakat şimdi papa olarak ilk davranışlarının ışığında o, olumlu bir biçimde takdim edilmektedir: ASMAE, APSS, b. 43. "Atteggi amento nazionalsocialista nei confronti del nuovo Pontefice", Munich, 27 aprile 1939.

6. Bottai 2001, s. 148 (19 maggio 1939).

7. *Action Française*'e karşı papanın eylemiyle ilgili geniş bir literatür vardır. Prevotat (2001) bunun geniş bir incelemesini vermektedir. Spadolini (1972, s. 291-96) Gasparri'nin savaşının hikâyesini yayımlamıştır.

Pignatti, XII. Pius'un sadece bir muhafazakâr olmadığını, aynı zamanda "soylu sınıfına açık bir sempatisi, hatta bir zaafı olduğunu, bunun onun kanında bulunduğunu" söylemiştir. Roma soyluları mutludurlar. Mütevazı bir toplum tabakasından gelen selefi soylulara fazla saygı göstermemiş ve yıllar içinde onların ayrıcalıklarını budamıştır. Siyah aristokrasinin bir ürünü olan XII. Pius ise onlara eski ayrıcalıklarını geri vermek üzere hemen harekete geçmiştir.[8]

Mussolini İsviçre'den de yeni papa hakkında cesaretlendirici bir rapor almıştır. Oradaki büyükelçisi yakınlarda Roma'dan dönmüş olan Papalık büyükelçisiyle görüşmüştür. Papalık büyükelçisinin söylediğine göre Vatikan'daki atmosfer "bir temiz hava dalgası gibi" tamamen değişmiştir. Kutsal Peder "faşizm hakkında daha sıcak konuşmakta ve Duçe'ye karşı samimi hayranlığını" belirtmektedir. Onun İtalya'da Katolik Eylem'i yeniden organize etmesi rejimle ana bir gerilim kaynağını ortadan kaldıracaktır. Almanlara gelince, kimse onlarla bir anlaşmaya varma konusunda yeni papa kadar istekli olamaz.[9]

Kilisedeki çok sayıda insan da bu değişiklikten memnundur. Dik kafalı, kavgacı XI. Pius'un papalık yıllarından sonra XII. Pius'la görüşmelerinde bir rahatlama duymaktadırlar. XI. Pius'un uzun monologlarının tersine yeni papa ziyaretçilerini dikkatle dinlemekte ve kendisine söyledikleri hiçbir şeyi unutmuyor gibi görünmektedir. XI. Pius gibi yeni papa da yemeklerini yalnız başına yeme geleneğini devam ettirmektedir. Onlar selefinin yemeklerinden –eğer böyle bir şey mümkünse– daha basittir ve yemeğini yerken yeni papa yemek odasında tuttuğu kafesinde kanaryalarının kanatlarını çırpmalarını seyretmekten hoşlanmaktadır. Buna karşılık o, XI. Pius'un saygınlığına aykırı gördüğü bir şeyi yapmayı, yani küçük ziyaretçi gruplarla fotoğraf çektirmek üzere poz vermeyi kolayca kabul etmekte ve yine XI. Pius'tan farklı olarak telefon kullanmaktan da hoşlanmaktadır. Yeni papa kısa bir süre önce New York başpiskoposluğuna atanmış olan eski bir arkadaşını, Francis Spellman'ı aramaya karar verdiğinde Spellman "Alo, Pacelli konuşuyor" cümlesini duyduğunda çok şaşırmıştır.[10]

8. ASMAE, APSS, b. 44, Pignatti a Ciano, 17 iuglio 1939.

9. XII. Pius ayrıca büyükelçiye genel sekreter olarak XI. Pius'un Hitler'in Roma'yı ziyareti esnasında gamalı haçın görünmesini protesto etmesini engellemek için elinden gelen her şeyi yapmış olduğunu fakat bunun bir faydası olmadığını da söylemiştir: ASMAE, APSS, b. 43, Tamaro, R. Legazione d'Italia Berna, al-R. Ministero degli Esteri, telespresso n. 3461/1236, 21 iuglio 1939.

10. Papin 1977, s. 67.

Papa Ratti'nin hayatının son aylarının gerilimlerinden sonra kleriko-faşist rejimin bütün unsurları kısa süre içinde geri dönmüştür. Nisan 1940'ta Roma'nın büyük kiliselerinin birinde düzenlenen bir tören çok anlamlıdır. Ulusal Faşist Kızlar Derneği uzun zamandan beri Azize Katerina'yı kadınların koruyucu hamisi yapmak üzere mahalli gruplarına bağlı papazların yönetimi altında bir kampanya yürütmektedir. Pacelli'nin papa olmasından kısa bir süre sonra onlar isteklerine ulaşırlar ve yeni ulusal bayram gününün ilk kutlamasını yapmak üzere Faşist Kızlar Derneği'ne nezaret eden piskopos özel bir ayine başkanlık eder. Orada bulunan iki bin kızdan her biri birbirleri ardından kilisenin sunağı üzerine koydukları beyaz bir gül taşır.[11]

Fakat hayatın normal hazları yerlerini savaşın gerçeklerine bırakmak üzeredir. 1 Eylül 1939 sabahı erken saatlerde Alman birlikleri Polonya'yı işgal eder. Onlar çok sayıda Katolik rahibi hapse atar veya öldürürler. Bununla birlikte papa olayla ilgili sözlerini barış ve kardeşliğe yaptığı genel bir çağrıyla sınırlı tutar. Nazilerin muhtemelen savaşı kazanacakları inancının da içinde bulunduğu nedenlerle bir tarafı tutmak istemez.[12] İki gün sonra İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan ederler. Bundan sonraki ay, Adolf Eichmann'ın nezaretinde Alman kuvvetleri Yahudileri Avusturya ve Çekoslovakya'dan Polonya'daki kamplara göndermeye başlar. İkinci Dünya Savaşı ve Yahudi soykırımı (Holocaust) başlamıştır.

1940 baharında Alman orduları zaferden zafere koşmaktadır. Ganimetten pay almak isteyen Mussolini 10 Haziran'da Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan eder. Nazi birlikleri her şeyi almadan önce toprak kazanmak amacıyla İtalyan kuvvetlerini Güney Fransa'ya gönderir. Coşku içindeki çok sayıda İtalyan savaşın kısa süreceğini düşünmektedir. Tacchi Venturi onun Noel gelmeden biteceğini öngörmektedir.[13]

İtalya Yahudileri devlet düşmanları olarak lanetlenmiş, binlercesi işsiz, çocukları zorla okullardan uzaklaştırılmış insanlar olarak ümitsiz bir hayat sürmektedirler. Yahudi düşmanı kampanyası için destek sağlamak amacıyla hükümet kilise metinlerini zikrederek yoğun bir biçimde Katoliklere yaslanmaya devam etmektedir. Yahudi karşıtı öfkesini yaymak için hükümetin kullandığı ana

11. Parsons 2008, s. 92.
12. Ventresca 2013, s. 153-54, 166.
13. ACS, MI, DAĞRA, b. 1320, Roma, 11 novembre 1940.

vasıta iki ayda bir çıkan renkli, parlak görünüşlü *La Difesa della razza*'dır. Nisan 1939'da derginin tipik bir sayısında "Talmud'da İsa ve Hıristiyanlar" ve "Fransa'da Katolikler ve Yahudiler" adlı iki makale yayımlanır. "Roma'nın Ebedi Düşmanları" gibi makaleler okurlarına Kilise'nin Katolikleri onların kötülüğünden korumak için Yahudilere her zaman ikinci sınıf vatandaşlar olarak muamele ettiğini söylemektedir. Papalık gibi *La Difesa della razza* için de düşman, bir liberal, mason ve Yahudi fitne hareketinin ürünü olarak takdim edilen Fransız Devrimi'dir.[14]

Mussolini tekrar Peder Tacchi Venturi'yi kullanmaya başlar. Yeni papanın taç giymesinden iki hafta sonra Duçe papanın İspanya Katolik Kilisesi rahiplerini Franco'yu eskiden olduğundan daha güçlü bir şekilde desteklemeye yönlendirmesini istediği mesajını iletmek üzere Cizvit'i yanına çağırtır.[15] Duçe, bunun yanında papanın Hırvatistan'daki rahiplerin müminleri Almanya'dan çok İtalya'yı desteklemeye teşvik etmeleri konusunda kendisine yardımcı olmasını ve Latin Amerika'daki Katolik rahipler sınıfını da oradaki Amerikan yanlısı duygularla mücadele etme yönünde seferber etmesini istemektedir.[16]

Bu arada Vatikan'ın gözetimi altında yayımlanan *La Civilta cattolica* ırk yasalarına Katolik Kilisesi'nin desteğini yüksek sesle herkese ilan etmektedir. Kasım 1940'ta gazete İtalyanların ırkçılık türünü açıklayan ve onun ırkçılık kampanyasını Almanya'nınkiyle

14. Salvatore Constanza, "Gli eterni nemici di Roma", *La Difesa della razza* 2: 16 (20 giugno 1939), s. 30; Mario de Bagni, "Cristi e i cristiani nel talmud", *La Difesa della razza* 2: 14 (20 maggio 1939), s. 8-9; Carlo Barduzzi, Cattolici e giudei in Francia", *La Difesa della razza* 2: 14 (20 maggio 1939), s. 26-7; Cassata 2008, s. 127.

15. Mussolini'nin bu talepte bulunmasından dört gün sonra, yani 1 Nisan'da papa XII. Pius General Franco'ya bir kutlama telgrafı gönderir: "Kalbimizi Tanrı'ya yükselterek Ekselanslarıyla birlikte Katolik İspanya'nın çok arzu edilen zaferine seviniyoruz." Yeni papa Franco ve İspanya halkına kutsamalarını göndererek sözlerine son verir: Franzinelli 1998, s. 173. İki hafta sonra papa İspanyol halkına yaptığı bir radyo konuşmasında şunları söyleyerek bu yöndeki faaliyetlerini devam ettirir: "Katolik İspanya'nın çok sevilen evlatları, Tanrı'nın bu kadar büyük ve çok acı içinde kendini gösteren iman ve sevginizin temeli olan Hıristiyan kahramanlığını taçlandırmak üzere tasarladığı barış ve zafer armağanı için bir baba olarak tebriklerimizi ifade etmek amacıyla büyük bir sevinç içinde size hitap ediyoruz": Fattorini 2007, s. 104.

16. ARSI, TV, b. 28, fasc. 2228. Tacchi Venturi a Luigi Maglione, 28 marzo 1939. İtalyan büyükelçi onunla kasım ayı ortasında yaptığı görüşmeden sonra yeni papayla ilgili memnuniyetini ifade etmiş ve Ciano'ya şunları söylemiştir. "Papa ülkemizin kendisine büyük bir mutluluk verdiğini söyledi. Her şeyden memnun olduğunu vurgulayarak İtalyanların dindarlık, ahlak ve sıkı çalışma zihniyetlerini övdü": Casella 2010, s. 343.

karşılaştıran hükümet tarafından yayımlanmış yeni bir kitabı över. Buna göre Almanya'nın ırk kampanyasının yanlış biyoloji kuramlarına dayanmasına karşılık İtalya'nınki sadık bir biçimde Katolik öğretileri izlemektedir. Roma Üniversitesi'nin bir önceki başkanı, Katolikliği kabul etmiş olan bir Yahudi, bu yazıdan şikâyet etmek için Vatikan genel sekreterine bir mektup yazdığında Monsenyör Tardini yazıyı savunarak kendisine cevap verir.[17]

İtalyan birliklerinin başarısızlığı kısa süre sonra Mussolini'nin kılıç şakırtılarının boşluğunu gösterir. Kötü teçhiz edilmiş ve eğitilmiş olan, kötü yönetilen İtalyan askerlerinin yetersiz oldukları ortaya çıkar. Örnek bir olay şudur ki İtalya'nın savaş ilan etmesinin üzerinden daha üç hafta geçmeden olağanüstü faşist havacı pilot İtalo Balbo Libya'da bir uçak pistine inerken bir İtalyan uçaksavar biriminin yanlışlıkla ateş açıp uçağını düşürmesi sonucu ölür.

Önce Arnavutluk'u, sonra Yunanistan'ı işgal eden, daha sonra Kuzey Afrika'da ve Rusya'da doğu cephesinde kuvvetlerini Almanlarla birleştiren İtalyanlar zaman zaman kendilerini kurtarmak için Almanlara dayanmaktadırlar. 1942 sonbaharında İtalyan birlikleri ve Alman ortakları Kuzey Afrika'da ilerleyen müttefik kuvvetlerin önünden geri çekilirler. O kış iki yüz bin İtalyan askeri doğu cephesinde felaketle sonuçlanan Stalingrad Savaşı'nda Almanlarla birlikte savaşır. Bu askerlerin hemen hemen yarısı öldürülür veya esir alınır. Savaşın kaderi tersine dönmüştür ve Mihver Devletleri'nin dörtnala yenilgiye doğru gittikleri ortaya çıkmıştır. İtalyanların başlangıçta gösterdikleri savaş coşkusu ortadan kalkmıştır. 1943 Temmuz'unun başında Müttefik birlikleri küçük bir İtalyan direnmesiyle karşılaştıkları Sicilya'ya çıkarlar. 19 Temmuz'da Müttefik uçakları askeri tesisleri hedef alarak Roma'nın üzerine bombalarını bırakırlar; bu arada binlerce sivilin ölümüne veya yaralanmasına yol açarlar.

24 Temmuz Cuma günü Büyük Faşist Konsey son kez toplanır. Alışılageldiği gibi Mussolini geniş Dünya Haritası Salonu'nun uzak ucundaki masasında oturmaktadır. İki taraftan uzanan iki uzun masada İtalyan faşizminin kodamanları vardır. Toplantı öğleden sonra kibirli Mussolini'nin kısa bir süre önceki askeri yenilgilerden yeteneksiz generalleri sorumlu tutan uzun bir nutkuyla başlar. Mus-

17. Antonio Messineo, CC 1940 IV, s. 216-19'da. Giorgio Dei Vecchio'nun şikâyet mektubu ve ona Tardini'nin vermiş olduğu cevap gazetenin arşivlerinde bulunmuş olan mektuplaşmaya dayanılarak Sale tarafından tartışılmaktadır (2009, s. 149).

solini, özellikle Müttefik kuvvetlerini kurtarıcılar olarak karşılayan Sicilyalılara hakaretler yağdırır.

Rejimin önde gelenlerinden biri olan ve Mussolini'nin hemen yanında oturan ufak tefek, keçisakallı Dino Grandi ayağa kalkar ve diktatörün o zamana kadar hayatında duymadığı bir konuşma yapar. Grandi ülkenin karşı karşıya bulunduğu felaketin sorumlusunun sadece Mussolini olduğunu söyler. Mussolini'ye önce dışişleri bakanı, sonra İngiltere büyükelçisi olarak hizmet etmiş olan Grandi "İtalya Almanlaşmaya başladığı gün İtalyan halkına Mussolini tarafından ihanet edilmiştir" der ve suçlamasına şöyle devam eder: "Mussolini bizi şerefsiz, İtalyan halkının çıkar ve duygularına aykırı bir savaşın içine soktu."

Şaşırmış, kendine güveni sarsılmış olan Mussolini'nin onun sözünü kesme çabaları giderek azalır. Sonunda Grandi, Mussolini'yi görevden alma ve parlamenter demokrasiye geri dönme önerisinde bulunur. Daha sonra yüzünü Mussolini'ye çevirerek şunları söyler: "İtalyan halkının bağlılığına hâlâ sahip olduğuna mı inanıyorsun? İtalya'yı Almanya'ya teslim ettiğin gün onu kaybettin. Bir asker olduğunu mu sanıyorsun? Komutan şeritlerini taktığın gün İtalya mahvoldu. 'Mussolini benim oğlumu öldürdü' diye bağıran yüz binlerce anne var."

Uzun masalara oturmuş bazı Büyük Konsey üyeleri şaşırmışlardır ve öfkeli bir sesle Grandi'ye küfürler savururlar. İçlerinden biri "Bu ihaneti hayatınla ödeyeceksin" diye bağırır. Grandi'nin görüşünü paylaşanlar diktatörü görevden alma, İtalyan askeri birliklerinin yönetimini krala geri verme ve anayasal düzeni yeniden tesis etme önerisini destekleyip desteklememe üzerinde düşünürler. Onun lehine oy kullanma cesaretini gösterecek olanların başına neler geleceğini gergin bir biçimde hesaplarlar.

25 Temmuz 1943'te vakit gece yarısını geçmiştir. Hararetli tartışmalardan sonra dramatik oylama anı gelmiştir. Yirmi yedi kişiden on dokuzu geceyi sağ olarak bitirmemekten korkmakla birlikte teklifin lehine oy kullanmıştır. Bunlar salondan ayrıldıklarında faşist milislerin kendilerini durdurmadıklarını görünce rahatlamış, hatta biraz da şaşırmışlardır.

Mussolini öfkeli fakat kralın kendisini destekleyeceğinden emin olarak evine gider. O gün geç saatlerde Victor Emmanuel'e neler olup bittiği hakkında bilgi vermek üzere evden ayrıldığında karısı Rachele onu durdurmaya çalışır. Mussolini'nin savaşı kaybeden-

lerin tarafında olduğu anlaşıldığına göre kral bütün suçu onun üzerine atmak, yaratılmasında o kadar hayati rol oynadığı felaketin sorumluluğundan sıyrılmak isteyecektir. Rachele'in sezgisi doğru çıkar. Kral Mussolini'yi tutuklatır ve Etiyopya savaşının kahramanı General Pietro Badoglio'yu olağanüstü hükümeti kurmakla görevlendirir.

Bundan sonraki haftalar çok karışık geçer. İtalya'yı yirmi yıl yönetmiş olan rejim devrilmiştir fakat onun yerini neyin alacağı belirsizdir. Kral ve diğer İtalyan liderler kendilerini Hitler'in elinden kurtarmak istemektedirler. Fakat Doğu Avrupa'da Nazilerle birlikte savaşan binlerce İtalyan birliği, Sicilya'da İtalyan birlikleriyle birlikte dövüşen veya yarımadada başka yerlerde konuşlanmış bulunan Nazi birlikleri ile Almanlardan kurtulmak o kadar basit bir mesele değildir.

Tacchi Venturi önündeki fırsatı görür. 10 Ağustos'ta Roma'yı etkisi altına alan karışıklığın ortasında devlet tarafından Yahudiler olarak görülmeye devam edilen Katolikler adına Vatikan tarafından sarf edilen çabaları kendisine hatırlatmak üzere Kardinal Maglione'ye bir mektup yazar. Şaşırtıcı bir şekilde hâlâ papalıkla Mussolini'nin imajını parlatmaya çalışmaktadır. Mussolini ırk yasalarınca kendilerine Yahudiler olarak muamele edilen Katoliklerin durumunun "ıstırap verici" olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Venturi'nin iddiasına göre hatta Duçe Temmuz 1941 kadar eski bir tarihte bu problemin ağırlığını azaltmak üzere bir de yeni bir yasa hazırlatmıştır. Eğer savaş engel olmamış olsa bu yasa yürürlüğe konmuş olacaktır.

Cizvit temsilcinin içişleri bakanlığında çok sayıda insanla mükemmel ilişkileri vardır ve Maglione'ye onların Vatikan'ın istediği değişikliklere açık olacaklarını düşündüğünü söyler. Üç talepte bulunmak için Maglione'den izin ister. Birincisi, karma ailelerin –bununla karı kocadan herhangi birinin Katolikliği kabul etmiş bir Yahudi'nin olduğu aileleri kastetmektedir– "tümüyle Ari" olarak kabul edilmeleridir. İkincisi 1 Ekim 1938 tarihinden önce Katolikliğe geçme süreci içine girmiş, ancak bu tarihten sonra vaftiz edilmiş olan Yahudilerin Yahudi değil de Hıristiyan olarak göz önüne alınmalarını sağlamaktır. Üçüncüsü eşlerden biri Yahudi olarak doğmuş olan iki Katolik arasındaki evliliklerin devlet tarafından tanınmasına izin verilmesidir.[18] 18 Ağustos'ta

18. ADSS, cilt 9,1974, n. 289, Tacchi Venturi au Cardinal Maglione, 10 août 1943.

Maglione XII. Pius'un onayını verdiğini söyleyerek bu mektubu cevaplandırır.[19]

Tacchi Venturi bundan sonra talebini yapmak üzere içişleri bakanıyla görüşür.[20] Daha sonra yazdığı ve Maglione'ye gönderdiği son derece bilgi verici raporuna göre Venturi taleplerini papa tarafından onaylanmış olan üç değişiklikle sınırlandırmıştır. O ırk yasalarına son verilmesini talep etmeme konusunda çok dikkatli davranmıştır. Çünkü kardinal genel sekretere şöyle yazmaktadır: "Katolik Kilisesi'nin ilkeleri ve geleneğine göre ırk yasaları içinde ilga edilmesi gereken bazılarının olmasına karşılık başka bazıları şüphesiz onaylanmaya değer olan şeyler içermektedir."[21]

Mussolini'nin tutuklanmasından sonra Roma'da siyasi durumun o kadar karışık olmasına karşılık ne hilekâr Tacchi Venturi'nin, ne siyasi olarak tecrübeli Kardinal Maglione'nin ne de XII. Pius'un uzun zamandan beri desteklemiş oldukları Yahudi karşıtı yasaların artık ayakta tutulamayacağını anlamamış olmaları şaşırtıcıdır.

8 Eylül'de kral Müttefiklerle bir ateşkes anlaşması imzalamış olduğunu ilan eder. Alman birliklerinin ilerlemesinden korkan kral ve Badoglio aşağılık bir biçimde, İtalyan askerlerine herhangi bir talimat bırakmaksızın Müttefiklerin denetimi altında bulunan güneyde, Adriyatik kıyısındaki Brindisi şehrine kaçarlar. Mussolini'nin görevinden alınmasından bu yana bu anı kollamakta olan Hitler tüm İtalyan yarımadasını işgal etmek için birlikler gönderir. Alman kuvvetleri dramatik bir kurtarma harekâtıyla Mussolini'yi hapiste tutulduğu yerden alır ve merkezi kuzeyde Salo olan İtalyan Sosyal Cumhuriyeti'nin kukla başkanı yaparlar. Müttefik askerleri ölüm tarlaları arasından kuzeye doğru ilerlerken kanlı bir iç savaş başlar.

10 Eylül'de Nazi birlikleri Roma'ya ulaşır ve şehri ele geçirirler. En önemli öncelikleri arasında İtalyan Yahudilerini yakalamak ve onları kuzeydeki ölüm kamplarına göndermek vardır. Aynı ay daha sonra Malta yakınında İngiliz donanmasına ait bir gemide İtalya'yı temsil eden Mareşal Badoglio ile Müttefikleri temsil eden General Dwight D. Eisenhower İtalya'yı Müttefiklerin safına geçiren bir anlaşmayı imzalarlar. Eisenhower'ın üzerinde ısrar ettiği hükümler

19. ADSS, cilt 9, 1974, n. 296, Cardinal Maglione au Pere Tacchi Venturi, 18 août 1943.

20. ARSI,TV, 36, n. 2660, Tacchi Venturi a Umberto Ricci, 24 agosto 1943. Bu mektup ADSS, cilt 9, n. 17'ye Ek'te de yayımlanmıştır.

21. ADSS, cilt 9, 1975, n. 317, Tacchi Venturi au Cardinal Maglione, 29 août 1943.

arasında tüm ırk yasalarını yürürlükten kaldıran ve hâlâ İtalyanlar tarafından yönetilen temerküz kamplarında hapis tutulan Yahudileri özgürlüklerine kavuşturan bir madde vardır.[22]

16 Ekim sabahı Naziler Roma'nın eski gettosunu kuşatırlar ve teker teker evleri arayarak Yahudi avına çıkarlar. Roma'da yaşamaya devam eden yaklaşık yedi bin Yahudi'nin çoğunluğu kaçmaya muvaffak olur ama şehrin rahip ve rahibeler tarafından yönetilen manastırlarına gizlenmiş olan bazıları yakalanır ve Vatikan yakınındaki bir binaya hapsedilir. Orada kaderlerini beklerler.

Olaylardan endişeye düşen Kardinal Maglione Yahudiler adına ricada bulunmak için Alman büyükelçi Ernst von Weizsacker'i ziyaret eder. Kardinal büyükelçiye Kutsal Peder'in sırf özel bir ırka ait oldukları için bir halkın bu kadar çok acı çektiğini görmekten ıstırap duyduğunu söyler.

Alman büyükelçi sorar: "Durum böyle devam ettiği takdirde papa ne yapacaktır?"

Maglione cevap verir: "Kutsal Peder kınayıcı bir söz söylemek zorunda kalmak istemiyor."

Weizsacker geçen dört yıl içinde Vatikan'ın tutumuna, savaşın iki tarafıyla ilişkilerinde "mükemmel bir dengeyi sürdürme" konusundaki istekliliğine hayran olduğunu belirtir. Bunu bu kadar güzel bir biçimde yaptıktan sonra Vatikan'ın Almanya'yla ilişkilerini tehlikeye atmanın şimdi gerçekten zamanı mıdır? Büyükelçi emrin doğrudan Hitler'den geldiğini açıklar. Genel sekreter gerçekten kendisinin hükümetine Vatikan'ın Roma Yahudilerinin gönderilmesini protesto etmeyi düşündüğünü bildirmesini mi istemektedir?

Bu zor konuşmayla ilgili olarak Maglione şunları yazmıştır: "Büyükelçiye onun insan sever yanına çağrıda bulunarak müdahale etmesi için ricada bulunduğumu belirttim. Bu kadar dostça bir konuşmayı üstlerine iletmesi veya iletmemesini onun takdirlerine bıraktım." Bundan sonra genel sekreter Nazi temsilcisine şöyle der: "Büyükelçinin kendisinin de kabul ettiği gibi Kutsal Peder Alman halkına korkunç bir savaş esnasında Almanya'nın aleyhine herhangi bir şeyi yapmış veya dilemiş olduğu izlenimini vermemek için son derecede ihtiyatlı davranmıştır."

Kardinal Maglione Alman büyükelçiye daha önce söylediği şeyi tekrar eder: "Ekselansları bana zavallı Yahudiler için bir şeyler yapacağını söyledi. Bunun için size teşekkür ederim. Geri kalan şeyleri

22. Caretti 2010, s. 148-49.

ise sizin takdirinize bırakıyorum. Konuşmamızı nakletmemeyi eğer daha uygun buluyorsanız, öyle olsun."[23]

Yahudilerin hapis tutulduğu yakındaki binada korkmuş olan kadınlar ağlayan çocuklarını teselli etmeye çalışmaktadır. İki gün sonra Almanlar onları Auschwitz'e giden trenlere doldururlar. Bin kişiden sadece on altısı hayatta kalacaktır. Sonraki iki ay içinde Nazi işgali altında bulunan İtalya'da çoğu Mussolini'nin Salo Cumhuriyeti'ne sadık İtalyanların yardımıyla olmak üzere yedi bin Yahudi daha yakalanır. 1938'de ilk ırk yasalarının ilan edilmesinden yedi yıl sonra savaşın bitimine kadar İtalya'da Kilise'nin himayesinden yararlanmak ve kardeşlerinin akıbetine uğramamak ümidiyle altı bin Yahudi Hıristiyanlığı kabul eder. Toplam olarak Nazi güçleri ve onların İtalyan hempaları İtalyan Yahudilerinin yedi bin beş yüzünü Auschwitz'e gönderirler. Çok az kişi oradan sağ çıkacaktır.[24]

23. ADSS, cilt 9, n. 368, Cardinal Maglione, notes, Vatican, 16 octobre 1943.

24. Gilbert 1985, s. 622-23; http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005189. Savaş boyunca İtalya'daki Yahudi nüfus, yaklaşık 35.000 İtalya doğumlu Yahudi ile 10.000 Nazi kontrolü altında bulunan bölgelerden gelmiş Yahudi'yi içine almaktadır. 1938-43 arası dönemde İtalya'da Hıristiyanlığa geçmiş olan Yahudilerle ilgili tahmin "Jews in Italia 04: Holocaust Period 1938-1945" *Encyclopaedia Judiaca* online, http://www.Geschichteinchronologie.ch/eu/it/EncJud_juden-in-italieno4-holocaust1938-1945-ENGL.html'den alınmıştır.

Sonsöz

Yahudiler Polonya'da ölümlerine götürülürken Mussolini'nin ilk Vatikan büyükelçisi Cesare De Vecchi Salezyen rahipler tarafından saklanmaktaydı. Rejimin 1943'te çöküşünden sonra onlar onu yanlarına almışlardı. Büyük Konsey'in son toplantısında Mussolini'ye karşı oy kullanmış olduğundan De Vecchi sadece yaklaşmakta olan Müttefiklerden değil Almanlardan da korkuyordu. Daha sonra savaşın sonunda İtalya'nın hayatta kalan faşistleri mahkemede yargılandıklarında o, Salezyen rahipler tarafından saklanmaya devam ederek yakalanmaktan kurtulmuştur. Sakladıkları kaçağın keşfedilmesinden korkan rahipler bir Paraguay pasaportu temin ederek onu Arjantin'e giden bir gemiye bindirmişlerdir. 1949'da çıkarılan bir af ülkesine dönmesine imkân verinceye kadar De Vecchi bu kez de oradaki Salezyen rahipler tarafından korunmuş ve on sene sonra Roma'da ölmüştür.[1]

1943 Temmuz'unda Mussolini'nin tutuklanmasıyla Galeazzo Ciano da kendisini savunulması kolay olmayan bir durumda bulmuştur. Rejimin sonunu kutlayan sevinçli kalabalıklar birbirlerini kucaklayıp, Duçe'nin resimlerini parçalayarak sokakları doldurmuşlardır. Onlar Mussolini kadar Ciano'yu da felaketle sonuçlanan savaşa girme kararından sorumlu tutmaktadırlar. Fakat kayınbabasının görevinden alınması lehine oy kullandığı için o, zamanında gelmeleri durumunda Almanların da kendisine Sicilya'dan kuzeye ilerleyen Müttefiklerden daha iyi muamele edeceklerinden emin değildir.

Ciano ve karısı Edda Mussolini Vatikan'a sığınmaya çalışırlar fakat istekleri reddedilir. Bu yıllarla ilgili Vatikan Arşivleri henüz açılmış olmadığı için bu isteğin ciddiye alınmış olup olmadığını

1. Santarelli 1991 Romersa 1983, s. 269-73.

bilmiyoruz.[2] 27 Ağustos'ta Ciano ve karısı evlerinin dışında bekleyen İtalyan polis ekibinden kaçarlar ve İspanya'da güvenli bir yere gittiğini düşündükleri bir uçağa binerler. Fakat uçak onları bunun yerine Almanya'ya götürür. Birkaç hafta sonra Ciano Kuzey İtalya'da Naziler tarafından tesis edilmiş ve başında Mussolini'nin bulunduğu kukla Salo Cumhuriyeti'nin kontrolü altında bulunan Verona'ya gönderilir. Havaalanında faşist milis üyeleri tarafından karşılanan Ciano tümüyle şaşırmış değildir. Milisler Ciano'yu yakındaki bir hapishaneye götürecek olan bir arabaya tıkarlar. Burada Ciano kaderinin değiştiği o akşam, Mussolini'ye karşı oy kullanmış olan Büyük Konsey'in öteki üyelerine katılır.

11 Ocak 1944 sabahı kısa bir duruşmanın ardından Ciano ve diğer suçlular Verona yakınındaki askeri atış alanına götürülürler. İki saat önce karısı, yani Mussolini'nin kızı olan Edda İsviçre sınırını geçmiştir. Ayrılmadan önce babasına ve Hitler'e bir son dakika tehdidi içeren mektuplar göndermiştir: Eğer kocasının hayatını bağışlamazlarsa onun gizli günlüğünü yayımlayacaktır. Dediğine göre bu günlükteki ifşaat hem Duçe'yi hem de Hitler'i zor duruma düşürecektir. Her an Alman birlikleri tarafından yakalanmayı bekleyerek İsviçre sınırına giden açık alanı geçerken Edda günlüğü bir şeritle beline bağlamıştır.

Edda'nın tehdidi kocasını kurtarmayı başaramaz. Atış alanında Ciano ve onunla birlikte mahkûm olanlar kırağıdan beyazlaşmış toprağın üzerinde yürürler, sonra bir sıra ahşap açılıp kapanır sarsak sandalye üzerinde yüzleri duvara dönük olarak oturmaya zorlanırlar. İtalyan silahlı kuvvetlerinin mareşali yetmiş yedi yaşındaki General Emilio De Bona alametifarikası olan beyaz keçisakalıyla onun yanında oturmaktadır. Koyu bir takım elbise ve siyah bir şapka giymiştir. Elleri arkadan bağlı, bacakları birbirinden ayrık bir vaziyette oturmaktadır. Her iki adam yüzlerini kendilerine ateş edecek insanlara çevirmek isterler fakat bu istekleri reddedilir. Ciano sırtından beş kurşun yer ama hâlâ nefes almaktadır. Yere devrilmiş, bacakları hâlâ tuhaf bir şekilde ayrık olarak sandalyesine bağlı, yardım istemektedir. İnfaz takımının komutanı hızlı adımlarla onun yanına koşar, tabancasını kılıfından çıkarır ve *ducellino*'nun kafasına bir kurşun sıkar. Sahneye şahit olan bir Alman diplomat "Domuzların boğazlanması gibiydi" der.[3]

2. Ciano son ayları Mussolini'nin Vatikan büyükelçisi olarak geçirmişti.
3. Mosley 199, s. 176-247.

Damadından hiçbir zaman hoşlanmamış ve onun hak ettiği sonu bulmuş olduğunu düşünen karısından farklı olarak Mussolini Ciano'nun ölümüne sevinmemiştir. Belki kendi ölümünün de fazla uzak olmadığı ve Ciano'nunkinden daha az kötü olmayacağına dair bir önsezisi de vardır. 1945 Nisan'ının ortasında Müttefik ordusu Bologna'nın güneyindeki dağları yarar. Orada kalmış olan Alman kuvvetleri geri çekilirken Müttefik ordusu kuzeye doğru ilerler. 24 Nisan'da yaklaşan Müttefik ordusuyla birlikte Venedik, Cenova ve Milano'da halk yığınları isyan ederler. Mussolini bir önceki haftayı Milano'da geçirmiştir. Orada 25 Nisan'da Kardinal Schuster son bir kan banyosunu önlemek ümidiyle Duçe ve merkezi direniş komitesinden bir heyet arasındaki görüşmeye ev sahipliği yapmıştır. Almanların kendisine haber vermeden direniş güçleriyle müzakerelere başladığını öğrenen Mussolini "Onlar her zaman bize bir hizmetçi muamelesi yaptılar" der. Solmuş, küçülmüş, kendi ölümünü önceden gören bir adam gibi görünen Mussolini faşist arkadaşları ve ailesi için güvenceler istemiş fakat direniş liderleri koşulsuz teslim olmasından başka hiçbir şeyi kabul etmeyeceklerini söylemişlerdir. Mussolini karar vermek için bir saat süre istemiş, bir halk mahkemesi önüne götürülme ihtimali karşısında kaçmaya karar vermiştir.

Aynı adı taşıyan gölün güneybatı ucundaki Como kasabasına ulaşan Mussolini, Rachele'in söylediğine göre ona bir mektup yazmak için durur. Yanında şişman, mavi kalemlerinden biri vardır. "Sevgili Rachele, hayatımın son dönemine, kitabımın son sayfasına gelmiş bulunuyorum. Birbirimizi bir daha belki göremeyeceğiz... İstemeden sana yapmış olduğum bütün kötü şeylerden ötürü beni affetmeni istiyorum. Gerçekten sevdiğim tek kadın olduğunu biliyorsun" diye yazar.

Ertesi gün saat üçte Mussolini diğer faşist liderlerle birlikte İsviçre sınırını geçerek kaçmak veya İtalyan Alplerinde bir yere saklanmak arasında bir karar vermeksizin kuzeye giden bir araba konvoyuna katılır. Hava korkunçtur ve takviye almayı ümit etmektedirler. Bundan ötürü göl kenarındaki bir kasabada mola verirler. Mussolini kendisiyle birlikte olmak için gelmiş olan kızı Elena Curti'yle yağmurda bir yürüyüşe çıkar. Sevgilisinin peşinden giden Clara Petacci onu göl kenarında genç, çekici, kızıl saçlı kızıyla birlikte yürüyüş yaparken bulur. O kadar öfkelenir ki dizini incitir.

27 Nisan sabahı erken saatte iki yüz Alman askerinden meydana gelen bir birlik oradan geçmektedir. Mussolini ve onun SS muhafızları en iyi şanslarının onlara katılmak olduğuna karar verirler. Bir Alman üniforması giyen ve kendisine hem kızı hem de Clara Petacci'nin refakat ettiği Mussolini sınıra giden zırhlı bir arabaya biner. Bir partizan müfrezesi yollarını kestiğinde fazla yol katetmemişlerdir. Sayı bakımından düşmanlarından fazla olmakla birlikte Almanlar savaşma heveslerini kaybetmişlerdir ve oturup pazarlık yapmayı teklif ederler. Altı saat sonra bir anlaşmaya varırlar. Partizanlar aralarında gizlenmiş bir İtalyan'ın olup olmadığını anlamak üzere arabalarına bakmalarına izin vermeleri şartıyla Almanların rahatsız edilmeden sınırı geçmelerine müsaade edeceklerdir. Alman üniforması ve koyu camlı gözlüğüne rağmen Mussolini tanınır ve diğer faşist arkadaşlarıyla birlikte yakalanır.

Yakalamış olduğu esirlerden ötürü şaşkınlık içinde olan yerel partizan lider, talimat istemek üzere Milano'daki direnişçilerin merkezine haber gönderir. Ufalıp küçülmüş olan Mussolini'nin de kendi payına tek bir isteği vardır: Clara'yla vedalaşabilmek. O ana kadar partizanlar onun da yakaladıkları kişiler arasında olduğunu bilmemektedirler. Clara sevgilisinin yanında kalmak ve onun kaderini paylaşmakta ısrar eder ve çift, yakındaki bir çiftlik evinde birlikte son bir uykusuz gece geçirirler. Bu arada Milano'dan talimatlar gelmiştir. Sabahleyin iki esir Como Gölü kenarındaki Mezzegra'ya kısa bir yolculuk yapmak üzere bir arabaya bindirilir. Orada mütevazı bir villaya yaklaştıklarında kendilerine arabadan inmeleri ve bir duvarın önünde durmaları söylenir. Yağmur yağmaktadır, üzerinde hâlâ kürk mantosu olan Clara ağlamaktadır. Mussolini'ye "Seni sonuna kadar takip ettiğim için mutlu musun?" diye sorar. Duygularını kaybetmiş, kaderine razı, belki onun kendisine bir şey söylediğinin bile farkında olmayan Mussolini cevap vermez. Partizanlar hedeflerine nişan alırken Clara onu korumak için son, faydasız bir hareketle kendini Mussolini'nin önüne atmaya çalışır.

Ertesi sabah partizanlar iki cesedi bir kamyona yüklerler ve Milano'ya götürürler. Piazza Loreto'da Duçe ve metresinin cesedi benzeri bir sonla karşılaşmış on beş diğer faşist liderin cesetlerinin yanına konur. Bir önceki ay Almanlar Müttefiklerin bombardımanları ve partizanların saldırılarına misilleme olarak hapiste bulunan on beş partizanı kurşuna dizmişler ve onların cesetlerini aynı meydanda sergilemişlerdir. Halkın adaleti böyledir. Faşistler

yirmi üç yıllık hâkimiyeti bir anda bitmiş, şehir Alman ordusu ve SS'lerden kurtulmuştur. Taşkınlık ve öfke içinde sayısı gittikçe artan kalabalık intikamını cesetlerden almaya yönelir; onların üzerine tükürür, küfreder, onları tekmeler, ellerindeki değneklerle veya çıplak elleriyle onları döverler. Bir kadın Mussolini'nin cesedine beş el ateş eder. Bunu, Mussolini yüzünden ölmüş olan beş oğlunun intikamını almak için yaptığını söyler.

Cesetleri çılgınlaşmış olan kalabalıktan korumak için bazı partizanlar onları birbiri ardından yukarıya kaldırmak isterler. Onları meydanın bir köşesinde yer alan benzin istasyonunun iskelesine ayaklarından asarlar. Mussolini'nin başındaki yaralardan aşağıya beyin parçaları akmakta ve yere düşmektedir. Onun hemen yanında kendisini her zaman "Ben" diye çağırmış olan Clara'nın cesedi sallanmaktadır. Utanma duygusu olan biri baş aşağı sallandığında açılmaması için bir parça iple onun eteğini bacaklarına sarmıştır.[4]

Uzun zaman Mussolini kültünün sahneye koyucusu olan Achille Starace de Duçe'nin yanında sallanmaktadır. O, yıllarca ona en yakın biri olmuştur. Mussolini faşistlerin yaklaşan savaşla ilgili farklı bir yaklaşıma ihtiyaçları olduğunu düşünerek onu 1939 sonbaharında parti liderliği görevinden almıştır. 1945'e gelindiğinde Duçe'nin bu bir zamanların kibirli pitbul köpeği beş parasız ve terk edilmiş bir vaziyette Milano'da yaşamakta, günlerini yünlü bir elbise ve altı delinmiş bir çizmeyle sokaklarda dolaşarak geçirmektedir. Milano kurtarıldığı gün aslında istemeksizin yapmış olduğu bu kılık değişikliği kendi tarzında Mussolini'ninkinden daha başarılı olmakla birlikte gene de bir grup partizan tarafından tanınmıştır. Hemen o gün yapılan mahkemesi sadece yirmi dakika sürmüş, arkasından kurşuna dizilmiş, cesedi Piazza Loreto'da benzin istasyonundaki iskeleye asılmıştır.[5]

Mussolini'nin cefakâr ama kavgacı karısı Rachele iki en küçük çocuğuyla birlikte Müttefikler tarafından alınır, Napoli körfezindeki Ischia Adası'na gönderilir. Daha sonra bir öğrenciyken ilk kez Benito ile karşılaştığı küçük Predappio köyüne gönderilecektir. 1957'de uzun süren uğraşlardan sonra nihayet doğmuş olduğu

4. Mussolini'nin son günlerini ele alan geniş bir literatür vardır. Benim buradaki anlatımım büyük ölçüde Milza (2000, s. 935-47) ve Bosworth'a (2002, s. 410-12) dayanmaktadır. Mussolini'nin Como'dan karısına yazdığı bildirilen mektup Rachele'in sonraki bir uydurması olabilir. Bu konuyla ilgili olarak bkz. Luzzatto 1998.
5. Innocenti 1992, s. 116-17.

yerde gömülebilmesi için Mussolini'nin cesedini almaya muvaffak olur. Kocasından farklı olarak Rachele uzun bir hayat yaşayarak 1979'da ölecektir.

Sonuna kadar sadık bir faşist olarak kalan Roberto Farinacci Mussolini'nin 1943 Temmuz'unda görevden alınmasından sonra Roma'dan ayrılarak Münih'e uçar. Orada doğrudan Hitler'in karargâhına götürülür ve Ribbentrop'la yaptığı ilk görüşmeden sonra Führer'i görür. Mussolini kuzeyde Salo hükümetinin başına geçirilir geçirilmez Farinacci gelecekteki bir Nazi zaferini öngörmeye devam ederek Cremona'daki eski derebeyliğine geri döner. 1945 Nisan'ının sonunda Müttefik kuvvetler şehre girmeyi düşünürlerken o ve küçük bir takipçi grubu arabalarına koşarlar ve oradan ayrılırlar. Milano'nun kuzeyinde bir yol kapatmasından kaçmaya çalışırlarken ateş altında kalırlar. Arabayı süren kişi öldürülür ve Farinacci ele geçirilir. Partizanlar esirlerini yakındaki bir kasabaya kadar yürütürler. Orada hemen bir "halk mahkemesi" kurulur. Sadece bir saat süren bir duruşmanın ardından ölüme mahkûm edilir.

İdam edileceği kasaba meydanında Farinacci günahını çıkartacak ve kendisini bağışlayacak bir papaz ister. Gözleri bağlanır ve sırtından vurulabilmesi için yüzünü duvara çevirmesi istenir. Farinacci buna karşı çıkar. Onu yakalamış olanlar kendisine boyun eğdirmek için ellerinden geleni yaparlar. Fakat idam mangasındakiler parmaklarını tam tetiğe bastıkları anda Farinacci geriye döner ve faşist selamı vererek elini ileri doğru uzatır. "*Viva L'Italia*" diye bağırırken kurşunlar göğsüne isabet eder. Cesedi gelip geçenlere ona tekme atmaları ve üzerine tükürmeleri için bolca zaman vererek saatlerce düştüğü yerde kalır. Silahları olanlar faşistlerin en faşistinin cansız vücudu üzerine bol bol kurşun yağdırırlar.[6]

Papanın büyükelçisinin ve Tacchi Venturi'nin kendisiyle o kadar sık görüştükleri Guido Buffarini sonuna kadar Duçe'nin güvenine sahip olarak kalmıştır. Dramatik Faşist Büyük Konsey toplantısında Mussolini'nin lehine oy kullanmış olan az sayıda insandan biri olan Buffarini yeni Badoglio hükümeti tarafından tutuklanmış ama Almanlar tarafından serbest bırakılmıştır. Salo'ya giden Buffarini kukla İtalyan hükümetinde içişleri bakanı olmuş, Yahudilerin toplatılması konusunda Hitler'in emrini yerine getirmiştir. 25 Nisan 1945'te Mussolini'yle birlikte Milano'dadır ve o da İsviçre sınırını geçmeye çalışmaktadır. Onu yakalayan partizanlar yargılanması için

6. Pardini 2007, s. 439, 455-59; Festorazzi 2004, s. 260-61.

Milano'ya gönderirler. Burada Duçe'den üç gün daha fazla yaşar. Bir idam mangası Nisan 31'de onun hayatına son verir.[7]

Mussolini kurşuna dizildiğinde seksen üç yaşında olan Peder Tacchi Venturi kitaplarına geri döner. Cizvitler üzerine klasik tarihinin ilk cildinden sonra onun son cildi 1951'de piyasaya çıkar. 1956'da öldüğünde *New York Times* ve *Washington Post* Tacchi Venturi hakkında kısa ölüm yazıları yayımlarlar. Her iki gazete de Mussolini'yle Pius arasında önemli bir pazarlığı teşkil eden ve Venturi'nin kendisinin ancak ikincil bir rol oynamış olduğu Lateran Anlaşması'nda onun arabuluculuğunun öneminden söz ederler.[8]

Aziz Peter'in tahtına oturan XII. Pius, sofu, uhrevi Francesco Borgongini'yi büyükelçisi olarak yanında tutmaya devam etme kararını alır. Borgongini savaş yılları boyunca ve daha sonrasında bu görevde kalır. 1953'te yani ölümünden bir yıl önce papa onu kardinal ilan eder.

Milano'daki Katolik Üniversitesi'nin kurucusu ve rektörü ve 1939'da Bologna'da verdiği Yahudi düşmanı konferansıyla Farinacci'nin övgüsünü almış olan Peder Agosto Gemelli iktidarda kim olursa ona yaltaklanmaya devam eder.[9] Savaşın sonunda

7. Innocenti 1992, s. 169-70.

8. NYT, March 19, 1956, s. 31. *The Washington Post* (March 19, 1956, s. 26) Cizvit'in unutulmuş bir adam olarak ölmesine karşılık 1929'daki "Lateran Antlaşması'nın mimarı"nın o olduğunu bildirmiştir.

9. Gamelli'nin gazetesi *Vita e pensiero*'da yayımlanmış olan papa hakkındaki methiyesi XI. Pius'un sempatilerinin mümkün olan en faşist yorumunu ortaya koymaktadır. Bu ölüm yazısı, oldukça rahatsız edici şekilde, methetmek iddiasında bulunduğu adama değil, "XI. Pius'un Tanrı tarafından gönderilmiş bir insan olarak adlandırdığı eşsiz adama İtalyan Katoliklerinin duymaları gereken minneti"ni hatırlatarak Mussolini'ye adanan bir şükran ilahisiyle bitmektedir: Ranfagni 1975, s. 216. Kendi payına Peder Coughlin de ölümünden sonra Papa XI. Pius'la ilgili olarak mümkün olan en faşist yanlısı bir imaj vermek üzere benzeri bir teşebbüste bulunmuştur: "Pius XI Saved Western Civilization from Reds, Declares Fr. Coughlin", *BG*, February 12, 1939, s. 8; "Coughlin Says Pope Was Europe's Saviour" *NYT*, February 13, 1939, s. 2. 1944 Haziran'ında Almanları Roma'dan kovan ve kuzeye doğru ilerleyişlerini sürdüren Müttefik birlikleri geldiğinde Peder Gemelli ve benzeri çok sayıda insan ümitsiz bir biçimde savaşın galiplerini hiçbir zaman faşist olmadıklarına inandırmaya çalışırlar. Mussolini'nin iktidara geçtiği yıllardan önceki eski bir tanıdığı olan Don Domenigo Rigoni'yle haziran ayında konuşan Peder Gemelli ona kısa bir süre sonra kendisini dinleyecek herkese karşı kullandığı argümanlarını sergileyecektir: Buna göre eğer Mussolini'yi ve diğer faşist liderleri memnun edecek herhangi bir şey yapmışsa, bunun nedeni sadece Katolik Üniversitesi'ni korumak için öyle davranmaya mecbur kalmış olmasındandır, yoksa kendisi aslında bir faşist karşıtı, bir Hıristiyan demokrattır. Don Rigoni onu durdurur. "Hayır, sevgili dos-

İtalyan yetkililer en önemli faşistleri kamusal önemi olan makamlardan uzaklaştırmayı amaçlayan bir komisyon teşkil ederler.[10] 1933'te kendi öğrencilerinden ikisini faşist karşıtı faaliyetlerde bulunmalarından ötürü polise ihbar etmesi ve diğer suçlamalar karşısında Gemelli daha sonraki duruşmaları beklemek üzere rektörlük görevinden alınır.

Ertesi yıl Gemelli'nin kendi Katolik Üniversitesi'nde edebiyat profesörü olan Ezio Franceschini'nin başkanlığını ettiği ikinci bir komisyon ilkinin çalışmasını devam ettirir. Yeni komisyon Gemelli'yi aklar ve rektör olarak üniversiteye dönmesine izin verir. Gemelli bundan sonra Franceschini'yi Edebiyat Fakültesi'nin dekanlığına atar ve Franceschini sonunda üniversitenin rektörü olur.[11] Bugün şehrin en önemli Katolik hastanesiyle bir tren istasyonunun kendisinin adını taşıdığı Roma'da Gemelli özel olarak şerefli bir yere sahiptir.

Kralın işi daha az yolunda gider. 1939 Ağustos'unun sonunda Roma'daki Amerikan büyükelçisi Başkan Roosevelt'ten acil bir talimat alır: Krala başkanın İtalya'nın savaşa girmesini engellemesi için elinden gelen her şeyi yapmaya davet eden şahsi bir mesajını iletmesi gerekmektedir. O sırada Kral Victor Emmanuel Piedmont'daki köy evinde olduğundan Philipps Torino'ya giden bir trene biner. Büyükelçinin arabası şehrin uzağındaki kamp yerine ulaştığında kral gündelik kır kıyafetini giymiş, başında açık kahverengi bir şapkayla kendisini ayakta beklemektedir. Büyükelçi küçük, ahşap bir kulübeye yürür ve orada krala Roosevelt'in son dakika çağrısını tevdi eder.

Büyükelçi başkanın mesajını okurken Victor Emmanuel sessiz kalır. Büyükelçi sözünü bitirdiğinde kral konuşur ve kendisinin sadece anayasal bir kral olduğunu belirtir. "Bu şartlarda yapabileceğim tüm şey mesajı hükümetime iletmek olacak" der. Philipps hayal kırıklığı içindedir. Aralarına büyük bir sessizlik çöker. Başka ne diyeceğini bilmeyen Amerikan büyükelçisi ona balık tutmanın nasıl gittiğini sorar. Kralın yüzü aydınlanır. Gururla daha şimdiden yedi yüz alabalık tuttuğunu ama her zamanki bin sayısına

tum, sen bir faşisttin, bunu inkâr etmenin bir yararı yok": ACS, MI, FP, "Gemelli", Milano, 10 iuglio 1944.

10. Boci 2003, s. 505.

11. Gemelli'yi inceleyen komisyonun evrakı daha sonra esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolur. Gemelli'nin savaş sonrasında makamını koruma konusundaki çabaları ve bu konuda ona Vatikan tarafından verilen destek hakkında bkz. Parola 2003.

ulaşıncaya kadar kamp yapmaya devam edeceğini söyler. Dünya korkunç bir savaşa sürüklenmek üzere olduğundan daha sonra Roma'ya dönüp dönmeyeceği sorulunca kral "Hayır!" diye cevap verir: Pisa yakınındaki çiftliğine dönmeyi planlamıştır ve sözlerine şunu ekler: "Biliyorsunuz, saraylardan nefret ederim."[12]

İtalya'nın Nisan 1939'da bu savunmasız ülkeyi işgalinden sonra çok sayıdaki unvanına "Arnavutların Kralı"nı da ekleyen Victor Emmanuel İtalyan birlikleri felaket üzerine felaketle karşılaşırken eleştiriden kaçmak için elinden geleni yapar. Savaşın bitiminde faşist rejimle yakın işbirliğinden ötürü itibarını kaybetmiş olarak krallığının oğlu Umberto'yla yaşayabileceğini ümit ederek tahtından feragat eder. 1946'da yapılan plebisitte İtalyanlar kraliyet ailesini sürgüne göndermenin lehine oy kullanırlar. Savaş sonrası İtalya bir cumhuriyet olacaktır.

Kraldan farklı olarak XII. Pius İtalya'nın başına gelen felaketten ötürü herhangi bir eleştiriye uğramaz; tersine çok sayıda insan onu faşist rejimin kahraman bir muhalifi olarak takdim eder. "Pius savaşı"[13], yani XII. Pius'la ilgili hararetli tartışmalar onun Mussolini'yle değil Hitler'le ilişkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Naziler ve çoğunluğu kendilerini Katolik olarak gören onların işbirlikçileri Avrupalı Yahudileri katlettiklerinde XII. Pius Yahudi soykırımını mahkûm etmemiş olmaktan sorumlu mudur? O, John Cornwell'in tartışmalı kitabının kışkırtıcı ama yanıltıcı başlığının ima ettiği gibi "Hitler'in papası" mı olmuştur?[14] Onu eleştirenler XII. Pius'u korkaklık ve papanın dini misyonuna ihanet etmekle suçlamaktadırlar. Savunucuları ise onun Yahudilerin tanıdıkları en iyi dostları olduğunu ileri sürmektedirler.

Günümüze kadar İtalya'da savaşa giden yıllarda Eugenio Pacelli'nin oynamış olduğu rol fazla ilgi konusu olmamıştır. Faşist rejimle ilişkileri ve yaşlı ve çabuk öfkelenen XI. Pius'un Vatikan'ın faşist rejimle işbirliğini bozacak herhangi bir şey yapmasını engelleme konusundaki rolü de ilginç bir şekilde karanlıkta kalmıştır.

XII. Pius, yani Papa Pacelli 1958'de ölmüştür. Onun yerine geçen XXIII. Johannes İkinci Vatikan Konsili'ni toplamış ve dramatik bir biçimde Kilise'nin yönünü değiştirmiştir. Yahudiler artık şeytan olarak görülmeyecektir. Dinler arası anlayış artık küçümsenme-

12. Philipps 1952, s. 231-33.
13. Ventresca 2013.
14. Cornwell 1999.

yecek, değerli görülecektir. Din ve konuşma özgürlüğüne artık saldırılmayacak, tersine alkışlanacaktır.

İkinci Vatikan Konsili'nin bu baş döndürücü yıllarından sonra gerek papa XXIII. Johannes gerek İkinci Konsil Kilise'de eski günlerin özlemini çeken insanlar arasında çok tartışma konusu olmuştur. XII. Pius bu tür insanların bir kahramanı, Kilise'nin ezeli-ebedi değerlerinin bir savunucusu olmuştur. Bu arada onun selefi olan XI. Pius da kesinlikle unutulmamış bir insan olarak kalmaktadır.

Kaynakça

Not: Gazete, dergi ve günlüklere yapılan bütün atıflar dipnotlarında tam olarak verilmiştir.

Agostino, Marc. 1991. *Le pape Pie XI et l'opinion (1922-1939)*. Rome: École française de Rome.

Alvarez, David. 2002. *Spies in the Vatican: Espionage and Intrigue from Napoleon to the Holocaust*. Lawrence: University of Kansas Press.

Amal, Oscar L. 1985. *Ambivalent Alliance: The Catholic Church and the Action Française, 1889-1939,* Pittsburgh: University of Pittsburgh Pres.

Annuario Pontificio per l'anno 1940. 1940.Vatican City: Tipografia Vaticana.

Aradi. Zsolt. 1958. *Pius XI, the Pope and the Man*. New York: Hanover House.

Aubert, Roger. 2000. "Le Cardinal Mercier aux conclaves de 1914 et de 1922". *Bulletin de la Classe des lettres et des sciences morales et politiques* 11: 165-236.

Baima Bollone, Pierluigi. 2007. *La psicologia di Mussolini*, Milan: Mondadori.

Baratter, Lorenzo. 2008. *Anna Maria Mussolini: L'Ultima figlia del Duce*. Milan: Mursia.

Baudrillart, Alfred. 1996. *Les carnets du cardinal Baudrillart (20 novembre 1935-11 avril 1939)*, yay. Paul Christophe, Paris: Éditions du Cerf.

—— . 2003. *Les carnets du cardinal Baudrillart (26 décembre 1928-12 février 1932)*. Yay. Paul Christophe. Paris: Éditions du Cerf.

Baxa, Paul. 2006. "A Pagan Landscape: Pope Pius XI, Fascism, and the Struggle over the Roman Cityscape". *Journal of the Canadian Historical Association* 17: 107-24.

Bedeschi, Lorenzo. 1973. *Don Minsoni il prete ucciso dai fascisti*. Milan: Bompiani.

Bendiscioli, Mario. 1982. "Paolo VI 'Giovanni Batista Montini)". *Dizionari storico del movimento cottolico in Italia* içinde, cilt 2, yay. Francesco Tranelli ve Giorgio Campanini, s. 448-53. Milan: Marietti.

Beyens, Eugène-Napoléon. 1934. *Quatre ans â Rome, 1921-1926: fin du pontificat de Benoit XV– Pie XI-les débuts du fascisme*. Paris: Plon.

Bifi, Monica. 1997. *Mons. Cesare Orsenigo nunzio apostolico in Germania (1930-1946)*. Milan: NED.

Binchy, David A. 1970. *Church and State in Fascist Italy*. London: Oxford University Press.

Biocca, Dario. 2012. "Casa Passarge: Gramsci a Roma (1924-6)". *Nuova storia contemporanea* 26 (1): 17-36.

Blet, Pierre. 1996. "Le Cardinal Pacelli, secrétaire d'état de Pie XI." *Achille Ratti pape Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École francaise de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde, yay. Philippe Levillain, s. 197-213. Rome: École française de Rome.

Bocchini Camaiani, Bruna. 1989. "Chiesa cottolica italiana e leggi razziali", *Qualestoria* 17: 1: 43-46.

Bocci, Maria. 2003. *Agostino Gemelli rettore e francescano: Chiesa, regime, democrazia.* Brescia: Morcelliana.

Bosworth, R. J. B. 2002. *Mussolini.* London: Arnold.

—— . 2011. *Whispering City: Modern Rome and its Histories.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Bottai, Gisuppe.1949. *Vent'anni e un giorno.* Milan: Garzanti.

—— . 2001. *Diario: 1935-1944.* Yay. Giordano Bruno Guerri. Milan: Biblioteca Universale Rizzoli.

Bouthillon, Fabrice. 1996. "D'une théologie à l'autre: Pie XI et le Christ-Roi". *Achille Ratti pape Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 293-303. Rome: École française de Rome.

Brendon, Piers. 2000. *The Dark Valley: A Panorama of the 1930s.* New York: Knopf.

Bressan, Edoardo. 1980. "Mito di uno stto cattolico e realtà del regime: Per una lettura *dell'Osservatore romano* alla vigilia della Conciliazione". *Nuova rivista storica* 64: 81-128.

Calimani, Riccardo. 2007. *Storia del pregiudizio contro gli ebrei.* Milan: Mondadori.

Canali, Mauro. 2004a. *La spie del regime.* Bologna: Il Mulino.

—— 2004b. *Il delitto Matteotti.* Bologna: Il Mulino.

Cannistraro, Philip V. ve Brian R. Sullivan. 1993. *Il Duce's Other Women.* New York: Morrow.

Canosa, Romano. 2009. *Pacelli: Guerra civile spagnola e nazismo.* Rome: Sapere 2000.

Caracciolo, Nicola. 1982. *Tutti gli nomini del Duce.* Milan: Mondadori.

Caretti, Paolo. 2010. "*Il corpus* delle raggi razziali". A *settant'anni dalle reggi razziali* içinde. Yay. Daniele Menozzi ve Andrea Mariuzzo, s. 117-157. Rome: Carocci.

Carnahan, Ann. 1949. *The Vatican: Behind the Scenes in the Holy City.* New York: Farrar, Straus.

Casella, Mario. 1996. "Pio XI e L'Azione Cattolica Italiana". *Achille Ratti pape Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome* içinde, Rome 15– 18 mars 1989. Yay. Philippe Levillain, s. 605-40. Rome: École française de Rome.

—— . 2000. "La crisi del 1938 fra stato e chiesa nella documentazione dell'archivio storico diplomatico del ministero degli affari esteri". *Rivista di strorico della chiesa in Italia* 54:1:91-186.

—— , 2005. *Stato et chiesa in Italia dalla conciliazione alla riconciliazione (1929-1931).* Galatina: Congedo Editore.

—— . 2009. *Gli ambasciatori d'Italia presso la Santa Sede dal 1929 al 1943.* Galatina: Congedo Editore.

Cassata, Francesco. 2008. "*La Difesa della razza*": *Politica, ideologia e immagine del razzismo fascista.* Turin: Einaudi.

Casula, Carlo F. 1988. *Domenico Tardini (1888-1961: L'azione della Santa Sede nella crisi fra le due guerre.* Rome: Edizioni Studium.

Caviglia, Enrico. 2009. *I dittatori, le guerre e il piccolo re: Diario 1925-1945.* Yay. Pier Paola Cervone. Milan: Mursia.

Ceci, Lucia. 2008. " 'Il Fascismo manda l'Italia in rovina': Le note inedite di Monsignor Domenico Tardini (23 settembre-13 dicembre 1935)". *Rivista storico italiana* 120:294-346.

—— . 2010. *Il papa non deve parlare: Chiesa, fascismo e guerra d'Etiopia.* Rome: Laterza.

—— . 2012. " 'The First Steps of "Paralel Diplomacy': The Vatican and the U.S. in the İtalo-Ethiopian War (1935-1936)". *Pius XI and America* içinde. Yay. David Kertzer, Charles Gallagher and Alberto Melloni, s. 87-106. Berlin: LIT Verlag.

Centerwall, Bror. 1926. "An Audience with the Pope", *Living Age* (May 22), s. 408-411.

Cerrutti, Elisabetta. 1953. *Ambassador's Wife.* New York: Macmillan.

Chadwick, Owen. 1986. *Britain and the Vatican During the Second World War.* Cambridge: Cambridge University Press.

Chaline, Nadine-Josette. 1996. "La spritualité de Pie XI.". *Achille Ratti pape Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 159-70. Rome: École française de Rome.

Charles-Roux, François. 1947. *Huit ans au Vatican, 1932-1940.* Paris: Flammarion.

Chenaux, Philippe. 2005. "Il cardinale Pacelli e la questino del nazismo dopo l'enciclica 'mit brennender Sorge' (1937)". *Annali del Istituto storico italo-germanico in Trento* 31: 261-77.

Chiron, Yves. 2006. *Pio XI: Il papa dei patti lateranensi e dell'oppozisione ai totatilatarismi.* Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline.

Ciano, Galeazzo. 1980. *Diario 1937-1943.* Yay. Renzo De Felice. Milan: Rizzoli.

—— . 2002. *Diary 1937-1943.* Çev. R. L. Miller ve U. Coletti-Perruca. Birlikte yay. S. G. Pugiese. New York: Enigma Boks.

Coco, Giovanni. 2009. "L'anno terribile del cardinale Pacelli", *Archivium historiae pontificiae* 47: 143-276.

Confalioneri, Carlo. 1957. *Pio XI visto da vicino*, 3. baskı Milan: Edizioni Paoline.

—— . 1969. "Pio XI intimo", *Pio XI nel trentesimo della morte (1939-1969): Raccolta di studi e di memorie* içinde. Yay. Carlo Colombo, Ernesto Basadonna, Antonio Rimoldi ve Virginio Rovera, s. 21-58. Milan: Opera diocesana per la preservazione e diffusione della fede.

—— . 1993. *Pio XI visto da vicino.* Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline.

Conti, Fulvio. 2005. "Adriano Lemmi", *Dizianario biografica degli Italiani*, 64: 345-348.

—— 2006. "Massoneria e sfera pubblica nell'Italia liberale, 1859-1914". *Storia d'Italia Annali 21, la Massoneria* içinde. Yay. Gian Mario Cazzanga, s. 579-610. Turin: Einaudi.

Conway, John S. 1968. *The Nazi Persecution of the Churches* 1933-1945. New York: Basic.

Coppa, Frank J. 1999. "Mussolini and the Concordat of 1929", *Controversial Concordats* içinde. Yay. Frank J. Copa, s. 81-119. Washington, D. C.: Catholic University Press .

—— . 2011. *The Policies and Politics of Pope Pius XII: Between Diplomacy and Morality.* New York: Peter Lang.

Cosmacini, Giorgio. 1985. *Gemelli: Il Macchiavelli di Dio.* Milan: Rizzoli.

D'Alessio, Giulia. 2012. "The United States and the Vatican (1936-1939". *Pius XI and America* içinde. Yay. David Kertzer, Charles Gallagher ve Alberto Melloni, s. 129-54. Berlin: LIT Verlag.

De Begnac, Yvon. 1990. *Taccuini Mussoliniani*. Yay. Francesco Perfetti, Önsözü yazan Renzo De Felice. Bologna: Mulino.

De Cesaris, Valerio. 2010. *Vaticano, razzismo e questione razz*iale. Milan: Guerini.

De Felice, Renzo. 1966. *Mussolini il fascista*. Turin: Einaudi.

—— 1968. *Mussolini il fascista: L'organizzazione dello stato fascista, 1925-1929*. Turin: Einaudi.

—— . 1974. *Mussolini il duce: Gli anni del consenso, 1929-1936*. Turin: Einaudi.

—— . 1981. *Mussolini il duce: lo stato totalitario, 1939-1940*, Turin: Einaudi.

—— . 2010. *Mussolini il fascista: L'organizzazione dello stato fascista, 1935-1929*. 2. baskı. Turin: Einaud.

De Gasperi, Maria Romana. 2004. *De Gasperi: Ritratto di uno statista*. Milan: Mondadori.

De Grazia, Victoria. 1992. *How Fascism Ruled Women*. Berkeley: University of California Press.

De Rosa, Gabriele. 1958. *Storia del Partito Popolare*. Bari: Laterza.

—— . 1959. "Una letteria inedita di Cardinale Gasparri sul Partito Popolare", *Analisi e prospettive* 1: 568-73.

De Rosa, Giuseppe. 1999. *La Civiltà Cattolica: 150 anni al servizio della Chiesa, 1850-1999*. Rome: La Civiltà Cattolica.

De Rossi dell'Arno, Giulio. 1954. *Pio XI e Mussolini*. Rome: Corso.

De Vecchi, Cesare M. 1983. *Il Quadrimviro scomodo: Il vero Mussolini nelle memorie del più monarchico dei fascisti*. Yay. L. Romersa. Milan: Murrsia.

—— .1998. *Tra papa, duce e re: Il conflitto frea Chiesa cattolica e Stato fascista nel diario 1930-1931 del primo ambasciatore del Regno d'Italia presso la Santa Sede*. Rome: Jouvence.

Deakin, F.V. 2000. *The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*. London: Phoenix Press.

Deffayet, Laurence. 2010. "Pie XI et la condemnation des Amis d'İsrael (1928)". *Pie XI et la France* içinde. Yay. Jacques Prévotat. La guerra d'Etiopia. Milan: Longanesi.

Diggins, John. P. 1972. *Mussolini and Fascism: The View from America*. Princeton: Princeton University Press.

Duce, Alessandro. 2006. *La Santa Sede e la questione ebraica (1933-1945)*. Rome: Edizioni Studium.

Durand, Jean-Dominique. 2010. "Lo stile di governo di Pio XI", *La sollecitidune ecclesiale di Pio XI* içinde. Yay. Cosimo Semararo, s. 44-60. Vatican City: Libreria Editrice Vaticano.

Ebner, Michael R. 2011. *Ordinary Violence in Mussolini's Italy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eisner, Peter. 2013. *The Pope's Last Crusade*. New York: Morrow.

Fabre, Giorgio. 2005. *Mussolini razzista: Dal socialismo al fascismo: La formazione di un anti-semita*. Milan: Garzanti.

—— . 2012. "Un 'accordo felicemente conchiuso'" *Quaderni di storia* 78: 83-154.

Falasca-Zamponi, Simonette. 1997. *Fascist Spectacle*. Berkeley: University of California Press.

Falconi, Carlo. 1967. *I papi del XX secolo.* Milan: Feltrinelli.

Fattorini, Emma. 2007. *Pio XI, Hitler e Mussolini, la solutidine di un papa.* Turin: Einaudi.

—— . 2011. *Hitler, Mussolini and the Vatican: Pope Pius XI and the Speech that was Never Made.* Çev. Carl Ipsen. Cambridge, UK: Polity Pres.

—— . 2012. "The Repudiations of Totalitarianisms by the Late Pius XI". *Pius XI and the Americans* içinde. Yay. David Kertzer, Cherles Gallagher and Alberto Melloni, s. 379-96. Berlin: LIT Verlag.

Federico, Giovanni. 2003. "Sanzioni" *Dizionario del fascismo* içinde. Yay. Victoria de Grazia ve Sergio Luzzatto, s. 2: 590-92. Turin: Einaudi.

Ferrari, Ada. 1982. "Ildefenso Schuster". *Dizionario storico del movimento cattolico in Italia* içinde. Yay. Francesco Traniello ve Giorgio Campanini, s. 2: 586-91. Milan: Marietti.

Ferrari, Francesco L. 1957. *L'Azione Cattolica et il "regime".* Florence: Parenti.

Festorazzi, Roberto. 2004. *Farinacci, l'antiduce.* Rome: Il Minotauro.

—— . 2010. *Margherita Sarfatti.* Costabissara: Colla

—— . 2012. *Clara Petacci.* Bologna: Minerva.

Fiorentino, Carlo M. 1999. *All'ombra di Pietro: La Chiesa cattolica e lo spionaggio fascista in Vaticano, 1929-1839.* Florence: Le Lettere.

Fogarty, Gerald P. 1996. "Pius XI and the episcopate in the United States" *Achille Ratti pape Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 Mars 1089* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 549-64. Rome: École française de Rome.

—— . 2012. "The case of Charles Coughlin: The view from Rome" *Pius XI and America* içinde. Yay. David Kertzer, Charles Gallagher ve Alberto Melloni, s. 107-28. Berlin: LIT Verlag.

Fonzi, Fausto. 1979. "Il colloquio tra Pio XI e Jacini il 25 marzo 1929" *Chiesa e società dal IV secolo ai nostri giorni: Studi storici in onore del P Ilarino da Milano* içinde, s. 2: 651-79. Rome: Herder.

Fornari, Harry. 1971. *Mussolini's Gadfly: Roberto Farinacci.* Nashville, Tenn.: Vanderbilt University Pres.

Fanzinelli, Mimmo. 1995. *Stelette, croce e fascio littorio: L'Assistenza religiosa a militari, balilla e comicie nere (1919-1939).* Milan: F. Angeli.

—— . 1998. *Il clero del duce/ il duce del clero: Il consenso ecclesiastico nelle lettere a Mussolini (1922-1945).* Ragusa: La Fiacciola.

—— . 2000. *I tentacoli dell'Ovra.* Turin: Bollati Boringhieri.

—— . 2008. "Il clero italiano e la "grande mobilitazione". *L'impero fascista: Italia e Etiopia (1935-1941)* içinde. Yay. Ricardo Bottoni, s. 251-66. Bologna: Il Mulino.

Franzinelli, Mimmo vea Emanuele Marino. 2003. *Il duce proibito: Le fotografie di Mussolini che gli italiani nonhanno mai visto.* Milan: Mondadori.

Galeiotti, Carlo. 2000. *Mussolini ha sempre ragione: I decaloghi del fascismo.* Milan: Garzanti.

Gallagher, Charles R. 2008. *Vatican Secret Diplomacy: Joseph P. Hurley and Pope Pius XII.* New Haven, Conn.: Yale University Press.

Gallina, Giuseppe. 1979. "Il vescovo di Cremona Giovanni Cazzani e il suo attegiamento di fronte al fascismo durante il pontificato di Pio XI". *Chiesa, Azione Cattolica e Fascismo nell'Italia settentrionale durante il pontificato di Pio XI (1922-1939).* Yay. Paolo Pecorari, s. 505-25. Milan: Vita e Pensiero.

Gannon, Robert I. 1962. *The Cardinal Spellman Story*, Garden City, N.Y.: Doubleday.
Garzonio, Marco. 1996. *Schuster*. Casale Monferrato: Piemme.
Gentile, Emilio. 1993. *Il Culto del Littorio*. Rome: Laterza.
—— 1995. *La via italiana al totalitarismo: Il partito e lo stato nel regime fascista*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.
—— . 2002. *Fascismo. Storia e interpretazione*. Rome: Laterza.
—— 2010. *Contro Cesare: Cristianesimo e totalitariansmo nell'epoca dei fascismi*. Milan: Feltrinelli.
Gibelli, Antonio. 2003. "Opera nazionale ballila". *Dizionario del fascismo* içinde, cilt 2. Yay. Victoria de Grazia ve Sergio Luzzatto, s. 67-71. Turin: Einaudi.
Gilbert, Martin. 1985. *The Holocaust: A History of the Jews of Europe During the Second World War*. New York: Henry Holt.
Gillette, Aaron. 2001. "The Origins of the 'Manifesto of Racial Scientists'". *Journal of Modern Italian Studies* 6: 305-23.
—— . 2002a. *Racial Theories in Fascist Italy*. London: Routledge.
—— . 2002b. "Guido Landra and the Office of Racial Studies in Fascist Italy". *Holocaust and Genocide Studies* 16: 357-75.
Godman, Peter. 2004. *Hitler and the Vatican*. New York: Free Pres
Goetz, Helmut. 2000. (Almanca orijinali 1993). *Il giuramento rifiutato: I docenti universitaie il regime fascista*. Çev. Loredana Melissari. Milan: La Nuova Italia.
Grandi, Dino. 1985. *Il mio paese: Ricordi autobiogragici*. Yay. Renzo De Felice, Bologna: Il Mulino.
Guasco, Alberto. 2010. "Un temrine e le sue declinazioni: Chiesa cattolica e totalitarismi tra bibliografia e ricerca". *Pius XI: Keywords* içinde. Yay. Alberto Guasco ve Raffaella Perin, s. 91-106. Berlin: LIT Verlag.
—— . 2013. "Tra segreteria di stato e regime fascista: Mons. Francesca Borgongini Duca e la nunzuetura in Italia". *Le gouvernemen pontifical sous Pie XI: Pratiques romaines et gestion de l'universel* içinde. Yay. Laura Pettinaroli. (Basıma hazırlanıyor.)
Hachey, Theodore. 1972. *Anglo-Vatican Relations, 1914-1939: Confidential Annual Reports of the British Ministers to the Holy See*. Boston: Harward University Pres.
Herf, Jeffrey. 2006. *The Jewish Enemy: Nazi Propaganda During World War II and the Holocaust*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
Hermet, Guy. 1996. "Pie XI, la Republique espagnole et la guerre d'Espagne", *Achille Ratti Pape Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philppe Levillain, s. 499-527. Rome: École française de Rome.
Hibbert, Christopher. 2008. Mussolini: *The Rise and the Fall of Il Duce*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
Hilaire, Yves-Marie. 1996. "Le Saint-Siège et la France, 1923-1939: Charles-Roux, un ambassadeur de la politique étrangère", *Achille Ratti pape Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 275-73. Rome. École française de Rome.
Ignesti, Giuseppe. 2004. "Jacini, Stefano". *Dizionario biografica degli italiani* 61: 767-79.
Innocenti, Marco.1992. *I gerarchi del fascismo: Storia del ventennio attraverso gli nomini del Duce*. Milan: Mursia.
Insolero, Italo. 1976. *Roma moderna*. Turin: Einaudi.

Israel, Giorgio. 2010. *Il fascismo e la razza: la·scienza italiana e la politiche razziali del regime*. Bologna: Il Mulino.

Johnson, Eric A. 1999. *Nazi Terror: The Gestapo, Jews and Ordinary Germans*. New York: Basic Boks.

Kantowitz, Edward R. 1983. *Corporation Sole: Cardinal Mundelein and Chicago Catholicism*. Notre Dame: University of Notre Dame Pres.

Kent, Peter C. 1981. *The Pope and the Duce: The International Impact of the Lateran Agreements*. London: Macmillan.

—— 1986. "The Vatican and the Spanish Civil War". *European History Quarterly* 16: 441-64.

Kershaw, Ian. 1999. *Hitler 1889-1836 Hubris*. New York: Norton.

—— . 2000. *Hitler: 1936-1945 Nemesis*. New York: Norton.

Kertzer, David I. 1988. *Ritual, Politics and Power*. New Haven, Conn.: Yale University Press.

—— . 2001. *The Popes Against the Jews: Tha Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-semitism*. New York: Alfred A. Knopf.

—— . 2004. *Prisoner of the Vatican: The Popes Secret Plot to capture Rome from the New Italian State*. Boston: Houghton Mifflin.

Kertzer, David I ve Alessandro Visani. 2012. "The United States, the Holy See and Italy's Racial Laws" *Pius XI and America* içinde. Yay. David Kertzer, Charles Gallagher ve Alberto Melloni, s. 327-41. Berlin: LIT Verlag.

Lacroix-Riz, Annie. 1994. "Le rôle du Vatican dans la colonisation de l'Afrique (1920-1938): De la romanisation des mission à la conquête de l'Ethiopie". *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 41: 29-81.

Lamb, Richrd. 1997. *Mussolini and the British*. London: John Murray.

Lazzarini, Luigi. 1937. *Pio XI*. Sesto San Giovanni: Editioni Barion.

Ledochowski, Wlodzimierz. 1945. *Selected Writings of Father Ledochowski*. Chicago: American Assistancy of the Society of Jesus.

Levillain, Philippe. 1996. "Achille Ratti Pape Pie XI (1857-1939)". *Achille Ratti Pape Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15//18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 5-13. Rome: École française de Rome.

Loiseau, Charles. 1960. "Ma mission auprès du Vatican (1914-1918)". *Revue d'histoire diplomatique* 74: 2: 100-15.

Luconi, Stefani. 2000. La "diplomazsia parallela": *Il regime fascista e la mobilitazione politica degli italo-americani*. Milan: Angeli.

—— . 2004. "Fascist Antisemitism and Jewish-Italian Relations in the United States", *American Jewish Archives Journal* 56: 151-77.

Ludwig, Emil. 1933. *Talks with Mussolini*. Boston. Little Brown.

Luzzatto, Sergio. 1998. *Il corpo del Duce*. Turin: Einaudi

—— . 2010. *Padre Pio: Miracles and Politics in a Secular Age*. Çev. Frederika Randall. New York: Henry Holt.

Lyttleton, Adrian. 1987. *The Seizure of Power: Fascism in Italy 1919-1929*. 2. baskı, Princeton: Princeton University Press.

Mack Smith, Denis. 1982. *Mussolini*. New York: Vintage.

—— . 1985. "Mussolini cent'anni dopo quale eredita?" *Mussolini, il Duce: Quattrocento immagini della vita di un uomo e di vent'anni di storia italianna* içinde. Yay. Denis Mack Smith, s. 5-10. Milan: Gruppo Editoriale Fabbri.

MacKinnon, Albert G. 1927. *Things Seen in Rome.* London: Seeley Service & Co.
Maiocchi, Roberto. 2003. "Manifesto degli Scienziati razzisti". *Dizionario del fascismo*, cilt 2'de. Yay. Victoria de Grazia ve Sergio Luzzatto, s. 87-88. Turin: Einaudi.
Malgeri, F. 1994. "Chiesa cattolica e regime fascista". *Italia contemporanea* 194: 53-63.
Margiotta. Broglio, F. 1966. *Italia e Santa Sede dalla grande guerra alla Conciliazione: Aspetti politici e giuridici.* Bari: Laterza.
Martin, Jacques. 1996. "Témoignage sur le pontificat de Pie XI". *Achille Ratti papa Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, Rome: École française de Rome.
Martina, Giacomo. 1978. *La Chiesa nell'età dell'assolutismo, del libaralismo, del totalitarismo, cilt 4, La chiesa nell'età del totalitarismo.* Brescia: Morcelliana.
—— 1996. "La mancata nomina cardinalizia del P. Tacchi Venturi. Relatione dell'interessato". *Archivium historicum Societatis Iesu* 129: 101-9.
——. 2003. *Storia della Compagnia di Gesù in Italia (1814-1983.* Brescia: Morcelliana.
Martini, Angelo. 1960a. "Gli accordi per l'Azione Cattolica del 2 settembre 1931" *Civilta cattolica I,* s. 574-91.
—— 1960b. "Pietro Gasparri Cardinale della Conciliazione". *Civilta cattolica I*, s. 113-31.
——. 1963. "Ultima battaglia di Pio XI". *Studi sulla questione romana e la conciliazione* içinde. Yay. Angelo Martini, Rome: Cinque Lune.
Maryks, Robert A. 2011. *Pouring Jewish Water into Fascist Wine.* Leiden: Brill.
——. 2012. "The Jesuit Pietro Tacchi Venturi and Mussolini's Racial Laws". *Pius XI and America* içinde. Yay. David Kertzer, Charles Gallagher ve Alberto Melloni. Berlin: LIT Verlag.
Matard-Bonucci, Marie-Anne. 2008. (Franszca orijinali 2007) *L'Italia fascista e la persecuzione degli ebrei.* Çev. Andrea De Ritis. Bologna: Il Mulino.
McCormick, Anne. 1957. *Vatican Journal 1921-1954.* New York: Farrar, Straus ve Cudahy.
Miccoli, Giovanni. 1973. "La Chiesa e il fascismo". *Fascismo e società italiana* içinde. Yay. Guido Quazza, s. 185-208. Turin: Einaudi.
—— 1988. "Santa sede e chiesa italiana di fronte alla leggi antiebraiche del 1938". *Studi Storici* 29: 821-902.
—— 2004. "Chiesa cattolica e totalitarismi". *La Chiesa cattolica e il totalitarismo* içinde. Yay. Vincenzo Ferrone, s. 1-26. Florenca: Olschki.
Micheler, Stefan. 2005. "Homophobic Propaganda and the Denunciation of Same-Sex–Desiring Men Under National Socialism" *Sexuality and German Fascism* içinde. Yay. Dagmar Herzog s. 95-130. New York ve Oxford: Berghahn.
Milza, Pierre. 2000. (Fransızca orijinali 1999) *Mussolini.* Çev. Gian Carlo Brioschi ve Filipo Scarpelli. Rome: Carocci.
Mockler, Anthony. 2003 [1984]. *Haile Selassie's War.* New York: Olive Branch Press.
Molony, John N. 1977. *The Emergence of Political Catholicism in Italy: Partito Popolare 1919-1926.* London: Croom Helm.
Monelli, Paolo. 1953. *Mussolini: An Intimate Life.* London: Thames and Hudson.
Morgan, Thomas B. 1939. *A Reporter et the Papal Court: A Narrative of the Reign of Pope Pius XI.* New York: Longmans, Green.
——. 1941. *Spurs on the Boot: Italy under her Masters.* New York: Longmans, Green.

—— . 1944. *The Listening Post: Eighteen Years on Vatican Hill.* New York: Putnam.
Moro, Renato. 1981. "Azione Cattolica, clero e laicato di fronte al fascismo". *Storia del Movimento Cattolico in Italia*, cilt 4 içinde. Yay. Francesco Malgeri, s. 87-378. Rome: Poligono.
—— . 2003. "Cattolicesimo e italianità. Antiprotestantismo e antisemitismo nell'Italia cattolica" *La Chiesa e l'Italia* içinde. Yay. A. Acerbi, s. 303-39. Milan: Vita e Pensiero.
—— . 2005. "Religione del transcendente e religioni politiche: Il cattolicesimo italiano di fronte alla sacralizzazione fascista della politica", *Monde contemporenaeo* 1: 9-67.
—— . 2008. "La chiese e la modernità totalitaria", *Le religioni e il mondo moderno, cilt 1, Cristianesimo* içinde. Yay. Giovanni Filoramo ve Daniele Menzzi, s. 418-51. Turin: Einadu.
Morozzo della Rocca, Roberto. 1996. "Achille Ratti e la Polonia", *Achille Ratti papa Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 95-122. Rome.: Ecole française de Rome.
Moseley, Ray. 1999. *Mussolini's Shadow: The Double Life of Count Galeazzo Ciano.* New Haven, Conn.: Yale University Press.
Motti, Lucia. 2003. "Mussolini, Rachele", *Dizionario del fascismo* cilt 2'de. Yay. Victoria de Grazia ve Sergio Luzzatto, s. 197-200. Turin: Einadu.
Muggeridge, Malcolm. 1948. *Ciano's Diplomatic Papers.* London: Odhams Pres
Mughini, Giampiero. 1991. *A Via della Mercede c'era un razzista: pittori e srittori in camicia nera... le strano "caso" di Telelsio Interlandi.* Milan: Rizzoli.
Munoz, Antonio. 1942. "Ricordo del padre Ledochowski". *L'Urbe 7* (11-12): 2-7.
Mussolini, Benito. 1929. *Gli Accordi del Laterano.* Rome: Libreria del Littorio.
Mussolini, Edvige. 1957. *Mio fratello Benito.* Firenze.: La Fenice.
Mussolini, Rachele. 1974. *Mussolini: An Intimate Biography by his Widow*, as told to Albert Zarca. New York: Morrow.
Mussolini, Romano. 2006 [2004]. *My Father, il Duce.* San Diego: Kales Press.
Nardelli, Fabio. 1996. *I periodici cattolici bolognesi e gli ebrei durante il periodo fascista.* Tesi, Università di Bologna, Facoltà di Scienze politiche (relatore: Mauro Pesce).
Navarra, Quinto. 2004 [1946]. *Memorie del cameriere di Mussolini.* Naples: L'ancora del mediterraneo.
Nenovsky, Nikolay, Giovanni Pavanelli ve Kalina Dimitrova. 2007. "Exchange Rate Control in Italy and Bulgaria in the Interwar Period: History and Perspectives". Paper no. 13, Second Conference of the South-Eastern European Monetary History Network.
Nidam-Orvieto Iael 2005. "The Impact of Anti-Jewish Legislation on Everyday Life and the Response of Italian Jews, 1938-1943". *Jews in Italy under Fascist and Nazi Rule 1922-1945* içinde. Yay. Joshua D. Zimmermann, s. 158-81. Cambridge, Cambridge University Press.
Nobili, Elena. 2008. "Vescovi lombardi e consenso alla guerra: il cardinale Schuster" *L'Impero fascista: Italia e Etiopia (1935-1941).* Yay. Riccardo Bottoni, s. 267-85. Bologna: Il Mulino.
Noel, Gerald. 2008. *Pius XII: The Hound of Hitler.* London: Continuum.
Onofri, Nazario Sauro. 1989. *Ebrei e fascismo a Bologna.* Crespellano BO): Grafica Lavino.
O'Shea, Paul. 2011. *A Cross Too Heavy: Pope Pius XII and the Jews of Europe.* New York: Palgrave Macmillan.

Ojetti, Ugo. 1939. *Cose viste 1934-1938*. cilt 7 Milan: Mondadori.

Orlando, Vittorio Emanuele. 1937. *Rome v/s Rome: "A Chapter of my War Memoirs"* Çev. Clarence Beardslee. New York: Vanni.

Ottaviani, Alfredo, 1969. "Pio XI e i suoi Segretari di Stato". *Pio XI nel trentesimo della morte (1939-1969): Raccolta di studi e di memorie* içinde. Yay. Carlo Colombo, Ernesto Basadonna, Antonia Rimoldi ve Virginio Rovera, s. 491-508. Milan: Opera diocesena per la preservazione e diffusione della fede.

Pacelli, Francesco. 1959. *Diario della Conciliazione: Con verbali ed appendice di documenti*. Michel Maccarrone. Vatican City; Libreria Editrice Vaticano.

Pagano, Sergio. 2009. "Dalla porpora al chiostro. L'inflessibilità di Pio XI verso il cardinale Louis Billot". *La Papauté contemporaine, XIXe-XXe siècles– Il Papato contemporanzo, secoli XIX-X* içinde: Hommage au chanoine Roger Aubert. Yay. Roger Aubert, Jean-Pierre Delville, Makro Jačov, Luc Courtois, Françoise Rosart ve Guy Zelis, s. 395-410. Louvain-la-Neuve-Leuven: Collège Érasme.

—— . 2010. "Presentazione", I *"Fogli di udienza" del Cardinale Eugenio Pacelli Segretario di Stato*. Yay. Marcel Chappin, Giovanni Coco ve Sergio Pagano, s. XI-XXV. Vatican City: Archivio Segreto Vaticano.

Painter, Borden. 2005. *Mussolini's Rome: Rebuilding the Eternal City*. New York: Palgrave Macmillan.

Papin, Chanoine. 1977. *Le dernier étage de Vatican: Témoignage de Pie XI à Paul VI*. Paris: Albaros.

Pardini, Giuseppe. 2007. *Roberto Farinacci ovvero della rivoluzione fascista*. Florence: Le Lettere.

Parola, Alessandro. 2003. "Epurare l'Università Cattolica? Il processo per filofacsismo a carico di Agostino Gemelli". *Passato e presente* 21/60: 81-91.

Parsons, Gerald. 2008. "A National Saint in a Fascist State: Catherine of Siena ca. 1922-1943". *Journal of Religious History* 32: 76-95.

Passelecq, Georges ve Bernard Suchecky. 1997. *The Hidden Encyclical of Pius XI*. Çev. Seteven Rendall. NewYork: Harcourt Brace.

Pavan, Ilaria. 2010. "Fascismo, antisemitismo, razzismo. Un dibattio aperto" *A settant'ani dalle leggi razziali*' nin içinde. Yay. Daniele Menozzi ve Andrea Mariuzzo, s. 31-52. Rome: Carocci.

Pease Neal. 2009. *Rome's Most Faithful Daughter: The Catholic Church and Independent Poland*, 1924-1939. Athens: Ohio University Press.

Perin, Rafaella. 2010. "Pre giudizio anteebraico e antiprotestante: Alcuni riflessi sull'atteggiamento della chiesa versoıl fascismo". *Pius XI: Keywords* içinde. Yay. Alberto Guasco ve Rafaella Perin, s. 147-62. Berlin: LIT Verlag.

—— . 2011. "La Chiesa veneta e minoranze religiose (1918-1939)". *Chiesa cattolica e minoranze in Italia nella prima meta del Novacente* içinde. Yay. Rafaella Perin, s. 133-223. Rome: Viella.

Petacci, Clara. 2010. *Mussolini segreto: Diari 1932-1938*. Yay. Mauro Suttora. Milan: Bislioteca Universale Rizzoli.

—— 2011. *Verso il disastro: Mussolini in guerra: Diari 1939-1940*. Milan: Rizzoli.

Philipps, William. 1952. *Ventures in Diplomacy*. Boston: Beacon.

Picardi, Luigi. 1995. *Cattolici e fascismo nel Molise (1922-1943)*. Rome: Edizioni Studium.

Pincus. Benjamin. 1988. *The Jews of the Soviet Union.* NewYork: Cambridge University Press.

Piri, Pietro. 1960. "Per una storia del Card. Pietro Gasparri". *Il cardinale Pietro Gasparri* içinde. Yay. L. Florelli, s. 31-61. Rome: Pontificia Università Lateranense.

Pizzuti, G. M. 1992. "Da Benedetto 15 a Pio XI. Il Conclave del febbraio 1922 nel suo signigicato politico-religioso e nei suoi riflessi sula storia d'Europa del ventesimo secolo". *Humanitas* 47: 99-115.

Poggi, Gianfranco. 1967. *Catholic Action in Italy: The Sociology of a Sponsored Organization.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Pollard, John F. 1985. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932.* Cambridge: Cambridge University Press.

—— .1999. *The Unknown Pope: Benedictus XV and the Pursuit of Peace.* London: Wellington House.

—— . 2012. "American Catholics and the Financing of the Vatican in the Great Depression: Peter's Pence Payments (1935-1938). *Pius XI and America* içinde. Yay. David Kertzer, Charles Gallagherve Alberto Melloni, s. 195-208. Berlin: LIT Verlag.

Potter, Olave. 1925. *The Colour of Rome.* Yoshio Markino'nun çizimleriyle. London: Chatto ve Windus.

Presenti, Antonio. 1979. "I contrasti tra il fascismo e la Chiesa nella diocesi di Bergamo negli anni 1937-1938". *Chiesa. Azione Cattolica e Fascismo nell'Italia settentrionale durante il pontificota di Pio XI (1922-1939): Atti del quinto convegno di storia della chiesa, Terraglia 25-27 marzo 1977* içinde. Yay. Paolo Pecorari, s. 535-63. Milan: Vita e Pensiero.

Prévotat, Jacques. 2001. *Les catholiques et l'Action Française: Histoire d'une condamnation 1899-1939.* Paris: Fayard.

Puricelli, Carlo. 1996. "Le radici brianzolle di Pio XI" *Achille Ratti papa Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 25-52. Rome: École française de Rome.

Rafanelli, Leda. 1975. *Una donna e Mussolini.* Milan: Rizzoli.

Ranfagni, Paolo. 1975. *I clerico-fascisti: Le riviste dell'Università cattolica negli anni del regime.* Florence: Corporativa editrice universitaria.

Ratti, Achille. 1923. *Climbs on Alpine Peaks.* Çev. J. Eaton. Boston: Houghton Mifflin.

Rauscher, Walter. 2004. (Almanca orijinali 2001). *Hitler e Mussolini.* Çev. Loredana Battaglia ve Maria Elena Benemarito. Rome: Newton and Compton.

Reese, Thomas J. 1996. *Inside the Vatican: The Politics and Organization of the Catholic Church.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Reineri, Mariangiola. 1978. *Cattolici e fascismo a Torino 1925-1943.* Milan: Febrinelli.

Rhodes, Anthony. 1974. *The Vatican in the Age of the Dictators, 1922-1945.* New York: Holt: Rinehart and Winston.

Riccardi, Andrea. 1982. "Tardini, Domenico". *Dizionario storico del movimento cattolico in Italia, 1860-1980.* Yay. Francesco Traniello ve Georges Campani, cilt 3. Casale Monferreto: Marieti.

—— . 1996. "Pio XI e l'episcopato italiano" *Achille Ratti papa Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. yay. Philippe Levillain, s. 529-48 içinde. Rome: École française de Rome.

Rigano, Gabriele. 2008. "Note sull'antisemitismo in Italia prima del 1938". *Storiografia* 12: 215-67.

Roberti, Francesca. 1960. "Il Cardinal Pietro Gasparri– L'uomo-Il sacerdote– Il diplomaico-Il giurista", *Miscallanea in memoriam Petri Card. Gasparri* içinde. s. 5-43. Rome: Pontificia Universitas Lateranensis.

Rochat, Giorgio. 1990. *Regime fascista e chiese evangelische: Direttive e articolozioni.* Turin: Claudiana.

Rogari, Sandro. 1977. *La Santa Sede e fascismo dall'Aventino ai Patti Lateranensi.* Bologna: Forni.

Romarsa, Luigi, 1983. "Promessa" and "Concluzione" Cesare De Vecchi, *Il Quadrimviro scomodo* içinde. Yay. Luigi Romarsa, s. 5-13, 265-72. Milan: Mursia.

Rumi, Giorgio ve Angelo Majo. 1996. *Il Cardinal Schuster e il suo tempo.* 2. baskı, Milan: Massimo-NED.

Ruysschaert, José. 1996. "Pie XI, un bibliothécaire devenu pape et resté bibliothécaire". *Achille Ratti papa Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 245-53. Rome: École française de Rome.

Sale, Giovanni. 2007. *Fascismo e Vaticano prima della Conciliazione.* Milan: Jaca Books.

—— . 2009. *La leggi razziali in Italia e il Vaticano.* Milan: Jaca Books

Salvatorelli, Luigi, 1939. *Pio XI e ma sua eredità pontificale.* Turin: Einaudi.

Santarelli, Enzo. 1991. "De Vecchi, Cesare Maria" *Dizionario biografico degli italiani* 39: 522-31.

Saresalla, Daniela. 1990. "Le riviste cattoliche italiana d i fronte alla guerra d'Etiopia". *Rivista di storia contemporanea* 19: 447-464.

Sarfatti, Michele. 2005. *La Shoah in Italia: La perzecuzione degli ebrei sotto il fascismo.* Turin: Einaudi.

—— . 2006. *Gli ebrei nell'Italia fascista.* Turin: Einaudi.

Scaduto, Mario. 1956. "Il P. Pietro Tacchi Venturi, 1861-1956". *Civilta cattolica* II, s. 47-57.

Schad, Martha. 2008. *La signora del Sacro Palazzo: Suor Pascalina e Pio XII.* Cinisello Balysamo: San Paolo.

Scoppola, Pietro. 1976. *La Chiesa e il fascismo: Documenti e interpretazioni.* Bari: Editori Laterza

—— 1966. "La Chiesa e il fascismo duranta il pontificato di Pio XI". *Coscienza religiosa e demokrazia nell'Italia contemporanea* içinde. Yay. Pietro Scoppola s. 312-418. Bologna: Il Mulino.

Seldes, George. 1935. *Sawdust Caesar: The Untold Story of Mussolini and Fascism.* New York: Harper.

Spadolini, Giovanni. 1972 baskısı. *Il Cardinale. Gasparri e la questione romana, con brani dele memorie inedite.* Florence: Le Mounier.

Spini, Giorgio, 2007. *Italia di Mussolini e protestanti.* Önsöz'ü yazan Carlo Azeglio Ciampi. Yay. Stefano Gagliano. Turin: Claudiana.

Star, Joshua. 1939. "Italy's Antisemites". *Jewish Social Studies* 1: 105-24.

Steigmann-Gall, Richard. 2003. *The Holy Reich: Nazi Conceptions of Christianity, 1919-1945.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sturzo, Luigi. 1926. *Italy and Fascism.* Çev. Barbara Carter. New York: Harcourt.

Talbot, George. 2007. Censorship in Fascist Italy, 1922-1943. New York: Palgrave Macmillan.

Tardini, Domenco. 1988. "Diario Inedito (1933-1036)". *Domenico Tardini 1888-1961: L'Azione della Santa Sede nella crisi fra le due guerre* içinde. Yay. Carlo Felice Casula s. 291-390. Rome: Studium.

Terhoeven, Petra. 2006. *Oro alla patria: Donne guerra e propaganda nella giornata della fede fascista.* Bologna: Il Mulino.

Tisserant, Eugène. 1939. "Pius XI as librarian". *Library Quarterly* 9: 389-403.

Tornielli, Andrea. 2007. *Pio XII.: Eugenio Pacelli, un uomo sul truno di Pietro.* Milan: Mondadori.

Toschi, Umberto. 1931. "The Vatican City State from the Standpoint of political Geography". *Geographical Revuew* 21: 529-38.

Tramontin, Silvio. 1982. "Pietro Tacchi-Venturi", *Dizionario storico del movimento cattolico in Italia* içinde, cilt 2. Yay. Francesco Tranello ve Giorgio Campanini, s. 1631-33. Milan: Marietti.

Tranfaglia, Nicola. 2005. *La stampa del regime 1932-1943: le veline del Minculpop per orientare l'informazione.* Milan: Bompiani.

Trisco, Robert. 2012. "The Holy See and Cardinal Mundelein's Insult of Hitler (1937)" *Pius XI and America* içinde. Yay. David Kertzer, Charles Gallagher and Alberto Lelloni, s. 155-94. Berlin LIT Verlag.

Tronel, Jacky. 2007. "Magda Fontages, maitresse du duce, écrouée à Mauzac (Dordogne)", *Arkheia, Revue d'histoire*, s. 17-18.

Turi, Gabriele. 2002. *Il mecenate, il filosofo e il gesuita.* Bologna: Il Mulino.

Urso, Simona. 2003. *Margherita Sarfatti: Da mito del dux al mito americano.* Venice: Marsilio.

Vavasseur-Desperriers, Jean. 1996. "La presse française a l'avant-veille du Conclave (24-28 janvier 1922)". *Achille Ratti papa Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 125-45. Rome: École française de Rome.

Vecchio, Giorgio. 1996. "Achille Ratti, il movimento cattolico, lo stato liberale". *Achille Ratti papa Pie XI: Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, Rome 15-18 mars 1989* içinde. Yay. Philippe Levillain, s. 69-88. Rome: École française de Rome.

Venini, Diego. 2004. *Venini. Collaboratore di Pio il Grande: Diari 1923-1939.* Yay. Franco Cajani. Milan: GR Edizioni.

Ventresca, Robert A. 2012. "Irreconciliable Differences? Pius XI, Eugenio Pacelli and Italian Fascism from the Ethiopian Crisis to the Racial Laws". *Pius XI and America* içinde. Yay. David Kertzer, Charles Gallagher ve Alberto Melloni, s. 285-302. Berlin LIT Verlag.

—— . 2013. *Soldier of Christ: The Life of Pope Pius XII.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Verucci, Guido. 1988. La Chiesa nella società contemporanea. Bari: Laterza.

Vian, Giovanni. 2011. "La Santa Sede e la massoneria durante il pontificato di Pio XI". *Chiesa cattolica e minoranza in Italia nella prima metà del Novecento* içinde. Yay. Rafaella Perin, s. 105-32. Rome: Viella.

Vivarelli, Roberto. 2009. "Le leggi razziali nella storia del fascismo italiano". *Rivista storica italiana* 121: 738-72.

Von Bülow, Bernhard, 2007. *Memoirs of Prince Von Bulow.* Yay. Geoffrey Dunlop. Wilmington, Ohio: Frazer Press.

Wilk, Stanislaus. 1995-2000. *Achille Ratti (1918-1921). Acta Nuntiaturae Polonae.* Tomus 57, cilt 1-6. Rome: Institutum Historicum Polonicum.

Wolf, Hubert. 2010. *The Pope and the Devil.* Çev. Kenneth Kronenberg. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Wolf, Richard J. 1985. "Giovanni Batista Montini and Italian Politics, 1897-1933: The Early Life of Pope Paul VI". *Catholic Historical Review* 71: 228-47.

Zambarbieri, Annibale. 1982a. "Buonaiuti, Ernesto" *Dizionaro storico del movimento cattolico in Italia 1860-1980, cilt 2* içinde. Yay. Francesco Traniello ve Giorgio Campanini, s. 58-66. Milan: Marietti.

—— . 1982b. "Colombo, Luigi". Dizionario *storico del movimento cattolico in Italia 1860-1980, cilt 2* içinde. Yay. Francesco Traniello ve Giorgio Campanini, s. 112-17. Milan: Marietti.

Dizin

I. Umberto (İtalya kralı) 79
II. Paul (papa) 207
III. Victor Emmanuel (İtalya kralı) 31, 78, 79, 158, 163, 165, 185, 202, 207, 260, 335, 393, 394
IV. Paul (papa) 55
V. George (İngiltere kralı) 308
VI. Paul (papa) 27, 258
VI. Pius (papa) 445
VII. Alexander (papa) 103
VII. Pius (papa) 445
IX. Pius (papa) 32, 48, 62, 94, 157, 185, 200, 203, 218, 236, 445
X. Pius (papa) 24, 33, 46, 47, 49, 60, 62, 86, 96, 104, 139, 140, 142, 155, 179, 219, 445, 509
XI. Pius 15, 17, 18, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 38, 40, 55, 60, 61, 62, 75, 85, 88, 89, 90, 95, 96, 104, 107, 117, 118, 127, 131, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 145, 153, 159, 163, 182, 188, 191, 192, 193, 195, 196, 198, 200, 202, 203, 204, 206, 216, 217, 221, 222, 228, 229, 230, 233, 234, 236, 239, 240, 244, 253, 260, 267, 268, 277, 278, 283, 286, 294, 296, 299, 300, 306, 310, 322, 327, 331, 333, 337, 347, 351, 360, 364, 366, 372, 374, 375, 376, 378, 384, 387, 390, 398, 413, 418, 423, 427, 431, 436, 439, 443, 446, 451, 454, 461, 467, 471, 472, 473, 475, 482, 488, 495, 496, 498, 500, 501, 502, 503, 505, 506, 507, 508, 513, 514, 515, 516, 517, 532, 534, 535
XII. Leo (papa) 16, 28, 29, 30, 41, 160, 211, 254, 276, 509, 510, 512, 514, 515, 516, 517, 519, 523, 532, 534, 535
XIII. Alfonso (İspanya kralı) 117

A
Action Française 516
Afrika 52, 135, 141, 300, 333, 347, 404, 412, 520
Aldovandi, Luigi 218
Alman Katolik Merkez Partisi 284
Alma Collegio Capranica 218
Ambrosiana Kütüphanesi (Milano) 29, 53, 54, 56, 102, 141
Amendola, Giovanni 114, 131, 365
America (mecmua) 313, 327, 329, 398
Arnavutluk 334, 514, 520
Arpinati, Leandro 125
Auschwitz 293, 525
Avanti! gazetesi 27, 65, 66, 68
Avellino, Andrea 351
Avusturya 52, 55, 101, 162, 275, 289, 291, 292, 327, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 401, 416, 438, 442, 448, 518

Azize Katerina 518
Aziz François 159
Aziz John Lateran Kilisesi 203

B

Badoglio, Pietro 77, 164, 332, 522, 523, 531
Balabanoff, Angelica 66, 67
Balbo, İtalo 24, 76, 77, 116, 520
Banfi, Teodolinda "Linda" 87
Barone, Domenico 160, 164
Baruch, Bernard 452
Bastianini, Giuseppe 491
Baudrillart, Alfred (Kardinal) 24, 204, 224, 312, 350, 351, 356, 364, 365, 372, 375, 376, 385, 386, 387, 478, 506, 507, 508, 509
Belloc, Hilaire 401
Benigni, Umberto 219
Bergamo, İtalya 254, 417, 421, 422, 448, 449, 450
Bergen, Diego von 337, 338, 362, 364, 385, 386, 389, 459, 504, 505, 506, 510, 511, 514
Beyens, Eugène 50, 51, 86, 96, 109, 113, 128, 141
Bianchi, Michele 76, 77
Birleşik Devletler (Amerika) 24, 134, 139, 155, 159, 174, 195, 204, 280, 313, 315, 322, 324, 326, 327, 347, 348, 349, 390, 396, 399, 424, 435, 436, 452, 456, 464, 474, 475, 482, 487, 502, 504
Birlikçi Sosyalist Parti 120
Bisleti, Gaetano (Kardinal) 268
Bocchini, Arturo 134, 154, 155, 156, 245, 484, 485
Bologna, İtalya 19, 24, 32, 46, 62, 72, 74, 108, 118, 125, 142, 157, 173, 174, 230, 248, 249, 318, 320, 433, 483, 484, 485, 528, 532
Bolşevikler 56, 57, 146, 265, 275, 280, 316, 335
Borgongini-Duca, (Monsenyör) Francesco 24, 171, 193, 198
Boston Globe 23, 140, 362, 502
Bottai, Giuseppe 135, 179, 332, 343, 344, 404, 429, 438, 445, 492, 516
Bracci, (Monsenyör) Francesco 454
Braun, Eva 393
Brendon, Piers 257, 319, 331, 339, 341
Brezilya 324, 348
Brucculeri, Angelo 406
Brunatto, Gaspari (Kardinal) 154
Bruno, Giuseppe 191
Brünning, Heinrich 285
Buffarini, Guido 376, 456, 531
Buonaiuti, Ernesto 247, 248
Büyük Britanya ve Nazilik 562

C-Ç

Caccia Dominioni, Camillo (Monsenyör) 25, 137, 262, 266, 324, 508, 511, 512
Cantalupo, Roberto 343
Capri 243
Carocci, Cesira 111
Carrère, Jean 117
Caviglia, Enrico 174, 175, 188, 372, 498
Cazzani, Giovanni (Monsenyör) 257, 419, 483, 484
Cerretti, Bonaventura (Kardinal) 25, 155, 163, 192, 217, 218, 225
Cerruti, Elisabetta 294, 342, 393
Chamberlain, Neville 442, 487
Chambrun, Charles de 282, 334, 368
Charles-Roux, François 54, 88, 118, 169, 221, 223, 263, 267, 268, 270, 280, 282, 283, 284, 288, 300, 301, 305, 306, 307, 308, 311, 323, 331, 332, 338, 339, 340, 356, 357, 374, 375, 383, 384, 385, 386, 389, 391, 425, 426, 443, 458, 473, 483, 485, 492, 496, 497, 513, 514
Chicago Daily News 160
Chicago Daily Tribune 23, 263
Chigi Kütüphanesi 103
Ciano, Costanzo 205
Ciano, Galeazzo 28, 205, 252, 310, 331, 409, 414, 498, 512, 526

Ciriaci, Augosto 239, 243, 244, 303, 306, 320
Cizvitler (İsa Derneği) 327, 341, 418, 447, 532
Colombo, Luigi 105, 181, 182
Colombus Şövalyeleri 156, 160, 167, 195
Confalonieri, Carlo (Monsenyör) 55, 62, 88, 90, 117, 269, 270, 350, 351, 357, 385, 475, 493
Copello, Santiago 507
Cornwell, John 534
Corriere della Sera gazetesi 147, 475
Cossato, Carlo Fecia di 427, 428, 447, 449
Coughlin, Charles 26, 313, 314, 326, 327, 329, 347, 348, 349, 437, 532
Cucciati, Angela Curti 77
Curia 91, 101, 163, 166, 179, 191, 223, 230, 268, 327, 356, 377, 397, 470, 502, 504, 506, 515
Curti, Elena 77, 528
Çekoslovakya 416, 435, 443, 512, 516, 518

D

Daily Mail (Londra) 482, 487
Daladier, Edouard 442
Dalla Costa, Elia (Kardinal) 244, 245, 503, 508
Dalla Torre, Kont Giuseppe 301, 306, 513
Daiser, Benito (Mussolini'nin gayrı meşru oğlu) 68
Daiser, İda 67
De Bono, Emilio 76, 77, 309
De Lai, Gaetano (Kardinal) 46, 58, 59, 85
Della Chiesa, Giacomo 24, 46, 219, XV. Benedictus'a bkz.
Dei Vecchio, Giorgio 520
Desbuquois, Gustave 400
De Vecchi, Cesare 26, 29, 50, 76, 77, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 207, 216, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 239, 245, 253, 259, 260, 267, 268, 271, 272, 281, 286, 289, 291, 292, 303, 306, 310, 311, 526
De Vries, Herrmann 401
diktatörlük 131
Din Günü/Evlilik Yüzüğü Günü 321
diplomatlar topluluğu, Vatikan 166, 341
Divini redemptoris fermanı 297
Dolci, Angelo (Kardinal) 503
Dolfuss, Engelbert 289, 292
Domini, Amerigo 122, 134
Dougherty, Dennis (Kardinal) 60
Dux (Duce) (Sarfatti) 134

E

Eden, Anthony 330, 380
eğitim 31, 69, 82, 162, 165, 186, 193, 247, 249, 281, 284, 303, 309, 310, 364, 386, 516
Eichmann, Adolf 518
Einstein, Albert 452
Eisenhower, Dwight 523
Erkek İzci Çocukları 34, 162
Etiyopya 300, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 314, 315, 316, 317, 319, 321, 322, 326, 329, 331, 333, 335, 343, 347, 358, 376, 406, 421, 482, 522

F

Facta, Luigi 78, 80
Farinacci, Roberto 74, 75, 76, 78, 133, 134, 331, 332, 418, 419, 454, 466, 483, 484, 485, 531, 532
faşist devrim hücreleri 68
faşist federasyon 373
faşist gençlik örgütleri 242, 256
faşistler 26, 47, 48, 70, 73, 74, 75, 114, 116, 122, 131, 142, 162, 180, 183, 228, 256, 257, 274, 378, 427, 435, 483
Faşist Parti 33, 108, 115, 124, 133, 143, 174, 181, 186, 211, 241, 320, 358, 381, 417, 420, 421, 422, 426, 427, 434, 445, 448, 449, 450

Faulhaber, Michail von (Kardinal) 284, 288, 289, 360
Fecia di Cossato, Carlo 428, 447, 449
Fedele, Pietro 247, 248
Federzoni, Luigi 161, 310
Fischer, Mr. (diğer adıyla XI. Pius) 451
Floransa 134, 148, 149, 244, 394, 395, 396, 397, 508
Fontanges, Magda 367, 368
Formiggini, Angelo 476
Franceschini, Ezio 533
Franco, Francisco 340, 365, 394, 492, 515, 519
François-Poncet, André 442
Fransa 19, 25, 54, 68, 109, 129, 148, 149, 160, 215, 231, 234, 259, 261, 267, 280, 282, 283, 300, 301, 305, 307, 310, 311, 312, 316, 319, 331, 338, 340, 358, 367, 374, 376, 391, 416, 435, 442, 443, 464, 473, 475, 480, 487, 492, 496, 502, 506, 508, 516, 518, 519
Fransız Devrimi 138, 519

G

Garibaldi, Giuseppe 101, 198, 276
Gasparri, Pietro (Kardinal) 26, 28, 45, 49, 50, 51, 57, 58, 60, 62, 76, 81, 85, 86, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 107, 116, 127, 128, 140, 146, 153, 154, 155, 156, 159, 161, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 180, 181, 185, 190, 192, 193, 195, 202, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 224, 225, 226, 230, 231, 235, 237, 246, 247, 287, 345, 516
Gehrman, Peder Eduard 286
Gemelli, Peder Agostino 95, 247, 315, 350, 483, 484, 485, 486, 532, 533
Gentile, Giovanni 19, 20, 61, 64, 70, 73, 112, 113, 140, 211, 247, 248, 256, 257, 344
Gibson, Violet 141, 149
Giolitti, Giovanni 73
Giunta, Francesco 104, 169
Goebbels, Joseph 288, 289, 293, 295, 296, 363, 382, 389, 393
Goma, İsdro (Kardinal) 365
Göring, Hermann 26, 229, 282, 295, 363, 463
Graham, Ronald 83, 84, 282
Grandi, Dino 26, 142, 156, 168, 169, 170, 171, 172, 187, 191, 193, 206, 231, 249, 260, 341, 342, 381, 405, 443, 462, 512, 521
Gregorian Üniversitesi 53
Guidi, Rachele 25, 66, Mussolini, Rachele Guidi'ye bkz.
Gundlach, Gustav 399, 400, 451, 500

H

Hayes, Patrick Joseph (Başpiskopos/Kardinal) 195, 280
Helen/Elena (İtalya kraliçesi) 202
Hess, Rudolf 393
Himmler, Heinrich 154, 393
Hinsley, Arthur (Westminister başpiskoposu) 323
Hitler, Adolf 15, 24, 26, 27, 38, 39, 115, 227, 252, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 308, 330, 331, 333, 337, 338, 339, 340, 341, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 367, 370, 371, 372, 374, 376, 382, 383, 384, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 405, 408, 413, 427, 430, 435, 438, 442, 443, 448, 451, 463, 473, 477, 480, 498, 500, 503, 504, 512, 513, 515, 517, 522, 523, 524, 527, 531, 534
Hitler gençliği 285, 355
Holocaust 298, 518, 525
Humani generis unitas (İnsanlığın Birliği Üzerine) 495
Hurley, Joseph (Monsenyör) 435, 436

I-İ

Il Cittadino 161
Il Corriere d'Italia 155
Il Giornale d'İtalia 123, 476
Il Messaggero 427
Il Popolo d'Italia 68, 70, 111, 114, 115, 211, 256, 315
Il Popolo di Roma 374
Il Regime fascista 142, 240, 466
Il Tevere 429
Innitzer, Theodor (Kardinal) 383, 384, 385, 386
Irklararası Adalet (LaFarge) 398
Interlandi, Taleso 430
İdeal Evlilik 245
İspanya 117, 329, 339, 340, 342, 343, 350, 365, 367, 369, 375, 376, 394, 492, 504, 505, 515, 519, 527
İspanya İç Savaşı 342, 350, 365, 367
İtalya 15, 18, 19, 20, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 47, 48, 49, 50, 52, 55, 57, 58, 61, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 87, 91, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 106, 107, 109, 112, 114, 115, 116, 123, 126, 128, 129, 130, 134, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 157, 158, 159, 166, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 193, 197, 198, 199, 200, 202, 207, 210, 211, 216, 217, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 239, 244, 245, 246, 248, 252, 254, 255, 256, 257, 263, 264, 265, 267, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 283, 285, 286, 288, 289, 294, 295, 296, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 340, 341, 342, 344, 345, 347, 348, 355, 357, 358, 359, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 370, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 384, 385, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 418, 419, 421, 422, 424, 426, 427, 428, 430, 435, 436, 439, 443, 444, 445, 447, 451, 452, 456, 457, 459, 462, 463, 465, 469, 470, 473, 474, 475, 477, 479, 480, 481, 482, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 492, 497, 498, 499, 500, 502, 509, 512, 513, 514, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 533, 534
İtalyan 15, 16, 18, 19, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 62, 69, 76, 78, 79, 83, 87, 91, 96, 97, 98, 100, 104, 112, 114, 115, 117, 123, 125, 128, 130, 134, 1542, 144, 148, 149, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 192, 198, 200, 202, 212, 224, 227, 228, 232, 236, 239, 240, 250, 252, 257, 258, 263, 267, 272, 273, 274, 276, 281, 284, 286, 289, 290, 291, 300, 302, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 318, 322, 323, 324, 325, 330, 331, 332, 333, 335, 340, 341, 342, 355, 356, 357, 358, 361, 362, 365, 366, 367, 369, 371, 374, 376, 378, 379, 380, 382, 384, 387, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 410, 412, 413, 416, 418, 419, 420, 422, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 445, 446, 452, 454, 456, 457, 459, 465, 467, 468, 469, 470, 473, 476, 477, 482, 483, 485, 486, 487, 489, 490, 493, 495, 497, 502, 503, 504, 505, 506, 510, 511, 513, 514, 516, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 525, 527, 528, 529, 531, 532, 533, 534
İtalyan Sosyal Cumhuriyeti 523
İrlanda 326

İsrail 277, 278, 400, 402, 420, 429
İsviçre 64, 76, 101, 458, 506, 517, 527, 528, 531

J
Jacini, Stefano 182, 183
Japonya 456

K
Kennedy, Joseph 349, 350, 512
Kershaw, Ian 282, 290, 370, 395, 444
King, Mackenzie 322
Kristallnacht 464
Kutsal Kardinaller Koleji 356, 501

L
La Civilta cattolica (gazete) 23, 33, 56, 74, 94, 96, 106, 115, 126, 127, 183, 229, 241, 242, 274, 275, 276, 278, 296, 297, 298, 372, 396, 399, 400, 401, 402, 403, 406, 416, 418, 423, 430, 432, 445, 447, 466, 467, 485, 519
La Difesa della razza 430, 519
Lafarge, John 398, 399, 400, 403, 451, 489, 490, 495, 500
La Fontaine, Pietro (Kardinal) 60
La Guardia, Fiorello 357, 358
L'Amico del clero (papazların dostu), (dergi) 403
Landra, Guido 404, 430
La Revue hebdomodaire 316
La Risveglia (mecmua) 276, 277
Lassalle, Ferdinand 297
La Stampa (gazete) 380, 401
Lateran Antlaşması (1929) 38, 167, 168, 172, 175, 182, 185, 192, 195, 198, 200, 203, 209, 210, 211, 214, 216, 218, 226, 238, 241, 246, 252, 259, 264, 281, 306, 321, 329, 360, 373, 391, 411, 420, 459, 464, 469, 470, 477, 478, 479, 486, 489, 491, 497, 532
Latin Amerika 519
L'Avenir d'Italia (gazete) 174
Ledochowski, Wlodzimierz, S.J. 95, 101, 296, 297, 327, 328, 329, 330, 360, 399, 400, 414, 415, 451, 489, 490, 500, 505
Le Figaro (gazete) 288
Lehnert, Pascalina 219
Leme, Sebastiao 507
Lemmi, Adriano 276
Levi, Primo 441
Lexikon für Theologie und Kirche 400
liberaller 116, 123, 126, 175
Liberya 300
L'Italia (gazete) 474
Lombardi Koleji 53
Loretolu Madonna 160
Los Angeles Times 23, 246, 427, 502
L'Osservatore romano (gazete) 32, 74, 105, 107, 126, 180, 215, 218, 228, 232, 233, 241, 259, 295, 301, 303, 305, 306, 339, 357, 386, 392, 396, 398, 406, 407, 410, 419, 424, 426, 435, 446, 470, 471, 472, 479, 483, 484, 487, 490
Lucas, Edward 138
Ludwig, Emil 64, 250, 251, 252, 263, 405, 408

M
Maglione, Luigi (Kardinal) 310, 506, 508, 519, 522, 523, 524, 525
Malvestiti, Giovanni 87
Manzini, Raimondo 406, 407
Manzoni, Alessandro 52
Manzoni, Giovanni 53, 88, 108, 117, 183, 406
Marconi, Guglielmo 385
Marinetti, Filippo 71
Martini, Angelo, S.J. 169, 216, 230, 423
masonlar 146, 181, 234, 274, 275, 276, 280, 315, 321, 331, 484, 485, 519
Matteotti, Giacomo 35, 120, 121, 122, 123, 125, 127, 129, 130, 133, 134, 158, 365
Mauri, Don Abramo 433, 434, 435

Maurras, Charles 516
McCormick, Anne 46, 79, 301
Mein Kampf (Hitler) 115, 360
Mella, Alberto (Monsenyör) 268
Menshausen, Fritz 505
Merry del Val, Rafael (Kardinal) 46, 49, 51, 58, 60, 118, 137, 159, 160, 203, 278
Metastasio (İtalyan şair) 182
metodistler 115
Milani, Aminta 497
Milano 25, 27, 28, 29, 30, 33, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 65, 67, 69, 71, 75, 76, 80, 85, 87, 88, 95, 111, 113, 117, 129, 132, 141, 147, 152, 182, 195, 233, 244, 254, 257, 265, 281, 286, 287, 311, 315, 320, 326, 350, 358, 421, 433, 434, 444, 450, 466, 473, 474, 475, 476, 482, 483, 485, 486, 494, 513, 528, 529, 530, 531, 532, 533
milisler (Faşist) 124, 330, 339
Mit brennender Sorge (Derin Endişeyle) 359
Montgomery, Hugh 311, 318, 323
Montini, Giovanni 27, 257, 258, 416, 417, 447, 479, 487, 504
Morgan, Thomas 50, 84, 98, 136, 154, 155, 179, 202, 206, 215, 232, 262, 333, 341, 342, 511, 514
Moro, Renato 172, 233, 240, 271, 483
Mortalium animos 271, 277
Mundelein, George (Başpiskopos) 27, 195, 196, 363, 364, 452, 463, 464
Mussolini, Alessandro (Mussolini'nin babası) 13, 64
Mussolini, Anna Mari (Mussolini'nin kızı) 201, 343
Mussolini, Arnaldo (Mussolini'nin erkek kardeşi) 27, 33, 63, 102, 111, 166, 170, 174, 179, 229, 230, 254, 255, 259, 263, 268, 347
Mussolini, Benito 27, 33, 38, 47, 61, 63, 77, 83, 132, 171, 258, 282, 396
Mussolini, Bruno (oğlu) 98, 119, 128, 309, 331, 454
Mussolini, Edda (kızı) 98, 119, 128, 309, 331, 454
Mussolini, Edvige (kız kardeşi) 64, 70, 203, 205, 255
Mussolini, Rachele Guidi (karısı) 25, 66
Mussolini, Rosa (Mussolini'nin annesi) 63, 64
Mussolini, Vittorio (Mussolini'nin oğlu) 98, 119, 128, 309, 331, 454
Münih Konferansı 443

N

Napoli 60, 77, 112, 344, 347, 394, 395, 463, 507, 530
Nasyonal Sosyalist Parti (Almanya) 227
Navara, Quinto 82, 109, 335, 344
Nazi Almanya'sı 312, 313, 358, 376
Nazi hareketi 115, 217, 287, 384
Neurath, Konstantin von 338, 362, 364
New York Times 23, 147, 174, 217, 222, 228, 229, 259, 263, 267, 313, 327, 347, 383, 426, 487, 502, 532
New York Times (mecmua) 23, 147, 174, 217, 222, 228, 229, 259, 263, 267, 313, 327, 347, 383, 426, 487, 502, 532
Nitti, Francesco 114
Nogara, Giuseppe (Monsenyör) 377, 378, 380
Non abbiamo bisogno (İhtiyacımız Yok) 232, 233, 366
Nuremberg Yasaları 295

O

O'Connell, William (Kardinal) 60, 507
oğlancılık 16, 152, 324, 511
okullar 97, 285, 446
Opera Nazionale Balilla (ONB) 34, 162, Faşist gençlik örgütlerine bkz.
Orlandi (Nazareno (Monsenyör) 403
Orsenigo, Cesare (Monsenyör) 28, 286, 287, 292, 293, 294, 295, 361, 465
Ottaviani, Albert (Monsenyör) 214, 223, 226, 267, 269, 455

P

Pacelli, Eugenio 15, 28, 31, 39, 41, 209, 210, 217, 218, 221, 225, 243, 305, 347, 507, 508, 534
Pacelli, Francesco 28, 160, 171, 180, 181, 184, 185, 217, 235
Pallotelli, Alice 481
Papalık devletleri 48, 74, 157, 168, 175, 276, 321, 423
Papalık fermanları 96
papazlar sınıfı 31, 73, 86, 256, 269, 274, 320, 380
Parsons, Wilfred, S. J. 329, 518
Petacci, Clara 29, 40, 249, 345, 346, 367, 382, 410, 411, 445, 480, 481, 497, 499, 528, 529
Philopp von Hesse 438
Phillips, William 342
Piazza, Adeodato (Kardinal) 406
Piazza, Giovanni (Kardinal) 502
Pignatti, Bonifacio (Kont) 19, 244, 309, 334, 355, 414
Pirandello, Luigi 321
Pitman-MacReynolds yasası 360
Pizzardo, Giuseppe (Monsenyör) 105, 193, 194, 243
polis teşkilatı (İtalyan) 25, 134
Polonya 29, 54, 55, 56, 57, 58, 196, 265, 401, 444, 518, 526
Pompili, Basilio (Kardinal) 192, 193, 226
Pontina 321
Pound, Ezra 322
Preziosi, Giovanni 401
profesörler/öğretmenler 432
Protestanlar 139, 146, 273, 276, 281, 322
Pucci, Enrici 107, 155, 156, 412
Pupeschi, Rice 155, 224, 324

Q

Quas primas 138, 139

R

Rafanelli, Leda 67
Ratti, Achille 25, 29, 30, 38, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 74, 85, 86, 87, 102, 103, 141, 182, 192, 214, 268, 374, 518
Rerum novarum 49
Ribbentrop, Joachim von 391, 393, 395, 456, 457, 458, 459, 531
Rizzoli, Arngelo 409, 410
Rocca, Mario Nasalli (Kardinal) 57, 62, 320
Rocco, Alfredo 58, 169, 310
Roma 15, 16, 17, 19, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 41, 48, 53, 55, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 91, 93, 94, 96, 98, 101, 102, 103, 107, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 122, 123, 125, 126, 127, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 147, 148, 150, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 179, 181, 184, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 200, 201, 203, 204, 207, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 218, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 229, 230, 232, 234, 236, 237, 241, 247, 248, 254, 255, 256, 257, 258, 263, 267, 268, 270, 272, 274, 276, 282, 287, 291, 292, 295, 300, 301, 305, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 321, 322, 324, 325, 328, 329, 332, 333, 334, 336, 341, 342, 344, 347, 356, 358, 360, 362, 363, 366, 370, 374, 379, 380, 382, 383, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 403, 405, 406, 407, 408, 410, 412, 422, 426, 427, 435, 437, 445, 451, 452, 456, 457, 458, 459, 463, 466, 474, 475, 476, 478, 479, 480, 482, 484, 487, 489, 491, 495, 503, 504, 506, 510, 511, 512, 513, 514, 517,

518, 519, 520, 522, 523, 524, 526, 531, 532, 533, 534
Roma Bankası 113
Romalı yürüyüşü 336
Roma'ya Yürüyüş 24, 26, 63, 96, 115, 116, 118, 159, 186, 209, 255, 257, 282, 305, 309, 310, 311, 312
Romita, Alberto 181
Roosevelt, Eleanor 252
Roosevelt, Franklin D. 27, 252, 280, 347, 348, 363, 452
Rosa, Enrico 30, 49, 63, 64, 94, 95, 126, 127, 278, 279, 293, 329, 400, 401, 414, 433, 447, 451, 489, 490, 500
Rosenberg, Alfred 287, 288, 296
Rosmanini, Alfredo 298, 299
Rosselli, Carlo 365
Rossi, Cesare 120, 122, 129
Rossi, Raffaele (Kardinal) 377
Ruspi, Romilda 481
Russell, Odo 136, 195
Russo, Baron 82
Rusya/Sovyetler Birliği 47, 75, 95, 120, 265, 275, 280, 297, 298, 475, 520

S

Sacerdote, Gustav 409
Saitta, Giuseppe 248, 249
Salandra, Antonio 82
Salvemini, Gaetano 148, 149
sansür 143, 245, 246, 359, 408, 410
Santoro,Vincenzo (Monsenyör) 499, 503
Santucci, Carlo 100
Sarfatti, Marherita 30, 69, 76, 77, 110, 111, 124, 134, 201, 251, 252, 279, 307, 308, 335, 336, 404, 405, 422, 481
Sbaretti, Kardinal Donato 192
Schuster, Ildefonso (Kardinal) 311, 312, 320, 358, 434, 444, 445, 473, 474, 475, 482, 483, 502, 513, 528
Selvaggiani, Francesco Marchetti (Kardinal) 382
senato 125, 184, 226
Sicilya 112, 128, 174, 320, 369, 379, 520, 522, 526
Sincero, Luigi (Kardinal) 88
Siyonizm ve Katoliklik 145
Somali 186, 300
Sosyalist Parti 27, 33, 34, 35, 65, 69, 84, 120, 227
sosyalizm 108, 281, 297, 407
Sottochiesa, Gino 402
Sovyetler Birliği 280, 298, Rusya/ Sovyetler Birliğine bkz.
Spellman, Francis (Başpiskopos) 30, 166, 167, 169, 221, 225, 232, 348, 517
Stalin, Joseph 250, 298
Starace, Achille 31, 211, 244, 320, 321, 331, 335, 379, 381, 382, 390, 410, 425, 426, 427, 439, 498, 230
Stein, Edith 293
Stein, Rosa 293
Sturzo, Luigi 34, 49, 106, 107, 108, 128, 129, 144, 155, 236
Südet Bölgesi 435, 442, 443, 448, 456

T

Tacchi Venturi, Pietro 16, 22, 31, 101, 102, 103, 107, 108, 125, 126, 127, 131, 132, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 158, 159, 161, 162, 181, 196, 198, 215, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 243, 245, 246, 247, 248, 256, 259, 260, 261, 263, 267, 271, 273, 274, 276, 279, 280, 304, 306, 307, 308, 312, 316, 317, 324, 332, 335, 359, 362, 365, 366, 377, 388, 390, 407, 408, 410, 417, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 437, 439, 440, 441, 449, 454, 455, 456, 458, 459, 460, 461, 463, 465, 467, 468, 470, 472, 518, 519, 522, 523, 531, 532
Talamo, Giuseppe 231, 301, 302, 303, 304
Talbot, Françis, S. J. 113, 143, 246, 329

Tardini, Domenico (Monsenyör) 31, 55, 174, 203, 226, 230, 235, 268, 269, 270, 301, 302, 303, 304, 350, 377, 378, 389, 410, 425, 437, 440, 441, 445, 446, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 468, 470, 471, 472, 473, 478, 479, 488, 489, 491, 493, 501, 520
The London Times 98, 304, 383
The Tablet (dergi) 367
Tisserant, Eugene (Kardinal) 54, 85, 374, 386, 497, 504, 506
Tedeschini, Federico (Kardinal) 502, 505
Toscanini, Arturo 71
Troçki, Leon 250, 452
Turati, Augusto 211, 256

U-Ü

Ubi arcano 96, 97
Üçüncü Sosyalist Enternasyonal 317

V

Vannutelli, Vincenzo (Kardinal) 98, 128
Vatikan 15, 16, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 37, 39, 40, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 85, 86, 90, 91, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 145, 146, 147, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 188, 190, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 202, 203, 204, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 233, 234, 235, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 253, 257, 259, 261, 263, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 280, 283, 284, 285, 286, 288, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 333, 334, 335, 338, 345, 347, 348, 351, 355, 356, 357, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 372, 376, 377, 378, 380, 382, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 398, 399, 400, 401, 402, 408, 409, 411, 413, 417, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 433, 435, 436, 437, 440, 443, 446, 447, 448, 453, 455, 457, 458, 459, 460, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 484, 486, 487, 488, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 505, 507, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 517, 519, 520, 522, 524, 526, 527, 533, 534, 535
Vatikan Kütüphanesi 29, 54, 55, 62, 103, 141, 267
Vatikan radyosu 385
Venedik 30, 60, 112, 116, 242, 251, 289, 291, 406, 465, 490, 502, 528
Veneziana, Bianca 67
Venini, Diego (Rahip) 52, 53, 74, 87, 137, 350, 351, 357, 486, 494
Verdier, Jean (Başpiskopos/Kardinal) 305, 374, 413, 414, 493, 503, 507, 508
Versailles Antlaşması 338
Vignoli, Lamberto 426, 427
Villa Torlonia (Mussolini'nin Roma'daki evi) 201, 202, 206, 212, 249, 345
Villeneuve, Jean (başpiskopos) 502
Vittoriano Anıtı 81, 321
von Bülow, Bernhard (Almanya prensi) 328
von Papen, Franz 285, 286, 295
Völkischer Beobachter (gazete) 358, 407

W

Washington Post 23, 147, 304, 532
Weizmann, Chaim 295
Wolf, Hubert 220, 285, 293

Y

Yahudiler 8, 38, 55, 56, 57, 145, 146, 175, 181, 259, 265, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 316, 317, 322, 355, 383, 400, 402, 406, 409, 416, 417, 419, 421, 422, 423, 425, 429, 430, 432, 439, 440, 445, 446, 462, 466, 469, 474, 481, 484, 519, 522, 524, 526, 534, 550, 551, 552, 553, 555, 558, 559, 561, 563, 564, 566, 567, 568, 569, 570, 572
YMCA 115, 572

Hasta, yaşlı, bir önceki yılın kan dolaşım sistemi bozukluğunu zorlukla atlatmış Papa XI. Pius Tanrı'ya kendisine birkaç gün daha bağışlaması için yalvarıyordu. Vatikan'da üçüncü kattaki bürosunda beyaz elbisesi içinde masasına oturmuştu; bastonu yakınındaki duvara dayalıydı. İtalya'nın en yüksek dağlarının zirvelerine tırmanmaları döneminden kalma paslı barometresi ve pusulası, uzun zaman önceki günlerin bir hatırası olarak bir kenarda durmaktaydı. Eski bir diyapazon da bir çekmecede bulunuyordu. (...) Şimdi sonunun yaklaştığını bilerek kâğıtlarının düzen içinde olduğundan emin olmak için bütün çekmeceleri yokladı.

Gündüzleri Aziz Peter Meydanı'na bakan üç pencereden odasına ışık dolmaktaydı. Ama şimdi geceydi ve küçük masa lambasından, önünde bulunan yatağının çarşafları üzerine donuk sarı bir ışık vurmaktaydı. Tanrı'nın bir nedenden dolayı hayatını sürdürmesine izin verdiğini düşündü. Yeryüzünde Tanrı'nın vekiliydi. Söylemek zorunda olduğu şeyi söylemeden ölemezdi.

Papa nihai mesajını duymaları için İtalya'nın bütün piskoposlarını Roma'ya çağırmıştı. Toplantı on gün sonra 11 Şubat 1939'da Aziz Peter Kilisesi'nde yapılacaktı. Bu tarih, Lateran Antlaşması'nın, yani XI. Pius'un İtalya diktatörü Mussolini'yle imzaladığı ve İtalya'yla Roma Katolik Kilisesi arasındaki on yıllar süren düşmanlığa son veren tarihi antlaşmanın onuncu yıldönümünü ifade etmekteydi. Bu antlaşmayla altmış sekiz yıl önceki kuruluşundan bu yana çağdaş İtalya'yı belirlemiş olan Kilise'yle devletin birbirinden ayrılmasına son verilmiş ve Kilise'nin Mussolini'nin faşist hükümetinin istekli bir ortağı olduğu yeni bir çağ açılmıştı...

***

Papa ve Mussolini, İtalya'da faşist diktatörlük ile din arasındaki ilişkinin anatomisini çıkaran muhteşem bir çalışma...

